

42

SANCTI
AUGUSTINI

OPERA OMNIA

5

BR65

A5

v. 5

1835-42

007971

1080014511

EX LIBRIS

HEMETHERI VALVERDE BELLEZ AMMAM
Episcopi Leonensis
VERITATIS

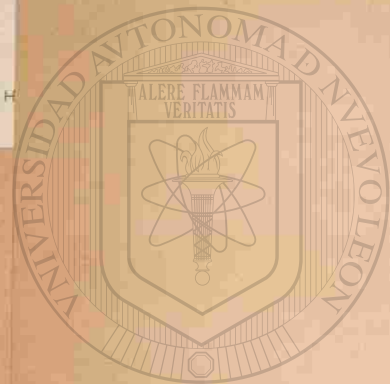

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

®

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

AUGUSTINI

SANCTI AURELII

AUGUSTINI,

HIPPONENSIS EPISCOPI.

OPERA OMNIA.

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

257
C.

SANCTI AURELII AUGUSTINI,

HIPPONENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA,

MULTIS SERMONIBUS INEDITIS AUCTA ET LOCUPLETATA:

EXTRACTA & COLLECTIONE

SS. ECCLESIE PATRUM;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

PARISIENSIS PONTIFICIS CONSULENTI ET CATERIS.

PLURIBUSQUE CLERI GALRICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GULLON,

EPISCOPUM MARCHIENSIS, ET SACRILEGAE THEOLOGICAE FACULTATIS ADOCTORUM

SACRE THEOLOGICAE, VERTUTIS AEMI CUI TITULUS GALICIS.

BIBLIOTHEQUE CHOISIE DES PERES GRECS ET LATINS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS QUINTUS.

PARISIIS.

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM.

VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

MDCCLXXXVI.

S. CLODOALDI, ET TYPOGRAPHICO BELIN-MANDAR.

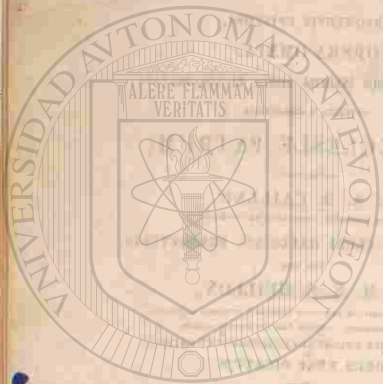
FONDO EMERSONIANO
AN DE LOS
Y LETRAS

44661

BR 65

A 5

18-55-42

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

SANCTI AURELII
AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI
OPERUM
PARS III.
OPERA EXEGETICA.

DE DOCTRINA CHRISTIANA LIB. III ET IV.
DE GENESI AD LITTERAM IMPERFECTUS LIBER.
DE GENESI AD LITTERAM LIBRI XII.

CXII.

1

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

LIBER III.

POSTQUAM EGIT IN SUPERIORE LIBRO DE REMOVEDA SIGNORUM IGNORANTIA, TRANSIT
SICUT S. DOCTOR AD CONSIDERATIONEM AMBIGUITATIS, QUAE CUM IN PROPRIIS,
ITEM IN TRANSLATIS SIGNIS OCCURRIT. IN PROPRIIS QUORUM EX INTERVENTIONE
VOCUM, EX EARUM PRONUNTIATIONE, EX ARCHETYPIS SIGNIFICATU: QUONIAM
AMBIGUITAS EX CONTEXTU SERMONIS, ET COLLATIONE INTERPRETEM, AUT EIES
LINGUAE ENDE SCRIPTURA TRANSLATA EST INSPECTIO RESOLVI OSTERNOIT. IN
TRANSLATIS VERO SIGNIS AMBIGUITAS CONTINGIT, CUM IPIA DICTIO NON AD LIT-
TERARUM SENSUM INSTEAD IN SCRIPTURIS: QUA DE RE OPEROSUS CURAT, TRADI-
DITQUE REGLAS QUIBUS REVENIATUR AN LOCUTO VERBATA SIT, ET SI QUORUM
FIGURATA, QUO FACTO DEBEAT EXPLICARI. AD EXTREMUM IPIUS TICHONII SEP-
TEM REGULAS SINGULATIM EXPONIT.

CAPUT I.

Summa superiorum librorum, et scopus sequentis.

I. Homo timens Deum, voluntatem eius in Scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina pietate mansuetus; praemunitus etiam scientia linguarum, ne in

¹ Vide D. Gallou, tom. xxi, pag. 96.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

LIBER III.

POSTQUAM EGIT IN SUPERIORE LIBRO DE REMOVEDA SIGNORUM IGNORANTIA, TRANSIT
SICUT S. DOCTOR AD CONSIDERATIONEM AMBIGUITATIS, QUAE CUM IN PROPRIIS,
ITEM IN TRANSLATIS SIGNIS OCCURRIT. IN PROPRIIS QUORUM EX INTERVENTIONE
VOCUM, EX EARUM PRONUNTIATIONE, EX ARCHETYPIS SIGNIFICATU: QUONIAM
AMBIGUITAS EX CONTEXTU SERMONIS, ET COLLATIONE INTERPRETEM, AUT EIES
LINGUAE ENDE SCRIPTURA TRANSLATA EST INSPECTIO RESOLVI OSTERNOIT. IN
TRANSLATIS VERO SIGNIS AMBIGUITAS CONTINGIT, CUM IPIA DICTIO NON AD LIT-
TERARUM SENSUM INSTEAD IN SCRIPTURIS: QUA DE RE OPEROSUS CURAT, TRA-
DITQUE REGLAS QUIBUS REINNOCIATUR AN LOCUTO VERBATA SIT, ET SI QUORUM
FIGURATA, QUO FACTO DEBEAT EXPLICARI. AD EXTREMUM IPIUS TICHONII SEP-
TEM REGULAS SINGULATIM EXPONIT.

CAPUT I.

Summa superiorum librorum, et scopus sequentis.

I. Homo timens Deum, voluntatem eius in Scripturis sanctis diligenter inquirat. Et ne amet certamina pietate mansuetus; praemunitus etiam scientia linguarum, ne in

¹ Vide D. Gallou, tom. xxi, pag. 96.

verbis locutionibusque ignotis hæreat; præmunit etiam cognitione quarundam rerum necessariorum, ac vim naturamque earum, quæ propter similitudinem adhibentur, ignoret; adjuvante etiam codice veritate, quam solers emendationis diligentia procuravit; veniat ita instructus ad ambigua Scripturarum discutienda atque solvenda. Ut autem signis ambiguis non decipiatur, quantum per nos instrui potest: fieri autem potest ut istas vias, quas ostendere volumus, tanquam pueriles vel magnitudine ingenii, vel majoris illuminationis claritate derideat; sed tamen, ut ceperam dicere, quantum per nos instrui potest, qui eo loco animi est, ut per nos instrui valeat, sciat ambiguitatem Scripture aut in verbis propriis esse, aut in translatis: quæ genera in secundo libro demonstravimus.

CAPUT II.

Ambiguitas ex verborum distinctione quomodo tollenda.

II. Sed cum verba propria faciunt ambiguum Scripturam, primo videndum est ne male distinxerimus, aut præiuvaverimus. Cum ergo adhibita intentio incertum esse penderit, quomodo distinguendum aut quomodo præiuvandum sit, consulat regulam fidei, quam de Scripturarum planioribus locis et Ecclesie auctoritate percepit, de qua satis egimus, cum de rebus in primo libro loqueremur. Quod si ambæ vel etiam omnes, si plures fuerint partes, ambiguitatem secundum fidem sonuerint, textus ipse sermonis a præcedentibus et consequentibus

partibus, quæ ambiguitatem illam in medio posuerunt, restat consulendus, ut videamus cuius sententiæ, de pluribus quæ se ostendunt, ferat suffragium, eamque sibi contexi patiatur.

III. Jam nunc exempla considera. Illa hæretica distinctio, « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat¹, » ut alius sensus sit, « Verbum » hoc erat in principio apud Deum, » non vult Verbum Deum confiteri. Sed hoc regula fidei refellendum est, qua nobis de Trinitatis æqualitate præscribitur, ut dicamus, « Et Deus erat Verbum : » deinde subiungamus, « Hoc » erat in principio apud Deum. »

IV. Illa vero distinctionis ambiguitas neutra parte resistit fidei, et ideo textu ipso sermonis dijudicanda est, ubi ait Apostolus; « Et quid eligam ignoro : compellor autem ex duobus; concupiscentiam habens dissolvi, et » esse cum Christo, multo enim magis optimum : manere » in carne necessarium propter vos². » Incertum enim est, utrum « Ex duobus concupiscentiam habens, an » compellor autem ex duobus, » ut illud adjungatur, « Concupiscentiam habens dissolvi, et esse cum Christo. » Sed quoniam ita sequitur, « Multo enim magis optimum, » apparet eum ejus optime dicere se habere concupiscentiam, ut cum ex duobus compellatur, alterius tamen habeat concupiscentiam, alterius necessitatem; concupiscentiam, scilicet esse cum Christo; necessitatem, manere in carne. Quæ ambiguitas uno consequenti verbo dijudicatur, quod positum est, *enim* : quam particulam qui abstulerunt interpretes, illa potius sententia ducti sunt, ut non solum compelli ex duobus, sed etiam duorum habere concupiscentiam videretur. Sic ergo distinguendum est : « Et quid eligam ignoro : compellor autem ex duobus; »

¹ Joan. 1, 1. — ² Philip. 1, 23.

quam distinctionem sequitur, « Concupiscentiam habens » dissolvi, et esse cum Christo. » Et tanquam quereretur, quare hujus rei potius habeat concupiscentiam; » Multo enim magis optimum, » inquit, Cur ergo e duobus compellitur? Quia est manendi necessitas, quam ita subjicit, « Manere in carne necessarium propter » vos. »

V. Ubi autem neque prescripto fidei, neque ipsius sermonis textu ambiguitas explicari potest, nihil obest secundum quamlibet earum, quae ostenduntur, sententiam distinguere. Veluti est illa ad Corinthios, « Has ergo pro- » misiones habentes, charissimi, mundemus nos ab omni » coinquinacione carnis et spiritus, perficientes sanctifi- » cationem in timore Dei. Capite nos, Nemini nocuimus¹. » Dubium est quippe utrum, « Mundemus nos ab omni coin- » quinatione carnis et spiritus, » secundum illam senten- » tiam, Ut sit sancta et corpore et spiritu²; an munde- » mus nos ab omni coinquinacione carnis, » ut alius sit sensus, « Et spiritus perficientes sanctificationem in ti- » more Dei capite nos. » Tales igitur distinctionum ambiguitates in potestate legentis sunt.

CAPUT III.

*Qua ratione expediatur ambiguitas ex pronuntia-
tione.*

VI. Quaeque autem de ambiguis distinctionibus diximus, eadem observanda sunt et in ambiguis pronuntiationibus. Nam et ipse nisi lectoris nimia vitentur incuria,

¹ Cor. vi, 1. — ² Ibid. 34.

aut regulis fidei corriguntur, aut praecedentis vel consequentis contextione sermonis; aut si neutrum horum adhibetur ad correctionem, nihilominus dubiae remanebunt, ut quolibet modo lector pronuntiaverit, non sit in culpa. Nisi enim fides revocet, qua credimus Deum non accusaturum adversus electos suos, et Christum non condemnaturum electos suos, potest illud sic pronuntiari. « Quis accensabit adversus electos Dei¹? » ut hanc interrogationem quasi responsio subsequatur, « Deus qui iustifi- » cat². » Et iterum interrogetur, « Quis est qui condemnat? » et respondeatur, « Christus Jesus qui mortuus est³. » Quod credere quia dementissimum est, ita pronuntiabitur, ut praecedat percontatio, sequatur interrogatio. Inter percontationem autem et interrogationem hoc veteres interesse dixerunt, quod ad percontationem multa responderi possunt; ad interrogationem vero, aut Non, aut Etiam. Pronuntiabitur ergo ita, ut post percontationem qua dicimus, « Quis accusabit adversus electos Dei? » illud quod sequitur sono interrogantis enuntietur, « Deus qui » iustificat? » ut tacite respondeatur, Non: Et item percontemur, « Quis est qui condemnat? » rursusque interrogemus, « Christus Jesus qui mortuus est, magis » autem qui resurrexit, qui est in dextera Dei, qui et inter- » pellat pro nobis⁴? » ut ubique tacite respondeatur, Non. At vero illo in loco ubi ait, « Quid ergo dicemus? quia » gentes quae non sectabantur iustitiam, apprehenderunt » iustitiam⁵; » nisi post percontationem qua dictum est, « Quid ergo dicemus? » responsio subjiciatur: « Quia gentes, » quae non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iusti- » tiam, » textus consequens non coherbit. Qualibet autem voce pronuntietur illud quod Nathanael dixit, « A Nazareth

¹ Rom. viii, 33. — ² Ibid. 34. — ³ Ibid. — ⁴ Ibid. — ⁵ Ibid. ix 30.

» potest aliquid boni esse¹, » sive affirmantis, ut illud solum ad interrogationem pertineat quod ait : A Nazareth? sive totum cum dubitatione interrogantis, non video quomodo discernatur : uterque autem sensus fidem non impedit.

VII. Est etiam ambiguitas in sono dubio syllabarum, et hæc utique ad pronuntiationem pertinens. Nam quod scriptum est, « Non est absconditum a te os meum, » quod fecisti in abscondito², » non elucet legenti utrum correpta littera os pronuntiet, an producta. Si enim corripiat, ab eo quod sunt ossa; si autem producat, ab eo quod sunt ora, intelligitur numerus singularis. Sed talia lingue præcedentis inspectione dijudicantur : nam in græco non *os*, sed *os* positum est. Unde plerumque loquendi consuetudo vulgaris utilior est significandis rebus, quam integritas litterata. Mallem quippe cum barbarismo dici : « Non est absconditum a te ossum meum, » quam ut ideo esset minus apertum, quia magis latinum est. Sed aliquando dubius syllabæ sonus etiam vicino verbo ad eandem sententiam pertinente dijudicatur : sicut est illud Apostoli : Quæ prædico vobis, sicut » prædixi, quantum qui talia agunt, regnum Dei non possum » sidebunt³. » Si tantummodo dixisset, « Quæ prædico » vobis », neque subjunxisset, « sicut prædixi », non nisi ad codicem præcedentis lingue recurrendum esset, ut cognosceremus utrum in eo quod dixit, « prædico », producenda an corripienda esset media syllaba : nunc autem manifestum est producendam esse; non enim ait, « Sicut prædicavi, » sed « sicut prædixi. »

¹ Joan. 1, 46. — ² Psal. cxxxviii, 15. — ³ Gal. 1, 21.

CAPUT IV.

Ambiguitas dictionis quâ ratione expediatur.

VIII. Non solum autem istæ, sed etiam illæ ambiguitates, quæ non ad distinctionem vel ad pronuntiationem pertinent, similiter considerandæ sunt : qualis illa est ad Thesalonicensis : » Propterea consolati sumus, fratres, in vo- » bis¹. » Dubium est enim utrum, o fratres, an hos fratres : neutrum autem horum est contra fidem, sed græca lingua hos casus pares non habet, et ideo illa inspecta renuntiat-ur vocativus, id est, o fratres. Quod si voluisset interpres dicere : » Propterea consolationem habuimus fratres in vo- » bis, » minus servitum esset verbis, sed minus de sententia dubitaretur; aut certe si adderetur, Nostri, nemo fere ambigeret vocativum esse casum, cum audiret, » Propterea » consolati sumus fratres nostri in vobis. » Sed jam hoc periculosos permittitur. Ita factum est in illa ad Corinthios, cum ait Apostolus : » Quotidie morior, per vestram » gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu². » Ait enim quidam interpres, « Quotidie morior, per vestram » iuro gloriam, » Quia in græco vox jurantis manifesta est sine ambiguo sono. Rarissime igitur et difficillime inveniri potest ambiguitas in propriis verbis, quantum ad libros divinarum Scripturarum spectat, quam non aut circumstantia ipsa sermonis qua cognoscitur scriptorum intentio, aut interpretum collatio, aut præcedentis lingue solvat inspectio.

¹ 1 Thess. III, 7. — ² 1 Cor. xv, 31.

CAPUT V.

Scripturæ figuratas locutiones ad litteram accipere servitus miserabilis.

IX. SED verborum translatorum ambiguitates, de quibus deinceps loquendum est, non mediocrem curam industriamque desiderant. Nam in principio cavendum est, ne figuratam locutionem ad litteram accipias. Et ad hoc enim pertinet, quod ait Apostolus, » Littera occidit, spiritus autem vivificat¹. » Cum enim figurate dictum sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque ulla mors anime congruentius appellatur, quam cum id etiam quod in ea bestiis antecellit, hoc est intelligentia carni subjicitur sequendo litteram. Qui enim sequitur litteram, translata verba sicut propria tenet, neque illud quod proprio verbo significatur, refert ad aliam significationem: sed si sabbatum audierit, verbi gratia, non intelligit nisi unum diem de septem, qui continuo volumine repetuntur; et cum audierit sacrificium, non excedit cogitatione illud, quod fieri de victimis pecorum terrenisque fructibus solet. Ea demum est miserabilis anime servitus, signa pro rebus accipere, et supra creaturam corpoream oculum mentis ad hauriendum æternum lumen levare non posse.

¹ 2 Cor. iii, 6.

CAPUT VI.

Judeorum servitus sub signis utilis.

X. QUÆ tamen servitus in Judæo populo longe a cæterarum gentium more distabat: quandoquidem rebus temporalibus ita subjugati erant, ut unus eis in omnibus commendaretur Deus. Et quanquam signa rerum spiritualium pro ipsis rebus observarent, nescientes quo referrentur, id tamen insitum habebant, quod tali servitute uni omnium, quem non videbant, placerent Deo. Quam custodiam tanquam sub pedagogo parvulorum fuisse scribit Apostolus¹. Et ideo qui talibus signis pertinaciter inhæserunt, contemnentem ista Dominum, cum jam tempus revelationis eorum venisset, ferre non potuerunt²; atque inde calumnias, quod sabbato curaret, moliti sunt principes eorum; populusque signis illis tanquam rebus astrictus, non credebat Deum esse, vel a Deo venisse, qui ea sicut a Judæis observabantur, nollet attendere. Sed qui crediderunt, ex quibus facta est prima Ecclesia Jerosolymitana, satis ostenderunt quanta utilitas fuerit eo modo sub pedagogo custodiri, ut signa quæ temporaliter imposita erant servitibus, ad unius Dei cultum qui fecit cælum et terram, opinionem observantium religarent. Namque illi quia proximi spiritualibus fuerunt, (in ipsis enim temporalibus et carnalibus votis atque signis, quamvis quomodo spiritaliter essent intelligenda, nescirent, unum tamen dedicerant venerari æternum Deum,) tam capaces extiterunt Spiritus sancti, ut omnia sua venderent, eo-

¹ Gal. iii, 24. — ² Matth. xxi, 2; et Luc. vi, 7.

rumque pretium indigentibus distribuendum ante Apostolorum pedes ponerent¹, seque totos dedicarent Deo tanquam templum novum, cujus terrena imagini, hoc est, templo veteri, serviebant.

CAPUT VII².

Servitus gentium sub signis inutilibus.

XI. Nox enim hoc ulla ecclesiae gentium fecisse scriptum est, quia non tam prope inventi erant, qui simulacra manufacta deos habebant: et si quando aliqui eorum illa tanquam signa interpretari conabantur, ad creaturam colendam venerandamque referebant. Quid enim mihi prodest simulacrum, verbi gratia, Neptuni non ipsum habendum Deum, sed eo significari universum mare, vel etiam omnes aquas ceteras, quae fontibus prouunt, sicut a quodam poeta illorum describitur, si bene recolo, ita dicente:

*Tu, Neptune Pater, cui tempora cana crepanti,
Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
Profuit Oceanus, et flumina cribus errant.*

Hæc si aliqua inira dulce tectorium sonantes lapillos quatit, non est autem hominum, sed porcorum cibus³. Novit quid dicam, qui Evangelium novit. Quid ergo mihi prodest quod Neptuni simulacrum ad illam significationem refertur, nisi forte ut neutrum colam. Tam enim mihi statua quælibet, quam mare universum, non est Deus. Factor tamen altius demersos esse, qui opera hominum

¹ Act. iv, 34. — ² In veteribus editis caput male incipit ad verba sequentia: *Et si quando, etc.* — ³ Luc. xv, 16.

deos putant, quam qui opera Dei: sed nobis unus diligendus et colendus Deus præcipitur¹, qui fecit hæc omnia, quorum illi simulacra venerantur, vel tanquam deos, vel tanquam signa et imagines deorum. Si ergo signum utiliter institutum pro ipsa re sequi, cui significandæ institutum est, carnalis est servitus, quanto magis inutilium rerum signa instituta pro rebus accipere? Quæ si retuleris ad ea ipsa, quæ his significantur, eisque colendis animum obligaveris, nihilominus servili carnalique onere atque velamine non carebis.

CAPUT VIII.

Aliter Judæi a signorum servitute liberati, aliter gentiles.

XII. QUANTUM christiana libertas eos, quos invenit sub signis inutilibus, tanquam prope inventos, interpretatis signis, quibus subditi erant, elevatos ad eas res, quarum illa signa sunt, liberavit: ex his factæ sunt Ecclesie sanctorum Israelitarum. Quos autem invenit sub signis inutilibus, non solum servilem operationem sub talibus signis, sed etiam ipsa signa frustravit removitque omnia: ut a corruptione multitudinis simulacrorum deorum, quam sæpe ac propriis Scriptura fornicationem vocat, ad unius Dei cultum gentes converterentur; nec sub ipsis jam signis inutilibus servitute, sed exercitaturæ potius animum in eorum intelligentia spiritali.

¹ Deut. vi, 4.

CAPUT IX.

Quis signorum servitate premitur, quis non. — Baptismus. Eucharistia.

XIII. *Sua* signo enim servit qui operatur aut veneratur aliquam rem significantem, nesciens quid significet: qui vero aut operatur, aut veneratur utile signum divinitus institutum, cujus vim significationemque intelligit, non hoc veneratur quod videtur et transit, sed illud potius quo talia cuncta referenda sunt. Talis autem homo spiritalis et liber est, etiam tempore servitutis, quo carnalibus animis nondum oportet signa illa revelari, quorum iugo edomandi sunt. Tales autem spiritales erant Patriarchae ac Prophetae, omnesque in populo Israël per quos nobis Spiritus sanctus ipsa Scripturarum et auxilia et solatia ministravit. Hoc vero tempore posteaquam resurrectione Domini nostri manifestissimum indicium nostrae libertatis illuxit, nec eorum quidem signorum, quae jam intelligimus, operatione gravi onerati sumus; sed quaedam pauca pro multis, eademque factu facilissima, et intellectu augustissima, et observatione castissima ipse Dominus et apostolica tradidit disciplina: sicuti est baptismi sacramentum, et celebratio corporis et sanguinis Domini. Quae unusquisque cum percipit, quo referantur imbutus agnoscit, ut ea non carnali servitute, sed spiritali potius libertate veneretur. Ut autem litteram sequi, et signa pro rebus quae is significantur accipere, servilis infirmitatis est; ita inutiliter signa interpretari, male vagantur errores est. Qui autem non intelligit quid significet signum, et tamen

signum esse intelligit, nec ipse premitur servitute. Melius est autem vel premi incognitis, sed utilibus signis, quam inutiliter ea interpretando, a iugo servitutis eductam cervicem laqueis erroris inserere.

CAPUT X.

Unde dignoscatur an figurata sit locutio. — Regula generalis. — Charitas. — Cupiditas. — Quid flagitium et quid facinus. — Utilitas. — Beneficentia.

XIV. *Hec* autem observationi, qua cavemus figuratam locutionem, id est translatae quasi propriae sequi, ad iungenda etiam illa est, ne propriae quasi figuratae velimus accipere. Demonstrandus est igitur prius modus invenienda locutionis, propriae an figurata sit. Et iste omnino modus est, ut quidquid in sermone divino neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem proprie referri potest, figuratum esse cognoscas. Morum honestas ad diligendum Deum et proximum, fidei veritas ad cognoscendum Deum et proximum pertinet. Spes autem sua cuique est in conscientia propria, quemadmodum se sentit ad dilectionem Dei et proximi, cognitionemque proficere. De quibus omnibus primo libro dictum est.

XV. Sed quoniam proclive est humanum genus non ex momenti ipsius libidinis, sed potius suae consuetudinis aestimare peccata, fit plerumque ut quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis et temporis homines vituperare atque damnare consueverunt; et ea tantum probanda atque laudanda, quae consuetudo eorum cum quibus vivit, admittit: eoque contingit, ut si quid

Scriptura vel præceperit, quod abhorret a consuetudine audientium, vel quod non abhorret culpaverit, si animum eorum jam verbi vinxit auctoritas, figuratam locutionem putent. Non autem præcipit Scriptura nisi charitatem, nec culpat nisi cupiditatem; et eo modo informat mores hominum. Item si animum preoccupavit alicujus erroris opinio, quidquid aliter asseruerit Scriptura, figuratum homines arbitrantur. Non autem asserit nisi catholicam fidem, rebus præteritis et futuris et presentibus. Præteritorum narratio est, futurocorum prænuntiatio, presentium demonstratio. Sed omnia hæc ad eandem charitatem nutriendam atque corroborandam, et cupiditatem vincendam atque extinguendam valent.

XVI. Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum. Cupiditatem autem motum animi ad fruendum se et proximo et quolibet corpore non propter Deum. Quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium vocatur¹. Quod autem agit ut alteri noceat, facinus dicitur. Et hæc sunt duo genera omnium peccatorum: sed flagitia priora sunt. Quæ cum examinaverint animum, et ad quamdam egestatem perduxerint, in facinora prosiliunt, quo removeantur impedimenta flagitiorum, aut adjumenta quaerantur. Item quod agit charitas, quo sibi prosit, utilitas est: quod autem agit, ut prosit proximo, beneficentia nominatur. Et hic præcedit utilitas; quia nemo potest ex eo quod non habet, prodesse alteri. Quanto autem magis regnum cupiditatis destruitur, tanto charitatis augetur.

¹ Sicut dicitur in 1. c. Quod autem Flagitium et quod Facinus.

CAPUT XI.

Regula de iis, quæ sævitiam redolent, referunturque nihilominus ex persona Dei vel sanctorum.

XVII. Quinto ergo asperum et quasi sævum factu dictuque in sanctis Scripturis legitur ex persona Dei vel sanctorum ejus, ad cupiditatis regnum destruendum valet. Quod si perspicue sonat, non est ad aliud referendum quasi figurate dictum sit; sicuti est illud Apostoli: «The-
» saurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi judicii
» Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua: iis
» quidem qui secundum sustinentiam boni operis, glo-
» riam et honorem et incorruptionem quaerentibus, vi-
» tam æternam; iis autem qui ex contentione sunt, et
» diffidunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et in-
» dignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam
» hominis operantis malum, Judæi primum et Græci²; »
sed hoc ad eos, cum quibus evertitur ipsa cupiditas, qui eam vincere noluerunt. Cum autem in homine, cui dominabatur, regna cupiditatis subvertuntur, illa est aperta locutio: « Qui autem Jesu Christi sunt, carnem suam
» crucifixerunt cum passionibus et concupiscentiis³. » Nisi quia et hic quædam verba translata tractantur, sicuti, est, « Ira Dei, et crucifixerunt; » sed non tam multa sunt, vel ita posita, ut obtegant sensum, et allegoriam vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem voco. Quod autem Jeremiæ dicitur: « Ecce constitui te

² Rom. II, 5-9. — ³ Gal. v, 24.

» hodie super gentes et regna, ut evellas, et destruas, et
 » disperdas, et dissipas¹, » non dubium quin figurata
 locutio tota sit, ad eam finem referenda, quem diximus.

CAPITA XII ET XIII².

*Regula de dictis et factis quasi flagitiosis imperitorum
 iudicio, quæ Deo vel sanctis viris tribuantur.*
 — *Facta iudicantur ex circumstantiis*

XVIII. Qui autem quasi flagitiosa imperitis videntur,
 sive tantum dicta, sive etiam facta sunt, vel ex Dei persona
 vel ex hominum quorum nobis sanctitas commendatur,
 tota figurata sunt: quorum ad charitatis pastum enucleanda
 secreta sunt. Quisquis autem rebus prætereuntibus
 restrictus utitur, quam sese habent mores eorum, cum
 quibus vivit, aut temperans aut superstitiosus est: quis-
 quis vero sic eis utitur, ut metas consuetudinis bonorum,
 inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut
 flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerum,
 sed libido utentis in culpa est. Neque ullo modo quisquam
 sobrius crederit, Domini pedes ita unguento pretioso
 à muliere perfusus, ut luxuriosorum et nequam hominum
 solent, quorum talia convivia detestamur. Odor enim
 bonus, fama bona est; quam quisquis bonæ vitæ operi-
 bus habuerit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes
 ejus pretiosissimo odore perfundit³. Ita quod in aliis per-
 sonis præterquam flagitium est, in divina vel prophetica

¹ Jer. 1, 10. — ² Hæc duo capita conjungimus propter breviter et con-
 nectionem capituli xii, qui in editis incipit cum numero xxi. *Quidquid autem
 congruit, etc.* — ³ Joann. xii, 3.

persona magnæ ejusdem rei signum est. Alia est quippe
 in perditis moribus, alia in Osæe prophætæ vaticinatione
 conjunctio meretricis¹: nec si flagitiose in convivis temu-
 lentorum et lascivorum nudantur corpora, propterea in
 balneis nudum esse, flagitium est.

XIX. Quid igitur locis et temporibus personisque con-
 veniat diligenter attendendum est, ne temere flagitia re-
 prehendamus. Fieri enim potest, ut sine aliquo vitio
 cupiditæ vel voracitatis pretiosissimo cibo sapiens utatur;
 incipiens autem foedissima gulæ flamma in vilissimum ar-
 descat. Et sanus quisque malaverit more Domini pisce vesci²,
 quam lenticula more Esau nepotis Abraham³, aut hordeo
 more jumentorum. Non enim propterea continentiores
 nobis sunt pleræque bestiae, quia vilioribus aluntur escis.
 Nam in omnibus hujuscemodi rebus, non ex earum rerum
 natura, quibus utimur, sed ex causa utendi et modo ap-
 petendi vel probandum est vel improbandum quod faci-
 mus.

XX. Regno terreno veteres justi coeleste regnum ima-
 ginabantur, et prænuuntiabant. Sufficiendæ prolis causa
 erat uxorum plurium simul uni viro habendarum incul-
 pabilis consuetudo; et ideo unam feminam maritus ha-
 bere plurimos honestum non erat⁴: non enim mulier eo
 est fecundior⁵, sed meretricia potius turpitudine est, vel
 quæstum vel liberos vulgo quærere. In hujuscemodi
 moribus quidquid illorum temporum sancti non libidine
 faciebant, quamvis ea facerent quæ hoc tempore nisi per
 libidinem fieri non possunt, non culpatur Scriptura. Et
 quidquid ibi tale narratur, non solum historice ac proprie,
 sed etiam figurate ac prophetice acceptum, interpretan-
 dum est usque in finem illum charitatis, sive Dei, sive

¹ Osæe 1, 2. — ² Luc. xxiv, 43. — ³ Gen. xxv, 34. — ⁴ El. xvi, 3, per
 xv, 1. — ⁵ 2 Reg. v, 13.

proximi, sive utriusque. Sicut enim talares et manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat, nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est; sic animadvertendum est in cætero quoque usu rerum abesse oportere libidinem, quæ non solum ipsa eorum, inter quos vivit, consuetudine nequitur abutitur; sed etiam sæpe fines ejus egressa, foeditatem suam, quæ inter claustra morum solemnium latitabat, flagitiosissima eruptione manifestat.

XXI. Quidquid autem congruit consuetudini eorum, cum quibus vita ista degenda, vel necessitate imponitur, vel officio suscipitur, a bonis et magnis hominibus ad utilitatem et beneficentiam referendum est, vel proprie, sicut et nos debemus, vel etiam figurate, sicut Prophetis licet.

CAPUT XIV.

Error opinantium nullam esse justitiam per se ipsam.

XXII. Is quæ facta legenda cum incurrunit in docti alterius consuetudinis, nisi auctoritate reprimantur, flagitia putant; nec possunt animadvertere totam conversationem suam, vel in conjugis, vel in convivis, vel in vestitu, cæteroque humano victu atque cultu, aliis gentibus et aliis temporibus flagitiosam videri. Quæ varietate innumera bilium consuetudinum commoti quidam dormitantes, ut ita dicam, qui neque alto somno stultitiae se piebantur, nec in sapientie lucem poterant evigilare, putaverunt nullam esse justitiam per se ipsam, sed unicuique genti consuetudinem suam justam videri: quæ

cum sit diversa omnibus gentibus, debeat autem incommutabilis manere justitia, fieri manifestum nullam usquam esse justitiam. Non intellexerant, ne multa commemorarem, « Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris¹, » nullo modo posse ulla eorum gentili diversitate variari. Quæ sententia cum refertur ad dilectionem Dei, omnia flagitia moriuntur; cum ad proximi, omnia facinora. Nemo enim vult corrumpi habitaculum suum: non ergo debet corrumpere habitaculum Dei, se ipsum scilicet. Et nemo vult sibi a quoquam noceri: nec ipse igitur cuiquam nocerit.

CAPUT XV.

Regula in figuratis locutionibus servanda.

XXIII. Sic eversa tyrannide cupiditatis, charitas regnat justissimis legibus dilectionis Dei propter Deum, sui et proximi propter Deum. Servabitur ergo in locutionibus figuratis regula hujusmodi, ut tam diu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum charitatis interpretatio perducatur. Si autem hoc jam proprie sonat, nulla putetur figurata locutio.

CAPUT XVI.

Regula de locutionibus præceptivis.

XXIV. Si præceptiva locutio est aut flagitium aut facinus vetans, aut utilitatem aut beneficentiam jubens,

¹ Tob. iv, 16; et Matth. vii, 12.

non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur jubere, aut utilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. « Nisi manducaveritis, inquit, carnem Filii hominis et sanguinem biberitis, non habebitis vitam in vobis ¹. » Facinus vel flagitium videtur jubere: figura est ergo, præcipiens passioni Dominicæ communicandum, et suaviter atque utiliter recondendum in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa et vulnerata sit. Ait Scriptura: « Si esurierit inimicus tuus, ciba illam; si sitit, potum da illi ². » Hic nullo dubitante beneficentiam præcipit: sed quod sequitur, « Hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus ³; » malevolentia facinus patet juberi, ne igitur dubitaveris figurate dictam, et cum possit dupliciter interpretari, uno modo ad nocendum, altero ad præstandum; ad beneficentiam te potius charitas revocet, ut intelligas carbones ignis esse urentes poenitentia gemitus, quibus superbia sanatur ejus, qui dolet se inimicum fuisse hominis, a quo ejus miseriae subvenitur. Item cum ait Dominus, « Qui amat animam suam, perdet eam ⁴, » non utilitatem vetare putandus est, qua debet quisque conservare animam suam; sed figurate dictam, « Perdat animam, » id est, perimat atque amittat usum ejus, quem nunc habet, perversum scilicet atque preposterum, quo inclinatur temporalibus, ut æterna non quaerat. Scriptum est: « Da misericordiam, et ne suscipias peccatorem ⁵. » Posterior pars hujus sententia videtur vetare beneficentiam; ait enim: *Ne suscipias peccatorem*; intelligas ergo figurate positum pro peccato *peccatorem*, ut peccatum ejus non suscipias.

¹ Joan. vi, 53. — ² Prov. xxv, 9; et Rom. xii, 20. — ³ Ibid. — ⁴ Joan. xii, 25. — ⁵ Eccli. xii, 4.

CAPUT XVII.

Alia omnibus communiter, alia singulis seorsim præcipi.

XXV. *Sæpe* autem accidit, ut quisquis in meliori gradu spiritalis vite vel est, vel esse se putat, figurate dicta esse arbitretur, quæ inferioribus gradibus præcipiuntur; ut verbi gratia, si coelibem amplexus est vitam, et se castavit propter regnum cælorum, quidquid de uxore diligenda et regenda sancti Libri præcipiunt, non proprie sed translate accipi oportere contendat; et si quis statuit servare inuptam virginem suam, tanquam figuratam locutionem conetur interpretari qua dictum est: « Trade filiam, et grande opus perfeceris ¹. » Erit igitur etiam hoc in observationibus intelligendarum Scripturarum, ut sciamus alia omnibus communiter præcipi, alia singulis quibusque generibus personarum, ut non solum ad universum statum valetudinis, sed etiam ad suam cujusque membri propriam infirmitatem medicina pertineat. In suo quippe genere curandum est, quod ad melius genus non potest erigi.

¹ Eccli. vii, 27.

CAPUT XVIII.

Quo tempore quid præceptum vel licitum sit, considerandum.

XXVI. *Item* cavendum est, ne forte quod in Scripturis veteribus pro illorum temporum conditione, etiamsi non figurate, sed proprie intelligatur, non est flagitium neque facinus, ad ista etiam tempora quis putet in usum vitæ posse transferri. Quod nisi dominante cupiditate, et ipsarum quoque Scripturarum quibus evertenda est satellitium querente, non faciet; nec intelligit miser ad hanc utilitatem illa sic esse posita, ut spei bonæ homines salubriter videant, et consuetudinem quam aspernantur posse habere usum bonum, et eam quam amplexantur esse posse damnabilem, si et ibi charitas utentium, et hic cupiditas attendatur.

XXVII. Nam si multis uxoribus caste uti quisquam pro tempore potuit, potest alius una libidinose. Magnis enim probo multarum fecunditate utentem propter aliud, quam unus carne fruentem propter ipsam. Ibi enim queritur utilitas temporum opportunitatibus congrua, hic satiatür cupiditas temporalibus voluptatibus implicata: inferiorisque gradus ad Deum sunt, quibus secundum veniam concedit Apostolus carnalem cum singulis conjugibus consuetudinem propter intemperantiam eorum¹, quam illi qui plures singuli cum haberent, sicut sapiens in cibo et potu neanis salutem corporis, sic in concubitu non nisi procreationem filiorum intuebantur. Itaque si eos in

¹ 1 Cor. vii, 2

hac vita invenisset Domini adventus, cum jam non mittendi, sed colligendi lapides tempus esset¹, statim se ipsos castrarent propter regnum cælorum: non enim est in eundo difficultas, nisi cum est in habendo cupiditas. Noverant quippe illi homines etiam in ipsis conjugibus luxuriam esse abutendi intemperantiam: quod Tobia testatur oratio, quando est copulatus uxori. Ait enim: « Bene-
» dictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et benedic-
» tum nomen tuum in omnia sæcula seculorum. Bene-
» dicant te cæli et omnis creatura tua. Tu fecisti Adam,
» et dedisti illi adiutorium Evam. Et nunc, Domine, tu
» scis, quoniam non luxuriæ causa accipio sororem
» meam, sed ipsa veritate, ut miserearis nostri, Do-
» mine². »

CAPITA XIX ET XX².

Mali alios de suo æstimant ingenio.—In quavis vendi ratione boni sui sunt similes.

XXVIII. Sed qui effrenata libidine, vel per multa stupra diffluentes evagantur, vel in ipsa una conjugē, non solum excedunt ad liberorum procreationem pertinentem modum, sed etiam inhumanioris intemperantiæ sordes invecunda omnino licentia servilis ejusdem libertatis accumulunt, non credunt fieri potuisse, ut temperanter multis fræminis antiqui uterentur viri, nihil servantes in

¹ Ezechie, iii, 2. — ² Tobias viii, 7-10. — ³ Hæc duo capita in unum colligimus, quia caput xx incipit ad hæc verba: *Credant potius*, etc., sensum male abruptum. Incipimus iterum caput xxi cum numero xx, quoniam in edicis incipit ad hæc verba: *Rex autem David*, etc., propter eandem rationem.

usu illo nisi congruum tempori propagandæ prolis officium: et quod ipsi laqueis libidinis obstricti, vel in una non faciunt, nullo modo in multis fieri posse arbitrantur.

XXIX. Sed isti possunt dicere, nec honorari quidem atque laudari oportere viros bonos et sanctos, quia ipsi cum honorantur atque laudantur, intumescunt superbia: tanto avidiores inanisimæ gloriæ, quanto eos frequentius atque latius lingua blandior ventilaverit; qua ita leves fiunt, ut eos rumoris aura, sive quæ prospera, sive quæ adversa existimatur, in quaslibet invehat voragine flagitiorum, aut in facinorum etiam saxa collidat. Videant ergo quam sibi arduum sit, atque difficile, nec laudis esca illici, nec contumeliarum sculeis penetrari; et non ex se alios metiantur. Credant potius Apostolos nostros nec cum suspicerentur, ab hominibus inflatos fuisse; nec cum despicerentur, elisos. Nontra quippe tentatio defuit illis viris. Nam et credentium celebrabantur præconio, et persequentium maledictis infamabantur. Sicut ergo isti pro tempore utebantur his omnibus, et non corrumpentur: sic illi veteres, usum fœminarum ad sui temporis convenientiam referentes, non patiebantur eam dominationem libidinis, cui serviunt qui ista non credunt.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE SAN PABLO DE LOS RIOS
DIRECCIÓN GENERAL D

CAPUT XXI.

David quantum in adulterium lapsus, longe fuit a libidinosorum intemperantia.

XXX. Et ideo istisese nullo modo coherenter ab inexpabili odio filiorum, a quibus vel uxores, vel concubinas suas attentatas, aut attractatas esse cognoscerent, si eis forte

tale aliquid accidisset. Rex autem David cum hoc ab impio atque immani filio passus esset, non solum ferocientem toleravit, sed etiam planxit extinctum. Non enim carnali zelo irretitus tenebatur, quem nullo modo injuriæ suæ, sed peccata filii commovebant. Nam ideo si vinceretur, enim occidi prohibuerat, ut edomito servaretur poenitendi locus: et quia non potuit, non orbitatem doluit in ejus interitu¹, sed noverat in quas poenas tam impie adultera et parricidalis anima raperetur. Namque alio prius filio, qui innocens erat, pro quo ægrotante affligebatur, moriente lætatus est.

XXXI. Ex hoc maxime apparet, quæ moderatione ac temperantia illi viri fœminis utebantur, quod cum in unam illicite irruisset rex idem, astu quodam ætatis et temporalium rerum prosperitatibus abreptus, cujus etiam maritum occidendum præceperat; accusatus est per Prophetam, qui cum ad eum venisset convincendum de peccato, proposuit ei similitudinem de paupere², qui habebat ovem unam, ejus vicinus cum haberet multas, ad adventum hospitis sui unicam potius vicini sui pauperis oviculum exhibuit epulandam. In quem commotus David occidi eum jussit, et quadruplicari ovem pauperi; ut se nesciens condemnaret, qui peccaverat sciens. Quod cum ei manifestatum esset, et divinitus denunciata vindicta, diluit poenitendo peccatum. Sed tamen in hac similitudine stuprum (tantummodo designatum) est de ove vicini pauperis, de marito autem mulieris interempto, hoc est, de ipso paupere qui unam habebat ovem occiso, non est per similitudinem interrogatus David, ut in solum adulterium diceret sententiam damnationis suæ. Ex quo intelligitur quanta temperantia multas mulieres habuerit, quando de una in qua excessit modum, a se ipso puniri coactus est. Sed in isto

¹ 2 Reg. xxvii, 33. — ² Id. xii, 5 et seq.

viro immoderate hujus libidinis non permansio, sed transitus fuit: propterea etiam ab argente Propheta ille illicitus appetitus hospes vocatus est. Non enim dixit eum regi suo, sed hospiti suo vicini pauperis ovem ad epulandum exhibuisse. At vero in ejus filio Salomone, non quasi hospes transitum habuit, sed regnum ista libido possedit: de quo Scriptura non tacuit, cupans eum fuisse amorem mulierum. Cujus tamen initia desiderio sapientiæ flagraverant; quam cum amore spiritali adeptus esset, amore carnali amisit¹.

CAPUT XXII.

Regula de Scripturæ locis, ubi laudantur facta quedam bonorum hodie moribus contraria.

XXXII. ENO quamquam omnia vel pene omnia quæ in Veteris Testamenti libris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate accipienda sint, tamen etiam illa quæ proprie lector acceperit, si laudati sunt illi qui ea fecerunt, sed ea tamen abhorrent a consuetudine bonorum, qui post adventum Domini divina præcepta custodiunt, figuram ad intelligentiam referat; factum vero ipsum ad mores non transferat. Multa enim sunt, quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinosè fieri non possunt.

¹ 2 Reg. II, 1; et 2 Paralip. I, 10.

CAPUT XXIII.

Regula de locis, ubi magnorum virorum peccata referuntur.

XXXIII. SI qua vero peccata magnorum virorum legerit, tametsi aliquam in eis figuram rerum futurarum animadvertere atque indagare potuerit; rei tamen gestæ proprietatem ad hunc usum assumat, ut se nequaquam recte factis suis jactare audeat, et præ sua justitia ceteros tanquam peccatores contemnat, cum videat tantorum virorum et cavendas tempestates, et flenda naufragia. Ad hoc enim etiam peccata illorum hominum scripta sunt, ut apostolica illa sententia ubique tremenda sit, qua ait: « Quapropter qui videtur stare, videat ne cadat¹. » Nulla enim fere pagina est sanctorum Librorum, in qua non sonet, quod Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

CAPUT XXIV.

Ante omnia considerandum genus locutionis.

XXXIV. MAXIME itaque investigandum est utrum propria sit, an figurata locutio, quam intelligere conamur. Nam comperto quod figurata sit, adhibitis regulis rerum, quas in primo libro digessimus, facile est eam versare

¹ 1 Cor. X, 12.

omnibus modis, donec perveniamus ad sententiam veritatis, praesertim cum usus accesserit pietatis exercitatione roboratus. Invenimus autem utrum propria sit, an figurata locutio, illa intuentes quae supra dicta sunt. Quod cum apparuerit, verba quibus continetur, aut a similibus rebus ducta invenientur, aut ab aliqua vicinitate attingentibus.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE BUENOS AIRES
FACULTAD DE FILOSOFÍA Y LETRAS
CATEDRA DE HISTORIA DE LA LINGÜÍSTICA Y DE LA LINGÜÍSTICA
VERITATIS

CAPUT XXV¹.

Idem verbum non idem significat ubique.

XXXV. San quoniam multis modis res similes rebus apparent, non putemus esse praescriptum, ut quod in aliquo loco res aliqua per similitudinem significaverit, hoc eam semper significare credamus. Nam et in vituperatione fermentum posuit Dominus, cum diceret: « Cavete a fermento Phariseorum²; » et in laude cum diceret: « Simile est regum caelorum mulieri, quae abscondit fermentum in tribus mensuris farinae, donec fermenta retur totum³. »

XXXVI. Hujus⁴ igitur varietatis observatio duas habet formas. Sic enim aliud atque aliud res quaeque significant, ut alii contraria, aut tantummodo diversa significant. Contraria scilicet, cum alias in bono, alias in malo res eadem per similitudinem ponitur, sicut hoc est quod de fermento supra diximus. Tale est etiam quod leo significat Christum,

¹ Caput xxv in editis incipit ad haec verba: *Quod cum apparuerit, etc.* Sicut et sequens ad hanc sententiam n. xxxvii: *Ubi autem, etc.* — ² Matth. xvi, 11. — ³ Luc. xiii, 21. — ⁴ Reliquum hujus libri, totumque librum quartum adiecit Augustinus, quando hoc opus suo ordine recognovit ex 2 retract. c. 17.

ubi dicitur, « Vicit Leo de tribu Juda¹; » significat et diabolum, ubi scriptum est: « Adversarius vester diabolus » tanquam leogrugiens circuit, quaerens quem devoret². » Ita serpens in bono est, « Astuti ut serpentes³: » in malo autem, « Serpens Evam seduxit in astutia sua⁴. » In bono panis, « Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi⁵: » in malo, « Panes occultos libenter edite⁶: » sic et alia plurima. Et haec quidem quae commemoravi, minime dubiam significationem gerunt, quia exempli gratia commemorari nonnisi manifesta debuerunt. Sunt autem quae incertum sit, in quam partem accipi debeant, sicut, « Calix in manu Domini vini meri plenus est mixto⁷. » Incertum est enim, utrum iram Dei significet non usque ad novissimam partem, id est, usque ad faecem; an potius gratiam Scripturarum a Judaeis ad Gentes transeuntem, quia « Inclinavit ex hoc in hoc, » remanentibus apud Judaeos observationibus, quas carnaliter sapient, quia « Fax ejus non est exinanita⁸. » Cum vero res eadem non in contraria, sed tantum in diversa significatione ponitur, illud est in exemplum, quod aqua et populum significat, sicut in Apocalypsi legimus⁹; et Spiritum sanctum, unde est illud, « Flumina aquae vivae fluent de ventre » ejus¹⁰; » et si quid aliud atque aliud, pro locis in quibus ponitur, aqua significare intelligitur.

¹ Apoc. v, 5. — ² Pet. v, 8. — ³ Matth. x, 16. — ⁴ 2 Cor. xii, 3. — ⁵ Joan. vi, 51. — ⁶ Prov. ix, 17. — ⁷ Psal. lxxv, 9. — ⁸ Ibid. — ⁹ Apoc. xvii, 15, et xix, 6. — ¹⁰ Joan. vii, 38.

CAPUT XXVI.

Obscura ex locis apertioribus explicanda.

XXXVII. Sic et alia res non singulae, sed unaquæque earum, non solum duo aliqua diversa, sed etiam nunquam multa significat, pro loco sententiæ sicut posita reperitur. Ubi autem apertius ponuntur, ibi discendum est quomodo in locis intelligantur obscuris. Neque enim melius potest intelligi quod dictum est Deo: « Apprehende » arma et scutum, et exurge in adiutorium mihi¹, » quam ex illo loco ubi legitur: « Domine ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos². » Nec tamen ita ut jam ubicumque scutum pro aliquo munimento legerimus positum, non accipiamus nisi bonam voluntatem Dei. Dictum est enim et: « Scutum fidei, in quo possitis, inquit, omnes » sagittas maligni ignitas extinguere³. » Nec rursus ideo debemus in armis huiuscemodi spiritualibus scuto tantummodo fidem tribuere, cum alio loco etiam lorica dicta sit fidei: « Induti, inquit, lorica fidei et charitatis⁴. »

CAPUT XXVII.

Eundem locum variæ intelligi nihil prohibet.

XXXVIII. QUANDO autem ex eisdem Scripturæ verbis, non unum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiamsi

¹ Psal. xxxiv, 2. — ² Id. v, 13. — ³ Eph. vi, 16. — ⁴ 1 Thess. v, 8.

latet quid senserit ille, qui scripsit, nihil periculi est, si quodlibet eorum congruere veritati ex aliis locis sanctarum Scripturarum doceri potest: id tamen eo conante, qui divina scrutatur Eloquia, ut ad voluntatem perveniat auctoris, per quem Scripturam illam sanctus operatus est Spiritus; sive hoc assequatur, sive aliam sententiam de illis verbis, quæ fidei rectæ non refragatur, exculpat, testimonium habens a quocumque alio loco divinorum Eloquiorum. Ille quippe auctor in eisdem verbis, quæ intelligere volumus, et ipsam sententiam forsitan vidit; et certe Dei Spiritus, qui per eum hæc operatus est, etiam ipsam occursum lectori vel auditori, sine dubitatione prævidit; imo ut occurreret, quia et ipsa est veritate subnixæ, providit. Nam quid in divinis Eloquiis largius et uberius potuit divinitus provideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus divina contestantia faciant approbari?

CAPUT XXVIII.

Locus incertus tutius per alios Scripturæ locos quam per rationem manifestatur.

XXXIX. Ubi autem talis sensus eruitur, cujus incertum certis sanctarum Scripturarum testimoniis non possit aperiri, restat ut ratione reddita manifestus appareat, etiamsi ille, cujus verba intelligere querimus, eum forte non sensit. Sed hæc consuetudo periculosa est: per Scripturas enim divinas multo tutius ambulatur, quas verbis translatis opacatas cum scrutari volumus, aut hoc inde excat, quod non habent controversiam; aut si habet, ex eadem

Scriptura ubiqueque inventis atque adhibitis testibus terminetur.

CAPUT XXIX.

Troporian cognitio necessaria.

XL. Sciantz autem literati, modis omnibus locutionis, quos grammatici greeco nomine tropos vocant, auctores nostros usos fuisse, et multiplicius atque copiosius, quam possunt existimare vel credere qui nesciunt eos, et in aliis ista didicerunt. Quos tamen tropos qui noverunt, agnoscunt in Litteris sanctis, eorumque scientia ad eas intelligendas aliquantulum adjuvantur. Sed hic eos ignaris tradere non decet, ne artem grammaticam docere videamur. Extra sane ut discantur admoneo, quamvis jam superius id admonuerim, id est in secundo libro, ubi de linguarum necessaria cognitione disserui. Nam litteræ, a quibus ipsa grammatica nomen accepit, ἁπλοῦς enim Græci litteras vocant, signa utique sunt sonorum ad articulatam vocem qua loquimur pertinentium. Istorum autem troporum non solum exempla, sicut omnium, sed quorundam etiam nomina in divinis Libris leguntur, sicut allegoria, ænigma, parabola. Quamvis pene omnes ii tropi, qui liberali dicantur, arte cognosci, etiam in eorãum reperiantur loquelis, qui nullos grammaticos audierunt, et eo quo vulgus utitur sermone contenti sunt. Quis enim non dicit, Sic forcas: qui tropus metaphora vocatur. Quis non dicit piscinam etiam, que non habet pisces, nec facta est propter pisces, et tamen a piscibus nomen accepit? Qui tropus catachresis dicitur.

XLI. Longum est isto modo cæteros persequi; nam

usque ad illos pervenit vulgi locutio, qui propterea mirabiliores sunt, quia contra quam dicitur significant, sicut est quæ appellatur ironia vel antiphrasis. Sed ironia pronuntiatione indicat quid velit intelligi, uti cum dicimus homini mala facienti: Res bonas facis: antiphrasis vero ut contraria significet, non voce pronuntiantis efficitur, sed aut verba habet sua, quorum origo e contrario est, sicut appellatur lucus, quod minime luceat; aut consuevit aliquid ita dici, quamvis dicatur etiam non e contrario, veluti cum quærimus accipere quod ibi non est, et respondetur nobis, Abundat; aut adjunctis verbis facimus, ut a contrario intelligatur, quod loquimur, veluti si dicamus: Cave illum, quia bonus homo est. Et quis talia non dicit indoctus, nec omnino sciens qui sint, vel quid vocentur hi tropi? Quorum cognitio propterea Scripturarum ambiguitatibus dissolvendis est necessaria, quia cum sensus, ad proprietatem verborum si accipiatur, absurdus est, quærendum est utique ne forte illo vel illo tropo dictum sit, quod non intelligimus: et sic pleraque inventa sunt, quæ latebant.

CAPUT XXX.

Regula Tichonii Donatistæ expenduntur.

XLII. TICHONUS quidam qui contra Donatistas invictissime scripsit, cum fuerit Donatista, et illic inventur absurdissimi cordis, ubi eos non omni ex parte relinquere voluit, fecit librum quem *Regularum* vocavit¹, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi

¹ Exat in Biblioth. Patr. tom. 15, edit. Colon. an 1622, et in Lugdun. an. 1672, tom. 6.

clavibus divinarum Scripturarum aperientur occulta. Quarum primam ponit, *de Domino et ejus corpore*; secundam *de Domini corpore bipartito*, tertiam *de promissis et Lege*; quartam *de specie et genere*; quintam *de temporibus*; sextam *de recapitulatione*; septimam *de diabolo et ejus corpore*. Quæ quidem consideratæ, sicut ab illo aperuntur, non parum adjuvant ad penetranda, quæ tecta sunt divinatorum Eloquiorum: nec tamen omnia, quæ ita scripta sunt: ut non facile intelligantur, possunt his regulis inveniri, sed aliis modis pluribus, quos hoc numero septenario usque adeo non est iste complexus, ut idem ipse multa exponat obscura, in quibus harum regularum adhibet nullam, quoniam nec opus est. Neque enim aliquid illic tale versatur aut quæritur, sicut in Apocalypsi Joannis querit, quemadmodum intelligendi sint Angeli Ecclesiarum septem, quibus scribere jubetur¹; et ratiocinatur multipliciter, et ad hoc pervenit ut ipsos Angelos intelligamus Ecclesias. In qua copiosissima disputatione nihil istarum est regularum, et utique res illic obscurissima quæritur, quod exempli gratia satis dictum sit: nam colligere omnia, nimis longum et nimis operosum est, quæ ita obscura sunt in Scripturis canonicis, ut nihil istarum septem ibi requirendum sit.

XLIII. Iste autem cum has velut regulas commendaret, tantum eis tribuit, quasi omnia quæ in Lege, id est in divinis Libris obscure posita invenimus, his bene cognitis atque adhibitis intelligere valeamus. Ita quippe exorsus est eundem librum ut diceret. «Necessarium duxi ante omnia, quæ mihi videntur, libellum *regularum* scribere, et secretorum Legis veluti claves et luminaria fabricare. » Sunt enim quedam regulæ mysticæ, quæ universæ Legis recessus obtinent, et veritatis thesauros aliquibus

¹ Gal. iii, 20.

» invisibiles visibiles faciunt. Quarum si ratio regularum » sine invidia, ut communicamus, accepta fuerit, clausa » quæque patefient, et obscura dilucidabuntur, ut quis » prophetiæ immensam sylvam perambulans, his regulis » quodam modo lucis tramitibus deductus ab errore defundatur. » Hic sic dixisset: «Sunt enim quedam regulæ mysticæ, quæ nonnullos Legis recessus obtinent, » aut certe, quæ Legis magnos recessus obtinent; » non autem quod ait: « Universe Legis recessus: » neque dixisset: « Clausa quæque patefient, » sed, « Clausa » multa patefient, » verum dixisset; nec tam elaborato atque utili operi suo plus quam res ipsa postulat dando, in spem falsam lectorem ejus cognitorumque misisset. Quod ideo dicendum putavi, ut liber ipse et legatur a studiosis, quia plurimum adjuvat ad Scripturas intelligendas, et non de illo speretur tantum quantum non habet. Cautè sane legendus est, non solum propter quedam, in quibus ut homo erravit; sed maxime propter illa, quæ sicut Donatista hæreticus loquitur. Quid autem doceant vel admoncant iste septem regulæ, breviter ostendam.

CAPUT XXXI.

Regula prima Tichoni.

XLIV. PRIMA *de Domino et ejus corpore* est, in qua scientes aliquando capitis et corporis, id est, Christi et Ecclesie unam personam nobis intuari (neque enim frustra dictum est fidelibus, «Ergo Abrahæ semen estis¹, » cum sit unum semen Abrahæ, quod est Christus), non hæsitemus quando a capite ad corpus, vel a corpore

¹ Gal. iii, 29.

transitur ad caput, et tamen non receditur ab una eademque persona. Una enim persona loquitur dicens: « Sicut » sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento¹; » et tamen quid horum duorum capiti, quid corpori, id est, quid Christo, quid Ecclesie conveniat, utique intelligendum est.

ADERERE FLAMMAM
VBRITATIS

CAPUT XXXII.

Regula secunda Tichonii.

XLV. SECUNDA est de Domini corpore bipartito, quod quidem non ita debuit appellari; non enim revera Domini corpus est, quod cum illo non erit in aeternum: sed dicendum fuit, de Domini corpore vero atque permixto, aut, vero atque simulato, vel quid aliud: quia non solum in aeternum, verumetiam nunc hypocrita non cum illo esse dicendi sunt, quamvis in ejus esse videantur Ecclesia. Unde poterat ista regula et sic appellari, ut diceretur de permixta Ecclesia. Quae regula lectorem vigilantem requirit, quando Scriptura cum ad alios jam loquatur, tanquam ad eos ipsos, ad quos loquebatur, videtur loqui; vel de ipsis, cum de aliis jam loquatur; tanquam unum sit utrorumque corpus, propter temporalem commixtionem et communionem sacramentorum. Ad hoc pertinet in Canticis Canticorum, « Fusca sum et speciosa ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis² ». Non enim ait: Fusca fui ut tabernacula Cedar, et speciosa sum ut pelles Salomonis; sed utrumque se esse dixit, propter temporalem unitatem intra una retia piscinum bonorum et malorum³. Tabernacula enim Cedar ad Ismaelem per-

¹ Isai. lxi, 10. — ² Cant. i, 5. — ³ Matth. xii, 47.

tinent⁴, qui non erit haeres cum filio libera⁵. Itaque cum de bona parte Deus dicat: « Ducam caecos in viam, quam » non noverunt, et semitas quas non noverunt calcabunt; » et faciam illis tenebras in lucem, et pravam in directum: » haec verba faciam, et non derelinquam eos⁶ », mox de alia parte, quae male permixta est, dicit, « Ipsi autem » conversi sunt retro⁷ », quamvis alii jam significentur his verbis. Sed quoniam nunc in uno sunt, tanquam de ipsis loquitur de quibus loquebatur: non tamen semper in uno erunt. Ipse est quippe ille servus commemoratus in Evangelio⁸, cujus Dominus cum venerit, dividet eum, et partem ejus cum hypocritis ponet.

CAPUT XXXIII.

Regula tertia Tichonii.

XLVI. TERTIA regula est de promissis et Lege, quae alio modo dici potest de spiritu et littera, sicut nos cum appellavimus, cum de hac re librum scriberemus⁹. Postest etiam sic dici, de gratia et mandato. Haec autem magis mihi videtur magna quaestio quam regula, quae solvendis questionibus adhibenda est. Haec est quam non intelligentes Pelagiani, vel considerant suam haeresim, vel auferunt. Laboravit in ea dissolvenda Tichonius bene, sed non plene. Disputans enim de fide et operibus, opera nobis dixit a Deo dari merito fidei; ipsam vero fidem sic esse a nobis, ut nobis non sit a Deo. Nec attendit Apostolum dicentem: « Pax fratribus et charitas cum fide a » Deo patre et Domino Jesu Christo⁷. » Sed non erat

¹ Gen. xxi, 10. — ² Gal. iv, 30. — ³ Isai. xlii, 16. — ⁴ Ibid. 17. — ⁵ Matth. xxiv, 51. — ⁶ Liber de Spiritu et Littera. — ⁷ Eph. vi, 23.

expertus hanc hæresim, quæ nostro tempore exorta, multum nos, ut gratiam Dei, quæ per Dominum nostrum Jesum Christum est, adversus eam defenderemus, exercuit: et secundum id quod ait Apostolus: « Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis¹ », multo vigilantiores, diligentioresque reddidit, ut adverteremus in Scripturis sanctis, quod istum Tichonium minus attentum, minusque sine hoste sollicitum fugit, etiam ipsam scilicet fidem donum illius esse, qui ejus mensuram unicuique paratur: Ex qua sententia quibusdam dictum est, « Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, verumetiam ut pro eo patiamini². » Unde quis dubitet utramque esse Dei donum, qui fideliter atque intelligenter audit utrumque donatum? Plura sunt et alia testimonia, quibus id ostenditur: sed hoc nunc non agimus, alibi autem atque alibi sæpissime ista egimus.

CAPUT XXXIV.

Regula quarta Tichonii.

XLVII. QUARTA Tichonii regula est *de specie et genere*. Sic enim eam vocat, volens intelligi speciem partem, genus autem totum, cujus ea pars est, quam nuncupat speciem, sicut unaquæque civitas pars est utique universitatis gentium: hanc ille vocat speciem; genus autem omnes gentes. Neque hic ea discernendi subtilitas adhibenda est, quæ a dialecticis traditur, qui inter partem et speciem quid intersit acutissime disputant. Eadem

¹ 1 Cor. xi, 19. — ² Phil. i, 29.

ratio est; si non de unaquaque civitate, sed de unaquaque provincia vel gente vel regno tale aliquid in divinis reperiaturoloquatur. Non solum enim, verbi gratia, de Jerusalem, vel de aliqua gentium civitate, sive Tyro, sive Babylonia, sive alia qualibet dicitur aliquid in Scripturis sanctis, quod modum ejus excedat, et conveniat potius omnibus gentibus: verumetiam de Judæa, de Ægypto, de Assyria, et quacumque alia gente, in qua sunt plurimæ civitates, non tamen totus orbis, sed pars ejus est, dicitur quod transeat ejus modum, et congruat potius universo, cujus hæc pars est: vel sicut iste appellat, generi, cujus hæc species est. Unde et in notitiam vulgi verba ista venerunt, ut etiam idiotæ intelligant quid specialiter, quid generaliter in quocumque præcepto imperiali sit constitutum. Fit hoc etiam de hominibus: sicut ea quæ de Salomone dicuntur, excedunt ejus modum, et potius ad Christum vel Ecclesiam, cujus ille pars est, relata clarescunt.

XLVIII. Nec species semper exceditur; sæpe enim talia dicuntur, quæ vel ei quoque, vel ei fortasse tantummodo apertissime congruant: sed cum a specie transitur ad genus, quasi adhuc de specie loquente Scriptura, ibi vigilare debet lectoris intentio, ne quærat in specie, quod in genere potest melius et certius invenire. Facile quippe est illud quod ait propheta Ezechiel: « Domus Israël habitavit in terra, et polluerunt illam in via sua et in idolis suis et peccatis suis, secundum immunditiam menstruate facta est via eorum ante faciem meam. Et effudi iram meam super eos, et dispersi illos inter nationes, et ventilavi eos in regiones; secundum vias eorum, et secundum peccata eorum judicavi eos¹. » Facile est, inquam, hoc intelligere de illa domo Israël, de

¹ Ezech. xxxvi, 17-19.

quæ dicit Apostolus : « Videte Israël secundum carnem ¹ : » quia hæc omnia carnalis populus Israël et fecit, et passus est. Alia etiam, quæ sequuntur, eidem intelliguntur populo convenire : sed cum cœperit dicere : « Et sanctificabo nomen meum sanctum illud magnum, quod pollutum est inter nationes, quod polluitis in medio carum ; et scient gentes, quæ ego sum Dominus ² : » jam intentus debet esse, qui legit, quemadmodum species excedatur, et adjungatur genus. Sequitur enim et dicit : « Et dum sanctificabor in vobis ante oculos eorum, et accipiam vos de gentibus, et congregabo vos ex omnibus terris, et inducam vos in terram vestram ; et aspergam vos aqua munda, et mundabimini ab omnibus simulacris vestris, et mundabo vos : et dabo vobis cor novum, et spiritum novum dabo in vos : et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et spiritum meum dabo in vos : et faciam ut in justitiis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis, et faciatis : et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris ; et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum ; et mundabo vos ex omnibus immunditiis vestris ³. » Hoc de Novo Testamento esse prophetatum, ad quod pertinet non solum una gens illa in reliquiis suis, de quibus alibi scriptum est, « Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquæ salvæ fient ⁴ ; » verum etiam cæteræ gentes, quæ promissæ sunt patribus eorum, qui etiam nostri sunt, non ambigit quisquis intuetur et lavacrum regenerationis hic esse promissum, quod nunc videmus omnibus gentibus redditum : et illud quod ait Apostolus, cum Novi Testamenti gratiam commendaret, ut in comparatione Veteris emineret : « Epistola nostra vos

¹ 2 Cor. x, 18. — ² Ezech. xxxv, 23. — ³ Ibid. 24-26. — ⁴ Test. x, 22.

« estis, scripta, non atramento, sed Spiritu Dei vivi ; » non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus ¹, » hinc esse respicit et perspicit ductum ubi iste Propheta dicit : « Et dabo vobis cor novum, et Spiritum novum dabo in vos, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum ². » Cor quippe carneum, unde ait Apostolus « Tabulis cordis carnalibus, » a corde lapideo voluit vita sentiente discerni, et per vitam sentientem significavit intelligentem. Sic fit Israël spiritalis, non unius gentis, sed omnium quæ promissæ sunt Patribus in eorum semine, quod est Christus.

XLIX. Hic ergo Israël spiritalis ab illo Israël carnali, qui est unius gentis, novitate gratiæ, non nobilitate patriæ, et mente, non gente distinguitur : sed altitudo prophetica, dum de illo vel ad illum loquitur, latenter transit ad hunc : et cum jam de isto vel ad istum loquatur, adhuc de illo vel ad illum loqui videtur ; non intellectum Scripturarum nobis quasi hostiliter invidens, sed exercens medicinaliter nostrum. Unde et illud quod ait : « Et inducam vos in terram vestram, » et paulo post ; tanquam idipsum repetens, « Et habitabitis, inquit, in terra, quam dedi patribus vestris ³, » non carnaliter sicut carnalis Israël, sed spiritaliter sicut spiritalis debemus accipere. Ecclesia quippe sine macula et ruga ex omnibus gentibus congregata, atque in æternum regnatura cum Christo, ipsa est terra beatorum, terra viventium ; ipsa intelligenda est patribus data, quando eis certa et incommutabili Dei voluntate promissa est : quoniam ipsa promissionis, vel predestinationis firmitate jam data est, quæ danda suo tempore a patribus credita est : sicut de ipsa gratia quæ sanctis datur, scribens ad Timotheum Apostolus ait : « Non secundum opera nostra, sed secundum suum pro-

¹ 2 Cor. iii, 2. — ² Ezech. xi, 19, et xxxv, 26. — ³ Id. xxvii, 24 et 28.

» positum et gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu
» ante sæcula æterna, manifestata autem nunc per ad-
» ventum Salvatoris nostri¹. » Datam dixit gratiam,
quando nec erant adhuc quibus daretur: quoniam in
dispositione ac prædestinatione Dei jam factum erat,
quod suo tempore futurum erat, quod ipse dicit manifesta-
tum. Quamvis hæc possint intelligi et de terra futuri sæ-
culi, quando erit cælum novum et terra nova², in qua
injusti habitare non poterunt. Et ideo recte dicitur piis,
quod ipsa sit terra eorum, quæ ulla ex parte non erit
impiorum: quia et ipsa similiter data est, quando danda
firmata est.

CAPUT XXXV.

Regula quinta Tichonii.

L. QUINTAM Tichonius regulam ponit, quam *de tempo-
ribus* appellat: quæ regula plerumque inveniri vel conjici
possit latens in Scripturis sanctis quantitas temporum.
Duobus autem modis vigere dicit hanc regulam, aut tropo
synecdoche, aut legitimis numeris. Tropus synecdo-
che, aut a parte totum, aut a toto partem facit in-
telligi: sicut unus Evangelista post dies octo factam
dicit³, quod alius post dies sex, quando in monte Disci-
pulis tantum tribus presentibus facies Domini fulsit ut
sol, et vestimenta ejus sicut nix⁴. Etrumque enim verum
esse non posset, quod de numero dierum dictum est, nisi
ille qui dixit, « Post dies octo, » intelligatur partem no-

¹ 2 Tim. i, 9, 10. — ² Apoc. xxi, 1. — ³ Luc. ix, 28. — ⁴ Matth.
xvii, 1; et Marc. ix, 1.

vissimam diei, ex quo id Christus prædixit futurum, et
partem primam diei quo id ostendit impletum, pro totis
diebus duobus atque integris possuisse; is vero, qui dixit,
« Post dies sex, » integros omnes et totos, sed solos me-
dios computasse. Hoc modo locutionis, quo significatur a
parte totum, etiam illa de resurrectione Christi solvitur
questio. Pars enim novissima diei, quo passus est, nisi
pro toto die accipiatur, id est, adjuncta etiam nocte præte-
rita; et nox in cujus parte ultima resurrexit, nisi totus
dies accipiatur, adjuncto scilicet die illucescente domi-
nico, non possunt esse tres dies et tres noctes, quibus
corde terre prædixit futurum¹.

LI. Legitimos autem numeros dicit, quos eminentius
divina Scriptura commendat, sicut septenarium vel dena-
rium, vel duodenarium, et quicumque alii sunt, quos
legendo studiosi libenter agnoscunt. Plerumque enim hu-
jusmodi numeri pro universo tempore ponuntur: sicut,
« Septies in die laudabo te², » nihil est aliud quam,
« Semper laus ejus in ore meo³. » Tantumdem valent et
cum multiplicantur, sive per denarium, sicut septuaginta
et septingenti; unde possunt et septuaginta anni Jeremie
pro universo tempore spiritaliter accipi⁴, quo est apud
alienos Ecclesia: sive per seipsos, sicut decem per decem,
centum sunt; et duodecim per duodecim centum quadra-
ginta quatuor; quo numero significatur universitas sanc-
torum in Apocalypsi⁵. Unde apparet non solas tempo-
rum quæstiones istis numeris esse solvendas, sed latius
patere significationes eorum, et in multa prosperere. Ne-
que enim numerus iste in Apocalypsi ad tempora perti-
net, sed ad homines.

¹ Matth. xii, 40. — ² Psal. cxviii, 164. — ³ Id. xxxiii, 2. — ⁴ Jer. xxi, n.
— ⁵ Apoc. vii, 4.

CAPUT XXXVI.

Regula sexta Tichonii.

LII. *SEXTAM* regulam Tichonii *Recapitulacionem* vocat, in obscuritate Scripturarum satis vigilanter inventam. Sic enim dicuntur quedam quasi sequantur in ordine temporis, vel rerum continuatione narrentur, cum ad priora, quæ prætermissa fuerant, latenter narratio revocetur: quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. Sicut in Genesi, « Et plantavit, inquit, Dominus Deus paradysum in Eden ad orientem, et posuit ibi hominem quem » formavit; et produxit Deus adhuc de terra omne lignum speciosum, et bonum in escam¹; » ita videtur dictum tanquam id factum sit posteaquam factum posuit Deus hominem in paradiso; cum breviter utroque commemorato, id est quod plantavit Deus paradysum, et posuit ibi hominem, quem formavit, atque ait: « Et sump- » sit Dominus Deus hominem, quem finxit et posuit eum » in paradiso², etc. » Post ista enim facta ibi est positus

¹ Gen. II, 8, 9. — ² Ibid. — ³ Ibid. 15.

homo, sicut nunc ordo ipse demonstrat: non post hominem ibi positum facta sunt ista, sicut prius dictum putari potest, nisi recapitulatio illi vigilanter intelligatur, qua reditur ad ea quæ fuerant prætermissa.

LIII. Itemque in eodem libro, cum commemorarentur generationes filiorum Noë, dictum est, « Hi filii Cham in » tribus suis, secundum linguas suas in regionibus suis » et in gentibus suis¹. » Enumeratis quoque filiis Sem, dicitur, « Hi filii Sem in tribus suis secundum linguas » suas in regionibus suis et in gentibus suis². » Et annectitur de omnibus, « Hæ tribus filiorum Noë, secundum » generationes eorum et secundum gentes eorum. Ab his » dispersæ sunt insule gentium super terram post dilu- » vium³. Et erat omnis terra labium unum, et vox una » omnibus⁴. » Hoc itaque quod adjunctum est, « Eterat » omnis terra labium unum, et vox una omnibus, » id est, una lingua omnium, ita dictum videtur tanquam eo jam tempore, quo dispersi fuerant super terram, etiam secundum insulas gentium, una fuerit omnibus lingua communis: quod procul dubio repugnat superioribus verbis, ubi dictum est, « In tribus suis secundum lin- » guas suas. » Neque enim diceretur habuisse jam linguas suas singula tribus, quæ gentes singulas fecerant, quando erat omnibus una communis. Ac per hoc recapitulando adjunctum est, « Et erat omnis terra labium » unum, et vox una omnibus, » latenter narratione redeunte, ut diceretur quomodo factum sit, ut ex una omnium lingua fuerint divisi per multas: et continuo de illa turris edificatione narratur, ubi hæc eis iudicio divino ingesta est pœna superbie; post quod factum dispersi sunt super terram secundum linguas suas.

LIV. Fit ista recapitulatio etiam obscurius: sicut in

¹ Gen. x, 20. — ² Ibid. 31. — ³ Ibid. 32. — ⁴ Et. xi, 1.

Evangelio Dominus dicit, « Die quo exiit Loth a Sodomis, pluit ignem de caelo, et perdidit omnes: secundo dum haec erit dies filii hominis, quo revelabitur. Illa hora, qui erit in tecto, et vasa ejus in domo, non descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non revertatur retro; meminerit uxoris Loth¹. » Numquid cum Dominus fuerit revelatus, tunc sunt ista servanda, ne quisque retro respiciat, id est, vitam praeteritam cui renuntiavit, inquirat; et non potius isto tempore, ut cum Dominus fuerit revelatus, retributionem pro eis, quae quisque servavit vel contempsit, inveniat? Et tamen quia dictum est, « In illa hora, » tunc putantur ista servanda, cum fuerit Dominus revelatus, nisi ad intelligendam recapitulationem, sensus legentis invigilet, adjuvante alia Scriptura, quae ipsorum Apostolorum adhuc tempore clamavit, « Filii, novissima hora est². » Tempus ergo ipsum quo Evangelium praedicatur, quousque Dominus reveletur³, hora est in qua oportet ista servari; quia et ipsa revelatio Domini ad eandem horam pertinet, quae die iudicii terminabitur.

CAPUT XXXVII.

Regula septima Tichonii.

LIV. SEPTIMA Tichonii regula est, eademque postrema, *de diabolo et ejus corpore*. Est enim et ipse caput impiorum, qui sunt ejus quodam modo corpus, iturum cum illo in supplicium ignis aeterni⁴; sicut Christus caput est

¹ Luc. xvii, 29-31; et Gen. xix, 26. — ² Joan. ii, 18. — ³ Rom. ii, 5, et xiii, 11. — ⁴ Matth. xxv, 41.

Ecclesiae¹, quod est corpus ejus, futurum cum illo in regno et gloria sempiterna. Sicut ergo in prima regula, quam vocat *de Domino et ejus corpore*, vigilandum est ut intelligatur, cum de una eademque persona Scriptura loquitur, quid conveniat capiti, quid corpori; sic et in ista novissima, aliquando in diabolum dicitur, quod non in ipso, sed potius in ejus corpore possit agnosci, quod habet non solum in eis, qui manifestissime foris sunt, sed in eis etiam, qui, cum ad ipsum pertinent, tamen ad tempus miscentur Ecclesiae, donec unusquisque de hac vita exeat, vel a frumento palea ventilabro ultimo separetur². Quod enim scriptum est apud Isaiam, « Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens³, » et caetera, quae sub figura regis Babylonio de eadem persona, vel ad eandem personam dicta sunt in ipsa contextione sermonis, de diabolo utique intelliguntur; et tamen quod ibi dictum est, « Contritus est in terra, qui mittit ad omnes gentes, » non totum ipsi capiti congruit. Nam etsi mittit ad omnes gentes diabolus angelos suos, tamen in terra corpus ejus, non ipse, conteritur, nisi quia ipse est in corpore suo, quod contritum fit ut pulvis, « Quem projecit ventus a facie terrae⁴. »

LVI. Haec autem omnes regulae, excepta una, quae vocatur *de promissis et Legge*, aliud ex alio faciunt intelligi, quod est proprium tropicae locutionis, quae latius patet quam ut possit, ut mihi videtur, ab aliquo universa comprehendi. Nam ubicumque velut aliud dicitur ut aliud intelligatur, etsi nomen ipsius tropi in loquendi arte non invenitur, tropica locutio est. Quae cum fit tibi fieri solet, sine labore sequitur intellectus: cum vero ubi non solet, laboratur ut intelligatur, ab aliis magis, ab aliis minus, sicut magis minusve dona Dei sunt in ingenis hominum,

¹ Ephes. i, 22. — ² Luc. iii, 17. — ³ Isai. xlv, 12. — ⁴ Psal. l, 4.

vel adjutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendae sunt; sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus huc usque quantum visum est, satis egimus; non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilantiter advertant, memoriterque retineant: verumetiam, quod est precipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt quoniam « Dominus » dat sapientiam, et a facie ejus scientia et intellectus¹; a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acciperunt. Sed haec satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis, quae sentimus, sequenti volumine, quae Dominus donaverit, disseramus.

¹ Prov. ii, 6.

LIBER IV.

HACTENUS DE INVESTIGANDO SCRIPTURAE SENSU, NUNC DESEM AGITE DE DISSERENDO. ET QUORUM « RECTORUM » ARTIS PERICIPA AD HEUM LIBRI INSTITUTUM PERTINERE MOX VELT AUGMENTARE; SED TAMEN SEMPA INGENUUM CHRISTIANI ORATORIS PARTIS PERSECUTUR: CUI SACRAMEN LITTERARUM AUCTORES ET DOCTORES COLLEGANTIOS DICENDI SAPIENTIA, IMO ET ELOQUENTIA LONGE PRESTANTISSIMOS IMITANDOS PROPONIT, EX EORUM SCRIPTIS ELOCUTIONE EMBELIA IN VARIO DICENDI GENERE SURGENS. POSTEREO IPSAM ECCLESIASTEM BONTATEM, UT EPIGRAMI GRATONUM DET OPERAM; ET QUOD VERBIS DOCEAT ALIOS, ID OMNINO VITA ET MORIBUS PRAESTET.

PROLOGUS.

Qua de re agendum in hoc libro.

I. Hoc opus nostrum¹ quod inscribitur de *Doctrina christiana*, in duo quaedam fueram prima distributione paritum. Nam post proemium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, « Duae sunt res, inquam, quibus » nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi » quae intelligenda sunt, et modus proferendi quae intel- » lecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea » disseremus. » Quia ergo de inveniendi multa jam diximus, et tria de hac una parte volumina absolvimus, Domine adjuvante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri poterit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

¹ Vile D. Gouillon tom. xxi, pag. 96-112.

vel adjutoria tribuuntur. Proinde sicut in verbis propriis, de quibus superius disputavimus, ubi res ut dicuntur intelligendae sunt; sic in translatis quae faciunt tropicas locutiones, ubi aliud ex alio intelligendum est, de quibus huc usque quantum visum est, satis egimus; non solum admonendi sunt studiosi venerabilium litterarum, ut in Scripturis sanctis genera locutionum sciant, et quomodo apud eas aliquid dici soleat, vigilantiter advertant, memoriterque retineant: verumetiam, quod est precipuum et maxime necessarium, orent ut intelligant. In eis quippe litteris, quarum studiosi sunt, legunt quoniam « Dominus » dat sapientiam, et a facie ejus scientia et intellectus¹; a quo et ipsum studium, si pietate praeditum est, acciperunt. Sed haec satis etiam de signis, quantum ad verba pertinet, dicta sint. Restat ut de proferendis eis, quae sentimus, sequenti volumine, quae Dominus donaverit, disseramus.

¹ Prov. ii, 6.

LIBER IV.

HACTENUS DE INVESTIGANDO SCRIPTURAE SENSU, NUNC DESEM AGITE DE DISSERENDO. ET QUORUM « RECTORUM » ARTES PERSCIPA AD HEUM LIBRI INSTITUTUM PERTINERE. MOX VELT AUGUSTINUS; SED TAMEN SEMPA INGENUUM CHRISTIANI ORATORE PARTIS PERSECUTUR: CUI SACRAMEN LITTERARUM AUCTORES ET DOCTORES COLLEGIATOS DICENDI SAPIENTIA, IMO ET ELOQUENTIA LONGE PRESTANTISSIMOS IMITANDOS PROPONIT, EX EORUM SCRIPTIS ELOCUTIONE EMBELIA IN VARIO DICENDI GENERE SURGENS. POSTEREO IPSAM ECCLESIASTEM BONTATEM, UT EPHEMIS GRATIONI DET OPERAM; ET QUOD VERBIS DOCEAT ALIOS, ID OMNINO VITA ET MORIBUS PRAESTET.

PROLOGUS.

Qua de re agendum in hoc libro.

I. Hoc opus nostrum¹ quod inscribitur de *Doctrina christiana*, in duo quaedam fueram prima distributione paritum. Nam post proemium, quo respondi eis, qui hoc fuerant reprehensuri, « Duae sunt res, inquam, quibus » nititur omnis tractatio Scripturarum, modus inveniendi » quae intelligenda sunt, et modus proferendi quae intel- » lecta sunt. De inveniendi prius, de proferendo postea » disseremus. » Quia ergo de inveniendi multa jam diximus, et tria de hac una parte volumina absolvimus, Domine adjuvante, de proferendo pauca dicemus, ut si fieri poterit, uno libro cuncta claudamus, totumque hoc opus quatuor voluminibus terminetur.

¹ Vile D. Gouillon tom. xxi, pag. 96-112.

CAPUT I.

Rhetorica præcepta tradere non est hujus instituti.

II. PRIMO itaque expectationem legentium, qui forte me putant rhetorica daturum esse præcepta, que in scholis sæcularibus et didici et docui, ista prælocutione cohæreo, atque ut a me non expectentur, admoneo: non quod nihil habeant utilitatis, sed quod si quid habent, seorsum discendum est, si enim fortassis bono viro etiam hæc vacat discere, non autem a me vel in hoc opere, vel in aliquo alio requirendum.

CAPUT II.

Rhetorica facultate christianum doctorem uti convenit.

III. NAM cum per artem rhetoricam, et vera suadeantur et falsa, quis audeat dicere adversus mendacium in defensoribus suis inermem debere consistere veritatem, ut videlicet illi, qui res falsas persuadere conantur, noverint auditorem vel benevolam, vel intentum, vel docilem proœmio facere: isti autem non noverint? Illi falsa breviter, aperte, verisimiliter: et isti vera sic narrent, ut audire tedeat, intelligere non pateat, credere postremo non liceat? Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, asserant falsitatem: isti nec vera defendere, nec falsa valeant refutare? Illi animos audientium in errorem mo-

ventes impellentesque dicendo terreat, contristent, exhilarent, exhortentur ardentem; isti pro veritate, lenti frigidique dormitent? Quis ita desipiat, ut hoc sapiat? Cum ergo sit in medio posita facultas eloquii, que ad persuadenda seu prava, seu recta valet plurimum, cur non bonorum studio comparatur, ut militet veritati, si eam mali ad obtinendas perversas vanasque causas in usus iniquitatis et erroris usurpant?

CAPUT III.

Rhetorice præcepta qua ætate, quaque ratione disci possunt.

IV. SED quæcumque sunt de hac re observationes atque præcepta, quibus cum accedit in verbis plurimis ornamentisque verborum exercitatoris lingue solertissima consuetudo, fit illa quæ faciunda vel eloquentia nominatur, extra istas litteras nostras, seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta et convenienti ætate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam et ipsos romane principes eloquentiæ non piguit dicere, quod hanc artem nisi quis cito possit, nunquam omnino possit perficere. Quod utrum verum sit, quid opus est quaerere? Non enim etiam si possint hæc a tardioribus tandem aliquando perdisci, nos ea tanti pendimus, ut eis discendis jam maturas vel etiam graves hominum ætates velimus impendi. Satis est ut adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium quos utilitati ecclesiasticæ cupimus erudiri: sed eorum quos nondum magis urgens, et huic rei sine dubio præ-

¹ Cicero de Oratore.

ponenda necessitas occupavit. Quoniam si acutum et ferrens adsit ingenium, facilius adhaeret eloquentia legentibus et audientibus eloquentes, quam eloquentiae praecepta sectantibus. Nec desunt ecclesiae litterae, etiam praeter canonem in auctoritatis arce salubriter collocatum, quas legendo homo capax, etsi id non agat, sed tantummodo rebus quae ibi dicuntur intentus sit, etiam eloquio quo dicuntur, dum in his versatur, imbuatur, accedente vel maxime exercitatione sive scribendi, sive dictandi, postremo etiam dicendi, quae secundum pietatis ac fidei regulam sentit. Si autem tale desit ingenium, nec illa rhetorica praecepta capiuntur, nec si magno labore inculcata quantumcumque ex parte capiuntur, aliquid prosunt. Quandoquidem etiam ipsi, qui ea didicerunt, et copiose ornateque dicunt, non omnes ut secundum ipsa dicant, possunt ea cogitare cum dicant, si non de his disputant: imo vero vix ullos eorum esse existimo, qui utrumque possint, et dicere bene, et ad hoc faciendum praecepta illa dicendi cogitare cum dicunt. Cavendum est enim ne fugiant ex animo, quae dicenda sunt, dum attenditur ut arte dicantur. Et tamen in sermonibus atque dictionibus eloquentiam, impleta reperuntur praecepta eloquentiae, de quibus illi ut eloquerentur, vel cum eloquerentur, non cogitaverunt, sive illa didicissent, sive ne attingissent quidem. Implet quippe illa, quia eloquentes sunt; non adhibent ut sint eloquentes.

V. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium, cur eloquentes fieri non possint nulla eloquendi arte tradita, sed elocutiones eloquentium legendo et audiendo, et quantum assequi conceditur, imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine praeceptis rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt;

sine lectis vero et auditis eloquentium disputationibus vel dictionibus neminem. Nam neque ipsa arte grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integre loquerentur, crescere daretur et vivere. Nescientes quippe alla nomina vitiorum, quidquid vitiosum cujusquam ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehenderent et caverent; sicut rusticos urbani reprehendunt, etiam qui litteras nesciunt.

CAPUT IV.

Officium doctoris christiani.

VI. DEBET igitur divinarum Scripturarum tractator et doctor, defensor rectae fidei ac debellator erroris, et bona docere, et mala dedocere: atque in hoc opere sermonis conciliare adversos, remissos erigere; nescientibus quid agatur, quid expectare debeant intimare. Ubi autem benevolos, intentos, dociles aut invenerit, aut ipse fecerit, caetera pergenda sunt, sicut postulat causa. Si docendi sunt qui audiunt, narratione faciendum est, si tamen indigeat, ut res de qua agitur innotescat. Ut autem quae dubia sunt certa fiant, documentis adhibitis ratiocandum est. Si vero qui audiunt movendi sunt potius quam docendi, ut in eo quod jam sciunt, agendo non torpeant, et rebus assensum, quas veras esse fatentur, accommodent, majoribus dicendi viribus opus est. Ibi obsecrationes et increpationes, concitationes et coercitiones, et quaecumque alia valent ad commovendos animos, sunt necessaria.

CAPUT V^o.

*Interest magis ut sapienter dicat christianus orator,
quam ut eloquenter. Unde consequi id valet.*

VII. Er hæc quidem cuncta, quæ dixi, omnes fere homines in his quæ eloquendo agunt, facere non quiescunt: sed cum alii faciunt obtuse, deformiter, frigide; alii acute, ornate, vehementer; illum ad hoc opus unde agimus, jam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiamsi non potest eloquenter, ut prosit audientibus, etiamsi minus quam prodesset, si et eloquenter posset dicere. Qui vero alluit insipienti eloquentia, tanto magis cavendus est, quanto magis ab eo in his quæ audire inutile est, delectatur auditor, et cum quoniam discrete dicere audit, etiam vero dicere existimat. Hæc autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docendam putarunt: fassi sunt enim sapientiam sine eloquentia parum prodesse civitatibus; eloquentiam vero sine sapientia nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Si ergo hoc illi, qui præcepta eloquentiæ tradiderunt, in eisdem libris in quibus id egerunt, veritate instigante coacti sunt confiteri, veram, hoc est, supernam, quæ a Patre luminum descendit, sapientiam nescientes; quanto magis nos non aliud sentire debemus, qui hujus sapientiæ filii et ministri sumus? Sapienter autem dicit homo tanto magis vel minus, quanto in Scripturis sanctis magis minusve profecit. Non dico in eis multum legendis memorieque mandandis, sed

¹ In veteribus editis caput male incipit: *Sed cum alii*, etc. — ² Cæcero lib. 1, de Investitione.

bene intelligendis, et diligenter earum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt, et negligunt: legunt ut teneant, negligunt ne intelligant. Quibus longe sine dubio præferendi sunt, qui verba earum minus tenent, et cor earum sui cordis oculis vident. Sed utrisque ille melior, qui et cum volet eas dicit, et sicut oportet intelligit.

VIII. Hinc ergo qui sapienter debet dicere, etiam quod non potest eloquenter, verba Scripturarum tenere maxime necessarium est. Quanto enim se pauperiorem cernit in suis, tanto eum oportet in istis esse ditiores; ut quod dixerit suis verbis, probet ex illis; et qui propriis verbis minor erat, magnorum testimonio quodam modo crescat. Probandum enim delectat, qui minus potest delectare dicendo. Porro qui non solum sapienter, verumetiam eloquenter vult dicere, quoniam profecto plus proderit, si utrumque potuerit; ad legendos vel audiendos et exercitatione imitandos eloquentes eum mitto libentius, quam magistris artis rhetoriæ vacare præcipio: si tamen ii qui leguntur et audiuntur, non solum eloquenter, sed etiam sapienter dixisse vel dicere veraci prædicatione laudantur. Qui enim eloquenter dicunt, suaviter; qui sapienter, salubriter audiuntur. Propter quod non ait Scriptura: « Multitudo eloquentium, » sed: « Multitudo sapientium » sanitas est orbis terrarum. Sicut autem sæpe sumenda sunt et amara salubria, ita semper vitanda est perniciosa dulcedo. Sed salubri suavitate vel suaviter salubritate quid melius? Quanto enim magis illic appetitur suavitas, tanto facilius salubritas prodest. Sunt ergo ecclesiastici viri, qui divina Eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractaverunt: quibus legendis magis non sufficit tempus, quam deesse ipsi studentibus et vacantibus possunt.

¹ Sap. vi, 26.

CAPUT VI.

Sapientia juncta cum eloquentia in sacris auctoribus.

IX. Hic aliquis forsitan quærit utrum auctores nostri, quorum scripta divinitus inspirata canonem nobis saluberrima auctoritate fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sint. Quæ quidem quæstio apud me ipsum, et apud eos, qui mecum quod dico sentiunt, facillime solvitur. Nam ubi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verumetiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere omnes, qui recte intelligunt quod illi loquuntur, simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut est enim quædam eloquentia quæ magis retatem juvenilem decet, est quæ senilem; nec jam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædam, quæ viros summa auctoritate dignissimos planeque divinos decet. Hac illi locuti sunt, nec ipsos decet alia, nec alios ipsa: ipsis enim congruit, alios autem quanto videtur humilior, tanto altius non ventositate, sed soliditate transcendit. Ubi vero non eos intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam tamen non dubito esse talem, qualis est ubi intelligo. Ipsa quæ obscuritas divinarum salubriumque dictorum tali eloquentiæ nascenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, non solum inventione, verumetiam exercitatione deberet.

X. Possem quidem, si vacaret, omnes virtutes et ornamenta eloquentiæ, de quibus inflantur isti, qui linguam

suam nostrorum auctorum linguæ non magnitudine, sed timore præponunt, ostendere in istorum Litteris sacris, quos nobis erudiendis, et ab hoc sæculo pravo in beatum sæculum transferendis, providentiâ divina providit. Sed non ipsa me plus quam dici potest in illa eloquentia delectant, quæ sunt his viris cum oratoribus gentilium poetivse communia: illud magis admior et stupeo, quod ista nostra eloquentia ita nisi unum per alteram quamdam eloquentiam suam, ut nec deesset eis, nec emineret in eis: quia eam nec improbari ab illis, nec ostentari oportebat; quorum alterum fieret, si vitaretur; alterum putari posset, si facile agnosceretur. Et in quibus forte locis agnoscitur a doctis, tales res dicuntur, ut verba quibus dicuntur, non a dicente adhibita, sed ipsis rebus vel sponte subjuncta videantur: quasi sapientiam de domo sua, id est, pectore sapientis procedere intelligas, et tanquam inseparabilem famulam etiam non vocatam sequi eloquentiam.

CAPUT VII.

Pulchre docet adductis exemplis in sacris Litteris inesse germanam eloquentiam, quæ sapientiæ adhaeret velut inseparabilis comes.

XI. Quis enim non videat quid voluerit dicere, et quam sapienter dixerit Apostolus: «Gloriamur in tribulationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus

» nostris per Spiritum sanctam, qui datus est nobis? »
 » Illic si quis; ut ita dixerim, imperite peritus; artis elo-
 » quentiae praecepta Apostolum secutum fuisse contendat,
 » nonne a Christianis doctis indoctisque ridebitur? Et ta-
 » men agnoscitur hic figura, quae *ἐπίστασι* graece, Latine vero
 » a quibusdam est appellata gradatio, quoniam scalam di-
 » cere noluerunt, eum verba vel sensa connectuntur alteri-
 » rum ex altero; sicut hic, ex tribulatione patientiam, ex
 » patientia probationem, ex probatione spem connexam
 » videmus. Agnoscitur et aliud decus, quoniam post aliqua
 » pronuntiationis voce singula finita, quae nostri membra
 » et cetera, Graeci autem *καὶ* et *καὶ* vocant, sequitur am-
 » bitus sive circuitus, quem *ἐπίστασι* illi appellant, cujus
 » membra suspenduntur voce dicentis, donec ultimo finia-
 » tur. Nam eorum quae precedunt circuitum, membrum
 » illud est primum, « Quoniam tribulatio patientiam ope-
 » ratur: » secundum, « Patientia autem probationem: »
 » tertium, « Probatio vero spem. » Deinde subiungitur ipse
 » circuitus, qui tribus peragitur membris, quorum primum
 » est, « Spes autem non confundit: » secundum, « Quia
 » charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: » tertium,
 » Per Spiritum sanctum qui datus est nobis. » At haec
 » atque huiusmodi in dictionis arte traduntur. Sicut
 » ergo Apostolum praecepta eloquentiae secutum fuisse non
 » diemus, ita quod ejus sapientiam secuta sit eloquentia,
 » non negamus.

XII. Scribens ad Corinthios, in secunda Epistola redar-
 » guit quosdam, qui erant ex Judeis pseudo-apostoli, eique
 » detrahebant; et quoniam se ipsum predicare compellitur,
 » hanc sibi velut insipientiam tribuens, quam sapienter dicit
 » quomque eloquenter? Sed comes sapientiae, dux eloquen-
 » tia, illam sequens, istam praecedens et sequentem non

Tom. v. 3 et seq.

» respiciens. « Iterum dico, inquit, ne quis me existimet
 » insipientem esse, alioquin velut insipientem suscipite
 » me, ut et ego modicum quid glorier. Quod loquor, non
 » loquor secundum Deum; sed quasi in stultitia, in hac
 » substantia gloriae. Quoniam quidem multi gloriantur
 » secundum carnem, et ego glorior. Libenter enim
 » sustinetis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Toleratis
 » enim si quis vos in servitute redigit, si quis devorat,
 » si quis accipit, si quis extollit, si quis in faciem vos
 » credit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infir-
 » mati simus. In quo autem quis audet (in insipientia
 » dico), andeo et ego. Hebraei sunt? et ego. Israelitae
 » sunt? et ego. Semen Abrahae sunt? et ego. Ministri
 » Christi sunt? (insipiens dico) super ego. In laboribus
 » plurimum, in carceribus abundantius, in plagis supra
 » modum, in mortibus saepius. A Judeis quinque, qua-
 » draginta una minus accepi. Ter virgis caesus sum, semel
 » lapidatus sum, ter naufragium feci: nocte et die in
 » profundo maris fui; in itineribus saepe, periculis flu-
 » minum, periculis latronum, periculis ex genere, peri-
 » culis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in de-
 » serto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in
 » labore et arumna, in vigiliis saepius, in fame et siti, in
 » jejuniis saepius, in frigore et nuditate; praeter illa quae
 » extrinsecus sunt, incursus in me quotidianus, sollici-
 » tudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non
 » infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si glo-
 » riarı oportet, in iis quae infirmitatis meae sunt, gloria-
 » bor; » Quanta sapientia ista sunt dicta vigilantes vident.
 » Quanto vero etiam eloquentiae cucurrerint lumine, et qui
 » stertit advertit.

XIII. Porro autem qui novit, agnoscit quod ea cetera,

2 Cor. xi, 16-30: ἵππα τολμήσασθε ἐν ἐμοί, ἵνα ἐμοὶ ἐπιπέσητε.

que *scissura* Graeci vocant, et membra, et circuitus, de quibus paulo ante disserui, cum decentissima varietate interponerentur, totam istam speciem dictionis, et quasi ejus vultum, quo etiam indocti delectantur moventurque, fecerunt. Nam unde cepimus hunc locum inserere, circuitus sunt: primus minimus, hoc est bimembris; minus enim quam duo membra circuitus habere non possunt, plura vero possunt: ergo ille primus est, « Iterum dico, ne » quis me existimet insipientem esse. » Sequitur alius trimembris, « Alioquin, velut insipientem suscipite me, » ut ego modicum quid glorier. » Tertius qui sequitur membra habet quatuor, « Quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in stultitia, in hac substantia » gloria. » Quartus duo habet, « Quandoquidem multi » gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. » Et quintus habet duo, « Libenter enim sustinetis insipientes, » cum sitis ipsi sapientes. » Etiam sextus bimembris est, « Toleratis enim, si quis vos in servitutum redigit. » Sequuntur tria caesa, « Si quis deorat, si quis accipit, si » quis extollitur. » Deinde tria membra, « Si quis in faciem vos cedit, secundum ignobilitatem dico, quasi » nos infirmati simus. » Additur trimembris circuitus, « In quo autem quis anget (in insipientia dico), audeo » et ego. » Hinc jam singulis quibusque caesis interrogando positus, singula itidem caesa responsione redduntur, tria tribus, « Hebraei sunt? et ego. Israelite sunt? et ego. » Semen Abrahae sunt? et ego. » Quarto autem caso simili interrogationeposito, non alterius caesi, sed membri oppositione respondet, « Ministri Christi sunt? (insipientis dico) super ego. » Jam caesa quatuor sequentia, remota decentissime interrogatione fundantur, « In » laboribus plurimum, in carceribus abundantius, in » plagis supra modum, in mortibus saepius. » Deinde in-

terponitur brevis circuitus, quoniam suspensa pronuntiatione distinguendum est, « A Judeis quinque », ut hoc sit unum membrum, cui connectitur alterum, « quadraginta una minus accipi. » Inde reditur ad caesa, et ponuntur tria, « Ter virgus caesus sum, semel lapidatus » sum, ter naufragus feci. » Sequitur membrum, « Nocte ac die in profundo maris fui. » Deinde quatuordecim caesa decentissimo impetu profluunt, « In itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, » periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in » civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus; in labore et ærumna, in vigiliis » saepius, in fame et siti, in jejuniis saepius, in frigore et » nuditate. » Post hæc interponit trimembrem circuitum, « Præter illa quæ extrinsecus sunt, incursum in me quotidianus, sollicitudo omnium Ecclesiarum. » Et hinc duo membra percontatione subjungit, « Quis infirmator, » et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non » uror? » Postremo totus iste quasi anhelans locus, bimembri circuitu terminatur, « Si gloriari oportet, in iis » quæ infirmitatis meae sunt gloriabor. » Quod vero post hunc impetum interposita narratiuncula quodam modo requiescit, et requiescere facit auditorem, quid decoris, quid delectationis habeat, satis dici non potest. Sequitur enim dicens, « Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi » scit, qui est benedictus in sæcula, quod non mentior. » Ac deinde quomodo periclitatus fuerit, et quomodo evaserit, brevissime narrat.

XIV. Longum est cætera persequi, vel in aliis sanctorum Scripturarum locis ista monstrare. Quid si etiam figuras locutionis quæ illa arte traduntur, in iis saltem quæ de Apostoli eloquio commemoravi, ostendere voluis-

¹ 2 Cor. xi, 31. ² 1 Tim. ii, 16. ³ 1 Cor. x, 17. ⁴ 1 Cor. x, 17.

sem; nonne facilius graves homines me nimium, quam quisquam studiosorum sibi sufficientem putarent? Hæc omnia quando a magistris docentur, pro magno habentur, magno emuntur pretio, magna jactatione venduntur. Quam jactationem etiam ego redolere vereor, dum ista sic dissero. Sed male doctis hominibus respondendum fuit, qui nostros auctores contemnentes putant, non quia non habent, sed quia non ostentant, quam nimis istis diligant, eloquentiam.

XV. Sed forte quis putat, tanquam eloquentem nostram elegisse me apostolum Paulum. Videtur enim ubi ait, «Etsi imperitus sermone, sed non scientia», quasi concedendo obtrektoribus sic locutus, non tanquam id verum agnosceret, confitendo. Si autem dixisset, «Imperitus quidem sermone, sed non scientia», nullo modo aliud posset intelligi. Scientiam plane non cunctatus est profiteri, sine qua esse doctor gentium non valeret. Certe si quid ejus proferimus ad exemplum eloquentiæ, ex illis Epistolis atque proferimus, quas etiam ipsi obtrectatores ejus, qui sermonem præsentis contemptibilem putari volebant, graves et fortes esse confessi sunt. Dicendum ergo mihi aliquid esse video et de eloquentia Prophetarum, ubi per tropologiam multa obtequantur. Quæ quanto magis translatis verbis videntur operiri, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt. Sed hoc loco tale aliquid commemorare debeo, ubi quæ dicta sunt, non cogar exponere, sed commendem tantum quomodo dicta sint. Et ex illius Prophete libro potissimum hoc faciam, qui se pastorem vel armentarium fuisse dicit, atque inde divinitus ablatum atque missum, ut Dei populo prophetaret. Non autem secundum Septuaginta interpretes, qui etiam ipsi divino Spiritu interpretati, ob hoc aliter videntur nonnulla

¹ 2 Cor. xi, 6. — ² 1 Cor. x, 10. — ³ Amos vii, 14, 15.

dixisse, ut ad spiritalem sensum scrutandum magis admoneretur lectoris intentio; unde etiam obscuriora nonnulla, quia magis tropica, sunt eorum: sed sicut ex hebreo in latinum eloquium presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretante translata sunt.

XVI. Cum igitur argueret impios, superbos, luxuriosos, et fraternæ ideo negligentissimos charitatis, rusticus vel ex rustico iste Propheta exclamavit, dicens: «Vae qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariae, » optimates capita populorum, ingredients pompatice » domum Israël, transite in Chalanne, et videte, et ite » inde in Emath magnam, et descendite in Geth Palesti- » norum, et ad optima quæque regna horum, si latior » terminus eorum termino vestro est. Qui separati estis » in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis. Qui » dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis ves- » tris: qui comeditis agnum de grege, et vitulos de me- » dio armenti: qui canitis ad vocem psalterii. Sicut David » putaverunt se habere vasa cantici, bibentes in phialis » vinum, et optimo unguento delibuti: et nihil patie- » bantur super contritione Joseph? » Numquidnam isti, qui Prophetas nostros tanquam ineruditos et elocutionis ignaros veluti docti disertique contemnunt, si aliquid eis tale vel in tales dicendum fuisset, aliter se voluissent dicere, qui tamen eorum insanire noluisse?

XVII. Quid enim est quod isto eloquio aures sobriæ plus desiderent? Primo ipsa invecio, quasi sopitis sensibus, ut evigilarent, quo fremitu illisa est? «Vae, qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte Samariae, » optimates capita populorum, ingredients pompatice » domum Israël. » Deinde ut beneficis Dei, qui eis ampla spatia regni dedit, ostendat ingratos, quoniam confide-

¹ Amos vi, 1-6.

bant in monte Samariæ, ubi utique idola colebantur,
 « Transite, inquit, in Chalanne, et videte, et ite inde in
 » Emath magnam, et descendite in Geth Palestinorum,
 » et ad optima quæque regna horum, si latior terminus
 » eorum terminus vestro est. » Simul etiam cum ista di-
 cuntur locorum nominibus tanquam luminibus ornatur
 eloquium, quæ sunt Sion, Samaria, Chalanne, Emath
 magna, et Geth Palestinorum. Deinde verba quæ his ad-
 junguntur locis decentissime variantur: « Opulenti estis,
 » confiditis, transite, ite, descendite. »

XVIII. Consequenter demittitur futura sub iniquo
 rego appropinquare captivitas, cum adjungitur, « Qui se-
 » parati estis in diem malum, et appropinquatis solo ini-
 » quitatis. » Tunc subjunguntur merita luxuriæ, « Qui
 » dormitis in lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris:
 » qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio ar-
 » menti. » Istæ sex membra tres bimembres circuitus edi-
 derant. Non enim ait: « Qui separati estis in diem malum,
 qui appropinquatis solo iniquitatis, qui dormitis in lectis
 eburneis, qui lascivitis in stratis vestris, qui comeditis ag-
 num de grege, et vitulos de medio armenti: » si ita diceret-
 ur, esset quidem et hoc pulchrum, ut ab uno pronomine
 repetito singula sex membra decurrerent, et pronuntians
 voce singula finiretur: sed pulchrius factum est, ut
 eodem pronomine essent bina subnexa, quæ tres sententias
 explicarent; unam ad captivitatis prænuntiationem, « Qui
 » separati estis in diem malum, et appropinquatis solo
 » iniquitatis; » alteram ad libidinem: « Qui dormitis in
 » lectis eburneis, et lascivitis in stratis vestris; » ad voraci-
 tatem vero tertiam pertinentem, « Qui comeditis agnum
 » de grege, et vitulos de medio armenti: » ut in potestate
 sit pronuntians, utrum singula finiat, et membra sint
 sex, an primum et tertium et quintum voce suspendat, et

secundum primo, quartum tertio, sextum quinto connec-
 tendo, tres bimembres circuitus decentissime faciat; unum
 quo calamitas imminens, alterum quo lectus impurus,
 tertium quo prodiga mensa monstratur.

XIX. Deinde luxuriosam remordet aurium voluptatem.
 Ubi cum dixisset, « Qui canitis ad vocem psalterii, » quoniam
 potest exerceri sapienter a sapientibus musica, mira-
 bili decore dicendi, invectionis impetu relaxato, et non
 ad illos, sed de illis jam loquens, ut nos musicam sapientis
 a musica luxuriantis distinguere commoneret, non ait:
 « Qui canitis ad vocem psalterii, et sicut David putatis vos
 habere vasa canticii: » sed cum illud ad illos dixisset,
 quod luxuriosi audire deberent, « Qui canitis ad vocem psal-
 » terii, » imperitiam quoque eorum alius quodam modo in-
 dicavit, adjungens, « Sicut David putaverunt se habere
 » vasa cantica, bibentes in phialis vinum, et optimo tu-
 » guento delibiti. » Trias hæc melius pronuntiantur, si suspen-
 sione duobus prioribus membris circuitus, tertio finian-
 tur.

XX. Jamvero quod his omnibus adjecit, « Et nihil
 » patiebantur super contritione Joseph, » sive continua-
 tum dicatur ut unum sit membrum, sive decentius suspen-
 datur, « Et nihil patiebantur, » et post hanc distinctionem
 inferatur, « Super contritione Joseph, » atque sit bimem-
 bris circuitus, miro decore nondictum est: « Nihil patieban-
 tur super contritione fratris, » sed positus est pro fratre,
 « Joseph, » ut quicumque frater proprio significaretur ejus
 nomine, cujus ex fratribus fama præclara est, vel in malis
 quæ pendit, vel in bonis quæ rependit. Iste certe tropus
 ubi Joseph quemcumque fratrem facit intelligi, nescio
 utrum illa, quam didicimus et docuimus, arte tradatur.
 Quam sit tamen pulcher, et quemadmodum afficiat legen-

tes atque intelligentes, non opus est cuiquam dici, si ipse non sentiat.

XXI. Et plura quidem quæ pertinent ad præcepta eloquentiæ, in hoc ipso loco, quem pro exemplo posuimus, possunt reperiri. Sed bonum auditorem, non tam si diligenter discutiatur, instruit, quam si ardentem pronuntietur, accendit. Neque enim hæc humana industria composita, sed divina mente sunt fusa et sapienter et eloquenter, non intenta in eloquentiam sapientia, sed a sapientia non recedente eloquentia. Si enim, sicut quidam disertissimi atque acutissimi viri videre ac dicere poterunt, ea quæ velut oratoria arte discuntur, non observarentur et notarentur, et in hanc doctrinam non redigerentur, nisi prius in oratorum invenirentur ingenis; quid mirum si et in istis inveniantur, quos ille misit, qui facit ingenia? Quapropter et eloquentes quidem, non solum sapientes, canonicos nostros auctores doctoresque fateamur, tali eloquentia qualis personis ejusmodi congruebat.

CAPUT VIII.

Obscuritas sacrorum auctorum licet eloquens, non imitanda u doctoribus christianis.

XXII. Sæpe nos etsi de litteris eorum, quæ sine difficultate intelliguntur, nonnulla sumimus elocutionis exempla; nequaquam tamen putare debemus imitandos eos nobis esse in iis, quæ ad exercendas et eliminandas quodam modo mentes legentium et ad rumpenda fastidia atque acuenda studia discere volentium, celandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut a mysteriis secludantur,

animos impiorum, utili ac salubri obscuritate dixerunt. Sic quippe illi locuti sunt, ut posteriores, qui eos recte intelligerent et exponerent, alteram gratiam, disparem quidem, verumtamen subsequentem in Dei Ecclesia repererent. Non ergo expositores eorum ita loqui debent, tanquam se ipsi exponendos simili auctoritate proponant; sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime ut intelligantur elaborent, ea quantum possunt perspicuitate dicendi, ut aut multum tardus sit qui non intelligat, aut in rerum quas explicare atque ostendere volumus difficultate ac subtilitate, non in nostra locutione sit causa, quo minus tardiusve quod dicimus possit intelligi.

CAPUT IX.

Difficilia intellectu apud quos et quo modo tractanda.

XXIII. Sæpe enim quedam, quæ vi sua non intelliguntur, aut vix intelliguntur, quantolibet et quantamlibet, quamvis planissime, dicentis versentur eloquio, quæ in populi audientiam, vel raro, si aliquid urget, vel nunquam omnino mittenda sunt. In libris autem, qui ita scribuntur, ut ipsi sibi quodam modo lectorem teneant cum intelliguntur, cum autem non intelliguntur molesti non sint nolentibus legere, et in aliquorum colloquutionibus, non est hoc officium deserendum, ut vera quamvis difficillima ad intelligendum, quæ ipsi jam percepimus, cum quantumcumque labore disputationis ad aliorum intelligentiam perducamus, si tenet auditorem vel collocutorem discendi cupiditas, nec mentis capacitas desit, quæ quoquo modo

intimata possit accipere; non curante illo, qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta evidētia.

CAPUT X.

Perspicuitatis in dicendo studium.

XXIV. Curus evidētie diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene sonet, sed quid bene indicet atque intimet quod ostendere intendit. Unde ait quidam¹, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quamdam diligentem negligentiam. Hęc tamen sic detrahit oratum, ut sordes non contrahat. Quamvis in bonis doctēribus tanta docēdi cura sit, vel esse debeat, ut verbum quod nisi obcurum sit vel ambiguum, latinum esse non potest, vulgi autem more sic dicitur ut ambiguitas obscuritasque vltetur, non sic dicatur ut a doctis, sed potius ab indoctis dici solet. Si enim non piguit dicere interpretes nostros: « Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus », quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enuntiaretur hoc nomen, quod in latina lingua tantummodo singulariter dicitur; cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem, ossum potius quam os dicere, neista syllaba non ab eo quod sunt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligatur, ubi Afrę aeres de correptione vocalium vel productione non judicant? Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet, vitalit omnia verba, quę non

¹ Cicero in Oratore. — ² Psal. xv, 4.

docent; et si pro eis alia integra, quę intelligantur, potest dicere, id magis eliget: si autem non potest, sive quia non sunt, sive quia in presentia non occurrunt, utetur etiam verbis minus integris, dum tamen res ipsa doceatur atque discatur integre.

XXV. Et hoc quidem non solum in collocationibus, sive fiant cum aliquo uno, sive cum pluribus, verumetiam multo magis in populis quando sermo promitur, ut intelligamur instandum est. Quia in collocationibus est cuique interrogandi potestas: ubi autem tacent ut audiatur unus, et in cum intenta ora convertunt, ibi ut requirat quisque quod non intellexerit, nec moris est nec decoris: ac per hoc debet maxime tacenti subvenire cura dicentis. Solet autem motu suo significare utrum intellexerit cognoscendi avida multitudo: quod donec significet, versandum est quod agitur, multimoda varietate dicendi; quod in potestate non habent, qui preparata, et ad verbum memoriter retenta pronuntiant. Mox autem ut intellectum esse constiterit, aut sermo finiendus, aut in alia transeundum est. Sicut enim gratus est, qui cognoscenda enubilat: sic onerosus est, qui cognita inculcat, eis duntaxat quorum tota expectatio in dissolvenda eorum, quę panduntur, difficultate pendeat. Nam delectandi gratia etiam nota dicuntur; ubi non ipsa, sed modus quo dicuntur attenditur. Quod si et ipse jam notus est, atque auditoribus placeat, pene nihil interest utrum is, qui dicit, dictator vel lector sit. Solent enim et ea quę commode scripta sunt, non solum ab iis quibus primitus innotescunt, jocunde legi; verum ab iis, etiam, quibus jam nota sunt, neque adhuc illa de memoria delevit oblivio, non sine jocunditate relegi, vel ab utrisque libenter audiri. Quę autem quisque jam oblitus est, cum commonetur, docetur. Sed de modo delectandi nunc non ago; de modo quo docēdi sunt, qui

discere desiderant, loquor. Is autem est optimus, quo fit ut qui audit, verum audiat, et quod audit intelligat. Ad quem finem cum ventum fuerit, nihil tunc amplius de ipsa re tanquam diutius docenda laborandum est, sed forte de commendanda ut in corde figatur: quod si faciendum videbitur, ita modeste faciendum est ne perveniatur ad tedium.

WALERE FLAMMAN
MAGISTRUS

CAPUT XI.

Quare conanti docere dicendum perspicue, nec tamen insuaviter.

XXVI. Proxius hæc est in docendo eloquentia, qua fit dicendo, non ut libeat quod horrèbat, aut ut fiat quod pigebat, sed ut appareat quod latebat. Quod tamen si fiat insuaviter, ad paucos quidem studiosissimos suus pervenit fructus, qui ea quæ discenda sunt, quamvis abjecte inculteque dicantur, scire desiderant. Quod cum adepti fuerint, ipsa delectabiliter veritate pascuntur: bonorumque ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? Aut quid obest lignea, si hoc potest? quando nihil querimus, nisi patere quod clausum est. Sed quoniam inter se habent nonnullam similitudinem videntes atque discentes, propter fastidia plurimarum, etiam ipsa, sine quibus vivi non potest, alimenta condienda sunt.

CAPUT XII.

Oratoris est docere, delectare, flectere. Quomodo hæc tria præstare debet.

XXVII. Dixit ergo quidam eloquens¹, et verum dixit, ita dicere debere eloquentem, ut doceat, ut delectet, ut flectat. Deinde addidit: Docere necessitatis est, delectare suavitatis, flectere victoriae. Horum trium quod primo loco positum est, hoc est docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus; reliqua quo in modo, quo dicimus. Qui ergo dicit cum docere vult, quandiu non intelligitur, nondum se existimet dixisse quod vult ei quem vult docere. Quia etsi dixit quod ipse intelligit, nondum illi dixisse putandus est, a quo intellectus non est: si vero intellectus est, quocumque modo dixerit, dixit. Quod si etiam delectare vult eum, cui dicit, aut flectere, non quocumque modo dixerit faciet: sed interest quomodo dicat ut faciat. Sicut est autem ut teneatur ad audiendum, delectandus auditor, ita flectendus, ut moveatur ad agendum. Et sicut delectatur si suaviter loquaris; ita flectitur si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis; quod commendas amplectatur, quod dolendum exaggeras delectat, cum quid letandum predicat gaudeat, misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis; fugiat eos, quos cavendos terrendo proponis, et quidquid aliud grandi eloquentia fieri potest ad commovendos animos auditorum, non quid agendum sit ut sciant, sed ut agant quod agendum esse jam sciunt.

XXVIII. Si autem adhuc nesciant, prius utique do-

¹ Cicero in Oratore.

cendi sunt quam movendi. Et fortasse rebus ipsis cognitae ita movebuntur, ut eos non opus sit majoribus eloquentiae viribus jam moveri. Quod tamen cum opus est, faciendum est: tunc autem opus est, quando cum scierint quid agendum sit, non agunt. Ac per hoc docere necessitatis est. Possunt enim homines et agere et non agere quod sciunt. Quis autem dixerit eos agere debere quod nesciunt? Et ideo flectere necessitatis non est, quia non semper opus est, si tantum docenti vel etiam delectanti consentit auditor. Ideo autem victoria est flectere, quia fieri potest ut doceatur et delectetur, et non assentiatur. Quid autem illa duo proderunt, si desit hoc tertium? Sed neque delectare necessitatis est, quandoquidem cum dicendo vero monstrantur, quod ad officium docendi pertinet, non eloquio agitur, neque hoc attenditur, ut vel ipsa vel ipsum delectet eloquium, sed per se ipsa, quoniam vera sunt, manifestata delectant. Unde plerumque delectant etiam falsa patefacta atque convicta. Neque enim delectant, quia falsa sunt: sed quia falsa esse verum est, delectat et dictio qua hoc verum esse monstratum est.

CAPUT XIII.

Dicendo demum flectendi animi.

XXIX. PROPTER eos autem, quibus fastidientibus non placet veritas, si alio quocumque modo nisi eo modo dicatur, ut placeat et sermo dicentis, datus est in eloquentia non parvus etiam delectationi locus. Quae tamen addita non sufficit daris, quos nec intellexisse, nec docentis elocutione delectatos esse profuerint. Quid enim haec duo

conferunt homini, qui et confitetur verum, et collaudat eloquium, nec inclinat assensum, propter quem solum, cum aliquid suadetur, rebus quae dicuntur invigilat dicentis intentio? Si enim talia docentur, quae credere vel nosse sufficiat, nihil est aliud eis consentire, nisi confiteri vera esse. Cum vero id docetur quod agendum est, et ideo docetur ut agatur, frustra persuadetur verum esse quod dicitur, frustra placet modus ipse quo dicitur, si non ita discitur ut agatur. Oportet igitur eloquentem ecclesiasticum, quando suadet aliquid quod agendum est, non solum docere ut instruat et delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat. Ipse quippe remanet ad consensionem flectendus eloquentiae granditate, in quo id non egit usque ad ejus confessionem demonstrata veritas, adjuncta etiam suavitate dictionis.

CAPUT XIV.

Dictionis suavitas pro ratione argumenti procuranda est.

XXX. Cui suavitati tantum opere impensum est ab hominibus, ut non solum non facienda, verum etiam fugienda ac detestanda tot et tanta mala atque turpia, quae malis et turpibus disertissime persuasa sunt, non ut eis consentiatur, sed sola delectationis gratia, leccitentur. Avertat autem Deus ab Ecclesia sua quod de synagoga Judaeorum Jeremias propheta commemorat dicens: « Pa-
vor et horrenda facta sunt super terram; Prophetae propheta-
bant iniqua, et sacerdotes plausum dederunt mani-»

» bus suis, et plebs mea dilexit sic. Et quid facietis futurum? » O eloquentia tanto terribilior, quanto purior, et quanto solidior, tanto vehementior! O vere securis concidens petras! huic enim rei simile esse verbum suum, quod per sanctos Prophetas fecit, per hunc ipsum Prophetam Deus ipse dixit. Absit itaque, absit a nobis, ut sacerdotes plaudant iniqua dicentibus, et plebs Dei diligat sic. Absit a nobis, inquam, tanta dementia: nam quid faciemus in futurum? Et certe minus intelligantur, minus placeant, minus moveant que dicuntur; verumtamen dicantur; et justa, non iniqua libenter audiantur: quod utique non fieret, nisi suaviter dicerentur.

XXXI. In populo autem gravi, de quo dictum est Deo, » In populo gravi laudabo te¹, » nec illa suavitas delectabilis est, qua non quidem iniqua dicuntur, sed exigua et fragilia bona spumæ verborum ambitu ornantur, quali nec magna atque stabila decenter et graviter ornantur. Est tale aliquid in Epistola beatissimi Cypriani², quod ideo puto vel accidisse, vel consulto factum esse, ut sciretur a posteris, quam linguam doctrinæ christianæ sanitas ab ista redundantia revocaverit, et ad eloquentiam graviorem modestioremque restrinxerit; qualis in ejus consequentibus litteris secure amatur, religiose appetitur, sed difficillime impletur. Ait ergo quodam loco: » Petamus hanc sedem: dant soccessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum lapsus pendulis nexibus per arundines, hujulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. » Non dicuntur ista nisi mirabiliter accuratissima fecunditate faciendæ, sed profusione nimia gravitati disciplicent. Qui vero hæc amant, profecto eos, qui non ita dicant, sed castigatius eloquantur, non posse

¹ Jer. v, 30, 31. — ² Id. xxvi, 22. — ³ Paul. xxxv, 18. — ⁴ Epist. 1 ad Donatum.

ila eloqui existimant, non judicio ista devitare. Quapropter iste vir sanctus et posse se ostendit sic dicere, quia dixit alicubi, et nolle, quoniam postmodum nusquam.

CAPUT XV.

Orandus Deus doctori ecclesiastico ante concionem.

XXXII. Acerr itaque noster iste eloquens, cum et justa et sancta et bona dicit, neque enim alia debet dicere; agit ergo quantum potest cum ista dicit, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur: hæc se posse, si potuerit, et in quantum potuerit, pietate magis orationum quam oratorum facultate non dubitet, ut orando pro se, ac pro illis, quos est allocuturus, sit orator antequam dicator. Ipsa hora jam ut dicat accedens, prius quam exeret proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut eructet quod biberit, vel quod impleverit fundat. Cum enim de unaquaque re, quæ secundum fidem dilectionemque tractanda sunt, multa sint que dicantur, et multi modi quibus dicantur ab eis, qui hæc sciunt; quis novit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos expediat audiri, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit ut quod oportet, et quemadmodum oportet, dicatur a nobis, nisi in cujus manu sunt et nos et sermones nostri? Ac per hoc discat quidem omnia, quæ docenda sunt, qui et nosse vult, et docere¹; facultatemque dicendi, ut deceat virum ecclesiasticum, comparet; ad horam vero ipsius dictionis, illud potius bonæ menti cogitet convenire quod Dominus ait: » Nolite cogitare quomodo aut quid loqua-

¹ Sap. vi, 16.

» mini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini:
» non enim vos estis qui loquamini, sed Spiritus Patris
» vestri qui loquitur in vobis¹. » Si ergo loquitur in eis
» Spiritus sanctus, qui persequentibus traduntur pro Christo,
» cur non et in eis, qui tradunt discentibus Christum?

CAPUT XVI.

*Docendi præcepta non superfluo dantur ab homine,
tametsi doctores efficiat Deus.*

XXXIII. Quisquis autem dicit non esse hominibus
præcipiendum quid vel quemadmodum doceant, si doctores
sanctus efficit Spiritus, potest dicere nec orandum
nobis esse, quia Dominus ait: « Scit Pater vester quid
» vobis necessariam sit, prius quam petatis ab eo²: » aut
apostolum Paulum Timotheo et Tito non debuisse præci-
pere, quid vel quemadmodum præciperent aliis. Quas tres
apostolicas Epistolas ante oculos habere debet, cui est in
Ecclesia doctoris persona imposita. Nonne in prima ad
Timotheum legitur, « Annuntia hæc, et doce? » quæ au-
tem sint, supra dictum est. Nonne ibi est, « Seniores ne
» increpaveris, sed obsecra ut patrem³? » Nonne in se-
cunda ei dicitur: « Formam habe verborum sanorum,
» quæ a me audisti⁴? » Nonne ibi ei dicitur, « Satis age, te
» ipsum probabilem operarium exhibens Deo non erubes-
» centem, verbum veritatis recte tractantem⁵? » Ibi est
et illud, « Predica verbum, insta opportune, importune,

¹ Matth. x, 19-20 — ² Id. vi, 8. — ³ 1 Tim. iv, 11. — ⁴ Id. v, 1. —
⁵ 2 Tim. i, 13. — ⁶ Id. ii, 15.

» argue, obsecra, increpa in omni longanimitate et doc-
» trina¹. » Itemque ad Titum nonne dicit episcopum
juxta doctrinam fidelis verbi perseverantem esse debere,
« Ut potens sit in doctrina sana et contradicentes redar-
» guere²? » Ibi etiam dicit: « Tu vero loquere quæ decet
» sanam doctrinam, senes sobrios esse³, » et quæ sequun-
tur. Ibi et illud, « Hæc loquere et exhortare: et increpa
» cum omni imperio. Nemo te contemnat. Admone illos
» principibus et potestatibus subditos esse⁴, etc. » Quid
ergo putamus? Numquid contra se ipsum sentit Apostolus,
qui cum dicat doctores operatione fieri Spiritus sancti,
ipse illis præcipit quid et quemadmodum doceant? An in-
telligendum est, et hominum officia ipso sancto Spiritu
largiente, in docendis etiam ipsis doctoribus non debere
cessare; « Et tamen neque qui plantat esse aliquid, neque
» qui rigat; sed Deum, qui incrementum dat⁵? » Unde
ipsis quoque ministris sanctis hominibus, vel etiam sanctis
Angelis operantibus, nemo recte discit, quæ pertinent
ad vivendum cum Deo, nisi fiat a Deo docilis Deo, cui
dicitur in Psalmo: « Doce me facere voluntatem tuam,
» quoniam tu es Deus meus⁶. » Unde et ipsi Timotheo
item dicit Apostolus, loquens utique ad discipulum doc-
tor: « Tu autem persevera in iis, quæ didicisti, et credita
» sunt tibi, sciens a quo didiceris⁷. » Sicut enim corporis
medicamenta, quæ hominibus ab hominibus adhiben-
tur, non nisi eis prosunt, quibus Deus operatur salubrem,
qui et sine illi mederi potest, cum sine ipso illa non
possint, et tamen adhibentur; et si hoc officiose fiat, inter
opera misericordiae vel beneficentiæ deputatur: ita et
adjumenta doctrinæ tunc prosunt anime adhibita per homi-
nem, eum Deus operatur ut prosint, qui potuit Evan-

¹ 2 Tim. iv, 2. — ² Tit. 1, 9. — ³ Id. ii, 1. — ⁴ Ibid. 15. — ⁵ 1 Cor.
iii, 7. — ⁶ Psal. cxiii, 10. — ⁷ 1 Tim. iii, 11.

golum dare homini, etiam non ab hominibus, neque per hominem.

CAPUT XVII.

Ad docendum, delectandum et flectendum pertinet triplex dicendi genus.

XXXIV. Quæ ergo nititur dicendo persuadere quod bonum est, nihil horum trium spernens, ut scilicet doceat, ut delectet, ut flectat, oret, atque agat, ut quemadmodum supra diximus, intelligentem, libenter obedienterque audiatur. Quod cum apte et convenienter facit, non immerito eloquens dici potest, etsi non eum sequatur auditoris assensus. Ad hæc enim tria, id est, ut doceat, ut delectet, ut flectat, etiam tria illa videtur pertinere volumine idem ipse romani auctor eloquii, cum itidem dixit: « Is igitur erit eloquens, qui poterit parva submisse, modica temperate, magna granditer dicere »¹; ut tanquam si adderet illa etiam tria, et sic explicaret unam eandemque sententiam dicens: Is erit igitur eloquens, qui ut doceat, poterit parva submisse; ut delectet, modica temperate; ut flectat, magna granditer dicere.

CAPUT XVIII.

Ecclesiasticus orator in materia grandi semper versatur.

XXXV. Hæc autem tria ille, sicut ab eo dicta sunt, in causis forensibus posset ostendere: non autem hic, hoc est

¹ Cicero in lib. de Oratore.

in ecclesiasticis questionibus; in quibus huiusmodi, quem volumus informare, sermo versatur. In illis enim ea parva dicuntur, ubi de rebus pecuniariis iudicandum est; ea magna, ubi de salute ac de capite hominum: ea vero ubi nihil horum iudicandum est, nihilque agitur ut agat sive decernat, sed tantummodo ut delectetur auditor; inter utrumque quasi media, et ob hoc modica, hoc est moderata dixerunt. Modicis enim modus nomen imposuit: nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus. In istis autem nostris, quandoquidem omnia, maxime quæ de loco superiore populis dicimus, ad hominum salutem, nec temporariam, sed æternam referre debemus, ubi etiam cavendus est æternus interitus, omnia magna sunt quæ dicimus; usque adco ut nec de ipsis pecuniariis rebus vel acquirendis vel amittendis parva videri debeant, quæ doctor ecclesiasticus dicit, sive sit illa magna, sive parva pecunia. Neque enim parva est iustitia, quam profecto et in parva pecunia custodire debemus, dicente Domino: « Qui » in minimo fidelis est, et in magno fidelis est ». Quod ergo minimum est, minimum est: sed in minimo fidelem esse, magnum est. Nam sicut ratio rotundilatis, id est, ut a puncto medio omnes lineæ pares in extrema ducantur, eadem est in magno disco, quæ in nummulo exiguo: ita ubi parva juste geruntur, non minuitur iustitiæ magnitudo.

XXXVI. De iudiciis denique secularibus, (quibus utique nisi pecuniariis?) cum loqueretur Apostolus: « Audet » quisquam vestrum, inquit, adversus alterum habens » negotium, iudicari ab iniquis, et non apud sanctos? An » nescitis quia sancti mundum iudicabunt? Et si in vobis » iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quia Angeli iudicabimus, necdum secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui

¹ Luc. xvi, 10.

» contemptibiles sunt in Ecclesia, hos constituite ad judi-
 » candum. Ad reverentiam vobis dico. Sic non est inter
 » vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum
 » judicare? sed frater cum fratre judicatur, et hoc apud
 » infideles. Jam quidem omnino delictum est, quia judicia
 » habetis vobiscum. Quare non magis iniquitatem pati-
 » mini? Quare non potius fraudamini? Sed vos iniquita-
 » tem facitis, et fraudatis, et hoc fratres. An nescitis quia
 » injusti regnum Dei non hæreditabunt? » Quid est quod
 sic indignatur Apostolus, sic corripit, sic exprobrat, sic
 increpat, sic minatur? Quid est quod sui animi affectum
 tam crebra et tam aspera vocis mutatione testatur? Quid
 est postremo quod de rebus minimis tam granditer dicit?
 Tantum-ne de illo negotia sæcularia meruerunt? Absit.
 Sed hoc facit propter justitiam, charitatem, pietatem, quæ
 nulla sobria mente dubitante, etiam in rebus quamlibet
 parvulis magna sunt.

XXXVII. Sane si moneremus homines, quemadmodam
 ipsa negotia sæcularia vel pro se, vel pro suis apud eccle-
 siasticos iudices agere deberent, recte admoneremus ut
 agerent tanquam parva submisso: cum vero de illius viri
 disseramus eloquio, quem volumus earum rerum esse doc-
 torem, quibus liberamur ab æternis malis, atque ad æterna
 pervenimus bona; ubicumque agantur hæc, sive ad popu-
 lum, sive privatim, sive ad unum, sive ad plures, sive
 ad amicos, sive ad inimicos, sive in perpetua dictione,
 sive in colloctione, sive in tractatibus, sive in libris, sive
 in epistolis, vel longissimis, vel brevissimis, magna sunt.
 Nisi forte quoniam calix aque frigide, res minima atque
 vilissima est, ideo minimum aliquid atque vilissimum Do-
 minus ait, quod cum qui dederit discipulo ejus, « Non
 » perdet mercedem suam? » Aut vero quando iste doctor

¹ 1 Cor. vi, 1-10. — ² Matth. x, 42.

in Ecclesia facit inde sermonem, parvum aliquid debet
 existimare se dicere; et ideo non temperate, non granditer,
 sed submisso sibi esse dicendum. Nonne quando acci-
 dit ut de hac re loqueremur ad populum, et Deus affluit
 ut non incongrue diceremus, tanquam de illa aqua frigida
 quedam flamma surrexit¹, quæ etiam frigida hominum
 pectora, ad misericordiæ opera faciendæ, spe cœlestis mer-
 cedis accenderet?

CAPUT X.

Alias alio utendum dicendi genere.

XXXVIII. Ex tamen cum doctor iste debeat rerum
 dicere esse magnarum, non semper eas debet granditer dicere,
 sed submisso, cum aliquid docetur; temperate, cum ali-
 quid vituperatur, sive laudatur: cum vero aliquid agendum
 est, et ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen
 volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer,
 et ad flectendos animos congruenter. Et aliquando de una
 eademque re magna, et submisso dicitur, si docetur; et
 temperate, si predicatur; et granditer, si aversus inde
 animus ut convertatur impellitur. Quid enim Deo ipso majus
 est? Numquid ideo non dicitur? Aut qui docet unitatem
 Trinitatis, debet nisi submissa disputatione agere, ut res
 ad dignoscendum difficilis, quantum datur, possit intelligi?
 Numquid hic ornamenta, et non documenta querantur?
 Numquid ut aliquid agat est flectendus auditor, et non
 potius ut discat instruendus? Porro cum laudatur Deus
 sive de se ipso, sive de operibus suis, quanta facies pulchra

¹ 2 Mach. i, 32.

ac splendide dictionis oboritur ei, qui potest quantum potest laudare quem nemo convenienter laudat, nemo quomocodumque non laudat. At si non colatur, aut cum illo vel etiam præ illo colantur idola, sive daemonia, sive quaecumque creatura, quantum hoc malum sit, atque ut ab hoc malo avertantur homines, debet utique granditer dici.

CAPUT XX.

Exempla ex sacris Literis, primum dictionis submissæ. — Temperate dictionis exemplum. — Grande dicendi genus quo differat a temperato. — Grandis dictionis exemplum.

XXXIX. SUBMISSÆ dictionis exemplum est apud apostolum Paulum, ut planius aliquid commemorem, ubi ait: « Dicite mihi sub Lege volentes esse: Legem non audistis? » Scriptum est enim quod Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera; sed ille qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per reprobationem: quæ sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta; unum quidem a monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est huic, quæ nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra¹, etc. Itemque ubi ratiocinatur, et dicit: « Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum Testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abraham dicte sunt promissiones et semini ejus. Non erit qui respon-

¹ Gal. iv, 21-26.

» lus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos et triginta annos facta est Lex, non infirmat ad evacuandas promissiones. Si enim ex Lege hæreditas, jam non ex promissione. Abraham autem per reprobationem donavit Deus². » Et quia occurrere poterat audientis cogitationi: Ut quid ergo Lex data est, si ex illa non est hæreditas? ipse sibi hoc objecit, atque ait velut interrogans, « Quid ergo Lex? » Deinde respondit: « Transgressionis gratia proposita est, donec veniret semen cui promissum est, disposita per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unus non est, Deus vero unus est³. » Et hic occurrebat, quod sibi ipse proposuit. « Lex ergo adversus promissa Dei? » Et respondit, « Absit. » Reddiditque rationem dicens: « Si enim data esset Lex, quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus⁴, etc. » vel si quid ejusmodi est. Pertinet ergo ad docendi curam non solum aperire clausa, et nodos solvere questionum; sed etiam dum hoc agitur, aliis questionibus, quæ fortassis inciderint, ne id quod dicimus improbetur per illas; aut refellatur, occurrere: si tamen et ipsa earum solutio pariter occurrerit, ne moveamus quod auferre non possumus. Fit autem ut cum incidentes questioni aliæ questiones, et aliæ rursus incidentibus incidentes pertractantur atque solvantur, in eam longitudinem ratiocinationis extendatur intentio, ut nisi memoria plurimum valeat, atque vigeat, ad caput unde agebatur disputator redire non possit. Valde autem bonum est, ut quicquid contradicti potest, si occurrerit, refutetur; ne ibi occurrat, ubi non erit qui respon-

² Gal. iii, 15-18. — ³ Ibid. 19, 20. — ⁴ Ibid. 21, 22.

deat; aut praesenti quidem, sed tacenti occurrat, et minus sanatus abscedat.

XL. In illis autem apostolicis verbis dictio temperata est: « Seniores ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, » juniore ut fratres, anus ut matres, adolescentulas ut sorores¹. » Et in illis, « Obsecro autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem². » Et totus fere ipsius exhortationis locus temperatum habet elocutionis genus: ubi illa pulchriora sunt, in quibus propria propriis tanquam debita reddita decenter excurrunt, sicuti est: « Habentes dona diversa secundum gratiam quae data est nobis: sive prophetiam, secundum regulam fidei; » sive ministerium, in ministrando; sive qui docet, in doctrina; sive qui exhortatur, in exhortatione; qui tribuit, in simplicitate; qui praest, in sollicitudine; qui miseretur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione; odio habentes malum, adhaerentes bono: charitate fraternitatis invicem diligentes, honore mutuo prevenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Benedicite persequentibus vos, benedicite et nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus: idipsum invicem sentientes³. » Et quam pulchre ista omnia sic effusa, bimestri circuitu terminantur, « Non alta sapientes, sed humilibus consentientes⁴. » Et aliquanto post: « In hoc ipso, inquit, perseverantes, reddite omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem⁵. » Quae membratim fusa clauduntur etiam ipsa circuitu, quem duo membra con-

¹ 1. Tim. v, 1. — ² Rom. xii, 1. — ³ Ibid. 6-16. — ⁴ Ibid. — ⁵ Id. xiii, 7.

textunt, « Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis⁶. » Et post paululum, « Nox praecessit, inquit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus itaque opera tenebrarum, et induamus arma lucis: sicut in die honeste ambulemus; non in comessionibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitis, non in contentione et emulatione; sed induite Dominum Jesum Christum: et carnis providentiam ne feceritis in concupiscentiis⁷. » Quod si quisquam ita diceret: Et carnis providentiam ne in concupiscentiis feceritis; sine dubio aures clausula numerosiore mulceret: sed gravior interpret etiam ordinem maluit tenere verborum. Quomodo autem hoc in graeco eloquio sonet, quo est locutus Apostolus, viderint ejus eloquii usque ad ista doctores: mihi tamen quod nobis eodem verborum ordine interpretatum est, nec ibi videtur currere numerose.

XLI. Sane hunc elocutionis ornatum, qui numerosis fit clausulis, deesse fatendum est auctoribus nostris. Quod utrum per interpretes factum sit, an (quod magis arbitrator) consulto illi haec plausibilia devitaverint, affirmare non audeo, quoniam me fateor ignorare. Illud tamen scio, quod si quisquam hujus numerositatis peritus, illorum clausulas eorundem numerorum lege componat, quod facillime fit mutatis quibusdam verbis, quae tantumdem significatione valent, vel mutato eorum quae invenerit ordine: nihil illorum, quae velut magna in scholis grammaticorum aut rhetorum didicit, illis divinis viris defuisse cognoscat. Et multa reperiet lectionis genera tanti decoris, quae quidem et in nostra, sed maxime in sua lingua decora sunt, quorum nullum in eis, quibus isti inflantur, litteris invenitur. Sed cavendum est ne divinis gravibusque sententiis, dum additur numerus, pondus detraha-

⁶ Rom. xiii, 8. — ⁷ Ibid. 12-14.

tur. Nam illa musica disciplina, ubi numerus iste plenissime discitur, usque adeo non deficit Prophetis nostris, ut vir doctissimus Hieronymus quorundam etiam metra commemoret¹, in hebraea dumtaxat lingua: cujus ut veritatem servaret in verbis, haec inde non transtulit. Ego autem ut de sensu meo loquar, qui mihi quam aliis et quam aliorum est utique notior, sicut in meo eloquio, quantum modeste fieri arbitror, non praetermitto istos numeros elausularum; ita in auctoribus nostris hoc mihi plus placet, quod ibi eos rarissime invenio.

XLII. Grande autem dicendi genus hoc maxime distat ab isto genere temperato, quod non tam verborum ornamentibus comptum est, quam violentum animi affectibus. Nam capit etiam illa ornamenta pene omnia; sed ea si non habuerit, non requirit. Fertur quippe impetu suo, et elocutionis pulchritudinem si occurrerit, vi rerum rapit, non cura decoris assumit. Satis enim est ei propter quod agitur, ut verba congruentia, non oris eligantur industria, sed pectoris sequantur ardorem. Nam si aurato gemmatoque ferro vir fortis armetur, intentissimus pugnae, agit quidem illis armis quod agit, non quia pretiosa, sed quia arma sunt: idem ipse est, tamen et valet plurimum, etiam cum rimanti telum ira facit⁽¹⁾. Agit Apostolus, ut pro evangelico ministerio patienter mala hujus temporis, cum solatio donorum Dei, omnia tolerentur. Magna res est, et granditer agitur, nec desunt ornamenta dicendi: « Ecce, » inquit, nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nullam in quoquam dantes offensionem, ut non reprehendatur ministerium nostrum: sed in omnibus commendantes nosmetipsos ut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in la-

¹ In prologo super Job.

» boribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia,
» in longanimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in
» charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei: per
» arma justitiae a dextris et a sinistris, per gloriam et
» ignobilitatem, per infamiam et bonam famam: ut se-
» ductores, et veraces; ut qui ignoramur, et cognoscimur,
» quasi morientes, et ecce vivimus; ut coërciti, et non
» mortificati; ut tristes, semper autem gaudentes; sicut
» egeni, multos autem ditantes; tanquam nihil habentes,
» et omnia possidentes¹. » Vide adhuc ardentem, « Os
» nostrum patet ad vos, o Corinthii: cor nostrum dilata-
» tum est² », et caetera, quae persequi longum est.

XLIII. Itemque ad Romanos agit, ut persecutiones hujus mundi charitate vincantur, spe certa in adiutorio Dei. Agit autem et granditer et ornate. « Scimus, inquit,
» quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bo-
» num, iis qui secundum propositum vocati sunt. Quo-
» niam quos ante praescivit, et predestinavit conformes
» imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis
» fratribus. Quos autem predestinavit, illos et vocavit;
» et quos vocavit, ipsos et justificavit; quos autem justi-
» ficavit, illos et glorificavit. Quid ergo dicemus ad haec?
» Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio
» non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum,
» quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?
» Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justifi-
» ficat? Quis est qui condemnet? Christus Jesus qui mor-
» tuns est, magis autem qui resurrexit, qui est in dextera
» Dei, qui et interpellat pro nobis? Quis nos separabit a
» charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio,
» an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut
» scriptum est: Quoniam propter te mortificamur tota

¹ 2 Cor. vi, 2-10. — ² Ibi. II.

» die, æstimati sumus ut oves occisionis¹. Sed in his om-
 » nibus supervincimus per eum qui dilexit nos. Certus
 » sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli,
 » neque principatus, neque presentia, neque futura, ne-
 » que virtus: neque altitudo, neque profundum, neque
 » creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ
 » est in Christo Jesu Domino nostro². »

XLIV. Ad Galatas autem quamvis tota ipsa Epistola
 » submitto dicendi genere scripta sit, nisi in extremis par-
 » tibus ubi est eloquium temperatum: tamen interponit
 » quemdam locum eo motu animi, ut sine ullis quidem ta-
 » libus ornamentis; qualia sunt in iis quæ modo posuimus,
 » non posset tamen nisi granditer dici. « Dies, inquit, ob-
 » servatis et menses, et annos, et tempora. Timeo vos ne
 » forte sine causa laboraverim in vos. Estote sicut et ego,
 » quoniam et ego sicut vos: fratres, precor vos, nihil me
 » læsisistis. Scitis quia per infirmitatem carnis jampridem
 » evangelizavi vobis, et tentationes vestras in carne mea
 » non spreveritis, neque respicistis; sed sicut Angelum
 » Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. Quæ ergo
 » fuit beatitudo vestra? Testimonium vobis perhibeo,
 » quoniam si fieri posset, oculos vestros eruissetis et de-
 » dissestis mihi. Ergo inimicus factus sum vobis verum
 » prædicans? Æmulantur vos non bene; sed excludere
 » vos volunt, ut eos æmulomini. Bonum est autem in
 » bono æmulari semper, et non solum cum præsens sum
 » apud vos. Filioli mei, quos iterum parturio donec for-
 » metur Christus in vobis. Vellem autem nunc adesse
 » apud vos, et mutare vocem meam, quia confundor in
 » vobis³. » Numquid hic aut contraria contrariis verba
 » sunt reddita, aut aliqua gradatione sibi subnexa sunt,
 » aut cæsa et membra circuitusve sonuerunt? et tamen

¹ Psal. xliii, 22. — ² Rom. viii, 28-30. — ³ Gal. iv, 10-26.

non ideo tepuit grandis affectus, quo eloquium fervere
 » sentimus.

CAPUT XXI.

*Exempla ex doctoribus ecclesiasticis. — Submitte
 » dictionis exemplum. — Temperate dictionis exem-
 » plum. — Grandis generis exemplum.*

XLV. SED apostolica ista sic clara sunt, ut et profunda
 » sint; atque ita conscripta memoriæque mandata, ut non
 » solum lectore vel audiatore, verumetiam expositore opus
 » habeant, si quis in eis non superficie contentus altitudi-
 » nem quærat. Quapropter videmus ista genera dicendi in
 » eis, qui istorum lectione ad rerum divinarum atque salu-
 » brium scientiam profecerunt, eamque Ecclesia ministra-
 » runt. Beatus Cyprianus submitto dicendi genere utitur in
 » eo libro, ubi de Sacramento calicis disputat. Solvitur
 » quippe ibi questio, in qua quaeritur utrum calix domi-
 » nicus aquam solam, an eam vino mixtam debeat habere.
 » Sed exempli gratia aliquid inde ponendum est. Post prin-
 » cipium ergo Epistolæ, jam solvere incipiens propositam
 » questionem, « Admonitos autem nos scias, inquit, ut in
 » calice offerendo dominica traditio servetur, neque aliud
 » fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecit,
 » ut calix, qui in commemorationem ejus offertur, vino
 » mixtus offeratur. Nam cum dicat Christus, *Ego sum*
 » *vitis vera*¹; sanguis Christi, non aqua est utique, sed
 » vinum, nec potest videri sanguis ejus, quo redempti et
 » vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit

¹ Joan. xv, 5.

» calici, quo Christi sanguis ostenditur; qui Scripturarum
 » omnium sacramento ac testimonio predicatur. Inveni-
 » mus enim in Genesi circa sacramentum Noë hoc idem
 » præcurrisse¹, et figuram dominicæ passionis illic exti-
 » tisse, quod vinum bibit, quod inebriatus est, quod in
 » domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudis et pa-
 » tentibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio
 » filio denotata est; a majore vero et minore contacta,
 » et cætera quæ necesse non est exequi, cum satis sit
 » hoc solum complecti, quod Noë typum future veritatis
 » ostendens, non aquam sed vinum biberit; et sic imagi-
 » nem dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote
 » Melchisedech dominicum sacramentum præfiguratum
 » videmus, secundum quod Scriptura divina testatur, et
 » dicit: *Et Melchisedech rex Salem protulit panem*
 » *et vinum. Fuit autem sacerdos Dei summi, et bene-*
 » *dixit Abraham*². Quod autem Melchisedech typum
 » Christi portaret, declarat in Psalmis Spiritus sanc-
 » tus, ex persona Patris ad Filium dicens: *Ante Lucife-*
 » *rum genui te. Tu es sacerdos in æternum secundum*
 » *ordinem Melchisedech*³. » Hæc et alia quæ sequuntur
 » hujus Epistolæ, submissæ dictionis modum servant,
 » quod facile est explorare legentibus.

XLVI. Sanctus quoque Ambrosius cum agat rem mag-
 nam de Spiritu sancto, ut eam Patri et Filio demonstrat
 æqualem, submisso tamen dicendi genere utitur; quoniam
 res suscepta non ornamenta verborum, aut ad flectendos
 animos commotionis affectum, sed rerum documenta de-
 siderat. Ergo inter cætera in principio hujus operis ait:
 « Commotus oraculo Gedeon⁴, cum audisset quod defi-
 » cientibus licet populorum millibus, in uno viro Domi-

¹ Gen. iv, 21. — ² Id. xiv, 18. — ³ Psal. cxv, 4. — Ex Cypriano in epist.
 lxiii ad Ceciliam de Sacramento calicis. — ⁴ Judic. vi, 19.

» nus plebem suam ab hostibus liberaret, obtulit hœdum
 » caprarum, cujus carnem secundum præceptum Angeli
 » et azyma supra petram posuit, et ea jure perdidit: quæ
 » simul ut virgæ cacumine, quam gerebat, Angelus Dei
 » contigit, de petra ignis erupit, atque ita sacrificium
 » quod offerebatur assumptum est. Quo indicio declara-
 » tum videtur, quod petra illa typum haberit corporis
 » Christi, quia scriptum est, *Bibebant de consequenti*
 » *petra; petra autem erat Christus*¹. Quod utique non
 » ad divinitatem ejus, sed ad carnem relatum est, quæ
 » sitientium corda populorum perenni rivo sui sanguinis
 » inundavit. Jam tunc igitur in mysterio declaratum est,
 » quia Dominus Jesus in carne sua, totius mundi peccata
 » crucifixus aboleret, nec solum delicta factorum, sed
 » etiam cupiditates animorum. Caro enim hœdi ad cul-
 » pam facti refertur; jus ad illecebras cupiditatum, sicut
 » scriptum est: *Quia concupiuit populus cupiditatem*
 » *peccatam, et dixerunt: Quis nos cibabit carne*²?
 » Quod igitur extendit Angelus virgam, et tetigit petram,
 » de qua ignis exiit, ostendit quod caro Domini Spiritu
 » repleta divino, peccata omnia humanæ conditionis exu-
 » reret. Unde et Dominus ait: *Ignem veni mittere in*
 » *terram*³, et cætera: in quibus rei docendæ ac probandæ
 » maxime ineambit⁴.

XLVII. De genere temperato est apud Cyprianum vir-
 ginitatis illa laudatio: « Nunc nobis ad virgines sermo est,
 » quarum quo sublimior gloria est, major et cura. Flos
 » est ille ecclesiastici germinis, deus atque ornamentum
 » gratiæ spiritualis, læta idoles laudis et honoris, opus
 » integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad
 » sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi.

¹ 1 Cor. x, 4. — ² Num. xj, 4. — ³ Luc. xii, 49. — ⁴ Ex Ambrosio
 lib. 1 de Spiritu sancto in prologo.

» Gaudet per ipsas, atque in illis largitor floret Ecclesie
 » matris gloriosa fecunditas: quantoque plus gloriosa
 » virginitas suo numero addit, tanto plus gaudium ma-
 » tris aggescit. Et alio loco in fine Epistolæ: *Quomodo*
 » *portavimus, inquit, imaginem ejus qui de limo est,*
 » *sic portemus et imaginem ejus qui de celo est*¹.
 » Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas,
 » sanctitas portat et veritas; portant discipline Dei me-
 » mores, justitiam cum religione retinentes, stabiles in
 » fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes,
 » ad sustinendas injurias mites, ad faciendam misericor-
 » diam faciles, fraterna pace unanimes atque concordēs.
 » Quæ vos singula, o bonæ virgines, observare, diligere,
 » implere debetis, quæ Deo et Christo vacantes, ad Do-
 » minum, eei vos dicastis, majore et meliore parte præ-
 » ceditis. Provecete annis, junioribus facite magisterium;
 » minores natu, præbete majoribus ministerium; compa-
 » ribus incitamentum; hortamini vos mutuis excitare,
 » remulis de virtute documentis ad gloriam provocate;
 » durate fortiter, spiritualiter pergite: pervenite feliciter;
 » tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis
 » virginitas honorari².

XLVIII. Ambrosius etiam genere dicendi temperato et ornato professus virginibus proponit, tanquam sub exempli forma, quod moribus imitentur, et dicit: « Virgo erat, » non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum; corde humilis, » verbis gravis, animi prudens, loquendi parcius, legendi » studiosior, non in incerto divitiarum, sed in præ- » pauperis spem reponens, intenta operi, verecunda ser- » moni; arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum

¹ Cor. xv, 49. — ² Ex Cypriano in tractatu de disciplina et habitu virginum.

» quævere; nullum ledere, bene velle omnibus, assur-
 » gere majoribus nata, æqualibus non invidere, fugere
 » jactantiam, rationem sequi, amare virtutem. Quando
 » ista vel vultu læsit parentes? Quando dissensit a pro-
 » pinquis? Quando fastidivit humilem? Quando risit de-
 » bilem? Quando vitavit inopem? Eos solos solita cœtus
 » virorum invisere, quos misericordia non erubesceret,
 » neque præteriret verecundia. Nihil torvum in oculis:
 » nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum; non
 » gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulan-
 » tior, ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis,
 » et figura probitatis. Bona quippe domus in ipso vesti-
 » bulo debet agnoscī, ac primo prætetand ingressu, nihil
 » intus latere tenebrarum, tanquam lucernæ lux intus
 » posita, foris luceat. Quid ego exequar ciborum par-
 » cimoniam, officiorum redundantiam, alterum ultra
 » naturam superfuisse, alterum ipsi nature pene defuisse?
 » Illic nulla intermissa tempora, hic congeninati jejunio
 » dies; et si quando reficiendi successisset voluntas, cibus
 » plerumque obvius qui mortem arceret, non delicias
 » ministraret⁴, etc. » Hæc autem propterea in exemplo
 » hujus temperati generis posui, quia non hic agit ut vir-
 » ginitatem voceant, quæ nondum voverunt; sed quales
 » esse debeant, quæ jam votæ sunt. Nam ut aggrediatur
 » animus tantum ac tale propositum, grandi utique dicendi
 » genere debet excitari, et accendi. Sed martyr Cyprianus
 » de habitu virginum, non de suscipiendâ virginitatis pro-
 » posito scripsit. Iste vero episcopus etiam ad hoc eas magno
 » accendit eloquio.

XLIX. Verum ex eo quod ambo egerunt, dictionis gran-
 » dis exempla memorabo. Ambo quippe inveci sunt in eas,
 » quæ formam pigmentis colorant, vel potius decolorant:

⁴ Ex Ambrosio de virginibus lib. ii in principio.

quorum prior ille cum hoc ageret, ait inter cætera: « Si
 quis pingendi artifex vultum alicujus et speciem, et
 corporis qualitatem æmulo colore signasset; et signato
 jam consummatoque simulacro, manus alius inferret,
 ut jam formata, jam picta quasi peritior reformaret,
 gravis prioris artificis injuria et justa indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbe temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim impudica circa homines, et incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque quæ Dei sunt, pejor adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugatio est ista divini operis, prævaricatio est veritatis. Monentis Apostoli vox est: *Expurgate veteri fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis*¹. Num sinceritas perseverat et veritas, quando quæ sincera sunt pelluntur, et colorum adulteriis, et medicaminum fucis in mendaciam vera mutantur? Dominus tuus dicit: *Nou potes facere capillum unum album aut nigrum*²: et tu ad vincendam Domini tui vocem vis te esse potiofem. Audaci conatu et sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo presagio futurorum capillos jam tibi flammeos auspicasis³. Longum est inserere omnia quæ sequuntur.

I. Ille vero posterior ut in tales diceret: « Hinc illa, inquit, nascuntur incentiva vitiorum, ut quæ sitis coloribus ora depingant, dum viris displicere formidant, et de adulterio vultus meditentur adulterium castitatis.

¹ 2 Cor. v, 7. — ² Matth. v, 36. — ³ Ex Cypriano in tractatu de disciplina et habitu Virginum.

» Quanta hæc amentia, elligiem mutare nature, picturam quærere: et dum verentur maritale iudicium, prodere suum? Prior enim de se pronuntiat, quæ cupit mutare quod nata est: ita dum alii studet placere, prius ipsa sibi displicet. Quem iudicem, mulier, veriofem requiramus deformitatis tuæ, quam te ipsam, quæ videri times? Si pulchra es, cur absconderis? Si deformis, cur te formosam esse mentiris, nec tuæ conscientia, nec alieni gratiam erroris habitura? Ille enim alteram diligit, tu alteri vis placere: et irasceris si amet alteram, qui adulterare in te docetur. Mala magistra es injuriæ tuæ. Lenocinari enim refugit, etiam quæ est passa lenonem: ac licet vilis mulier, non alteri tamen, sed sibi peccat. Tolerabiliora propemodum in adulterio crimina sunt: sibi enim pudicitia, hic natura adulteratur⁴. Satis, ut existimo, apparet feminas, ne suam fucis adulterent formam, et ad pudorem et ad timorem hac facundia vehementer impelli. Proinde neque submissum, neque temperatum, sed grande omnino genus hoc elocutionis agnoscimus. Et in his autem quos duos ex omnibus proponere volui, et in aliis ecclesiasticis viris et bonæ, et bene, id est, sicut res postulat, acute, ornate, ardentique dicentibus, per multa eorum scripta vel dicta possunt hæc tria genera reperiri, et assidua lectione vel auditione, admixta etiam cæteratione, studentibus inolescere.

⁴ Hæc sunt ex Ambrosio desumpta lib. 1, de Virginitate.

CAPUT XXII.

Omnibus generibus dictio varianda est.

LI. Nec quisquam præter disciplinam esse existimet ista miscere : imo quantum congrue fieri potest, omnibus generibus dictio varianda est. Nam quando proluxa est in uno genere, minus detinet auditorem. Cum vero fit in aliud ab alio transitus, etiamsi longius eat, decentius præcedit oratio : quamvis habeant et singula genera varietates suas in sermone eloquentium, quibus non sinuntur in eorum, qui audiunt, frigescere vel tepescere sensibus. Verumtamen facilius submissum solum, quam solam grande diutius tolerari potest. Commotio quippe animi quanto magis excitanda est, ut nobis assentiatur auditor, tanto minus in ea diu teneri potest, cum fuerit quantum satis est excitata. Et ideo cavendum est ne, dum volumus altius erigere quod erectam est, etiam inde decidat, quo fuerat excitatione ductum. Interpositis vero que sunt dicenda submissius, bene reditur ad ea que opus est granditer dici, ut dictionis impetus sicut maris æstus alternet. Ex quo fit ut grande dicendi genus, si diutius est dicendum, non debeat esse solum, sed aliorum generum interpositione varietur : ei tamen generi dictio tota tribuitur, cujus copia prævaluerit.

CAPUT XXIII.

Quomodo intermiscenda dictionis genera.

LII. INTEREST enim quod genus cui generi interponatur, vel adhibeatur, certis et necessariis locis. Nam et in grandi genere semper aut pene semper temperata decet esse principia. Et in potestate est eloquentis, ut dicantur nonnulla submisse etiam que possent granditer dici, ut ea que dicuntur granditer, ex illorum fiant comparatione grandiora, et eorum tanquam umbris luminosiora reddantur. In quocumque autem genere aliqua questionum vincula solvenda sunt, acumine opus est, quod sibi submissum genus proprie vindicat. Ac per hoc eo genere utendum est et in aliis duobus generibus, quando eis ista incidunt : sicut laudandum aliquid vel vituperandum, ubi nec damnatio cujusquam nec liberatio, nec ad actionem quamlibet assensio requiritur, in quocumque alio genere occurrerit, genus adhibendum et interponendum est temperatum. In grandi ergo genere inveniunt locos suos duo cætera, et in submisso similiter. Temperatum autem genus non quidem semper, sed tamen aliquando submisso indiget, si, ut dixi, questio, cujus nodus est solvendus, incurrat, vel quando nonnulla, que ornari possent, ideo non ornantur, sed submisso sermone dicuntur, ut quibusdam quasi toris ornamentorum præbeant eminentiorem locum. Grande autem genus temperata dictio non requirit : ad delectandos quippe animos, non ad movendos ipsa suscipitur.

CAPUT XXIV.

Sublime dicendi genus quid efficiat.

LIII. Nos sane si dicenti crebrus et vehementius acclametur, ideo granditer putandus est dicere: hoc enim et acumina submissi generis, et ornamenta faciunt temperati. Grande autem genus plerumque pondere suo voces premit, sed lacrymas exprimit. Denique cum apud Caesarem Mauritania populo dissuaderem pugnam civilem, vel potius plusquam civilem, quam *Catervam* vocabant, neque enim cives tantummodo, verumetiam propinqui, fratres, postremo parentes ac filii lapidibus inter se in duas partes divisi, per aliquot dies continnos, certo tempore anni solemniter dimicabant, et quisque ut quemque poterat occidebat. Egi quidem granditer, quantum valui, ut tam crudele atque inveteratum malum de cordibus et moribus eorum avellerem, pelleremque dicendo: non tamen egisse aliquid me putavi, cum eos audirem acclamantes, sed cum flentes viderem. Acclamationibus quippe se doceri et delectari, flecti autem lacrymis indicabant. Quas ubi aspexi, immanem illam consuetudinem a patribus et avis, longeque a majoribus traditam, quae pectora eorum hostiliter obsidebat, vel potius possidebat, devictam, antequam recipsa id ostenderent, credidi. Maxique sermone finito ad agendas Deo gratias corda atque converti. Et ecce jam ferme octo vel amplius anni sunt (2), propitio Christo, ex quo illic nihil tale tentatum est. Sunt et alia multa experimenta, quibus didicimus, homines quid in eis fecerit sapientis granditas dictionis, non cla-

more potius quam gemitu, aliquando etiam lacrymis, postremo vitæ mutatione monstrasse.

LIV. Submisso etiam dicendi genere sunt plerique mutati, sed ut quod nesciebant, scirent, aut quod eis videbatur incredibile, crederent; non autem ut agerent quod agendum jam noverant, et agere nolebant. Ad huiusmodi namque duritiam flectendam, debet granditer dici. Nam et laudes et vituperationes quando eloquenter dicuntur, cum sint in genere temperato, sic afficiunt quosdam, ut non solum in laudibus et vituperationibus eloquentia delectentur, verum et ipsi laudabiliter appetant, fugiantque vituperabiliter vivere. Sed numquid omnes qui delectantur, mutantur, sicut in grandi genere omnes qui flectuntur, agunt; et in submisso genere omnes qui docentur, sciunt, aut credunt verum esse quod nesciunt?

CAPUT XXV.

Temperatum dicendi genus quem in finem referri decet.

LV. Unus colligitur illa duo genera quod efficere intendunt, hoc eis esse maxime necessarium, qui sapienter et eloquenter volunt dicere. Illud vero quod agitur genere temperato, id est, ut eloquentia ipsa delectet, non est propter se ipsum usurpandum, sed ut rebus quae utiliter honesteque dicuntur, si nec docente indigent eloquio nec movente, quia et scientes et faventes auditores habent; aliquanto promptius ex delectatione ipsa elocutionis, accedat vel tenacius adhaerescat assensus. Nam cum eloquen-

tia sit universale officium, in quocumque istorum trium generum, dicere apte ad persuasionem; finis autem, id quod intenderis, persuadere dicendo; in quocumque istorum trium generum dicit quidem eloquens apte ad persuasionem, sed nisi persuadeat, ad finem non pervenit eloquentia. Persuadet autem in submisso genere vera esse quae dicit: persuadet in grandi, ut agantur quae agenda esse jam sciuntur, nec aguntur: persuadet in genere temperato, pulchre ornateque se dicere: quo fine nobis quid opus est? Appetant eum qui lingua gloriantur, et se in panegyricis talibusque dictionibus jactant, ubi nec docendus, nec ad aliquid agendum movendus, sed tantummodo est delectandus auditor. Nos vero istum finem referamus ad alterum finem, ut scilicet quod efficere volumus, cum granditer dicimus, hoc etiam isto velimus, id est, ut bona morum diligantur, vel devitentur mala; si ab hac actione non sic alieni sunt homines, ut ad eam grandi genere dictionis urgendi videantur: aut si jam id agunt, ut agant studiosius, atque in eo firmiter perseverent. Ita fit ut etiam temperati generis ornatu, non jactanter, sed prudenter utamur: non ejus fine contenti, quo tantummodo delectatur auditor; sed hoc potius agentes, ut etiam ipso ad bonum quod persuadere volumus, adjuvetur.

CAPUT XXVI.

In unoquoque dicendi genere intenderere debet orator, ut intelligenter, libenter et obedienter audiatur.

LVI. ILLA itaque tria, quae supra posuimus, eum qui sapienter dicit, si etiam eloquenter vult dicere, id agere debere, ut intelligenter, ut libenter, ut obedienter audiatur, non sic accipienda sunt tanquam singula illis tribus dicendi generibus ita tribuantur, ut ad submissum intelligenter, ad temperatum libenter, ad grande pertineat obedienter audiri; sed sic potius ut haec tria semper intendat, et quantum potest agat, etiam cum in illorum singulo quoque versatur. Nolumus enim fastidiri, etiam quod submisso dicimus: ac per hoc volumus non solum intelligenter, verumetiam libenter audiri. Quid autem agimus, divinis testimoniis docendo quod dicimus, nisi ut obedienter audiamur, id est, ut credatur eis, opitulante illo cui dictum est: « Testimonia tua credita facta sunt valde? » Quid etiam cupit nisi credi, qui aliquid, licet submisso eloquio, discentibus narrat? et quis eum velit audire, nisi auditorem nonnulla etiam suavitate detineat? Nam si non intelligatur, quis nesciat nec libenter eum posse, nec obedienter audiri? Plerumque autem dicitio ipsa submissa, dum solvit difficillimas questiones, et inopinata manifestatione demonstrat, dum sententias acutissimas de nescio quibus quasi cavernis, unde non sperabatur, eruit, et ostendit; dum adversarii convincit

¹ Psal. xcv, 5.

errorem, et docet falsum esse, quod ab illo dici videbatur invictum; maxime quando adest ei quoddam decus non appetitum, sed quodam modo naturale, et nonnulla, non iactantia, sed quasi necessaria, atque (ut ita dicam) ipsis rebus extorta numerositas clausularum; tantas acclamationes excitat, ut vix intelligatur esse submissa. Non enim quia neque incedit ornata, neque armata, sed tanquam nuda congregitur, ideo non adversarium nervis lacertisque collidit; et obsistentem subruit ac destruit membris fortissimi falsitatem. Unde autem crebro et multum acclamatur ita dicentibus, nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic invicta delectat? Et in hoc igitur genere submisso iste noster doctor et dictor id agere debet, ut non solum intelligenter, verumetiam libenter et obedienter audiat.

LVII. Illa quoque eloquentia generis temperati apud eloquentem ecclesiasticum, nec inornata relinquitur, nec indecenter ornatur; nec solum hoc appetit ut delectat, quod solum apud alios proficitur; verumetiam in iis quæ laudat, sive vituperat, istis appetendis vel firmis tenendis, illis autem devitandis vel respuendis, vult utique obedienter audiri. Si autem non auditur intelligenter, nec libenter potest. Proinde illa tria, ut intelligant qui audiunt, ut delectentur, ut obediant, etiam in hoc genere agendum est, ubi tenet delectatio principatum.

LVIII. Jamvero ubi movere et flectere grandi genere opus est auditorem, (quod tunc est opus, quando et veraciter dici et suaviter, confitetur, et tamen non vult facere quod dicitur;) dicendum est procul dubio granditer. Sed quis movetur, si nescit quod dicitur? Aut quis tenetur ut audiat, si non delectatur? Unde et in isto genere, ubi ad obedientiam cor durum dictionis granditate

flectendum est, nisi et intelligenter et libenter qui dicit audiatur, non potest obedienter audiri.

CAPUT XXVII.

Obedientius audiri cujus vita dictioni respondet.

LIX. HABET autem ut obedienter audiatur, quantumque granditate dictionis majus pondus vita dicentis. Nam qui sapienter et eloquenter dicit, vivit autem nequiter, erudit quidem multos discendi studiosos, quamvis « Animæ suæ » sit inutilis, » sicut scriptum est. Unde ait et Apostolus: « Sive occasione, sive veritate, Christus annuntietur? » Christus autem veritas est, et tamen etiam non veritate annuntiar veritas potest, id est, ut pravo et fallaci corde, quæ recta et vera sunt, prædicentur. Sic quippe annuntiat Jesus Christus ab eis, qui sua quærent, non quæ Jesu Christi. Sed quoniam boni fideles non quemlibet hominum, sed ipsum Dominum obedienter audiunt, qui ait: « Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite; dicunt enim, et non faciunt: » ideo audiuntur utiliter, qui etiam utiliter non agunt. Sua enim quærere student, sed sua docere non audent, de loco scilicet superiore sedis ecclesiasticæ, quam sana doctrina constituit. Propter quod ipse Dominus prius quam de talibus, quod commemoravi, diceret, præmisit: « Super cathedram » Moysi sederunt. » Illa ergo cathedra, non eorum sed Moysi, cogebat eos bona dicere, etiam non bona facientes. Agebant ergo sua in vita sua; docere autem sua, cathedra illos non permittebat aliena.

¹ Eccl. xxxvii, 22. — ² Philip. i, 18.

LX. Multis itaque prosunt dicendo quæ non faciunt; sed longe pluribus prodesse faciendo quæ dicunt. Abundant enim qui male vitæ suæ defensionem ex ipsis suis præpositis et doctoribus quærant, respondentes corde suo, aut etiam si ad hoc erumpunt, ore suo, atque dicentes: « Quod mihi præcipis, cur ipse non facis? » Ita fit ut eum non obedienter audiant, qui se ipse non audit, et Dei verbum quod eis prædicatur, simul eum ipso prædicatore contemnunt. Denique Apostolus scribens ad Timotheum, cum dixisset: « Nemo adolescentiam tuam contemnat; » subiecit unde non contemneretur, atque ait: « Sed forma esto » fidelium in sermone, in conversatione, in dilectione, » in fide, in castitate¹. »

CAPUT XXVIII.

Veritati potius quam verbis studendum. — Verbis contendere quid sit.

LXI. Talis doctor ut obedienter audiatur, non impudenter non solum submisce ac temperate, verum etiam granditer dicit, quia non contemptibiliter vivit. Sic namque eligit bonam vitam, ut etiam bonam non negligat famam, sed provideat bona coram Deo et hominibus², quantum potest, illum timendo, his consulendo. In ipso etiam sermone malis rebus placere quam verbis; nec restimet dici melius, nisi quod dicitur verius; nec doctor verbis serviat, sed verba doctori. Hoc est enim quod Apostolus ait: « Non in sapientia verbi, ne evacuetur crux » Christi³. » Ad hoc valet etiam, quod ait ad Timotheum:

¹ Tim. iv, 13. — ² 2 Cor. vii, 21. — ³ 1 Cor. viii, 17.

« Noli verbis contendere: ad nihil enim utile est, nisi ad » subversionem audientium⁴. » Neque enim hoc ideodictum est, ut adversariis oppugnantibus veritatem, nihil nos pro veritate dicamus. Et ubi erit quod cum ostenderet qualis esse episcopus debeat, ait inter cætera: « Ut potens sit » in doctrina sana et contradicentibus redarguere⁵. » Verbis enim contendere, est non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio dictioni preferatur alterius. Porro qui non verbis contendit, sive submisce, sive temperate, sive granditer dicat, id agit verbis ut veritas pateat, veritas placeat, veritas moveat: quoniam nec ipsa, quæ præcepti finis et plenitudo Legis est charitas, ullo modo recta esse potest, si ea quæ diliguntur, non vera, sed falsa sunt. Sicut autem cuius pulchrum corpus et deformis est animus, magis dolendus est, quam si deformem haberet et corpus: ita qui eloquenter ea quæ falsa sunt dicunt, magis miserandi sunt, quam si talia determiniter dicerent. Quid est ergo non solum eloquenter, verum etiam sapienter dicere, nisi verba in submisce genere sufficientia, in temperato splendens, in grandi vehementia, veris tamen rebus, quas audiri oporteat, adhibere? Sed qui utrumque non potest, dicat sapienter quod non dicit eloquenter, potius quam dicat eloquenter quod dicit insipienter. Si autem ne hoc quidem potest, ita conversetur, ut non solum sibi præmium comparet, sed etiam præbeat aliis exemplum, et sit ejus quasi copia dicendi forma vivendi.

⁴ 2 Tim. ii, 14. — ⁵ Tit. i, 9.

CAPUT XXIX¹.

*Non culpandus Ecclesiastes, qui a peritiorē sumit
conscriptum eloquium, quod ad populum proferat.*

LXII. Sane quidam qui bene pronuntiare possunt, quid autem pronuntient, excogitare non possunt. Quod si ab aliis sumant eloquenter sapienterque conscriptum, memoriaeque commendent, atque ad populum proferant; si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Sic enim, quod profecto utile est, multi praedicatores veritatis fiunt, nec multi magistri, si unus veri magistri idipsum dicant omnes, et non sint in eis schismata. Nec deterrendi sunt isti voce Jeremiae prophetae, per quem Deus arguit eos, qui « Furantur verba ejus, unusquisque a proximo suo². » Qui enim furantur, alienum auferunt; verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtemperant ei: potiusque ille dicit aliena, qui cum dicat bene, vivit male. Quaecumque enim bona dicit, ejus excogitari videntur ingenio, sed ab ejus moribus aliena sunt. Eos itaque dixit Deus furari verba sua, qui boni volunt videri, loquendo quae Dei sunt; cum mali sint, faciendo quae sua sunt. Nec sane ipsi dicunt bona, quae dicunt, si diligenter attendas. Quomodo enim dicunt verbis, quod negant factis? Non enim frustra de talibus ait Apostolus: « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant³. » Modo ergo quodam ipsi dicunt, et rursus alio modo non ipsi dicunt, quoniam utrumque est quod veritas ait. De talibus enim loquens:

¹ Caput in vetustis editis male incipit ad verba procedentia: *Si autem, etc.* — ² Jer. xxiii, 30. — ³ Tit. i, 16.

« Quae dicunt, inquit, facite; quae autem faciunt, facere » nolite¹; » hoc est, Quod ex ore illorum auditis, facite; quod in opere videtis, facere nolite: « Dicunt enim, inquit, et non faciunt. » Ergo quamvis non faciunt, dicunt tamen. Sed alio loco tales arguens: « Hypocritae, inquit, » quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali²? » Ac per hoc et ea quae dicunt, quando bona dicunt, non ipsi dicunt, voluntate scilicet atque opere negando quod dicunt. Unde contingit, ut homo disertus et malus, sermonem quo veritas praedicetur, dicendum ab alio non diserto sed bono, ipse componat: quod cum fit, ipse a se ipso tradit alienum, ille ab alieno accipit suum. Cum vero boni fideles bonis fidelibus hanc operam commodant, utriusque sua dicunt: quia et Deus ipsorum est, cujus sunt illa quae dicunt; et ea sua faciunt, quae non ipsi componere potuerunt, qui secundum illa composite vivunt.

CAPUT XXX.

Concionator premittat orationem ad Deum.

LXIII. Sive autem apud populum vel apud quoslibet jamjamque dicturus, sive quod apud populum dicendum vel ab eis qui voluerint aut potuerint legendum est dictaturus, oret ut Deus sermonem bonum det in os ejus. Si enim regina oravit Esther, pro sua gentis temporaria salute locutura apud regem, ut in os ejus Deus congruum sermonem daret³: quanto magis orare debet, ut tale munus accipiat, qui pro aeterna hominum salute in verbo et doctrina laborat? Illi vero, qui ea dicturi sunt, quae ab

¹ Matth. xxiii, 3. — ² Id. xii, 34. — ³ Esther. xiv, 13.

aliis acceperunt, et antequam accipiant, orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt; et cum acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, et illi ad quos proferunt sumant; et de prospero exitu dictionis eadem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant: « Ut qui gloriatur, in illo gloriatur, in cuius manu sunt et nos et sermones nostri ». »

CAPUT XXXI.

Excusat prolixitatem libri.

LXIV. Locutione evasit liber hic quam volebam, quamque putaveram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum: quem vero cognitionis ejus piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est, christiana, non solum sibi, sed etiam aliis laborare studet, quantulacumque potui facultate disserui.

• Sap. vii, 16.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM.

IMPERFECTUS LIBER¹.

TRACTATUS INTERIUS GENESIOS ESQVE AD HUNGARIE VERSICULUM 26, § II. FAGANUS
• BOMBERG AD MAGNEM, P. ETC.

CAPUT I.

Premittitur fides catholica. — Peccatum quid? — Pœna peccati quid? — Peccata naturalia. — Catholica Ecclesia unde dicitur.

I. De obscuris naturalium rerum², que omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed querendo tractandum est, in libris maxime, quos nobis divina commendat auctoritas, in quibus temeritas asserende incertæ dubique opinionis, difficile sacrilegi crimen evitat: ea tamen querendi dubitatio catholice fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi hæretici ad suam sententiam, que præter fidem est catholice disciplina, expositionem Scripturarum divinarum trahere

¹ Scripturæ circiter Christi annum 363. Vide *Retract.* lib. 1, cap. 18. —

² Vide D. Guillon tom. xxi, pag. 314-317.

aliis acceperunt, et antequam accipiant, orent pro eis a quibus accipiunt, ut eis detur quod per eos accipere volunt; et cum acceperint, orent ut bene et ipsi proferant, et illi ad quos proferunt sumant; et de prospero exitu dictionis eadem gratias agant, a quo id se accepisse non dubitant: « Ut qui gloriatur, in illo gloriatur, in cuius manu sunt et nos et sermones nostri ». »

CAPUT XXXI.

Excusat prolixitatem libri.

LXIV. Locutione evasit liber hic quam volebam, quamque putaveram. Sed legenti vel audienti, cui gratus est, longus non est: cui autem longus est, per partes eum legat, qui habere vult cognitum: quem vero cognitionis ejus piget, de longitudine non queratur. Ego tamen Deo nostro gratias ago, quod in his quatuor libris non qualis ego essem, cui multa desunt, sed qualis esse debeat, qui in doctrina sana, id est, christiana, non solum sibi, sed etiam aliis laborare studet, quantulacumque potui facultate disserui.

Sup. vii, 16.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM.

IMPERFECTUS LIBER¹.

TRACTATUS INTERIUS GENESIS ESQVE AD HUNGVE VERSICULUM 26, § II. FAGANUS
= ROMANUM AD IMAGINEM, P. ETC.

CAPUT I.

Premittitur fides catholica. — Peccatum quid? — Pœna peccati quid? — Peccata naturalia. — Catholica Ecclesia unde dicitur.

I. De obscuris naturalium rerum², que omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed querendo tractandum est, in libris maxime, quos nobis divina commendat auctoritas, in quibus temeritas asserende incertæ dubique opinionis, difficile sacrilegi crimen evitat: ea tamen querendi dubitatio catholice fidei metas non debet excedere. Et quoniam multi hæretici ad suam sententiam, que præter fidem est catholice disciplina, expositionem Scripturarum divinarum trahere

¹ Scripturæ circiter Christi annum 393. Vide *Retract.* lib. 1, cap. 18. —

² Vide D. Guillon tom. xxi, pag. 314-317.

consteuerunt; ante tractationem hujus libri catholica fides breuiter explicanda est.

II. Est autem hæc, Deum Patrem omnipotentem universam creaturam fecisse atque constituisse per Filium suum unigenitum, id est, Sapientiam et Virtutem suam consubstantialem sibi et coæternam, in unitate spiritus sancti, et ipsius consubstantialis et coæterni. Hanc ergo Trinitatem dici unum Deum, eumque fecisse et creasse omnia quæ sunt, in quantum sunt, catholica disciplina credi iubet, ita ut creatura omnis siue intellectualis, siue corporalis, vel quod breuius dici potest secundum verba diuinarum Scripturarum, siue invisibilis, siue visibilis, non de Dei natura, sed a Deo sit facta de nihilo: nihilque in ea esse quod ad Trinitatem pertineat, nisi quod Trinitas condidit, ista condita est. Quapropter creaturam universam neque consubstantialem Deo, neque coæternam fas est dicere aut credere.

III. Esse autem omnia, quæ fecit Deus, bona valde: mala vero non esse naturalia, sed omne quod dicitur malum, aut peccatum esse, aut poenam peccati. Nec esse peccatum nisi prauum libera voluntatis assensum, cum inclinamur ad ea quæ iustitia vetat, et unde liberum est abstinere: id est, non in rebus istis, sed in usu earum non legitimo. Usus autem rerum est legitimus, ut anima in lege Dei maneat, et uni Deo plenissima dilectione subjecta sit, et cætera sibi subjecta sine cupiditate aut libidine ministret, id est, secundum præceptum Dei. Ita enim sine difficultate et miseria, et cum summa facilitate et beatitudine administrabit. Pœna vero peccati est, cum ipsis creaturis non sibi seruentibus cruciatur anima, cum Deo ipsa non seruit: quæ creatura illi obtemperabat, cum ipsa obtemperabat Deo. Itaque non esse ignem malum, quia creatura Dei est; sed tamen uero inimbecillitatem nostram exme-

rito peccati. Dicit autem peccata naturalia, quæ necesse est committi ante misericordiam Dei, postquam in hanc vitam per peccatum liberi arbitrii lapsi sumus.

IV. Renovari autem hominem per Jesum Christum Dominum nostrum, cum ipsa ineffabilis ac incommutabilis Dei Sapientia plenum totumque hominem suscipere dignata est, et nasci de Spiritu sancto et virgine Maria, crucifigi, sepeliri, et resurgere, et ascendere in cælum, quod jam factum est: et venire ad iudicandos vivos et mortuos in fine sæculi, et resurrectionem mortuorum in carne, quod adhuc futurum prædicatur. Datum esse Spiritum sanctum credentibus in eum. Constitutam ab illo matrem Ecclesiam, quæ Catholica dicitur, ex eo quia universaliter perfecta est, et in nullo claudicat, et per totum orbem diffusa est. Remissa esse poenitentibus priora peccata, et vitam æternam cælorumque regnum promissum.

CAPUT II.

Modi exponendæ Legis. — Historia. — Allegoria. — Analogia. — Ætiologia.

V. SECUNDUM hanc fidem quæ possunt in hoc libro quæri et disputari, considerandum est. « In principio fecit » Deus cælum et terram¹. Quatuor modi a quibusdam Scripturarum tractatoribus traduntur Legis exponendæ, quorum vocabula enuntiarî græcè possunt, latine autem definiri et explicari: secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum ætiologiam. Historia est, cum siue diuinitus siue humanitus res gesta

¹ Gen. 1, 1.

commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum Veteris et Novi Testamentorum congruentia demonstratur. Ætiologia, cum dictorum factorumque cause redduntur.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS CAPUT III.

Exponitur versiculus 1 Geneseos.

VI. Hoc ergo quod scriptum est, « In principio fecit Deus cœlum et terram », quæri potest, utrum tantummodo secundum historiam accipiendum sit, an etiam figurate aliquid significet, et quomodo congruat Evangelio, et quia causa liber iste sic inchoatus sit. Secundum historiam autem quæritur, quid sit « In principio », id est utrum in principio temporis, an in principio in ipsa Sapientia Dei, quia et ipse Dei Filius principium se dixit, quando ei dictum est; « Tu quis es; et dixit: Principium » quod et loquor vobis¹. Est enim Principium sine principio, et est Principium de alio Principio. Principium sine principio solus Pater est, ideo ex uno principio esse omnia credimus; Filius autem ita Principium est, ut de Patre sit. Ipsa etiam prima creatura intellectualis potest dici principium iis, quibus caput est, quæ fecit Deus. Cum enim recte appelletur principium caput, in illa gradatione Apostolus mulierem tamen non dixit caput aliojuss. Nam et virum dixit caput mulieris; et caput viri Christam, et caput Christi Deum²: ita Creatori creatura subnectitur.

VII. An ideo « In principio » dictum est, quoniam primum factum est? Annon potuit inter creaturas primum

¹ Joan. viii, 25. — ² 1 Cor. xi, 3.

feri cœlum et terra, si Angeli et omnes intellectuales Potestates primum factæ sunt? Quia et Angelos creaturam Dei et ab eo factos credamus necesse est. Nam et Angelos enumeravit Propheta in centesimo quadagesimo-octavo Psalmo cum dixit: « Ipse jussit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt¹. » Sed si primum facti sunt Angeli, quæri potest, utrum in tempore facti sunt, an ante omne tempus, an in exordio temporis. Si in tempore, jam erat tempus antequam Angeli fierent: et quoniam etiam tempus ipsum creatura est, incipit necesse esse ut aliquid prius quam Angelos factum accipiamus. Si autem in exordio temporis factos dicimus, ut cum ipsis coeperit tempus, dicendum est falsum esse quod quidam volunt, cum cœlo et terra tempus esse coepisse (3).

VIII. Si autem prius quam tempus Angeli facti sunt, quærendum est quomodo dictum sit in consequentibus: « Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, et dividant inter noctem et diem, et sint in signa, et tempora, et dies, et annos². » Hic enim potest videri tunc coepta esse tempora, cum cœlum et luminaria cœli ordinatis itineribus currere coepissent: quod si verum est, quomodo potuerunt dies esse antequam tempus esset, si a cursu luminarium tempus exorsum est, quæ quarto die dicuntur esse facta? An ista dierum digestio secundum consuetudinem humane fragilitatis ordinata est lege narrandi et humilibus humiliter insinuandi sublimia, quia et ipse sermo narrantis non potest nisi aliqua habere et prima, et media, et ultima? An in temporibus istis dictum est, ut essent luminaria, quæ tempora homines intervallis morarum in corporis motione metuntur? Hæc enim tempora, si nullus motus corporum esset, nulla essent, et ipsa sunt hominibus manifestiora. Quod

¹ Psal. cxviii, 2. — ² Gen. 1, 14.

si admittimus, quærendum est, utrum præter motum corporum possit esse tempus in motu incorporeæ creaturæ, veluti est anima vel ipsa mens; quæ utique in cogitationibus movetur, et ipso motu aliud habet prius, aliud posterius, quod sine intervallo temporis intelligi non potest. Quod si accipiamus, etiam ante cælum et terram potest intelligi tempus fuisse, si ante cælum et terram facti sunt Angeli. Erat enim jam creatura, quæ motibus incorporeis tempus ageret. Et recte intelligitur cum illa etiam tempus esse, ut in anima quæ per corporeos sensus corporeis motibus assuefacta est. Sed fortasse non est in principibus et creaturis supereminentibus. Sed quoquo modo hoc se habeat (res enim secretissima est, et humanis conjecturis impenetrabilis,) illud certe accipiendum est in fide, etiamsi modum nostræ cogitationis excedit, omnem creaturam habere initium; tempusque ipsum creaturam esse, ac per hoc ipsum habere initium, nec coeternum esse Creatori.

IX. Potest etiam cælum et terra pro univæsa creatura positum videri, ut et hoc visibile æthereum firmamentum, cælum appellatum sit, et illa creatura invisibilis supereminentium Potestatum; rursusque terra, omnis inferior pars mundi, cum animalibus, quibus inhabitatur. An cælum omnis creatura sublimis atque invisibilis dicta est, terra vero omne visibile, ut etiam sic possit hoc quod dictum est: « In principio fecit Deus cælum et terram, » univæsa creatura intelligi? Fortasse quippe non incongrue in comparatione invisibilis creaturæ, omne visibile terra dicitur, ut illa cœli nomine nuncupetur. Quoniam et anima, quæ invisibilis est, cum rerum visibilium amore tumesceret, et earum adeptio extolleretur, terra dicta est, sicut scriptum est: « Quid superbit terra et cinis? »

¹ Ecdi. x, 9.

X. Sed queri potest, utrum jam distincta et composita omnia dixerit cælum et terram, an ipsam primo informem universitatis materiem, quæ in has formatas et speciosas naturas Deo ineffabiliter jubente digesta est, cœli et terræ nomine nuncupaverit. Quamquam enim scriptum legerimus: « Qui fecisti mundum de informi materia: » tamen etiam ipsam materiam eujusmodicumque sit, non possumus dicere non ab eo factam, ex quo omnia confitemur et credimus; ut etiam ipsa digestio et ordinatio singularum quarumque rerum formarum et distinctarum mundus vocetur; ipsa vero materies cælum et terra, veluti semen cœli et terræ appellata sit; et cælum et terra quasi confusum atque permixtum ab artifice Deo accipiendis formis idoneum. Hactenus de hoc quaesitum sit quod dictum est: « In principio fecit Deus cælum et terram: » nihil enim horum temere affirmare oportuit.

CAPUT IV.

Tractantur versiculi 2 et 3 Geneseos. — Abyssus.

— Elementa quatuor. — Similitudines de Spiritu super aquas. — Elementa quatuor.

XI. « TERRA autem erat invisibilis et incomposita, et » tenebræ erant super abyssum; et Spiritus Dei ferebatur » super aquam. » Ab hæreticis (Manichæis) qui Veteri Testamento adversantur, moveri calumnia huic loco solet, cum dicunt: « Quomodo in principio fecit Deus cælum et terram, si jam terra erat? » Non intelligentes hoc esse subjunctum, ut exponeretur qualis terra fuerit, de qua

¹ Sap. xi, 18.

jam dictum est: « Fecit Deus cœlum et terram. » Sic ergo accipiendum est: In principio fecit Deus cœlum et terram, hæc autem terra quam Deus fecit, invisibilis erat et incomposita, donec ab eodem ipso discerneretur, et ex confusione in rerum certo ordine constitueretur. An sic melius intelligitur, ut in hac executione rursus eadem rerum materies commendaretur, quæ superius cœli et terre nomine nuncupata est, ut iste sit sensus: In principio fecit Deus cœlum et terram, hoc autem quod cœlum et terra dictum est, terra erat invisibilis et incomposita, et tenebræ super abyssum; id est, quod cœlum et terra appellatum est, materies erat confusa quedam; de qua mundus, qui duabus maximis partibus, cœlo scilicet et terra constat, digestis elementis et accepta forma fabricaretur. Quæ confusio materies sic potuit insinuari populari intelligentiæ, si diceretur terra invisibilis, et incomposita vel inordinata vel imparata, et tenebræ super abyssum, id est, super profunditatem vastissimam: quæ rursus profunditas ex eo fortasse nominata est, quia nullius intelligentiæ propter ipsam informitatem penetrari potest.

XII. « Et tenebræ erant super abyssum. » Utrum subter abyssus erat et supra tenebræ, quasi jam loca distincta essent? An quoniam materies adhuc confusio exponitur, quod etiam æ: græco dicitur, ideo dictum est: « Tenebræ » erant super abyssum, » quia lux non erat: quæ si esset, utique supra esset, quia esset eminentior, et ea quæ sibi subjecta erant, illuminaret? Et revera quæ diligenter considerat, quid sint tenebræ, nihil aliud invenit quam lucis absentiam. Ita igitur dictum est: « Tenebræ erant super » abyssum », ac si dictum esset: Non erat lux super abyssum. Quapropter hæc materies quæ consequenti operatione Dei, in rerum formas ordinata distinguitur, appellata est terra invisibilis et incomposita, et profunditas

carens luce, quæ appellata est superius nomine cœli et terre, veluti semen, ut jam dictum est, cœli et terre. Si tamen non cœlum et terram dicendo universitatem prius proponere voluit, ut postea, insinuata materia, mundi partes exequeretur.

XIII. « Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. » Nusquam dixerat: Deus aquam fecit, nec tamen ullo modo credendum est aquam Deum non fecisse, et eam jam fuisse antequam ille aliquid constituisset. « Etenim ille » est ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, » sicut Apostolus dicit¹. » Ergo et aquam Deus fecit, et aliter credere, magnus error est. Cur igitur non dictum est, quod aquam Deus fecerit? An rursus eandem materiam, quam vel cœli et terre, vel terre invisibilis et incompositæ atque abyssi nomine nuncupaverat, etiam aquam voluit appellare? Cur enim non et aqua appellaretur, si terra potuit, cum adhuc neque aqua distincta atque formata neque terra esset, neque aliquid aliud? Sed primo fortasse cœlum et terra appellata est, secundo terra incomposita et abyssus carens luce, tertio aqua non incongrue: ut primo ipsius universitatis, propter quam facta est de omnino nihilo, materies, cœli et terre nomine vocaretur: secundo terre incompositæ atque abyssi nomine insinuaretur informitas, quia inter omnia elementa terra est informior, et minus relictens quam cætera; tertio aquæ nomine significaretur materia subjecta operi artificis, aqua enim mobilior est quam terra; et ideo propter operandi facilitatem et motum faciliorem, subjecta materies artifici, aqua magis vocanda erat quam terra.

XIV. Et ær quidem mobilior est quam aqua; æther autem mobilior ipso ære non absurde creditur, aut sentitur: sed æris vel ætheris nomine minus convenienter

¹ Rom. xi, 35.

appellaretur materies. Magis enim hæc elementa vim creduntur habere faciendi, terra vero et aqua patiendi. Quod si occultum est, illud certe apertissimum puto, quod aquam ventus movet, et nonnulla terrena; ventus autem est aer motus et quasi fluctuans. Ergo cum aer aquam moveat manifeste, unde autem ipse moveatur ut sit ventus, occultum sit, quis dabitet congruentiam aquæ nomine materiam vocari quia movetur, quam aëris qui movet? Moveri autem pati est, moveri facere. Iluc accedit quod ea quæ terra gignit, aqua irrigantur, ut nasci et perfici possint, ita ut prope videatur in hæc ipsa nascentia eadem aqua converti. Quocirca congruentius aquæ nomine appellaretur materies, cum subdita operi artificis insinuaretur propter mobilitatem et conversionem in quæque nascentia corpora, quam nomine aëris in quo sola mobilitas posset animadverti, cætera vero quibus materia expressus significaretur, defuissent: ut totus iste sit sensus: « In principio fecit Deus coelum et terram, » id est, materiam quæ celi et terre formam capere posset; quæ materia « Terra invisibilis et incomposita erat, » id est, informis et luce carens profunditas; quæ tamen quoniam moventi et operanti artifici subdita esset, propter hoc ipsum quod credit operanti, aqua etiam nominata est.

XV. In hac igitur materie significatione prius insinuatus est finis ejus, id est, propter quid facta sit, secundo ipsa informitas, tertio servitus sub artifice atque subjectio. Itaque primo coelum et terra, propter hoc enim facta materies; secundo terra invisibilis et incomposita, et tenebre super abyssum, id est, ipsa informitas sine lumine, unde etiam terra invisibilis dicta est; tertio aqua subjecta spiritui ad habitum formasque capiendas; ideo super aquam ferebatur Spiritus Dei, ut Spiritum operantem,

aquam vero unde operaretur, intelligamus, id est, materiam fabricabilem. Cum enim ista tria dicimus unius rei nomina, materia mundi, materia informis, materia fabricabilis, horum primo nomini bene adjungitur coelum et terra; secundo obscuritas, confusio, profunditas, tenebræ; tertio cedendi facilitas, cui jam ad operandum spiritus superferitur artificis.

XVI. « Et Spiritus Dei superferebatur super aquam. » Non ita superferebatur sicut oleum aquæ, vel aqua terre, id est, quasi contineretur; sed, si ad hoc de visibilibus exempla capienda sunt, sicut superferitur lux ista solis aut lunæ his corporibus, quæ illuminat in terra: non enim continetur illis; sed cum cælo contingatur, istis superferitur. Rem cavendum est, ne quasi locorum spatii Dei Spiritum superferri materie putemus, sed vi quadam effectoria et fabricatoria, ut illud cui superferitur efficiatur, et fabricetur, sicut superferitur voluntas artificis ligno, vel cuique rei subjectæ ad operandum, vel etiam ipsis membris corporis sui, quæ ad operandum movet. Et hæc similitudo cum jam sit omni corpore excellentior, parva est tamen, et prope nihil ad intelligendam superationem Spiritus Dei, subjecta sibi ad operandum mundi materia: sed non invenimus evidentiorum similitudinem et propinquiorum rei, de qua loquimur, in his rebus quæ ab hominibus quomocumque capi possunt. Quapropter in hujusmodi cogitatione optime illud præceptum tenebitur, quod scriptum est: « Benedicentes Deum, exaltate illum quantum tuncumque potueritis, superabit et adhuc. » Hoc autem dictum sit, si hoc loco Spiritus Dei Spiritus sanctus, quem in ipsa ineffabili et incommutabili Trinitate veneramur, accipitur.

XVII. Potest autem et aliter intelligi, ut Spiritum

¹ Eccl. viii, 32.

Dei, vitalem creaturam, qua universus iste visibilis mundus atque omnia corpora continentur et moventur, intelligamus; cui Deus omnipotens tribuit vim quamdam sibi serviendi ad operandum in iis, quae gignuntur. Qui spiritus cum sit omni corpore aethereo melior, quia omnem visibilem creaturam omnis invisibilis creatura antecedit, non absurde Spiritus Dei dicitur. Quid enim non est Dei ex iis quae condidit, cum etiam de ipsa terra dictum sit; « Domini est terra et plenitudo ejus » et illud universali complexione quod scriptum est: « Quoniam » tua sunt omnia, Domine, qui animas amas? » Sed tunc potest iste Spiritus sic intelligi, si quod dictum est, « In principio fecit Deus caelum et terram », tantum de visibili creatura dictum sentiamus, ut super materiam rerum visibilibus in exordio fabricationis earum superferretur invisibilis Spiritus, qui tamen etiam ipse creatura esset, id est, non Deus, sed a Deo facta atque instituta natura. Si autem universae creaturae, id est, et intellectualis et animalis, et corporalis, materia creditur illo aquae vocabulo quantitati, nullo modo hoc loco Spiritus Dei potest nisi ille incommutabilis et sanctus intelligi, qui ferebatur super materiam omnium rerum, quas fecit et condidit Deus.

XVIII. Tertia opinio de hoc Spiritu oriri potest, ut credatur Spiritus nomine, aëris elementum quantitatum; ut ita quatuor elementa insinuata sint, quibus mundus iste visibilis surgit, caelum scilicet, et terra, et aqua, et aër: non quia jam erant distincta et ordinata; sed quia in illius materiae quamvis informi confusione, tamen exortura praesignabantur: quae informis confusio tenebrarum et abyssi nomine commendata est. Sed qualibet sententiarum istarum vera sit, omnium rerum quae ortae sunt, quae videntur, et quae non videntur, non quantum ad vitia

¹ Pol. xciii, 1. — ² Sap. xi, 27.

quae contra naturam sunt, sed quantum ad ipsas naturas attinet, Deum esse auctorem et conditorem credendum est; nullamque omnino esse creaturam, quae non ab ipso initium perfectionemque habeat generis et substantiae suae.

CAPUT V.

De versiculis 3 et 4 Geneseos. — Lux triplex, aetherea, sensualis et rationalis. — Lux quid.

XIX. « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux. » Deum dixisse: « Fiat lux », non de voce, pulmonibus edita, nec lingua et dentibus accipere debemus. Carnalium sunt iste cogitationes: secundum autem carnem sapere, mors est. Sed ineffabiliter dictum est: « Fiat lux. » Utrum autem hoc quod dictum est, Filius unigenitus dictum est, an id ipsum quod dictum est, Filius unigenitus est, quod dictum Dei Verbum dicitur, per quod facta sunt omnia¹, queri potest: dum tamen illa absit impietas, ut Verbum Dei unigenitum Filium, quasi vocem prolatam, sicut a nobis fit, esse credamus. Verbum autem Dei, per quod facta sunt omnia, nec coepit esse, nec desinet; sed sine inchoatione natum, Patri coaeternum est. Quare hoc quod dictum est: « Fiat lux », si et coepit et destitit dici, magis Filio dictum est hoc Verbum, quam ipsum est Filius. Et tamen etiam hoc ineffabiliter: nec carnalis imago subrepat in animum, et intellectum piium spiritalem conturbet. Quia et incipere aliquid et desinere in natura Dei, si proprie accipiatur, temeraria et praecipua opinio est: car-

¹ Joai. 1, 5.

nalibus tamen et parvulis, non tanquam in ea mansuris, sed tanquam inde surrecturis humanissime concedenda est. Quidquid enim incipere et desinere Deus dicitur, nullo modo in ipsius natura, sed in ejus creatura, quae illi miris modis obtemperat, intelligendum est.

XX. « Et dixit Deus: Fiat lux. » Utrum ea lux, quae his carnalibus oculis patet; an aliqua occulta, quam nobis per hoc corpus videre non datum est? Et si occulta, utrum corporea, quae per locorum spatia tenditur fortasse in sublimibus partibus mundi; an incorporea, qualis in anima est, ad quam vitandi et appetendi refertur examen a sensibus corporis, qua non carent etiam animae bestiarum; an ea quae superior ratiocinando apparet, ex qua incipit omne quod creatum est? Quamlibet enim lucem significet, factam tamen et creatam debemus accipere: non illam, qua fulget ipsa Dei Sapia, quae non creata est, sed nata, ne sine luce Deus fuisse putetur prius quam istam, de qua nunc agitur, condidisset. De hac enim, sicut ipsa verba satis docent, hoc commendatur quod facta sit, « Et dixit, inquit: Fiat lux, et facta est lux. » Alia est lux de Deo nata, et alia lux quam fecit Deus: nata de Deo lux, est ipsa Dei Sapia; facta vero lux, est qualibet mutabilis, sive corporea sive incorporea.

XXI. Movere autem solet, quomodo lux corporea esse poterit antequam coelum esset et coeli luminaria, quae post istam exponuntur: quasi vero facile hoc ab homine percipi potest, aut omnino ullo modo potest, utrum sit aliqua lux praeter coelum, quae tamen spatii locorum distincta atque diffusa sit, mundumque amplectatur. Sed cum liceat hic et incorpoream lucem intelligere, si non visibilem tantum creaturam in hoc libro, sed omnem creaturam expositam dicimus, quod opus est in hac controversia remorari? Et fortasse quod quaerunt homines.

quando Angeli facti sunt, ipsi significantur hac luce, brevissime quidem, sed tamen convenientissime et decantissime.

XXII. « Et vidit Deus lucem quia bona est. » Ista sententia non quasi insoliti boni laetitiam, sed approbationem operis significari, oportet intelligi. Quid enim convenientius de Deo dicitur, quantum inter homines dici potest, quam cum ita ponitur dixit, factum est, placuit: ita ut in eo quod dixit, imperium ejus intelligatur; in eo quod factum est, potentia; in eo quod placuit, benignitas: sicut ista ineffabilia per hominem hominibus, ita ut omnibus prodesse possent, dici debuerunt.

XXIII. « Et divisit Deus inter lucem et tenebras. » Hinc intelligi licet, quanta divini operis facilitate ista dicantur effecta. Non enim quisquam est, qui sic existimet lucem factam, ut esset confusa cum tenebris, et ob hoc postea separationis indigeret: sed eo ipso quo lux facta est, consecuta est etiam divisio inter lucem et tenebras. « Quae enim societas lucis cum tenebris? » Deus ergo divisit inter lucem et tenebras, quia lucem fecit, cujus absentia tenebrae vocantur. Interest autem inter lucem et tenebras, sicut interest inter vestimentum et nuditatem, aut plenum et inane, et similia.

XXIV. Jam quot modis possit intelligi lux, supra dictum est, quibus contrariae privationes possunt tenebrae nominari. Alia est enim lux, quae videtur his oculis corporeis, etiam ipsa corporea; ut solis, et lunae, et stellarum, et si quid hujusmodi est, cui contrariae sunt tenebrae, cum aliquis locus ea luce caret. Alia item lux est vita sentiens, et valens discernere quae per corpus ad animae iudicium referuntur, id est, alba et nigra, canora et rauca, suaveolentia et graveolentia, dulcia et amara, calida et

¹ Gen. 1, 4. — ² Ibid. — ³ Cor. v, 14.

frigida, et cætera hujusmodi. Alia est enim lux quæ sentitur oculis, alia qua per oculos agitur ut sentiat. Illa enim in corpore, hæc autem quamvis per corpus ea quæ sentit percipiat, in anima est tamen. Huic contrariæ sunt tenebræ insensibilitas quædam, vel si melius insensualitas dicitur, id est, non sentire, quamvis inferantur quæ sentiri possent, si esset in illa vita lux ista unde sentitur. Neque hoc cum ministeria desunt corporis, sicut in cæcis aut surdis: nam in istorum animis est ista lux, de qua nunc agimus; sed instrumenta corporis desunt. Neque illo modo, quo modo in silentio vox non auditur, cum et ista lux est in anima, et adsunt corporis instrumenta, sed nihil quod sentiat inferitur. Non ergo qui iis causis non sentit, caret ista luce: sed cum talis potentia non est in anima, quæ jam nec anima dici solet, sed tantum vita, qualis perhibetur esse vitis et arboris, et quarumcumque stirpium: si tamen eas vel talcm habere persuaderi ullo modo potest, quas nonnulli nimis errantes hæretici, non solum sentire per corpus, id est, videre, audire, et calorem ignemque discernere, sed etiam intelligere rationem et cogitationes nostras nosse arbitrantur: sed de his alia quæstio est. Insensibilitas ergo tenebræ hujus lucis, quæ quidquid sentitur, cum ipsum vim sentiendi non habet vita quelibet. Convenienter autem lucem hanc dici concedit quisquis concedit recte dicendi lucem, quæ res quæque manifesta est. Cum autem dicimus: Manifestum est hoc canorum esse, manifestum est hoc dulce esse, manifestum est hoc frigidum esse, et quod forte hujus generis per corporales sensus attingimus, hæc lux, quæ ista manifesta sunt, utique intus in anima est, quamvis per corpus inferantur quæ ita sentiuntur. Tertium lucis genus in creaturis intelligi potest, quo ratiocinamur. Huic contra-

¹ Manichæi.

riæ tenebræ sunt irrationabilitas, sicut sunt anime bestiarum.

XXV. Sive ergo lucem ætheream, sive sensualem, cujus animalia participant, sive rationalem, quam Angeli et homines habent, a Deo factam primitus in rerum natura hæc sententia vult intelligi; divisisse Deum inter lucem et tenebras, eo ipso quo lux facta est, oportet accipi, quod aliud est lux, aliud illæ privationes lucis, quas in contrariis tenebris ordinavit Deus. Non enim Deum fecisse tenebras dictum est: quoniam species ipsas Deus fecit, non privationes quæ ad nihilum pertinent, unde ab artifice Deo facta sunt omnia: quas tamen ab eo ordinatas intelligimus, cum dicitur: « Et divisit Deus inter lucem » et tenebras», ne vel ipse privationes non haberent ordinem suum, Deo cuncta regente atque administrante. Sicut in cantando interpositiones silentiorum certis moderatissime intervallis, quamvis vocum privationes sint, bene tamen ordinantur ab iis qui cantare sciunt, et suavitati universe cantilænae aliquid conferunt. Et umbræ in picturis eminentiora quæque distinguunt, ac non specie, sed ordine placent. Nam et vitiorum nostrorum non est auctor Deus; sed tamen ordinator est, cum eo loco peccatores constituit, et ea perpeti cogit quæ merentur. Ad hoc valet quod oves ponuntur ad dexteram, hodi autem ad sinistram¹. Quædam ergo et facit Deus, et ordinat: quædam vero tantum ordinat. Justos et facit, et ordinat: peccatores autem, in quantum peccatores sunt, non facit, sed ordinat tantum. Quippe cum illos ad dexteram, illos ad sinistram constituit, et quod in ignem æternum jubet ire, ad meritum ordinem valet. Ita species naturasque ipsas et facit, et ordinat: privationes autem specierum defectusque naturarum non facit, sed ordinat tantum. Dixit ita-

¹ Matth. xxv, 33.

que: « Fiat lux et facta est lux. » Non dixit: « Fiant tenebræ, et factæ sunt tenebræ. » Horum, ergo unum fecit, alterum non fecit: utrumque tamen ordinavit, cum divisit inter lucem et tenebras. Ita et ipso faciente pulchra sunt singula, et ipso ordinante pulchra sunt omnia.

VERITAS

CAPUT VI.

*Tractatur prima pars versiculi 5 Geneseos. —
Nomen unde dictum.*

XXVI. « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras » vocavit noctem. » Cum et lux nomen sit alicujus rei, et dies rursum, et tenebræ et nox utrumque sit nomen, utrumque ita dici oportuit, nomina rebus imposita esse, ut illa res cui nomen impositum est; utique alio, quoque nomine, non enim aliter poterat enuntiare. Et ita dictum est: « Vocavit Deus lucem diem » ut indifferenter etiam dici converse posset: Vocavit Deus diem lucem, et vocavit noctem tenebras. Quid ei respondebimus, si quis a nobis ita querit: Luci nomen impositum est dies, an diei nomen impositum est lux? quia hæc duo utique, in quantum ad res significandas articulata voce enuntiantur, nomina sunt. Hoc modo etiam de aliis duobus queri potest: Tenebris nomen impositum est nox, an nocti impositum est nomen tenebræ? Et quidem ut Scriptura describit, manifestum est lucis nomen dictum esse diem, et tenebrarum nomen dictum esse noctem. Quia cum diceret: Deus fecit lucem, et divisit inter lucem et tenebras, non dum de vocabulis agebatur: postea adhibita sunt vocabula, dies et nox; cum et illa sine dubio vocabula sint, lux et

tenebræ, res aliquas significantia, sicut dies et nox. Ergo hoc ita accipiendum est, quia enuntari aliter non posset res quæ nomen accepit, nisi aliquo nomine? An potius ista vocatio accipienda est ipsa distinctio? Non enim omnis lux dies aut omnes tenebræ nox: sed lux et tenebræ certis inter se vicibus ordinatæ atque distinctæ, diei et noctis nominibus appellantur. Omne quippe vocabulum ad distinctionem valet. Unde etiam nomen quod rem notet, appellatum est, quasi notamen. Notet autem, id est, distinguat et doctitanter ad discernendum adjuvet. Fortasse ergo ipsum divisisse inter lucem et tenebras, hoc est, vocasse lucem diem, et tenebras noctem, ut hoc sit ordinasse ista quod vocasse. An ista vocabula significare nobis volunt, quam lucem dixerit, et quas tenebras? tanquam si diceret: « Fecit Deus lucem, et divisit inter lucem et tenebras; » lucem autem dico diem, et tenebras dico noctem: ne aliquam aliam lucem intelligas, quæ non sit dies; et ne aliquas alias tenebras intelligas, quæ non sint nox. Nam si omnis lux dies possit intelligi, et omnes tenebræ noctis nomine censerentur, fortasse non opus esset dicere: « Et » vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem. »

XXVII. Item queri potest quem diem dicat, et quam noctem. Si istum diem vult accipi, quem solis ortus inchoat, et claudit occasus; et istam noctem, quæ a solis occasu usque in ortum tenditur, non invenio quomodo esse poterint, antequam cæli luminaria facta essent. An ipsa spatia horarum et temporum, etiam sine discrimine fulgoris atque umbræ, jam ita vocari poterint? Et quomodo in illam lucem rationalem, si hæc significata est, aut sensualem cadit hæc vicissitudo, quæ nomine diei et noctis significatur? Annon secundum quod evenit, sed secundum quod potest evenire, ista insinuatæ sunt; quia et rationi potest error succedere, et sensui quedam stoliditas?

CAPUT VII.

De altera parte versiculi 5 Geneseos.

XXVIII. « Er Facta est vespera et factum est mane » dies unus. » Non eodem modo nunc appellatur dies, quo cum diceretur, « Et vocavit Deus lucem diem : » sed eo modo quo dicimus, verbi gratia, triginta dies habere mensem : hoc enim nomine diei noctes quoque includimus ; superius autem ita dictus est dies, ut a nocte sejungeretur. Itaque cum illa operatio diei per lucem gesta insinuaretur, consequenter factam dicitur esse vesperam, et factum esse mane diem unum, ut scilicet sit unus dies a cepto die usque ad ceptum diem, id est, a mane usque ad mane, quales dies annumeratis, ut dixi, noctibus appellamus. Sed quomodo facta est vespera, et factum est mane ? An tanta mora temporis fecit lucem Deus, et divisit inter lucem et tenebras, quanta mora tenditur dies lucens, id est, non annumerata nocte ? Et tibi est quod scriptum est : « Subest enim tibi cum voles posse, » si opus est Deo productione temporis, ut aliquid perficiat ? An omnia quidem tanquam in arte atque ratione perfecta sunt Deo, non in productione temporis, sed in ipsa vi qua illas etiam res, quas non stare, sed transire cernimus, stabiliter efficit ? Non enim et in sermone nostro cum verba alia transeant, et alia succedant, credibile est ista fieri in ipsa arte, qua operante stabiliter artificiosa occurrit oratio. Quanquam ergo sine productione temporis faciat Deus, cui subest posse cum volet ; ipse tamen na-

1. Sap. xii, 18. — 2. Forte a Deo.

tura temporales motus suos temporaliter peragunt. Ita ergo fortasse dictum est : « Et facta est vespera, et factum est mane dies unus, » sicut ratione prospicitur, ita fieri debere aut posse, non ita ut fit temporalibus tractibus. Nam in ipsa ratione operationem contemplatus est in Spiritu sancto, qui dixit : « Qui manet in æternum, » creavit omnia simul¹ ; » sed commodissime in illo libro, quasi morarum per intervalla factarum a Deo rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio, quæ ab infirmioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per huiusmodi ordinem sermonis exposita quasi istis oculis cerneretur.

CAPITA VIII ET IX².

Explicatur versiculus 6 Geneseos. — Saturnus planeta. — Tractatur versiculus 8 Geneseos.

XXIX. « Er dixit Deus : Fiat firmamentum in medio » aque, et sit dividens inter aquam et aquam. Et sic factum » est. Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam, » quæ erat sub firmamento, et inter aquam, quæ erat » supra firmamentum. » Utrum aque tales sint supra firmamentum, quales sub firmamento istæ visibiles : an quia illam aquam videtur significare, supra quam Spiritus ferebatur, et eam intelligebamus esse ipsam mundi materiam, hæc etiam hoc loco firmamento interposito discreta credenda est, ut inferior sit materia corporalis, superior animalis ? Hoc enim firmamentum dicit, quod cœlum

¹ Ezech. xviii, 1. — ² Hæc duo capita annectimus, utpote connectissima in Edâ Maurinensi.

postea vocat. Cœlesti autem corpore nihil est in corporibus melius. Alia quippe corpora cœlestia, et alia terrestria; et utique cœlestia meliora: quorum naturam quidquid transit, nescio quemadmodum corpus possit vocari; sed est fortasse vis quaedam subiecta rationi, qua ratione Deus veritasque cognoscitur; quæ natura, quia formabilis est virtute atque prudentia, cuius vigore exhibetur ejus fluctuatio atque constringitur, et ob hoc quasi materialis apparet, recte aqua divinitus appellata est; non locorum spatio, sed merito nature incorporeæ cœli corporei ambitum excedens. Et quoniam cœlum firmamentum vocavit, non absurde intelligitur quidquid infra æthereum cœlum est, in quo pacata atque firmata sunt omnia, mutabilius esse et dissolubilius. Quod genus corporalis materie ante acceptam speciem distinctionemque formatum, a qua firmamentum nominatum est, fuerunt qui crederent has visibiles aquas et frigiditas superficiem cœli superamplecti. Et documentum adhibere conati sunt, de tarditate stelle unitis de septem vagantibus, quæ superior est cæteris, et a Grecis *quadrans* dicitur, et triginta annis peragit signiferum circuitum, ut ob hoc tarda sit, quia est frigidis aquis vicinior, quæ supra cœlum sunt. Quæ opinio nescio quemadmodum possit apud eos defendi, qui subtilissime ista quæsierunt. Nihil autem horum temere affirmandum, sed caute omnia modesteque sunt tractanda.

XXX. « Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aque, et sit dividens inter aquam et aquam; et sic factum est. » Postquam dixit, « Sic factum est, » quid opus erat rursus addere, « Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum? » Nam cum dixisset superioris, « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux; » non

¹ Gen. 1, 6. — ² Ibid. 7.

addidit rursus: « Et fecit Deus lucem; » hic autem posteaquam dixit: « Et dixit Deus: Fiat, et sic factum est, » additum est, « Et fecit Deus. » An hinc apparet non oportere lucem illam intelligi corporalem, ne eam aliqua creatura interposita fecisse Deus videatur: (Deum autem Trinitatem dico:) hoc vero firmamentum cœli, quia corporeum est, per incorporatam creaturam accepisse speciem formamque creditur, ut prius incorporeæ nature rationabiliter a veritate impressum sit quod corporaliter imprimeretur, ut cœli fieret firmamentum; et ideo positum est, « Et dixit Deus: Fiat, et sic factum est: » in ipsa rationali natura prius factum est fortasse unde imprimeretur corpori species: cum autem additum est: « Et fecit Deus firmamentum, et divisit inter aquam, quæ erat sub firmamento, et aquam quæ erat supra firmamentum; » et ipsa cooperatio in illa materia, ut corpus cœli fieret, significatur? An forte varietatis causa ut textus sermonis in fastidium non veniret, supra non est positum quod infra positum est, et non oportet scrupulose omnia rimari? Eligat quis quod potest; tantum ne aliquid temere atque incognitum pro cognito asserat: memineritque se hominem de divinis operibus quantum permittitur quærere.

XXXI. « Et vocavit Deus firmamentum cœlum. » Quod de vocatione superius tractatum est, hic quoque considerari potest: non enim omnino firmamentum cœlum est. « Et vidit Deus quod bonum est. » Et de hoc superius quod tractatum est, retractaretur, nisi quod non eundem ordinem video. Nam superius, « Et vidit Deus lucem quia bona est, » et post deinde subjicitur, « Divisit Deus inter lucem et tenebras; et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem: » hic autem postquam factum enarratum est, quod factum dicebatur, et posteaquam

¹ Forte deest *id est*. — ² Gen. 1, 8.

vocatum est firmamentum caelum, tum dicitur, « Et vidit » Deus quia bonum est. » Quod si non fastidii evitandi gratia ita variatum est, illud certe intelligere cogimur quod dictum est, « Et fecit Deus omnia simul¹. » Quare enim primo ibi vidit quia bonum est, et postea nomen imposuit, hic autem primo nomen imposuit, et postea vidit quia bonum est: nisi quia illa differentia significat morarum intervalla non esse in operatione Dei, quamvis in ipsis inveniuntur operibus? Secundum autem morarum intervallum prius aliquid et postea efficitur, sine quibus narratio factorum esse non potest, quamvis sine his Deus ista efficere poterit. « Et facta est vespere, et » factum est mane dies secundus. » Jam hinc superius tractatum est, et easdem rationes hic quoque valere arbitrator.

CAPUT X.

Tractantur versiculi 9 et 40 Geneseos. — Formari quid.

XXXII. « Er dixit Deus: Congregentur aquae, quae » sub caelo sunt in congregationem unam, et appareat » arida, et sic factum est. » Hinc probabilius credi potest aquam dictam esse superius, sicut arbitrabamur, ipsam mundi materiam. Nam si universum aqua oppletum erat, unde vel quo potuit congregari? Si enim quandam confusionem materiam aquae nomine appellaverat, haec congregatio accipienda est ipsa formatio, ut talis esset aquae species, qualem nunc esse cernimus. Et ipsum,

¹ Eccl. xviii, 1.

« Appareat arida, » quod positum est, terrae formatio intelligi potest, ut hanc haberet speciem terra, quam cernimus. Invisibilis enim et incomposita dicta erat, quam adhuc materiae species deesset. Dixit ergo Deus: « Congregetur aqua » quae sub caelo est; » id est, in formam redigatur materies corporalis, ut aqua ista sit, quam sentimus. « In congrega- » tionem unam. » Vis ipsa formae commendatur nomine unitatis. Hoc est enim vere formari, in unum aliquid redigi; quoniam summe unum est omnis formae principium. « Et » appareat arida; » id est, speciem visibilem accipiat, atque a confusione distinctam. Et bene aqua congregatur, ut appareat arida, id est, cohibetur quod fluitat mare, ut quod obscurum est illustretur. « Et sic factum est: » etiam hoc fortasse in rationibus intellectualis naturae prius factum est, ut postea quod dicitur: « Et congregata est aqua » in congregationem unam, et apparuit arida, » non superfluo additum videatur, cum jam dictum esset: « Et sic » factum est; » sed ut post rationalem et incorpoream operationem intelligeremus etiam corporalem secutam.

XXXIII. « Et vocavit Deus aridam terram, et congre- » gationem aquae mare vocavit¹. » Adhuc nobiscum facit illa causa vocabulorum: non enim omnis aqua, mare; aut omne aridam, terra. Ergo quae aqua esset, et quae arida, vocabulis segregandum fuit. Ipsam autem distinctionem atque formationem fuisse vocationem Dei, non absurde adhuc intelligi potest. « Et vidit Deus quia bonum est. » Et hic ipse ordo servatus est: quare huic etiam illa, quae jam tractata sunt, conferantur.

¹ Gen. 1, 10.

CAPUT XI.

Tractantur versiculi 11, 12 et 15 Geneseos.

XXXIV. « Et dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. Postquam facta sunt terra et mare, et vocata et approbata, quod sepe diximus non morarum intervallis accipiendum esse, ne ineffabilem operantis Dei facilitatem tarditas aliqua consequatur, non statim, sicut duobus diebus precedentibus, subjicitur, « Facta est vespера, et factum est mane dies tertius: » sed adjungitur alia operatio, « Ut germinet terra herbam pabuli ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen sit in se secundum suam similitudinem. » Quod de luce illa, et firmamento, et aquis, et arida dictum non est; non enim habet lux successione propaginem, aut coelum de alio caelo nascitur, aut terra aut mare alia maria et alias terras gignunt, que succedant. Hic ergo dicendum fuit, « Ferentem semen secundum genus suum et similitudinem, et cuius semen sit in se secundum suam similitudinem, » ubi similitudo nascentium prætereuntis similitudinem servat.

XXXV. Hec autem omnia ita supra terram sunt, ut ipsi terræ radicibus cohereant, et ei continentur, et rursum quodam modo separentur: propterea hujus nature significationem in ista narratione servatam arbitror; quia et eodem die facta sunt, quo terra apparuit: et tamen

iterum dixit Deus, « Ut terra germinaret; » et iterum dictum est, « Et sic factum est, » deinde secundam superiorum regulam, postquam dictum est: « Et sic factum est, » subjungitur ipsa executio, « Et dedit terra herbam pabuli, ferentem semen secundum genus suum; » et lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in se secundum suam similitudinem. » Et iterum dicit: « Vidit Deus quia bonum est. » Itaque et uno die ista junguntur, et iteratis Dei verbis distinguuntur ab invicem. Quod de terra et mari propterea puto non esse factum, quia magis harum rerum est discernenda natura, que cum orientur et occidant, seminis successione propagantur. An quia terra et mare simul fieri poterint, non solum in rationibus creatore spiritualis, ubi simul omnia facta sunt, sed etiam in ipsa corporali motione; arbores vero et quæque serpentes nasci non possent, nisi terra, in qua germinarent, præcessisset; propterea et repetendum erat jussum Dei, ut et facta significarentur distantia, tamen non alio die faciendi, propter quod radicibus terræ affiguntur et continentur? Sed queri potest, cur istis Deus non imposuerit nomina: an prætermisum est, quia multitudo eorum non sinebat? Verum hæc questio melius postea considerabitur, cum animadvertemus alia, que non vocavit Deus, sicut vocavit lucem, et coelum, et terram, et mare.

« Et factum est vespера, et factum est mane dies tertius, »

CAPUT XII.

Expenditur prima pars versiculi 14 Geneseos.

XXXVI. « Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento caeli, ut luceant super terram, et dividant inter diem et noctem, et sint in signis et temporibus, et in diebus, et annis, et sint in splendorem in firmamento caeli, » ut luceant super terram. » Quarto die luminaria facta sunt, de quibus dicitur, « Et sint in diebus; » quid ergo voluit tres dies transacti sine luminaribus? aut cur ista erunt in diebus, si etiam sine istis dies esse potuerunt? An quia evidentius productio illa temporis et morarum intervallum mota istorum luminarium distingui ab hominibus potest? An ista dierum et noctium enumeratio ad distinctionem valet inter illam naturam, quae facta non est, et eas quae factae sunt: ut « mane » nominaretur propter eorum speciem factarum; « vespera » vero propter privationem? Quia quantum attinet ad illum, a quo facta sunt, speciosa atque formosa sunt: quantum autem in ipsis est, possunt deficere, quia de nihilo facta sunt; et in quantum non deficient, non est eorum materiae, quae ex nihilo est, sed ejus qui summe est, et illa facit esse in genere et ordine suo.

XXXVII. « Et dixit Deus: Fiant in firmamento caeli » luminaria ut luceant, » utrum defixis tantum dictum est sideribus, an etiam de vagis? Sed duo luminaria majus et minus inter vaga sidera numerantur: quomodo ergo in firmamento facta sunt omnia, cum singulos suos vel glo-

hos vel circulos vaga singula quaeque possideant? An quoniam in Scripturis et caelos multos legimus et caelum, sicut in hoc loco cum dicitur firmamentum caelum, intelligendum est omnem istam aetheream machinam dici quae omnia sidera continet, sub qua puri et tranquillae aëris serenitas viget, sub qua item iste aër turbulentus et procellosus agitur? « Ut luceant super terram et dividant inter diem et noctem. » Nonne jam Deus divisit inter lucem et tenebras, et vocaverat lucem diem, et tenebras vocaverat noctem? ex quo apparet eum inter diem et noctem divisisse: quid sibi nunc vult, quod dicitur de luminaribus, « Et dividant inter diem et noctem? » An ita nunc fit ista divisio per luminaria, ut hominibus nota sit etiam solis carnalibus oculis ad rerum istarum contemplationem utentibus; ita vero Deus eam fecit ante circuitum luminarium, ut videri nisi a paucis sano spiritu et serena ratione non possit? An inter alium diem et aliam noctem divisit Deus, id est, inter speciem quam imprimebat illi informati, et informatam quae adhuc formanda restabat; alius vero est iste dies et alia nox, quorum volvente caelo vicissitudo animadvertitur, quae fieri non posset nisi solis ortu et occasu?

CAPUT XIII.

De altera parte versiculi 14, et de versiculis 15, 16, 17, 18 et 19 Geneseos. — Annus magnus, quem vulgo Platonis vocant.

VIII. « Et sint in signis et temporibus, et in diebus et in annis. » Videtur mihi hoc quod dixit, « In signis, » pla-

nam fecisse illud quod dixit, « Et in temporibus; » ne aliud acciperentur signa, et aliud tempora. Hæc enim nunc dixit tempora, quæ intervallorum distinctione æternitatem incommutabilem supra se manere significant, ut signum, id est, quasi vestigium æternitatis tempus appareat. Item cum adiungit, « Et in diebus et in annis, » ostendit quæ dixerit tempora, ut dies fiant conversione fixorum siderum; anni vero manifesti, cum sol signiferum circumlum peragat; obscuriores autem cum id unumquodque vagorum siderum in suis orbibus facit. Non enim dixit, et mensibus, quia fortasse mensis annus est lune; sicut duodecim lune anni, annus est ejus sideris quod ^{ætherei} Greci vocant, et triginta solis anni annus est ejus sideris quod ^{ætherei} dicitur. Et fortasse ita cum omnia sidera ad idem redierint, annus magnus peragitur, de quo multi multa dixerunt. An « in signis » dixit, quibus certum iter significatur navigandi: « in temporibus » autem, velut est verum tempus, et æstas, et autumnus, et hyems; quia et ista circumactu siderum variantur, suasque vices atque ordinem servant: « in diebus, » autem « et in annis, » sicut expositum jam est accipiendum?

XXXIX. « Et sint in splendore in firmamento cæli, » ut luceant super terram. » Supra jam dictum erat: « Fiant » luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram: » cui putamus esse repetitum? An quemadmodum dictum est de stirpibus, ut ferant semen, et sit in eis semen, secundum genus suum, et similitudinem: ita hic e contrario dicitur est de luminariibus: « Fiant, et sint, » id est fiant et non gignant, sed ipsa sint. « Et sic factum est. » Ordo ille servatur.

I. « Et fecit Deus duo luminaria, luminare majus » initium diei, et luminare minus initium noctis, et stel-

¹ Gen. 1, 15.

« las. » Quid dicat initium diei, et initium noctis, mox apparebit. « Et stellas » vero, quod addidit, utrum pertineant ad initium noctis, an non, ambiguum est. Quidam autem volunt hic significari lunam plenam esse primitus factam, quod plena luna initio noctis assurgit, id est, mox post solis occasum. Sed illud absurdum est, ut non a prima, sed a sexta-decima vel quinta-decima numerandi sinamus exordium. Nec illud moveat, quod perfectum fieri debuerit luminare, quod factum est. Omni enim die perfecta est: sed ejus perfectio ab hominibus non videtur, nisi cum ex contraria parte soli opposita fuerit. Nam etiam cum illo constituta; quoniam sub illo est, videtur finire: sed etiam tunc plena est; quia ex alia parte illustratur, nec videri potest ab iis qui subter sunt, id est, terram incolunt. Quod non paucis verbis, sed subtilibus dissertationibus et quarundam figurarum visibilium demonstratione doceri potest.

XLI. « Et posuit illa Deus in firmamento cæli, ut luceant super terram. » Quomodo dixit: « Fiant in firmamento; » et quomodo nunc dicit: « Fecit Deus luminaria, et posuit illa in firmamento; » quasi extra sint facta, et post ibi posita, cum jam dictum sit ut ibi fierent? An hinc etiam atque etiam significatur, non ita Deum fecisse ut homines solent, sed ita narratum ut hominibus potuit: scilicet ut apud homines aliud sit, fecit; aliud, posuit; apud Deum autem utrumque idem sit, qui faciendo ponit, et ponendo facit?

LII. « Et præsent diei ac nocti, et dividant inter diem » et noctem. » Dictum erat initium diei, et initium noctis, quod hic exponit, dicendo: « Præsent diei et nocti. » Ergo initium illud, principatum intelligere debemus, quia et in die nihil est inter illa quæ videntur sole

¹ Gen. 1, 16. — ² Ibid. 17.

excellentius, et in nocte nihil luna vel stellis. Unde etiam illa ambiguitas jam non moveat, et credamus stellas sic positas, ut ad initium noctis, id est, principatum pertineant. « Et vidit Deus quia bonum est. » Idem ordo servatur. Meminerimus sane quod etiam ista Deus non vocaverit, cum dici poterit: Et vocavit Deus luminaria sidera: quia non omne luminare sidus est.

XLIII. « Et facta est vespera, et factum est mane dies » quartus¹. » Si dies istos consideres, quos ortus solis occasusque distinguit, non iste quartus, sed fortasse primus est dies: ut eo tempore putemus ortum esse solem, quo factus est, et donec cætera sidera fierent, occidisse. Sed qui intelligit et solem alibi esse, cum apud nos nox est, et noctem alibi esse, cum sol apud nos est, dierum istorum enumerationem sublimis indagabit.

CAPUT XIV.

Explanatur versiculus 20 Geneseos.

XLIV. « Et dixit Deus: Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia volantia super terram sub firmamento cæli, et sic factum est. » Ea que natantia sunt animalia, reptilia sunt appellata: quia pedibus non ambulant. An quia sunt alia, que sub aqua in terra repunt? An sunt pennata in aquis, sicut pisces qui squamas habent, vel alii qui non habent, sed tamen pennis nituntur? Qui utrum inter volatilia hoc loco numerandi sint, dubitari potest. Nam et ipsa volatilia cur aquas tribuerit, non aëri, nonnulla quæstio est. Non enim has aves tantum hic accipere possumus, quibus aqua fa-

¹ Gen. 1, 19.

miliares sunt, quales mergi, et anates, et quæcumque hujusmodi. Nam si de his tantum dixisset, non præmitteret alio loco de aliis avibus dicere, inter quas nonnullæ usque adeo ab aquis remotæ sunt, ut ne bibant quidem. Nisi forte istum aërem terris contiguum, quoniam se humidum etiam serenissimis noctibus rori testatur, aquam vocavit, quia et in nubem cogitur. Nubes autem aqua est, quod omnes sentiunt, quibus contingit in montibus inter nubila, vel etiam in campis inter nebulas ambulare. In hoc quippe aëre volare aves dicuntur. Nam in illo sublimiore atque puriore, qui vere aër ab omnibus appellatus est, nequeant: non enim earum pondus tenuitate sua sustinet. In illo autem, neque nubes concresecere asseruntur, neque aliquid procellostum existere: quippe ubi ventus adeo nullus est, ut in vertice Olympi montis, qui spatia hujus humidi aëris excedere dicitur, quædam litteræ in pulvere solere fieri perhibeantur, et post annum integræ atque illæse inveniri ab iis, qui solemniter memoratum montem ascendebant.

XLV. Quapropter non absurde existimari potest firmamentum cæli in divinis Scripturis usque ad hæc spatia vocari, ut et ille aër tranquillissimus et sincerissimus ad firmamentum pertinere credatur. Hoc enim nomine firmamenti, ipsa tranquillitas et magna pars rerum significari potest. Unde etiam illud dici pluribus locis in Psalmis existimo: « Et veritas tua usque ad nubes. » Nihil est enim firmitus et serenius veritate. Nubes autem sub ista sincerissimi aëris regione concresecunt. Quanquam figurate dictum accipiat, ex his tamen rebus scriptum est, quæ habent ad hæc quamdam similitudinem, ut corporea creatura constantior et purior, quæ a summitate cæli usque ad nubes est, veritatis figuram recte habere videatur, id

¹ Forte *pas*, vel *puritas*. — ² Paul. xxxv, 6, et cv, 17.

est, usque ad aërem caliginosum et procellosum et humidum. Ergo volatilia volantia super terram sub firmamento caeli, convenienter sunt aquis attributa; quia non inconuenienter aër iste aqua nominatur. Hinc etiam intelligi datur de aëre nihil dictum esse, quomodo vel quando sit factus, quia iste aër nomine aquarum tenetur, ille autem nomine firmamenti, atque ita nullum elementum praetermissum est.

XLVI. Sed fortasse quis dicat: Si eo quod dictum est: « Congregetur aqua, » intelligimus aquam esse factam ex illa confusione materiae, hanc autem congregationem mare appellavit Deus, quomodo ibi possumus hunc aërem intelligere factum, quod mare non dicitur, etiamsi aqua dici potest? Quamobrem mihi videtur in eo quod dictum est: « Appareat arida, » non solum speciem terrae, sed etiam hujus aëris crassioris esse insinuatam. Per hunc enim terra illuminatur, ut perspicua nobis sit. In uno ergo verbo, quo dictum est, « Appareat, » intimata sunt omnia, sine quibus apparere non posset, id est, et species ejus, et nectatio ab aquis, et aëris superfusio, per quem in ea lumen a superiore mundi parte transmittitur. An potius in eo quod scriptum est: « Congregetur aqua, » species hujus aëris commendatur? quia cum iste aër condensatur, hanc aquam videtur efficiere. Coactionem itaque in densitatem, congregationem aquae fortasse appellavit, ut mare fieret: ut id quod non congregatum, id est, non spissatum superfertur, aqua sit, quae aves volantes possit sustinere, utrique nomini accommodata, ut vocari possit et aqua subtilior, et aër crassior. Sed quando queritur, cur sit iste factus, non dicitur. An forte verum est, quod quidam volunt, humidis exhalationibus maris et terrae has auras efficii ita crassiores aëre illo superiore ac liquido, ut gestandis volatibus avium sint accommodatae: ita porro te-

neriores iis aquis, quibus corpus abluitur, ut earum comparatione siccae atque aëriae sentiantur? Et quia de terra et mari jam dictum erat, quid opus erat dicere de exhalationibus earum, id est, aquis avium, cum illum aërem parissimum et tranquillissimum firmamento attributum intellexeris?

XLVII. Nam neque de fontibus et fluminibus dictum est, quomodo facta sint. Qui enim scrupulosius ista quaerunt et disserunt, aethereo superlapsus de mari dulcem invisibiliter dicunt extrahi vaporem, his videlicet ascensionibus, quas nullo modo sentire possumus: inde conglobari nubes; atque ita terram imbribus madefactam antris occultioribus instillare atque insudare tantum, quantum coactum et per diversos tramites lapsum crumpat in fontes sive parvos, sive gignendis fluminibus indoneos. Cujus rei documenta esse volunt, quod marinarum aquarum decoctarum vapor sinuato cooperculo exceptus, humorem dulcem gustantibus exhibet. Et omnibus fere manifestum est diminutos fontes inopiam sentire pluviarum³. Attestatur et divina historia, cum Elias tempore ariditatis imbrem posceret: jussit enim cum ipse oraret ut puer suus ad mare attenderet; unde cum videret oriri perparvam nubesculam, pluviam regi sollicito adesse nuntiavit, qua mox etiam fugiens irrigatus est. Et David dicit: « Domine, » qui advocas aquam maris, et effundis eam super faciem » terrae². » Quapropter mari nominato, de aliis aquis superflue diceret, sive istis roriferis, quae tenuitate auras volatibus avibus praebent, sive fontium ac fluminum; si et illae exhalationibus fiunt, et istae reciprocis imbribus, quos terra sorbet, emanant.

³ Reg. xvii, 43. — ² Forte ex Amos v, 8, et ix, 6.

CAPUT XV.

De eodem versiculo 20 et de 21, 22, 23 et 24 Geneseos.

XLVIII. « Erantque aquae reptilia animarum vivarum. » Cur additum est « vivarum? » An possunt esse anima, nisi vivant? An istam manifestiorem vitam commendare voluit, quae inest animalibus sentientibus, quoniam stirpes ea carent? « Et volatilia volantia super terram sub firmamento » caeli. « Si volatilia non volant in illo purissimo aëre, ubi nulla nebula oriuntur, hinc manifestum est ad firmamentum eum pertinere; quia sub firmamento caeli dictum est volatilia volare super terram. » Et sic factum est. « Ordo ille servatur. Ideoque subiungitur sicut in cæteris, excepta luce, quae prior facta est.

XLIX. « Et fecit Deus cetos magnos, et omnem animam » animalium reptantium, quae eiecerunt aquae secundum » genus eorum et omne volatile pennatum secundum genus suum! » Memuerimus sane secundum suum genus, de iis creaturis dici, quae seminali propagine reparantur: nam de herbis iam hoc, et de arboribus dictum est. « Et omne volatile pennatum. » Cur additum est « pennatum? » An potest esse volatile, quod pennas non habeat? Sed si potest, pumquid hoc genus fecit Deus; quandoquidem non invenitur ubi sit factum? An omnino potest quidquam volare sine pennis? Nam et vespertiliones, et locustæ, et muscæ, et si quid huiusmodi est quod plumis careat, pennis non caret. Sed « pennatum » additum est, ne solas aves intelligeremus; quoniam pisces pennati sunt,

¹ Gen. 1, 21.

et super terram volant infra aquas: ideo non dictum est: aves, sed volantia generaliter et « volatile pennatum. » Et « vidit Deus quia bonum est. » Et hic sicut in cæteris locis intelligendum.

I. « Et benedixit ea dicens: Crescite, et multiplicamini, » et replete aquas maris, et volatilia multiplicentur super » terram¹. » Benedictionem ad fecunditatem valere voluit, quae in successione prolis apparet, ut ea benedictione, quia infirma et mortalia creata sunt, genus suum nascendo custodiant. Sed cum etiam stirpes nascendo teneant similitudinem prætereuntium, cur eas non benedixit? An quia sensu carent, qui rationi vicinus est? Non enim vacat fortasse, quod secunda persona utitur Deus in benedicens, ut hæc animantia compellet quodam modo tanquam audientia dicendo: « Crescite, et multiplicamini et implete » aquas maris: » nec tamen in eadem persona usque ad finem benedictionis venit; sequitur enim: « Et volatilia » multiplicentur super terram: » non dixit, Multiplicamini super terram. Nisi forte hoc ipso significatur sensum animantium non adeo vicinum esse rationi, ut perfecte possit accipere compellantem, sicut quae intelligunt, atque uti ratione possunt.

II. « Et factum est sic. » Hic plano quisvis tardus iam exiguare debet, ut intelligat quales isti dies enumerentur. Cum enim certos seminum numeros Deus animalibus dederit, servantes miram certo ordine constantiam, ut certo dierum numero, pro suo quoque genere, et concepta utero gerant, et edita ova calefaciant: cuius nature institutio Dei sapientia conservatur, « Quæ tendit a fine usque ad » finem fortiter, et disponit omnia suaviter²: » quomodo uno die poterunt et concipere, et utero gravescere, et parta vaporare atque nutrire, et implere aquas maris, et

¹ Gen. 1, 22. — ² Sap. viii, 1.

multiplicari super terram? Ita enim subiungitur: « Et sic » factum est; » ante vespere adventum. Sed nimirum cum dicit: « Facta est vespera, » materiam informem commemorat: cum autem dicit: « Factum est mane; » speciem, que ipsa operatione impressa est materie: mane enim post operationem transactum diem concludit. Non tamen dixit Deus: Fiat vespera, vel fiat mane; commemoratio est enim rerum factarum brevissima, significatio per vesperam et mane materia et specie, que utique Deum fecisse iam dictum erat: cum ipsum defectum tamen, id est, cum de specie ad materiam et ad nihilum tenditur, si hoc noctis nomine recte insinuatum putamus, non dixerit factum, sed tamen ordinatum a Deo, cum ait superius: « Divisit Deus inter lucem et tenebras: » ut vesperæ vocabulo significetur informis materia, que quamvis ex nihilo facta est, est tamen et habet capacitatem specierum atque formarum. Accipi etiam potest tenebrarum nomine ipsum omnino nihilum, quod non fecit Deus, et unde fecit quecumque facere pro sua ineffabili bonitate dignatus est, cum sit omnipotens, qui etiam de nihilo tanta fecit.

LII. « Et facta est vespera, et factum est mane dies » quintus¹. » Hic postquam dixit: « Et sic factum est, » non subdidit, sicuti solet, executionem, quasi iterum facta sint; iam enim superius dictam erat. Nec ea benedictione, que ad gignendam prolem pertinet, aliqua nova natura fabricabatur, sed que facta erant per successionem conservantur. Et ideo nec illud dictum est: « Et vidit Deus quia » bonum est: » iam enim res ipsa placuerat, que tantum servanda erat in foetibus. Nihil hic itaque repetitum est, nisi quod ait: « Et factum est sic. » Statimque subjectum de vespera et mane: quibus nominaliter, transacta opera de informi materia et specie, que imponitur, significari dic-

¹ Gen. 1, 2°.

tum est. Nisi forte aliquid melius atque sublimius occurrit quaerentibus.

LIII. « Et dixit Deus: Ejiciat terra animam vivam secundum suum genus, quadrupedum, et serpentium, et bestiarum terræ secundum genus, et pecora secundum genus: et factum est sic¹. » Cum dictum fuerit: « Animam; » cur additum sit « vivam: » et quid sit « secundum genus » et de solita conclusione qua dicitur: « Et » factum est sic, » sicut superius tractatum est, consideranda et accipienda sunt. Cum autem in latina lingua nomine bestiarum omne irrationale animal generaliter significetur; hic tamen distinguendæ sunt species, ut quadrupedes accipiamus omnia jumenta; serpentes, omnia reptantia; bestias vel feras, omnia quadrupedia indomita; pecora vero, quadrupedia que non operando adjuvant, sed dant aliquem fructum pascentibus.

CAPUT XVI.

Tractantur versiculi 25 et 26 Geneseos. — Imago quid. — Similitudo proprie. — Pulchritudo unde. — Universitas. — Mens.

LIV. « Et fecit Deus bestias terræ secundum genus: et pecora secundum genus, et omnia serpentina terræ secundum genus. » Hæc iteratio quod dictum est, « Et fecit Deus, » cum iam dictum esset, « Et factum est sic, » secundum superiorem regulam consideretur. Sane hic pecorum nomine omnia puto significata esse quadru-

¹ Gen. 1, 25.

pedia, quæ sub cura hominum vivunt. « Et vidit Deus » quia bonum est; » solite accipiendum.

LIV. « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram. » Et hic animadvertenda quedam et conjunctio, et discretio animantium. Nam eodem die factum hominem dicit, quo bestias. Sunt enim simul omnia terrena animantia; et tamen propter excellentiam rationis, secundum quam ad imaginem Dei et similitudinem efficitur homo, separatim de illo dicitur, postquam de cæteris terrenis animantibus solite conclusum est, dicendo: « Et vidit Deus quia bonum est. »

LVI. Considerandum etiam illud, quod in cæteris non dixit Deus, « Faciamus: » ut hoc quoque modo voluerit Spiritus sanctus humane nature insinuare præstantiam. Cui autem nunc dictum est, « Faciamus, » nisi cui dicebatur in cæteris, « Fiat? Omnia enim per ipsum facta sunt, » et sine ipso factum est nihil! » Sed quid putamus aliter dictum esse, « Fiat, » nisi ut ipse faceret jussu Patris; et aliter, « Faciamus, » nisi ut ambo pariter facerent? An omnia quæ facit Pater, per Filium facit, et ideo nunc « Faciamus » dictum est, ut ipsi homini, propter quem Scriptura ipsa facta est, ita in se ipso demonstraretur, ea quæ Filius dicente Patre facit, etiam ipsum Patrem faceret: ut quod in cæteris dicebatur, « Fiat et factum est, » hic exponatur, non separatim fuisse dictionem, et separatim affectionem, sed utrumque simul, cum hic dicitur, « Faciamus. »

LVII. « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram. » Omnis imago similis est ei, cujus imago est: nec tamen omne quod simile est alicui, etiam imago est ejus: sicut in speculo et pictura, quia imagines sunt, etiam similes sunt; tamen si alter ex altero

† Joan. i, 3.

natus non est, nullus eorum imago alterius dici potest. Imago enim tunc est, cum de aliquo exprimitur. Cur ergo com dictum esset, « Ad imaginem; » additum est, « Et » similitudinem: » quasi possit esse imago dissimilis? Sufficeret ergo « Ad imaginem » dicere. An aliud est simile, aliud similitudo; sicut aliud est castus, aliud castitas; aliud fortis, aliud fortitudo: ut quemadmodum quæcumque sunt fortia, fortitudine sunt fortia; et quæcumque sunt casta, castitate sunt casta; ita quæcumque sunt similia, similitudinesint similia? Non autem imago nostra satis proprie dicitur similitudo nostra esse, cum tamen proprie dicatur similis nobis esse: ut ibi sit ea similitudo, qua similia sunt quæcumque similia, ubi est et castitas, qua casta sunt, quæcumque sunt casta. Castitas autem nullius participatione casta est, sed ejus participatione sunt casta, quæcumque casta sunt. Quæ utique in Deo est, ubi est etiam illa sapientia, quæ non participando sapiens est, sed cujus participatione sapiens est anima quæcumque sapiens est. Quapropter etiam similitudo Dei, per quam facta sunt omnia, proprie dicitur similitudo; quia non participatione alicujus similitudinis similis est, sed ipsa est prima similitudo, cujus participatione similia sunt, quæcumque per illam fecit Deus.

LVIII. Expositio ergo fortasse est, quod additum est: « Ad similitudinem, » cum jam dictum esset, « Ad imaginem; » ut ostenderetur eam, quæ imago dicta est, non ita similem esse Deo, quasi alicujus similitudinis participantem, sed hanc ipsam esse similitudinem, cujus participantem omnia, quæ dicuntur esse similia. Sicut ipsa est et castitas, cujus participatione castæ sunt animæ; et sapientia cujus participatione sapientes sunt animæ; et pulchritudo cujus participatione pulchra sunt. quæcumque pulchra sunt. Si enim tantum similitudinem diceret, non significaret ab ipso esse genitam; si autem tantummodo

imaginem diceret, significaret ab ipso quidem genitam, sed non significaret ita similem, ut non tantum similis, sed ipsa similitudo esset. Ut autem nihil castius ipsa castitate, et nihil sapientius ipsa sapientia, et nihil pulchrius ipsa pulchritudine: ita nihil similis ipsa similitudine dei, aut cogitari, aut esse omnino potest. Unde intelligitur ita Patri esse similem similitudinem suam, ut ejus naturam plenissime perfectissimeque impleat.

LIX. Quantum autem ad speciem rebus imponendam valet Dei similitudo, per quam facta sunt omnia, quantum humanas cogitationes altissime saperet, licet tamen utcumque arbitrari; si consideremus omnem naturam, sive que sentientibus, sive que ratiocinantibus occurrit, similibus inter se partibus servare unitatis effigiem. Nam ex sapientia Dei sapientes vocantur animæ rationales, et ulterius hoc nomen non porrigitur: nam neque ulla pecora, et multo minus arbores, aut ignem, vel aërem, vel aquam, vel terram sapientem possumus dicere, quanquam per ipsam Dei sapientiam sint etiam omnia hæc in quantum sunt. At vero similes inter se et lapides dicimus, et animalia, et homines, et Angelos. Jam vero in singulis rebus, et terram, eo quod similes inter se habeat partes suas, fieri ut terra sit; et aquam qualibet quoque parte similem esse cæteris partibus, nec aliter aquam esse potuisse; et quantumlibet aëris, si cætero esset dissimile, nullo pacto aërem, esse potuisse; et ignis lascivæ particulam, eo quod non sit dissimilis reliquis partibus, fieri, ut sit quod est: ita de unoquoque lapidum vel arborum vel corpore ejuslibet animantis discerni et intelligi potest, quod non solum cum aliis sui generis rebus, sed in se ipsis singulis non essent, nisi partes inter se similes haberent. Et tanto est pulchrius corpus, quanto similioribus inter se partibus suis constat. Jam porro animarum, non solum aliarum cum

aliis amicitia similibus moribus confuit, sed etiam in unaquaque anima similes actiones atque virtutes, sine quibus constantia esse non potest, beatam vitam indicant. Similia vero omnia hæc, non autem ipsam similitudinem possumus dicere. Quapropter si rebus inter se similibus universitas constat, ut singule sint quidquid sunt et omnes ipsam universitatem compleant, quam Deus et condidit, et gubernat; per similitudinem ejus profecto, qui condidit omnia, supereminentem atque incommutabilem et incontaminabilem talia facta sunt, ut similibus inter se partibus pulchra sint, ad ipsam tamen similitudinem omnia non facta sint, sed sola substantia rationalis: quare omnia per ipsam, sed ad ipsam non nisi anima.

LX. Rationalis itaque substantia et per ipsam facta est, et ad ipsam: non enim est ulla natura interposita. Quandoquidem mens humana, (quod non sentit, nisi cum parissima et beatissima est,) nulli coheret nisi ipsi veritati, quæ similitudo et imago Patris et sapientia dicitur. Recte igitur secundum hoc quod interius et principale hominis est, id est, secundum mentem accipitur: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.» Ex illo enim quod in homine principatum tenet, quod eum disjungit a belluis, totus est homo æstimandus. Cætera in eo quamquam in suo genere pulchra sint, tamen cum pecoribus communia sunt, ac per hoc in homine parvipendenda. Nisi forte quod ad intuendum cælum figura humani corporis erecta est, valet aliquid etiam ut corpus ipsum ad similitudinem Dei factum credatur; ut quemadmodum a Patre illa similitudo non avertitur, ita corpus humanum a cælo non sit aversum, sicut aliorum corpora animalium aversa sunt, quia prona in alvum prosternuntur. Sed tamen hoc non omni modo accipiendum est: nam corpus nostrum a cælo plurimum differt; in illa vero similitudine, quæ Filius est,

non potest quidquam esse dissimile illi cui similis est. Quoniam similia quaecumque alia sunt, inter se etiam dissimilia ex aliqua parte sunt: ipsa vero similitudo non est aliqua ex parte dissimilis. Pater tamen Pater est: nec Filius aliud est quam Filius: quia et cum dicitur similitudo Patris, quanquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, si habet similitudinem.

LXI. « Et! dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Satis quidem quae superius dicta sunt, secundum id exponunt haec verba Scripturae, in quibus legimus dixisse Deum: « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » ut similitudo Dei, ad quam factus est homo, ipsum Dei Verbum, hoc est, unigenitus Filius, accipi possit: non utique ut ipse sit eadem imago et similitudo aequalis Patri. Est tamen et homo imago Dei, sicut apertissime ostendit Apostolus dicens: « Vir quidem non debet velare caput, cum » sit imago et gloria Dei. » Sed imago ad imaginem Dei facta non est aequalis et coeterna illi cujus imago est, nec esset, etiamsi nunquam omnino peccasset. Ille autem sensus est potius in his divinis verbis eligendus, ut ideo non dictum intelligamus singulariter, sed pluraliter, « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram; » quis non ad solius Patris, aut solius Filii, aut solius Spiritus sancti, sed ad ipsius Trinitatis imaginem factus est homo. Quae Trinitas ita est Trinitas, ut unus Deus sit: ita est unus Deus, ut Trinitas sit. Non enim ait Filio loquens: Faciamus hominem ad imaginem tuam, aut ad imaginem meam; sed pluraliter ait: « Ad imaginem et similitudinem nostram: » a qua pluralitate Spiritum sanctum separare quis audeat? Quae pluralitas, quoniam non tres

¹ Reliquum adiecit Augustinus multis post annis, cum Retractionum libros eberet, et i. Retract. c. 18. — ² i Cor. 11, 7.

Dei, sed unus est Deus, ideo intelligendum est postea Scripturam singulariter intulisse, atque dixisse: « Et » fecit Deus hominem ad imaginem Dei¹; » ut non sic accipiatur, tanquam Deus Pater ad imaginem Dei, hoc est Filii sui: alioquin quomodo verum est, quod dictum est, « Ad imaginem nostram, » si ad Filii solius imaginem factus est homo? Ac per hoc quia verum est quod ait Deus: « Ad imaginem nostram, » ita dictum est: « Fecit Deus hominem ad imaginem Dei, » tanquam diceretur, ad imaginem suam, quod est ipsa Trinitas.

LXH. Nonnulli autem putant ideo non repetitam similitudinem, neque dictam: Et fecit Deus hominem ad imaginem et similitudinem Dei, quia tunc tantummodo ad imaginem factus est; similitudo autem illi postea servabatur in resurrectione mortuorum: quasi possit esse imago aliqua, in qua similitudo non sit. Si enim omnino similis non est, procul dubio nec imago est. Verumtamen ut non sola ratione id agere videamur, et auctoritas Iacobi apostoli adhibenda est, qui cum de lingua hominis loqueretur, ait: « In ipsa benedicimus Deum, et in ipsa » maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti » sunt². »

¹ Gen. 1, 27. — ² Iac. 11, 9.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE GENESI AD LITTERAM.

LIBRI XII¹.

LIBER I.

ESPONITUR INTIUS GENESIS: « IN PRINCIPIO FECIT DEUS COELEM ET TERRAM : »
ETQUE AD VERSICULUM 5, « ET VOCAVIT DEUS LUCEM DIEM, ETC. »

CAPUT I.

In Scriptura quid considerandum. Quidve proprie significetur versiculis 1 et 2 Geneseos.

1. Omnis divina Scriptura bipertita est¹, secundum id quod Dominus significavit, dicens scribam eruditum in regno Dei similem esse patrifamilias proferenti de thesauro suo nova et vetera², quae duo etiam Testamenta dicuntur. In libris autem omnibus sanctis intueri oportet, quae ibi aeterna intimentur, quae facta narrentur, quae futura praenuntiantur, quae agenda praecipiantur vel moneantur.

¹ Inchoati circiter an. 401, absoluti sub an. 415. Vide *Retract.* lib. II, cap. 24. — ² Vide D. Guillon tom. XXI, pag. 317-326. — ³ Matth. III, 52.

In narratione ergo rerum factarum quaeritur utrum omnia secundum figuratum tantummodo intellectum accipiantur, an etiam secundum fidem rerum gestarum asserenda et defendenda sint. Nam non esse accipienda figuraliter, nullus Christianus dicere audebit, attendens Apostolum dicentem: « Omnia autem haec in figura contingebant illis¹ » et illud quod in Genesi scriptum est, « Et erunt duo in carne una², » magnum sacramentum commendatum in Christo et in Ecclesia³.

II. Si ergo utroque modo illa Scriptura scrutanda est, quaeramus quomodo dictum est praeter allegoricam significationem: « In principio fecit Deus caelum et terram⁴ »; utrum in principio temporis: an quia primo omnium facta sint: an in principio quod est Verbum Dei unigenitus Filius. Et quomodo possit ostendi Deum sine ulla sui commutatione operari mutabilia et temporalia. Et quid significetur nomine caeli et terrae, utrum spiritalis corporalisque creatura caeli et terrae vocabulum acceperit, an tantummodo corporalis: ut in hoc libro de spiritali tacuisse intelligatur, atque ita dixisse caelum et terram, ut omnem creaturam corpoream superiorem atque inferiorem significare voluerit. An utriusque informis materia dicta est caelum et terra: spiritalis videlicet vita, sicuti esse potest in se, non conversa ad Creatorem; tali enim conversione formatur atque perficitur; si autem non convertatur, informis est: corporalis autem si possit intelligi per privationem omnis corporeae qualitatis, quae apparet in materia formata, cum jam sunt species corporum, sive visu, sive alio quolibet sensu corporis perceptibiles.

III. An caelum intelligendum est creatura spiritalis ab exordio, quo facta est, perfecta illa et beata semper, terra vero, corporalis materies adhuc imperfecta; quia « Terra,

¹ 1 Cor. 1, 11. — ² Gen. 2, 24. — ³ Ephes. 5, 32. — ⁴ Gen. 1, 5.

» inquit, erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant » super abyssum¹; » quibus verbis videtur informitatem significare substantiae corporalis. An utriusque informitas his etiam posterioribus verbis significatur: corporalis quidem eo quod dictum est: « Terra erat invisibilis et incomposita: » spiritalis autem, eo quod dictum est; « Tenebrae erant super abyssum; » ut translato verbo tenebras abyssum intelligamus naturam vitae informem, nisi convertatur ad Creatorem, quo solo modo formari potest, ut non sit abyssus; et illuminari, ut non sit tenebra. Et quomodo dictum est: « Tenebrae erant super » abyssum; » an quia non erat lux: quæsi esset, utique superasset, et tanquam superfunderetur: quod tunc fit in creatura spiritali, cum convertitur ad incommutabile atque incorporeale lumen, quod Deus est.

CAPUT II.

De versiculo 3. Quomodo dixit Deus: Fiat lux, an per creaturam, an per æternum Verbum.

IV. Et quomodo dixit Deus: « Fiat lux; » utrum temporaliter, an in Verbi æternitate. Et si temporaliter utique mutabiliter; quomodo ergo possit intelligi hoc dicere Deus, nisi per creaturam: ipse quippe est incommutabilis. Et si per creaturam dixit Deus: « Fiat lux; quomodo est prima creatura lux, si erat jam creatura, per quam Deus diceret, « Fiat lux. » Annon est lux prima creatura; jam dictum erat, « In principio fecit Deus caelum et terram; » et poterat per celestem creaturam vox fieri tem-

¹ Gen. 1, 2.

poraliter atque mutabiliter, qua diceretur: « Fiat lux. » Quod si ita est, corporalis lux facta est ista, quam corporeis oculis cernimus, dicente Deo per creaturam spiritalem, quam Deus jam fecerat, cum in principio fecit Deus caelum et terram, « Fiat lux; » eo modo quo per talis creaturæ interiorum et occultum motum divinitus dici potuit: « Fiat lux. »

V. An etiam corporaliter sonuit vox dicentis Dei, « Fiat lux; » sicut corporaliter sonuit vox dicentis Dei; « Tu es Filius meus dilectus! » et hoc per creaturam corporalem, quam fecerat Deus, cum in principio fecit caelum et terram, antequam fieret lux, quæ in hac sonante voce facta est. Et si ita est, qua lingua sonuit ista vox, dicente Deo, « Fiat lux: » quia nondum erat linguarum diversitas, quæ postea facta est in ædificatione turris post diluvium². Quenam lingua erat una et sola, qua Deus locutus est, « Fiat lux: » et quis erat quem oportebat audire, atque intelligere, ad quem vox huiusmodi proferretur. An hæc absurda carnalisque cogitatio est atque suspicio?

VI. Quid ergo dicemus? An id quod intelligitur in sono vocis, cum dicitur, « Fiat lux, » non autem ipse corporeus sonus, hoc bene accipitur esse vox Dei? Et utrum hoc ipsum ad naturam pertineat Verbi ejus, de quo dicitur: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum³. » Cum enim de illo dicitur: « Omnia per ipsum facta sunt; » satis ostenditur et lux per ipsum facta, cum dixit Deus: « Fiat lux; » quod si ita est, æternum est quod dixit Deus, « Fiat lux; » quia Verbum Dei Deus apud Deum, Filius unicus Dei, Patri coæternus est: quamvis Deo hoc in æterno Verbo dicente creatura temporalis facta sit. Cum enim verba sint temporis, cum dicimus quando et aliquando; æternum

¹ Matth. iii, 17. — ² Gen. xi, 7. — ³ Joan. i, 1.

tamen est in Verbo Dei, quando fieri aliquod debeat: et tunc fit quando fieri debuisset in illo Verbo est, in quo non est quando et aliquando, quoniam totum illud Verbum æternum est.

CAPUT III.

De eodem versiculo 3. Quid sit lux illa. Curve non dictum: Fiat caelum, etc. sicut Fiat lux, Responsio 1.

VII. Ex quid est lux ipsa quæ facta est, utrum spiritale quid, an corporale. Si enim spiritale, potest ipsa esse prima creatura, jam hoc dicto perfecta, quæ primo caelum appellata est, cum dictum est: « In principio fecit Deus caelum et terram: ut quod dixit Deus: Fiat lux; » et facta et lux, » eam revocante ad se Creatore, conversio ejus facta atque illuminata intelligatur.

VIII. Et cur ita dictum est: « In principio fecit Deus caelum et terram: » et non dictum est: « In principio dixit Deus: Fiat caelum et terra, et facta sunt caelum et terra: sicut de luce narratur, « Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux? » Utrum potius universaliter nomine caeli et terræ comprehendendum erat et commendandum quod fecit Deus; et deinde per partes exequendum, quomodo fecit, cum per singula dicitur: « Dixit Deus: » id est, quia per Verbum suam fecit, quidquid fecit?

CAPUT IV.

Alter a responsio ad superiorem questionem.

IX. AS cum primum fiebat informitas materiæ sive spiritalis, sive corporalis, non erat dicendum: « Dixit Deus: » Fiat; » quia formam Verbi semper Patri coherentis, quo sempiternæ dicit Deus omnia, neque sono vocis, neque cogitatione tempora sonorum volvente, sed coæterna sibi luce a se genitæ Sapientiæ, non imitatur imperfectio, cum dissimilis ab eo quod summe ac primitus est, informitate quadam tendit ad nihilum; sed tunc imitatur Verbi formam, semper atque incommutabiliter Patri coherentem, cum et ipsa pro sui generis conversione ad id quod vere ac semper est, id est, ad creatorem suæ substantiæ, formam capit, et fit perfecta creatura: ut in eo quod Scriptura narrat, « Dixit Deus: Fiat, » intelligamus Dei dictum incorporeum in natura Verbi ejus coæterni revocatis ad se imperfectionem creaturæ, ut non sit informis, sed formetur secundum singula, quæ per ordinem exequitur. In qua conversione et formatione; quia pro suo modo imitatur Deum Verbum, hoc est, Dei Filium semper Patri coherentem, plena similitudine et essentia pari qua ipse et Pater unum sunt¹; non autem imitatur hanc Verbi formam, si aversa a Creatore, informis et imperfecta remaneat: propterea Filii commemoratio non ita fit quia Verbum, sed tantum quia principium est, cum dicitur: « In principio fecit Deus cælum et terram; » exordium quippe creaturæ insinuat adhuc in informitate imper-

¹ Joan. x, 30.

fectionis: fit autem Filii commemoratio, quod etiam Verbum est, eo quod scriptum est: « Dixit Deus: Fiat, » ut per id quod principium est, insinuet exordium creaturæ existentis ab illo adhuc imperfectæ; per id autem quod Verbum est, insinuet perfectionem creaturæ revocatae ad eum, ut formaretur inherendo Creatori, et pro suo genere imitando formam sempiternæ atque incommutabiliter inherentem Patri, a quo statim hoc est quod ille.

CAPUT V.

Informem esse creaturam intellectualem, nisi perficiatur conversa ad divinum Verbum. — Spiritus sanctus cur super aquam ferri dictus est, antequam narraretur dixisse Deum; Fiat lux.

X. Nō enim habet informem vitam Verbum Filius, cui non solum hoc est esse quod vivere, sed etiam hoc est vivere, quod est sapienter ac beate vivere. Creatura vero quæquam spiritalis et intellectualis vel rationalis, quæ videtur esse illi Verbo propinquior, potest habere informem vitam: quia non sicut hoc est ei esse quod vivere, ita hoc vivere quod sapienter ac beate vivere. Aversa enim a Sapientia incommutabili, stulte ac misere vivit, quæ informitas ejus est. Formatur autem conversa ad incommutabile lumen Sapientiæ, Verbum Dei. A quo enim existit ut sit atque ac vivat, ad illum convertitur ut sapienter ac beate vivat. Principium quippe creaturæ intellectualis est æterna Sapientia, quod principium manens in se incommutabiliter, nullo modo cessat occulta inspiratione vocationis loqui ei creaturæ, cui principium

est, ut convertatur ad id ex quo est, quod aliter formata ac perfecta esse non possit. Ideoque interrogatus quis esset, respondit : « Primum quia et loquor vobis¹. »

XI. Quod autem Filius loquitur, Pater loquitur quia Patre loquente dicitur Verbum quod Filius est, aeterno more si more dicendum est, loquente Deo Verbum coaeternum. Inest enim Deo benignitas summa, et sancta et justa, et quidem non ex indigentia, sed ex beneficentia veniens amor in opera sua. Propterea prius quam scriberetur, « Dixit Deus : Fiat lux; » praecessit Scriptura dicens : « Et spiritus Dei superferebatur super aquam. » Quia sive aquae nomine appellare voluit totam corporalem materiam, ut eo modo insinaret unde facta et formata sint omnia, quae in suis generibus jam dignoscere possumus, appellans aquam, quia ex humida natura videmus omnia in terra per species varias formari atque concresecere; sive spiritalem vitam quamdam ante formam conversionis quasi fluitantem : superferebatur utique Spiritus Dei : quia subiacebat scilicet bonae voluntati Creatoris, quiddam illud erat quod formandum perfectiendumque inchoaverat : ut dicente Deo in Verbo suo, « Fiat lux; » in bona voluntate, hoc est, in beneplacito ejus, pro modulo sui generis maneret quod factum est; et ideo rectum est, quod placuerit Deo, Scriptura dicente : « Et facta est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est². »

¹ Joan. viii, 25. — ² Hec translata sunt in lib. de 8 eq. Dulcili in resp. ad q. 8. — ³ Gen. 1, 4.

CAPUT VI.

De versiculo 4. Trinitas insinuata cum in inchoatione, tum in perfectione creaturae.

XII. Ut quemadmodum in ipso exordio inchoate creaturae, quae caeli et terrae nomine propter id quod de illa perficiendum erat commemorata est, Trinitas insinuat Creatoris : (nam dicente Scriptura, « In principio fecit Deus caelum et terram : » intelligimus Patrem in Dei nomine, et Filium in principii nomine, qui non Patri, sed per se ipsum creatae primitus ac potissimum spiritali creaturae, et consequenter etiam universae creaturae principium est; dicente autem Scriptura, « Et Spiritus Dei » ferebatur super aquam, » completam commemorationem Trinitatis agnoscimus :) ita et in conversione atque perfectione creaturae, ut rerum species digerantur, eadem Trinitas insinuetur; Verbum Dei scilicet, et Verbi generator, cum dicitur : « Dixit Deus; » et sancta bonitas, in qua Deo placet quiddam ei pro sua naturae modulo perfectum placet, cum dicitur : « Vidit Deus quia bonum » est.

CAPUT VII.

Spiritus Dei cur dictus est superferri super aquam.

XIII. Sed cur commemorata prius quamvis imperfecta creatura postea commemoratur Spiritus Dei, prius dicente

Scriptura : « Terra autem erat invisibilis et incomposita, » et tenebre erant super abyssum; » ac deinde inferente, « Et Spiritus Dei superferebatur super aquam? » An quoniam egenus atque indigus amor ita diligit, ut rebus, quas diligit, subiciatur; propterea cum commemoraretur Spiritus Dei, in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferri dicitur est, ne facienda opera sua per indigentiam necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiae Deus amare putaretur? Cujus rei memor Apostolus diciturus de charitate, supereminenter viam demonstraturum se ait¹. Et in alio loco, « Supereminenter, » inquit, scientiae charitatem Christi². » Cum ergo sic oporteret insinuari Spiritum Dei, ut superferri diceretur, commodius factum est ut prius insinuaretur aliquid inchoatum, cui superferri diceretur : non enim loco, sed omnia superante, ac praecedente potentia.

CAPUT VIII.

Dei amor in creaturas praestat eis ut sint, et ut manent.

XIV. Ira etiam rebus ex illa inchoatione perfectis atque formatis, « Vidit Deus quia bonum est : » placuit enim quod factum est, in ea benignitate qua placuit ut fieret. Duo quippe sunt, propter quae amat Deus creaturam suam, ut sit, et ut maneat. Ut esset ergo quod maneret, » Spiritus Dei superferebatur super aquam : » ut autem maneret, « Vidit Deus quia bonum est. » Et quod de luce dictum est, hoc de omnibus. Manent enim

¹ 1. Cor. xii, 31. — ² Ephes. iii, 19.

quaedam supergressa omnem temporalem volubilitatem in amplissima sanctitate sub Deo : quaedam vero secundum sui temporis modos, dum per decessionem successionemque rerum secularium pulchritudo contextitur.

CAPUT IX.

Rursum de versiculo 3. Utrum in tempore dictum sit, Fiat lux, an sine tempore.

XV. Quod ergo dixit Deus : « Fiat lux, et facta est lux; » in aliquo die dixit, an ante omnem diem? Si enim Verbo sibi coaeterno dixit, hoc utique intemporaliter dixit : si vero temporaliter dixit, non Verbo sibi coaeterno, sed per aliquam dixit creaturam temporalem, ac per hoc non erit prima creatura lux, quia jam erat per quam temporaliter diceretur, » Fiat lux. » Atque illud ante omnem diem fecisse intelligitur, quod dictum est, « In principio fecit » Deus caelum et terram : » ut caeli nomine intelligatur spiritalis jam facta et formata creatura, tanquam caelum caeli hujus, quod in corporibus summum est. Secundo enim die factum est firmamentum quod rursus caelum appellavit. Terrae autem nomine invisibilis et incompositae, ac tenebrosa abyssus, imperfectio corporalis substantiae significata est, unde temporalia illa fierent, quorum prima esset lux.

XVI. Quomodo autem per creaturam, quam fecit ante tempora, dici potuit temporaliter, » Fiat lux, » invenire difficile est. Sono enim vocis non intelligimus dictum : nam quidquid tale est, corporeum est. An ex illa imperfectione substantiae corporalis fecit aliquam vocem cor-

porcam, per quam sonaret. « Fiat lux? » Ergo aliquod vocale corpus ante lucem creatum atque formatum est. Sed si ita est, jam erat tempus, per quod vox curreret, sonorumque spatia sibi succedentia præterirent. Quod si jam erat tempus antequam fieret lux, in quo tempore fieret vox quæ resonaret, « Fiat lux; » ad quem diem pertinebat illud tempus? Unus enim dies idemque primus ille numerari incipit, quo facta est lux. An ad ipsum diem pertinet totum spatium temporis, et quo factum est vocale corpus, per quod sonaret, « Fiat lux, » et quo facta est ipsa lux? Sed omnis talis vox propter audientis corporalem sensum a loquente profertur; ita enim factus est, ut percusso aëre sentiat. Numquid itaque talem habebat auditum illud quidquid erat invisibile et incompositum, cui sic Deus personaret ac diceret, « Fiat lux? » Abscedat itaque hæc ab animo cogitantis absurditas.

XVII. Utrum ergo spiritalis motus, sed tamen temporalis erat, quo dictum intelligimus, « Fiat lux, » expressus ab æterno Deo per Verbum cœternum in creatura spiritali, quam jam fecerat, cum dictum est: « In principio » pro fecit Deus cœlum et terram, » id est, in illo cœlo cœli: an et ista locutio non tantum sine aliquo sono, sed etiam sine ullo temporali motu spiritalis creature, in ejus mente atque ratione fixa quodam modo a Verbo Patri cœterno, et quodam modo impressa intelligitur, secundum quam moveretur, et ad speciem converteretur inferior illa tenebrosa imperfectio nature corporeæ, et fieret lux? Sed multum est ac difficillimum capere, quomodo dicatur, Deo non temporaliter jubente, neque id temporaliter audiente creatura, quæ contemplatione veritatis omnia tempora excedit, sed intellectualiter sibi met impressas ab incommutabili Dei sapientia rationes, tanquam intelligibiles locutiones, in ea quæ infra sunt transmit-

tente, fieri temporales motus in rebus temporalibus vel formandis vel administrandis. Si autem lux, quæ primum dicta est ut fiat, et facta est, etiam primum creature tenere intelligenda est, ipsa est intellectualis vita: quæ nisi ad Creatorem illuminanda converteretur, fluitaret informiter. Cum autem conversa et illuminata est, factum est quod in Verbo Dei dictum est: « Fiat lux. »

CAPUT X.

De versiculo 5. Quomodo dies unus peractus fuit sive in creatione sive post creationem lucis. — Primus explicandi modus improbat. — Secundus dicendi modus difficultatibus implicatur.

XVIII. VERUMTAMEN quemadmodum sine tempore dictum est, quia in Verbum Patri cœternum non cadit tempus; utrum ita etiam sine tempore factum sit, quisquam forsitan querat. Sed quomodo potest hoc intelligi, cum facta luce et divisa a tenebris, et inditis diei noctisque vocabulis, dicat Scriptura: « Facta est vespera, » et factum est mane dies unus. » Unde videtur illud opus Dei factum per spatium diei, quo peracto ad vesperam ventum est, quod est noctis initium. Itemque peracto nocturno spatio completus est totus dies, ut mane fieret in alterum diem, in quo die Deus aliud consequenter operaretur.

XIX. Imo vero id ipsum permirabile est, cum Deus nullo spatio syllabarum æterna Verbi sui ratione dixerit: « Fiat lux; » cur tanta mora facta sit lux, donec diei spatium præteriret, et vespera fieret? An forte cito quidem

lux facta est, sed mora diurni temporis in eo consumi potuit, cum discerneretur a tenebris, atque utrumque discretum suis vocabulis signaretur? Mirum si et hoc vel tanta mora fieri potuit a Deo, quanta dicitur a nobis. Discretio quippe lucis et tenebrarum, in ipso utriusque opere, cum lux fieret, consecuta est: non enim lux esse potuit, nisi discerneretur a tenebris.

XX. Quod autem « Vocavit Deus lucem diem et tenebras noctem, » quanta mora fieri poterat, etiam si hoc syllabatim per sonum vocis egisset; nisi quanta et a nobis dicitur: Lux vocetur dies, et tenebræ vocentur nox: nisi forte quis ita desipiat, ut quia super omnia magnus est Deus, patet ore Dei prolatas, quamvis paucissimas syllabas, per totam diei spatium potuisse distendi. Hoc accedit, quia Verbo sibi coeterno, id est, incommutabilis Sapientie internis æternisque rationibus, non corporali sono vocis, « Vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem. » Rursum enim quaeritur, si verbis quibus utimur vocavit, quia lingua vocaverit; et quod opus erat sonis transeuntibus, ubi cuiusquam non erat corporalis ullus auditus, et non inventur.

XXI. An dicendum est, quod cum cito peractum esset hoc opus Dei, tandiu stetit lux non succedente nocte, donec diurnum spatium perageretur, et tandiu mansit nox luci succedens, donec spatium nocturni temporis præteriret, et mane fieret diei sequentis, uno primoque transacto? Sed si hoc dixero, vereor ne deridear, et ab iis qui certissime cognoverunt, et ab iis qui possunt facillime advertere, quod eo tempore quo nox apud nos est, eas partes mundi presentia lucis illustret, per quas sol ab occasu in ortum redit, ac per hoc omnibus viginti quatuor horis non desse per circuitum gyri totius, alibi diem, alibi noctem. Numquidnam ergo in parte aliqua

posituri sumus Deum ubi ei vespера fieret, cum ab ea parte in aliam partem lux abscederet? Nam, et in libro qui appellatur Ecclesiastes, ita scriptum est: « Et oritur sol, et occidit sol et in locum suum ducitur(3): hoc est » in eum locum unde ortus est. Sequitur enim, et dicit: « Ipse oriens illud vadit ad Austrum, et circuit ad aquilonem⁴. » Australis ergo pars cum habet solem, nobis dies est: cum autem ad Aquilonis partem circumiens pervenit, nobis nox est; non tamen in alia parte non est dies, ubi presentia solis est: nisi forte poetiis figmentis cor inclinandum est, ut credamus solem mari se immergere, atque inde lotum ex alia parte mane surgere. Quamquam si ita esset, abyssus ipsa presentia solis illustraretur, atque ibi esset dies. Posset enim et aquas illuminare, quando ab eis non posset extingui. Sed hoc monstruosum est suspicari. Quid quod etiam sol nondum erat?

XXII. Quapropter si spiritalis lux primo die facta est, numquidnam occidit, ut ei succederet nox? Si autem corporalis, quenam illa lux est, quam post occasum solis videre non possumus? quia nec luna erat adhuc, nec aliqua stella. Aut si semper in ea parte cœli est, in qua sol, ut non sit solis lux, sed quasi comes ejus, eidem ita conjuncta, ut discerni dignoscique non possit, ad eandem reditur difficultatem solvendæ hujus questionis: quia et ista lux eodem modo quo sol, tanquam comes ejus, ab occasu in ortum circumiens redit; et est in alia parte mundi, quo tempore pars ista in qua sumus, tenebrescit in noctem. Et quo cogit, quod absit, in una parte credere eam fuisse, quam partem lux ista desereret, ut posset vespера fieri. An forte in ea parte lucem fecerat, in qua facturus erat hominem; et ideo cum ab ipsa parte lux accessisset, vespера facta dicitur, etiam cum in alia

parte lux illa esset, quæ inde discesserat, mane exortura peracto circuitu.

CAPUT XI.

De solis officio nova difficultas in superiore modo dicendi.

XXIII. Ut quid ergo factus est sol in potestatem diei, qui luceret super terram, si lux illa diei faciendo suffecerat, quæ dies etiam vocata est? An illa prior regiones superiores a terra longinquas illustrabat, ut sentiri non posset in terris; atque ita oportebat solem fieri¹, per quem dies inferioribus mundi partibus appareret? Potest et hoc dici, auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per illam lucem minus fulgens dies quam nunc est, fuisse credatur. Etiam hoc a quodam dictum scio, primum naturam lucis inductam in opere Creatoris, cum dictum est: » Fiat lux, » et facta est lux; » postea vero cum de luminaribus dicitur, quid ex ipsa luce factum sit fuisse commemoratum, ordine dierum, quo visum est Creatori cuncta esse faciendâ: quæ natura lucis quo transierit facta vespere, ut vicissim nox perageretur, nec ille dixit, nec facile inveniri posse arbitror. Neque enim extinctam esse credendum est, ut nocturnæ tenebræ succederent; et ^{arsus} accensam, ut mane fieret, antequam ^{hæc} solis ^{officium} goreretur: quod a quarto die cepisse fieri, eadem Scriptura testatur.

¹ Psal. cxxxv, 8.

CAPUT XII.

Alia difficultas de successione trium dierum et noctium ante solis creationem. — Congregatio aquarum quomodo facta.

XXIV. Quomodo antequam fieret, quo circuitu sibi potuerint tres dies noctesque succedere, lucis quæ primo facta est permanente natura, si lux corporalis tunc facta intelligenda est, et invenire et explicare difficile est. Nisi forte molem terrenam et aquosam, antequam esset ab alterutro utrumque discretum, quod tertio die factum scribitur, tenebras Deum appellasse quis dixerit, propter crassiores corpulentiam, quam lux penetrare non poterat, vel propter obscurissimam umbram tantæ molis, quam necesse est, ut ex altera parte habeat corpus, si ex aliqua parte lux fuerit. Ad quem locum enim cujuslibet corporis moles lucem pervenire non sinit, in eo loco umbra est: quoniam locus carens ea luce, qua illustraretur, nisi impediret corpus oppositum, hoc totum est quod umbra dicitur. Quæ si pro mole corporis tam magna fuerit, ut occupet spatium terre, quantum ex altera parte dies occupat, nox vocatur. Neque enim omnes tenebræ nox. Nam et in speluncis amplis, in quarum abditâ lux irrumpere per oppositam molem non sinitur, sunt utique tenebræ; quia lux non est ibi, totumque spatium illud locus est carens luce: nec tamen tales tenebræ acceperunt vocabulum noctis, sed illæ quæ in eam partem terre succedunt, unde removetur dies. Sicut non omnis lux dies

appellatur; nam et lune lux est et siderum et lucernarum et coruscationum, et quarumque rerum ita fulgentium: sed illa lux appellatur dies, cui nox præcedenti recedentique succedit.

XXV. Sed si primaria lux illa undique terræ molem circumfusa contexerat, siue staret, siue circumfunderet, non erat ex qua parte admitteret noctem sibi succedere; quia nusquam ipsa discedebat, ut ei faceret locum. An ex una parte facta erat, ut ipsa circumfunderet, etiam noctem ex alia parte consequenter circumfunderet? Cum enim totam terram adhuc aqua tergeret, nihil impediēbat, ut aquosa et globosa moles ex una parte faceret diem lucis præsentia, ex alia noctem lucis absentia, que in eam partem succederet a tempore vespertino, ex qua lux in aliam declinaret.

XXVI. Quo ergo congregatæ sunt aquæ, si totam terram prius occupaverant; ille scilicet quæ detractæ sunt, ut terra nudaretur, in quam partem congregatæ sunt? Si enim erat aliquid nudum terræ, quo congregarentur; jam apparebat arida, nec totum abyssus occupabat. Si autem totum texerat; quis erat locus, quo colligerentur, ut terre ariditas appareret? Numquidnam in altum congregatæ sunt, sicut fit cum ad ventilandum in area mæssis trita subrigitur, et congesta in aggerem nudat locum, quem diffusa contexerat? Quis hoc dixerit, cum videat usquequaque campos maris æquabiliter fusos, qui etiam cum aquæ fluctuantis quidam velut montes eriguntur, sedatis rursus tempestatibus complanantur? Et si qua littora nudantur latius, non potest dici nulla esse alia terrarum spatia, quo accedat id quod aliunde decedit, unde in eum locum ex quo recesserat, iterum accedat. Cum autem totam omnino terram undosa natura cooperiret, quo cede-

ret, ut nudaret aliquas partes? An forte rarior aqua velut nebula terras tegebat; quæ congregatione spissata est, ut ex multis eas partibus, in quibus arida posset apparere, nudaret? Quanquam et terra longe lateque subsidens, potuit alias partes præbere concavas, quibus confluentes et corraentes aquæ reciperentur, et appareret arida ex his partibus, unde humor abscederet.

CAPUT XIII.

Aqua et terra quando create.

XXVII. Nos est autem informis omni modo materies, ubi etiam nebulosa species apparet; et ideo quæri adhuc potest, quando Deus istas conspicuas aquarum terrarumque species qualitatesque creaverit: in nullo enim sex dierum hæc invenitur. Itaque si hoc ante omnem diem fecit, sicut ante istorum primorum dierum commemorationem scriptum est, « In principio fecit Deus celum et » terram; » ut in terræ vocabulo intelligamus jam formatam terrenam speciem, superfusus aquis ista jam visibili specie sui generis declaratis: ut in eo quod sequitur Scriptura dicens: « Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum: et Spiritus » Dei superferebatur super aquas, » nullam opinemur informitatem materie, sed terram et aquam sine luce, quæ nondum erat facta, suis jam notissimis qualitatibus condita: ut ideo terra invisibilis dicta intelligatur, quod aquis cooperta non posset videri, etiamsi esset qui posset videre; ideo vero incomposita, quia nondum a mari dis-

¹ 2 Sent. dist. 14. c. sequitur, *Dixit Deus; Congregentur.*

tincta, et cincta littoribus, et suis fetibus animalibusque decorata. Si ergo ita est, cur istæ species, quæ procul dubio corporales sunt, ante omnem diem factæ sunt? Cur non scriptum est: « Dixit Deus: Fiat terra, et facta est terra: item, Dixit Deus: Fiat aqua, et facta est aqua: » vel utrumque communiter, si una quasi lege loci infimi continentur, dixit Deus: Fiat terra et aqua, et sic factum est? Cur non dictum est, cum hoc factum esset: « Vidit Deus, quia bonum est? »

CAPUT XIV.

Ratio cur primo versiculo Genesios subintelligatur materia informis.

XXVIII. Hæc enim consideratio suavit (quoniam manifestum est omne mutabile ex aliqua informitate formari; simulque illud et catholica fides prescribit, et certissima ratio docet, nullarum naturarum materiam esse potuisse, nisi ab omnium rerum non solum formatarum, sed etiam formabilium inchoatore Deo atque creatore, de qua etiam dicitur ei quedam Scriptura, « Qui fecisti mundum ex materia informi: »), hanc materiam illis verbis, quibus pro spiritali prudentia tardioribus etiam lectoribus vel auditoribus congrueret, fuisse commemoratam, quibus ante dierum enumerationem dictum est, « In principio fecit Deus cælum et terram, » etc. donec diceretur, « Et » dixit Deus, » ut deinceps formatarum rerum ordo consequeretur.

¹ Ssp. xi.

CAPUT XV.

Materia origine non tempore formam præcedit.

XXIX. Nos quia informis materia formatis rebus tempore prior est, cum sit utrumque simul concreatum, et unde factum est, et quod factum est. Sicut enim vox materia est verborum, verba vero formatam vocem indicant; non autem qui loquitur, prius emittit informem vocem, quam possit postea colligere, atque in verba formare: ita creator Deus non priore tempore fecit informem materiam, et eam postea per ordinem quarumque naturarum, quasi secunda consideratione formavit: formatam quippe creavit materiam. Sed quia illud unde fit aliquid, etsi non tempore, tamen quadam origine prius est, quam illud quod inde fit; potuit dividere Scriptura loquendi temporibus, quod Deus faciendo temporibus non divisit. Si enim quaeratur, utrum vocem de verbis, an de voce verba faciamus, non facile quisquam ita tardo ingenio reperit, qui non potius verba fieri de voce responderet: ita quamvis utrumque simul qui loquitur faciat, quid unde faciat naturali attentione satis apparet. Quamobrem cum simul utrumque Deus fecerit, et materiam quam formavit, et res in quas eam formavit, et utrumque ab Scriptura dici oportuerit, nec simul utrumque dici poterit, prius illud unde aliquid factum est, quam illud quod inde factum est, dici debuisset quis dubitet? Quia etiam cum dicimus materiam et formam, utrumque simul esse intelligimus, nec utrumque simul possumus enuntiare. Sicut autem in brevitate temporis contingit, cum duo ista verba profe-

rimus, ut alterum ante alterum proferamus: ita in prolixitate narrationis alterum prius quam alterum narrandum fuit, quamvis utrumque, ut dictum est, simul fecerit Deus; ut quod sola origine prius est in faciendo, etiam tempore prius sit in narrando: quia duæ res, quarum etiam altera nulla modo prior est, nominari simul non possunt; quanto minus simul narrari? Non itaque dubitandum est ita esse utamque istam informem materiam prope nihil, ut non sit facta nisi a Deo, et rebus quæ de illa facte sunt simul concreata sit.

XXX. Sed si credibiliter dicitur eam significari illis verbis, « Terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebræ erant super abyssum; et Spiritus Dei superfluebatur super aquam: » ut excepto quod illi positum est de Spiritu Dei, cætera rerum quidem visibilibus vocabula, sed ad illam informitatem, ut tardioribus poterat, insinuandam dicta intelligamus: quia hæc duo elementa, id est, terra et aqua, ad aliquid faciendum operantium manibus tractabiliora sunt cæteris, et ideo congruentius istis nominibus illa insinuabatur informitas. Si hoc ergo probabiliter dicitur, non erat aliqua formata moles, quam lux ex una parte illustrans, ex altera faceret tenebras, unde posset nox die discedente succedere.

¹ Gen. 1, 2.

CAPUT XVI.

Alia ratio explicandi quomodo dies et nox facta fuerit, emissione scilicet et contractione lucis, non probatur.

XXXI. EMISSIONEM VERO contractionemque lucis illius si velimus diem noctemque intelligere, nec causam videmus cur ita fieret. Non enim jam erant animalia, quibus hæc vicissitudo salubriter exhiberetur, et quibus postmodum exortis per circuitum solis cernimus exhiberi. Nec ullum occurrit exemplum, quo istam emissionem contradictionemque lucis, ut diei noctisque vicissitudines fierent, probare possimus. Jactus enim radiorum ex oculis nostris cujusdam lucis quidem est jactus; et contrahi potest, cum ærem, qui est oculis nostris proximus, intuemur; et emitti, cum ad eandem rectitudinem, quæ sunt longe posita attendimus. Nec sane cum contrahitur, omnino cernere quæ longe sunt desinit, sed certe obscurius, quam cum in ea obtutus emittitur. Sed tamen ea lux, quæ in sensu videntis est, tam exigua docetur, ut nisi adjuvemur extranea luce, nihil videre possimus; et quoniam discerni ab ea non potest, quo exemplo demonstrari possit emissio in diem, et contractio lucis in noctem, sicut dixi, reperire difficile est.

CAPUT XVII.

De spiritali luce difficultas, quomodo in ea sit vespera et mane, divisioque a tenebris.

XXXII. Si autem spiritalis lux facta est, cum dixit Deus: « Fiat lux; » non illa vera Patri coeterna intelligenda est, per quam facta sunt omnia, et quae illuminat omnem hominem; sed illa de qua dici potuit, « Prior omnium creata est Sapientia! » Cum enim aeterna illa et incommutabilis, quae non est facta, sed genita Sapientia, in spirituales atque rationales creaturas, sicut in animas sanctas se transfert, ut illuminatae lucere possint, fit in eis quaedam luculente rationis affectio, qua potest accipi facta lux, cum diceret Deus: « Fiat lux; » si jam erat creatura spiritalis, quae nomine caeli significata est, in eo quod scriptum est: « In principio fecit Deus caelum et terram; » non corporeum caelum, sed caelum incorporeum caeli corporei, hoc est, super omnne corpus, non locorum gradibus, sed naturae sublimitate praepositum. Quo autem modo simul fieri potuit et quod illuminaretur, et ipsi illuminatio, ac diverso tempore narranda fuerit, paulo ante diximus, cum de materia tractarem.

XXXIII. Sed huic luci succedentem noctem, ut vespera fieret, quo pacto intellecturi sumus? A tenebris vero quilibet talis lux dividi potuit, dicente Scriptura: « Et dixit Deus inter locum ac tenebras? » Numquid jam erant peccatores et stulti decedentes a lumine veritatis, inter quos et in eadem luce permanentes divideret Deus,

¹ Eccli. 1, 4.

tanquam inter lucem ac tenebras; et lucem vocans diem, ac tenebras noctem, ostenderet se non operatorem peccatorum, sed ordinatorem distributione meritum? An hic dies totius temporis nomen est, et omnia volumina saeculorum hoc vocabulo includit: ideoque non dictus est primus, sed unus dies? « Et facta est enim vespera, et factum est, inquit, mane dies unus: » ut per hoc quod facta est vespera, peccatum rationalis creaturae; quod autem factum est mane, renovatio eius significata videatur.

XXXIV. Sed haec allegoriae propheticae disputatio est, quam non isto sermone suscepimus. Instituumus enim de Scripturis nunc loqui secundum proprietatem rerum gestarum, non secundum aenigmata figurarum. Ergo ad rationem factarum conditarumque naturarum, quomodo invenimus vesperam et mane in luce spiritali? An divisio quidem lucis a tenebris, distinctio est jam rei formatae ab informi; appellatio vero diei et noctis, insinuatio distributionis est, qua significetur nihil Deum inordinatum relinquere, atque ipsam informitatem, per quam res de specie in speciem modo quodam transiundo mutantur, non esse indispositam; neque defectus profectusque creaturae; quibus sibimet temporalia quaeque succedunt, sine supplemento esse decoris universi? Nox enim ordinate sunt tenebrae.

XXXV. Propterea vero cum facta esset lux, dictum est: « Vidit Deus lucem, quia bona est; » cum hoc posset post omnia ejusdem diei dicere, id est, ut cum explicasset, « Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux. Et divisit Deus inter lucem et tenebras. Et vocavit Deus lucem diem, » et tenebras vocavit noctem; » tunc diceret: « Et vidit Deus quia bonum est; » et deinceps annexerit: « Et facta est vespera, et factum est mane; » sicut in aliis operibus facit, quibus vocabula imponit. Hic ergo prop-

terea non ita fecit, quoniam a formata re ad hoc distincta est illa informitas, ut non in ea finis esset, sed adhuc formanda restaret per creaturas ceteras jam corporales. Itaque si posteaquam distincta esset illa divisione et vocabulis, tunc diceretur: « Vidit Deus quia bonum est; » hæc facta acciperemus significari, quibus jam in suo genere nihil esset addendum. Quia vero lucem solam ita perleverat; « Vidit Deus, inquit, lucem, quia bona est, » et divisione ac nominibus discrevit a tenebris. Neque tunc dixit: « Vidit Deus quia bonum est; » ad hoc enim erat informitas illa discreta, ut adhuc inde alia formarentur. Namque ista nox, quæ nobis notissima est, (facit enim eam super terras solis circuitus,) quando per luminarium distributionem a die dividitur, post ipsam divisionem diei et noctis dicitur: « Vidit Deus quia bonum est. » Non enim hæc nox informis aliqua substantia erat, unde adhuc alia formarentur, sed spatium loci plenum aëre, carens lumine diurno, cui utique nocti jam nihil addendum esset in genere suo, quo esset speciosior sive distinctior. Vespera autem in toto illo triduo, antequam fierent luminaria, consummati operis terminus non absurdo fortasse intelligitur; mane vero, tanquam futurae operationis significatio.

CAPUT XVIII.

Quomodo Deus operatur.

XXXVI. SED ante omnia meminimus, unde jam multa diximus, non temporalibus quasi animi sui aut corporis motibus operari Deum, sicut operatur homo vel Angelus, sed æternis atque incommutabilibus et stabilibus rationi-

bus coeterni sibi Verbi sui, et quodam, ut ita dixerim, fœtu pariter coeterni sancti Spiritus sui. Nam et illud quod per græcam et latinam linguam dictum est de Spiritu Dei, quod superferebatur super aquas, secundum syrac lingue intellectum, quæ vicina est hebrææ, (nam hoc a quodam docto Christiano Syro fertur expositum), non superferebatur, sed fovebat potius, intelligi perhibetur. Nec sicut foventur tumores aut vulnera in corpore aquis vel frigidis vel calore congruo temperatis; sed sicut ova foventur ab alitibus, ubi calor ille materni corporis etiam formandis pullis quodam modo adminiculatur, per quemdam in suo genere dilectionis affectum. Non itaque per singulos dies istorum operum divinatorum tanquam temporales voces Dei carnaliter cogitemus. Non enim ad hoc ipsa Dei Sapientia nostra infirmitate suscepta venit ad colligendos sub alas suas filios Jerusalem¹, quemadmodum gallina pullos suos, ut semper parvuli simus; sed ut malitia infantes, mente pueri esse desinamus².

XXXVII. Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam divina legerimus, quæ possint salva fide qua imbuimur, alias atque alias parere sententias, in nullam earum nos præcipiti affirmatione ita projiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactaverit, corruamus: non pro sententia divinarum Scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus Scripturarum esse, quæ nostra est; cum potius eam, quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus.

¹ Matth. xxiii, 37. — ² 1 Cor. xiv, 20.

CAPUT XIX.

In obscuris Scripturæ locis nihil temere asserendum.

XXXVIII. PONAMUS enim in eo quod scriptum est, « Dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux; » alium sensisse lucem corporalem factam, et alium spiritalem. Esse spiritalem lucem in creatura spiritali, fides nostra non dubitat; esse autem lucem corporalem celestem, aut etiam supra cælum, vel ante cælum, cui succedere nox poterit, tandiu non est contra fidem, donec veritate certissima refellatur. Quod si factum fuerit, non hoc habebat divina Scriptura; sed hoc senserat humana ignorantia. Si autem hoc verum esse certa ratio demonstraverit, adhuc incertum erit, utrum hoc in illis verbis sanctorum Librorum scriptor sentiri voluerit, an aliud aliquid non minus verum. Quod si cætera contextio sermonis non hoc eum voluisse probaverit, non ideo falsum erit aliud, quod ipse intelligi voluit; sed et verum, et quod nullius cognoscatur. Si autem contextio Scripturæ hoc voluisse intelligi scriptorem non repugnaverit, adhuc restabit quaerere, utrum et aliud non poterit. Quid si et aliud potuisse invenerimus, incertum erit quidnam eorum ille voluerit: et utrumque sentiri voluisse, non inconuenienter creditur, si utriusque sententiæ certa circumstantia suffragatur.

XXXIX. Plerumque enim accidit ut aliquid de terra, de cælo, de cæteris mundi hujus elementis, de motu et conversione vel etiam magnitudine et intervallis siderum, de certis defectibus solis ac lunæ, de circuitibus annorum

et temporum, de naturis animalium, fructuum, lapidum, atque hujusmodi cæteris, etiam non Christianus ita noverit, ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe est autem nimis et perniciosum ac maxime cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum christianas literas loquentem, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut (quemadmodum dicitur) toto cælo errare conspiciens, risum tenere vix possit. Et non tam molestum est, quod errans homo deridetur, sed quod auctores nostri ab eis qui foris sunt, talia sensisse creduntur, et cum magno eorum exitio, de quorum salute satagimus, tanquam indocti reprehenduntur atque respuuntur. Cum enim quemquam de numero Christianorum in ea re, quam optime norunt, errare deprehenderint, et vanam sententiam suam de nostris libris asserere; quo pacto illis libris credituri sunt, de resurrectione mortuorum, et de spe vite æternæ, regnoque cælorum, quando de his rebus, quas jam experiri, vel indubitatis numeris percipere poterunt, fallaciter putaverint esse conscriptos? Quid enim molestiæ tristitiæque ingerant prudentibus fratribus temerarii presumptores, satis dici non potest; cum si quando de prava et falsa opinione sua reprehendi, et convinci cõperint ab eis, qui nostrorum librorum auctoritate non tenentur, ad defendendum id quod levissima temeritate et apertissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos, unde id probent, proferre conantur, vel etiam memoriter, que ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronuntiant, non intelligentes neque que loquuntur, neque de quibus affirmant.

CAPUT XX.

*Genesim cur interpretetur sententias varias profere-
ndo, non aliquam unam asserendo.*

XI. An hoc enim considerandum et observandum, libri Geneseos multipliciter, quantum potui, enucleavi protulique sententias de verbis ad exercitationem nostram obscure positis, non aliquid unum temere affirmans cum præiudicio alterius expositionis fortasse melioris, ut pro suo modulo eligat quisque quod capere possit: ubi autem intelligere non potest, Scripturæ Dei det honorem, sibi timorem. Sed cum tam multis exitibus verba Scripturæ, quæ tractavimus, exponantur, cõhibeant se tandem qui litteris inflati secularibus hæc ita posita, ut omnia pia corda natriant, velut imperitum atque impolitum aliquid exagitant, sine pennis in terra reptantes, et volatu ranarum avium nidus irridentes. Periculosius autem errant quidam infirmi fratres, qui cum istos impios de cœlestium corporum numeris, vel de quibuslibet elementorum mundi huius quæstionibus subtiliter et copiose disserere audiunt, evanescent, et eos sibi cum suspirio præponentes, et magnos putantes, saluberrimæ pietatis libros cum fastidio repetunt, et quos dulciter haurire deberent, vix patienter attingunt; a segetis asperitate abhorrentes, et spinarum floribus inhiantes. Non enim vacant videre quam suavis est Dominus¹, nec in sabbato esuriunt²; atque ideo pigri sunt, potestate a Domino sabbati accepta, vellere

¹ Psal. xxxiii, 9. — Matth. xx, 1.

spicas, et tandiu versare manibus, contritasque purgare, donec ad escam perveniant.

CAPUT XXI.

Quis fructus hujusmodi interpretationis, qua nihil temere asseritur.

XLI. DICER aliquis: Quid tu tanta tritura dissertationis hujus? quid granorum exuisti? quid eventilasti? Cur promodum in quæstionibus adhuc latent omnia? Affirma aliquid eorum, quæ multa posse intelligi disputasti? Cui respondeo ad eum ipsum me cibum suaviter pervenisse, quod didici non hæcere homini in respondendo secundum fidem, quod respondendum est hominibus qui calumniari libris nostræ salutis affectant, ut quidquid ipsi de natura rerum veracibus documentis demonstrare potuerint, ostendamus nostris Litteris non esse contrarium. Quidquid autem de quibuslibet suis voluminibus his nostris Litteris, id est, catholicæ fidei contrarium protulerint, aut aliqua etiam facultate ostendamus, aut nulla dubitatione credamus esse falsissimum: atque ita teneamus Mediatorem nostrum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ atque scientiæ absconditi¹, ut neque falsæ philosophiæ loquacitate seducamur, neque falsæ religionis superstitione terreamur. Et cum divinos Libros legimus in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruntur, et sanitate catholicæ fidei muniuntur, id potissimum deligamus, quod certum apparuerit eum sensisse, quem legimus: si autem hoc latet, id certe quod circumstantia

¹ Coloss. ii, 3.

Scripturæ non impedit, et cum sana fide concordat: si autem et Scripturæ circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. Si utrumque vitetur, perfecte se habet fractus legentis: si vero utrumque vitari non potest, etiamsi voluntas scriptoris incerta sit, sanæ fidei congruam non inutile est eruisse sententiam.

LIBER II.

DE EO QUOD SCRIPTUM EST: « ET DIXIT DEUS: FIAT FIRMAMENTUM, ETC. » ESQVE AD VERSICULUM 19. ET FACTUM EST VESPERE, ETC. NONSOLA IN FINE CONTRA GENETHIACOS.

CAPUT I.

Firmamentum in medio aquarum quid. Aquas supra sidereum cælum esse quidam negant.

« I. Er dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit dividens inter aquam et aquam: et sic est factum. Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat infra firmamentum, et inter aquam quæ erat super firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cælum. Et vidit Deus, quia bonum est. Et facta est vespera, et factum est mane dies secundus. » De verbo Dei, quo dixit: « Fiat firmamentum, etc. » et de placito ejus, quo vidit, quia bonum est, et de vespera et mane, non opus est hic iterum similiterque disserere: atque ita deinceps quotiescumque ista repetuntur, secundum superiorem inquisitionem interim consideranda esse admonemus. Utrum autem nunc illud cælum fiat, quod excedit aeris omnia spatia; ejusque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria stellæque constituentur quarto die; an ipse aer vocetur firmamentum, queri merito potest.

Scripturæ non impedit, et cum sana fide concordat: si autem et Scripturæ circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. Si utrumque vitetur, perfecte se habet fractus legentis: si vero utrumque vitari non potest, etiamsi voluntas scriptoris incerta sit, sanæ fidei congruam non inutile est eruisse sententiam.

LIBER II.

DE EO QUOD SCRIPTUM EST: « ET DIXIT DEUS: FIAT FIRMAMENTUM, ETC. » ESQVE AD VERSICULUM 19. ET FACTUM EST VESPERE, ETC. NONSOLA IN FINE CONTRA GENETHIACOS.

CAPUT I.

Firmamentum in medio aquarum quid. Aquas supra sidereum cælum esse quidam negant.

« I. Er dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit dividens inter aquam et aquam: et sic est factum. Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat infra firmamentum, et inter aquam quæ erat super firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cælum. Et vidit Deus, quia bonum est. Et facta est vespera, et factum est mane dies secundus. » De verbo Dei, quo dixit: « Fiat firmamentum, etc. » et de placito ejus, quo vidit, quia bonum est, et de vespera et mane, non opus est hic iterum similiterque disserere: atque ita deinceps quotiescumque ista repetuntur, secundum superiorem inquisitionem interim consideranda esse admonemus. Utrum autem nunc illud cælum fiat, quod excedit aeris omnia spatia; ejusque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria stellæque constituentur quarto die; an ipse aer vocetur firmamentum, queri merito potest.

II. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super siderum caelum esse non posse, quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aëre terris proximo vaporaliter ferantur. Neque quisquam istos debet ita refellere, ut dicat secundum omnipotentiam Dei, quia cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graves, quam novimus atque sentimus, caelesti corpori, in quo sunt sidera, superfusas. Nunc enim quemadmodum Deus instruitur naturas rerum, secundum Scripturas ejus nos convenit quaerere; non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiae suae velit operari. Neque enim si vellet Deus sub aqua oleum aliquando manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, ut appetendo suum locum, etiamsi subterfusa fuerit, perumpat aquas, eisque se superpositam collocet. Nunc ergo quaerimus, utrum conditor rerum, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuit, non unum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed et super caelum quod ultra limitem aëris circumfusum atque solidatum est.

III. Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes ullo modo ita de super quasi quodam pavimento solidatum esse caelum, ut possit aquarum pondera sustinere; quod talis soliditas nisi terris esse non possit, et quidquid tale est, non caelum sed terra sit. Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa distinguuntur, ut pro qualitatibus propriis etiam loca propria sortirentur: aqua scilicet super terram, quae etiamsi sub terra stat aut labitur, sicut in antris cavernisque abdita, non tamen ea terrae parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si

¹ Sap. xi, 21.

ex parte superiore fuerit pars ulla terrae delapsa, non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur et pergit ad terram; quo veniens conquiescit, tanquam in loco suo, ut supra sit aqua, subtus autem terra. Unde cognoscitur quod etiam super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terrae tenebatur, sicut sese habent camerae spelunearum.

IV. Hic occurrit admonere cavendum errorem, quem in libro primo cavendum admonui, ne forte quia scriptum est in Psalmis: « Fundavit terram super aquam¹; » arbitretur aliquis nostrum adversus istos de ponderibus elementorum subtiliter disserentes, isto testimonio Scripturarum esse nitendum: quia illi non retenti auctoritate Litterarum nostrarum, et nescientes quemadmodum dictum sit, Libros sanctos facilius irridebunt, quam illud repudiant, quod vel certis rationibus proceperunt, vel experimentis manifestissimis probaverunt. Illud namque in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest; ut quoniam caeli et terrae nomine saepe in Ecclesia spiritalis carnalesque significantur, caelos ostenderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens: « Qui fecit caelos intelligentia¹; » terram vero ad fidem simplicem parvulorum, non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed prophetica et evangelica, predicatione firmissimam, quae per baptismum solidatur, et ideo subiecerit, dicens: « Fundavit terram super aquam. » Aut si ad litteram quisquam cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum sive continentium, sive insularum accipiuntur, quae superiora sunt aquis; vel ipsa tegmina spelunearum, quae super aquas pendula soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad litteram quisquam potest sic intelligere, quod dictum est: « Fundavit terram super aquam; »

¹ Psal. cxxxv, 6. — ² Ibid. 5. *et cetera*

ut aquarum pondus terreno ponderi supportando naturali ordine quasi subjectum esse arbitretur.

CAPUT II.

Aër terra superior.

V. AEREM VERO aquis esse superiorem quamvis propter ampliora sui spatia etiam aridam contegat, hinc intelligitur, quod nullam vas ab ore impressum repleri aquis potest: unde satis indicat aëris naturam locum petere superiorem. Videtur enim vas inane, sed aëre plenum probatur cum ore imo in aquam deprimitur; quia enim per superiorem partem non invenit emeandi locum, nec deorsum versus irruptis aquis subter eas ire natura sinitur, plenitudine sua repellit eas, et in vas non permittit intrare. Cum autem vas ita collocaur, ut os non habeat deorsum sed in latus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aëre superius. Itemque si vasis erecti os pateat in caelum, cum infundis aquam, evadit aër sursum versus ex aliis partibus qua non infundis; et fit locus aquae deorsum versus intrandi. Quod si vi majore vas deprimitur, ut vel ex latere vel desuper aquae repente influant, et undique os vasis obtegant, dirumpit eas aër sursum nitens, ut eis ad ima locum faciat; et ipsa disruptio singultus vasorum est, dum parvibus fugit, quia totus tam cito non potest, propter illius oris angustias. Ita si aër super aquas ire cogitur, etiam confluentes eas disjicit, cum exilientes impetu ejus impulse ebulliunt, et cum bullis crepantibus emittunt in sua prorepantem, atque illis ad ima decidendi aditum

dantem. Si autem sub aquas ire cogitur ex vase, ut illo cedente vas ab ore in ima presso repleri velis, facilius undis undique versum cooperitur, quam per os ejus ab inferiori parte intrandi gutta exigua repetit locum.

CAPUT III.

Ignis superior aëre.

VI. IAMVERO ignem ad superna emicantem etiam ipsius aëris naturam velle transcendere, quis non sentiat? quandoquidem si ardentem faculam capite deorsum quisque tenet, nihilominus flammæ crinis ad superiora contendit. Sed quoniam circumfusi ac superfusi aëris præpollenti constipatione subinde ignis extinguitur, et in ejus qualitatem per abundantiam superatus subinde commutatur ac veritur, ad universam ejus altitudinem transiliendam non potest perdarare. Itaque super aërem purus ignis esse dicitur caelum, unde etiam sidera atque luminaria facta conjectant, illius videlicet igneae lucis in eas formas, quas in caelo cernimus, conglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus et aër et aqua cedit, ut ad terram perveniant: sic aquarum ponderi, et ipse aër cedit, ut vel ad terram vel ad aquam perveniat. Unde intelligi volunt hoc modo necesse fuisse, ut aër quoque si quis ejus particulam in spatii illis sublimibus caeli posset dimittere, pondere suo caderet, donec ad aëria subter spatia perveniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneum caelum aliquid loci, cum illic aër multo aquis levior manere non possit.

CAPUT IV.

Aque supra caelum aëreum, quod Firmamentum appellari quidam observavit. — Quid pluvia.

VII. TALIBUS eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super caelos, ut ex ipsis visibilibus conspicuisque naturis assereret Scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit et hunc aërem caelum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum vel nubilum caelum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum, cum dicantur volatilia caeli¹, cum aves in hoc aëre volare manifestum sit: et Dominus cum de nubibus loqueretur: « Faciem, inquit, caeli potestis probare². » Nubes autem etiam per proximum terris aërem conglobari sepe cernimus, cum per declivia iugerum ita recumbunt, ut plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset et hunc aërem caelum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia intervallum ejus dividit inter quosdam vapores aquarum, et istas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt, qui inter eas in montibus ambulaverunt, congregatione et conglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt: quæ si spissantur amplius, ut conjungantur in unam grandem plures guttæ minimæ, non eam patitur aër apud se teneri, sed ejus ponderi ad ima dat locum, et hæc est pluvia. Ergo ex aëre, qui est inter vapores

¹ Matth. vi, 26. — ² Id. xvi, 3.

humidos, unde superius nubila conglobantur, et maria subterfusa, ostendere ille voluit esse caelum inter aquam et aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laude dignissimam judico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, et in promptu posito documento credi potest.

VIII. Quanquam possit videri non impedire propria pondera elementorum, quominus etiam super illud sublime caelum possint esse aquæ per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aëris esse potuerunt: qui quamvis gravior et inferior summo caelo subjaceat, procul dubio levior est aquis, et tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo et super illud caelum potest minutoribus guttis levior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent nullum esse quamlibet exiguum corpusculum, in quo divisio finiatur, sed infinite omnia dividi: quia omnis pars corporis corpus est, et omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suæ. Ac per hoc si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias pervenire, ut super istum aërem vaporuliter feratur, qui natura levior est aquis, cur non possit et super illud levius caelum minutoribus guttis et levioribus immanere vaporibus.

CAPUT V.

Aque supra caelum etiam siderum.

IX. QUIDAM etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super caelum siderum, de ipsorum siderum qualitatibus et meatibus convincere

moliuntur. Iidem namque asserunt stellam, quam Saturni appellant, esse frigidissimam eamque per annos triginta signiferum peragere circum, eo quod superiore, ac per hoc ampliore ambitu graditur. Nam sol eundem circum per annum complet, et Luna per mensem; tanto, ut dicunt, brevius, quanto inferius, ut spatio loci spatium temporis congruat. Quæritur itaque ab eis, unde illa stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore celo rapitur. Nam procul dubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora ejus tardius eunt, exteriora celerius, ut majora spatia etiam brevioribus ad eosdem gyros pariter occurrant: quæ autem celerius, utique ferventius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: quamvis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permeet, tamen cæli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, (quoniam, sicut dieunt, cæli singule conversiones, dies singulos explicant,) calorem majorem debuit celo concitatore concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cælum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc, quæ breviter dixi, de motu cæli et siderum disputant. His quidam nostri conjecturis agunt adversus eos, qui nolunt aquas super cælum credere, et volunt eam stellam esse frigidam, quæ juxta summum cælum circum: ut ex hoc cogantur aquarum naturam, non jam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere. Quo modo autem et qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus; major est quippe Scripturæ hujus auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas.

CAPUT VI.

De eo quod additum est, Et fecit Deus etc. an eo declaratur Filii Dei persona.

X. Sæpe animadversum est a quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra, cum dixisset Deus: «Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam;» parum visum esse subjungere, «Et sic est factum,» nisi adderetur: «Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat super firmamentum; et inter aquam quæ erat sub firmamento:» quod quidem sic intelligunt, ut personam Patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est: «Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam: et sic est factum.» Ac deinde ut intelligatur Filius fecisse quod a Patre dictum est ut fieret, arbitrantur esse subactum, «Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus, etc.»

XI. Sed cum antea legitur: «Et sic est factum;» a quo intelligimus factum? Si a Filio, quid opus erat jam dicere: «Et fecit Deus,» et quæ sequuntur? Si autem quod scriptum est, «Et sic est factum,» a Patre intellexerimus factum, non jam Pater dicit, et Filius facit; et potest aliquid Pater facere sine Filio, ut deinde Filius non hoc, sed aliud similiter faciat: quod est contra catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur: «Et sic est factum,» hoc idem fit cum itidem dicitur: «Et fecit Deus:» quod prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit ut fieret? An etiam excepto eo quod scriptum est: «Et sic

» est factum, » tantummodo in his verbis, quibus dicitur:
 « Et dixit Deus: » Fiat, et postea dicitur: « Et fecit Deus; »
 Patris et Filii personam volunt intelligi?

XII. Sed quæri adhuc potest, utrum quasi iussisse Filio Patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est:
 « Et dixit Deus: Fiat? » Sed cur Scriptura non curavit ostendere etiam personam Spiritus sancti? An ita Trinitas intelligitur, « Et dixit Deus: Fiat, Et fecit Deus. Et vidit » Deus quia bonum est? » Sed non convenit unitati Trinitatis, ut Filius quasi iussus fecisse intelligatur, Spiritus autem sanctus nullo sibi iubente libero vidisse bonum esse quod factum est. Quibus enim verbis iuberet Filio Patrem ut faceret, cum ipse sit principale Verbum Patris, per quod facta sunt omnia? An eo ipso quod scriptum est:
 « Fiat firmamentum, » hæc ipsa dictio Verbum est Patris, unigenitus Filius, in quo sunt omnia quæ creantur, etiam antequam creentur, et quidquid in illo est, vita est; quia quidquid per eum factum est, in ipso vita est, et vita utique creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea, quæ per illum facta sunt, quia regit et continet ea; aliter autem in illo sunt ea, quæ ipse est. Ipse enim vita est, quæ ita in illo est ut ipse sit, quoniam ipse vita est lux hominum. Quia ergo nihil creati posset sive ante tempora, quod quidem non est Creatori coæternum, sive ab exordio temporum, sive in aliquo tempore, cuius creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, non in Dei Verbo Patri coæterno coæterna vita viveret; propterea Scriptura prius quam insinuet unquamque creaturam, « Et ordine quo conditam dicit, respicit ad Dei Verbum prius ponens, » Et dixit Deus: » Fiat » illud. Non enim invenit ullam causam re-
 creandæ, quam in Verbo Dei non invenit creati de-
 buisse.

XIII. Non ergo Deus toties dixit: « Fiat illa vel illa » creatura quoties in hoc libro repetitur: « Et dixit Deus. » Unum quippe Verbum ille genuit, in quo dixit omnia, prius quam facta sunt singula: sed eloquium scribentis descendens ad parvulorum capacitatem, dum insinuat singulatum genera creaturarum, per singula respicit uniuscujusque generis æternam rationem in Verbo Dei: nec illa repetita, ille tamen repetit, « Et dixit Deus. » Si enim vellet prius dicere: « Factum est firmamentum in medio aquarum, ut esset divisio inter aquam et aquam; » si quis ab eo quaereret, quomodo factum esset, recte responderet: « Dixit Deus: Fiat: » id est, in Verbo Dei æterno erat ut fieret. Inde ergo incipit narrare unumquodque factum, quod etiam post facti narrationem, quaerenti quomodo factum sit, in reddenda ratione respondere debet.

XIV. Cum ergo audimus: « Et dixit Deus: Fiat; » intelligimus quod in Verbo Dei erat ut fieret. Cum vero audimus: « Et sic est factum; » intelligimus factam creaturam non excessisse prescriptos in Verbo Dei terminos generis sui. Cum vero audimus: « Et vidit Deus quia bonum est; » intelligimus in benignitate Spiritus ejus non quasi cognitum posteaquam factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse ut maneret factum, ubi placebat ut fieret.

CAPUT VII.

De eadem re.

XV. Ac per hoc manet adhuc causa requirendi, cur posteaquam dixit: « Et sic factum est, » ubi perfectio ope-

ris jam indicator, addidit: « Et fecit Deus: » cum eo ipso, quod ait: « Et dixit Deus: Fiat illud, et sic factum est, » jam intelligatur id Deum dixisse in Verbo suo, et factum esse per Verbum ejus; atque ubi jam non solum Patris, sed etiam Filii possit apparere persona. Nam si propter ostendam Filii personam repetitur, ac dicitur: « Et fecit Deus; » numquid ergo non per Filium congregavit aquam tertio die ut apparet arida, quia ibi non dicitur: « Et fecit Deus congregari aquam, » aut congregavit Deus aquam? Sed tamen etiam ibi postea quam dixit: « Et factum est sic, » tunc repetit, dicens: « Et congregata est aqua, quæ est sub celo. » Numquid etiam lux non per Filium facta est, ubi prorsus nullo modo repetitur? Potuit enim et illic ita dicere: « Et dixit Deus: Fiat lux, et sic est factum, et fecit Deus lucem, et vidit quia bona est: » aut certe sicut in aquarum congregatione, ut non diecret: « Et fecit Deus, » sed tantum iterum repeteret: « Et dixit Deus: Fiat lux, et sic est factum, et facta est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est. » Sed nullo modo repetens posteaquam proposuit: « Et dixit Deus: Fiat lux: » nihil aliud intulit nisi, « Et facta est lux; » ac deinceps de placita luce et divisa a tenebris, et utroque appellato nominibus suis, sine ulla repetitione narravit.

CAPUT VIII.

De luce eür non additum, Et fecit Deus: sicuti solet de aliis creaturis dici.

XVI. Quid sibi ergo vult in cæteris illa repetitio? An eo modo demonstratur primo die, quo lux facta est, con-

ditionem spiritalis et intellectualis creaturæ lucis appellatione intimari; in qua natura intelliguntur omnes Angeli sancti atque Virtutes: et propterea non repetitur factum posteaquam dixit: « Facta est lux; » quia non primo cognovit rationalis creatura conformationem suam; ac deinde formata est; sed in ipsa sua conformatione cognovit, hoc est illustratione veritatis, ad quam conversa formata est; cætera vero, quæ infra sunt, ita creantur, ut prius fiant in cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in genere suo? Quapropter lucis conditio prius est in Verbo Dei secundum rationem, qua condita est, hoc est in cœterna Patri Sapiaentia; ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam, qua condita est: illic non facta, sed genita; hic vero facta, quia ex informitate formata: et ideo dixit Deus: « Fiat lux; et facta est lux; » ut quod ibi erat in Verbo, hic esset in opere. Conditio vero cœli prius erat in Verbo Dei secundum genitam Sapiaentiam; deinde facta est in creatura spiritali, hoc est, in cognitione Angelorum secundum creatam in illis sapiaentiam: deinde coelum factum est, ut esset etiam ipsa cœli creatura in genere proprio. Sic et discretio vel species aquarum atque terrarum, sic natura lignorum et herbarum, sic luminaria cœli, sic animantia orta ex aquis ac terra.

XVII. Neque enim sicut pecora, solo sensu corporis vident Angeli hæc sensibilia, sed si quo sensu tali utuntur, agnoscunt ea potius, quæ melius noverunt interius in ipso Dei Verbo, a quo illuminantur ut sapienter vivant: cum sit in eis lux, quæ primo facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. Quemadmodum ergo ratio, qua creatura conditur, prior est in Verbo Dei quam ipsa creatura quæ conditur: sic et ejusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quæ peccato tenebrata non est; ac deinde ipsa conditio creaturæ. Ne-

que enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiant Angeli, ut invisibilia Dei per ea que facta sunt intellecta conspicerent¹, qui ex quo creati sunt, ipsa Verbi aternitate sancta et pia contemplatione perfrauntur; atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, vel recte facta approbant, vel peccata improbant.

XVIII. Nec mirum est, quod sanctis Angelis suis, in prima lucis conditione formatis, prius Deus ostendebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei nossent, nisi quantum ipse monstrasset. « Quis enim » cognovit intellectum Domini, aut quis consiliarius ejus » fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam » ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia². » Ex ipso ergo discabant Angeli, cum in eis fieret cognitio creature deinceps faciende, ac deinde fieret in genere proprio.

XIX. Quapropter jam luce facta, in qua intelligimus ab aeterna luce formatam rationalem creaturam, cum in ceteris creandis rebus nudimus, » Et dixit Deus: Fiat; » intelligamus ad aeternitatem Verbi Dei recurrentem Scripturam intentionem. Cum vero audimus, « Et sic est factum; » intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis, que in Verbo Dei est, condenda creature, ut in ea natura prius quodam modo facta sit, que anteriore quodam motu in ipso Dei Verbo prior faciendam esse cognovit; ut postremo eam audimus repeti ac dici quod « Fecit Deus; » jam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus, « Et vidit » Deus quia bonum est, » intelligamus benignitatem Dei placuisse quod factum est, ut pro modo sui generis maneret quod placuit ut fieret, cum Spiritus Dei superferebatur super aquam.

¹ Rom. 1, 20. — ² Id. 11, 34-36.

CAPUT IX.

De figura cæli.

XX. Quam etiam solet, que forma et figura cæli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multum disputant de iis rebus, quas majore prudentia nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discantibus; et occupantes, quod pejus est, multum pretiosa, et rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet, utrum cælum sicut sphaera undique concludat terram in media mundi mole libratam, an eam ex una parte desuper velut discus operiat? Sed quia de fide agitur Scripturarum, propter illam causam, quam non semel commemoravi, ne quisquam eloquia divina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel invenerit in libris nostris, vel ex illis audierit, quod perceptis a se rationibus adversari videatur, nullo modo eis cætera utilia monentibus, vel narrantibus, vel pronuntiantibus credat, breviter dicendum est de figura cæli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet¹; sed Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli salutis profutura.

XXI. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium iis, qui figuram sphaeræ cælo tribuunt, quod scriptum est in litteris nostris, « Qui extendit cælum sicut pellem²? » Sit sane contrarium; si falsum est quod illi dicunt; hoc enim verum est quod divina dicit auctoritas, potius quam illud quod humana infirmitas conjicit? Sed si forte illud talibus

¹ Sent. dist. xiv, cap. 3. — ² Psal. cii, 3.

illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est hoc, quod nos de pelle dictum est, veris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsi in alio loco Scripturis nostris, ubi cœlum dicitur velut camera esse suspensum¹. Quid enim tam diversum et sibi met adversum, quam plana pellis extensio, et camera curva convexio? Quod si oportet, sicuti oportet, hæc duo sic intelligere, ut concordare utrumque, nec sibi met repugnare inveniatur: ita oportet etiam utrumlibet horum illis non adversari disputationibus, si eas forte veras certa ratio declaraverit, quibus docetur cœlum sphaera figura undique esse convexum, si tamen probatur.

XXII. Et illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos, qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem, quæ super nos est, de cœli figura Scripturam loqui voluisse. Si ergo sphaera non est, ex una parte camera est, ex qua cœlum terram contegit: si autem sphaera est, undique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis urget, ne non sphaera, quod humanum est forte commentum, sed ipsi nostre camerae adversum sit. Quid autem hinc allegorice senserim, *Confessionium* nostrarum liber tertius dicimus habet². Sive igitur ita ut ibi posui, sive nigro alio modo intelligendam sit cœlum sicut pellis extensum, propter molestias et nimios exactiores expositionis ad litteram, hoc dico, quod sicut arbitrator, omnium sensibus patet: utrumque enim fortasse, id est, et pellis et camera figurate intelligi potest, utrumque autem ad litteram quomodo possit videndum est. Si enim camera non solum curva, sed etiam plana recte dicitur, profecto et pellis non solum in planam, verum-

¹ Isid. xi, 22, justo lxx. — ² Conf. lib. xiii, cap. 13.

etiam in rotundum sinum extenditur. Nam et uter sicut et vesica, pellis est.

CAPUT X.

De cœli motu.

XXIII. De motu etiam cœli nonnulli fratres questionem movent, utrum stet, an moveatur. Quia si movetur, inquam, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera, quæ in illo fixa eroduntur, ab Oriente usque ad Occidentem circumeunt, septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus, ut cœlum, si est alius nobis occultus cardo ex alio vertice, sicut sphaera; si autem nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur? Quibus respondeo, multum subtilibus et laboriosis rationibus ista perquiri, ut vere percipiatur utrum ita, an non ita sit: quibus incundis atque tractandis, nec jam mihi tempus est, nec illis esse debet, quos ad salutem suam et sancte Ecclesie necessariam utilitatem cupimus informari. Hoc sane noverint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare cœlum putemus: (Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum et inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet:;) nec si veritas cœlum stare persuaserit, impediri nos circuitu siderum ne hoc intelligere possimus. Et ab ipsis quippe qui hæc curiosissime et otiosissime quaesierunt, inventum est, etiam cœlo non moto, si sola sidera verterentur, fieri potuisse omnia, quæ in ipsis siderum conversionibus animadversa atque comprehensa sunt.

CAPUT XI.

De versiculis 9 et 10 Geneseos.

XXIV. « Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub »
 » celo est in congregationem unam, et appareat arida.
 » Et factum est sic; et congregata est aqua quæ sub celo
 » est in congregationem unam, et apparuit arida. Et vo-
 » cavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum
 » vocavit mare. Et vidit Deus quia bonum est. » Jam de
 hoc opere Dei propter alterius rei querendæ necessitatem,
 in primo nostro volumine satis tractavimus¹. Hic itaque
 breviter admonemus, ut quem forte non movet querere,
 quando species aquarum terrarumque creata sit, accipiat
 isto die non esse factum, nisi ut secererentur hæc duo
 elementa inferiora. Quem vero movet cur in diebus facta
 sit lux et cælum, extra dies autem vel ante omnes dies
 aqua et terra: et cur ad Dei verbum facta sint illa, dicente
 Deo: « Fiat; » hæc autem dicente quidem Deo discreta, non
 autem Deo dicente facta inveniuntur; habet quod salva
 fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante dierum
 enumerationem, « Terra erat invisibilis et incompressa, »
 cum commendaret Scriptura cujusmodi terram fecerat
 Deus, quia prædixerat: « In principio fecit Deus cælum
 » et terram; » nihil aliud his verbis quam materię cor-
 poralis informitatem insinare voluisse, eligens eam uti-
 tatis appellare quam obscurius. Si tamen tardo intellectu
 non subrepat ut materiam et speciem, quia verbis
 Scriptura separat, conetur duo hæc etiam tempore sepe-

¹ Lib. 1, c. 12 et 13.

rare tanquam prius fuerit materia, et ei temporis inter-
 vallo interposito, postea sit addita species: cum Deus hæc
 simul creaverit, materiamque formatam instituerit, cujus
 informitatem usitato, ut dixi, vocabulo vel terræ vel aquæ
 Scriptura prædixit. Terra enim et aqua etiam suis quali-
 tatibus id existentia quod videmus, tamen propter faci-
 lem corruptionem propinquiora sunt eidem informitati
 quam cælestia corpora. Et quoniam per enumerationem
 dierum jam ex infirmi quæque formata numerantur, et
 ex ista corporali materia jam factum cælum narraverat,
 cujus multum distat species a terrenis; jam quod ex ea
 formandum in rerum infima parte restabat, noluit sub
 his verbis in rerum creaturarum ordinem inserere, ut dice-
 retur, « Fiat; » non acceptura ista residua informitate
 talem speciem, qualem acceperat cælum, sed jam infir-
 miorum et infirmiorum atque informati proximam: ut
 his potius verbis, cum dicitur: « Congregentur aquæ; et
 » appareat arida, » acceperint hæc duo species proprias,
 istis notissimas nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra
 immobilem: et ideo de illa dictum est, « Congregetur: »
 de hæc autem, « Appareat: » aqua enim est labiliter fluxa,
 terra stabiliter fixa.

CAPUT XII.

De versiculis 11, 12 et 13 Geneseos.

XXV. « Er dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli,
 » ferentem semen secundum genus et secundum similitu-
 » dinem et lignum fructiferum faciens fructum, cujus
 » semen sit in ipso secundum similitudinem suam super

» terram. Et factum est sic. Et produxit terra herbam pa-
 » buli, semen habentem secundum genus, et secundum
 » similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum,
 » cuius semen ejus in eo sit secundum genus super terram.
 » Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est vespera, et
 » factum est mane dies tertius. » Hic moderamen ordi-
 » natoris advertendum est, ut quoniam distincta quadam
 » creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarum
 » et aquarum, ut in elementis numerari non possint,
 » seorsum de illis diceretur ut exirent de terra et seorsum
 » illis redderentur illa solita; ut diceretur: « Et factum est
 » sic; » ac deinde repetetur quod factum est: seorsum quo-
 » que indicaretur Deum vidisse quia bonum est: tamen
 » quia fixa radicibus continentur terris et connectuntur,
 » ista quoque ad eundem diem pertinere voluerit.

CAPUT XIII.

*De versiculis 14, 15, etc. Geneseos. Luminaria cur
 die quarto condita.*

XXVI. « Ex dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento
 » celi, ut luceant super terram, in inchoationem diei et
 » noctis, et ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa
 » et tempora, et in dies, et in annos, et sint in splendorem
 » in firmamento cœli, ut luceant super terram. Et factum
 » est sic. Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare
 » majus in inchoationem diei, et luminare minus in in-
 » choationem noctis; et stellas: et posuit ea Deus in firmamento
 » cœli, ut luceant super terram, et ut sint in in-
 » choationem diei et noctis, et ut dividant inter lucem et

» tenebras. Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est
 » vespera, et factum est mane dies quartus. » In hoc
 » quarto die quaerendum est, quid sibi velit ista ordinatio,
 » ut prius vel fierent, vel secererentur aqua et terra, prius-
 » que terra germinaret, quam in cœlo sidera fierent. Neque
 » enim possumus dicere electa esse quæque meliora, quibus
 » dierum series ita distingueretur, ut finis et medium ma-
 » xime ornatus emerent: septem quippe dierum medius
 » quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die non est
 » facta ulla creatura. An forte lux primi diei magis respon-
 » det ad quietem diei septimi, ut eo modo concinentibus
 » finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus
 » cœli? Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo et
 » secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamento
 » cœli cum homine facto ad imaginem Dei? An
 » quia cœlum totam superiorem mundi partem occupat, et
 » homini in totam inferiorem potestas dominandi tributa
 » est? Sed quid agimus de pecoribus et de bestiis, quas ipso
 » die sexto in suo genere terra produxit, quæ illis cum cœlo
 » potest esse collatio?

XXVII. An potius quoniam primo facta intelligitur
 » lucis nomine spiritalis creatura formatio, consequens erat
 » ut corporalis quoque creatura, id est, mundus iste visibilis
 » fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas ma-
 » ximas, quibus constat universus, cœlum scilicet et ter-
 » ram, secundum hanc rationis collationem, qua et ipsa
 » universa creatura spiritalis, et corporalis, sepe cœlum
 » et terra nominatur: ita ut globus quoque iste turbulen-
 » toris aëris terrene parti deputetur, exhalationibus quippe
 » humidis corporascit; si quid vero tranquillæ aëris est, ubi
 » ventosi atque procellosi motus non possunt existere, ad
 » cœlestem partem pertineat: post hanc universitatem
 » molis corporeæ fabricatam, quæ uno loco tota est, quo

collocatus est mundus, consequens erat ut impleteret partibus intra uniuersum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur? Cujus generis herbarum atque arborum non sunt. Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: et quamuis habeant motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non moventur nisi suis; sed ubi fixa sunt, ibi aluntur et crescunt: propterea magis pertinent ad terram, quam ad genera rerum, quæ in aquis et terris moventur. Quia ergo visibili mundo constituendo, hoc est, coelo et terræ, duo sunt attributi dies, restat ut his mobilibus et visibilibus partibus, quæ creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius coelum factum est, ita prius est ornandum huiusmodi partibus suis; quarto die fiunt sidera, quibus super terram lucentibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores ejus in habitationem tenebrosam inducantur. Et ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorum, succedente motibus quiete reparantur, factum est ut circumuente sole, diei noctisque uicissitudine, propter uicissitudinem dormiendi et uigilandi poterentur: nox uero illa non indecora remaneret, sed lunæ ac siderum luce, et ipsos consolaretur homines; quibus plerumque operandi est etiam nocturna necessitas; et quibusdam animalibus, quæ lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur.

CAPUT XIV.

Quomodo luminaria sint in signa et tempora, in dies et annos.

XXVIII. ILLUD autem quod dictum est, « Et sint in signa et tempora, et in dies, et in annos, » quis non uideat quam obscure positum sit, quarto die cepisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire poterit? Quis ergo animo penetrat quomodo illi tres dies transierint, antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere, uel utrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, et circa privationem nox? ut nondum specie formata materia nox dicta sit, unde formanda erant cætera; sicut potest quamuis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materiæ; non enim spatium uel locorum quasi remotior, uel temporum quasi anterior, discerni potest. An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiendi, ut ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit; quia inest rebus factis, etiamsi non mutantur, posse mutari? Vespera autem et mane non quasi per temporis præteritionem et aduentum, sed per quemdam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, et unde sit naturæ aliterius consequenter exordium: an aliqua alia ratio sit horum uerborum diligentius uestiganda?

XXIX. Quis in tantum secretum facile irrumpat, et quæ signa dicat, cum dicit de sideribus: « Et sint in signa? » Neque enim illa dicit, quæ observare uanitatis

est; sed utique utilia, et hujus vite usibus necessaria, quae vel nautae observant in gubernando, vel omnes homines ad providendas aëris qualitates per aestatem, et hyemem, et autumnalem, vernalique temperiem. Et mirum hæc vocat tempora, quae per sidera fiunt, non spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cœli hujus. Nam si aliquis vel corporalis vel spiritalis motus conditionem istorum luminarium præcessit, ut aliquid a futura expectatione per præsens in præteritum trajiceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio siderum conditorum? Sed certæ horæ, et dies, et anni, quos usitate novimus, non fierint nisi motibus siderum. Itaque si hoc modo intelligamus tempora, dies et annos, ut tempora articulos quosdam, quos per horologia computamus, vel in cœlo notissimos, cum ab Oriente usque in meridianam altitudinem sol insurgit, atque inde rursus usque in Occidentem vergit; ut possit deinceps adverti vel luna vel aliquod sidus ab Oriente statim post occasum solis emergere, quod item cum ad mediam cœli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc scilicet occasurum cum sole redeunte fit mane; dies autem totos solis ab Oriente usque ad Orientem circuitus: annos vero vel istos usitatos solis anfractus, non cum ad Orientem, quod quotidie facit, sed cum ad eadem loca siderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexaginta quinque diebus et sex horis, id est, quadrante totius diei quæ pars quater ducta, cogit interponi unum diem, quod Romani bisextum vocant, ut ad eundem circuitum redeatur, vel etiam majores et occultiores annos: nam completis aliorum siderum spatiis, majores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies et annos, nemo dubitat hæc sideribus et laminariis fieri. Ita enim positum est, ut incertum sit utrum ad omnia sidera pertineat

quod dictum est: « Sint in signa, et tempora, et in dies, » et in annos, » an signa et tempora ad cætera, dies vero et anni ad solem tantummodo.

CAPUT XV.

Luna qualis creata fuerit.

XXX. QUALIS ETIAM luna facta sit, multi loquacissime inquirunt, atque utinam inquirentes loquantur, ac non potius docere conantes. Dicunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, ut Deus imperfectum aliquid illo die faceret in sideribus, quo scriptum est, quod facta sint sidera. Qui autem resistunt, dicunt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, non quarta-decima; quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, ut neutrum asseram; sed plane dicam, sive primam sive plenam lunam Deus fecerit, fecisse perfectam. Ipsarum enim naturarum est Deus auctor et conditor. Omnis autem res quidquid progressu naturali per tempora congrua quodam modo prodit atque explicat, etiam ante continebat occultum, etsi non specie vel mole corporis sui, tamen ratione naturæ. Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis vacua folisque nudata est, tunc imperfecta dicenda est: aut vero in primordiis etiam suis, cum adhuc nullum fructum dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso ejus semine recte diceretur, ubi omnia quæ progressu temporis quodam modo procedunt, modis invisibilibus latent. Quanquam si aliquid Deus imperfectum fecisse diceretur, quod deinde ipse perficeret, quid reprehensionis haberet ista sententia? Jure

autem displiceret, si id, quod ab illo inchoatum esset, ab alio diceretur esse perfectum.

XXXI. Qui ergo de terra non quaeruntur, quam fecit Deus, cum in principio fecit Deus coelum et terram, quia invisibilis erat et incomposita, et postea tertio die conspicua redditur atque componitur; quid sibi de luna tenebras faciunt questionum? Aut si quod de terra dictum est, non temporis intervallo, cum simul Deus materiam rebus concreaverit, sed narrationis distributione intelligunt dictum; cur in hoc quod etiam oculis videri potest, non intuentur integrum copus habere lunam, et tota sua rotunditate perfectum, etiam cum lumine corniculato, sive incipiens ad terras lucere, sive desinens fulget? Si ergo lumen in ea crescit, vel perficitur, vel minuitur; non luminare ipsum, sed illud quod accenditur variatur: si autem ex una sphaerula suae parte semper luces, sed dum eam partem convertit ad terras, donec totam convertat, quod a prima usque ad quartam-decimam fit, crescere videtur; semper est plena; sed terrae habitatoribus non semper apparet. Haec eadem ratio est, et si solis radiis illustratur. Non enim potest etiam sic cum soli proxima est, nisi lucidis cornibus apparere: quia caetera pars, quae tota in orbem illustratur, non est ad terras ut videri possit, nisi cum soli contraria est, ut totum terris appareat, quod ejus illuminatur.

XXXII. Non desunt tamen qui non eo se arbitrari dicunt, lunam primitus a Deo quartam-decimam factam, quia plena facta credenda est: sed quia in Scripturis Dei verba sic habent: » Lunam factam in inchoationem noctis; » tunc autem noctis exordio videtur, cum plena est: alias vero et per diem incipit videri ante plenitudinem, et in progressu noctis tanto ampliore quanto minuitur. Sed qui per inchoationem noctis non intelligit nisi

principatum, (nam et graecum verbum hoc magis indicat, cum dictum est *αρχή*; et in Psalmis apertius scriptum est, » Solem in potestatem dici, lunam et stellas in potestatem noctis: ») non cogitur a quarta-decima numerare, et credere lunam factam primo esse non primam.

CAPUT XVI.

An sidera aequaliter fulgeant.

XXXIII. Quae etiam solet, utrum coeli luminaria ista conspicua, id est, sol et luna et stellae aequaliter fulgeant, sed quod diversis intervallis distent a terra, propterea diversa claritate magis minusque nostris oculis appareant. Et de luna quidem qui haec dicunt, non dubitant minus eam lucere quam solem, a quo etiam perhibent illustrari. Multas autem stellas vel aequales soli, vel etiam majores audent dicere, sed longius positas parvas videri. Et nobis quidem potest fortasse sufficere, quoquo modo se ista res habeat, artifice Deo condita sidera. Quanquam teneamus auctoritate apostolica dictum: » Alia gloria solis, alia gloria lunae, et alia gloria stellarum: stella enim ab stella differt in gloria: » Sed quia possunt adhuc dicere, etiamsi non resistent Apostolo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorum; aut quia hoc propter resurgentiam similitudinem dicebat Apostolus, qui non utique ad oculos aliter erunt et in se aliter. Differunt quidem et in se ipsa sidera in gloria, sed tamen nonnulla sunt etiam sole majora: ipsi viderint quemadmodum soli tam magnum tribuant principatum ut eum radiis suis

¹ Psal. cxxxv, 8, g. — ² 1 Cor. xv, 41.

quasdam stellas, et eas quidem principales, quibus amplius isti quam cæteris supplicant, et tenere dicant, et retro agere a cursu proprio. Non enim fit verisimile, majores aut etiam æquales violentia radiorum ejus posse superari. Aut si superiores signorum stellas vel septentrionum majores esse asserunt, quæ nihil tale a sole patiuntur, cur ista per signa circumeuntes amplius venerantur? Cur eas signorum dominas perhibent? Etsi enim regradationes illas siderum vel fortasse tarditates, non a sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus causis; soli tamen istos in suis deliramentis, quibus vim fatorum a veritate devii suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestum est.

XXXIV. Sed dicant quod volunt de cælo, alieni a Patre qui est in cælis: nobis autem de intervallis et magnitudine siderum subtilius aliquid querere, talique inquisitione rebus gravioribus et melioribus necessarium tempus impendere, nec expedit, nec congruit. Et melius credimus ea esse cæteris majora luminaria, quæ sancta Scriptura ita commendat: « Et fecit Deus duo luminaria magna: » quæ tamen non sunt æqualia. Nam consequenter dicit, cum ea cæteris præposuerit, inter se ipsa differre. At enim: « Luminare majus in inchoationem dier, et luminare minus in inchoationem noctis. » Certe enim vel hoc concedent oculis nostris, ut ea manifestum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus ita lucere si luna desit, quemadmodum presentia illius illustratur.

CAPUT XVII.

In Genethliacos.

XXXV. De fatis autem siderum qualeslibet eorum argutias, et quasi de mathesi documentorum experimenta, quæ illi *astrologi* vocant, omnino a nostre fidei sanitate respiciamus; talibus enim disputationibus etiam orandi causas nobis auferre conantur, et impia perversitate in malis factis, quæ rectissime reprehenduntur, ingerunt accusandum potius Deum auctorem siderum, quam hominem scelerum. Sed quod anime nostre non sint natura corporibus ne quidem cælestibus subditæ, audiant et philosophos suos; quia vero terrenis corporibus illa corpora superiora non ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquando cognoscant, quia cum multa corpora diversorum generum, vel animantium, vel herbarum et arbustorum, uno simul puncto temporis seminantur, unoque puncto temporis innumerabiliter multa nascantur, non tantum diversis, sed etiam iisdem terrarum locis, tante sunt varietates in progressibus, in actibus, et passionibus eorum, ut vere isti (sicut dicitur) perdant sidera, si ista considerant.

XXXVI. Quid autem insulsius et hebetius, quam cum istis rebus convincuntur, dicere ad solos homines sibi subjiçendos fatalem stellarum pertinere rationem? In quibus tamen etiam ipsi de geminis convincuntur, quorum diverse viventium, diverse felicitum vel infelicitum, diverseque morientium, easdem plerumque constellationes accipiunt. Quia etsi interfuit aliquid cum de utero

funderentur, in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab istis comprehendere computatione non possit. Manus sequentis Jacob dum nasceretur, inventa est pedem fratris præcedentis tenens, usque adeo sic nati sunt quasi unus infans in duplum proficior nasci videretur. Horum certe constellationes, quas appellant, nullo modo dispares esse potuerunt. Quid ergo vanius, quam ut illas constellationes intuens mathematicus, ad eundem horoscopium, ad eandem lunam, diceret unum eorum a matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret: si autem hoc diceret, verum quidem, sed non secundum suorum librorum ineptas cantineculas diceret. Quod si huic historie, quia de nostris profertur, nolunt credere, numquid et naturam rerum delere possunt? Cum ergo se minime falli dicant, si horam conceptionis invenerint, saltem sicut homines non dedignentur conceptum considerare geminorum.

XXXVII. Ideoque fatendum est, quando ab istis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humane mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est: quibus quedam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporibus subtilioribus vigent, partim experientia callidior propter tam magnam longitudinem vitæ; partim sanctis Angelis quod ipsi ab omnipotente Deo dicunt, etiam jussu ejus sibi revelantibus, qui merita humana occultissimæ justitiæ sinceritate distribuit. Aliquando autem idem nefandi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt, velut divinando prædicant. Quapropter bono Christiano, sive mathematici, sive quilibet impie divinantium, maxime dicentes vera, cavendi sunt, ne consortio demo-

172 Sent. dist. vii, cap. Et licet.

niorum animam deceptam, pacto quodam societatis irrerant.

CAPUT XVIII.

Difficultas de sideribus, an per Spiritus regantur et animentur.

XXXVIII. SOLET etiam quaeri, utrum cœli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos: et si habent, utrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine ulla permixtione presentia. Quod licet in præsentia non facile comprehendere possit; arbitrator tamen in processu tractandarum Scripturarum opportuna loca posse occurrere, ubi nobis de hac re, secundum sanctæ auctoritatis regulas, etsi non ostendere certum aliquid, tamen credere licet. Nunc autem servata semper moderatione piæ gravitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quamvis libris sanctis sive Testamenti Veteris sive Novi nullo modo esse possit adversum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nunc ad librum operis nostri jam tertium transeamus.

LIBER III.

DE TRESCLIO 202 « ET DIXIT DEUS: EDUCANT AQVE, » ET RELIQUA EGROVE AD
 ALERE FLAMMAM
 VERITATIS
 FRUERE CARITATE VIVERE.

CAPUT I.

*Animalium ex aquiseductio prius narratur quam
 que de terra; quod aqua aeri, aer caelo proximum
 elementum sit.*

I. « Et dixit Deus: Educant aquae reptilia animarum vi-
 » varum, et volatilia super terram, secundum firmamen-
 » tum caeli. Et factum est sic. Et fecit Deus cetos magnos,
 » et omne animal reptilium, quae eduxerunt aquae secu-
 » dum genus eorum. Et omne volatile pennatum secu-
 » dum genus. Et vidit Deus quia bona sunt, et benedixit
 » ea Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete
 » aquas in mari, et volatilia multiplicentur supra terram.
 » Et facta est vespera, et factum est mane dies quintus. »
 Nunc in inferiore parte mundi, ea quae spirita vite mo-
 ventur, fiunt, et primum aquarum, quod aeris qualitate
 proximum elementum est: quia huic caelo, in quo sunt
 luminaria, ita vicinus est aer, ut et ipse caeli nomen acce-
 perit; sed nescio utrum etiam firmamentum possit vocari.
 Dicuntur autem caeli pluraliter in una eademque re, quae
 dicitur unum caelum. Nam cum in hoc libro singulari nu-
 mero dicatur caelum, quod dividit inter aquas, quae

supra, et eas quae infra sunt: in illo tamen Psalmo:
 « Et aquae, inquit, quae super caelos sunt, laudent no-
 » men Domini! » Et caelos caelorum si bene intelli-
 gimus sidereis aëriorum, tanquam superiores inferiorum,
 et hos in eodem Psalmo accipimus, ubi dictum est: « Lau-
 » date eum caeli caelorum. » Satis apparet hunc aërem,
 non solum caelum, sed etiam caelos dici: sicut dicuntur
 et terrae, nec aliud significatur, quam illa quae singulariter
 terra dicitur, quando dicimus orbem terrarum, et orbem
 terrae.

CAPUT II.

*Caelos diluvio perisse, est aërem in aquae naturam
 transisse.*

II. Hos etiam aërios caelos quondam perisse diluvio,
 in quadam earum², quae canonice appellantur, Epistola
 legimus. Neque enim humida illa natura, quae ita concre-
 verat, ut cubitis quindecim altissimorum montium
 transcenderet vertices, potuit ad sidera pervenire. Sed
 quia hujus aeris humidioris, in quo aves volitant, vel tota
 vel prope tota spatia compleverat, perisse qui fuerant
 caelos in illa Epistola scribitur. Quod nescio quemadmo-
 dum possit intelligi, nisi in aquarum naturam pinguioris
 hujus aeris qualitate conversa: alioquin non perierunt
 tunc isti caeli, sed sublimius erecti sunt, cum locum eo-
 rum aqua occupaverat. Itaque facilius eos secundum illius
 Epistolae auctoritatem perisse credimus, et alios, sicut
 ibi scribitur, repositos, extenuatis videlicet exhalationibus,

¹ Psal. cxviii, 4. — ² Pet. iii, 6.

quam sic erectos, ut eis superioris coeli natura loco suo cederet.

III. Oportebat itaque ut in creandis habitatoribus inferioris hujus mundi partis, quae saepe terrae nomine tota commemoratur, prius producerentur ex aquis animalia, postea vero de terra: quod ita sit aëri aqua similis, ut ejus exhalationibus pinguescere probetur, ut et spiritum procelle faciat, id est ventum, et nubila contrahat, et possit volatus avium sustinere. Quapropter etiamsi verum dixit quidam secularium Poëtarum, nubes excedit Olympi, et, » Pacem summa tenent! » quia perhibetur in Olympi vertice aër esse tam tenuis, ut neque nubibus obumbretur, neque turbetur vento, neque sustentare alites possit, neque ipsos qui forte ascenderent homines, crassioris aëris spiritu alere, sicut in isto aëre consueverunt: tamen et ipse aër est, unde aquis vicina qualitate diffunditur, et propterea ipse quoque in humidam naturam conversus diluvii tempore creditur. Neque enim arbitrandum est aliquid de spatiis sideri coeli usurpasse, cum omnes etiam altissimos montes aqua transcenderat.

CAPUT III.

De elementorum commutatione sententiae. Aër in Genesis historia non prætermisus.

IV. QUAEQUAM de conversione elementorum etiam inter ipsos qui hæc otiosa cura subtilissime perscrutati sunt: non parva questio est. Alii enim dicunt omnia in omnia posse mutari, atque converti. Alii vero esse aliquid om-

* Lucanus lib. II.

nino proprium singulis perhibent elementis, quod in alterius elementi qualitate nullo modo vertatur. Unde fortassis suo loco, si Dominus voluerit, diligentius disputabimus: nunc autem quod ad presentem sermonem attinet, hæc commemoranda existimavi, ut intelligamus servatum esse ordinem rerum, quo prius oportuit aquarum animalia quam terrarum narrari creata.

V. Nec ullo modo arbitrandum est prætermisum esse in hac Scriptura ullum mundi hujus elementum, cum quatuor notissimis eum constare persuasum sit, quia videtur hic cælum et aqua et terra commemorari, de aëre autem taceri. Consuetudo quippe nostrarum Scripturarum est aut coeli et terrae nomine mundum appellare, aut interdum addere et mare. Aër itaque vel ad cælum pertinere intelligitur, si qua sunt in ejus superioribus partibus tranquillissima et pacatissima spatia; vel ad terram propter hanc turbulentum et caliginosum locum, qui humida exhalatione pinguescit, quamvis et ipse sæpius coeli nomine nuncupetur: ac per hoc non scriptum est: » Producant aquae reptilia animarum vivarum, et: Producat aër volatilia volantia super terram: » sed utrumque hoc animantium genus ex aquis productum esse narratur. Quidquid ergo aquarum sive labiliter undosum et fluidum est, sive vaporaliter tenuatum atque suspensum, ut illud reptilibus animarum vivarum, hoc volatilibus appareat distributum, utrumque tamen humide naturæ deputatur.

CAPUT VI.

*Aërs elementum non esse prætermissum a scriptore
Genesis.*

VIII. Nox igitur ignorabat naturas elementorum eorumque ordinem, qui cum visibilibus, quæ intra mundum in elementis natura moventur, conditionem introduceret, prius cœlestia luminaria, deinde aquarum animantia, terrarum autem postrema narravit: non quod aërem prætermiserit, sed quod purissimi et quietissimi aëris, ubi volare aves non posse dicuntur, si qua sunt spatia, cœlo superiori conjunguntur, et cœli nuncupatione in Scripturis ad superiorem mundi partem pertinere intelliguntur: ut terra nomine universaliter hoc totum significetur, ex quo incipit deorsum versus, ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, et omnes abyssi, donec perveniatur ad aridam, quæ proprio nomine terra dicitur. Aër itaque ille superior, sive quod ad cœlestem mundum pertinet partem, sive quod nullum habet visibilem habitatorum, de quibus nunc sermo narratis est, neque prætermisus est cœlo nominato, neque annumeratus in creandis animalibus: iste vero inferior, qui excipit exhalationes humidæ maris ac terræ, et ad sustentandas aves quodam modo crassatur, non nisi ex aquis accipit animalia. Quod enim ejus humidum est, hoc portat alitum corpora, quæ ita nituntur pennis volantes, quemadmodum pisces quibusdam suis alis natantes.

Gen. cxi. 8.

CAPUT VII.

Volatilia ex aquis non immerito dicuntur creata.

IX. Proinde scienter tanquam Spiritus Dei, qui scribenti aderat, ex aquis dicit producta volatilia: Quorum natura bipartitum locum sortita est: inferiorem scilicet in unda labili, superiorem vero in aura stabili. Illum deputatum natantibus, istum volantibus. Sicut huic elemento congruos duos etiam sensus animalibus datos videmus, olfactum explorandis vaporibus, gustatum explorandis liquoribus. Quod enim et tactu aquas ventosque sentimus, hoc est, quod terræ solidum omnibus admisceatur elementis: sed in his crassioribus sentitur amplius, ita ut etiam tangendo contractari valeant. Ideoque et ista in duobus maxime mundi partibus generaliter terræ nomine complectuntur: sicut ille Psalmus ostendit, omnia superiora ab illo principio enumerans: « Laudate Dominum de cœlis: » omniaque inferiora ab alio principio, « Laudate Dominum de terra, » ubi et spiritus tempestatis et omnes abyssi nominantur, et ignis iste qui urit tangentem, quia de terrenis et humidis motibus ita existit, ut subinde vertatur in aliud elementum. Et quamvis naturæ suæ sursum nitendo indicet appetitum, in cœlestem tamen superiorem tranquillitatem non potest evadere: quia multo aëre superatus et in eum conversus extinguitur: ac per hoc in ista rerum parte corruptibiliore atque pigriore turbulentis motibus agitatur ad temperandam ejus rigorem, et ad usus terroresque mortalium.

X. Quia ergo etiam tactu, qui ad terram proprie per-

tinet, sentiri possunt et fluctus undarum, et flatus aurarum, propterea ipsa quoque aquatilium animalium corpora et terrenis vescuntur, et maxime aves; in terra etiam requiescunt, fortiusque propagant: pars enim humoris, que vaporaliter exhalatur, etiam super terras extenditur. Ideoque cum dixisset Scriptura: « Educant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia, inquit, super terram; » addidit sane dicens: « Secundum firmamentum cœli, » in quo potest aliquanto manifestius apparere illud, quod antea videbatur obscurum. Non enim ait: « In firmamento cœli », sicut de luminaribus; sed « Volantia, inquit, super terram, secundum firmamentum cœli, » id est, iuxta firmamentum cœli: quia videlicet hoc caliginosum et humidum spatium, in quo aves volant, illi spatio contiguum est; ubi volare non possunt, quod jam merito tranquillitatis et quietis pertinet ad firmamentum cœli. In cœlo ergo volant aves, sed in isto, quod ille Psalmus etiam terre nomine includit; propter quod cœlum vocantur multis locis volatilia cœli: non tamen in firmamento, sed secundum firmamentum.

CAPUT VIII.

Reptilia animarum vivarum pisces cur appellati.

XI. NONNULLI putant propter sensus tarditatem non animam vivam, sed « Reptilia animarum vivarum » appellata. Sed si propterea sic appellarentur, avibus daretur nomen animæ vivæ. Cum vero et ipsa volatilia dicta sunt, sicut illa reptilia, ut subaudiatur animarum vivarum; fatendum est, ut arbitror, ita dictum, ac si diceretur, que

sunt in animabus vivis reptilia vel volatilia; sicut dici posset ignobilia hominum, ut intelligeremus, quicunque sunt in hominibus ignobiles. Quanquam enim sint et animalia terrestria, que repunt super terram; tamen ex multo majore numero pedibus moventur, et tam pauca fortasse in terris repunt, quam pauca in aquis gradiuntur.

XII. Nonnulli autem putaverunt propterea non animam vivam, sed « Reptilia animarum vivarum » pisces esse appellatos, quod eis memoria nulla sit, nec aliqua vita velut rationi vicinior. Sed fallit eos experientia minor. Nam quidam scripserunt que animadvertere poterunt in vivariis piscium multa miranda. Sed etiam si forte falsa scripserunt, memoriam tamen pisces habere certissimum est. Quod ipse sum expertus, et experiant qui possunt et volunt. Nam fons quidam magnus Bullensium-regionum, fere plenus est piscium. Solent autem homines desuper intrantes eis aliquid jacere, quod sibi vel præripiant confluentes, vel inter se diripiant concertantes. Quo pastu usuque, deambulantibus super oram fontis hominibus, ipsi quoque cum eis congregati natando eunt et redeunt, expectantes unde aliquid jacent, quorum presentiam sentiunt. Non itaque frustra mihi videtur aquarum animalia sic appellata reptilia quemadmodum aves volatilia: nam si vel nulla memoria, vel sensus tardior, animæ vivæ nomen repulisset a piscibus, volatilibus certe adhiberetur, quorum vita in oculis nostris est et memor et garrula, et in nidis construendis educandisque fortibus solertissima.

CAPUT IX.

Quod quidam philosophi cuique elemento sua animalia tribuerunt.

XIII. Næc ignoro ita quosdam philosophos sua cuiusque elementi distribuisse animalia, ut terrena esse dicerent, non tantum quæ in terra repunt atque gradiuntur, sed aves etiam, quod et ipse in terra requiescant, volando fatigatæ: aëria vero animalia dæmones esse, cœlestia deos; quorum quidem nos partim luminaria, partim Angelos dicimus. Idem tamen aquis pisces et sui generis belluas attribuant, ut nullum elementum suis animalibus vacet: quasi vero sub aquis terra non sit, aut probare possint pisces non in ea requiescere ac reparare natandi vires, sicut volandi aves; et si forte rarissimos pisces id faciunt, quod ad gestanda corpora sit unda quam aura validior, ita ut terrena quoque animalia natantia ferat, sive usu docta, ut homines, sive natura, ut quadrupedia vel serpentes. Aut si propterea non putant, quia non insunt pedes piscibus; nec phocæ aquarum sunt¹, nec colubri cochleæque terrarum: nam et illæ pedes habent, et hæc genera sine ulla pedibus, non dico, requiescunt in terra, sed ab ea vix aut nunquam recedunt. Dracones autem sine pedibus et in speluncis requiescere, et in aërem sustolli perhibentur: qui quanquam non facile notî sint, litteræ tamen, non tantum nostræ, sed etiam gentilium nequaquam de istorum animalium genere tacerunt.

¹ phocæ vituli marini.

CAPUT X.

Concesso dæmones esse aëria animalia, nihil detrahitur Scripturæ doctæ: producta fuisse ex aquis volatilia. — Venti. — Tonitrua. — Nubes. — Pluvia. — Grando. — Serenitas.

XIV. QUAROPTER etsi dæmones aëria sunt animalia, quoniam corporum aëriorum natura vigent, et propterea morte non dissolvuntur, quia prævalet in eis elementum; quod ad faciendum quàm ad patiendum est aptius; duobus subterpositis, aqua scilicet et terra, uno autem superposito, id est igne sidereo: distribuuntur enim elementa ad patiendum duo, humor et humus; ad faciendum autem alia duo, aër et ignis. Si ergo hæc ita sunt, non impedit ista distinctio nostram Scripturam, que non ex aëre, sed ex aquis producta indicat volatilia; quia subtilioris quidem et in auras exhalati atque distenti; sed tamen humoris locus volatilibus datus est. Aër autem a confinio luminosi cœli usque ad aquarum, fluida et nuda terrarum pervenit. Non tamen totum spatium ejus exhalationes humide infuscant, sed usque ad eum finem, unde incipit etiam terra nominari, secundum illum Psalmum ubi dicitur: « Laudate Dominum de terra »¹. Superior vero pars aëris, propter puram tranquillitatem, cœlo cui conlimitatur, communi pace conjungitur, et ejus vocabulo nuncupatur. In qua fortassis parte si fuerint ante transgressionem suam transgressores angeli cum principe suo, nunc diabolo, tunc archangelo: (nam nonnulli nostri non eos

¹ Psal. xxxviii, 7.

putant celestes vel supercelestes angelos fuisse: non mirum si post peccatum in istam sunt detrusi caliginem; ubi tamen et aer sit, et humore tenui contextatur, qui commotus ventos, et vehementius concitatus etiam ignes et tonitrua, et contractus nubila, et conspissatus pluviam, et congelantibus nubilis nivem, et turbulentius congelantibus densioribus nubilis grandinem, et distentus serenum facit, oculis imperis et opere Dei, a summis ad infima universa quae creavit administrantis. Unde in illo Psalmo cum commemorata essent, « Ignis, grando, nix, glacies, » spiritus tempestatis¹; » ne talia sine divina providentia fieri moyserique putarentur, continuo subiecit, « Quae » faciunt verbum eius. »

XV. Si autem transgressores, illi antequam transgredirentur, caelestia corpora gerebant, neque hoc mirum est, si conversa sunt ex poena in aëriam qualitatem, ut jam possint ab igne, id est, ab elemento naturae superioris aliquid pati: nec aëris saltem spatia superiora atque puriora, sed ista caliginosa tenere permitti sunt, qui eis pro suo genere quidam quasi carcer est, usque ad tempus iudicii. Et si quid de his transgressoribus angelis diligentius requirendum est, alius erit accommodatior Scripturae locus. Proinde quod nunc satis est, si haec spatia turbida et procellosa, propter aëris naturam usque ad undas terrasque porrectam, possunt aëria corpora sustinere; possunt et avium quae producta sunt ex aquis, propter aquarum tennes habitus: qui scilicet eidem aëri juxta undas et terras circumfuso, atque ob hoc infimae ac terrenae parti deputato, vaporatiter inseruntur, et auras intexunt, quae nocturnis rigoribus aggravate sereno etiam rore distillant: si autem vehementius frigus est, etiam gelu candidius inalescunt.

¹ Psal. cxxviii, 8.

CAPUT XI.

Tractantur versiculi 24 et 25. De variis animantium generibus creatis de terra.

XVI. « Et dixit Deus: Educat terra animam vivam secundum genus: quadrupedia, et reptilia, et bestias » terrae secundum genus, et pecora secundum genus. Et factum est sic. Et fecit Deus bestias terrae secundum genus, et pecora secundum genus, et omnia reptilia » terrae secundum genus. Et vidit Deus quia bona sunt. » Jam nunc consequens erat, ut alteram partem, quae proprie terra dicitur, infimi hujus loci, quem totum cum omnibus abyssis et nebuloso aëre universaliter vocabulo terrae alibi Scriptura complectitur, ornaret animalibus suis. Et manifesta quidem sunt animalium genera, quae in verbo Dei terra produxit. Sed quia saepe nomine pecorum vel nomine bestiarum, animalia omnia rationis expertia solent intelligi, merito quaeritur, quas nunc proprie bestias, et quae pecora dicat. Et repentia quidem sive reptilia terrena, non est dubitandum quod omnes serpentes intelligi voluit; quanquam et bestiae dici possint; pecorum autem nomen non usitate serpentibus convenit. Rursum leonibus, et pardis, et tigrilibus, et lupis, et vulpibus, canibus etiam et simiis, atque id genus caeteris usitate convenit vocabulum bestiarum. Pecorum autem nomen his animalibus accommodatius aptari solet, quae sunt in usu hominum; sive adjuvandis laboribus, ut boves et equi, et si qua talia; sive ad lanificium, vel ad vescendum, ut oves et sues.

XVII. Quid ergo sunt quadrupedia? Quanquam enim hæc omnia, præter quedam serpentina; quatuor pedibus gradiantur, nisi tamen hoc nomine proprie quadam vellet intelligi, non utique hic etiam quadrupedia nominaret, quamvis de his in repetitione taceret. An cervi et damule, et ouagri, et apri, (quia neque illis bestiis, ubi leones sunt, conjungi possunt; similes enim sunt illis pecoribus, neque tamen sub humana cura sunt,) proprie quadrupedia nuncupata sunt; quasi reliqua essent hæc animalia, quibus ista appellatio generalis quidem cum multis propter numerum pedum, sed tamen speciali significatione tribueretur? An quia ter dixit: « Secundum genus, » tria quedam genera nos invitat attendere? Primo, « Secundum genus » quadrupedia et reptilia; ubi arbitrari significatum quæ quadrupedia dixerit, scilicet quæ in genere sunt reptilium, sicut sunt lacerti, stelliones, et si quid hujusmodi est. Ideoque in repetitione quadrupedum nomen non iteravit, quia reptilium vocabulo fortasse complexus est; unde tibi non simpliciter ait, « Reptilia, » sed addit: « Omnia reptilia terræ. » Ideo terræ quæ sunt et aquarum; et ideo omnia, ut illic intelligantur quæ quatuor etiam pedibus nituntur, quæ superius quadrupedum nomine proprie significata sunt. Bestias autem, de quibus item ait: « Secundum genus, » quicquid erit aut etiam unguibus sævit, exceptis serpentibus, Pecora vero de quibus tertio ait: « Secundum genus, » quæ neutra vi lacerant, sed aut cornibus, aut ne hoc quidem. Prædixi enim et quadrupedum nomen quam late pateat, ipso pedum numero facile agnoscî, et nomine pecorum vel bestiarum omne irrationale animal aliquando comprehendî. Sed etiam ferarum vocabulum solet in latina lingua tantumdem valere: non ideo tamen negligenda fuit consideratio, quomodo possint hæc nomina, quæ non

frustra in hoc Scripturarum loco posita sunt, etiam speciali distinctione discerni, quod in usu loquendi quotidiano facile animadverti potest.

CAPUT XII.

Quid, Secundum genus, quod de quibusdam creaturis, non de homine dicitur.

XVIII. Non frustra etiam lectorem movet, utrum-nepassim et quasi fortuito, an aliqua ratione dicatur, « Secundum genus, » tanquam fuerint et antea, cum primo creata narrentur: an genus eorum in superioribus rationibus intelligendum est, utique spiritalibus, secundum quas creantur inferius. Sed si ita esset, hoc de luce, hoc de ære, hoc de aquis et terris, hoc de cœli luminaribus diceretur. Quid enim eorum est, cujus non æterna et incommutabilis ratio in ipsa Dei Sapientia vigeat, quæ « Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter? » Incipit autem hoc dici de herbis et lignis, usque ad hæc terrena animalia. Nam et in eis quæ ex aquis creata sunt, quamvis in prima commemoratione dictum non sit, in illa tamen iteratione dictum est: « Et fecit Deus cetos magnos et omnem animam animalium reptilium, quæ eduxerunt aquæ secundum genus eorum; et omne volatile pennatum secundum genus. »

XIX. An quia hæc ita exorta sunt, ut ex eis alia nascerentur, et originis formam successione servarent, ideo dicantur « Secundum genus, » propter propagationem proles, qua permansura creabantur? Sed cur de herbis et

¹ Sap. xiii, 1.

lignis non solum dicitur, « Secundum genus, » verum etiam « Secundum similitudinem, » cum et animalia sive aquarum sive terrarum secundum similitudinem suam generent? An quia genus sequitur similitudo, noluit eam ubique repetere? Nam et semen non ubique repetivit; cum tam herbis et lignis insit, quam animalibus, etsi non omnibus. Observatum est enim quadam ita nasci ex aquis vel terra, ut sexus eis nullus sit; et ideo semen eorum non sit in eis, sed in elementis ex quibus oriuntur. Hoc est ergo secundum genus, ubi et seminum vis et similitudo intelligitur succedentium deoedentibus; quia nihil eorum ita creatum est, ut semel existeret, vel permanens, vel nullo succedente decessurum.

XX. Cur ergo et de homine non ita dictum est: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, secundum genus; » cum et hominis propago manifesta sit? An quia non ita Deus fecerat hominem ut moreretur, si praeceptum servare voluisset, et ideo non erat necessarius decessori successor: sed post peccatum « Comparatus est » pecoribus insensatis, et similis factus est eis¹; » ut jam filii saeculi huius generent, et generentur, quo possit mortalium genus servata successione subsistere? Quid sibi ergo vult post hominem factum illa benedictio: « Crescite » et multiplicamini, et implete terram²: » quod utique fieri posset generando? An nihil hinc temere dicendum, donec ad eum Scripturae locum perveniamus, ubi diligentius ista requirenda atque tractanda sunt? Potest enim nunc fortasse sufficere, propterea de homine non dictum esse secundum genus, quia unus fiebat, de quo etiam femina facta est. Non enim multa genera hominum, sicut herbarum, lignorum, piscium, volatilium, serpentium, pecorum, bestiarum, ut sic dictum accipiamus, secundum

¹ Pal. xxviii, 13. — ² Gen. 1, 23.

genus, ac si diceretur generatum, ut inter se similia atque ad unam originem seminis pertinentia distinguerentur a ceteris.

CAPUT XIII.

Benedictio cur solis aquatilibus sicut homini imperita. — Officium gignendi.

XXI. Item quaeritur, quid tantum aquarum animalia de Creatore meruerint, ut sola benedicerentur, sicut homines. Nam et ipsa benedixit Deus, dicens: « Crescite et multiplicamini, et implete aquas maris, et volatilia » multiplicentur super terram. » An in uno creaturae genere dicendum fuit, ut in caeteris consequenter intelligeretur, quae generationibus crescunt? Prius ergo diceretur in eo quod primum tale creatum est, in herba scilicet atque ligno. An forte quae nullum haberent propagandae proles affectum, ac sine ullo sensu generarent, indigna iudicavit illis benedictionis verbis: « Crescite et multiplicamini: » ubi autem talis inesset affectus, ibi primum hoc dixit, ut in terrenis animalibus etiam non dictum intelligeretur? Necessarium autem fuit hoc in homine repetere, ne quisquam diceret in officio gignendi filios ullum esse peccatum, sicut est in libidine, sive fornicandi, sive ipso conjugio immoderatus abutendi.

CAPUT XIV.

De insectorum creatione.

XXII. NONNULLA etiam de quibusdam minutissimis animalibus questio est, utrum in primis rerum conditionibus creata sint, an in consequentibus rerum mortalium corruptionibus? Nam pleraque eorum aut de vivorum corporum vitis, vel purgamentis, vel exhalationibus, aut cadaverum tabe gignuntur; quedam etiam de corruptione ignorum et herbarum, quedam de corruptionibus fructuum: quorum omnium non possumus recte dicere Deum non esse creatorem. Inest enim omnibus quoddam naturæ sui generis decus, sic ut in his major sit admiratio bene considerantis, et laus uberior omnipotentis artificis: qui omnia in sapientia fecit¹, quæ a fine usque ad finem pertendens, et suaviter cuncta disponens², nec ea ipsa rerum novissima, quæ pro sui generis ordine dissolvuntur, et quarum dissolutionem ex pœna nostre mortalitatis horremus: relinquit informia: sed creat minima corpore, acuta sensu, animantia; ut majore attentione stuppeamas agilitatem muscæ volantis, quam magnitudinem jumentum gradientis, ampliusque miremur opera formicularum, quam onera camelorum.

XXIII. Sed utrum in primis, ut dixi, rerum conditionibus, quæ isto sex dierum ordine creata narrantur, hæc quoque minima instituta credamus, an postea consequentibus corruptibilium corporum solutionibus, hoc etiam. Et potest quidem dici ea minutissima, quæ ex aquis

¹ Psal. cii, 24. — ² Sap. viii, 1.

vel terris oriuntur, tunc creata: in quibus etiam illa non absurde intelliguntur, quæ nascuntur ex his quæ terra germinante orta sunt; et quia præcesserant conditionem, non solum animalium, sed etiam luminarium; et quia terræ continentur per radicem connexionem, unde illo die quo apparuit arida, exorta sunt, ut potius, ad supplementum habitationis, quam ad numerum habitatorum pertinere intelligantur. Cætera vero quæ de animalium gignuntur corporibus, et maxime mortuorum, absurdissimum est dicere tunc creata, cum animalia ipsa creata sunt: nisi quia inerat jam omnibus animatis corporibus vis quedam naturalis, et quasi præseminata, et quodam modo licitata (§) primordia futurorum animalium, quæ de corruptionibus tabium corporum pro suo quaque genere ac differentis erant exortura, per administrationem ineffabilem omnia movente incommutabili Creatore.

CAPUT XV.

De creatione animalium venenatorum.

XXIV. De generibus quoque animalium venenosis et perniciosis quæri solet, utrum post peccatam hominis ad viciatam creata sint; an potius cum jam creata essent innoxia, nonnisi postea peccatoribus nocere ceperint. Neque hoc mirum est, quandoquidem etiam temporibus hujus vite laboriosa atque ærumnosa, cum ita sit, nemo justus ut perfectum se audeat dicere, fideliter attestante Apostolo et dicente: « Non quia jam acceperim aut etiam perdidici sim²: » cumque adhuc exereunde atque in

¹ 2 Sent. xv, cap. De quibusdam. — ² Philip. iii, 12.

infirmatē perficiendæ virtuti necessarie sint tentationes et molestiæ corporales, eodem rursus Apostolo manifestante qui ait, in magnitudine revelationum ne extolleretur, datum sibi esse stimulum carnis, angelum Satanae ut eum colaphizaret, rogatumque a se Dominum tertio, ut discederet ab eo, respondisse sibi: « Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur¹. » Tamen et sanctus Daniel inter leones salvus atque intrepidus vixit, qui non utique Deo mentiens in oratione, non tantum peccata populi sui, sed etiam sua fatetur²: et in ipsius Apostoli manu mortifera vipera inhæsit, nec læsit³. Potuerunt ergo ista etiam creata nihil nocere, si causa non exiisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandæ perficiendæque virtutis: quia et exempla sunt demonstranda patientiæ, ad profectum ceterorum; et ipse sibi homo in tentationibus certius innotescit; et iuste salus illa perpetua, quæ turpiter amissa est per voluptatem, fortiter recipitur per dolorem.

CAPUT XVI.

Bestiæ invicem nocentes cur create.

XXV. DICER aliquis: Cur ergo invicem bestiæ nocent, quibus nec peccata ulla sunt, ut vindicta ista dicatur, nec ullam recipiunt tali exercitatione virtutem? Ideo mirum, quia scilicet aliæ cibi sunt aliarum. Nec recte possumus dicere: Non essent aliæ quibus aliæ vescerentur. Habent enim omnia quandiu sunt, mensuras, numeros, ordines suos, quæ cuncta merito considerata laudantur,

¹ 2 Cor. xii, 9. — ² Dan. vi, 22; et xiv, 38. — Act. xviii, 5.

nec sine occulta pro suo genere moderatione pulchritudinis temporalis, etiam ex alio in aliud transeundo, mutantur. Quod etsi stultos latet, subluceat proficientibus, clarumque perfectis est. Et certe omnibus talibus inferioris creature motibus præbentur homini salubres admonitiones, ut videat quantum sibi satagendum sit pro salute spiritali et sempiterna, qua omnibus irrationalibus animantibus antecellit, cum illa videat a maximis elephantis usque ad minimos vermiculos pro salute corporali et temporali, quam pro sui generis inferiore ordinatione sortita sunt, sive resistendo, sive cavendo, agere quidquid valent: quod non apparet, nisi cum quædam refectioem corporis sui ex aliorum corporibus querunt; alia se vel repugnandi viribus, vel fugæ præsidio, vel latebrarum munimine tumentur. Nam et ipse corporis dolor in quolibet animante magna et mirabilis animæ vis est, quæ illam compagem ineffabili permixtione vitaliter continet, et in quamdam sui moduli redigit unitatem, cum eam non indifferenter, sed ut ita dicam, indignanter patitur corrumpi atque dissolvi.

CAPUT XVII.

Scrupulus de corporibus mortuorum devoratis.

XXVI. ILLUD etiam fortasse aliquem moveat, si animalia noxia vivos homines aut penaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent, cur in escas suas dilacerant etiam corpora hominum mortuorum? Quasi vero quidquam intersit ad nostram utilitatem, ista caro jam exanimis in nature profunda

secreta per quos transitus eat, unde mirabili omnipotentia Creatoris reformanda rursus eratur. Quamquam et hinc fiat quedam prudentibus admonitio, ut se ita commendent fidei Creatori, omnia maxima et minima oculo nutu administranti, cui nostri etiam capilli numerati sunt, ne propter imanes curas exanimatorum corporum suorum illa genera mortium perhorrescant, sed pie fortitudinis nervos ad omnia preparare non dabent.

UNIVERSIDAD ADAM
VERITAS
CAPUT XVIII.

Spinæ et tribuli lignaque infructuosa cur et quando creata.

XXVII. TALIS etiam questio de spinis et tribulis solet aboriri, et de quibusdam lignis infructuosis, vel cur, vel quando creata sint, cum Deus dixerit: « Producat terra herbam pabuli seminantem semen; et lignum fructiferum » faciens fructum. » Sed qui ita moventur, non intelligunt saltem de usitatis formulis humani juris, quemadmodum appelletur ususfructus. Utilitas enim quedam fruentium in fructus nomine consideratur. Quante autem sint utilitates, sive manifestæ, sive occultæ, omnium quæ terra gignens radicibus alit, et ipsi quedam intæantur, et ab expertis cætera inquirent.

XXVIII. Et de spinis quidem ac tribulis absolutior potest esse responsio, quia post peccatum dictum est hominibus de terra: « Spinæ et tribulus pariet tibi. » Nec tamen facile dicendum est tunc crepisse ista oriri ex terra. Fortassis enim quoniam in ipsis quoque generibus seminum.

1 Luc. xii, 7. — 2 Gen. iii, 18.

multe reperiuntur utilitates, poterant habere locum suum sine ulla pena hominis. Sed ut in agris, in quibus jam peccatiter laborabat, etiam ista nascerentur, hoc ad cumulum pene valere credi potest, cum possent alibi nasci, vel ad avium pecorumque pastus, vel ad ipsorum hominum aliquos usus. Quamquam et ille sensus non abhorret ab his verbis, quo ita intelligitur dictum: « Spinæ et tribulos pariet tibi; » ut hæc etiam antea terra pariens, non tamen homini pareret ad laborem, sed cijusemodi animalibus convenientem cibum; sunt enim quæ his generibus, et mollioribus et aridioribus commode suaviterque vescantur; tunc autem coeperit ista homini parere ad ærumnosum negotium, cum post peccatum coepit in terra laborare. Non quod aliis locis hæc antea nascerentur, et post in agris quos homo ad capiendas fruges coleret; sed et prius et postea in eisdem locis; prius tamen non homini, post autem homini, ut hoc significetur quod additum est, « Tibi; » quia non est dictum, « Spinæ et tribulus pariet, » sed, « Pariet tibi; » id est, ut tibi jam ista nasci incipiant ad laborem, quæ ad pastum tantummodo aliis animalibus antea nascebant.

UNIVERSIDAD ADAM
VERITAS
CAPUT XIX.

De versuculis 26 et 27, etc. Cur in solius hominis creatione dictum, Faciamus, etc.

XXIX. « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur piscium maris et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnium terræ, et omnium reptilium reptentium super terram.

» Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum:
 » masculum et feminam fecit eos. Et benedixit eos Deus
 » dicens: Crescite et multiplicamini, et implete terram,
 » et dominamini ejus, et principamini piscium maris, et
 » volatilibus cœli, et omnium pecorum, et omnis terræ,
 » et omnium reptilium reptentium super terram. Et dixit
 » Deus: Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, semi-
 » nans semen quod est super omnem terram, et omne
 » lignum quod habet in se fructum seminis seminalis,
 » vobis erit ad escam, et omnibus bestis terræ, et om-
 » nibus volatilibus cœli, et omni reptili repenti super
 » terram, quod habet in se spiritum vitæ, et omne pa-
 » bulum viride in escam. Et factum est sic. Et vidit Deus
 » omnia quæ fecit, et ecce bona valde. Et facta est ves-
 » pera, et factum est mane dies sextus. » Etiam atque
 etiam de natura hominis post erit uberior considerandi et
 diligentius disserendi locus. Nunc tamen ut opera sex
 dierum nostra inquisitio pertractatioque concludat, hoc
 primum breviter dicimus¹, non indifferenter accipiendum
 quod in aliis operibus dicitur: « Dixit Deus: Fiat: » hic
 autem, « Dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et
 » similitudinem nostram: » ad insinuandam scilicet, ut
 ita dicam, pluralitatem personarum propter Patrem, et
 Filium, et Spiritum sanctum. Quam tamen Deitatis imi-
 tatem intelligendam statim admonet dicens: « Et fecit
 » Deus hominem ad imaginem Dei; » non quasi Pater ad
 imaginem Filii, aut Filius ad imaginem Patris; alioquin
 non vere dictum est: « Ad imaginem nostram, » si ad
 Patris solius, aut Filii solius imaginem factus est homo;
 sed ita dictum est: « Fecit Deus ad imaginem Dei; tan-
 quam diceretur: « Fecit Deus ad imaginem suam. » Cum
 autem nunc dicitur: « Ad imaginem Dei, » cum superioribus

¹ 1. Sent. dist. II, cap. Proponimus; et 2. Sent. dist. XVI, cap. I.

dictum sit: « Ad imaginem nostram; » significatur quod
 non id agat illa pluralitas personarum, ut plures deos vel
 dicamus, vel credamus, vel intelligamus; sed Patrem et
 Filium, et Spiritum sanctum, propter quam Trinitatem
 dictum est: « Ad imaginem nostram, » unum Deum acci-
 piamus, propter quod dictum est: « Ad imaginem
 » Dei. »

CAPUT XX.

*In quo homo factus sit ad imaginem Dei. Curve de
 hominis creatione non dicitur: Et sic est factum.*

XXX. Ille etiam illud non est prætereundum, quia
 cum dixisset: « Ad imaginem nostram; » statim subiunxit:
 « Et habeat potestatem piscium maris et volatilibus cœli, »
 et cæterorum animalium rationis expertium: ut videlicet
 intelligamus in eo factum hominem ad imaginem Dei, in
 quo irrationalibus animantibus antecellit. Id autem est
 ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia, vel si quo alio vo-
 cabulo commodius appellatur. Unde et Apostolus dicit:
 « Renovamini in spiritu mentis vestræ¹, et induite novum
 » hominem, qui renovatur in agnitionem Dei secundum
 » imaginem ejus qui creavit eum²: » satis ostendens ubi
 sit homo creatus ad imaginem Dei: quia non corporeis
 lineamentis, sed quadam forma intelligibili mentis illu-
 minatæ.

XXXI. Ac per hoc sicut in illa prima luce, si eo nomine
 recte intelligitur facta lux intellectualis particeps æternæ
 atque incommutabilis Sapientiæ Dei, non dictum est: « Et

¹ Eph. IV, 23. — ² Col. III, 10.

» sic est factum, » ut deinde repeteretur, « Et fecit Deus: » qua sicut jam quantum potuimus disseruimus, non fiebat cognitio aliqua Verbi Dei in prima creatura: ut post eam cognitionem inferius crearetur, quod in eo Verbo creabatur: sed ipsa prima creabatur lux, in qua fieret cognitio Verbi Dei, per quod creabatur; atque ipsa cognitio illi esset ab informitate sua converti ad formantem Deum, et creari, atque formari: postea vero in cæteris creaturis dicitur: « Et sic est factum: » ubi significatur in illa luce, hoc est, in intellectuali creatura prius facta Verbi cognitio; ac deinde cum dicitur: « Et fecit Deus, » ipsius creaturæ genus fieri demonstratur, quod in Verbo Dei dictum erat ut fieret; hoc est in hominis conditione servatur. Dixit enim Deus: « Faciamus hominem ad imaginem » et similitudinem nostram, etc. » Ac deinde non dicitur: « Et sic est factum: » sed jam subinfertur: « Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei: » quia et ipsa natura scilicet intellectualis est; sicut illa lux et propterea hoc est ei fieri, quod est agnoscere Verbum Dei per quod fit.

XXXII. Nam si diceretur: « Et sic est factum, » et postea subinfertur: « Et fecit Deus: » quasi prius factum intelligeretur in cognitione rationalis creature, ac deinde in aliqua creatura, que rationalis non esset; quia vero et ipsa rationalis creatura est, et ipsa eadem cognitione perfecta est. Sicut enim post lapsum peccati homo in agnitione Dei renovatur, secundum imaginem eius, qui creavit eum: ita in ipsa agnitione creatus est, antequam delicto veterasceret; unde rursus in eadem agnitione renovaretur. Quæ autem non in ea cognitione creata sunt, quia sive corpora, sive irrationales anime creabantur, primo facta est in creatura intellectuali cognitio eorum a Verbo, quo dictum est ut fierent: propter quam cognitionem primo dicebatur: « Et sic est factum, » ut ostenderetur

facta ipsa cognitio in ea natura, que hoc in Verbo Dei ante cognoscere poterat; ac deinde fiebant ipse corporales et irrationales creature, propter quod deinceps addebat, « Et fecit Deus. »

CAPUT XXI.

De hominis immortalitate difficultas ex cibo ipsi prastito.

XXXIII. Quomodo autem homo immortalis factus sit, et acceperit escam cum aliis animalibus, herbam pabuli ferentem semen, et lignum fructiferum, et herbam viridem, difficile est dicere. Si enim peccatum mortalis effectus est, utique ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset corpus illud fame corrumpi. Nam illud quod dictum est: « Crescite, et multiplicamini, et implete terram, » quanquam nisi per concubitum maris et feminæ fieri non posse videatur; unde hinc quoque mortalium corporum extitit indicium: potest tamen dici aliam modum esse potuisse in corporibus immortalibus, ut solo pie charitatis affectu, nulla corruptionis concupiscentia filii nascerentur, nec mortuis parentibus succederent, nec ipsi morituri²; donec terra immortalibus hominibus impleteret, ac sic instituto justo et sancto populo, quem post resurrectionem futurum credimus, nascendi etiam modus fieret: potest quidem dici, et quomodo dicitur, alia consideratio est, sed non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum indigentiam quibus reficiantur, nisi mortalibus corporibus esse posse.

¹ Gen. 1, 28. — ² 2 Sent. dist. 23, cap. De termino.

CAPUT XXII.

*Opinio quorundam, animæ creationem signari his
verbis, Et fecit, etc.; corporis vero istis, Et finxit
Deus, etc.*

XXXIV. NONnulli autem etiam hoc suspicati sunt, nunc interiorem hominem factam, corpus autem hominis postea, cum ait Scriptura: « Et finxit Deus hominem de » limo terre: » ut quod dictum est, « Fecit, » ad spiritum pertineat: quod autem, « Finxit, » ad corpus. Nec attendunt masculum et feminam, non nisi secundum corpus fieri potuisse. Licet enim subtilissime disseratur, ipsam mentem hominis, in qua factus est ad imaginem Dei, quondam scilicet rationalem vitam, distribui in æternæ contemplationis veritatem, et in rerum temporalium administrationem, atque ita fieri quasi masculum et feminam, illa parte consulente, hac obtemperante: in hac tamen distributione non recte dicitur imago Dei, nisi illud quod inhaeret contemplandæ incommutabili veritati. In cuius rei figura Paulus apostolus virum tantum dicit imaginem et gloriam Dei: « Mulier autem, inquit, gloria viri » est¹. Itaque quamvis hoc in duobus hominibus diversi sexus exterius secundum corpus figuratum sit, quod etiam in una hominis interius mente intelligitur: tamen et femina quæ est corpore femina, renovatur etiam ipsa in spiritu mentis suæ in agnitione Dei secundam imaginem ejus qui creavit, ubi non est masculus et femina. Sicut autem ab hac gratia renovationis, et reformatione imaginis

¹ 1 Cor. xi, 7.

Dei, non separantur femine, quamvis in sexu corporis earum aliud figuratum sit, propter quod vir solus dicitur esse imago et gloria Dei; sic et in ipsa prima conditione hominis, secundum id quod et femina homo erat, habebat utique mentem suam eandemque rationalem, secundum quam ipsa quoque facta est ad imaginem Dei. Sed propter unitatem conjunctionis, « Fecit Deus, inquit, » hominem ad imaginem Dei¹. » Ac ne quisquam putaret solum spiritum hominis factum, quamvis secundum solum spiritum fieret ad imaginem Dei: « Fecit illum, inquit, » masculum et feminam, » ut jam etiam corpus factum intelligatur. Rursum ne quisquam arbitraretur ita factum, ut in homine singulari uterque sexus exprimeretur, sicut interdum nascuntur, quos androgynos vocant, ostendit se singularem numerum propter conjunctionis unitatem posuisse, et quod de viro mulier facta est, sicut postea manifestabitur, cum id quod hic breviter dictum est, diligentius cõperit explicari: et ideo pluralem numerum continuo subjicit, dicens: « Fecit eos et benedixit eos. » Sed ut jam dixi, diligentius in consequenti Scriptura de hominis creatione requiremus.

CAPUT XXIII.

Quo spectet illud versiculi 30: Et sic est factum.

XXXV. Nunc advertendum est, quod postquam dixit, « Et sic factum est; » statim subjicit, « Et vidit Deus omnia » quæ fecit, et ecce bona valde: » ubi intelligitur potestas et facultas ipsa data nature humanæ sumendi ad escam

¹ Gen. i, 27.

pabulum agri et fructus ligni. Ad hoc enim intulit. » Et sic est factum, » quod ab illo loco inchoaverat, ubi ait: « Et dixit Deus: Ecce dedi vobis pabulum seminale, etc. » Nam si ad omnia quæ supra dicta sunt retulerimus quod ait: » Et sic est factum; » consequens erit ut confiteamur etiam crevisse illos jam, et multiplicatos implevisse terram in eodem sexto die; quod eadem Scriptura testante post multos annos factum invenimus. Quapropter cum data esset hæc facultas edendi, et hoc Deo dicente homo cognovisset, dicitur. » Et sic est factum, » in hoc utique quod Deo dicente homo cognovit. Nam si id etiam tunc egisset, id est, in escam illa quæ data sunt etiam vescendo assumpsisset, servaretur illa consuetudo Scripturæ, ut posteaquam dictum est: « Et sic est factum, » quod ad exprimendam præcedentem cognitionem pertinet, deinde inferretur etiam ipsa operatio, ac diceretur: « Et acceperunt et ederunt. » Poterat enim ita dici, etiamsi non rursus nominaretur Deus. Sicut in illo loco posteaquam dictum est: « Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem » unam et apparat arida; » subinfertur, « Et sic est factum: » ac deinde non dicitur, « Et fecit Deus; » sed tamen ita repetitur, « Et congregata est aqua in congregationes suas, etc. »

CAPUT XXIV.

Cur de homine non singulatum, uti de cæteris, dictum sit: Vidit Deus quia bonum est.

XXXVI. Quoniam autem non singulatum, ut in cæteris, etiam de humana creatura dixit: « Et vidit Deus quia bo-

» est, » sed post hominem factum, datamque illi potestatem vel dommandi vel edendi, subintulit de omnibus, « Et vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce bona valde, » merito quæri potest. Potuit enim primo reddi homini singulatum, quod singulatum cæteris quæ antea facta sunt redditum est, tum demum de omnibus dici quæ fecit Deus, « Ecce bona valde: » non singulatum de his, quæ ipso die facta sunt? Cur ergo de pecoribus et bestiis et reptilibus terræ dictum est, quæ ad eundem diem sextum pertinent? nisi forte illa et singulatum in suo genere, et cum cæteris universaliter dici bona meruerunt; et homo factus ad imaginem Dei, non nisi cum cæteris hoc dici meruit. An quia perfectus nondam erat, quia nondum erat in paradiso constitutus? quasi vero posteaquam ibi constitutus est, dictum sit, quod hic prætermisum est.

XXXVII. Quid ergo dicemus? An quia præsciebat Deus hominem peccaturum, nec in suæ imaginis perfectione mansurum, non singulatum, sed cum cæteris cum dicere voluit bonum, velut intimans quid esset futurum? Quia cum ea quæ facta sunt, in eo quod facta sunt, quantum acceperunt, manent, sicut vel illa quæ non peccaverunt, vel illa quæ peccare non possunt; et singula bona, et in universo bona valde sunt. Non enim frustra est additum, « valde; » quia et corporis membra si etiam singula pulchra sunt, multo sunt tamen in universi corporis compage omnia pulchriora. Quia oculum, verbi gratia, placitum atque laudatum, tamen si separatim a corpore videremus, non diceremus tam pulchrum, quam in illa connectione membrorum cum loco suo positus in universo corpore cerneretur. Ea vero quæ peccando amittunt decus propriam, nullo tamen modo efficiunt, ut non etiam ipsa recte ordinata, cum toto atque universo bona sint. Homo igitur ante peccatum et in suo utique genere bonus erat:

sed Scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum, aliquid prænuntiaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis utique cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut id diceretur; quod in præsentem verum esset, et præscientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium vero justissimus ordinator est; ut etiam si qua singillatim sunt delinquendo deformia, semper tamen cum eis universitas pulchra sit. Sed jam ea quæ sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

LIBER IV.

TRACTATUS INSTITUTIO SECUNDI CAPITULI GENESIOS. POSTQUE NONNELLA DE SENARI NUMERI PERFECTIO, MOVETUR QUESITIO RARIUM CIRCA VERSICULUM 5, CAP. I, QUORUM SERIEI QUARTA LEGE, FACTA SIT VESPERA ET FACTUM MANE, QUAE DIES NUMERATI ERUNT AD SEXTO ET SEPTIMUM.

CAPUT I.

Dies sex quomodo accipiendi.

I. « Ex consummata sunt cœlum et terra, et omnis or-
natus eorum. Et consummavit Deus in die sexto opera
sua, quæ fecit, et requievit Deus in die septimo ab
omnibus operibus suis, quæ fecit. Et benedixit Deus
diem septimum, et sanctificavit eum; quia in ipso re-
quievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus
facere. » Ardum quidem atque difficillimum est vir-
ibus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex
diebus, mentis vivacitate penetrare, utrum præterierint
dies illi, et addito septimo, nunc per volumina temporum,
non re, sed nomine repetantur. In toto enim tempore
multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem
redit. Utrum ergo præterierint dies illi; an istis qui eor-
um vocabulis et numero censentur, in temporum ordine
quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus
maneant: ut non solum in illis tribus antequam fierent
luminaria, sed etiam in reliquis item tribus, diei nomen

sed Scriptura prætermisit hoc dicere, ut illud potius diceret quod futurum, aliquid prænuntiaret. Non enim falsum de illo dictum est. Qui enim singillatim bonus est, magis utique cum omnibus bonus est. Non autem quando cum omnibus bonus est, sequitur ut etiam singillatim bonus sit. Moderatum est itaque ut id diceretur; quod in præsentem verum esset, et præscientiam significaret futuri. Deus enim naturarum optimus conditor, peccantium vero justissimus ordinator est; ut etiam si qua singillatim sunt delinquendo deformia, semper tamen cum eis universitas pulchra sit. Sed jam ea quæ sequuntur in sequenti volumine pertractemus.

LIBER IV.

TRACTATUS INSTANT SECUNDO CAPITULI GENESIOS. POSTQUE NONNULLA DE SENARI NUMERI PERFECTIÃO, MOVETUR QUESITIO RARIORUM CIRCA VERSICULUM 5, CAP. I.; QUORUM SERIE QUARTA LEGE, FACTA SIT VESPERA ET FACTUM MANE, QUAE DIES NUMERATI ERUNT AD SEXTUM ET SEPTIMUM.

CAPUT I.

Dies sex quomodo accipiendi.

I. « Ex consummata sunt cœlum et terra, et omnis or-
natus eorum. Et consummavit Deus in die sexto opera
sua, quæ fecit, et requievit Deus in die septimo ab
omnibus operibus suis, quæ fecit. Et benedixit Deus
diem septimum, et sanctificavit eum; quia in ipso re-
quievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus
facere. » Ardum quidem atque difficillimum est vir-
ibus intentionis nostræ, voluntatem scriptoris in istis sex
diebus, mentis vivacitate penetrare, utrum præterierint
dies illi, et addito septimo, nunc per volumina temporum,
non re, sed nomine repetantur. In toto enim tempore
multi dies veniunt præteritis similes, nullus autem idem
redit. Utrum ergo præterierint dies illi; an istis qui eor-
um vocabulis et numero censentur, in temporum ordine
quotidie transcurrentibus, illi in ipsis rerum conditionibus
maneant: ut non solum in illis tribus antequam fierent
luminaria, sed etiam in reliquis item tribus, diei nomen

intelligamus in specie rei quae creata est, noctemque ejus in privatione vel defectu, vel si quo alio nomine melius significatur, cum amittitur species, aliqua mutatione a forma ad informitatem declinante atque vergente: quae mutatio in omni creatura sive possibilitate inest, etiamsi desit effectus, sicut in coelestibus superioribus; sive ad implendam in inferioribus rebus pulchritudinem temporalem, per ordinatas vias quorumque mutabilium decessionibus successionebusque peragitur, sicut manifestum est in rebus terrenis atque mortalibus: vespere vero in omnibus perfecte conditionis quasi quidam terminus sit; mane autem incipientis exordium; omnis enim creata natura certis suis initis et finibus continetur; indagare difficile est. Sed sive hoc, sive illud, sive aliquid etiam tertium probabilis, quod dicatur, possit inveniri, quod in progressu disputationis forsitan apparebit, quemadmodum in illis diebus et nox et vespere et mane intelligatur: non est tamen abs re, ut consideremus senarii numeri perfectionem in ipsa inferiori natura numerorum, quam mente intuentes, ea quae sensibus etiam corporis adjacent, numeramus, numeroseque disponimus.

CAPUT II.

De senarii numeri perfectione.

II. **INVENIENS** ergo senarium numerum primum esse perfectum, ea ratione, quod suis partibus compleatur. Sunt enim et alii numeri aliis causis rationibusque perfecti. Proinde istum senarium ea ratione perfectum diximus, quod suis partibus compleatur, talibus duntaxat

partibus, quae multiplicatae possint consummare numerum, cujus partes sunt. Talis enim pars numeri dici potest quota sit. Nam ternarius numerus potest dici pars, non tantum senarii, cujus dimidia est, sed omnium ampliorum quam est ipse ternarius. Nam et quaternarii et quaternarii pars major ternarius est: potest enim dividi et quaternarius in tria et unum, et quaternarius in tria et duo. Et septenarii et octonarii et novenarii, et quidquid ultra est numerorum, pars est ternarius, non major vel dimidia, sed minor. Nam septenarius quoque dividi potest in tria et quatuor, et octonarius in tria et quinque, et novenarius in tria et sex: sed nullius horum potest dici ternarius quota sit pars, nisi tantum novenarii, cujus pars tertia est, sicut senarii dimidia. Itaque horum omnium, quos commemoravi, nullus consummatur ex aliquo ternarii, nisi senarius et novenarius. Nam ille constat ex duobus ternariis, iste autem ex tribus.

III. **SENARIUS** ergo numerus, ut dicere coeperam, partibus suis connumeratis et in summam ductis, in se completur. Alii namque sunt numeri, quorum partes simul ductae minorem summam faciunt, alii vero amplioem: certis vero intervallosum rationibus pauciores invenuntur, qui suis partibus compleantur, quarum summa nec citra insistat, nec ultra exerescat, sed ad tantum occurrat, quantum est ipse numerus cujus partes sunt. Horum primus senarius est. Nam unus in numeris nullae partes sunt. Sic enim dicitur unum in numeris quibus numeramus, ut non habeat dimidium vel aliquam partem, sed vere ac pure et simpliciter unum sit. Duorum autem pars unum est, et ea dimidia, nec ulla altera. Ternarius vero duas habet, unam quae dici possit quota sit, quod est unum, nam tertia ejus est; et aliam majorem quae non possit dici quota sit, id est, duo: nec hujus ergo partes compu-

tari possunt ille, de quibus agimus, id est, quæ dici possunt quotæ sint. Porro quaternarius duas habet tales: nam unum, quarta ejus est; duo, dimidia: sed ambe in summam ductæ, id est, unum et duo simul, ternarium faciunt, non quaternarium. Non ergo cum complent partes suæ, quia in summa minore consistunt. Quinarius non habet talem nisi unam, id est, ipsum unum; quæ quinta pars ejus est: nam et duo quamvis pars ejus minor sit, et tria major; neutra tamen earum dici potest quotæ pars ejus sit. Senarius vero tres partes tales habet, sextam, tertiam, dimidiam: sexta ejus, unum est; tertia duo; dimidia, tria. Hæ autem partes in summam ductæ, id est, unum et duo et tria, simul eundem consummant perficiuntque senarium.

IV. Jam septenarius non habet talem partem nisi septimam, quod est unum. Octonarius tres, octavam quartam, dimidiam, id est, unum, duo et quatuor: sed hæ simul ductæ septenarium faciunt infra insistentem, non ergo complent eundem octonarium. Novenarius duas habet, nonam, quod est unum; et tertiam, quod est tria: hæ autem simul, quaternarium faciunt longe novenario minorem. Denarius tres habet tales partes, unum decimam, duo quintam, quinque dimidiam, qui numeri simul ducti ad octonarium perveniunt, non ad denarium. Undenarius non habet nisi solam undecimam, sicut septenarius solam septimam, et quinarius solam quintam, et ternarius solam tertiam, et binarius solam dimidiam, quod in omnibus unum est. Duodenarius vero partibus suis talibus simul ductis, non ipse consummat, sed excedit; ampliolem quippe duodenario numerum faciunt: nam usque ad sedecim perveniunt. Habet enim eas quinque, duodecimam, sextam, quartam, tertiam, dimidiam: nam duodecima ejus unum est, sexta duo, quarta

tria, tertia quatuor, dimidia sex: unum autem et duo, et tria, et quatuor, et sex, in summam ducta sexdecim sunt.

V. Et ne multis morer, in infinita serie numerorum plures numeri reperiuntur, qui tales partes aut non habent nisi singulas, sicut ternarius, et quinquarius, et cæteri ejusmodi; aut ita plures habent tales partes, ut in unum ductæ atque in summam redactæ vel citra insistant, sicut est octonarius et novenarius, et alii plurimi, vel ultra excedant, sicut duodecimus et duodevigesimus, et multi tales. Plures ergo reperiuntur quilibet horum, quam illi qui perfecti vocantur, eo quod suis simul ductis talibus partibus compleantur. Nam post senarium duodevigesimus invenitur, qui similiter suis talibus partibus constat: habet enim eas quinque, vicesimam-octavam, quartam-decimam, septimam, quartam, dimidiam, id est, unum, et duo, et quatuor, et septem, et quatuordecim; quæ simul ductæ eundem duodevigesimum complent: fiunt enim viginti-octo. Et quanto numerorum ordo procedit, tanto productioribus pro rata portione intervallis reperiuntur hi numeri, qui suis talibus partibus in summam redactis, ad se ipsos occurrunt, dicunturque perfecti. Quorum enim numerorum tales partes simul ductæ non implent eodem numeros quorum partes sunt, imperfecti nominantur: quorum autem etiam excedunt, plus quam perfecti appellantur.

VI. Perfecto ergo numero dierum, hoc est, senario, perfecit Deus opera sua quæ fecit. Ita enim scriptum est, « Et consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit. » Magis autem in istum numerum intentus fio, cum considero etiam ordinem operum ipsorum. Sicut enim idem numerus gradatim partibus suis in trigonum surgit; nam ita sequuntur unum, duo, tria, ut nullus alius inter-

¹ Gen. ii, 2, juxta lxx.

poni possit, quæ singule senarii partes sunt quibus constat, unum sexta, duo tertia, tria dimidia: ita uno die facta est lux, duobus autem sequentibus fabrica mundi hujus, uno superior pars, id est, firmamentum, altero inferior, id est, mare et terra: sed partem superiorem nullis alimentorum corporalium generibus implevit, quia non ibi erat positurus corpora tali refectione indigentia; et inferiorem, quam sibi congruentibus animalibus ornaturus erat, necessariis eorum indigentia cibis ante ditavit. Reliquis ergo tribus diebus ea creata sunt, quæ intra mundum, id est, intra istam universitatem visibilem ex elementis omnibus factam, visibilia suis et congruis motibus agerentur; primo in firmamento luminaria, quia prius erat factum firmamentum; deinde in inferiore animantia, sicut ordo ipse posebat, uno die, aquarum; alio, terrarum. Nec quisquam ita demens est, ut audeat dicere non potuisse Deum facere uno die cuncta, si vellet; aut si vellet biduo, uno die spiritalem creaturam, et alio corporealem; sive uno die coelum cum omnibus pertinentibus, et alio terram cum omnibus quæ in ea sunt; et omnino quando vellet, quandiu vellet, et quomodo vellet: quis est qui dicat voluntati ejus aliquid potuisse resistere?

CAPUT III.

De eo quod scriptum in capite xi, 21 Sapientie:

Omnia in mensura, et numero, etc.

VII. QUAPROPTER cum eam legimus sex diebus omnia perfecisse, et senarium numerum considerantes, invenimus esse perfectum, atque ita creaturarum ordinem cur-

rere, ut etiam ipsarum partium, quibus iste numerus perficitur, appareat quasi gradata distinctio; veniat etiam illud in mentem, quod alio loco Scripturarum ei dicitur, « Omnia in mensura, et numero, et pondere disposuisti¹; » atque ita cogitet anima, quæ potest, invocato in auxilium Deo, et impertiente atque inspirante vires, utrum hæc tria, mensura, numerus, pondus, in quibus Deum disposuisse omnia scriptum est, erant alicubi antequam crearetur universa creatura, an etiam ipsa creata sunt; et si erant antea, ubi erant? Neque enim ante creaturarum erant aliquid nisi Creator. In ipso ergo erant. Sed quomodo? nam et ista quæ creata sunt, in ipso esse legimus²: an illa sicut ipse, ista vero sicut in illo a quo reguntur et gubernantur? Et quomodo illa ipse? Neque enim Deus mensura est, aut numerus, aut pondus, aut ista omnia. An secundum id quod novimus mensuram in eis quæ metimur, et numerum in eis quæ numeramus, et pondus in eis quæ appendimus, non est Deus ista: secundum id vero quod mensura omni rei modum præfigit, et numerus omni rei speciem præbet, et pondus omnem rem ad quietem ac stabilitatem trahit, ille primitus et veraciter et singulariter ista est, qui terminat omnia, et format omnia, et ordinat omnia; nihilque aliud dictum intelligitur, quomodo per cor et linguam humanam potuit: « Omnia in mensura, » et numero et pondere disposuisti, » nisi omnia in te disposuisti?

¹ Sap. xi, 21. — ² Rom. xi, 36.

CAPUT IV¹.

In Deo esse mensuram sine mensura, numerum sine numero, et pondus sine pondere. — Trinitas.

VIII. MAGNUM est, paucisque concessum, excedere omnia, quæ metiri possunt, ut videatur mensura sine mensura; excedere omnia, quæ numerari possunt, ut videatur numerus sine numero; excedere omnia quæ appendi possunt, ut videatur pondus sine pondere. Neque enim mensura et numerus et pondus, in lapidibus tantummodo et lignis atque hujusmodi molibus, et quantiscumque corporalibus vel terrestribus vel coelestibus animadverti, et cogitari potest. Est etiam mensura aliquid agendi, ne sit irrevocabilis et immoderata progressio; et est numerus et affectionum animi et virtutum, quo ab stultitiæ deformitate, ad sapientiæ formam decusque colligitur; et est pondus voluntatis et amoris, ubi apparet quanti quidque in appetendo, fugiendo, præponendo, postponendoque pendatur: sed hæc animorum atque mentium et mensura alia mensura cohibetur, et numerus alio numero formatur, et pondus alio pondere rapitur. Mensura autem sine mensura est, cui æquatur quod de illa est, nec aliunde ipsa est: Numerus sine numero est, quo formantur omnia, nec formatur ipse: Pondus sine pondere est, quo referuntur ut quiescant, quorum quies purum gaudium est, nec illud jam refertur ad aliud.

IX. Sed nomina mensuræ et numeri et ponderis, quisquis non nisi visibiliter novit, serviliter novit. Transcendat

¹ In editis caput iv principium habet ad hæc verba: *Neque enim, etc.*

itaque omne, quod ita novit, aut si nondum potest, nec ipsis nominibus hereat, de quibus cogitare nisi sordide non potest. Tanto enim magis cuique ista in superioribus clara sunt, quanto ipse minus est in inferioribus caro. Quod si non vult aliquis ea vocabula, quæ in rebus infimis et abjectissimis didicit, transferre ad illa sublimia, quibus intuentis mentem serenare conatur, non est urgendus ut faciat. Dum enim hoc intelligatur, quod intelligendum est, non magnopere curandum est quid vocetur. Scire oportet tamen cujusmodi similitudo est inferiorum ad superiora. Non enim aliter recte hinc illuc ratio tendit, et nititur.

X. Jamvero si quisquam dicit creatam esse mensuram et numerum et pondus, in quibus Deum omnia disposuisse Scriptura testatur; si in illis omnia disposuit, eadem ipsa ubi disposuit? si in aliis, quomodo ergo in ipsis omnia, quando ipsa in aliis? Non itaque dubitandum est illa esse extra ea, quæ disposita sunt, in quibus omnia disposita sunt.

CAPUT V.

In Deo ipso exstat ratio mensuræ, numeri et ponderis ad quam disposita sunt omnia.

XI. An forte putabimus ita dictum esse: « Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, » ac si diceretur: « Omnia sic disposuisti ut haberent mensuram et numerum et pondus? » Quia et si diceretur: « Omnia corpora in coloribus disposuisti; » non hinc esset consequens, ut ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, colores

in se prius habuisse intelligeretur, in quibus faceret corpora: sed ita acciperetur: « Omnia corpora in coloribus disposuisti, » ac si diceretur: « Omnia corpora sic disposuisti ut haberent colores? » Quasi vero a creatore Deo disposita in coloribus corpora, id est, ita disposita ut colorata essent, possit aliter intelligi, nisi aliqua ratio colorum singulis corporum generibus distribuendorum in ipsa disponentis sapientia non defuisse intelligatur, etsi color ibi non appellatur. Hoc est enim quod dixi, dum res cognoscitur, non esse de vocabulis laborandum.

CAPUT VI¹.

Ubi cernebat Deus unde omnia diserneret.

XII. FACIAMUS ergo ita dictum esse: « Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti, » tanquam dictum esset, ita disposita ut haberent proprias mensuras suas, et proprios numeros, et proprium pondus, quae in eis pro sui cuiusque generis mutabilitate mutarentur augmentis et diminutionibus, multitudine et paucitate, levitate et gravitate, secundum dispositionem Dei. Numquid sicut ista mutantur, ita ipsum Dei consilium, in quo ea dispositum, mutabile dicimus? Averterit ipse tantam dementiam. Cum ergo haec ita disernerentur, ut haberent mensuras, et numeros, et pondera sua, ubi ea cernebat ipse disponent? Neque enim extra se ipsum, sicut cernimus oculis corpora: quae utique nondum erant, cum disernerentur ut fierent. Nec intra se ipsum ista cernebat, sicut animo cernimus phantasias corporum, quae non praesto sunt oculis.

¹ In editis capit. vi incipit cum his verbis: Cum ergo, etc.

lis, sed ea quae vidimus, vel ex eis quae vidimus imaginando cogitamus. Quomodo ergo ista cernebat, ut ita diserneret? Quo, nisi eo quo solus potest?

CAPUT VII¹.

Senarii numeri perfectionem quomodo cernamus.

XIII. VERUMETIAM nos mortales et peccatores, quorum animas aggravant corpora corruptibilia², et quorum sensum multa cogitantiem terrena deprimit habitatio; quanquam etsi corda mundissima et mentes simplicissimas gereremus sanctisque Angelis jam essemus aequales, non utique nobis ita nota esset divina substantia sicut ipsa sibi: tamen istam senarii numeri perfectionem, nec extra nos ipsos cernimus, sicut oculis corpora; nec ita intra nosmetipsos, quemadmodum corporum phantasias, et visibilibus imagines rerum, sed alio quodam longe differenti modo. Quamvis enim se objectent mentis aspectui quasi corpusculorum quaedam simulacra, cum senarii numeri compositio, vel ordo, vel partitio cogitatur: tamen validior et potentior desuper ratio non eis annuit, interiusque numeri vim contuetur; per quem continuum fidenter dicit, id quod dicitur unum in numeris, in nullas partes dividi posse, nulla autem corpora nisi in partes innumerabiles dividi; et facilius coelum et terram transire quae secundum senarium numerum fabricata sunt, quam effici posse ut senarius numerus non suis partibus compleatur. Gratias itaque Creatori semper agat animus hu-

² In editis capit. vii in media phrasi habetur, nempe ad haec verba: *Tantum vitam*, etc. — ³ Sap. iv, 15.

manus, a quo ita creatus est, ut hoc possit videre, quod avium nulla, nulla bestiarum, quae tamen nobiscum vident et cœlum, et terram, et luminaria, et mare, et aridam et omnia quae in eis sunt.

XIV. Quamobrem non possumus dicere propterea senarium numerum esse perfectum, quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: sed propterea Deum sex diebus perfecisse opera sua, quia senarius numerus perfectus est. Itaque etiamsi ista non essent, perfectus ille esset: nisi autem ille perfectus esset, ista secundum eum perfecta non fierent.

CAPUT VIII.

Quies Dei in die septimo ut intelligenda.

XV. JAMVERO quod scriptum est, requiescere Deum in die septimo ab omnibus operibus suis, quae fecit; et ideo eundem diem benedixisse, et sanctificasse, quia in ipso requievit; ut quomodo possumus, quantum ab ipso adjuti fuimus, intellectu conemur attingere: prius de hoc carnalis hominum suspiciones a nostris mentibus abigamus. Numquid enim dici vel credi fas est Deum laborasse in operando cum ea quae supra scripta sunt condidit, quando dicebat, et fiebant? Ita quippe nec homo laborat, si aliquid faciendum, mox ut dixerit, fiat. Quavis enim humana verba sonis adminiculata ita proferantur, ut sermo diuturnus fatiget, tamen enim tam pauca sunt, quam pauca legimus in eo quod scriptum est, cum Deus dixit: « Fiat lux, Fiat firmamentum, » et cetera usque in finem operum, quae sexto die consummavit; nimis ab-

surdi deliramenti est, istum vel hominis, nedum Dei, laborem putare.

CAPUT IX¹.

Quo sensu Deus requiescere dicitur.— Tristitia laudabilis.

XVI. AN forte quis dixerit, dicendo quidem ut fierent, quae continuo facta sunt, Deum non laborasse, sed forte cogitando quid fieri debuisset: qua cura velut liberatus rerum perfectione requieverit, et eo merito diem, quo primo factus est ab hac animi intentione securus, benedicere, et sanctificare voluerit? Quod si hæc sapere, multum desipere est, (rerum enim condendarum tam facultas, quam facilitas incomparabilis atque ineffabilis est apud Deum:) quid restat ut intelligamus, nisi forte creature rationali, in qua et hominem creavit, in se ipso requiem præbuisse, post ejus perfectionem, per donum Spiritus sancti, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris, ut illuc feramur appetitu desiderii, quo cum venerimus requiescamus, id est, nihil amplius requiramus? Sicut enim recte dicitur Deus facere, quidquid ipso in nobis operante fecerimus: ita recte dicitur Deus requiescere, cum ejus munere requiescimus.

XVII. Hoc quidem recte intelligimus; quia et verum est, et non magne intentionis indiget, ut videamus ita dici requiescere Deum, cum requiescere nos facit, sicut dicitur cognoscere, cum elicit ut cognoscamus. Neque enim Deus temporaliter cognoscit, quod antea non no-

¹ Caput xi in editis legitur initium ad hæc verba: *Quid restat, etc.*

verat : et tamen dicit ad Abraham : « Nunc cognovi quoniam times Deum ¹ : » ubi quid aliud accipimus, nisi : « Nunc feci ut cognosceretur? » His locutionum modis, cum ea quæ non accidunt Deo, tanquam illi accidant loquimur, eum facere agnoscimus ut nobis accidant; ea duntaxat quæ laudabilia sunt : et hæc quantum Scripturarum usus admittit. Neque enim nos temere aliquid tale de Deo dicere debemus, quod in Scriptura ejus non legimus.

XVIII. Ex hoc locutionis modo arbitror dictum illud ab Apostolo : « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, » in quo signati estis in die redemptionis ². » Neque enim ipsa Spiritus sancti, qua est quidquid ipse est, substantia contristari potest; cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, magisque sit ipsa æterna et incommutabilis beatitudo. Sed quia ita in sanctis habitat, ut eos impleat charitate, qua necesse est ut homines ex tempore gaudeant profecta fidelium et bonis operibus; et ideo necesse est etiam contristentur lapsu vel peccatis eorum, de quorum fide ac pietate gaudebant; quæ tristitia laudabilis est, quia venit ex dilectione quam Spiritus sanctus infundit : propterea ipse Spiritus dicitur contristari ab eis, qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quia Spiritum sanctum habent, quo dono tam boni sunt, ut eos mali inestificent, hi maxime quos bonos fuisse sive noverant sive crediderunt. Quæ profecto tristitia non solum non culpanda, verum etiam præcipue laudanda ac prædicanda est.

XIX. Hoc genere locutionis rursus idem Apostolus mirabiliter usus est, ubi ait : « Nunc autem cognoscens Deum, imo cogniti a Deo ³. » Neque enim tunc eos cognoverat Deus, præcognitos videlicet ante constitu-

¹ Gen. xxi, 12. — ² Ephes. iv, 30. — ³ Gal. iv, 9.

tionem mundi ¹ : sed quia tunc ipsi eum illius munere, non suo merito vel facultate cognoverant, maluit tropice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret, cum eis cognoscendum se præstitit, et verbum corrigere, quasi hoc minus recte dixerit, quod proprie dixerat, quam sinere ut hoc sibi arrogarent se potuisse, quod eis posse ille donaverat.

CAPUT X.

Quæstio an ipse Deus proprie requiescere potuerit.

XX. Hic ergo intellectus, in eo quod positum est, requiescere Deum ab omnibus operibus suis, quæ fecit bona valde, quia ipse nos facit requiescere, cum bona opera fecerimus, quibusdam forte suffecerit : sed nos hujus sententiæ Scripturarum consideratione suscepta, urgemur querere, quoniam modo et ipse requiescere potuerit; quamvis requie sua nobis insinuala, sperare admonuerit in se requiem nostram futuram. Sicut enim ipse fecit coelum et terram, et ea quæ in eis sunt, et omnia sexto die consummavit; nec in eis aliquid dici potest nos creasse, illo donante ut crearemur, et ideo dictum esse, « Consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit, » quia ut a nobis consummarentur ipse præstitit : ita et quod dictum est : « Requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit, » non utique nostram requiem, quam concedente ipso adepturi sumus, sed ipsius primitus intelligere debemus, quia in septimo die requievit consummatis operibus; ut prius omnia quæ scripta sunt facta mentrentur, et deinde si opus est, etiam aliquid significasse

¹ 1 Pet. i, 10.

doceantur. Recte quippe dicitur, sicut Deus post opera sua bona requievit, ita et nos post opera nostra bona requieturos. Sed ob hoc etiam recte flagitur, ut quemadmodum disputatum est de operibus Dei, quæ ipsius esse satis apparet ita de requie Dei satis disseratur, quæ propria ipsius demonstretur.

VERITATIS
CAPUT XI.

Quomodo utrumque constat, Deum in die septimo requievisse; et nunc usque operari.

XXI. QUAPROPTER justissima ratione compellimur indagare, si valeamus, atque eloqui, quomodo utrumque sit verum, et quod hic scriptum est, in septimo die requievisse Deum ab operibus suis, quæ fecit; et quod in Evangelio dicit ipse, per quem facta sunt omnia: « Pater meus » usque nunc operatur, et ego operor¹. » Eis enim hoc respondit, qui propter requiem Dei Scripture hujus auctoritate antiquitus commendatum sabbatum, ab eo non observari querebantur. Et dici quidem probabiliter potest, observandum sabbatum Judæis fuisse præceptum in umbra futuri, quæ spiritalem requiem figuraret, quam Deus exemplo hujus quietis suæ fidelibus bona opera facientibus arcana significatione pollicebatur. Cujus quietis et ipse Dominus Christus, qui nonnisi quando voluit passus est, etiam sepultura sua mysterium confirmavit. Ipso quippe die sabbati requievit in sepulcro, enimque totum diem habuit sancte cujusdam vacationis, posteaquam sexto die, id est parasceve, quam dicunt sextam sabbati,

¹ Joan. v, 17.

consummavit omnia opera sua, cum de illo quæ scripta sunt, in ipso crucis patibulo complerentur. Nam et hoc verbo usus est quando ait: « Consummatum est, et inclinat^o nato capite tradidit spiritum¹. » Quid ergo mirum si Deus istum diem, quo erat Christus in sepultura quieturus, volens etiam hoc modo prænuntiare, ab operibus suis in uno die requievit, deinceps operaturus ordinem seculorum, ut et illud vere diceretur: « Pater meus usque » nunc operatur. »

CAPUT XII.

Alia ratio conciliandi Scripturam de requie et de continua operatione Dei.

XXII. POTEST etiam intelligi Deum requievisse a condendis generibus creaturæ, quia ultra jam non condidit aliqua genera nova: deinceps autem usque nunc et ultra operari eorundem generum administrationem, quæ tunc instituta sunt, non ut ipso saltem die septimo potentia ejus a coeli et terræ, omniumque rerum quas condiderat, gubernatione cessaret, aliquin continuo dilaberentur. Creatoris namque potentia, et omnipotentis atque omnitenentis virtus, causa subsistendi est omni creaturæ: quæ virtus ab eis quæ creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul et illorum cessaret species, omnisque natura concideret. Neque enim sicut structor ædium cum fabricaverit, abscedit, atque illo cessante atque abscedente stat opus ejus; ita mundus vel icu oculi stare poterit, si ei Deus regimen sui substraxerit.

¹ Joan. xix, 30.

XXIII. Proinde et quod Dominus : « ait Pater meus us-
 » que nunc operatur, » continuationem quandam operis
 ejus, qua universam creaturam continet atque administrat,
 ostendit. Aliter enim posset intelligi si diceret : « Et nunc
 operatur, » ubi non esset necesse ut operis continuationem
 acciperemus : aliter autem cogit intelligi cum ait : « Usque
 » nunc, » ex illo scilicet quo cuncta cum conderet operatus
 est. Et quod scriptum est, de sapientia ejus : « Pertingit
 » a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suavi-
 » ter¹ ; » de qua item scriptum est, quod motus ejus agi-
 lior celeriorque sit, omnibus motibus² : satis apparet recte
 intuentibus, hunc ipsum incomparabilem et ineffabilem,
 et si possit intelligi, stabilem motum suum, rebus eam
 præbere suaviter disponendis ; quo utique subtracto, si
 ab hac operatione cessaverit, eas continuo perituras. Et
 illud quod ait Apostolus cum Deum Atheniensibus prædi-
 caret : » In illo vivimus, et movemur, et sumus³, » li-
 quide cogitatum quantum humana mens valet, adjuvat
 hanc sententiam, que credimus, et dicimus Deum in us,
 que creavit, indesinenter operari. Neque enim tanquam
 substantia ejus sic in illo sumus, quemadmodum dictum
 est, quod habeat vitam in semetipso⁴ : sed utique cum
 aliud simus quam ipse, non ob aliud in illo sumus, nisi
 quia id operatur, et hoc est opus ejus ; quo continet om-
 nia, et quo ejus Sapientia pertendit a fine usque ad finem
 fortiter et disponit omnia suaviter ; per quam dispositio-
 nem in illo vivimus, et movemur, et sumus. Unde colligitur,
 quod si hoc opus suum rebus substraxerit, nec
 vivemus, nec movebimur, nec erimus. Claret igitur ne
 uno quidem die cessasse Deum ab opere regendi que
 creavit, ne motus suos naturales, quibus aguntur atque
 vegetantur, ut omnino nature sint, et in eo quod sunt

¹ Sap. viii, 1. — ² Id. viii, 24. — ³ Act. xviii, 28. — ⁴ Joan. v, 26.

pro suo quaque genere maneant, illico amitterent, et esse
 aliquid omnino desinerent, si eis subtraheretur motus ille
 Sapientie Dei, quo disponit omnia suaviter. Quapropter
 sic accipimus Deum requiescisse ab omnibus operibus suis,
 que fecit, ut jam novam naturam ulterius nullam con-
 deret, non ut ea que conderat, continere et gubernare
 cessaret. Unde et illud verum est¹, quod in septimo die
 requievit Deus ; et illud quod usque nunc operatur.

OAPUT XIII.

De sabbati observatione. — Sabbatum christianum.

XXIV. Er opera quidem ejus videmus bona, quietem
 vero ejus post bona opera nostra videbimus. Ob quam
 significandam mandavit Hebræo populo unum diem ob-
 servandum² : quod tam carnaliter agebant, ut eo die sa-
 litem nostram Dominum videntes operari criminarentur,
 ac sic eis de opere Patris rectissime responderet, cum quo
 et ipse operabatur equaliter, non solum creatura uni-
 verse administrationem, sed etiam ipsam nostram salutem.
 Jamvero tempore gratie revelate, observatio illa sab-
 bati, que unius diei vacatione figurabatur, ablata est ab
 observatione fidelium. In ea quippe gratia perpetuum
 sabbatum jam observat, qui spe future quietis operatur
 quidquid boni operatur, nec in ipsis bonis operibus suis,
 quasi habens bonum quod non acceperit gloriatur : ita
 enim tanquam diem sabbati, hoc est, dominicæ cessatio-
 nis in sepultura, suscipiens atque intelligens baptismi sa-
 cramentum ; quiescit a pristinis operibus suis, ut jam in

¹ 2 Scot. dist. xv, cap. Jam. — ² Exod. xx, 8.

novitate vitæ ambulans¹, Deum in se operari cognoscat, qui simul et operatur, et quiescit, et creature præbens congruam gubernationem, et apud se habens æternam tranquillitatem.

CAPUT XIV.

Cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ.

XXV. DEXTIQUE ipse nec cum creavit defessus, nec cum cessavit refectus est: sed nos voluit per Scripturam suam ad quietis exhortari desiderium, intimando nobis cum diem se sanctificasse, in quo quievit ad omnibus operibus suis. Nam nusquam omnium sex dierum quibus creata sunt omnia, legitur aliquid sanctificasse: nec ante ipso sex dies ubi scriptum est: « In principio fecit Deus cœlum et terram², » additum est: « Et sanctificavit³: » sed diem istum, in quo requievit ab omnibus operibus suis, quæ fecit, voluit sanctificare, tanquam et apud ipsum, qui nihil in opere suo laborat, plus quies quam operatio valeat. Hoc quidem in hominibus Evangelium nobis intimat, ubi Salvator noster meliorem partem dicit Mariæ, quod sedens ad pedes ejus requiescebat in verbo ejus, quam Marthæ, quamvis propter obsequium quo ei ministrabat circa multa occupatæ, et licet honum opus operantis. Verum hoc in Deo quomodo sit vel intelligatur, difficile dictum est, etiamsi cogitatu aliquantulum attingi potest, cur Deus sanctificaverit diem quietis suæ, qui nullum sanctificaverit operis sui, nec ipsum sextum quo et hominem fecit, et cuncta perfecit. Ac primum ipsum

¹ Rom. vii, 4. — ² Gen. i, 1. — ³ Loc. i, 42.

requiescere Dei quale sit, ejus humanæ mentis acies assequi potest? Quod tamen nisi esset, hoc omnino ista Scriptura non poneret. Dicam sane quod sentio, hæc duo indubitata preloquens, nec Deum, velut post laborem desideratunve negotii sui finem, temporali quadam requie delectatum; nec has litteras auctoritate tanta merito præminentes, frustra falsoque dixisse, quod Deus ab omnibus operibus suis, quæ fecit, in septimo die requieverit, eaque causa eundem diem sanctificaverit.

CAPUT XV.

Solvitur quæstio superius proposita.

XXVI. NIMIUM ergo quia vitium est et infirmitas animæ, ita suis operibus delectari, ut potius in eis, quam in se requiescat ab eis; cum procul dubio melius aliquid in illa sit quod ea facta sunt, quam ipsa quæ facta sunt: insinuat nobis Deus per hanc Scripturam, quæ dicitur requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit, nullo opere suo sic delectatus, quasi faciendi ejus egerit, vel minor futurus nisi fecisset, vel beatorum cum fecisset. Quia enim ex illo ita est, quidquid ex illo est, ut ei debeat quod est; ipse autem nulli quod ex ipso est, debeat quod beatus est; se rebus quas fecit diligendo præposuit: non significans diem quo ea facienda inchoavit, nec illum quo ea perfecit, ne illis vel faciendis vel factis auctum ejus gaudium videretur; sed eum quo ab ipsis in se ipso requievit. Et ipse quidem nunquam ista requie caruit, sed nobis eam per diem septimum ostendit: hinc etiam significans non percipi requiem suam nisi a perfectis, cum ad eam intimandam non deputavit diem, nisi qui perfectio-

nem rerum omnium sequeretur. Nam qui semper est quietus, tunc nobis requievit, cum se requievisse monstravit.

CAPUT XVI.

Dei requies ab operibus suis in septimo die.

XXVII. **LEVO** quoque attendendam est, quod Dei requiem, qua de se ipso beatus est, nobis insinuari oportebat; ut intelligamus quomodo dicatur etiam requiescere in nobis, quod non dicitur, nisi cum in se requiem præstat et nobis. Requies igitur Dei recte intelligentibus ea est, qua nullius indiget bono: et ideo certa et nobis in illo est, quia et nos beatificamur bono quod ipse est, non ipse bono quod nos sumus. Nam et nos aliquod bonum ab illo sumus, qui fecit omnia bona valde, in quibus fecit et nos. Porro alia res bona præter ipsum nulla est, quam ipse non fecit; ac per hoc nullo præter se alio bono eget, qui bono quod fecit non eget. Hæc est ejus requies ab omnibus operibus suis quæ fecit. Quibus autem bonis laudabiliter non egeret, si nulla fecisset? Nam etiam sic dici posset nullis egens bonis, non a factis in se ipso requiescendo, verum omnino nulla faciendo. Sed bona facere si non posset, nulla esset potentia; si autem posset nec faceret, magna esset invidentia. Quia ergo est omnipotens et bonus, omnia valde bona fecit: quia vero se ipso bono perfecte beatus est, a bonis quæ fecit, in se ipso requievit, ea scilicet requie, a qua nunquam recessit. Sed si diceretur requievisse a faciendis, nihil aliud quam non fecisse intelligeretur. Nisi autem diceretur requievisse a factis, non eis egere quæ fecit minus commendaretur.

XXVIII. Quo itaque die hoc commendari oportuisset nisi septimo? Quod sane intelligit, quisquis senarii numeri perfectionem, de qua supra locuti sumus, perfectioni creaturæ congruenter adhibitam recolit. Si enim senario numero perficienda fuerat creatura, sicuti perfecta est, eaque requies Dei erat nobis commendanda, qua demonstraretur nec perfectis beatificari creaturis; procul dubio dies erat in hac commendatione sanctificandus qui sequitur sextum, quo erigemur ad hanc requiem concupiscendam, ut et nos in illo requiescamus.

CAPUT XVII.

Quies nostra in Deo.

XXIX. **NEQUE** enim similitudo pia est, si velimus ita similes esse Deo, ut et nos ab operibus nostris requiescamus in nobis, sicut ipse requievit in se ab operibus suis. In quodam quippe incommutabili bono requiescere debemus, quod ille nobis est, qui nos fecit. Hæc erit igitur summa, minimeque superba, et vere pia requies nostra, ut sicut ipse requievit ab omnibus operibus suis, quia non ei opera sua, sed ipse sibi bonum est, quo beatus est: ita et nos ab omnibus operibus, non tantum nostris, verumetiam ipsius, non nisi in illo requieturos nos esse speremus; idque desideremus post bona opera nostra, quæ in nobis agnoscimus illius potius esse quam nostra: ut etiam sic post bona opera sua ipse requiescat, cum post bona opera quæ ab illo justificati fecerimus in se nobis requiem præstat. Magnum est enim nobis ab illo extitisse, sed majus erit in illo requievisse. Sicut ipse non ideo beatus est, quia hæc fecit; sed quia etiam factis non egens,

in se potius quam in ipsis requievit. Unde non operis, sed quietis diem sanctificavit; quia non hæc faciendo, sed eis quæ fecit non egendo, se beatum intromavit.

XXX. Quid ergo tam humile ac facile effatu, et quid tam sublime atque arduum cogitatu, quam Deus requiescens ab omnibus operibus suis quæ fecit? Et ubi requiescens nisi in se ipso, quia beatus non nisi se ipso? Quando nisi semper? In diebus autem, quibus rerum quas condidit consummatio narratur, et ab eis quietis Dei ordo distinguitur, quando nisi in septimo die, qui earum sequitur perfectionem? A perfectis enim requiescit, qui nec perfectus eget, quo beator esse possit.

CAPUT XVIII.

Septimus dies cur mane habuerit, non vesperam.

XXXI. Ex quod apud illum quidem, quieti ejus nec mane nec vespera est; quia nec aperitur initio, nec clauditur fine: perfectis autem operibus ejus mane habet, et vesperam non habet: perfecta quippe creatura habet quoddam initium suæ conversionis ad quietem Creatoris sui, sed illa non habet finem quasi terminum perfectionis suæ, sicut ea quæ facta sunt. Ac per hoc requies Dei non ipsi Deo, sed rerum ab eo conditarum perfectioni inchoatur, ut in illo incipiat requiescere quod ab illo perficitur, et in eo habere mane; in suo enim genere tanquam vespera terminatum est: sed in Deo vesperam habere jam non potest, quia non erit aliquid illa perfectione perfectus.

XXXII. In illis enim diebus, quibus omnia creabantur, vesperam terminum conditæ creaturæ, mane autem initium condendæ alterius accipiebamus. Ac per hoc quinti

diei vespera terminus est conditæ quinto die creaturæ: mane autem quod post ipsam vesperam factum est, initium est condendæ sexto die creaturæ; qua condita tanquam ejus terminus facta est vespera. Et quia nihil aliud condendum restiterat, ita post illam vesperam mane factum est, ut non esset initium condendæ alterius creaturæ, sed initium quietis universæ creaturæ in requie Creatoris. Neque enim coelum et terra et omnia quæ in eis sunt, universa scilicet spiritualis corporalisque creatura in se ipsa manet; sed utique in illo, de quo dictum est: « In illo » enim vivimus, et movemur, et sumus¹. » Quia etsi unaquæque pars potest esse in toto, cujus pars est, ipsum tamen totum non est nisi in illo, a quo conditum est. Et ideo non absurde intelligitur sexto die, completo post ejus vesperam factam mane, non quo significaretur initium condendæ alterius creaturæ, sicut in cæteris; sed quo significaretur initium manendi et quiescendi totius quod conditum est, in illius quiete qui condidit. Quæ quies Deo nec initium habet nec terminum: creaturæ autem habet initium, sed non habet terminum; et ideo septimus dies eidem creaturæ cœpit a mane, sed nullo vespere terminatur.

XXXIII. Nam si in cæteris diebus vespera et mane tantum temporum vices significant, qualia nunc per hæc quotidiana spatia peraguntur; non video quid prohibuerit, et septimum diem vespera, noctemque ejusdem mane concludere, ut similiter diceretur: « Et facta est vespera, et factum est mane dies septimus: » quandoquidem et ipse unus est diemum, qui omnes septem sunt, quorum repetitione menses et anni et secula peraguntur: ut mane quod poneretur post vesperam septimi, hoc esset initium octavi diei, de quo jam deinceps silendum fuit, quia idem pri-

¹ Act. xvii, 28.

mus est ad quem reditur, a quo rursus hebdomadis series ordiatur. Unde probabilis est istos quidem septem dies, illorum nominibus et numero, alios atque alios sibimet succedentes currendo temporalia peragere spatia: illos autem primos sex dies inexperta nobis atque inusitata specie in ipsis rerum conditionibus explicatos; in quibus et vespera et mane, sicut ipsa lux et tenebre, id est, dies et nox, non eam vicissitudinem præbuerunt, quam præbent isti per solis circuitus; quod certe de illis tribus fieri cogimur, qui ante condita luminaria commemorati atque numerati sunt.

XXXIV. Ac per hoc qualescumque in eis vespera et mane fuerit, nullo modo tamen opinandum est, eo mane quod post sexti diei vesperam factum est, initium accepisse requiem Dei, ne temporale aliquod bonum illi æternitati et incommutabilitati accidisse vanitate temeraria suspicemur: sed illam quidem requiem Dei, qua in se ipso requiescit, eoque bono beatus est quod ipse sibi est, nec initium eidem ipsi habere nec terminum; consummata autem creaturæ habere initium, eandem requiem Dei. Quoniam rei cuiusque perfectio, non tam in universo cuius pars est, quam in eo a quo est, in quo et ipsum universum est, pro sui generis modulo stabilitur ut quiescat, id est, ut sui momenti ordinem teneat. Ac per hoc ipsa universitas creaturæ, quæ sex diebus consummata est, aliud habet in sua natura, aliud in ordine quo in Deo est, non sicut Deus, sed tamen ita ut ei quies proprie stabilitatis non sit, nisi in illius quiete qui nihil præter se appetit, quo adepto requiescat. Et ideo dum ipse manet in se, quidquid ex illo est retorquet ad se, ut omnis creatura in se habeat naturæ suæ terminum, quo non sit quod ipse est; in illo autem quietis locum, quo servet quod ipsa est. Scio quod non proprie dixerim locum; nam pro-

prie dicitur in spatiis, quæ corporibus occupantur: sed quia et ipsa corpora non manent in loco, nisi quo sui ponderis tanquam appetitu perveniunt, ut eo comperito requiescant; ideo non incongruenter a corporalibus ad spiritualia verbum transferitur, ut dicatur locus, cum res ipsa plurimum distet.

XXXV. Initium ergo creaturæ in quiete Creatoris illo mane significatum arbitror, quod factum est post vesperam sexti diei; non enim posset in illo nisi perfecta requiescere: proinde sexto die consummatis omnibus, factaque vespera, factum est et mane; quo inciperet consummata creatura in illo a quo facta est requiescere. Quo initio Deum in se ipso requiescentem, ubi et ipsa requiescere posset invenit, tanto stabilis atque firmius, quanto ipsa illius, non ille hujus eguit ad quietem suam. Sed quoniam quidquid erit universa creatura quibuslibet mutationibus suis, non utique nihil erit, ideo creatura universa in Creatore suo semper manebit; ac per hoc post illud mane nulla deinde vespera fuit.

CAPUT XIX¹.

Alia ratio qua intelligitur septimus dies habuisse mane sine vespera.

XXXVI. Hoc diximus, cur septimus dies, in quo requievit Deus ab omnibus operibus suis, mane habuerit post vesperam sexti, vesperam vero non habuerit: est aliud quod de hac re magis proprie atque melius possit, quantum existimo, intelligi, sed aliquanto difficilius ex-

¹ Male quidam caput xix operant hinc verbis: Est aliud, etc.

plicari, ut non creature, sed etiam sibi requies Dei septimo die mane habuerit sine vespera, id est, initium sine termino. Si enim ita diceretur: « Requievit Deus in die septimo, » nec adderetur, « Ab omnibus operibus suis quæ fecit, » frustra hujus quietis initium quaereremus. Non enim incipit Deus requiescere, cujus requies sine initio, sine termino sempiterna est. Sed quoniam ab omnibus operibus suis, quæ fecit, eis non egendo, requievit, intelligitur requies quidem Dei nec coepta nec terminata; requies autem ejus ab omnibus operibus suis quæ fecit, ex eo capta est, ex quo illa perfecit. Neque enim operibus suis non egendo requievisset, prius quam essent, quibus nec perfectis egisset: et quia eis omnino numquam eguit, nec ista beatitudo, qua non eis eget; tanquam proficiendo perficietur, ideo septimo diei nulla vespera accessit.

CAPUT XX.

Dies septimus an creatus.

XXXVII. Sæo plane quæri potest dignaque consideratione movet, quomodo intelligatur in se ipso Deus requievisse ab omnibus operibus suis, quæ fecit; cum scriptum sit: « Et requievit Deus in die septimo. » Non enim dictum est, in se ipso; sed « In die septimo. » Quid est ergo dies septimus, utrum creatura est aliqua, an temporis tantummodo spatium? Sed etiam temporis spatium creaturæ temporali concreatum est; ac per hoc et ipsum sine dubio creatura est. Neque enim ulla tempora vel sunt, vel esse poterant, vel poterunt, quorum Deus non sit creator: ac per hoc et istum septimum diem, si tempus est, quis creavit nisi omnium temporum Creator?

Sed illi sex dies cum quibus vel in quibus creaturis creati sint, superior Scripturæ sanctæ sermo indicat. Quocirca in iis diebus septem, quorum species nota nobis est, quæ re quidem ipsa prætereunt, sed aliis succedentibus nomina sua quodam modo tradunt, ut illi sex dies nominentur, novimus eorum primi quando creati sunt: septimum autem diem, qui nomine sabbati nuncupatur, quando Deus creaverit, non videmus. In ipso quippe die non fecit aliquid, imo ab eis quæ sex diebus fecerat, in eodem die septimo requievit. Quomodo ergo requievit in die, quem non creavit? Aut quomodo eum post sex dies continuo creavit, cum sexto die consummaverit omnia quæ creavit, nec aliquid septimo die creaverit, sed in eo potius ab omnibus, quæ creaverat, requieverit? An unum tantummodo diem creavit Deus, ut ejus repetitione multi, qui dicuntur dies, præterirent atque transcurrerent; nec opus erat ut septimum diem crearet, quia illius quem creaverat, septima repetitio hunc utique faciebat? Lucem quippe de qua scriptum est: « Et dixit Deus: Fiat lux, » et facta est lux¹, » discrevit a tenebris, eamque vocavit diem, et tenebras vocavit noctem. Tunc itaque Deus diem fecit, cujus repetitionem Scriptura appellat secundum diem, deinde tertium, et usque ad sextum, quo consummavit Deus opera sua: atque inde illius diei primitus creati septima repetitio septimi diei nomen accepit, in quo requievit Deus. Ac per hoc nulla creatura est septimus dies, nisi eadem ipsa septies rediens, quæ condita est, quando vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem.

¹ Gen. 1, 3.

CAPUT XXI.

De luce quæ ante luminaria fuit ad vicissitudinem diei et noctis.

XXXVIII. Rensus ergo ad eam questionem relabimur, de qua in primo libro exiisse videbamur, ut item quæramus quomodo circuire poterit lux ad exhibendam diurnam nocturnamque vicissitudinem, non solum antequam coeli luminaria, sed antequam ipsum coelum, quod firmamentum appellatum est, factum esset, antequam denique ulla species terræ vel maris, quæ circuitum lucis admitteret, sequente nocte unde illa transisset. Cujus questionis difficultate compulsi, ausumus disceptationem nostram quasi ad hanc terminare sententiam, ut diceremus illam lucem, quæ primitus facta est, conformationem esse creaturæ spiritualis; noctem vero, adhuc formandam in reliquis operibus rerum materiem, quæ fuerat instituta, cum in principio fecit Deus cælum et terram, antequam verbo faceret diem. Sed nunc dii septimi consideratione commouiti, facilis est ut nos ignorare fateamur, quod remotum est a sensibus nostris, quoniam modo lux illa quæ dies appellata est, vel circuitu suo, vel contractione et emissionem, si corporalis est, vices diurnas nocturnasque peregerit, vel si spiritualis est, condendis creaturis omnibus presentata sit, suaque ipsa præsentia diem, noctem vero absentia, vespeream initio absentia, mane initio presentia fecerit; quam ut in re aperta contra divinæ Scripturæ verba conemur, dicendo aliud esse diem septimum, quam illius diei quem fecit Deus septimam repetitionem.

Alioquin aut non creavit Deus septimum diem, aut aliquid creavit post illos sex dies, id est, ipsum diem septimum, falsumque erit quod scriptum est, in sexto die consummasse omnia opera sua, et in septimo requievisse ab omnibus operibus suis¹. Quod utique quoniam falsum esse non potest, restat ut presentia lucis illius, quem diem Deus fecit, per omnia opera ejus repetita sit, quoties dies nominatus est, et in ipso septimo in quo requievit ab operibus suis.

CAPUT XXII.

Lux spiritalis quomodo diei et noctis vicissitudinem exhibuisse intelligitur.

XXXIX. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret cælum, quod firmamentum vocatur, in quo etiam luminaria facta sunt, quo circuitu vel quo processu et recessu vices diei et noctis exhibere poterit, non invenimus; istam questionem relinquere non debemus sine aliqua nostræ prolatione sententiæ, ut sit lux illa quæ primitus creata est, non corporalis, sed spiritalis est, sicut post tenebras facta est, ubi intelligitur a sua quadam informitate ad Creatorem conversa atque formata, ita et post vespeream fiat mane, cum post cognitionem suæ propriæ naturæ, qua non est quod Deus, refert se ad laudandam lucem quod ipse Deus est, cujus contemplatione formatur. Et quia cæteræ creaturæ, quæ infra ipsam fiunt, sine cognitione ejus non fiunt, propterea nimirum idem dies ubique repetitur, ut ejus repetitione fiant tot dies, quo-

¹ Gen. II, 1.

ties distinguuntur rerum genera creaturarum, perfectione senarii numeri terminanda: ut vespera primi diei sit etiam sui cognitio, non se esse quod Deus est; mane autem post hac vesperam, quo concluditur dies unus, et inchoatur secundus, conversio sit ejus, qua id quod creata est, ad laudem referat Creatoris, et percipiat de Verbo Dei cognitionem creaturæ quæ post ipsam fit, hoc est, firmamenti: quod in ejus cognitione fit prius cum dicitur: « Et sic est » factum; » deinde in natura ipsius firmamenti, quod conditur, cum additur etiam postea, jam dicto: « Et sic » est factum. Et fecit Deus firmamentum. » Deinde fit vespera illius lucis, cum ipsum firmamentum, non in Verbo Dei sicut ante, sed in ipsa ejus natura cognoscit: quæ cognitio quoniam minor est, recte vesperæ nomine significatur. Postquam fit mane, quo concluditur secundus dies, et incipit tertius: in quo itidem mane conversio est lucis hujus, id est, diei hujus ad laudandum Deum, quod operatus sit firmamentum, et percipiendam de Verbo ejus cognitionem creaturæ, quæ condenda est post firmamentum. Ac per hoc cum dicit Deus: « Congregetur aqua, » quæ est sub celo, in collectionem unam, et appareat » arida, » cognoscit hoc illa lux in Verbo Dei, quo id dicitur; et ideo sequitur: « Et sic est factum, » hoc est in ejus cognitione ex Verbo Dei: deinde cum additur: « Et congregata est aqua, etc. » cum jam dictum esset: « Et sic factum est, » in suo genere ipsa creatura fit: quæ item cum in suo genere facta cognoscitur ab ea luce, quæ jam in Verbo Dei faciendam cognoverat, fit tertio vespera: et inde hoc modo cætera usque ad mane post vesperam sexti diei.

CAPUT XXIII.

Cognitio rerum in Verbo Dei, et in se ipsis.

XL. MULTUM quippe interest inter cognitionem rei cujusque in Verbo Dei, et cognitionem ejus in natura ejus, ut illud merito ad diem pertineat, hoc ad vesperam. In comparatione enim lucis illius quæ in Verbo Dei conspicitur, omnis cognitio qua creaturam quamlibet in se ipsa novimus, non immerito nox dici potest: quæ rursus tantum differt ab errore vel ignorantia eorum, qui nec ipsam creaturam sciunt, ut in ejus comparatione non incongrue dicatur dies. Sicut ipsa vita fidelium quæ in hac carne atque in hoc sæculo ducitur, in comparatione vite infidelis atque impie non irrationabiliter lux et dies appellatur, dicente Apostolo: « Fuistis aliquando tenebræ, » nunc autem lux in Domino¹; » et illud: « Abjiciamus » opera tenebrarum, et induamus nos arma lucis; sicut » in die honeste ambulemus²: » qui tamen dies nisi rursus in comparatione illius diei, quo æquales Angelis facti videbimus Deum scietur est, ipse quoque nox esset, non hic prophetiæ lucerna indigeremus; unde apostolus Petrus dicit: « Habemus certiore propheticum sermonem, cui » bene facitis intendentes sicut lucernæ lucenti in obscuro » loco, donec dies luceat, et lucifer oriatur in cordibus » vestris³. »

¹ Eph. v, 8. — ² Rom. xiii, 12. — ³ 2 Pet. i, 19.

CAPUT XXIV.

Scientia Angelorum.

XLII. Quapropter cum sancti Angeli, quibus post resurrectionem coequalibimur, si viam (quod nobis Christus factus est) usque in finem tenerimus, semper videant faciem Dei, Verboque ejus unigenito Filio sicut Patri aequalis est, perficiantur, in quibus prima omnium creata est sapientia; procul dubio universam creaturam, in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius noverunt, in quo sunt omnium, etiam quae temporaliter facta sunt, aeternae rationes, tanquam in eo per quod facta sunt omnia: ac deinde in ipsa creatura, quam sic noverunt tanquam infra despicientes, eamque referentes ad illius laudem, in ejus incommutabili veritate rationes secundum quas facta est, principaliter vident. Ibi ergo tanquam per diem, unde et concordissima unitas eorum ejusdem veritatis participatione dies est primitus creatus: hic autem tanquam per vesperam: sed continuo fit mane, (quod in omnibus sex diebus animadverti potest;) quia non remanet angelica scientia in eo quod creatum est, quin hoc continuo referat ad ejus laudem atque charitatem, in quo id non factum esse, sed faciendum fuisse cognoscitur, in qua veritate stando dies est. Nam si vel ad se ipsam naturam angelicam converteretur, sequi amplius delectaretur quam illo, cujus participatione beata est; intumescens superbia caderet, sicut diabolus: de quo suo loco loquendum est, cum de serpente hominis seductore sermo debitus flagitabitur.

CAPUT XXV.

Cur sex diebus non addatur nox.

XLII. Quia ergo Angeli creaturam in ea ipsa creatura sic sciunt, ut ei scientiae electione ac dilectione praepoñant quod eam sciunt in veritate, per quam facta sunt omnia, participes ejus effecti; ideo per omnes sex dies non nominatur nox, sed post vesperam et mane dies unus: item post vesperam et mane dies secundus; deinde post vesperam et mane dies tertius: ac sic usque in mane sexti diei, unde incipit septimus quietis Dei, quamvis cum suis noctibus, dies tamen non noctes narrantur. Tunc enim nox ad diem pertinet, non dies ad noctem, cum sublimes et sancti Angeli id quod creaturam in ipsa creatura noverunt; referunt ad illius honorem et amorem, in quo aeternas rationes quibus creata est contemplantur; eaque concordissima contemplatione sunt unus dies, quem fecit Dominus, cui conjungeretur Ecclesia de hac peregrinatione liberata, ut et nos exultemus et jocundemur in eo¹.

CAPUT XXVI.

Numerus dierum quomodo accipiendus.

XLIII. Hic ergo dies, cujus et vespera et mane secundum supra dictam rationem accipi potest, sexta repe-

¹ Phil. cxvii, 24.

tionem consummata est uniuersa creatura: factumque est mane, quo finiretur sextus dies; et unde inciperet septimus uesperam non habiturus, quia Dei requies non est creatura; quæ cum per dies cæteros conderetur, aliter in se ipsa facta cognoscebatur, quam in illo cuius in ueritate faciendâ uidebatur, cuius cognitionis quasi decolor species uesperam faciebat. Non itaque jam forma ipsius operis dies, et terminus uespera, et alterius operis initium mane, in hac rerum conditarum narratione debet intelligi; ne cogamur contra Scripturam dicere, præter sex dies conditam diem septimi creaturam, aut ipsum diem septimum nullam esse creaturam: sed dies ille quem fecit Deus, per opera ejus ipse repetitur, non circuitu corporali, sed cognitione spiritali, cum beata illa societas Angelorum et primitus contemplatur in Verbo Dei, quo dicit Deus: « Fiat; » atque ideo prius in ejus cognitione fit, cum dicitur: « Et sic est factum; » et postea rem ipsam factam, in ea ipsa cognoscit, quod significatur facta uespera; et eam deinde cognitionem rei factæ ad illius ueritatis laudem refert, ubi rationem uiderat faciendæ, quod significatur facta mane. Ac sic per omnes illos dies unus est dies, non istorum dierum consuetudine intelligendus, quos uidemus solis circuitu determinari atque numerari; sed alio quodam modo, a quo et illi tres dies, qui ante conditionem istorum luminarium commemorati sunt, alieni esse non possunt. Is enim modus non usque ad diem quartum, ut inde jam istos usitatos cogitarem, sed usque ad sextum septimumque perductus est; ut longe aliter accipiendus sit dies et nox, inter quæ duo diuisit Deus, et aliter iste dies et nox, inter quæ dixit ut diuisant luminaria quæ creauit, cum ait: « Et diuisant inter » diem et noctem¹. » Tunc enim hunc diem condidit,

¹ Gen. 1, 14.

eum condidit solem, cuius presentia eundem exhibet diem: ille autem dies primitus conditus jam triduum peregerat, cum hæc luminaria illius diei quarta repetitione creata sunt.

CAPUT XXVII.

Usitati dies hebdomade longe dispares septem diebus Geneseos.

XLIV. QUAPROPTER quod illum diem vel illos dies, qui ejus repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus, et si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam præcipitare sententiam, tanquam de his aliud sentiri congruentius probabilisque non possit; istos septem dies, qui pro illis agunt hebdomadam, cuius cursu et reuersu tempora rapiuntur, in qua dies unus est a solis ortu usque in ortum circuitus, sic illorum vicem quamdam exhibere credamus, ut non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus.

CAPUT XXVIII.

Interpretatio data de luce et die spiritali non existimetur impropria et figurata.

XLV. NE quisquam arbitretur illud, quod dixit de luce spiritali, et de condito die spiritali et angelica crea-

tura, et de contemplatione quam habet in Verbo Dei, et de cognitione qua in se ipsa creatura cognoscitur; eoque relatione ad laudem incommutabilis veritatis, ubi prius ratio videbatur rei faciendae, quae cognita est facta, non iam propria, sed quasi figurata atque allegorice convenire ad intelligendum diem et vesperam et mane; sed aliter quidem quam in hac consuetudine quotidiana locis hujus et corporalis; non tamen tanquam hic proprie, ibi figurate. Ubi enim melior et certior lux, ibi verior etiam dies: cur ergo non et verior vespera et verius mane? Nam si in istis diebus habet quandam declinationem suam lux in occasum, quam vesperae nomine nuncupamus, et ad ortum iterum reditam, quod mane dicimus, cur et illic vesperam non dicamus, cum a contemplatione Creatoris creatura dispicitur, et mane cum a cognitione creature in laudem Creatoris assurgitur? Neque enim et Christus sic dicitur lux, quomodo dicitur lapis; sed illud propria, hoc utique figurate. Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum dierum enumeratione sententiam, quae non in prophetia figurate, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusque possit intelligi; quaeratur, et divinitus adiutus inveniat. Fieri enim potest ut etiam ego aliam his divinae Scripturae verbis congruentiorem fortassis inveniam. Neque enim ita haec confirmo, ut aliam quae preponenda sit, inveniri non posse contendam, sicut confirmo requiem Dei Scripturam sanctam, non quasi post lassitudinem vel curae molestiam, nobis insinuare voluissem.

capitulum xxxix. **CAPUT XXXIX.**

In angelica cognitione dies, vespera et mane.

XLVI. Quamobrem potest aliquis fortassis mecum disputando certare, ut dicat sublimitium caelorum Angelos non alternatim contueri, primo rationes creaturarum incommutabiliter in Verbi Dei incommutabili veritate, ac deinde ipsas creaturas, et tertio earum etiam in se ipsis cognitionem ad laudem referre Creatoris, sed eorum mentem mirabili facilitate haec omnia simul posse. Numquid tamen dicit, aut si quisquam dixerit audiendus est, illum caelestem in Angelorum millibus civitatem, aut non contemplari Creatoris aeternitatem, aut mutabilitatem ignorare creaturae, aut ex eius quoque inferiori quadam cognitione non laudare Creatorem? Simul hoc totum possunt, simul hoc totum faciunt: possunt tamen et faciunt. Simul ergo habent et diem, et vesperam, et mane.

CAPUT XXX.

Nihil ignobilior angelica scientia, licet in hac sit vespera et mane.

XLVII. Neque enim verendum est, ne forte qui est idoneus iam illa sentire, ideo non patet hoc ibi posse fieri, quia in his diebus, qui solis hujus circuitu peraguntur, fieri non potest. Et hoc quidem non potest eisdem par-

tibus terræ: universam autem mundum quis non videat, si attendere velit, et diem ubi sol est, et noctem ubi non est, et vesperam unde discedit, et mane quo accedit, simul habere? Sed nos plane in terris hæc omnia simul habere non possumus: nec ideo tamen istam terrenam conditionem lucisque corporeæ temporalem localemque circuitum illi patriæ spiritali coequare debemus, ubi semper est dies in contemplatione incommutabilis veritatis, semper vespera in cognitione in se ipsa creaturæ, semper mane etiam ex hac cognitione in laude Creatoris. Quia non ibi abscessu lucis superioris, sed inferioris cognitionis distinctione fit vespera; nec mane tanquam nocti ignorantie scientia matutina succedat, sed quod vespertinam etiam cognitionem in gloriam Conditoris attollat. Denique et ille nocte non nominata, « Vespere, inquit, » et mane et meridie enarrabo et annuntiabo; et exaudivit vocem meam: » hic fortasse per temporum vicies, sed tamen, quantum patet, significans quid sine temporum vicibus ageretur in patria, cui ejus peregrinatio suspirabat.

CAPUT XXXI.

In initio creationis rerum quomodo non simul dies, vespera et mane in angelica cognitione.

XLVIII. Sæpe numquid si jam nunc simul ista omnia gerit atque habet angelica illa societas et unitas dei, quem primitus condidit Deus, tunc etiam cum hæc conderentur simul hæc habuit? Nonne per omnes sex dies,

— Psal. lxxv, 18.

cum ea quæ per singulos Deo condere placuit, conderentur, primo hæc accipiebat in Verbo Dei, ut in ejus notitia primitus fierent, cum dicebatur, « Et sic est factum; » deinde cum facta essent, in sua propria natura qua sunt, Deoque placuissent quia bona sunt, tunc iidem ea cognoscebant alia quadam inferiore cognitione, quæ nomine vespere significata est; ac deinde facta vespera fiebat mane, cum de suo Deo opere laudaretur, et alterius creaturæ quæ deinceps faciendæ erat, ex Dei Verbo notitia, prius quam fieret, acciperetur? Non ergo tunc simul omnia, et dies et vespera et mane; sed singillatim, per ordinem quem Scriptura commemorat.

CAPUT XXXII.

Si tunc ista omnia simul in Angelorum scientia, saltem non sine quodam ordine fuerunt.

XLIX. An etiam tunc simul omnia, quia non secundum temporum moras, sicut fiunt dies isti, cum oritur et occidit sol, et in locum suum redit, ut rursus oriatur; sed secundum potentiam spiritalem mentis angelicæ, cuncta quæ voluerit simul notitia facilima comprehendentem? Nec ideo tamen sine ordine, quo apparet connectio precedentium sequentiumque causarum. Neque enim cognitio fieri potest, nisi cognoscenda præcedant, quæ item priora sunt in Verbo, per quod facta sunt omnia quam in iis quæ facta sunt omnibus. Mens itaque humana prius hæc quæ facta sunt, per sensus corporis experitur, eorumque notitiam pro infirmitatis humanæ modulo capit: et deinde querit eorum causas, si quo modo possit ad eas pervenire principaliter atque incommutabi-

liter manentes in Verbo Dei, ac sic invisibilia ejus, per ea quae facta sunt, intellecta conspiciere. Quod quanta tarditate ac difficultate agat, et quanta temporis mora propter corpus corruptibile quod aggravat animam, etiam quae ferventissimo studio rapitur ut instanter ac perseveranter hoc agat, quis ignorat? Mens vero angelica pura charitate inherens Verbo Dei, posteaquam illo ordine creata est, ut procederet caetera, prius ea vidit in Verbo Dei faciendae, quam facta sunt: ac sic prius in ejus fiebant cognitione, cum Deus dicebat ut fierent, quam in sua propria natura: quae itidem facta in eis ipsis etiam cognovit, minore utique notitia, quam vespera dicta est. Quam notitiam sane precedebant quae fiebant; quia praecedit cognitionem quicquid cognosci potest. Nisi enim prius sit quod cognoscatur, cognosci non potest. Post hoc si eo modo sibi placeret, ut amplius se ipsa quam Creatore suo delectaretur: non fieret mane, id est, non de sua cognitione in laudem Creatoris assurgeret. Cum vero factum est mane, faciendum erat aliud et cognoscendum Deo dicente, « Fiat; » ut prius itidem fieret in cognitione mentis angelicae: et posset rursus dici, « Et sic est factum; » tum; » ac deinde in natura propria, ubi subsequente vespera nosceretur.

II. Ac per hoc etiam si nulla hic morarum temporalium sunt intervalla, praecessit tamen ratio condendae creaturae in Verbo Dei, cum dixit: « Fiat lux. » Et secuta est ipsa lux, qua angelica mens formata est, atque in sua natura facta est, non autem alibi sequebatur ut fieret: et ideo non prius dictum est, « Et sic est factum; » et postea dictum, « Et fecit Deus lucem: » sed continuo post Verbum Dei facta est lux, adhasique creati luci lux creata, videns illum et se in illa, id est, rationem qua facta est. Vidit etiam se in se, id est, distante quod factum est ab eo qui

fecit. Et ideo cum placuisset Deo factum videnti quia hocque est, et divisa esset lux a tenebris, et vocata lux dies, et tenebrae nox; facta est et vespera: quia necessaria erat et ista cognitio, qua distingueretur a Creatore creatura, aliter in se ipsa cognita quam in illo: atque inde mane ad aliud praecognoscendum, quod fuerat verbo Dei faciendum, prius in cognitione mentis angelicae, deinde in natura ipsius firmamenti. Et ideo dixit Deus: « Fiat firmamentum; » et sic est factum, » in cognitione creaturae spiritualis, hoc prius quam fieret in eo ipso praescens. Deinde « Fecit Deus firmamentum, » jam utique ipsam firmamenti naturam, cujus minor esset tanquam vespertina cognitio: ac sic usque ad omnium operum finem, et usque ad requiem Dei, quae non habet vesperam, quia non est facta sicut creatura, ut posset etiam ipsius geminam cognitio, tanquam prior et major in Verbo Dei sicut in die, et posterior ac minor in se ipsa sicut in vespera.

CAPUT XXXIII.

An simul omnia, an per intervalla dierum condita fuerint.

II. Sed si omnia mens simul angelica potest, quae singillatim per ordinem connexarum causarum sermo distinguit, numquid etiam quae fiebant, velut ipsum firmamentum, velut aquarum congregatio, speciesque terrarum nudata, velut fructicum et arborum germinatio, luminatum et siderum conformatio, aquatilia terrestriaque animalia simul omnia facta sunt? annon potius per

intervalla temporum secundum præfinitos dies? An forte non sicut ea secundum motus eorum naturales nunc experimur, ita etiam cum primitus instituta sunt cogitare debemus; sed secundum mirabilem atque ineffabilem virtutem Sapientiæ Dei, « Quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter? » Neque enim et ipsa gradibus attingit, aut tanquam gressibus pervenit. Quapropter quam facilis ei efficacissimus motus est, tam facile Deus condidit omnia, quoniam per illam sunt condita: ut hoc quod nunc videmus temporalibus intervallis ea moveri ad peragenda quæ suo cuique generi competunt, ex illis insitis rationibus veniat, quas tanquam semmaliter sparsit Deus in actu condendi, « Cum dixit, et facta sunt, mandavit, et creata sunt? »

LII. Non itaque tarde institutum est, ut essent tarda quæ tarda sunt; nec ea mora condita sunt secula, quæ transcurrunt. Hos enim numeros tempora peragunt, quos cum crearentur, non temporaliter acceperunt. Alioquin si rerum naturales motiones, dierumque istorum, quos novimus, usitata spacia, cum hæc primitus verbo Dei facta sunt, cogitemus; non uno die opus erat, sed pluribus, ut ea quæ radicibus pullulant, terramque vestiunt, subter primitus germinarent; deinde certo numero dierum pro suo quaque genere in auras erumperent, etiamsi hoc usque fieret, quod de creata natura eorum die uno, id est, tertio factum Scriptura narravit. Deinde quot diebus opus erat, ut aves volarent, si a suis primordiis existentes, ad plumas et pennas per naturæ suæ numeros pervenerunt? An forte ova tantum creata erant, cum quinto die dictum est, quod ejecerini aquæ omne volatile pennatum secundum suum genus? Aut si propterea recte hoc dici potuit, quia in illo humore ovorum jam erant omnia,

¹ Sap. viii, 1. — ² Psal. xxxii, 9.

quæ per numeros certos dierum coalescunt, et explicantur quodam modo, quia inerant jam ipsæ numerose rationes incorporaliter corporibus rebus intextæ; cur non et ante ova idipsum recte dici potuerit; cum jam eadem rationes in elemento humido fierint, quibus alites per temporales sui cuiusque generis moras oriri et perfici possent? De quo enim Creatore Scriptura ista narravit, quod sex diebus consummaverit omnia opera sua¹; de illo alibi non utique dissonanter scriptum est, quod creaverit omnia simul. Ac per hoc et istos dies sex vel septem, vel potius unum sexies septiesve repetitum simul fecit, qui fecit omnia simul². Quid ergo opus erat sex dies tam distincte dispositeque narrari? Quia scilicet si qui non possunt videre quod dictum est, « Creavit omnia simul, » nisi cum eis sermo tardius incedat, ad illos eos ducit, pervenire non possunt.

CAPUT XXXIV.

Omnia et simul facta, et nihilominus per sex dies facta.

LIII. Quomodo ergo dicimus sexies repetitum lucis illius præsentiam per angelicam cognitionem a vespera ad mane cum ipsa tria simul, id est, et diem et vespeream et mane, semel ei habere suffecerit: cum simul universam creaturam, sicut simul facta est, et in primis atque incommutabilibus rationibus, per quas condita est, contempleretur propter diem, et in eius ipsius naturæ cognosceret propter vespeream, et Creatorem ex ipsa etiam

¹ Gen. ii, 2. — ² Eccli. iiii, 1. See: *causæ solis et stellarum*

inferiore cognitione propter mane laudaret? Aut quomodo præcedebat mane, ut in Verbo cognosceret quid esset Deo postea faciendum, id ipsum etiam consequenter vesperè cognitura, si prius et posterius nihil factum est, quia simul omnia facta sunt? Imòvero et prius atque posterius per sex dies quæ commemorata sunt facta sunt, et simul omnia facta sunt: quia et hæc Scriptura, quæ per memoratos dies narrat opera Dei, et illa quæ simul eum dicit fecisse omnia, verax est; et utraq; una est, quia uno Spiritu veritatis inspirante conscripta est.

LII. Sed in his rebus, in quibus quid prius sit vel posterius, intervalla temporum non demonstrant, quamvis utrumque dici possit, id est, et simul, et prius, et posterius, facilius tamen intelligitur quod dicitur simul, quam quod prius atque posterius: velut cum solem intuemur orientem, certe manifestum est, quod ad eum acies nostra pervenire non posset, nisi transiret totum aëris cœlique spatium, quod inter nos et ipsum est: hoc autem cuius longinquitati sit, quis æstimare sufficiat? Nec utique perveniret eadem acies vel radius oculorum nostrorum ad transcendendum aërem, qui est super mare, nisi prius transisset eum, qui est super terram, in qualibet mediterranea regione simus, ab eo loco ubi sumus usque ad litus maris. Deinde si ad eandem lineam contuitus nostri adhuc post mare terre adiacent, eum quoque aërem, qui super illas transmarinas terras est, transire acies nostra non potest, nisi prius peracto spatio aëris illius, qui super mare quod prius occurrit, extenditur. Faciamus jam post illas transmarinas terras non nisi Oceanum remanere, nam quid et aërem qui super Oceanum diffunditur, potest transire acies nostra, nisi prius transierit quidquid aëris citra Oceanum supra terram est? Oceani autem magnitudo incomparabilis perhibetur; sed quantacumque sit, prius

oportet aërem, qui supra est, transeat radii nostrorum oculorum; et postea quidquid ultra est, tum demum ad solem perveniant, quem videmus. Num igitur quia toties hic diximus prius et postea, ideo non simul omnia uno ietu transit noster obtutus? Si enim clausis oculis faciem contra visuri solem ponamus, nonne mox ut eos aperuerimus, ibi potius aciem nostram nos invenisse, quam illuc eam perduxisse putabimus; ita ut nec ipsi oculi prius aperti fuisset videantur, quam illa quo intenderat pervenisse? Et certe iste corporeæ lucis est radius, emicane ex oculis nostris, et tam longe posita tanta celeritate contingens, ut æstimari compararique non possit. Nempe hic et illa omnia tam ampla immensaque spatia simul uno ietu transiri manifestum est, et quod prius posteriusque transeatur, nihilominus certum est.

LIV. Merito resurrectionis nostræ celeritatem eum exprimere vellet Apostolus, in ietu oculi dixit fieri. Neque enim aliquid in rerum corporearum motibus vel actibus potest celerius inveniri. Quod si oculorum carnalium acies celeritate tantum potest, quid mentis acies vel humanæ, quanto magis angelicæ? Quid jam de ipsius summæ Dei Sapientiæ celeritate dicatur, quæ attingit ubique propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrit? In his ergo quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius posteriusve fieri debuerit, nisi in illa Sapientiâ, per quam facta sunt omnia per ordinem simul.

1. Cor. xv, 52. — 1. Sup. tit. 24. — In ietu oculi dicitur, quod simul facta sunt omnia, quia celeritate tantum potest, quid mentis acies vel humanæ, quanto magis angelicæ? Quid jam de ipsius summæ Dei Sapientiæ celeritate dicatur, quæ attingit ubique propter suam munditiam, et nihil inquinatum in eam incurrit? In his ergo quæ simul facta sunt, nemo videt quid prius posteriusve fieri debuerit, nisi in illa Sapientiâ, per quam facta sunt omnia per ordinem simul.

CAPUT XXXV.

Conclusio de diebus Genesios.

LVI. Dixit ergo ille, quem Deus primitus fecit, si spiritalis rationalisque creatura est, id est, Angelorum supercoelestium atque Virtutum, presentatus est omnibus operibus Dei hoc ordine presentia, quo ordine scientie, qua et in Verbo Dei facienda prenosceret, et in creatura facta cognosceret, non per intervallorum temporalium moras, sed prius et posterius habens in connexionione creaturarum, in efficacia vero Creatoris omnia simul. Sic enim fecit quae futura essent, ut non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta currebant tempora. Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis caelestis circumeundo explicat, atque replicat, secundum quamdam umbram significationis admonent nos quaerere illos dies in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus Dei per senariam numeri perfectionem presentari poterit; atque inde septimam requiem Dei mane habere, et vespere non habere; ut non sit hoc Deo requiescere in die septimo, tanquam ipso die septimo egerit ad requiem suam; sed quod in conspectu Angelorum suorum requieverit ab omnibus operibus suis, quae fecit, non atque nisi in se ipso, qui factus non est; id est, ut creatura ejus angelica, quae cognoscendis omnibus operibus ejus in ipso et in illis, tanquam dies cum vespere presentata est, nihil post omnia valde bona opera ejus melius cognosceret, quam illum ab omnibus in se ipso requiescere, nullo eorum illum quo sit beator.

LIBER V.

CAPUT I.

Sex vel septem Genesis dies unius diei repetitione numerari potuisse.

I. « Hic est liber creaturae caeli et terrae, cum factus est dies, fecit Deus caelum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne fenum agri, antequam exortum est. Non enim pluerat super terram Deus: et homo non erat, qui operaretur terram. Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terre. » Nunc certe firmior sit illa sententia, qua intelligitur unum diem fecisse Deum, unde jam illi sex vel septem dies unius diei repetitione numerari poterint: quandoquidem apertius sancta Scriptura jam dicit, concludens quodam modo cuncta quae ab initio usque ad hunc locum dixerat, atque inserit: « Hic est liber creaturae, vel facturae caeli et terrae, cum factus est dies. » Neque enim quisquam dicturus est caelum et terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies: « In principio fecit Deus caelum et terram. » Illud enim si eo modo intelligitur,

1 Gen. II, 4-6. — 2 Id. I, 1.

CAPUT XXXV.

Conclusio de diebus Genesios.

LVI. Dicit ergo ille, quem Deus primitus fecit, si spiritalis rationalisque creatura est, id est, Angelorum supercoelestium atque Virtutum, presentatus est omnibus operibus Dei hoc ordine presentia, quo ordine scientie, qua et in Verbo Dei facienda prenosceret, et in creatura facta cognosceret, non per intervallorum temporalium moras, sed prius et posterius habens in connexione creaturarum, in efficacia vero Creatoris omnia simul. Sic enim fecit quae futura essent, ut non temporaliter faceret temporalia, sed ab eo facta current tempora. Ac per hoc isti dies septem, quos lux corporis caelestis circumeundo explicat, atque replicat, secundum quamdam umbram significationis admonent nos quaerere illos dies in quibus lux creata spiritalis omnibus operibus Dei per senariam numeri perfectionem presentari poterit; atque inde septimam requiem Dei mane habere, et vespere non habere; ut non sit hoc Deo requiescere in die septimo, tanquam ipso die septimo egerit ad requiem suam; sed quod in conspectu Angelorum suorum requieverit ab omnibus operibus suis, quae fecit, non atque nisi in se ipso, qui factus non est; id est, ut creatura ejus angelica, quae cognoscendis omnibus operibus ejus in ipso et in illis, tanquam dies cum vespere presentata est, nihil post omnia valde bona opera ejus melius cognosceret, quam illum ab omnibus in se ipso requiescere, nullo eorum illum quo sit beator.

LIBER V.

CAPUT I.

Sex vel septem Genesis dies unius diei repetitione numerari potuisse.

I. « Hic est liber creaturae caeli et terrae, cum factus est dies, fecit Deus caelum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne fenum agri, antequam exortum est. Non enim pluerat super terram Deus: et homo non erat, qui operaretur terram. Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terre. » Nunc certe firmior sit illa sententia, qua intelligitur unum diem fecisse Deum, unde jam illi sex vel septem dies unius diei repetitione numerari poterint: quandoquidem apertius sancta Scriptura jam dicit, concludens quodam modo ea quae ab initio usque ad hunc locum dixerat, atque infert: « Hic est liber creaturae, vel facturae caeli et terrae, cum factus est dies. » Neque enim quisquam dicturus est caelum et terram hic ita commemorata, sicut dictum erat antequam conditus insinuaretur dies: « In principio fecit Deus caelum et terram. » Illud enim si eo modo intelligitur,

1 Gen. II, 4-6. — 2 Id. I, 1.

ut aliquid Deus fecerit sine die, prius quam faceret diem, qua ratione id possit accipi, suo loco dixi, quod dicendum putavi, nulli intercludens melius intelligendi licentiam. Nunc autem: « Hic est, inquit, liber creaturæ cœli et » terre, cum factus est dies: » satis, ut opinor, ostendens non hic se ita commemorasse cœlum et terram, sicut in principio antequam fieret dies, cum tenebræ essent super abyssum, sed quomodo factam est cœlum et terra, cum factus est dies, id est, jam formatis atque distinctis partibus et generibus rerum, quibus universa creatura disposita atque composita reddit hanc speciem, quæ mundus vocatur.

II. Illud hic ergo cœlum commemoratum est, quod cum creasset Deus, firmamentum vocavit, cum omnibus quæ in illo sunt; et ea terra, quæ cum abyssu immo obtinet locum, cum omnibus quæ in ea sunt. Sequitur enim et adjungit: « Fecit Deus cœlum et terram: » ut cœli et terre nomine et premissio antequam factum diem commemoraret, et repetitio commemorasset, non sinat suspicari, ita se nunc cœlum et terram nominasse, sicut in principio antequam esset creatus dies. Sic enim verba contextit: « Hic est liber creaturæ cœli et terre, cum » factus est dies, fecit Deus cœlum et terram: » ut si quisquam velit sic intelligere quod superius positum est: « Liber creaturæ cœli et terre, » quemadmodum dictum est: « In principio fecit Deus cœlum et terram, » prius quam conderet diem, quia prius et hic commemorata sunt cœlum et terra, et postea factus dies; corrigatur subsequentibus verbis: quia et post commemoratum factum diem rursus cœli et terre nomen adiunctum est.

III. Quanquam et hoc quod positum est, « cum, » et sic adjunctum, « factus est dies, » cuius contentioso ex-

torquent alium esse intellectum non posse. Si enim ita esset interpositum, ut diceretur: « Hic est liber creaturæ cœli et terre, factus est dies, fecit Deus cœlum et terram; » quisquam forte arbitraretur librum creaturæ cœli et terre sic appellatum; quomodo appellatum est in principio cœlum et terra, ante conditum diem; ac deinde subiunctum, « Factus est dies, » sicut ibi postea narratum est, quod Deus fecerit diem: inde continuo rursus dictum: « Fecit Deus cœlum et terram, » tanquam sic jam quemadmodum hæc facta sunt post conditum diem. Sed quia ita interpositum est ut diceretur, « Cum factus est dies: » sive hoc superioribus verbis connectas, ut sit una sententia: « Hic est liber creaturæ cœli et terre, cum factus est dies; » sive inferioribus, ut item hoc modo sit plena sententia: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram; » procul dubio cogit eo modo se intelligi cœlum et terram commemorasse, quomodo facta sunt, cum factus est dies. Deinde cum dictum esset: « Fecit » Deus cœlum et terram; » additum est, « Et omne viride » agri: » quæ certe manifestum est tertio die facta. Unde liquidius apparet eundem illum esse unum diem quem fecit Deus, quo repetitio, factus est et secundus, et tertius, et cæteri usque ad septimum diem.

CAPUT II.

Viride agri cur additum.

IV. Cuius autem nomine cœli et terre, usitato more Scripturarum, nunc universam creaturam voluerit accipi, queri potest cur addiderit, « Et omne viride agri; » quod

mihî videtur ideo posuisse, ut significantius intimaret quem diem commendaverit, quod ait, « Cum factus est » dies. » Cito enim quisquam putaret hunc diem lucis corporeæ commendatum, quo circumeunte nobis vicissitudo diurni nocturnique temporis exhibetur. Sed cum creaturarum conditarum ordinem recolimus, et invenimus omne viride agri tertio die creatum, antequam sol fieret, qui quarto die factus est, cujus presentia dies iste quotidianus usitatusque peragitur; quando audimus: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et » omne viride agri, » admonemur de ipso die cogitare, quem sive corporalem nescio qua luce nobis incognita, sive spiritalem in societate unitatis angelicæ, non tamen talem qualem hic novimus, intellecta vestigare conemur.

CAPUT III.

Ex narrationis ordine intelligitur omnia simul creata fuisse.

V. ILLUD etiam non ab re fuerit intueri, quod cum posset dicere: « Hic est liber creature cœli et terræ, cum » fecit Deus cœlum et terram, » ut in cœlo et terra intelligeremus quidquid in eis est, sicut loqui divina Scriptura consuevit, ut nomine cœli et terræ sepiissime, interdum addito et maris, universam insinnet creaturam, aliquando adiungens et dicens: « Et quæ sunt in eis: » ut quidquid horum diceret, ibi intelligeremus et diem, sive quem primitus dicit, sive istum quem presentia solis fecit:

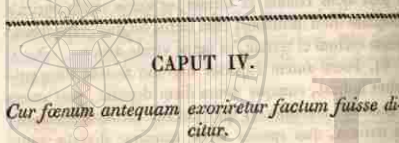
¹ Psal. cxlv, 6.

non ita dixit, sed interposuit diem dicens: « Cum factus » est dies. » Nec ita locutus est ut diceret: « Hic est liber creature diei et cœli et terræ; » tanquam hoc ordine, quo facta narrantur. Nec ita: « Hic est liber creature cœli et terræ, cum factus est dies et cœlum et terra, cum fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri. » Nec ita: « Hic est liber creature cœli et terræ, cum fecit Deus diem, et cœlum et terram, et omne viride agri: » hos enim magis locutionis modos loquendi consuetudo posebat. Sed ait: « Hic est liber creature cœli et terræ, cum factus est dies, » fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri: » tanquam illud insinuans, cum factus est dies, tunc fecisse Deum cœlum et terram, et omne viride agri.

VI. Porro autem superior narratio factum diem primitus indicat, eumque unum diem deputat, post quem secundum annumerat, quo factum est firmamentum; et tertium, quo species terræ marisque digestæ sunt, et lignum atque herbam terra produxit. An forte hoc illud est, quod in libro superiore moliebamur ostendere, simul Deum fecisse omnia; quandoquidem narrationis illa contextio, cum sex dierum ordine creata cuncta et consummata memorasset, nunc ad unum diem omnia rediguntur nomine cœli et terræ, etiam fruticum adjuncto genere? Nimiram propter quod supra dixi, ut si fortassis ex hac nostra consuetudine intelligeretur dies, corrigeretur lector, cum recederet viride agri ante istum solem diem Deum dixisse ut terra produceret. Ita jam non ex alio Scripturæ sanctæ libro profertur testimonium quod omnia simul Deus creaverit¹, sed vicina testificatio paginæ consequentis ex hac re nos admonet, dicens: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram, et omne viride agri: » ut istum diem et

¹ Eccli. xviii, 1.

septies intelligas repetitum, ut fierent septem dies; et cum audis tunc facta omnia, cum factus est dies, illam senariam vel septenariam repetitionem sine intervallis morarum spatorumque temporalium factam, si possis, apprehendas; si nondum possis, hæc relinquas conspicienda valentibus; in autem Scriptura non deserente infirmitatem tuam, et materno incessu tecum tardius ambulante proficias; quæ sic loquitur, ut altitudine superbos irideat, profunditate attentos terreat, veritate magnos pascat, affabilitate parvulos nutriet.

CAPUT IV.

Cur fœnum antequam exoriretur factum fuisse dicitur.

VII. Quid sibi ergo vult etiam quod sequitur: nam ita sermo contextitur: « Cum factus est dies, fecit Deus cœlum » et terram, et omne viride agri, antequam esset super » terram, et omne fœnum agri, antequam exortum est. » Quid est hoc? Nonne querendum est ubi ea fecerit, antequam essent super terram, et antequam exorta sunt? Quis enim non proclivius crederet tunc ea Deum facisse, cum exorta sunt, non antequam exorta sunt, nisi admoneretur hoc divino eloquio ista Deum fecisse antequam exorirentur, ut si ubi facta sint, invenire non possit, credat tamen ante facta quam exorta, quisquis huic Scripturæ pie eredit; impie quippe non credit.

VIII. Quid ergo dicemus? An quod nonnulli putaverunt in ipso Verbo Dei facta omnia, antequam exoriren-

¹ Gen. ii, 4.

tur in terra? Sed si hoc modo facta sunt, non cum factus est dies, sed antequam fieret dies, facta sunt: aperte autem Scriptura dicit: » Cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super » terram, et omne fœnum antequam exoriretur. » Si ergo cum factus est dies, non utique antequam fieret dies: ac per hoc non in Verbo, quod Patri coeternum est antequam dies, antequam omnino aliquid fieret; sed cum factus est dies. Nam illa, quæ in Verbo Dei ante omnem creaturam sunt, non utique facta sunt: hæc autem facta sunt, cum factus est dies, sicut Scripturæ verba declarant: sed tamen antequam essent super terram, antequam exorirentur, quod de viribus et fœno agri dictum est.

IX. Ubi ergo? An in ipsa terra causaliter et rationaliter; sicut in seminibus jam sunt omnia, antequam evolvant quodam modo, atque explicent incrementa et species suas per numeros temporum? Sed ista semina, quæ videmus, jam super terram sunt, jam exorta sunt: annon erant super terram, sed infra terram; et ideo antequam exorta sunt, facta sunt, quia tunc exorta sunt, cum semina germinarunt, et accessu incrementorum in auras eruperunt, quod per moras temporum nunc fieri videmus suo cuique generi distributas? Num ergo semina tunc facta sunt, cum factus est dies, et in ipsis erat omne viride agri, et omne fœnum, nondum ea specie quæ sunt super terram jam exorta, sed ea vix quæ sunt in rationibus seminum? Semina ergo primum terra produxit? Sed non ita Scriptura loquebatur, cum diceret: « Et produxit terra herbam » pabuli, vel herbam fœni, seminantem semen secundum genus, et secundum similitudinem; et lignum » fructuosum faciens fructum, cuius semen solum in se » secundum genus super terram. » His enim verbis magis apparet semina esse orta ex herbis et lignis; non autem

illa ex seminibus, sed ex terra: præsertim quia et ipsa verba Dei sic se habent. Non enim ait: « Germinent semina in terra herbam fœni, et lignum fructuosum; » sed ait: « Germinet terra herbam fœni seminantem semen; » ut semen ex herba, non herbam insinualet ex semine. « Et » sic est factum, et produxit terra; » id est, prius sic est factum in cognitione illius diei, et produxit terra jam, ut hoc fieret etiam in ipsa creatura, que condita est.

X. Quomodo ergo antequam essent super terram, et antequam exorirentur; quasi aliud eis fuerit fieri cum celo et terra, quando factus est dies ille inusitatus atque incognitus nobis, quem primum Deus fecit; aliud autem exoriri super terram, quod non sit nisi per hos dies, quos circuitus solis facit per temporum moras suo cuique generi accommodatas? Quod si ita est, diesque ille societas atque unitas super celestium Angelorum atque Virtutum est; procul dubio longe aliter nota est Angelis creatura Dei, aliter nobis; excepto quod eam in Verbo Dei noverunt, per quod facta sunt omnia, etiam in seipsa dico longe aliter notam eis esse quam nobis. Illis enim primordialiter, ut ita dicam, vel originaliter, sicut eam Deus primitus condidit, et post eam conditionem a suis operibus requievit, non condendo aliquid amplius; nobis autem secundum rerum antea conditarum administrationem, jam per ordines temporum, secundum quam Deus jam illis rebus per senariam perfectionem consummatis, usque modo operatur.

XI. Causaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est, producendi accepisse virtutem. In ea quippe jam tanquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, que per tempora futura erant. Nam utique postea plantavit Deus paradysum juxta Orientem, et ejecit ibi de terra omne lignum speciosum ad æ-

pectum, et bonum ad escam; nec tamen dicendum est eum aliquid tunc addidisse creaturæ, quod ante non fecerat; quod velut illi perfectioni, qua omnia bona valde sexto die consummavit, post esset addendum; sed quia jam omnes naturæ fruticum atque lignorum in prima conditione factæ fuerant, a qua conditione Deus requievit, movens deinde administransque per temporales cursus illa ipsa que condidit, et a quibus conditis requievit, non solum tunc plantavit paradysum, sed etiam nunc omnia que nascuntur. Quis enim alius etiam nunc ista creat, nisi qui usque nunc operatur? Sed creat hæc modo ex iis que jam sunt: tunc autem ab illo, cum omnino nulla essent, creata sunt, cum factus est dies ille, qui etiam ipse omnino non erat, spiritalis videlicet atque intellectualis creatura.

CAPUT V.

Ordo creationis rerum per sex dies, non intervallis temporum, sed connexionione causarum.

XII. Factæ itaque creaturæ motibus cœperunt currere tempora: unde ante creaturam frustra tempora requiruntur, quasi possint inveniri ante tempora tempora. Motus enim si nullus esset vel spiritalis vel corporalis creaturæ, quo per præsens præteritis futura succederent; nullum esset tempus omnino. Moveri autem creatura non utique posset si non esset. Potius ergo tempus a creatura, quam creatura cœpit a tempore, utrumque autem ex Deo. « Ex ipso enim, et per ipsam, et in ipso sunt om-

» nia¹. » Nec sic accipiatur quod dictum est, tempus a creatura cepit, quasi tempus creatura non sit; cum sit creatura motus ex alio in alio, consequentibus rebus secundum ordinationem administrantis Dei cuncta quae creavit. Quapropter cum primam conditionem creaturam cogitamus, a quibus operibus suis Deus in die septimo requievit; nec illos dies sicut istos solares, nec ipsam operationem ita cogitare debemus, quemadmodum nunc aliquid Deus operatur in tempore: sed quemadmodum operatus est omnia simul, praestans eis etiam ordinem, non intervallis temporum: sed connexionem causarum, ut ea quae simul facta sunt, senario quoque illius diei numero presentato perficerentur.

XIII. Non itaque temporali, sed causali ordine prius facta est informis formabilisque materies, et spiritalis et corporalis, de qua fieret quod faciendum esset, cum et ipsa prius quam instituta est, non fuisset: nec instituta est nisi ab illo utique summo Deo et vero, ex quo sunt omnia; sive coeli et terrae nomine significata sit, quae in principio fecit Deus ante unum illum diem quem condidit, propterea jam sic appellata, quia inde facta sunt coelum et terra; sive nomine terrae invisibilis et incomposite atque abyssu tenebrae, ut jam in primo libro tractatum est.

XIV. In his vero, quae jam ex informitate formata sunt, evidentiisque appellantur creatura vel facta vel condita, primum factus est dies. Oportebat enim ut primatum creaturae obtineret illa natura, quae creaturam per Creatorem, non Creatorem per creaturam posset agnoscere. Secundo firmamentum unde corporeus incipit mundus. Tertio species maris et terrae, atque in terra potentialiter, ut ita di-

¹ Rom. xi, 36.

cam, natura herbarum atque lignorum. Sic enim terra ad Dei verbum ea produxit antequam exorta essent, accipiens omnes numeros eorum quos per tempora exereret secundum suum genus. Deinde posteaquam haec velut habitatio rerum condita est, quarto die luminaria et sidera creata sunt, ut prius pars mundi superior, rebus quae intra mundum moventur visibilibus ornaretur. Quinto aquarum natura, quia caelo aërique conjungitur, produxit ad Dei verbum indigenas suos, omnia scilicet natailia et volatilia; et haec potentialiter in numeris, qui per congruos temporum motus exererentur. Sexto terrestria similiter animalia, tanquam ex ultimo elemento mundi ultima; nihilominus potentialiter, quorum numeros tempus postea visibiliter explicaret.

XV. Hunc omnem ordinem creaturae ordinatae dies ille cognovit, et per hanc cognitionem sexies quodam modo presentatus tanquam sex dies exhibuit, cum sit unus dies, ea quae facta sunt, in Creatore primitus, et in ipsis consequenter agnoscens, nec in ipsis remansens, sed eorum etiam cognitionem posteriorem ad Dei relatae dilectionem, vesperam et mane et meridiem in omnibus praebuit; non per moras temporum, sed propter ordinem conditorum. Postremo quietis sui Creatoris, qua in se requiescit ab omnibus operibus suis, notitiam representans, in qua non habet vesperam, benedicti et sanctificari ob hoc meruit. Unde ipsum septenarium numerum sancto Spiritui quodam modo dedicatum, commendat Scriptura, et novit Ecclesia.

XVI. Hic est ergo liber creaturae coeli et terrae, qua in principio fecit Deus coelum et terram, secundum materiam quamdam, ut ita dicam, formabilitatem, quae consequenter verbo ejus formanda fuerat, praecedens formationem suam, non tempore, sed origine. Nam utique enim

formaretur, primum factus est dies: cum factus est dies, fecit Deus cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri antequam exoriretur, sicut tractavimus; vel si quid liquidius et congruentius videri et dici potuit aut potuerit.

CAPUT VI.

De versiculo 5 capiti u Genesios, ubi sic legitur: Non enim pluerat, etc. An inde intelligendum omnia simul creata esse.

XVII. Quoniam autem sequitur: « Non enim pluerat Deus » super terram, et homo non erat qui operaretur terram; quo pertineat, et quid nobis insinuet, indagare difficile est. Tanquam, ideo antequam exortum est, fecit Deus fœnum agri, quia nondum pluerat super terram: si enim post pluviam fœnum fecisset, pluvia magis exortum quam factam ab eo videretur? Quid enim, quod post pluviam exoritur, ab alio fit nisi ab eodem Deo? Cur autem non erat homo qui operaretur terram? Nonne jam sexto die lecerat hominem, et septimo requieverat ab omnibus operibus suis? An hoc recapitulando commemorat, quoniam quando fecit Deus omne viride agri, et omne fœnum, nondum pluerat super terram, et nondum erat homo? Tertio quippe die fecit ista, hominem autem sexto. Sed cum fecit Deus omne viride atque omne fœnum agri antequam exortum est super terram, non solum homo non erat qui operaretur terram, sed nec ipsum fœnum erat super terram, quod utique ante dicit factum quam exortum. An ideo die tertio fecit Deus ista,

quia nondum erat homo qui operando terram faceret ea? Quasi vero tam multa ligna et tam multa genera herbarum, non sine ulla opera hominum nascentur ex terra?

XVIII. An ob hoc utrumque positum est, et quia nondum pluerat super terram, et quia nondum erat homo qui operaretur terram? Ubi enim opera humana non est, per pluviam ista nascuntur. Sunt etiam quædam quæ per pluviam non nascuntur, nisi humana opera accedat. Ideo nunc utrumque adiutorium necessarium est, ut cuncta nascantur: tunc autem utrumque defuit; ideo fecit Deus hæc potentia Verbi sui sine pluvia, sine opere humano. Nam etiam nunc ipse facit, sed jam per pluviam et per hominum manus; « Quamvis neque qui plantat sit aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus¹. »

XIX. Quid est ergo quod adiungit: « Fons autem » ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ? Ille quippe fons tanta largitate manans, sicut Nilus Ægypto, posset universæ terræ esse pro pluvia. Quid itaque pro magno commendatum est, antequam plueret fecisse Deum illa gignentia, cum quantum posset adjuvare pluvia, tantum fons irrigans terram? Verum etsi aliquid minus, minora illa fortasse, non tamen nulla nascerentur. An hinc etiam more suo Scriptura tanquam infirmis infirmiter loquitur, et tamen innuit aliquid quod intelligat qui valuerit? Nimirum enim sicut isto die, paulo superius commemorato, significavit unam diem factam a Deo, et tunc Deum fecisse cœlum et terram cum factus est dies, ut quomodo possemus cogitaremus simul omnia Deum fecisse, quamvis superior sex dierum enumeratio velut temporum intervalla ostendisse videretur: ita cum dixisset cum cœlo et terra Deum fecisse omne viride agri antequam esset super terram, et omne fœnum agri ante-

¹ 1 Cor. iii, 7. — ² Gen. ii, 6.

quam exortum est, addidit: « Nondum enim pluerat Deus » super terram, nec erat homo qui operaretur terram: » tanquam diceret: « Non ea sic fecit Deus, quemadmodum facit nunc talia, cum pluit, et cum operantur homines. » Hæc enim jam per moras temporum fiunt, quæ tunc non erant, cum fecit omnia simul, unde etiam tempora inciperent.

CAPUT VII.

De fonte qui rigabat totam terram. — Semina rerum.

XX. Quod autem sequitur: « Fons autem ascendebat » de terra, et irrigabat omnem faciem terræ¹: » hinc jam, quantum arbitrator, intimatur quæ fiant secundum intervalla temporum ex prima illa conditione creaturarum, ubi facta sunt omnia simul. Et recte ab eo cepit elementum, ex quo cuncta genera nascuntur vel animalium, vel herbarum atque lignorum, ut agant temporales numeros suos naturis propriis distributos. Omnia quippe primordia seminum, sive unde omnis caro, sive unde omnia fructifera gignuntur, humida sunt, et ex humore concresecunt. Insunt autem illis efficacissimi numeri, trahentes secum sequaces potentias ex illis perfectis operibus Dei, a quibus in die septimo requievit.

XXI. Verumtamen quis iste sit fons ad irrigandam faciem terræ omnis idoneus, merito queritur. Si enim fuit, et obstrusus est vel siccatus, causa quaerenda est. Nunc enim videmus nullum esse fontem, quo irrigetur omnis

¹ Gen. ii, 6.

facies terræ. Fortassis ergo peccatum hominum hanc etiam pœnam commeruit, ut tanta illius fontis repressa largitas facillimam terris auferret fecunditatem, ut inclementium augetetur labor. Posset hoc quamvis nulla id Scriptura narraverit, affirmare humana suspicio, nisi illud occurreret: quod peccatum hominum, cui poena laboris imposita est, post paradisi delicias extitit: paradisis autem habebat prægrandem fontem suum, de quo post diligentius suo loco loquendum est: ex cuius uno capite quatuor magna flumina et nota gentibus manare narrantur. Ubi ergo erat fons iste aut ista flumina, quando ille unus maximus ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ? Certe enim tunc non Geon, qui dicitur Nilus, unus ex illis quatuor, rigabat Ægyptum, quando fons ascendebat de terra, et non Ægyptum tantum, sed omnem faciem terræ satiabat.

XXII. An primo Deum voluisse credendum est, uno fonte maximo irrigare omnem terram, ut illa quæ in ea principaliter condiderat, accepto humoris adjutorio, jam etiam per temporalia spatia gignerentur, pro suorum generum diversitate etiam diversis numeris dierum; et postea plantato paradiso repressisse illum fontem, multisque fontibus, sicut jam nunc videmus, implevisse terram; de paradisi autem uno fonte quatuor ingentia flumina divisisse; ut et terra caetera creaturarum suarum plena generibus, congruos numeros suorum temporum agentibus; fontes etiam suos haberet ac fluvios; et paradisi loco electiore plantatus, quatuor illa flumina ex capite sui fontis emitteret: aut ex ipso uno fonte paradisi multo largius exundante, prius totam irrigasse terram, atque ad parienda per temporum numeros genera, quæ in ea sine intervallis temporum creaverat, fecundasse; ac postea repressisse in eo loco aquarum eruptionem vastissimam, ut de diversis

per omnem terram capitibus fluminum ac fontium jam manarent; ac deinde in regione illius fontis, non jam universam terram rigantis, sed memorabiles solos illos quatuor fluvios emittentis, plantasse paradysum, ubi hominem, quem fecerat, collocaret.

CAPUT VIII.

Quæ Scriptura reticet, quatenus conjectando proferre juvat.

XXIII. Quia enim non omnia scripta sunt, quemadmodum post illam primam rerum conditionem tempora cucurrerint, sequæ secutæ sint administrationes creaturarum, quæ primitus factæ sextoque illo die consummatæ sunt, sed quantum satis iudicavit Spiritus, qui iherat scribenti ea quæ non solum ad factarum rerum notitiam, sed etiam ad futurarum præfigurationem valerent; nescientes conjectamus quid fieri poterit, quod ille non nesciens prætermisit; tantum id conantes pro modulo nostro, quantum adjuvamus, efficere, ne aliqua absurditas vel repugnantia putetur esse in Scripturis sanctis, quæ opinionem lectoris offendat, et dum existimat fieri non potuisse, quæ facta esse Scriptura commemorat, vel resiliat a fide, vel non accedat ad fidem.

CAPUT IX.

Difficultas de fonte terram universam irrigante.

XXIV. PROINDE CUM de isto fonte quærimus, quomodo id quod dictum est: « Ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terre, » non impossibile videatur, si ea quæ diximus, impossibilia cuiquam videantur, quærat ipse aliud, quo tamen verax ista Scriptura monstretur, quæ procul dubio verax est, etiamsi non monstretur. Nam si argumentari voluerit, quo eam falsam esse convincat; aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est, aut si vera dixerit, istam non intelligendo falsam putabit: velut si contendat ideo non potuisse uno quantolibet fonte omnem terræ faciem irrigari; quia si montes non irrigabat, non omnem terræ faciem irrigabat, si autem etiam montes rigabat, non erat jam impertitio sagine, sed diluvii inundatio: quod si terra tunc sic erat, totum mare erat, et nondum discreta erat arida.

CAPUT X.

Fons ille terram totam rigans ut intelligendus.

XXV. Cui respondetur, quia hoc vicibus temporum posset, sicut certo tempore per plana Ægypti Nilus restagnat, et alio tempore ad ripas suas redit: aut si iste nescio

cujus ignota ac longinque partis mundi aquis et primis hyemalibus anniversaria creditur incrementa colligere; quid de Oceani alternis aestibus, quid de quibusdam litoribus, quae late nudantur fluctibus, vicissimque operiuntur, dici potest? Ut omitam quod de quorundam fontium mira vicissitudine perhibetur, certo annorum intervallo sic eos inundare, ut totam illam regionem rigent, cui alio tempore vix ex altis puteis ad potandum sufficientem praebent aquam. Cur ergo sit incredibile, si ex uno abyssi capite alterna inundatione fluente atque refluente, tunc universa terra rigata est? Quod si ipsius abyssi magnitudinem, ea parte excepta, quod mare dicitur et evidenti amplitudine atque amaris fluctibus terras ambit, in ea sola parte quam reconditis sinibus terra continet, unde se omnes fontes amnesque diversis tractibus venisque distribuunt, et suis quique locis erumpunt, fontem voluit appellare Scriptura, non fontes, propter naturae unitatem; eumque per innumerabiles vias antrorum atque rimarum ascendentem de terra et ubique disperitis quasi cribribus irrigantem omnem faciem terrae, non continua specie tanquam maris aut stagni, sed sicut videmus ire aquas per alveos fluminum flexusque rivorum, et eorum excessu vicina perfundere: quis non accipiat nisi qui contentioso spiritu laborat? Potest quippe etiam ita dicta intelligi omnis terrae facies irrigata, quemadmodum dicitur, omnis vestis facies colorata, etiamsi non continuatim, sed maculatim fiat: praesertim quia tunc in novitate terrarum, etsi non omnia, plura tamen plana fuisse credibile est, quo latius possent erumpentia fluenta dispergi atque distendi.

XXVI. Quapropter de istius fontis magnitudine vel multitudine, qui sive unam habuit alicunde eruptionem, sive propter aliquam in terrae occultis sinibus unitatem,

unde omnes aquae super terram scatent omnium fontium majorum atque parvorum, unus fons dictus est, per omnes dispersiones suas ascendens de terra et irrigans omnem faciem terrae: sive etiam, quod est credibilis, quia non ait: Unus fons ascendeat, sed ait: « Fons autem ascendeat de terra, » pro numero plurali posuit singularem, ut sic intelligamus fontes multos per universam terram loca vel regiones proprias irrigantes, sicut dicitur miles, et multi intelliguntur, sicut dicta est locusta et rana in plagis, quibus Aegyptii percussi sunt, cum esset innumerabilis locustarum numerus et ranarum¹; jam non diutius laboremus.

CAPUT XI.

Rerum creationem primam factam esse sine temporis mora: administrationem non ita.

XXVII. SED illud etiam atque etiam consideremus, utrum possit nobis per omnia constare sententia, qua dicebamus aliter operatum Deum omnes creaturas prima conditione, a quibus operibus in die septimo requievit, aliter istam earum administrationem, qua usque nunc operatur: id est, tunc omnia simul sine ullis temporum morarum intervallis, nunc autem per temporum moras, quibus videmus sidera moveri ab ortu ad occasum, caelum mutari ab aestate ad hyemem, germina certis dierum momentis pullulare, grandescere, virescere, arescere. Animalia quoque statutis temporum metis et cursibus et concipi, et perfici, et nasci, et per aetates

¹ Paul. cr. 34.

usque in senium mortemque decurrere, et cetera hujusmodi temporalia. Quis enim operatur ista nisi Deus, etiam sine ullo tali suo motu? Non enim et ipsi accidit tempus. Inter illa ergo opera Dei, a quibus requievit in die septimo, et ista quæ usque nunc operatur, quemdam Scriptura interponens suæ narrationis articulum, commendavit se illa explicasse, et cepit jam ista contexere. Illorum explicatorum commendatio sic facta est: « Hic est liber » creaturæ cœli et terræ, cum factus est dies, fecit Deus » cœlum et terram, et omne viride agri antequam esset » super terram, et omne fœnum agri antequam exorire- » tur. Non enim pluerat Deus super terram, nec erat » homo qui operaretur terram. » Istorum autem contextio sic cepit: « Fons autem ascendebat de terra, et » irrigabat omnem faciem terre. » Ab hac commemoratione fontis hujus, et deinceps ea quæ narrantur, per moras temporum facta sunt, non omnia simul.

CAPUT XII.

Opera Dei sub triplici consideratione.

XXVIII. Cum ergo aliter se habeant omnium creaturarum rationes incommutabiles in Verbo Dei, aliter illa ejus opera a quibus in die septimo requievit, aliter ista quæ ex illis usque nunc operatur; horum trium hoc quod extremum posui, nobis utrumque notum est per corporis sensus et hujus consuetudinem vitæ. Duo vero illa remota a sensibus, et ab usu cogitationis humanæ, prius ex divina auctoritate credenda sunt; deinde per hæc quæ nota sunt utrumque noscenda, quanto quisque magis mi-

nusve potuerit pro suæ capacitatis modo divinitus adjunctis internis æternisque rationibus ut possit.

CAPUT XIII.

Omnia antequam fierent, in Sapientia Dei.

XXIX. De primis ergo illis divinis incommutabilibus æternisque rationibus, quoniam ipsa Dei Sapientia, per quam facta sunt omnia, prius quam fierent, ea noverat, sic Scriptura testatur: « In principio erat Verbum, et » Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, hoc » erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta » sunt, et sine ipso factum est nihil¹. » Quis ergo tam sit demens, ut dicat non ea Deum fecisse, quæ noverat? Porro si noverat, ubi nisi apud ipsum, apud quem Verbum erat, per quod facta sunt omnia? Nam si extra se ipsum ea noverat, quis eum docuerat? « Quis enim cog- » novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit, » aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex » ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia². »

XXX. Quanquam et ea quæ sequuntur in Evangelio, satis asserant istam sententiam; adjungit enim Evangelista et dicit: « Quod factum est, et in illo vita est, et » vita erat lux hominum³. » Quia scilicet rationales mentes, in quo genere homo factus est ad imaginem Dei, non habent veram lucem suam, nisi ipsum Verbum Dei, per quod facta sunt omnia, cuius participes esse poterunt ab omni iniquitate et errore mundatæ.

¹ Joan. 1, 1-3. — Rom. xi, 34-36. — 1 Joh. 1, 4.

CAPUT XIV.

Illud ex Joanne, Quod factum est, etc., quomodo distinguendum.

XXXI. Nos ergo ita pronuntiari oportet, quod factum est in illo, vita est, ut subdistingamus, « Quod factum est in illo, » et deinde inferamus, vita est. Quid enim non in illo factum est, cum commemoratis multis etiam terrenis creaturis, dicatur in Psalmo: « Omnia in sapientia fecisti¹: » dicat et Apostolus: « Quoniam in ipso condita sunt omnia in cælo et in terra, visibilia et invisibilia². » Consequens ergo erit, si ista distinxerimus, ut et ipsa terra, et quæcumque in ea sunt, vita sint. Quæ cum absurde dicantur omnia vivere, quanto absurdius ut etiam vita sint? Præsertim quia distinguit de quali vita loquatur, cum addit: « Et vita erat lux hominum. » Sic ergo distinguendum est, ut cum dixerimus: « Quod factum est, » deinde inferamus, « In illo vita est: » non in se scilicet, hoc est in sua natura, qua factum est, ut conditio creaturæque sit; sed in illo vita est, quia omnia quæ per ipsum facta sunt, moverat antequam fierent, ac per hoc non sicut creatura quam fecit, sed sicut vita et lux hominum, quod est ipsa Sapientia, et ipsam Verbum unigenitum Dei Filius. Eo modo ergo in illo vita est quod factum est, quomodo dictum est: « Sicut habet Pater vitam in se, » metipso, sic dedit Filio habere vitam in semetipso³. »

XXXII. Nec prætermittendum est, quod emendatiores codices habent, quod factum est, in illo vita « erat, » ut

¹ Psal. cxi, 24. — ² Coloss. 1, 16. — ³ Joan. v, 26.

sic intelligatur, vita « erat, » quomodo in principio « erat » Verbum, et Verbum « erat » apud Deum, et Deus « erat » Verbum. Quod ergo factum est, jam vita « erat » in illo, et vita non qualiscumque; nam et peora dicuntur vivere, quæ frui non possunt participatione sapientiæ; sed vita erat lux hominum. Mentis quippe rationales purgatæ gratia ejus, possunt pervenire ad ejusmodi visionem, qua nec superius quidquam sit nec beatus.

CAPUT XV.

Omnia qualis vita sunt in Deo.

XXXIII. Sæpe etiam si hoc legamus et intelligamus: « Quod factum est, in illo vita est, » manet ista sententia, ut id quod per ipsum factum est, vita esse in illo intelligatur, in qua vita vidit omnia, quando fecit; et sicut vidit, ita fecit: non præter se ipsum videns, sed in se ipso ita enumeravit omnia quæ fecit. Nec alia visio ipsius et Patris, sed una, sicut una substantia. Nam et in libro Job ita ipsa Sapientia, per quam facta sunt omnia, prædicatur: « Sapientia vero, inquit, unde inventa est, » vel quis sit locus scientiæ? Ignorat mortalis viam ejus, nec invenitur in hominibus. » Et paulo post: « Audimus, inquit, ejus gloriam, Dominus commendavit » viam ejus, et ipse novit locum ejus. Ipse enim omne » quod est sub cælo perfecit, et novit quæ sunt in terra, » omnia quæ fecit: ventorum libramenta; aquæ mensuras quando fecit, sicut vidit enumeravit¹. » His atque hujusmodi testimoniis probatur quod hæc omnia, prius

¹ Job. xxxviii, 12, 13; et 22-27.

quam fierent, erant in notitia facientis. Et utique ibi meliora, ubi veriora, ubi aeterna et incommutabilia. Quamquam sufficere debeat ut quisque noverit, vel inconcusse credat, quod Deus haec omnia fecerit: non opinor eum esse tam excordem, ut Deum quae non noverat fecisse arbitretur. Porro si noverat ea, prius quam faceret ea, profecto prius quam fierent, apud illum erant eo modo nota, quo sempiternae atque incommutabiliter vivunt, et vita sunt: facta autem eo modo, quo unaquaeque creatura in genere suo est.

CAPUT XVI.

Deum facilius mente percipimus quam creaturas.

XXXIV. QUAMVIS ergo illa aeterna incommutabilisque natura, quod Deus est, habens in se ut sit, sicut Moysi dictum est: «Ego sum qui sum»: longe scilicet aliter quam sunt ista quae facta sunt: quoniam illud vere ac primitus est, quod eodem modo semper est, nec solum non commutatur, sed commutari omnino non potest; nihil horum quae fecit existens, et omnia primitus habens, sicut ipse est. Neque enim ea faceret, nisi ea nosset antequam faceret, nec nosset nisi videret, nec videret nisi haberet, nec haberet ea quae nondum facta erant, nisi quemadmodum est ipse non factus. Quamvis, inquam, illa substantia ineffabilis sit, nec dici utrumque homini per hominem possit, nisi usurpatis quibusdam locorum ac temporum verbis, cum sit ante omnia tempora et ante omnes locos: tamen propinquior nobis est qui fecit, quam multa quae

¹ Exod. iii, 14.

facta sunt. « In illo enim vivimus, et movemur, et sumus¹: » istorum autem pleraque remota sunt a mente nostra propter dissimilitudinem sui generis, quoniam corporalia sunt; nec idonea est ipsa mens nostra, in ipsis rationibus quibus facta sunt, ea videre apud Deum, ut per hoc sciamus quot et quanta qualiaque sint, etiamsi non ea videamus per corporis sensus. Remota quippe sunt et a sensibus corporis nostri, quoniam longe sunt, vel interpositis aut oppositis aliis a nostro intuitu tactuque separantur. Ex quo fit, ut major ad illa inveniendi sit labor, quam ad illum a quo facta sunt, cum sit incomparabili felicitate praestantius illum ex quantalacumque particula pia mente sentire, quam illa universa comprehendere. Unde recte culpantur in libro Sapientiae inquisitores hujus saeculi: « Si enim tantum, inquit, potnerunt valere, ut » possent aestimare saeculum, quomodo ejus Dominum » non facilius invenerunt²? » Ignota enim sunt fundamenta terrae oculis nostris, et qui fundavit terram, propinquat mentibus nostris.

CAPUT XVII.

Ante saecula, a saeculo, in saeculo.

XXXV. JAM nunc consideremus ea quae fecit Deus omnia simul, a quibus in die sexto consummatis requievit in septimo, postea consideraturi opera ejus, in quibus usque nunc operatur. Ipse enim ante saecula: a saeculo autem ea dicimus, ex quo cepit saeculum, sicut ipsum mundum: in saeculo autem, sicut ea quae nascuntur in

¹ Act. xvii, 28. — ² Sap. xiii, 9.

mundo. Cum ergo Scriptura dixisset : « Omnia per ipsum » facta sunt, et sine ipso factum est nihil; » paulo post ait : « In hoc mundo erat, et mundus per ipsum factus » est¹. » De hoc opere Dei alio loco scriptum est : « Qui » fecisti mundam de materia informi². » Hic mundus plerumque cœli et terræ nomine nuncupatur, sicut jam commentoravimus; quæ Scriptura dicit Deum fecisse, cum factus est dies : de quibus verbis jam, quantum visum est, disputavimus, quemadmodum congruat conditioni mundi hujus, et quod sex diebus consummatus est cum omnibus quæ in eo sunt, et quod tunc factus, cum factus est dies, ut et illud congruat quod creavit omnia simul³.

CAPUT XVIII.

Creaturæ plures nobis ignotæ. Qua ratione a Deo et ab Angelis noscuntur. — Cognitio matutina et vespertina.

XXXVI. Herus universæ Dei creaturæ multa non novimus, sive quæ in cœlis sunt altius, quam ut noster sensus ea possit attingere; sive quæ in regionibus terrarum fortassis inhabitabilibus; sive quæ deorsum latent, vel in profundo abyssi, vel in occultis sinibus terræ. Hæc igitur antequam fierent, utique non erant. Quomodo ergo Deo nota erant quæ non erant? Et rursus quomodo ea faceret, quæ sibi nota non erant? Non enim quidquam fecit ignorans. Nota ergo fecit, non facta cognovit. Proinde antequam fierent, et erant, et non erant : erant in Dei scien-

¹ Joan. 1, 3. — ² Sap. xi, 18. — ³ Eccli. xviii, 7.

tia, non erant in sua natura. Ac per hoc factus est dies ille cui utroque modo innotescerent, et in Deo et in seipsis : illa velut matutina sive diurna cognitione, hæc vero velut vespertina. Ipsi autem Deo non audeo dicere alio modo innotuisse, cum ea fecisset, quam illo quo ea noverat ut faceret, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio¹.

CAPUT XIX.

Angeli Dei nuntii mysterium regni cœlorum noverunt a sæculis.

XXXVII. Nos sane propter inferiorum scientiam nuntiis indiget, quasi per eos fiat scientior : sed illo simplici ac mirabili modo novit omnia stabiliter atque incommutabiliter. Habet autem nuntios propter nos et propter ipsos, quia illo modo Deo parere et assistere, ut eum de inferioribus consulant, ejusque supernis præceptis et iustis obtemperent, bonum est eis in ordine propriæ naturæ atque substantiæ. Nuntii autem græcè ἀγγελοι dicuntur, quo nomine generali universa illa superna civitas nuncupatur, quem primum diem conditum existimamus.

XXXVIII. Nam nec illud eos latuit mysterium regni cœlorum, quod opportuno tempore revelatum est pro salute nostra, quod ex hæc peregrinatione liberati, eorum cœtati jungamur. Neque enim hoc ignorarent, quandoquidem ipsum semen, quod opportuno tempore advenit, per ipsos² dispositum est in manu mediatoris, id est, in ejus potestate, qui Dominus eorum est, et in forma Dei

¹ Jac. 1, 17. — ² 2. Petri. xxiv.

et in forma servi¹. Dicit item Apostolus : « Mihi minimo
 » omnium Sanctorum data est gratia hæc, annuntiare in
 » gentibus investigabiles divitias Christi, et illuminare
 » quæ sit dispensatio sacramenti, quod fuit absconditum
 » a sæculis in Deo, qui universa creavit, ut innotesceret
 » Principibus et Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam
 » multiformis sapientia Dei, secundum propositum sæ-
 » culorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro². »
 Sic ergo fuit hoc absconditum a sæculis in Deo, ut tamen
 innotesceret Principibus et Potestatibus in cœlestibus per
 Ecclesiam multiformis sapientia Dei, quia ibi primitus
 Ecclesia, quo post resurrectionem et ista Ecclesia con-
 greganda est, ut simus æquales Angelis Dei³. Illis ergo a
 sæculis innotuit; quia omnis creatura non ante secula,
 sed a sæculis. Ab ipsa enim exorta sunt secula, et ipsa a
 sæculis, quoniam initium ejus initium seculorum est :
 « Unigenitus autem ante secula, per quem facta sunt
 » secula⁴. » Ideoque ex persona Sapientie : « Ante sæ-
 » cula, inquit, fundavit me⁵; » ut in ea faceret omnia,
 cui dictum est : « Omnia in Sapientia fecisti⁶. »

XXXIX. Quod autem non in Deo tantum innotescit
 Angelis, quod absconditum est, verumetiam hic eis appa-
 ret, cum efficitur atque propalatur idem Apostolus ita
 testis est : « Et sine dubio, inquit, magnum est pietatis
 » sacramentum, quod manifestatum est in carne, justi-
 » ficatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædica-
 » tum est in gentibus, creditum est in mundo, assump-
 » tum est in gloria⁷. » Et, nisi fallor, mirum est si
 non omnia quæ dicitur Deus tanquam ad præsens tem-
 pus cognoscere, ideo dicitur, quia cognosci facit, sive
 ab Angelis, sive ab hominibus. Modus quippe iste lo-

¹ Gal. iii, 19. — ² Eph. iii, 8-10. — ³ Matth. xxv, 30. — ⁴ Heb. i, 2. —
⁵ Prov. viii, 23, juxta lxx. — ⁶ Psal. ciii, 24. — ⁷ Tim. iii, 16, 17.

cutionis cum per efficientem id quod efficitur signifi-
 catur, creber est in Scripturis sanctis : maxime cum de
 Deo aliquid dicitur, quod ei ad proprietatem locutionis
 non convenire præsidens mentibus nostris ipsa veritas cla-
 mat.

CAPUT XX.

Deum ad huc operari.

XL. JAM nunc ergo discernamus opera Dei, quæ usque
 nunc operatur, ab illis operibus a quibus in die septimo
 requiævit. Sunt enim qui arbitrentur tantummodo mun-
 dum ipsum factum a Deo, cetera jam fieri ab ipso mundo,
 sicut ille ordinavit, et jussit; Deum autem ipsum nihil
 operari. Contra quos profertur illa sententia Domini : « Pa-
 » ter meus usque nunc operatur. » Et ne quisquam putaret
 apud se illum aliquid operari, non in hoc mundo : « Pa-
 » ter in me manens, inquit, facit opera sua, et sicut Pa-
 » ter suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos vult
 » vivificat¹. » Deinde quia non solum magna atque præ-
 cipua, verumetiam ista terrena et extrema ipse operatur,
 ita dicit Apostolus : « Stulte tu quod seminas non vivifi-
 » catur, nisi moriatur; et quod seminas, non corpus
 » quod futurum est seminas, sed nudum granum fere
 » tritici, aut alicujus cæterorum, Deus autem dat illi
 » corpus quomodo voluerit, et unicuique seminum pro-
 » prium corpus². » Sic ergo credamus, vel si possumus
 etiam intelligamus usque nunc operari Deum, ut si con-
 ditis ab eo rebus operatio ejus subtrahatur, intercidant.

¹ Joan. v, 17. — ² I Cor. xv, 36-38.

XLI. Sed plane si aliquam creaturam sic eum nunc instituere putaverimus, ut genus ejus primæ illi conditioni non inseruerit, aperte contradicimus dicenti Scripturæ, quod consummaverit omnia opera sua in die sexto¹. Secundum illa enim genera rerum, quæ primum condidit, nova eum multa facere, quæ tunc non fecit, manifestum est. Novum autem genus instituere credi recte non potest, quoniam tunc omnia consummavit. Movet itaque occulta potentia universam creaturam suam, eoque motu illa versata, dum Angeli jussa perficiunt, dum circumeunt sidera, dum alternant venti, dum abyssus aquarum lapsibus et diversis etiam per aërem conglobationibus agitatur, dum vireta pullulant, suaque semina evolvunt, dum animalia gignuntur, varioque appetitu proprias vitas agunt, dum iniqui justos exercere permittuntur, explicat sæcula, quæ illi cum primum condita est tanquam plicata indiderat: quæ tamen in suos cursus non explicarentur, si ea ille qui condidit, provido motu administrare cessaret.

CAPUT XXI.

Omnia gubernari divina providentia.

XLII. **ANDRONI** autem nos oportet his, quæ in tempore formantur atque nascuntur, quomodo ista considerare debeamus. Non enim frustra de Sapientia scriptum est, quod amatoribus suis ostendit se in viis hilariter, et in omni providentia occurrit illis². Nec omnino attingendi sunt, qui putaverunt sublimes quidem mundi partes, id est, a confinio corpulentioris aëris hujus et supra, divina provi-

¹ Gen. ii, 2. — ² Sap. vi, 17.

dentia gubernari: hanc autem imam partem terrenam et humidam, aërisque hujus vicinioris qui terrarum et aquarum exhalationibus humescit, in quo venti nubesque consurgunt, casibus potius et fortuitis motibus agitari. Contra hos enim loquitur Psalmus, qui cum explicasset laudem cœlestium, se etiam ad ista inferiora converterit, dicens: « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes » abyssi: ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempestatis, quæ faciunt verbum ejus¹. » Nihil enim tam videtur casibus volvi, quam omnes istæ procellosæ ac turbulentiæ qualitates, quibus cœli hujus inferioris, quod non immerito etiam terræ nomine deputatum est, facies variatur et vertitur. Sed cum addidit: « Quæ faciunt verbum ejus; » satis ostendit earum quoque rerum ordinem divino subditum imperio, latere nos potius quam universitatis deesse naturæ. Quid autem ore suo Salvator, cum dicit unum passerem non cadere in terram sine Dei voluntate², et quod foenum agri post paululum mittendum in cilianum³, ipse tamen vestiat, nonne confirmat non solum totam istam mundi partem rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam, verumetiam vilissimas ejus adjectissimasque particulas divina providentia regi?

CAPUT XXII.

Argumenta divine providentiæ.

XLIII. Er certe isti qui hoc negant, nec sanctis Eloquis tante auctoritatis acquiescunt, si in hac mundi parte, quam putant fortuitis motibus perturbari, potius quam

¹ Psal. cxviii, 5, 8. — ² Matth. x, 29. — ³ Ed. vi, 30.

sapientia divinæ summitatis regi, et ut hoc quasi probent, gemino abutuntur argumento, vel quod supra commemoravi de inconstantia tempestatum, vel de felicitatibus atque infelicitatibus hominum, quod non pro vite meritis accidunt, viderent tantum ordinem, quantus in membris carnis cujuslibet animantis apparet, non dico medicis, qui hæc propter artis suæ necessitatem diligenter patrefacta et dinumerata rimati sunt, sed cuivis mediocri cordis et considerationis homini; nonne clamarent, ne puneto quidem temporis Deum, a quo est omnis mensurarum modus, omnis paritas numerorum, omnis ordo ponderum, ab ejus gubernatione cessare? Quid ergo absurdius, quid insulsius sentiri potest, quam eam totam esse vacuum nutu et regimine providentiæ cujus extrema et exigua videas tanta dispositione formari, ut aliquando attentius cogitata ineffabilem incutiunt admirationis horrorem? Et cum animæ natura nature corporis antecellat, quid est dementius quam putare nullum esse divinæ providentiæ judicium de moribus hominum, cum in eorum carne tanta ejus solertiæ clareant et demonstrantur indicia? Sed quia hæc minima in promptu sunt sensibus nostris, et ea facile investigamus, elucet in eis ordo rerum: at illa quorum ordinem videre non possumus, inordinata arbitrantur qui esse non putant, nisi quod videre possunt, aut si putant, tale aliquid putant, quale videre consueverunt.

CAPUT XXIII.

Quomodo Deus omnia simul creaverit, et nunc usque operetur.

XLIV. Nos autem, quorum gressus, ne in illam peruersitatem incidamus, eadem divina providentia per sanctam Scripturam regit, ex ipsis quoque operibus Dei eodem adjuvante indagare conemur ubi hæc simul creaverit, cum a consummatis suis operibus requievit, quorum species per ordinem temporum usque nunc operatur. Consideremus ergo cujuslibet arboris pulchritudinem in robore, ramis, frondibus, pomis: hæc species non utique repente tanta ac talis est exorta, sed quo etiam ordine novimus. Surrexit enim a radice, quam terre primum germen infixit; atque inde omnia illa formata et distincta creverunt. Porro illud germen ex semine: in semine ergo illa omnia fuerunt primitus, non mole corporeæ magnitudinis, sed vi potentiaque causali. Nam illa magnitudo, copia terre humorisque congesta est. Sed illa in exiguo grano mirabilior præstantiorque vis est, qua valuit adiacens humor commixtus terræ tanquam materies verti in ligni illius qualitatem, in ramorum diffusionem, in foliorum viriditatem, ac figuram, in fructuum formas et opulentiam, omniumque ordinatissimam distinctionem. Quid enim ex arbore illa surgit aut pendet, quod non ex quodam occulto thesauro seminis illius extractum atque depromptum est? At illud semen ex arbore, licet non illa sed altera, atque illa rursus ex altero semine. Aliquando autem et arbor ex arbore, cum surculus demitur atque plantatur.

Ergo et semen ex arbore, et arbor ex semine, et arbor ex arbore. Semen autem ex semine nullo modo, nisi arbor interveniat prius. Arbor vero ex arbore, etiamsi semen non interveniat. Alternis igitur successionebus alterum ex altero, sed utrumque ex terra, nec ex ipsis terra: prior igitur eorum parens terra. Sic et animalia, potest incertum esse, utrum ex ipsis semina, an ipsa ex seminibus; quodlibet tamen horum prius, ex terra esse certissimum est.

XLV. Sicut autem in ipso grano invisibiliter erant omnia simul, quæ per tempora in arborem surgerent: ita ipse mundus cogitandus est, cum Deus simul omnia creavit, habuisse simul omnia quæ in illo et cum illo facta sunt, quando factus est dies; non solum cælum cum sole et luna et sideribus, quorum species manet motu rotabili, et terram et abyssos, quæ velut inconstantes motus patiuntur, atque inferius adjuncta partem alteram mundo conferunt; sed etiam illa quæ aqua et terra produxit potentialiter atque causaliter, prius quam per temporum moras ita exoriantur, quomodo nobis jam nota sunt in eis operibus, quæ Deus usque nunc operatur.

XLVI. Quæ cum ita sint, « Hic est liber creature cœli » et terre; cum factus est dies, fecit Deus cælum et » terram, et omne viride agri antequam esset super terram, » et omne fœnum agri antequam exortum est¹: » non sic quomodo facit opere, quo nunc usque operatur per pluviam et hominum agriculturam; ad hoc enim adjunctum est: « Non enim pluerat Deus super terram, nec erat homo » qui operaretur terram²: » sed illo modo quo creavit omnia simul, senarioque dierum numero consummavit, cum diem quem fecit, eis quæ fecit, sexies presentavit, non alternante spatio temporaliter, sed ordinata cognitione

¹ Gen. II, 4. — ² Ibid. 5.

causaliter. A quibus operibus in die septimo requievit, etiam suam requiem ejusdem diei notitiæ gaudioque præbere dignatus: et ideo non eum in quolibet opere suo, sed in sua requie benedixit et sanctificavit. Unde nullam ulterius creaturam instituens, sed ea quæ omnia simul fecit, administratorio actu gubernans et movens, sine cessatione operatur, simul et requiescens et operans, sicut jam ista tractata sunt. Quorum operum ejus quæ usque nunc operatur, per volumina temporum explicandorum, velut exordium narrandi sumens, ait Scriptura: « Fons autem » ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terre¹. » De quo fonte quia diximus quod dicendum putavimus, ea quæ sequuntur ab alio consideremus exordio.

¹ Gen. II, 6.

LIBER VI.

IN ALIIS VERSIONIBUS 7. CAPITIS II. GENESEOS: « ET FINIXIT DEUS HOMINEM PULVEREM DE TERRA, ETC. » QUOMODO SEU QUANDO DE LIMO FORMATUS FUERIT HOMO IN-
 QUERITUR. TUM DILATA TANTISPER CONSIDERATIONE ANIMÆ, DICTUR DE CORPORE
 ADAMI.

CAPUT I.

An istud; Et finxit Deus, etc. de prima hominis formatione facta die sexto, an de altera posteriori et per temporis moram facta intelligendum.

I. « Et finxit Deus hominem pulverem de terra, et in-
 » sullavit in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo
 » in animam viventem. » Hic primo videndum est, utrum
 ista recapitulatio sit, ut nunc dicatur quomodo factus sit
 homo, quem sexto illo die factum legimus: an vero tunc
 quidem cum fecit omnia simul, in his etiam latenter ho-
 minem fecit, sicut fœnum terræ antequam esset exortum;
 ut eo modo et ipse cum jam esset in secreto quodam na-
 turæ aliter factus, sicut illa quæ simul creavit cum factus
 est dies, accessu temporis etiam isto modo fieret, quo in
 hac perspicua forma vitam gerit, vel male vel bene: sicut
 fœnum quod factum est antequam exoriretur super ter-
 ram, accedente jam tempore et fontis illius irrigatione
 exortum est, ut esset super terram.

II. Prius ergo secundum recapitulationem id conemur
 accipere. Fortassis quippe ita homo factus sit in die sexto,

sicut dies ipse primitus factus est, sicut firmamentum,
 sicut terra et mare. Neque enim hæc dicenda sunt ante
 in quibusdam primordiis jam facta latuisse, ac deinde in
 hanc faciem, qua mundus extractus est, accessu temporis
 tanquam exorta claruisse: sed ab exordio sæculi, cum
 factus est dies, conditum mundum, in cujus elementis
 simul sunt condita, quæ post accessu temporis orirentur,
 vel fructecta, vel animalia quæque secundum suum genus.
 Nam nec ipsa sidera credendum est in elementis mundi
 primitus facta atque recondita, accessu postea temporis
 exiisse, atque in has enituisse formas quæ cœlitus ful-
 gent: sed illo senario perfectionis numero creata simul
 omnia, cum factus est dies. Utrum ergo sic et homo ista
 jam specie qua in sua natura vivit, et agit sive bonum, sive
 malum, an et ipse in occulto sicut fœnum agri antequam
 exortum est, ut hoc ei post esset accessu temporis exoriri,
 quod de pulvere factus est.

CAPUT II.

*Res exploratur ex contextu Scripturæ capituli 1, 26
 Geneseos.*

III. ACCIPIAMUS ergo eum sexto ipso die in hac perspicua
 visibilique forma de limo finctum, sed tunc non comme-
 moratum quod nunc recapitulando insinuat, et videam-
 us utrum nobiscum ipsa Scriptura concordet. Sic certe
 scriptum est, cum adhuc diei sexti opera narrarentur:
 « Et dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et si-
 » militudinem nostram, et habeat potestatem piscium
 » maris et volatilium cœli, et omnium pecorum, et omnis
 » terræ, et omnium reptantium, quæ repunt super ter-
 » ram.

» ram. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit
 » eum, masculum et feminam fecit eos, et benedixit eos
 » Deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et implete
 » terram, et dominamini ejus, et habete potestatem pas-
 » cium maris, et volatilium caeli, et omnium pecorum,
 » et omnis terre, et omnium reptilium reptentium super
 » terram¹. » Jam ergo de limo formatus erat, et illi jam
 » soporato mulier ex latere jam facta erat, sed hoc tunc
 » commemoratum non erat, quod nunc recapitulando com-
 » memoratum est. Neque enim sexto die factus est mascu-
 » lus, et accessu temporis postea facta femina: sed « Fecit
 » eum, inquit, masculum et feminam fecit eos, et be-
 » nedixit eos. » Quomodo ergo jam homine in paradiso
 » constituto mulier ei facta est? An et hoc praetermissum
 » Scriptura recoluit? Nam sexto illo die etiam paradisu
 » plantatus est, et ibi homo collocatus est, et soporatus est
 » ut Eva formaretur, et ea formata evigilavit, eique nomen
 » imposuit. Sed haec nisi per temporales moras fieri non
 » possent. Non itaque ita facta sunt, sicut creata sunt omnia
 » simul.

CAPUT III.

Eadem questio ex alijs locis Scripturae discutitur.

IV. QUANTUMLIBET enim homo cogitet facilitatem, qua
 » Deus etiam haec simul cum caeteris fecit, verba certe ho-
 » minis novimus, nisi per temporales moras emitti voce
 » non posse. Cum ergo verba hominis audimus, vel cum
 » animantibus, vel cum mulieri nomen imposuit, vel cum

¹ Gen. i, 26-28.

» secuti etiam dixit: « Propter hoc relinquet homo patrem
 » suum, et matrem, et conjungetur uxori suae, et erunt
 » duo in carne una¹; » quibuslibet syllabis ista sonuerint,
 » nec dux quaecumque in his verbis syllabae simul sonare
 » poterunt: quanto minus haec omnia cum iis, quae simul
 » creata sunt, simul fieri? Ac per hoc aut et illa omnia non
 » simul ab ipso summo exordio saeculorum, sed per moras
 » atque intervalla temporum facta sunt, diesque ille non
 » spiritali sed corporali substantia primus conditus, vel
 » circuitu lucis nescio quomodo, vel emissionem et contrac-
 » tionem, mane ac vespere faciebat. Aut si consideratis
 » omnibus quae superioribus sermonibus pertractata sunt,
 » probabilis ratio persuasit illum diem spiritalem sublimiter
 » ac primitus conditum lucem quamdam sapientem vocatum
 » esse diem, cujus praesentia per ordinatam cognitionem
 » conditioni rerum in numero senario praebetur; atque
 » huic sententiae Scripturae verba congruere quod ait pos-
 » tea; « Cum factus est dies, fecit Deus caelum et terram,
 » et omni viride agri antequam esset super terram, et
 » omne fenum agri antequam exoriretur²; » attestari
 » etiam quod alibi scriptum est: « Qui vivit in aeternum
 » creavit omnia simul³: » non est dubium hoc quod
 » homo de limo terre factus est, eique formata uxor ex
 » latere, jam non ad conditionem, qua simul omnia facta
 » sunt, pertinere, quibus perfectis requievit Deus; sed ad
 » eam operationem, quae fit jam per volumina saeculorum,
 » qua usque nunc operatur.

V. Huc accedit quod ipsa etiam verba, quibus narratur
 » quomodo Deus paradisu plantaverit, in coque hominem
 » quem fecerat collocarit, ad eumque addiderit animalia,
 » quibus nomina imponeret, in quibus cum adjutorium
 » simile illi non fuisset inventum, tunc ei mulierem costa

¹ Gen. ii, 23. — ² Ibid. 4. — ³ Eccl. xvii, 1.

ejus detracta formaverit, satis nos admonent hæc non ad illam operationem Dei pertinere, unde requievit in die septimo, sed ad istam potius qua per temporum cursus usque nunc operatur. Cum enim paradisi plantaretur, ita narrat: « Et plantavit Deus paradisi in Eden ad Orientem, et posuit ibi hominem quem finxerat. Et » eiecit Deus adhuc de terra omne lignum pulchrum ad » aspectum; et bonum ad escam¹. » Cum dicit ergo: » Eiecit adhuc de terra omne lignum pulchrum ad as- » pectum, » manifestat utique, quod aliter nunc eiecerit de terra lignum, aliter tunc cum tertio die produxit terra herbam pabuli, seminantem semen, secundum genus suum, et lignum fructuosum secundum suum genus. Hoc est enim, » Eiecit adhuc, » super illud scilicet quod jam eiecerat: tunc utique potentialiter et causaliter in opere pertinente ad creanda omnia simul, a quibus consuminatis in die septimo requievit; nunc autem visibiliter in opere pertinente ad temporum cursum, sicut usque nunc operatur.

CAPUT IV².

Idem expenditur argumentum.

VI. Nisi forte quis dicat non omne ligni genus tertio die creatum, sed dilatum aliquid quod sexto crearetur, cum homo factus est atque in paradiso constitutus. Sed quæ sexto die creata sunt, apertissime Scriptura declarat, anima viva scilicet secundum unumquodque genus, qua-

¹ Gen. n. 8. — ² In c. litiis caput iv incipit ad verba præcedentia: *Cum dicit ergo, etc.*

drupedum, et repentium, et bestiarum, et ipse homo ad imaginem Dei masculus et femina. Proinde potuit prætermittere quomodo sit homo factus, quem tamen ipso die factum esse narravit, ut recapitulando postea, quemadmodum etiam factus fuerit inimaret; hoc est de terra pulvere, et mulier illi de latere; non tamen aliquid creature genus prætermittere, vel in eo quod dixit Deus: » Fiat, » sive, » Faciamus, » vel in eo quod dicitur: » Sic » est factum, » sive, » Fecit Deus. » Alioquin frustra per singulos dies tam diligenter distincta sunt omnia, si permutationis dierum potest ulla suspicio residere, ut cum herba et lignum diei tertio sit attributum, aliqua ligna etiam sexto die creata esse credamus, quæ ipso sexto die Scriptura tacnerit.

CAPUT V.

De eadem re.

VII. POSTREMO quid respondebimus de bestiis agri, et volatilibus cæli, quæ adduxit Deus ad Adam, ut videret quid ea vocaret? quod ita scriptum est: » Et dixit Dominus » Deus: Non est bonum esse hominem solum, faciamus » illi adiutorium secundum ipsam. Et finxit Deus adhuc » de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cæli, et » adduxit illa ad Adam, ut videret quid vocaret illa; et » omne quodcumque illud vocavit Adam animam vivam, » hoc nomen est illius. Et vocavit Adam nomina omnibus » pecoribus, et omnibus volatilibus cæli, et omnibus » bestiis agri. Adæ autem non est inventus adiutor similis » ipsi. Et iniecit Deus mentis alienationem super Adam,

» et obdormivit, et sumpsit unam de costis ejus, et adim-
 » plevit carnem in locum ejus, et edificavit Dominus
 » Deus costam, quam sumpsit de Adam, in mulierem¹. »
 Si ergo consequenter, cum in pecoribus et bestiis agri et
 volatilibus cœli non esset inventum adiutorium simile
 homini, fecit ei Deus adiutorium simile de costa lateris
 ejus; hoc autem factum est cum easdem bestias agri et
 volatilia cœli adhuc de terra finisset, et ad illum ad-
 dixisset; quomodo sexto die factum hoc potest intelligi,
 quandoquidem illo die proderat terra animam vivam se-
 cundum verbum Dei, volatilia vero quinto die produxe-
 runt aque similiter secundum verbum Dei? Non itaque
 hic diceretur: « Et finxit Deus adhuc de terra omnes bes-
 » tias agri, et omnia volatilia cœli, » nisi quia jam terra
 produxerat omnes bestias agri sexto die, et aqua omnia
 volatilia cœli quinto die. Aliter ergo tunc, id est, poten-
 tialiter atque causaliter, sicut illi operi competeat, quo
 creavit omnia simul, a quibus in die septimo requievit:
 aliter autem nunc, sicut ea videmus, quæ per temporalia
 spatia creat, sicut usque nunc operatur. Ac per hoc jam
 per istos notissimos lucis corporalis dies, qui circuitu solis
 fiunt, Eva facta est de latere viri sui. Tunc enim Deus
 adhuc finxit de terra bestias et volatilia, in quibus cum
 adiutorium simile ipsi Adam non esset inventum, illa for-
 mata est. In talibus ergo diebus etiam ipsam de limo
 finxit Deus.

VIII. Neque enim dicendum est masculum quidem
 sexto die factum, feminam vero posterioribus diebus;
 cum ipso sexto die apertissime dictum sit: « Masculum
 » et feminam fecit eos, et benedixit eos, » et cætera que
 de ambobus et ad ambos dicuntur. Aliter ergo tunc ambo,
 et nunc aliter ambo: tunc scilicet secundum potentiam

¹ Gen. ii, 18-22.

per verbum Dei tanquam seminaliter mundo inditam:
 cum creavit omnia simul, a quibus in die septimo requie-
 vit, ex quibus omnia suis queque temporibus jam per
 sæculorum ordinem fierent: nunc autem secundum ope-
 rationem præbendam temporibus, qua usque nunc ope-
 ratur, et oportebat jam tempore suo fieri Adam de limo
 terræ, ejusque mulierem ex viri latere.

CAPUT VI.

*Sententiam suam liquidius explicat, ne male
 intelligatur.*

IX. Is qua distributione operum Dei, partim ad illos
 dies invisibiles pertinentium, in quibus creavit omnia si-
 mul, partim ad istos appositos, in quibus operatur quo-
 tidie quicquid ex illis tanquam involucri primordialis
 in tempore evoluitur, si non importune atque absurde
 Scripture verba secuti sumus, que nos ad hæc distin-
 guenda duxerunt, cavendum est ne propter ipsarum rerum
 aliquanto difficilem perceptionem, quam tardiores assequi
 non sufficiunt, putetur aliquid sentire ac dicere, quod
 scimus nos nec sentire, nec dicere. Quanquam enim præ-
 cedentibus sermonibus, quantum potuerim, lectorem
 præstruxerim; plures tamen arbitror caligare in his locis,
 et putare ita fuisse prius hominem in illo Dei opere, quo
 cuncta simul creata sunt, ut aliquam vitam duceret, ut
 Dei locutionem ad se directam, cum dixit Deus: « Ecce
 » dedi vobis omne pabulum seminale, » discerneret, cre-
 deret, intelligeret. Noverit ergo qui hoc putat, non hoc
 me sensisse, neque dixisse.

X. Sed rursus si dixerò non ita fuisse hominem in illa

prima rerum conditione, qua creavit Deus omnia simul, sicuti est non tantum perfectior aetatis homo, sed ne infans quidem; nec tantum infans, sed ne parvulum quidem in utero matris; nec tantum hoc, sed nec semen quidem visibile hominis, putabit omnino non fuisse. Redeat ergo ad Scripturam, inveniet sexto die hominem factum ad imaginem Dei¹, factos autem masculum et feminam.

Item quaerat quando facta sit femina, inveniet extra illos sex dies: tunc enim facta est quando Deus de terra finxit adhuc bestias agri et volatilia caeli, non quando volatilia prodixerunt aquae, et animam vivam, in qua et bestiae sunt, produxit terra. Tunc autem factus est homo et masculus et femina: ergo et tunc et postea. Neque enim tunc et non postea; aut vero postea et non tunc: nec alii postea, sed idem ipsi aliter tunc, aliter postea. Quaeret ex me quomodo. Respondebo, postea visibiliter, sicut species humanae constitutionis nota nobis est; non tamen parentibus generantibus, sed ille de limo, illa de costa ejus. Quaeret tunc quomodo. Respondebo, invisibiliter, potentialiter, causaliter, quomodo fiunt futura non facta.

XI. Hic forte non intelligit. Subtrahuntur enim ei cuncta quae novit, usque ad ipsam seminum corpulentiam. Neque enim vel tale aliquid homo jam erat: cum in prima illa sex dierum conditione factus erat. Datur quidem de seminibus ad hanc rem nonnulla similitudo, propter illa quae in eis futura consorta sunt; verum tamen ante omnia visibilia semina sunt ille causa: sed non intelligit. Quid ergo faciam, nisi quantum possum, salubriter moneam, ut Scripturae Dei credat et tunc factum hominem, quando Deus cum factus est dies, fecit coelum et terram, de quo alibi Scriptura dicit: « Qui vivit in aeternum creavit omnia » simul²; » et tunc quando jam non simul, sed suis que-

¹ Gen. 1, 27. — ² Eccli. xviii, 1.

que temporibus creans, finxit eum de limo terra, et ex ejus osse mulierem; nam nec isto modo eos illo sexto die factos, nec tamen eos illo sexto die non factos intelligere Scriptura permittit.

CAPUT VII.

Dici non posse animas prius creatas quam corpora.

XII. **Q**UAE ergo animae eorum sexto die illo facte erant, ubi et ipsa imago Dei recte intelligitur in spiritu mentis eorum, ut postea corpora formarentur? Sed neque hoc credere eadem Scriptura permittit. Primo propter illam operum consummationem; quae non video quomodo possit intelligi, si defuit aliquid tunc non causaliter conditum, quod postea visibiliter conderetur. Deinde quia sexus ipse masculi et feminae nisi in corporibus esse non potest. Quod si quisquam secundum intellectum et actionem tanquam utrumque sexum in una anima accipiendum putaverit, quid faciet de his quae ad escam Deus ipso die dedit de lignorum fructibus¹, quae nisi homini habenti corpus non utique congrua est? Nam si et hanc escam figurate accipere quisquam voluerit, recedet a proprietate rerum gestarum, quae primitus in hujusmodi narrationibus omni observatione fundanda est.

¹ Gen. 1, 29.

CAPUT VIII.

Difficultas de voce Dei ad hominem sexto die directa.

XIII. Quomodo ergo loquebatur, inquit, eis qui nondum audiebant, nec intelligebant; quia nec erant qui verba perciperent? Possem respondere sic eos allocutum Deum, quemadmodum Christus nos nondum natos, etiam longe post futuros, nec tantum nos, sed etiam eos omnes qui futuri sunt post nos. Omnibus enim dicebat, quos suos futuros videbat: « Ecce ego vobiscum sum usque in consummationem sæculi¹; » sicut Deo notus erat Propheta, cui dixit: « Prius quam te formarem in utero novi te²; » sicut decimatus est Levi cum esset in lumbis Abraham³. Cur enim non ita et ipsi Abraham in Adam, et ipse Adam in primis operibus mundi, quæ Deus creavit omnia simul? Sed verba Domini per os carnis ejus, et verba Dei per ora Prophetarum temporali corporis voce proferruntur, et omnibus syllabis suis congruas temporum notas sumunt, atque consumunt: cum vero Deus dicebat: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, » et habeat potestatem piscium maris et volatilium cæli, » et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium quæ repunt super terram, et crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus; et habete potestatem piscium maris, et volatilium cæli, » et omnium pecorum, et omnis terræ, et omnium reptilium quæ repunt super terram, » et, « Ecce dedi vobis omne pabulum seminale, seminans semen quod

¹ Math. xxviii, 20. — ² Jer. i, 5. — ³ Heb. vii, 9.

» est super omnem terram, et omne lignum fructiferum, » quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit vobis ad escam¹; » ipse sermo ejus ante omnem æris sonum, ante omnem carnis et nubis vocem, in illa summa ejus Sapientia, per quam facta sunt omnia, non quasi humanis auribus instrepebat, sed rebus factis rerum faciendarum causas inserebat, et omnipotentia potentia futura faciebat, hominemque suo tempore formandum, in temporum tanquam semine vel tanquam radice condebat, quando condebat unde inciperent sæcula, ab illo condita qui est ante sæcula. Creaturæ quippe aliæ creaturas alias, quædam tempore, quædam causis precedunt: ille autem omnia quæ fecit, non solum excellentia, qua etiam causarum effector est, verumetiam æternitate præcudit. Sed de hoc opportunioribus deinde Scripturarum locis fortassis plenius disserendum est.

CAPUT IX.

*Jeremias quomodo Deo notus antequam formatus.
— Merita nondum natorum.*

XIV. Nunc de homine quod ceptum est terminetur, ea moderatione servata, ut in profundo Scripturæ sensu magis præsternus diligentiam requirendi, quam affirmandi temeritatem. Quia enim noverat Jeremiam Deus prius quam cum formaret in utero, dubitare fas non est. Aperitissime quippe dicit: « Prius quam te formarem in utero, » novi te¹. » Ubi autem illum nosset antequam ita for-

¹ Gen. i, 26-29. — ² Jer. i, 5.

masset, etsi nostræ infirmitati assequi vel difficile, vel impossibile est; utrum in aliquibus propinquiorebus causis sicut Levi in lumbis Abrahamæ decimatus est¹; an in ipso Adam, in quo genus humanum tanquam radicaliter institutum est; et in eo ipso utrum jam cum de limo formatus esset, an cum causaliter in his operibus factus quæ creavit omnia simul; an vero ante omnem potius creaturam, sicut elegit et prædestinavit sanctos suos ante mundi constitutionem²; an potius in omnibus præcedentibus causis: sive quas commemoravi, sive quas non commemoravi, prius quam in utero formaretur; non arbitror scrupulosius queri oportere, dummodo Jeremiam constet, ex quo est in hæc luce a parentibus editus, ex illo egisse vitam propriam, quia grandescens ætatis accessu, posset vivere sive male sive bene; antea vero nullo modo, non solum prius quam in utero formaretur, sed nec jam ibi formatus antequam natus. Neque enim habet ullam cunctationem apostolica illa sententia de geminis in Rebecce utero nondum agentibus aliquid boni aut mali³.

XV. Nec tamen frustra scriptum est, nec infantem mundum esse a peccato, cujus est unius diei vita super terram⁴; et illud in Psalmo: «Ego in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea me in utero aluit⁵»; et quod in Adam omnes moriuntur, in quo omnes peccaverunt⁶. Nunc autem liquido teneamus, qualibet parentum merita trajectantur in prolem quæcumque gratia Dei antequam nascatur quemque sanctificet, nec iniquitatem esse apud Deum, nec boni malive agere quemquam quod ad propriam personam pertineat, antequam natus est. Illamque sententiam qua nonnulli putant alibi peccasse magis minusque animas, et pro diversorum meritis peccatorum

¹ Heb. vii, 9. — ² Ephes. i, 4. — ³ Rom. ix, 11. — ⁴ Job. xiv, 4; juxta lxx. — ⁵ Psal. i, 7. — ⁶ Rom. v, 12.

in diversa corpora esse detrusas, Apostolica non convenire sententiæ; cum apertissime dictum sit nihil egisse nondum natos, seu boni seu mali.

XVI. Ac per hoc aliqua quæstio est suo loco retrahenda, quid de peccato primorum parentum, qui duo soli fuerunt, generis humani contraxerit universa comparsio: nihil tamen talium meritorum habere potuisse hominem antequam de terræ pulvere finctus esset, antequam suo tempore viveret; nulla quæstio est. Sicut enim Esau et Jacob, quos nondum natos dixit Apostolus nihil egisse boni aut mali¹, non possemus dicere traxisse aliquid meriti de parentibus, si nec ipsi parentes egissent aliquid boni aut mali; nec genus humanum peccasse in Adam, si ipse non peccasset Adam; non autem peccasset Adam, nisi jam suo tempore viveret, quo posset vivere sive bene sive male: ita frustra peccatum ejus, seu recte factum requiritur, cum adhuc in rebus simul creatis causaliter conditus, nec vita propria jam vivebat, nec in parentibus sic viventibus erat. In illa enim prima conditione mundi, cum Deus omnia simul creavit, homo factus est qui esset futurus, ratio creandi hominis, non actio creati.

CAPUT X.

Res variis modis existentes.

XVII. Sæpe hæc aliter in Verbo Dei, ubi ista non facta, sed æterna sunt: aliter in clementis mundi, ubi omnia simul facta futura sunt: aliter in rebus, quæ secundum causas simul creatas, non jam simul, sed suo quæque

¹ Rom. ix, 11.

tempore creantur, in quibus Adam jam formatus ex limo, et Dei flatu animatus, sicut frenum exortum: aliter in seminibus, in quibus rursus quasi primordiales cause repetuntur, de rebus ductæ quæ secundum causas, quas primum condidit, existerant, velut herba ex terra, semen ex herba. In quibus omnibus ea jam facta modos et actus sui temporis acceperunt, quæ ex oculis atque invisilibus rationibus, quæ in creatura causaliter latent, in manifestas formas naturasque prodierunt: sicut herba exorta super terram, et homo factus in animam vivam, et cætera huiusmodi, sive fructæta, sive animantia, ad illam operationem Dei pertinentia, quæ usque nunc operatur. Sed etiam ista secum gerunt tanquam iterum se ipsa invisibiliter in occulta quadam vi generandi, quam extraxerunt de illis primordiis causarum suarum, in quibus creato mundo cum factus est dies, antequam in manifestam speciem sui generis exorirentur, inserta sunt.

CAPUT XI.

Opera creationis die sexto quomodo et jam consummata, et adhuc inchoata.

XVIII. Si enim prima illa opera Dei, cum simul omnia creavit, in suo modo perfecta non essent, ea procul dubio post adderentur, quæ illis perficiendis defuissent: ut quedam universitatis perfectio ex utrisque constaret, singulis quasi semis, velut alicujus totius partes essent, quarum conjunctione ipsum totum ejus partes fierant, completeretur. Rursus si ita essent illa perfecta, sicut perficiuntur, cum suis quæque temporibus in manifestas formas

actusque procreantur; profecto aut nihil ex iis postea per tempora fieret, aut hoc fieret, quod ex istis quæ suo quoque jam tempore oriuntur, Deus non cessat operari. Nunc autem quia jam et consummata quodam modo, et quodam modo inchoata sunt, ea ipsa quæ consequentibus evolvente temporibus primitus Deus omnia simul creavit, cum fieret mundum, consummata quidem, quia nihil habent illa in naturis propriis, quibus suorum temporum cursus agunt, quod non in istis causaliter factum sit; inchoata vero, quoniam quedam erant quasi semina futurorum, per seculi tractum ex occulto in manifestum locis congruis exerenda; ipsius etiam Scripture verba satis ad hoc admonendum insigniter vigent, si quis in eis evigilet. Nam et consummata ea dicit et inchoata: nisi enim consummata essent, non scriptum esset: « Et consummata sunt celum et terra, et omnis compositio illorum: et consummavit Deus in die sexto opera sua, quæ fecit: et requievit Deus in die septimo ab omnibus operibus suis, quæ fecit: et benedixit Deus diem septimum, et sanctificavit eum. » Rursusque nisi inchoata essent, non ita sequeretur, quia illa die « Requievit ab omnibus operibus suis, quæ inchoavit Deus facere. »

XIX. Hic igitur si quis inquirat, quomodo consummavit et quomodo inchoavit: neque enim alia consummavit, alia inchoavit, sed eadem ipsa utique a quibus in die septimo requievit, ex iis quæ supra diximus clarum est. Consummasse quippe ista intelligimus Deum, cum creavit omnia simul ita perfecte ut nihil ei adhuc in ordine temporum creandum esset, quod non hic ab eo jam in ordine causarum creatum esset. Inchoasset autem, ut quod hic præfixerat causis, post impleret effectis. Proinde « Formavit Deus hominem pulverem terre, vel limum terre, hoc est de pulvere vel limo terre: et inspiravit » sive

» insufflavit « in ejus faciem spiritum vite, et factus est » homo in animam vivam. » Non tunc prædestinatus; hoc enim ante sæculum in præsentia Creatoris : neque tunc casualiter vel consummate inchoatus, vel inchoate consummatus; hoc enim a sæculo in rationibus primordialibus; cum simul omnia crearentur : sed creatus in tempore suo, visibiliter in corpore, invisibiliter in anima constans ex anima et corpore.

VERITATIS

CAPUT XII.

Corpus hominis an singulari modo a Deo formatum.

XX. Jam ergo videamus quomodo eum fecerit Deus primum de terra corpus ejus, post etiam de anima videbimus, si quid valebimus. Quod enim manibus corporalibus Deus de limo finxerit hominem, nimium puerilis cogitatio est, ita ut si hoc Scriptura dixisset, magis eum qui scripsit translato verbo usum credere deberemus, quam Deum talibus membrorum lineamentis determinatum, qualia videmus in corporibus nostris. Dictum est enim, « Manus tua gentes disperdidit, » et « Eduxisti » populum tuum in manu forti et brachio excelso¹ : » sed pro potestate et virtute Dei positum hujus membri nomen, quis usque adeo desipit, ut non intelligat?

XXI. Nec illud audiendum est, quod nonnulli putant, ideo præcipuum Dei opus esse hominem, quia cætera dixit et facta sunt, hunc autem ipse fecit : sed ideo potius quia hunc ad imaginem suam fecit. Nam illa quæ dixit et facta sunt², ideo sic scriptum est, quia per Verbum ejus facta

¹ Psal. lxxv, 3, et Psal. cxxxv, 11. — ² Id. cxviii, 5.

sunt, sicut per hominem hominibus dici potuit verbis, quæ temporaliter cogitantur, et voce proferuntur. Non sic autem loquitur Deus, nisi cum per corporalem creaturam loquitur, sicut Abrabæ, sicut Moysi, sicut per nubem de Filio suo. Ante vero omnem creaturam, ut esset ipsa creatura, eo Verbo dictum est, quod in principio erat Deus apud Deum : et quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil¹; utique et homo per ipsum factus est. Certe enim eolum verbo fecit, quia dixit, et factum est : scriptum est tamen; « Et opera manuum » tuarum sunt cæli². » Et de hoc imo quasi fundo mundi scriptum est; « Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit » illud, et aridam manus ejus finxerunt³. » Non igitur hoc in honorem hominis deputetur, velut cætera Deus dixerit, et facta sunt, hunc autem ipse fecerit; aut verbo cætera, hunc autem manibus fecerit. Sed hoc excellit in homine, quia Deus ad imaginem suam hominem fecit, propter hoc quod ei dedit mentem intellectualem, qua præstat pecoribus, unde jam superiore loco disseruimus. In quo honore positus, si non intellexerit, ut bene agat, eisdem ipsis pecoribus quibus prelatas est comparabitur. Sic etenim scriptum est; « Homo in honore positus non intellexit, » comparatus est pecoribus insensatis, et similis factus » est eis⁴. » Nam et pecora Deus fecit, sed non ad imaginem suam.

XXII. Nec dicendum est, hominem ipse fecit, pecora vero jussit, et facta sunt : et hunc enim et illa per Verbum suum fecit, per quod facta sunt omnia⁵. Sed quia idem Verbum et Sapientia et Virtus ejus est; dicitur et manus ejus, non visibile membrum, sed efflicendi potentia. Nam hæc eadem Scriptura quæ dicit, quod Deus homi-

¹ Joan. 1, 3. — ² Psal. ci, 26. — ³ Id. xcv, 5. — ⁴ Id. lxxviii, 13 et 21.

⁵ Joan. 1, 3.

nem de limo terre finxerit¹, dicit etiam quod bestias agri de terra finxerit, quando eas cum volatilibus caeli ad Adam adduxit, ut videret quid ea vocaret. Sic enim scriptum est: « Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias². » Si ergo et hominem de terra et bestias de terra ipse formavit, quid habet homo excellentius in hac re, nisi quod ipse ad imaginem Dei creatus est? Nec tamen hoc secundum corpus, sed secundum intellectum mentis, de quo post loquemur³. Quanquam et in ipso corpore habeat quamdam proprietatem, quae hoc indicet, quod erecta statura factus est, ut hoc ipso admoneretur, non sibi terrena esse sectanda, velut pecora, quorum voluptas omnis ex terra est, unde in alvum cuncta prona atque prostrata sunt. Congruit ergo et corpus ejus animae rationali, non secundum lineamenta figurasque membrorum, sed potius secundum id quod in caelum erectum est, ad intuenda quae in corpore ipsius mundi superna sunt: sicut anima rationalis in ea debet erigi, quae in spiritalibus natura maxime excellunt, ut quae sursum sunt sapiat, non quae super terram.

CAPUT XIII.

Qua aetate aut statura conditus fuerit Adam.

XXIII. SED quomodo fecit eum Deus de limo terre, utrum repente in aetate perfecta, hoc est, virili atque juvenili, an sicut nunc usque formatur in uteris matrum? Neque enim alius haec facit, quam ille qui dixit: « Prius quam

¹ Gen. ii, 7. — ² Ibid. 19. — ³ 2 Sent. dist. xvi, c. Quo circa.

» te formarem in utero, novi te¹; » ut illud tantum proprium habuerit Adam, quod non ex parentibus natus est, sed factus ex terra; eo tamen modo ut in hoc perficiendo, et per aetates augendo huius temporum numeri compleretur, quos naturae humani generis attributos videmus. An potius hoc non est requirendum? Utrumlibet enim fecerit, hoc fecit quod Deum et omnipotentem et sapientem posse ac facere congruebat. Ita enim certas temporum leges generibus qualitibusque rerum in manifestum ex abdito producendis attribuit, ut ejus voluntas sit super omnia. Potentia quippe sua numeros creaturae dedit, non ipsam potentiam eisdem numeris alligavit. Nam Spiritus ejus ita faciendo mundo superforebatur², ut et facto superferatur, non corporalibus locis, sed excellentis potestatis.

XXIV. Quis enim nescit aquam concretam terrae, cum ad radices vitis venerit, duci in saginam ligni illius, atque in eo sumere qualitatem, qua in uvam procedat paulatim erumpentem, atque in ea grandescendo vinum fiat, maturumque dulcescat, quod adhuc fervescat expressum, et quadam velastate firmatum ad usum bibendi nullius jucundiusque perveniat? Num ideo Dominus lignum quassavit aut terram, aut has temporum moras, cum aquam miro compendio convertit in vinum, et tale vinum quod ebrius etiam conviva laudaret? Numquid ad adiutorio temporis eque conditor temporis? Nonne certis dierum numeris suis cuique generi accommodatis, omnis natura serpentium coalescit, formatur, nascitur, roboratur? Num expectati sunt hi dies, ut in draconem virga converteretur de manu Moysi et Aaron? Nec ista cum fiunt, contra naturam fiunt, nisi nobis quibus aliter naturae cursus innouit; non autem Deo, cui hoc est natura quod fecerit.

¹ Jer. i, 5. — ² Gen. i, 2. — ³ Joan. ii, 9. — ⁴ Exod. vii, 10.

CAPUT XIV.

Rationes causales mundo primum inditæ, cujus generis fuerunt.

XXV. QUÆRITUR autem merito potest, causales illæ rationes, quas mundo indidit, cum primum simul omnia creavit, quomodo sint institutæ: utrum ut, quemadmodum videmus cuncta nascentia vel fructicum vel animalium in suis conformationibus atque incrementis, sua prædiversitate generum diversa spatia peragerent temporum? An ut, quemadmodum creditur factus Adam sine ullo progressu incrementorum virili ætate, continuo conformarentur? Sed cur non utrumque illas credimus habuisse, ut hoc ex eis futurum esset, quod factori placuisset? Si enim illo modo dixerimus, incipiet contra ipsas factum videri, non solum etiam illud de aqua vinum, sed et omnia miracula quæ contra naturæ usitatum cursum fiunt. Si autem isto modo, multo erit absurdius ipsas istas quotidianas naturæ formas et species contra illas primarias omnium nascentium causales rationes suorum temporum peragere spatia. Restat ergo ut ad utrumque modum habiles create sint, sive ad istum quo usitatissime temporalia transcurrunt, sive ad illum quo rara et mirabilia fiunt, sicut Deo facere placuerit quod temporis congruat.

CAPUT XV.

Primus homo non aliter quam primordiales cause habent, formatus fuit.

XXVI. VERENTAMEN sic factus est homo, quemadmodum illæ primæ causæ habebant ut fieret primus homo, quem non ex parentibus nasci, qui nulli præcesserant, sed de limo formari oportebat, secundum causalem rationem, in qua primitus factus erat. Nam si aliter factus est, non eum Deus in illorum sex dierum operibus fecerat: in quibus eum dicitur factus, ipsam causam utique fecerat Deus, quæ erat suo tempore homo futurus, et secundum quæm fuerat ab illo faciendus, qui simul et consummaverat inchoata propter perfectionem causalium rationum, et inchoaverat consummanda propter ordinem temporum. Si ergo in illis primis rerum causis, quas mundo primitus Creator inseruit, non tantum posuit quod de limo formaturus erat hominem, sed etiam quemadmodum formaturus, utrum sicut matris utero, an in forma juvenili, procul dubio sic fecit, ut illic præfixerat; neque enim contra dispositionem suam faceret. Si autem vim tantum ibi posuit possibilitatis¹, ut homo fieret quoquo modo fieret, ut et sic et sic posset, id est ut id quoque ibi esset, quia et sic et sic posset; unum autem ipsum modum quo erat facturus in sua voluntate servavit, non mundi constitutioni contexit; manifestum est etiam sic non factum esse hominem contra quam erat in illa prima conditione causarum; quia ibi erat etiam sic

¹ Sent. dist. xvii, cap. Salet.

fieri posse, quamvis non ibi erat ita fieri necesse esse: hoc enim non erat in conditione creaturæ, sed in placito Creatoris, cuius voluntas rerum necessitas est.

CAPUT XVI.

CAPUT XVI.

In rei natura est, ut quid esse possit, ut futurum sit, nam si in Dei voluntate.

XXVII. Nam et nos pro captu infirmitatis humanae jam in ipsis rebus tempore exortis possumus nosse quid in cuiusque natura sit, quod experimento perceperimus; sed utrum etiam futurum sit ignoramus. Est quippe in natura huius, verbi gratia, juvenis ut senescat, sed utrum hoc etiam sit in Dei voluntate, nescimus. Sed nec in natura esset, nisi in Dei voluntate prius fuisset, qui condidit omnia. Et utique occulta ratio est senectutis in corpore juvenili, vel juventutis in corpore puerili: neque enim oculis cernitur, sicut ipsa in puero pueritia; sicut juvenus in juvene; sed alia quadam notitia colligitur inesse in natura quiddam latens, quo educantur in precepta numeri occulti, vel juvenutis a pueritia, vel senectutis a juvenute. Occulta est ergo ista ratio, qua fit ut hoc esse possit, sed oculis, menti autem non est occulta: utrum autem hoc etiam necesse sit, omnino nescimus. Et illam quidem qua fit ut esse possit, esse in natura ipsius corporis novimus: illam vero qua fit ut necesse sit, manifestum est illi non esse.

CAPUT XVII.

Ex futuris quænam vere futura.

XXVIII. Sed fortassis in mundo est, ut necesse sit istum hominem senescere. Si autem nec in mundo est, in Deo est. Hoc enim necessario futurum est quod ille vult, et ea vere futura sunt quæ ille præscivit. Nam multa secundum inferiores causas futura sunt; sed si ita sunt et in præsentia Dei, vere futura sunt: si autem ibi aliter sunt, ita potius futura sunt, sicut ibi sunt, ubi qui præscit, falli non potest. Nam futura dicitur senectus in juvene, sed tamen futura non est, si ante moriturus est: hoc autem ita erit, sicut se habent aliæ causæ, sive mundo contextæ, sive in Dei præsentia reservatæ. Nam secundum quasdam futurorum causas moriturus erat Ezechias, cui Deus addidit quindécim annos ad vitam¹, id utique faciens, quod ante constitutionem mundi se facturum esse præsciebat, et in sua voluntate servabat. Non ergo id fecit quod futurum non erat: hoc enim magis erat futurum, quod se facturum esse præsciebat. Nec tamen illi anni additi recte dicerentur, nisi aliquid adderetur, quod se aliter in aliis causis haberat. Secundum aliquas igitur causas inferiores jam vitam finierat: secundum illas autem quæ sunt in voluntate et præsentia Dei, qui ex æternitate noverat quid illo tempore facturus erat, (et hoc vere futurum erat,) tunc erat finiturus vitam quando finivit vitam. Quia etsi oranti concessum est, etiam sic cum oraturum ut tali orationi concedi oporteret ille utique præsciebat, cu-

¹ Isai. xxxviii, 5.

jus praescientia falli non poterat: et ideo quod praesciebat, necessario futurum erat.

CAPUT XVIII.

Colligitur Adamum non formatum fuisse contra quam erat in primordialibus causis institutum.

XXIX. Quia si omnium futurorum causa mundo sunt insite, cum ille factus est dies, quando Deus creavit omnia simul, non aliter Adam factus est, cum de limo formatus est, sicut est credibilis iam perfecte virilitatis, quam erat in illis causis, ubi Deus hominem in sex dierum operibus fecit. Ibi enim erat non solum ut ita fieri posset, verumetiam ut ita eum fieri necesse esset. Tam enim non fecit Deus contra causam, quam sine dubio volens praestitit, quam contra voluntatem suam non facit. Si autem non omnes causas in creatura primitus condita praefixit, sed aliquas in sua voluntate servavit, non sunt quidem illae quas in sua voluntate servavit, ex istarum quas creavit instituit pendentes; non tamen possunt esse contrariae, sed aliquas in sua voluntate servavit, illis quas sua voluntate instituit: quia Dei voluntas non potest sibi esse contraria. Ista ergo sic condidit, ut ex illis esse illud cuius causae sunt possit, sed non necesse sit: illas autem sic abscondit, ut ex eis esse necesse sit hoc, quod ex istis fecit ut esse possit.

CAPUT XIX.

Adamo non spiritale sed animale corpus a Deo formatum esse.

XXX. Solum item quaeri, utrum animale corpus prius homini formatum sit e limo, quale nunc habemus, an spiritale, quale resurgentes habebimus. Quanquam enim hoc in illud mutabitur; seminatur enim corpus animale, surget corpus spiritale: tamen quid prius homini factum sit, ideo disceptatur, quia si animale factum est, non hoc recipiemus, quod in illo perdidimus, sed tanto melius quanto spiritale animali preponendum est, quando erimus aequales Angelis Dei¹. Sed Angeli possunt alius et iustitia preponi, numquid et Domino? De quo tamen dictum est: «Minorasti eum paulo minus ab Angelis²». Unde nisi propter carnis infirmitatem, quam sumpsit ex Virgine, formam servi accipiens³, in qua moriens nos a servitute redimeret? Sed quid hinc diutius disseramus? Non enim obscurata est Apostoli sententia de hac re, qui cum voluisset adhibere testimonium, quo probaret esse corpus animale, non tam de suo vel de cuiusquam hominis corpore, quod in praesenti videbatur, quam de hoc ipso Scripturae huius loco recoluit et adhibuit, dicens: «Si est corpus animale, est et spiritale; sic etenim scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem. Sed non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo

¹ Math. xxii, 30. ² Psal. viii, 6. ³ Philip. ii, 7.

» celestis. Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis coelestis, tales et coelestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus et imaginem ejus qui de celo est¹. » Quid ad hoc dici potest? Imaginem ergo celestis hominis nunc ex fide portamus, habituri in resurrectione quod credimus: imaginem autem terreni hominis ab ipso exordio humane generationis induimus.

CAPUT XX.

Difficultas contra superiorem sententiam. — Opinio corpus Adami prius animale, postea spiritale factum fuisse in paradiso.

XXXI. Hæc occurrit alia quæstio, quomodo renouemur, si non ad hoc per Christum revocamur, quod in Adam prius eramus? Quanquam enim multa non in pristinum, sed in melius renouentur, ab inferiore tamen statu, quam quo erant antea, renouantur. « Unde ergo ille filius mortuus erat et revixit, perierat et inventus est², » unde illi profertur stola prima, si non immortalitatem recipit, quam perdidit Adam? Quomodo autem perdidit immortalitatem, si corpus habuit animale? Neque enim animale corpus, sed spiritale erit, cum corruptibile hoc induerit in corruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem³. Nonnulli his angustiis coarctati, ut et illa constet sententia, qua exemplum de animali corpore hinc datum est, ut diceretur: « Factus est primus homo Adam in animam » viventem, novissimus Adam in spiritum vivificantem; » et ista renovatio receptioque immortalitatis, non absurde

¹ 1 Cor. xv, 44 et seqq. — ² Luc. xv, 32. — ³ 1 Cor. xv, 53.

dicatur in pristinum futura, in illud scilicet quod Adam perdidit⁴: putaverunt prius quidem hominem fuisse corporis animalis, sed dum in paradiso constitutus est, eum fuisse mutatam, sicut nos quoque resurrectione mutabimur. Hoc quidem liber Genesios non commemorat: sed in possint utraque testimonia Scripturarum inter se consentire, sive illud quod de animali corpore dictum est, sive illa quæ de renovatione nostra plurima in sanctis Litteris reperiuntur, hoc tanquam necessario consequi crediderunt.

CAPUT XXI.

Explosionis opinio præcedens.

XXXII. Sed si ita est, frustra conamur paradysum et illas arbores earumque fructus, præter figuratam significationem, prius accipere ad rerum gestarum proprietatem. Quis enim credat jam illius modi cibos ex arborum pomis, immortalibus et spiritalibus corporibus necessarios esse potuisse? Verumtamen si aliud non potest inveniri, melius eligimus paradysum spiritaliter intelligere, quam vel putare non renovari hominem, cum toties hoc Scriptura commemorat, vel eum existimare recipere, quod non ostenditur amisisse. Huc accedit, quod et ipsa mors hominis, quam eum peccato commeruisse, multa divina testimonia colloquuntur, indicat eum sine morte futurum fuisse, nisi peccasset. Quomodo ergo sine morte mortalis; aut quomodo non mortalis, si corpus animale?

⁴ 1 Cor. xv, 45.

maht hamp scillas huius in rursu rursu in anteb
 cur. ad antebcur in nob. hoc. dicitur ergo
 dicitur inobediencia. CAPUT XXII. Tullium scilicet
 leg. i. in primis non coactis. Tull. inobedi. toll. cum

CAPUT XXII.

Adamum peccato mortem anime, non corporis meruisse, quidam non recte arbitantes.

XXXIII. Unde quidam non eum mortem corporis peccato meruisse arbitantur, sed mortem anime quam fecit iniquitas. Nam credunt eum, propter corpus animale, exiturum fuisse de hoc corpore, ad requiem scilicet quam nunc habent sancti, qui jam dormierunt, et in fine seculi eadem membra immortaliter recepturum: ut videlicet mors corporis non de peccato accidisse videatur, sed naturaliter, ut animalium ceterorum. Verum his rursus Apostolus occurrit et dicit: » Corpus quidem mortuum » est propter peccatum, spiritus autem vita est propter » justitiam. Si autem Spiritus ejus, qui suscitavit Christum » a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum a » mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per inha- » bitantem Spiritum ejus in vobis! » Ac per hoc mors etiam corporis de peccato est. Si ergo non peccasset Adam, nec corpore moreretur: ideoque immortale haberet et corpus. Quomodo ergo immortale, si animale?

(Rom. viii, 10, 11. in hoc, ill. rom. viii. dicitur vobis
 animam. Per hoc dicitur. animam dicitur. in hoc
 dicitur. in hoc dicitur. in hoc dicitur. in hoc dicitur.
 Salutate ergo in, alleluia non obli-

DIRECCION GENERAL D

Salutate ergo in, alleluia non obli-

Salutate ergo in, alleluia non obli-

Salutate ergo in, alleluia non obli-

Salutate ergo in, alleluia non obli-

Ad antebcur in nob. hoc. dicitur ergo
 dicitur inobediencia. CAPUT XXIII.

CAPUT XXIII.

In eos qui dicunt Ade corpus ex animali spiritale factum in paradiso.

XXXIV. Sed rursus non vident, qui ejus corpus in paradiso mutatum putant, ut ex animali fieret spiritale, nihil impedire, si non peccasset, ut post paradisi vitam, quam juste obedienterque vixisset, acciperet eandem corporis mutationem in vita aeterna, ubi jam cibus corporalibus non egeret. Quid ergo necesse est propter hoc jam cogi figurate, non proprie paradisi intelligere, quia non posset mori corpus nisi peccato? Verum est quidem, quod non moreretur etiam corpore, nisi peccasset, aperte quippe dicit Apostolus, corpus mortuum propter peccatum: animale tamen posset esse ante peccatum, et post vitam justitiae, cum Deus vellet, fieri spiritale.

Ad antebcur in nob. hoc. dicitur ergo
 dicitur inobediencia. CAPUT XXIV.

CAPUT XXIV.

In renovatione quomodo id recipimus, quod Adam perdidit.

XXXV. Quomodo ergo, inquam, renovari dicimus, si non hoc recipimus, quod perdidit primus homo, in quo omnes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum quemdam modum, et non hoc recipimus secundum quemdam modum. Non itaque immortalitatem spiritualis corporis re-

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE Toluca

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE Toluca

®

cupimus, quam nondum habuit homo; sed recipimus iustitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. Renovabimur ergo a vetustate peccati, non in pristinum corpus animale, in quo fuit Adam, sed in melius, id est, in corpus spiritale, cum efficiemur aequales Angelis Dei, apti celesti habitationi, ubi esca, quae corrumpitur, non egimus¹. Renovamur ergo spiritu mentis nostrae secundum imaginem eius, qui creavit nos, quam peccando Adam perdidit². Renovabimur autem etiam carne, cum hoc corruptibile induetur incorruptione, ut sit spiritale corpus, in quod nondum mutatus, sed nuntiandus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando merisset.

CAPUT XXV³.

Adæ corpus mortale simul et immortale.

XXXVI. DENIQUE non ait Apostolus: « Corpus quidem mortale propter peccatum; » sed, « Corpus mortuum propter peccatum. » Illud quippe ante peccatum, et mortale secundum aliam, et immortale secundum aliam causam dici poterat: id est, mortale, quia poterat mori; immortale, quia poterat non mori. Aliud est enim posse mori, sicut quasdam naturas immortales creavit Deus: aliud est autem posse non mori, secundum quem modum primus creatus est homo immortalis; quod ei praestabatur de ligno vite, non de constitutione naturae: a quo ligno separatus est cum peccasset, ut posset mori, qui nisi peccasset, posset non mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis,

¹ Math. xxii, 38. — ² Ephes. iv, 22. — ³ In eodém caput xxv principio sumit ab his verbis: *Illud quippe*, etc.

immortalis autem beneficio Conditoris. Si enim corpus animale, utique mortale, quia et mori poterat; quamvis et immortale, ideo quia et non mori poterat. Neque enim immortale quod mori omnino non possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur. Ac per hoc illud animale et ob hoc mortale, quod propter iustitiam spiritale fieret et ob hoc omni modo immortale; factum est propter peccatum non mortale; quod et antea erat, sed mortuum, quod posset non fieri, si homo non peccasset.

CAPUT XXVI.

Corpus Adæ et nostrum diversa.

XXXVII. QUOMODO ergo corpus nostrum dicit Apostolus mortuum, cum adhuc de viventibus loqueretur, nisi quia iam ipsa conditio moriendi ex peccato parentum hæsit in prole? Animale est enim et hoc corpus, sicut et primi hominis fuit, sed hoc iam in ipso animalis genere multo est deterius; habet enim necessitatem moriendi, quod illud non habuit. Quamvis enim restabat adhuc ut immutaretur, et spiritale factum plenam immortalitatem perciperet, ubi cibo corruptibili non egeret; tamen si iuste viveret homo, et in spiritalem habitudinem corpus eius mutaretur, non iret in mortem. In nobis autem etiam iuste viventibus, corpus moriturum est: propter quam necessitatem, ex illius primi hominis peccato venientem, non mortale, sed mortuum corpus nostrum dixit Apostolus, quia omnes in Adam morimur. Item dicit: « Sicut est veritas in Jesu deponere vos secundum priorem conversa-

tionem hominem veterem, eum qui corrumpitur secundum concupiscentias deceptionis: hoc est factus Adam per peccatum. » Vide ergo quid sequatur: « Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, eum qui secundum Deum creatus est, in iustitia et sanctitate veritatis: ecce quod perdidit Adam per peccatum¹. » In hoc ergo renovamur, secundum id quod amisit Adam, id est, secundum spiritum mentis nostrae: secundum autem corpus quod seminatur animale, et resurgit spiritale, in melius renovabimur, quod nondum fuit Adam.

CAPUT XXVII.

Quomodo mente et corpore ad id renovamur, quod Adam perdidit.

XXXVIII. Dicit item Apostolus: « Expoliantes vos veterem hominem cum actibus eius, induite novum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem eius, qui creavit eum². » Hanc imaginem in spiritu mentis impressam³ perdidit Adam per peccatum, quam recipimus per gratiam iustitiae: non spiritale atque immortale corpus, in quo ille nondum fuit, et in quo erunt omnes sancti resurgentes a mortuis. Hoc enim premium est illius meriti, quod amisit. Proinde illa stola prima⁴, aut ipsa iustitia est unde lapsus est: aut si indumentum corporalis immortalitatis significat, etiam hanc ille sic amisit, cum propter

¹ Ephes. iv, 22-24. — ² In Editis caput xxvii initium sonat ad hanc verba: In hoc ergo, etc. — ³ Coloss. iii, 9. — ⁴ 2. Retract. cap. xxvi, n. 2. — ⁵ Luc. xv, 22.

peccatum ad eam pervenire non potuit. Dicitur enim et amisisse uxorem, et amisisse honorem, qui speratum non accepit, illo a quo sperabat offenso.

CAPUT XXVIII.

Adam licet spiritalis mente, corpore fuit animalis etiam in paradiso.

XXXIX. SECUNDUM hanc ergo sententiam corpus animale habuit Adam, non tantum ante paradisum, sed etiam in paradiso constitutus: quamvis in interiore homine fuerit spiritalis, secundum imaginem eius qui creavit eum: quod amisit peccando, meruitque etiam corporis mortem, qui non peccando mereretur et in corpus spiritale commutationem. Nam si et interius animaliter vixit, non possumus dici ad hoc ipsius renovari. Quibus enim dicitur: « Renovamini spiritu mentis vestrae, » hoc eis dicitur, ut spiritales fiant: quod si ille nec in ipsa mente fuit, quomodo nos renovamur ad id quod homo nunquam fuit? Apostoli autem et omnes iusti animale utique corpus adhuc habebant, sed tamen spiritaliter interius vivebant, renovati scilicet in agnitionem Dei, secundum imaginem eius qui creavit eos: non ideo tamen iam peccare non poterant, si consentirent iniquitati. Nam et spiritales posse cadere in tentatione peccati, ostendit Apostolus ubi ait: « Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens te ipsum ne et tu tenteris¹: » Hoc dixi, ne cuiquam impossibile videatur, quod peccavit

¹ Gal. vi, 1.

Adam, si spiritalis erat mente, quamvis animalis esset corpore. Quæ cum ita sint, nihil tamen adhuc præpropere confirmamus, sed expectamus potius, utrum etiam cætera Scriptura hunc intellectum non impediat.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

CAPUT XXIX.

De anima tractandum in sequenti libro.

XI. SEQUITUR enim questio de anima valde difficilis, in qua multi laboraverunt, nobisque ubi laboremus reliquerunt. Sive enim quia non omnium omnia legere potui, qui de hac re secundum Scripturarum nostrarum veritatem ad aliquid liquidum minimeque dubium pervenire potuerunt; sive quia tanta questio est, ut etiam qui eam veraciter solvunt, non facile intelligantur a talibus, qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeam de anima, ut nihil amplius querendum putem. Utrum autem nunc certum aliquid inventurus sim, et definiturus, ignoro. Quod autem potero, si conatum meum Dominus adjuverit, sequenti volumine explicare curabo.

LIBER VII.

IS QUO HÆC GENESI II, 7: « ET FLAVIT IN FACIEM EJUS FLATUS VITÆ, ETC. »
ILLUSTRATUR CÆCERIMA TRACTATIONE DE ANIMA.

CAPUT I.

De anima tractatio suscipitur.

I. « Ex finxit Deus hominem pulverem de terra, et »
« flavit in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in »
« animam viventem ». Hæc verba Scripturæ nobis et in principio superioris libri considerata proposuimus, et de ipso homine facto, maximeque de ejus corpore, quantum satis duximus, quod secundum Scripturas visum est, disseruimus. Sed quia de anima humana non parva questio est, ad hunc eam librum differendam putavimus, nescentes quantum nos Dominus adjuturus esset recte loqui cupidos; illud tamen scientes, nisi quantum ipse adjuvaret, recte non esse locuturos. Recte est autem veraciter atque congruenter, nihil audacter refellendo, nihil temere affirmando, dum adhuc dubium est, verum falsum-ne sit, sive fidei, sive scientiæ christiænæ; quod autem doceri potest vel verum ratione apertissima, vel Scripturarum auctoritate certissima, sine cunctatione asserendo.

II. Ac primum illud videamus, quod scriptum est: »
« Flavit vel sufflavit in faciem ejus flatum vitæ. » Non-

¹ Gen. II, 7.

Adam, si spiritalis erat mente, quamvis animalis esset corpore. Quæ cum ita sint, nihil tamen adhuc præpropere confirmamus, sed expectamus potius, utrum etiam cætera Scriptura hunc intellectum non impediat.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

CAPUT XXIX.

De anima tractandum in sequenti libro.

XI. SEQUITUR enim questio de anima valde difficilis, in qua multi laboraverunt, nobisque ubi laboremus reliquerunt. Sive enim quia non omnium omnia legere potui, qui de hac re secundum Scripturarum nostrarum veritatem ad aliquid liquidum minimeque dubium pervenire potuerunt; sive quia tanta questio est, ut etiam qui eam veraciter solvunt, non facile intelligantur a talibus, qualis ipse sum: fateor neminem adhuc mihi persuasisse, quod sic habeam de anima, ut nihil amplius querendum putem. Utrum autem nunc certum aliquid inventurus sim, et definiturus, ignoro. Quod autem potero, si conatum meum Dominus adjuverit, sequenti volumine explicare curabo.

LIBER VII.

IS QUO HÆC GENESI II, 7: « ET FLAVIT IN FACIEM EJUS FLATUS VITÆ, ETC. »
ILLUSTRATUR CÆCERIMA TRACTATIONE DE ANIMA.

CAPUT I.

De anima tractatio suscipitur.

I. « Er finxit Deus hominem pulverem de terra, et »
« flavit in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in »
« animam viventem ». Hæc verba Scripturæ nobis et in principio superioris libri considerata proposuimus, et de ipso homine facto, maximeque de ejus corpore, quantum satis duximus, quod secundum Scripturas visum est, disseruimus. Sed quia de anima humana non parva questio est, ad hunc eam librum differendam putavimus, nescentes quantum nos Dominus adjuturus esset recte loqui cupidos; illud tamen scientes, nisi quantum ipse adjuvaret, recte non esse locuturos. Recte est autem veraciter atque congruenter, nihil audacter refellendo, nihil temere affirmando, dum adhuc dubium est, verum falsum-ne sit, sive fidei, sive scientiæ christianæ; quod autem doceri potest vel verum ratione apertissima, vel Scripturarum auctoritate certissima, sine cunctatione asserendo.

II. Ac primum illud videamus, quod scriptum est: »
« Flavit vel sufflavit in faciem ejus flatum vitæ. » Non-

¹ Gen. II, 7.

nulli enim codices habent, « Spiravit vel inspiravit in a faciem ejus. » Sed cum Græci habeant *ἐκπνεύσεν*, non dubitatur flavit vel sufflavit esse dicendum. Quærebamus autem in superiori sermone de manibus Dei, cum homo de limo formatus cogitaretur : quid ergo nunc dicendum est in eo quod scriptum est : « Sufflavit Deus, » nisi quia sicut non manibus corporis finxit, ita nec faucibus labiisque sufflavit.

CAPUT II.

Animam non esse ejusdem nature cum Deo ex proposito Scripture loco arguitur.

III. VERUMTAMEN hoc verbo Scriptura in questione difficilissima plurimum nos, quantum opinor, adjuvat. Nam cum quidam ex hoc verbo crediderint aliquid esse animam de ipsa substantia Dei, id est, ejusdem nature cujus ille est, hoc ideo putantes, quia cum homo sufflat, aliquid de se ipso eiecit in flatum : hinc potius admonendi sumus hanc inimicam fidei catholice reprobare sententiam. Nos enim credimus Dei naturam atque substantiam, que in Trinitate creditur a multis, intelligitur a paucis omnino esse incommutabilem. Porro autem anime naturam vel in deterius vel in melius commutari posse, quis ambigit? At per hoc sacrilega opinio est, eam et Deum credere unius esse substantiæ. Quid enim hoc modo aliud quam et ille commutabilis creditur? Credendum itaque est, et intelligendum, neque ullo modo dubitandum, quod recta fides habet, animam sic esse a Deo tanquam

¹ Caput n incoepit, in editis, inferius ad verba : Nam cum quidam, etc.

rem quam fecerit, non tanquam de natura cujus est ipse, sive genuerit, sive quoquo modo protulerit.

CAPUT III.

Urgetur idem argumentum.

IV. Et quomodo, inquit, scriptum est : « Sufflavit a in faciem ejus, et factus est homo in animam vivam ; » si non anima Dei pars est, vel Dei omnino substantia? Imo vero ex hoc verbo satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de se ipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sunt, ut nesciant isto reciproco habitu, quem de hoc aere circumfusio ducimus et reddimus, fieri etiam flatum, cum voluntate sufflamus. Quod si etiam non ex hoc aere, qui forinsecus adjacet, accepto et reddito, sed ex ipsis nostri corporis natura qua constat, sufflando aliquid eiecimus, non eadem natura est corporis et anime quod et ipsi utique consentiunt. Quapropter etiam sic aliud est anime substantia, que corpus regit et movet; aliud flatum, quem regendo vel movendo facit de corpore sibi subdito, non de se ipsa cui corpus est subditum. Cum itaque longe quidem incomparabili modo, sed tamen anima regat subditum corpus, et Deus subditam creaturam, cur non potius intelligatur de subjecta sibi creatura fecisse Deus animam in eo, quod sufflasse dictus est; quandoquidem ipsa anima, quamvis corpori suo non ita dominetur, ut Deus universitati quam condidit, tamen ejus motu, non de sua substantia flatum facit?

V. Possemus quidem dicere nec ipsum Dei flatum esse animam hominis, sed Deum sufflando fecisse animam in homine: sed ne putentur meliora quæ fecit verbo, quam quod fecit flatu, quia et in nobis melius est verbum quam flatu; nihil est interim secundum supradictam rationem, cur animam ipsam Dei flatum dicere dubitemus, dum intelligatur non esse Dei natura atque substantia, sed hoc ipsum esse sufflare, quod est flatum facere; quod autem flatum facere, hoc animam facere. Cui sententiæ congruit quod per Isaiam dicit Deus: « Spiritus enim a me procedet, » et flatum omnem ego feci.¹ Nam non quemlibet flatum corporeum cum dicere, sequentiâ docent. Cum enim dixisset: « Omnem flatum ego feci; et propter peccatum, » inquit, pusillum quid contristavi eum et percussi eum. Quid ergo dicit flatum nisi animam, quæ propter peccatum percussa et contristata est? Quid igitur est: « Omnem » flatum ego feci, » nisi omnem animam ego feci?

CAPUT IV.

Deum sufflando non fecisse de se ipso animam, nec de elementis.

VI. Si ergo Deum diceremus tanquam corporei mundi hujus animam, cui mundus ipse esset tanquam corpus unius animantis, recte non eum diceremus sufflando fecisse animam hominis, nisi corpoream, de isto aëre subjacente sibi ex corpore suo; non tamen quod fecisset dedissetque sufflando, de se ipso dedisse putare deberemus, sed ita de sibi subjecto aëre corporis sui, sicut anima de hujus-

¹ Isai. LVII, 16, juxta LXX.

modi re similiter adjacente, hoc est, de corpore, non de se ipsa flatum facit. Nunc vero quia non tantummodo mundi corpus Deo esse subditum dicimus, sed illum esse supra omnem creaturam sive corporalem sive spiritalem; nec de se ipso, nec de corporeis elementis credendus est animam fecisse sufflando.

CAPUT V.

An anima ex nihilo.

VII. Utrum autem ex eo quod omnino non erat, id est, ex nihilo; an ex aliqua re, quæ jam ab illo facta spiritaliter erat, sed anima nondum erat, merito quæri potest. Si enim Deum adhuc aliquid ex nihilo creare non credimus, postea quam creavit omnia simul, et ob hoc a consummatis omnibus operibus requievisse credimus, quæ inchoavit facere, ut quiddam deinde faceret, ex his faceret; non video quemadmodum intelligamus, adhuc eum ex nihilo animas facere. An dicendum est eum in illis quidem operibus primorum sex dierum fecisse illum diem occultum, ac si hoc potius credi oportet, spiritalem atque intellectualem naturam, scilicet unitatis angelicæ, et mundum, id est, cælum et terram; atque in illis jam extantibus naturis rationes creasse futurarum aliarum, non ipsas naturas: alioquin si jam ibi create essent sicut erant future, non adhuc essent future? Quod si ita est, nondum erat in conditis rebus animæ humane ulla natura, et tunc esse cœpit, cum eam Deus sufflando fecit, atque indidit homini.

VIII. Sed non ideo questio sublata est, qua quæritur

adhuc, utrum eam naturam, quæ anima dicitur, et antea non erat, ex nihilo creaverit, tanquam ipse flatus ejus non ex aliqua substantia subjacente factus sit, sicut de flatu dicebamus, quem facit anima ex corpore suo; sed omnino ex nihilo tunc factus sit flatus, cum Deus flare voluit, idemque hominis anima factus sit. An vero jam erat aliquid spiritale, quamvis hoc quiddam erat, nondum animæ natura erat, atque ex hoc factus sit flatus Dei quæ natura esset animæ; sicut nec corporis humani natura jam erat, antequam Deus eam de limo terre vel pulvere formasset, Non enim caro humana erat pulvis aut limus; sed tamen aliquid erat unde illa fieret, quæ nondum erat.

CAPUT VI.

An ut corporis, ita et animæ præcesserit aliqua materies.

IX. Nunc ergo credibile est in primis illis sex dierum operibus Deum condidisse, non solum futuri corporis humani causalem rationem, verumetiam materiem de qua fieret, id est, terram, de cujus limo vel pulvere fingeretur; animæ autem solam ibi condidisse rationem, secundum quam fieret, non etiam quamdam pro suo genere materiam, de qua fieret? Si enim quiddam incommutabile esset anima, nullo modo ejus quasi materiam querere deberemus: nunc autem mutabilitas ejus satis indicat eam interim vitis atque fallacis deformem reddi, formare autem virtutibus veritatisque doctrina, sed in sua jam natura qua est anima; sicut etiam caro in sua natura qua jam caro est, et salute decoratur, et morbis vulneribusque

ferdatur. Sed sicut hæc, excepto quod jam caro est, in qua natura vel proficit ut pulchra, vel deficit ut deformis sit, habuit etiam materiem, id est, terram, de qua fieret, ut omnino caro esset: sic fortasse potuit et anima, antequam ea ipsa natura fieret, quæ anima dicitur, cujus vel pulchritudo virtus, vel deformitas vitium est, habere aliquam materiam pro suo genere spiritalem, quæ nondum esset anima; sicut terra de qua caro facta est, jam erat aliquid, quamvis non erat caro.

CAPUT VII.

Dici non posse qualis fuisset illa materies animæ.

X. Sed enim jam terra implebat mundi infimam partem, antequam de illa corpus hominis fieret, conferens universo totum suum, ut etiamsi nulla ex ea caro fieret animantis ejusquam, specie tamen sua mundi fabricam molemque completeret, secundum quam dicitur mundus cælum et terra: at vero illa spiritalis materies, si fuit ulla unde anima fieret, vel si est ulla unde animæ fiunt, quid ipsa est? Quod nomen, quam speciem, quem usum in rebus conditis tenet? Vivit an non? Si vivit, quid agit? quid confert universitatis effectibus? Beatam-ne vitam gerit, an miseram, an neutram? Vivificat aliquid, an ab hoc etiam opere vacat, et in quodam secreto universitatis otiosa requiescit, sine vigili sensu motuque vitali? Si enim nulla prorsus adhuc vita erat, quomodo esset vitæ futuræ quedam incorporea nec viva materies? Aut falsum est, aut nimis latet. Si autem jam vivebat nec beate nec mi-

* In aliis capit vi aperitur his verbis: At vero illa, etc.

serē, quōmodo rationalis erat? Quod si tunc rationalis facta est, cum ex illa materie natura humanæ animæ facta est; irrationalis ergo vita materies erat animæ rationalis, id est, humanæ? Quid ergo inter illam pecorisque distabat? An rationalis erat jam possibilitate, nondum facultate? Si enim videmus infantilem animam, jam utique hominis animam, nondum cœpisse uti ratione, et tamen eam rationalem dicimus; cur non credatur sic in illa materie, de qua facta est anima, quietum fuisse motum etiam sentiendi, sicut in ista infantili, quæ jam certe anima est hominis, quietus est adhuc motus ratiocinandi.

CAPUT VIII.

Beatam fuisse materiem illam admitti non potest.

XI. Nāc si jam beata erat vita de qua facta est hominis anima, deterius ergo facta est, et ideo non jam illa materies hujus, sed illius ista defluxio est. Nam materies aliqua cum formator præsertim a Deo, in melius sine dubitatione formatur. Sed etiamsi cujusquam in aliqua beatitudine factæ a Deo vitæ defluxio anima humana posset intelligi, nec sic credenda erat esse cœpisse in aliquo actu meritorum suorum, nisi ex quo propriam cœpit agere vitam, dum anima facta est animans carnem, et ejus sensibus velut nuntius utens, atque in se ipsa se vivere sentiens suā voluntate, intellectu, memoria. Si enim est aliquid, unde istam defluxionem formatæ carni Deus inspiraret, tanquam sufflando animam faciens, idemque beatum est, nullo modo movetur, aut mutatur; aut amittit aliquid.

eum hoc ab eo defluit, unde anima fit. Non est enim corpus, ut tanquam exhalando minuat.

CAPUT IX.

Neque illam materiem esse quamdam irrationalem animam.

XII. Si autem anima irrationalis, materies est quodam modo, de qua fit anima rationalis, id est, humana, rursus quaeritur etiam ipsa irrationalis unde fiat; quia et ipsam non facit nisi creator omnium naturarum. An illa de materie corporali? Cur non ergo et ista? Nisi forte quod velut gradatim fieri conceditur, contempdio posse Deum facere quisquam negabit. Proinde quælibet adhibeatur interpositio, si corpus est materies animæ irrationalis, et anima irrationalis est materies animæ rationalis, procul dubio corpus est materies animæ rationalis. Quod neminem unquam scio ausum esse sentire, nisi qui et ipsam animam non nisi in genere alienjus corporis ponit.

XIII. Deinde cavendum est, ne quedam translatio animæ fieri a pecore in hominem posse credatur, (quod veritati fideique catholicæ omnino contrarium est,) si concesserimus irrationalem animam veluti materiem subjacere, unde rationalis anima fiat, sic enim fiet, ut si hæc in melius commutata, erit hominis; illa quoque in deterius commutata, sit pecoris. De quo ludibrio quorundam philosophorum etiam eorum posterius erubuerunt, nec eos hoc sensisse, sed non recte intellectos esse dixerunt. Et

¹ Caput ix, in editis; principium habet superius: Non est enim corpus, etc.

credo ita esse, velut si quisquam etiam de Scripturis nostris hoc sentiat, ubi dictum est: « Homo in honore positus » non intellexit, comparatus est pecoribus insensatis, et » similis factus est eis¹: » aut ubi item legitur: « Ne tradideris bestias animam confitentem tibi². » Neque enim non omnes hæretici Scripturas catholicas legunt; nec ob aliud sunt hæretici, nisi quod eas non recte intelligentes, suas falsas opiniones contra earum veritatem pervicaciter asserunt. Sed quoquo modo se habeat vel non habeat opinio philosophorum de revolutionibus animarum, catholice tamen fidei non convenit credere animas pecorum in homines, aut hominum in pecora transmigrare.

CAPUT X.

Ex morum similitudine non efficitur ut anima hominis in pecus transeat.

XIV. Fieri sane homines vitæ genere pecoribus similes, et ipse res humane clamant, et Scripturæ testantur. Unde est illud quod commemoravi: » Homo in honore positus non intellexit, comparatus est jumentis insensatis, et » similis factus est eis: » sed in hac vita utique, non post mortem. Proinde vel talibus bestiis volebat in potestatem dari animam suam qui dicebat: « Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi; » quales cavendos Dominus significat, ubi dicit eos indutos vestitu ovium, intus autem esse lupos rapaces³; vel ipsi diabolo et angelis ejus: nam et ille dicitus est leo et draco⁴.

¹ Psal. xlviii, 12 et 21. — ² Psal. lxxxi, 19. — ³ Matth. vii, 15. — ⁴ Psal. xc, 13.

XV. Quid enim afferunt argumenti philosophi, qui putant hominum animas in pecora, vel pecorum in homines post mortem posse transferri? hoc certe, quod morum similitudo ad id trahat, velut avaros in formicas, rapaces in milvos, sævos ac superbos in leones, sectatores immunda voluptatis in sues; et si qua similia. Hæc quippe afferunt, nec attendunt per hanc rationem nullo modo fieri posse, ut pecoris anima post mortem in hominem transferatur. Nullo modo enim porcus similior erit homini quam porco; et cum mansuescunt leones, canibus vel etiam ovibus fiunt similiores quam hominibus. Cum igitur a pecorum moribus pecora non recedunt, et quæ aliquantulum cæteris dissimilia fiunt, similia sunt tamen suo generi quam humano, longeque plus ab hominibus quam a pecoribus differunt, nunquam erunt hominum animæ istæ, si ea quæ similia sunt trahunt. Si autem hoc argumentum falsum est, quomodo erit illa vera opinio? quandoquidem nihil aliud afferunt, quo etiam non vera, saltem verisimilis habeatur. Unde proclivius et ipse crediderim, quod etiam eorum posteri sectatores, illos homines qui hæc primitus in suis libris posuerunt, in hac vita potius intelligi voluisse, quadam perversitate morum ac turpitudine homines pecorum similes fieri, ac sic quodam modo in pecora commutari, ut hoc dedecore objecto, eos a cupiditatum pravitate revocarent.

CAPUT XI.

*Fictitiæ quarundam animarum transmigrationses.
— Manicheorum deterior quam philosophorum
opinio.*

XVI. NAM illa quæ feruntur accidisse, ut quidam quæ si recordarentur in quorum animalium corporibus fuerint, aut falsa narrantur, aut ludificationibus dæmonum hoc in eorum animis factum est. Si enim contingit in somnis, ut fallaci memoria quasi recordetur se homo fuisse quod non fuit, aut egisse quod non egit; quid mirum si quodam Dei justo oculoque iudicio, sinuntur dæmones in cordibus etiã vigilantium tale aliquid posse?

XVII. Manichei autem qui se Christianos vel putant, vel putari volunt, in hac opinione translationis vel revolutionis animarum cõsunt illis gentium philosophis, vel si qui alii vani homines hoc putent, deteriores et detestabiliores, quod illi animæ naturam a Dei natura discernunt, isti autem cum aliud nihil dicant esse animam quam ipsam Dei substantiam atque id omnino quod Deus est, non trepidant eam tam turpiter commutabilem dicere, ut nullum sit herbæ seu vermiculi genus, ubi eam non esse permixtam, vel quo revoli non posse mirabili opinentur insania. Qui tamen si remotis ab animo suo rerum obscurissimarum questionibus, quas carnali corde versantes, necesse est ut in opinionibus falsas, noxias monstrasque labantur et provolvantur, unum illud firmissime teneant, quod omni animæ rationali sine ullius disputationis ambagibus naturaliter et veraciter insitum est, esse

omnino incommutabilem et incorruptibilem Deum; tota eorum milleformis fabula repente dilabitur, quam in suis vanis ac sacrilegis mentibus, nonnisi de Dei turpissima mutabilitate finxerant.

CAPUT XII.

Anima non est ex corporeo elemento.

XVIII. NOS est igitur materies animæ humanæ, anima irrationalis. Quid est ergo, unde anima flata Dei facta est? An corpus aliquod erat terrenum quidem et humidum? Nullo modo; hinc enim potius caro facta est. Nam quid aliud est limus quam terra humida? Nec de humore solo anima facta credenda est, quasi caro de terra, et anima de aqua. Nimis enim absurdum est, inde factam putare animam hominis, unde facta est caro piscis et volucris.

XIX. Ergo fortassis ex aère? Huic enim elemento etiã flatus competit; sed noster, non Dei. Unde supra diximus hoc potuisse congruenter putari, si animam mundi tanquam unius maximi animantis Deum crederemus, ut ita eam flaverit de aère corporis sui, sicut flata nostra de sui. Cum vero Deum esse constet supra omne mundi corpus, et supra omnem spiritum quem creavit, incomparabili omnino distantia, quomodo id recte dici potest? An forte quanto magis Deus universæ suæ creature præsens est omnipotentia singulari, tanto magis potuit ex aère flatum facere, quæ anima hominis esset? Sed cum anima non sit corporea, quidquid autem ex mundi corporeis elementis fit, corporeum sit necesse est, inque mundi elementis etiã aër iste numeretur, nec si de puri illius

coelestisque ignis elemento facta anima diceretur, credi oporteret. Omne quippe corpus in omne corpus posse mutari, non defuerunt qui assererent. Corpus autem ali-
quod sive terrenum sive celeste, converti in animam, fierique naturam incorpoream, nec quemquam sensisse scio, nec fides hoc habet.

VERITATIS
CAPITA XIII ET XIV¹.

Medicorum sententia de corpore humano. — Animam non esse ex elementis.

XX. Denique si non est contemnendum quod medici non tantum dicunt, verumetiam probare se affirmant, quamvis omnis caro terrenam soliditatem in promptu gerat, habet tamen in se et aëris aliquid, quod et pulmibus continetur, et a corde per venas, quas arterias vocant, diffunditur; et ignis non solum fervidam qualitatem, cuius scdes in jecore est, verumetiam luculentam, quam velut eliquari ac subvolare ostendunt in excelsum cerebri locum, tanquam in caelum corporis nostri; unde et radii emicant oculorum, et de eius medio velut centro quoddam, non solum ad oculos, sed etiam ad sensus caeteros tenues fistulae deducuntur, ad aures scilicet, ad nares, ad palatum, propter audiendum, olfaciendum, atque gustandum; ipsumque tangendi sensum qui per totum corpus est, ab eodem cerebro dirigi dicunt per medullam cervicis, et eam quae continetur ossibus, quibus dorsi spina consistitur, ut inde se tenuissimi quidam rivuli, qui tan-

¹ Duo haec capita adiungimus, quia unum numerum inferunt in Edit. Martini.

gendi sensum faciunt, per cuncta membra diffundant: cum igitur his quasi nuntiis accipiat anima quidquid eam corporalium non latet, ipsa vero usque adeo aliud quiddam sit, ut cum vult intelligere, vel divina, vel Deum, vel omnino etiam se ipsam, suasque considerare virtutes, ut aliquid veri certique comprehendat, ab hac ipsorum quoque oculorum luce se avertat, eamque ad hoc negotium, non tantum nullo adjumento, verumetiam nonnullo impedimento esse sentiens, se in obtutum mentis attollat; quomodo ex eo genere aliquid est, cum ejusdem generis summum non sit nisi lumen, quod ex oculis emicat, quo illa non adjuvatur nisi ad corporeas formas coloresque sentiendos, habetque ipsa innumerabilia longe dissimilia cuncto generi corporum, quae non nisi intellectu atque ratione conspiciat, quo nullus carnis sensus aspirat.

CAPUT XV.

Anima incorporea.

XXI. QUAPROPTER non est quidem humanae animae natura, nec de terra, nec de aqua, nec de aëre, nec de igne quolibet; sed tamen crassioris corporis sui materiam, hoc est, humidam quamdam terram, quae in carnis versa est qualitate, per subtilioris naturam corporis administrat, id est, per lucem et aërem. Nullus enim sine his duobus vel sensus in corpore est, vel ab anima spontaneus corporis motus. Sicut autem prius esse debet nosse quam facere, ita prius est sentire quam movere. Anima ergo quoniam res est incorporea, corpus quod incorporeo vicino est, sicuti est ignis, vel potius lux et aër, primitus

agit, et per hæc cætera quæ crassiora sunt corporis, sicuti humor et terra, unde carnis corpulentia solidatur, quæ magis sunt ad patiendum subdita, quam prædita ad faciendum.

ALERE FLAMMAM
CAPUT XVI.

Cur dictum sit: Factus est homo in animam vivam.

XXII. Nox mihi ergo videtur dictum: « Factus est » homo in animam vivam¹, » nisi quia sentire cepit in corpore; quod est animatæ viventisque carnis certissimum iudicium. Nam moventur et arbusta, non tantum vi extrinsecus impellente, veluti cum ventis agitantur, sed illo motu quo intrinsecus agitur, quidquid ad incrementum speciemque arboris pertinet, quo ducitur succus in radicem, vertiturque in ea quibus constat herbe natura vel ligni; nihil enim horum sine interno motu. Sed iste motus non est spontaneus, qualis ille qui sensui copulatur ad corporis administrationem, sicut in omnium animalium genere, quam vocat Scriptura animam vivam². Nam et nobis nisi inesset etiam ille motus, nec crescerent nostra corpora, nec ungues capillosque producerent. Sed si hoc solum esset in nobis sine sensu motuque illo spontaneo, non diceretur homo « Factus in animam vivam, »

¹ Gen. ii, 7. — ² Id. i, 21.

CAPUT XVII.

In faciem hominis cur dicitur Deus sufflasse.

XXIII. PARS quoniam pars cerebri anterior, unde sensus omnes distribuantur, ad frontem collocata est; atque in facie sunt ipsa velut organa sentiendi, excepto tangendi sensu qui per totum corpus diffunditur; qui tamen etiam ipse ab eadem anteriori parte cerebri ostenditur habere viam suam, quæ retrorsus per verticem atque cervicem et medullam spinæ, de qua loquebamur paulo ante, deducitur, unde habet utique sensum in tangendo et facies, sicut totum corpus, exceptis sensibus videndi, audiendi, olfaciendi, gustandi, qui in sola facie prælocati sunt; ideo scriptum arbitror, quod « In faciem Deus sufflaverit homini flatum vitæ, cum factus est in animam » vivam. » Anterior quippe pars posteriori merito præponitur; quia et ista ducit, illa sequitur, et ab ista sensus, ab illa motus est, sicut consilium præcedit actionem.

CAPUT XVIII.

Tres ventriculi cerebri.

XXIV. ER quoniam corporalis motus, qui sensum sequitur, sine intervallis temporum nullus est, agere autem intervalla temporum spontaneo motu nisi per adiutorium memoriæ non valeamus; ideo tres tanquam ventriculi ce-

rebra demonstrantur: unus anterior ad faciem, a quo sensus omnis; alter posterior ad cervicem, a quo motus omnis; tertius inter utrumque, in quo memoriam vigere demonstrant; ne cum sensum sequitur motus, non conuectat homo quod faciendum est, si fuerit quod fecit oblitus. Hæc illi certis iudiciis probata esse dicunt, quando et ipsæ partes aliquo affectu morbo vel vitio, cum defecissent officia vel sentiendi, vel movendi membra, vel motus corporis reminiscendi, satis quid valerent singula declararunt, eisque adhibita curatio cui rei reparande profecerit exploratum est. Sed anima in istis tanquam in organis agit, nihil horum est ipsa; sed vivificat et regit omnia, et per hoc corpori consult, et huic vite, in qua factus est homo in animam vivam.

CAPUT XIX.

Animæ præstantia supra res corporeas.

XXV. Unde ergo sit ipsa, id est, de qua velut materie Deus hunc flatum fecerit, quæ anima dicitur, dum queritur, nihil corporeum debet occurrere. Sicut enim Deus omnem creaturam, sic anima omnem corpoream creaturam aure dignitate præcellit. Per lucem tamen et aërem, quæ in ipso quoque mundo præcellentia sunt corpora, magisque habent faciendi præstantiam, quam patienti corpulentiam, sicut humor et terra, tanquam per ea quæ spiritui similiora sunt, corpus administrat. Nuntiat enim aliquid lux corporea: cui autem nuntiat, non hoc est quod illa: et hæc est anima cui nuntiat, non illa quæ nuntiat. Et cum afflictiones corporis mor-

teste sentit, actionem suam, qua illi regendo adest, turbato ejus temperamento impediri offenditur, et hæc offensio dolor vocatur. Et aer qui nervis infusus est, parit voluntati ut membra moveat, non autem ipse voluntas est. Et illa pars media motum membrorum nuntiat, ut memoria teneatur, non ipsa memoria est. Denique dum hæc ejus tanquam ministeria vitio quolibet seu perturbatione omni modo deficiunt, desistentibus nuntiis sentiendi et ministris movendi, tanquam non habens cur adsit, abscedit. Si autem non ita deficiunt, ut in morte assolet, turbatur ejus intentio, tanquam conantis redintegrare labentia nec valentis. Et in quibus rebus turbatur, inde cognoscitur, quæ pars ministeriorum in causa sit, ut si poterit, medicina succurrat.

CAPUT XX.

Aliud anima, aliud organa corporis.

XXVI. NAMQUE aliud esse ipsam, aliud hæc ejus corporalia ministeria, vel vasa, vel organa, vel si quid aptius dici possunt, hinc evidenter elucet, quod plerumque vehementi cogitationis intentione avertit ab omnibus, ut præ oculis patentibus recteque valentibus multa posita nesciat; et si major intentio est, dum ambulabat, repente subsistat, avertens utique imperandi nutum a ministerio motionis, quæ pedes agebantur: si autem non tanta est cogitationis intentio, ut figat ambulantem loco, sed tamen tanta est ut partem illam cerebri mediam nuntiantem corporis motus non vacet advertere, obliviscitur aliquando, et unde veniat, et quo eat, et transit imprudens vil-

lam quo tendebat, natura sui corporis sana, sed sua in aliud advocata. Quapropter istas corporei coeli corporeas quasdam particulas, id est, lucis et aeris, que prima excipiunt nutus animæ vivificantis, eo quod incorporeæ naturæ propinquiores sunt quam humor et terra, ut ad earum proximum ministerium tota moles administretur, utrum Deus de hoc circumfuso et superfuso celo corpori viventis miscerit, aut adjunxerit, an et ipsas de limo sicut carnem fecerit, non est ad rem pertinens questio. Omne quippe corpus in omne corpus mutari posse, credibile est; quodlibet autem corpus mutari posse in animam, credere absurdum est.

CAPUT XXI.

Anima neque ullo ex corpore, neque ullum corpus est.

XXVII. QUAMOBREM nec illud audiendum est, quod quidam putaverunt, quantum quoddam esse corpus¹, unde sit anima, quod nec terra, nec aqua sit, nec aer, nec ignis, sive iste turbulentior atque terrensus, sive ille celestis purus et lucidus; sed nescio quid aliud quod careat usitato nomine, sed tamen corpus sit. Si enim qui hoc sentiunt, hoc dicunt corpus quod et nos, id est, naturam quamlibet longitudine, latitudine, altitudine, spatium loci occupantem, neque hoc est anima, neque inde facta credenda est. Quidquid enim tale est, ut multa non dicam, in quacunque sui parte lineis dividi vel circumscribi potest: quod anima si pateretur, nullo modo nosse posset

¹ Cic. lib. 1, Tusc. q. i. v. 14. 15.

tales lineas, que per longum secari non queunt, quales in corpore non posse inveniri nihilominus novit.

XXVIII. Nec ipsa sibi tale aliquid occurrit, cum se nescire non possit, etiam quando se ut cognoscat inquirat. Cum enim se querit, novit quod se querat; quod nosse non posset, si se non nosset. Neque enim aliunde se querit, quam a se ipsa. Cum ergo querentem se novit, se utique novit; et omne quod novit tota novit: cum itaque se querentem novit, tota se novit; ergo et totam se novit: neque enim aliquid aliud, sed se ipsam tota novit. Quid ergo adhuc se querit, si querentem se novit? Neque enim si nesciret, se posset querentem se scire se: sed hoc in presenti; quod autem de se querit, quid antea fuerit, vel quid futura sit querit. Desinat ergo nunc interim suspicari se esse corpus; quia si aliquid tale esset, talem se nosset, que magis se novit quam oculum et terram, que per sui corporis oculos novit.

XXIX. Omitto dicere, quia illud ejus, quod etiam peccata habere intelliguntur, vel celi volatilia cum habitacula sua seu nidus repetunt, quo capiuntur imagines omnium rerum corporalium, nullo modo eorum corpori simile est; et utique hoc potius corpori simile esse deberet, ubi corporearum rerum similitudines continentur. At si hoc corpus non est, quia certum est eas similitudines corporum illic non solum memoriter defini, verumetiam innumerabiles pro arbitrio figurari; quanto minus alia qualibet vi sua corpori esse anima similis potest?

XXX. Si autem corpus esse dicunt alia qualibet notione omne quod est, id est, omnem naturam atque substantiam, non quidem admittenda est ista locutio, ne non inveniamus quo modo loquentes, ea, que corpora non sunt, a corporibus distinguamus: non tam enim nimis est

de nomine laborandum. Nam et nos dicimus, quidquid anima est, non esse horum quatuor notissimorum elementorum, quae manifesta sunt corpora; sed neque hoc esse quod Deus est. Quid sit autem, non dicitur melius quam anima vel spiritus vitae. Ideo enim additur, vitae, quia et iste aër plerumque dicitur spiritus. Quanquam et animam eundem aërem appellaverunt, ut jam non possit inveniri nomen, quo proprie distinguatur ista natura, quae nec corpus, nec Deus est, nec vita sine sensu, qualis potest credi in arboribus, nec vita sine rationali mente, qualis est in pecoribus; sed vita nunc minor quam Angelorum, et futura quod Angelorum, si ex praecepto sui creatoris hic vixerit.

XXXI. Unde sit autem, id est, de qua velat materia facta sit, vel de qua perfecta beataque natura defluxerit, vel utrum omnino ex nihilo facta sit, etiamsi dubitatur, et quaeritur; illud tamen minime dubitandum est, et si aliquid antea fuit, a Deo factum esse quod fuit, et eam nunc a Deo factam, ut anima viva sit: aut enim nihil fuit, aut hoc quod est non fuit. Sed illam partem, qua quaerelamus quasi ejus materiam, unde facta sit, jam satis tractavimus.

CAPUT XXII.

*An causalis ratio animae fuerit condita in diebus
Geneseos.*

XXXII. Nexae si omnino non fuit, quaerendum est quomodo possit intelligi, quod causalis ejus ratio fuisse dicebatur in primis sex dierum operibus Dei, quando fecit

Deus hominem ad imaginem suam, quod nisi secundum animam non recte intelligitur. Verendum est autem, ne cum dicimus non ipsas tunc naturas atque substantias, quae futurae fuerant, Deum creasse, dum crearet omnia simul, sed earum futurarum causales quasdam rationes, putemur inania quaedam dicere. Quae sunt enim istae causales rationes, secundum quas posset jam dici Deus fecisse hominem ad imaginem suam; cujus corpus nondum de limo finxerat, cui nondum animam afflando fecerat? Et corporis quidem humani etiam si fuit aliqua occulta ratio, qua futurum erat ut formaretur, erat et materies de qua formaretur, id est, terra, in qua videri potest illa ratio velut in semine latuisse: anime autem faciendae, id est, flatus faciendi, qui esset anima hominis, quae ibi ratio causalis primitus condita est, cum diceret Deus: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram» (quod nisi secundum animam recte intelligi non potest,) si nulla erat natura ubi conderetur?

XXXIII. Si enim haec ratio in Deo erat, non in creatura; nondum ergo erat condita: quomodo ergo dictum est: «Fecit Deus hominem ad imaginem Dei?» Si autem jam in creatura erat, hoc est, in his quae simul omnia creaverat Deus, in qua creatura erat? Utrum spiritali, an corporali? Si spiritali, agebat-ne aliquid in corporibus mundi, seu caelestibus, seu terrestribus: an in ea erat haec vacans antequam homo in sua natura propria conderetur, sicut in ipso homine jam propriam ducente vitam latenter otioseque inest ratio generandi, quae non operatur, nisi per concubitum atque conceptum? An et illa natura creaturae spiritalis, in qua latenter erat haec ratio, nihil agebat sui operis? Et ut quid creata erat? An ut contineret rationem futurae anime humanae, vel futura-

¹ Gen. 1, 26.

rum animarum, tanquam in se ipsis esse non possent, sed in aliqua creatura propria vita iam vivente, sicut generandi ratio non potest esse nisi in aliquibus iam existentibus perfectisque naturis? Parens ergo anima instituta est aliqua creatura spiritalis, in qua sit ratio future anime, que non inde existat, nisi cum eam Deus homini inspirandam facit. Neque enim et ex homine fietum vel seminis, vel ipsius iam prolis creat et format, nisi Deus, per Sapientiam attingentem ubique propter suam munditiam¹, ita ut nihil inquinatum in eam incurrat, « Dum » pertendit a fine usque ad finem fortiter, et disponit » omnia suaviter². » Sed nescio quemadmodum possit intelligi, ad hoc tantum creatam; nescio quam creaturam spiritalem, que in Dei conditionibus per illos sex dies factis non commemoraretur, cum Deus hominem sexto die fecisse dictus est, quem nondum in propria natura fecerat; sed adhuc ratione causali in illa creatura, que commemorata non est. Magis enim debuit ipsa commemorari, que sic consummata erat, ut non adhuc esset secundum suam causam precedentem rationem faciendam.

CAPUT XXIII.

An illa causalis ratio anime fuerit inserta in angelica natura.

XXXIV. AN forte in illius dei natura, quem primitus condidit, si spiritus intellectualis dies ille recte accipitur, hanc faciende anime causalem rationem Deus inseruit, cum sexto die fecit hominem ad imaginem suam, causam

¹ Sap. vii, 24 et 25. — ² Id. viii, 1.

scilicet rationemque præfigens, secundum quam eum post illos septem dies faceret, ut videlicet corporis eius causalem rationem in natura terre, anime autem in natura illius dei creasse credatur? Sed quid aliud dicitur, quam hoc dicitur, nisi angelicam spiritum quasi parentem esse anime humane, si sic in illo inest anime humane creande præcondita ratio, sicut in homine future prolis sue? Ut corporum quidem humanorum parentes homines sint, animarum autem Angeli, creator vero et animarum et corporum Deus, sed corporum ex hominibus, animarum ex Angelis; aut prioris corporis ex terra, et prioris anime ex angelica natura, ubi rationes eorum causales præfixerat, quando primitus fecit hominem in iis, que simul omnia creavit; deinceps vero jam homines ex hominibus, corpus ex corpore, animam ex anima. Durum est hoc, Angeli aut Angelorum filiam dicere esse animam; sed multo durius cœli corporei; quanto magis ergo maris et terre? Multo minus igitur in aliqua corporali creatura, causalis anime ratio præcondita est, cum faceret Deus hominem ad imaginem suam, antequam eum suo tempore de limo formatum flatu animaret, si absurde creditur animam causaliter in natura angelica condidisse.

CAPUT XXIV.

Anima an creata sit prius quam corpori inserta.

XXXV. ILLUD ergo videamus, utrum forsitan verum esse possit, quod certe humane opinionis tolerabilis mihi videtur, Deum in illis primitis operibus, que simul omnia creavit, animam etiam humanam creasse, quam suo tem-

porē membris ex limo formati corporis inspiraret, cujus corporis in illis simul conditis rebus rationem creasset causaliter, secundum quam fieret, cum faciendum esset corpus humanum. Nam neque illud quod dictum est: « Ad imaginem suam, » nisi in anima, neque illud quod dictum est, « Masculum et foeminam, » nisi in corpore recte intelligimus. Credatur ergo si nulla Scripturarum auctoritas seu veritatis ratio contradicit, hominem ita factum sexto die, ut corporis quidem humani ratio causalis in elementis mundi, anima vero jam ipsa crearetur, sicut primitus conditus est dies, et creata lateret in operibus Dei, donec eam suo tempore sufflando, hoc est, inspirando, formato ex limo corpori insereret.

CAPUT XXV.

Anima si extra corpus existeret, an suo pte nutu ad corpus venerit.

XXXVI. Sed hic rursus non spernenda oritur questio. Si enim jam facta erat anima, et latebat, ubi ei posset esse melius quam ibi? Quid ergo fuit cause, ut anima innocenter vivens insereretur vitæ hujus carnis, in qua peccando, ipsum qui eam creavit offēderet; unde eam merito sequeretur laboris ærumna damnationisque cruciatus? An illud dicendum est, quod ad corpus administrandum voluntate propria fuerit inclinata, in qua vita corporis, quoniam et juste et inique vivi potest, quod eligeret hoc haberet, vel præmium de justitia, vel de iniquitate supplicium, ut nec illi apostolice sententiæ sit contrarium, qua dicit, nondum natos nihil egisse boni seu mali? Illa quippe

¹ Rom. ix, 11.

inclinatio voluntatis ad corpus, nondum est actio vel justitiæ vel iniquitatis, de qua ratio reddenda est in iudicio Dei, recepturo unoquoque secundum ea quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum¹. Cur ergo non jam et illud credatur, quod Dei nutu ad corpus venerit; ubi si vellet secundum præceptum ejus agere, mercedem acciperet vitæ æternæ, atque Angelorum societatis: si autem contemneret, poenas justissimas lueret, sive laboris diuturni, sive ignis æterni? An quia hoc ipsum, Deo volenti, obtemperasse, jam utique actio bona est, et erit contrarium nondum natos nihil egisse vel boni vel mali?

CAPUT XXVI.

Anima si proprio nutu corpori inserta, non fuit præscia futuri. — Liberum arbitrium.

XXXVII. Quæ si ita sunt, fatebimur etiam non in eo rerum genere animam primitus creatam, ut esset præscia futuri operis sui, vel justî, vel iniqui. Nimis quippe incredibile est, eam potuisse propria voluntate inclinari ad corporis vitam, si se ita in quibusdam peccaturam præseret, ut juste supplicio perpetuo puniretur. Juste sane Creator laudatur in omnibus quæ fecit omnia bona valde. Neque enim ex his tantum laudandus est, quibus præscientiam dedit; cum recte laudetur etiam quia pecora creavit, quibus est natura humana præstantior etiam in ipsis peccantibus. Natura quippe hominis ex Deo est, non iniquitas, qua se ipse involvit male utendo libero arbitrio: quod tamen si non haberet, in natura rerum minus ex-

¹ 2 Cor. v, 10.

celleret. Cogitandus quippe est homo iuste vivens etiam non prescius futurorum, et ibi videndum est, excellentia voluntatis bonae quam non impediatur ad recte vivendum et Deo placendum, quod ignarus futuri vivit ex fide. Huiusmodi ergo creaturam quisquis esse nollet in rebus, contradicit Dei bonitati. Quisquis autem poenas eam non vult luere pro peccatis, inimicus est aequitati.

CAPUT XXVII.

Animam naturali appetitu ferri in corpus.

XXXVIII. SED si ad hoc fit anima, ut mittatur in corpus, quaeri potest utrum si noluerit, compellatur. Sed melius creditur hoc naturaliter velle, id est, in ea natura creari ut velit, sicut naturale nobis est velle vivere: male autem vivere iam non est natura, sed perversae voluntatis, quam iuste poena consequitur.

XXXIX. Frustra ergo iam quaeritur, ex qua velut materie facta sit anima, si recte intelligi potest in primis illis operibus facta, cum factus est dies. Sicut enim illa quae non erant, facta sunt, sic et haec inter illa. Quod si et materies aliqua formabilis fuit, et corporalis et spiritalis, non tamen et ipsa instituta nisi a Deo, ex quo sunt omnia, quae quidem formationem suam non tempore, sed origine praecederet, sicut vox cantum; quid nisi de materia spiritali facta anima congruentius creditur?

CAPUT XXVIII.

Difficultates, cum dicitur animam Ade non prius creatam quam ejus corpori inspiratam fuisse.

XL. Si autem aliquis non vult eam existimare factam, nisi cum iam formato corpori est inspirata, videat quid respondeat, cum quaeritur unde facta sit. Aut enim ex nihilo dicitur est Deam aliquid fecisse, vel facere post illam consummationem operum suorum; et debet intueri quomodo explicet sexto die factum hominem ad imaginem Dei (quod nisi secundum animam recte intelligi non potest,) id est, in qua natura causalis ratio facta fuerit ejus rei, quae nondum fuit: aut non de nihilo, sed aliquo iam existente factam dicit animam; et laborabit inquirendo, quam illa natura sit, an corporalis, an spiritalis, secundum eas questiones quas superius versavimus; manente illa quoque molestia, ut adhuc quaeratur in qua substantia creaturarum in sex diebus primitus couditarum, causalem illam rationem fecerit animae, quam nondum de nihilo, vel de aliquo fecerat.

XLI. Quam si eo modo devitare voluerit, ut dicat, sexto die etiam de limo factum esse hominem, sed hoc recapitulando postea commemoratum; videat de muliere quid dicat, quia « masculinum et feminam, » dixit, « fecit » eos, et benedixit eos. » Quod si et ipsam eo die factam esse de viri osse responderit, attendat quomodo asserat sexto die facta volatilia, quae adducta sunt ad Adam, cum Scriptura omne genus volatilium quinto die creatum ex aquis insinuet: item sexto die ligna etiam quae in paradiso

plantata sunt, cum eadem Scriptura hoc creaturæ genus tertio dici tribuerit. Ipsa etiam verba consideret quid sit. « Ejecit adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum et bonum ad escam » : tanquam illa que tertio die terra generat, non erant pulchra ad aspectum, et bona ad escam, cum in his essent operibus, quas fecit Deus omnia bona valde. Quid sit etiam : « Finxit Deus adhuc » de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cœli ; » tanquam illa non fuerint omnia, que primo producta erant, vel potius nulla ante producta erant. Neque enim dictum est : « Et finxit Deus adhuc de terra » cæteras bestias agri, et cætera volatilia cœli, quasi que minus vel terra sexto, vel aqua quinto die produxerit ; sed « Omnes » bestias, inquit, et omnia volatilia. » Necnon et illud cogitet, quemadmodum Deus et sex diebus fecerit omnia, primo ipsum diem, secundo firmamentum, tertio speciem maris et terræ, atque ex terra herbam et ligna, quarto luminaria et sidera, quinto aquarum animalia, sexto terræ, et postea dicatur : « Cum factus est dies, fecit Deus » cœlum et terram, et omne viride agri : » quando quidem cum factus est dies, non fecit nisi ipsum diem. Quomodo etiam omne viride agri fecerit antequam esset super terram, et firmum omne antequam exoriretur. Tunc enim factum cum exortam est, non antequam exoriretur, quis non diceret, nisi Scripture verba revocarent ? Meminerit etiam scriptum esse : « Qui vivit in æternum, creavit » omnia simul¹ ; » et videat quemadmodum simul creata dici possint, quorum creatio spatiis temporalibus distat, non horarum tantum, sed etiam dierum. Curet quoque ostendere quomodo utrumque sit verum, quod contrarium videri potest, et Deum in die septimo ab omnibus operibus suis requiesisse², quod Genescos liber dicit, et

¹ Eccl. xviii. 1. — ² Gen. ii. 2.

usque nunc eum operari¹, quod Dominus dicit. Respiciat etiam que dicta sunt consummata, quomodo eadem dicta sint inchoata.

XLII. His enim omnibus divinæ Scripture testimoniis, quam esse veracem nemo dubitat nisi infidelis aut impius, ad illam sententiam ducti sumus, ut diceremus Deum ab exordio sæculi primum simul omnia creavisse, quedam conditis jam ipsis naturis, quedam præconditis causis, sicut non solum presentia, verumetiam futura fecit Omnipotens, et ab eis factis requievit, ut eorum deinceps administratione atque regimine crearet etiam ordines temporum et temporalium : qui et consummaverat ea propter omnium generum terminationem, et inchoaverat propter seculorum propagationem, ut propter consummata requiesceret, et propter inchoata usque nunc operetur. Sed si possunt hæc melius intelligi, non solum non resisto, verumetiam faveo.

XLIII. Nunc tamen de anima, quam Deus inspiravit homini, sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei ; et sit incorporea, id est, non sit corpus, sed spiritus, non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo ; nec ita factus ut in ejus naturam natura ulla corporis vel irrationalis animæ verteretur, ac per hoc de nihilo : et quod sit immortalis secundum quemdam vite modum, quem nullo modo potest amittere ; secundum quamdam vero mutabilitatem, qua potest vel deterior vel melior fieri, non immerito etiam mortalis possit intelligi ; quoniam veram immortalitatem solus ille habet, de quo proprie dictum est : « Qui solus habet immortalitatem². » Cætera que in hoc libro disceptando locutus sum, ad hoc valeant legenti, ut aut noverit quemadmodum sine afirmandi temeritate querenda sint, que non

¹ Joan. v. 17. — ² Tim. vi. 16.

aperte Scriptura loquitur : aut si ei querendi modus iste non placet, quemadmodum ipse quaesiverim sciat, ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, a quo ambo discamus mecum requirat.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

LIBER VIII.

DE EO QUOS LECTIVE IN CAPITE II, S. GENESIS: « ET PLANTAVIT DEUS PARADISUM IN EDEN, ETC. » USQUE AD ILLUD: « DE LIMBO AUTEM COGNOSCENSIMUS ET HALER NON MANUCALITES DE ILLO, ETC. »

CAPUT I.

Paradisus in Eden plantatus et proprie et figurate accipiendus.

I. « Et plantavit Deus paradisum in Eden ad Orientem, » et posuit ibi hominem, quem finxit ¹. » Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiae. Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Alia eorum, qui spiritaliter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritaliter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod Dominus donare dignabitur, ut homo factus e limo, quod utique corpus humanum est in paradiso corporali collocatus intelligatur; ut quemadmodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus ², homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui vixit certo numero annorum, et propagata numerosa prole mortuus

¹ Gen. ii, 8. — ² Rom. vii, 14.

aperte Scriptura loquitur : aut si ei querendi modus iste non placet, quemadmodum ipse quaesiverim sciat, ut si me potest docere non abnuat, si autem non potest, a quo ambo discamus mecum requirat.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE MÉXICO
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

LIBER VIII.

DE EO QUOS LECTIVE IN CAPITE II, S. GENESIS: « ET PLANTAVIT DEUS PARADISUM IN EDEN, ETC. » USQUE AD ILLUD: « DE LIMBO AUTEM COGNOSCENS EORUM » ET HALHEU NON MANUCALITES DE ILLO, ETC. »

CAPUT I.

Paradisus in Eden plantatus et proprie et figurate accipiendus.

I. « Et plantavit Deus paradisum in Eden ad Orientem, » et posuit ibi hominem, quem finxit ¹. » Non ignoro de paradiso multos multa dixisse, tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiae. Una eorum, qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt. Alia eorum, qui spiritaliter tantum. Tertia eorum, qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritaliter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam. Secundum hanc suscepi nunc loqui de paradiso, quod Dominus donare dignabitur, ut homo factus e limo, quod utique corpus humanum est in paradiso corporali collocatus intelligatur; ut quemadmodum ipse Adam, etsi aliquid aliud significat secundum id quod eum formam futuri dixit esse Apostolus ², homo tamen in natura propria expressus accipitur, qui vixit certo numero annorum, et propagata numerosa prole mortuus

¹ Gen. ii, 8. — ² Rom. vii, 14.

est, sicut moriuntur ceteri homines, etsi non sicut ceteri ex parentibus natus, sed sicut primitus oportebat ex terra factus est: ita et paradisi, in quo eum collocavit Deus, nihil aliud quam locus quidam intelligatur, terra scilicet ubi habitaret homo terrenus.

II. Narratio quippe in his libris non genere locutionis figuratarum rerum est, sicut in Cantico Canticorum, sed omnino gestarum, sicut in Regnorum libris et hujusmodi cæteris. Sed quia illic ea dicuntur, quæ vitæ humanæ usus notissimus habet, non difficile, imo promptissime primitus accipiuntur ad litteram, ut deinde ex illis quid etiam futurorum res ipsæ gestæ significaverint, exculpatur: hic autem quia ea dicuntur, quæ usitatum naturæ cursum intuentibus non occurrant, nolunt ea quidam proprie, sed figurate dicta intelligi; atque ex illo loco volunt incipere historiam, id est, rerum proprie gestarum narrationem, ex quo dimissi de paradiso Adam et Eva convenerunt atque generunt. Quasi vero usitatum nobis sit, vel quod tot annos vixerunt, vel quod Enoch translatus est, vel quod et grandæva et sterilis peperit, et cætera hujusmodi.

III. Sed alia est, inquit, narratio factorum mirabilium, alia institutarum creaturarum. Illic enim ea ipsa insolita ostendunt, alios esse tanquam naturales modos rerum, alios miraculorum, quæ magna hæc nominantur: hic autem ipsa insinuantur institutio naturarum. Quibus respondetur, sed ideo insolita et ipsa, quia prima. Nam quid iam sine exemplo, et sine pari facto in rerum mundanarum constitutione quam mundis? Num ideo credendum non est Deum fecisse mundum, quia jam non facit mundos; aut non fecisse solem, quia jam non facit soles? Et hoc quidem non de paradiso, sed de ipso homine per motis debuit responderi: nunc vero cum ipsum sic cre-

dant a Deo factum, sicut alius nullus factus est; cur paradisi non nolunt ita factum credere, quemadmodum nunc videtur sylvas fieri?

IV. Ad eos quippe loquor, qui auctoritatem harum Litterarum sequuntur: eorum enim quidam non proprie, sed figurate paradisi intelligi volunt. Nam qui omnino adversantur his Litteris, alias cum eis atque aliter egimus: quanquam et hæc in hoc ipso opere nostro, quantum valemus, ita defendamus ad litteram, ut qui non rationaliter moti, propter animum pervicacem vel hebetem, credere ista detrectant, nullam tamen inveniant rationem unde falsa esse convincant. Verum isti nostri qui fidem habent his divinis Libris, et nolunt paradisi ad proprietatem litteræ intelligi, locum scilicet amœnissimum fructuosum nemoribus opacatum, eundemque magnum et magno fonte recundum, cum videant nulla humana opera tot ac tanta vireta sylvescere occulto opere Dei, miror quemadmodum credunt ipsum hominem ita factum, quemadmodum nunquam viderunt. Aut si et ipse figurate intelligendus est, quis genuit Cain et Abel et Seth? An et ipsi figurate tantum fuerunt, non etiam homines ex hominibus nati? De proximo ergo attendant istam presumptionem quo tendat, et contentur nobiscum cuncta primitus quæ gesta narrantur in expressionem proprietatis accipere. Quis enim eis postea non faveat intelligentibus quid ista etiam figurata significatione commoneant, sive ipsarum spiritalium naturarum vel affectionum, sive rerum etiam futurarum? Sane si nullo modo possent salva fide veritatis ea, quæ corporaliter hic nominata sunt, corporaliter etiam accipi, quid aliud remaneret, nisi ut ea potius figurate dicta intelligeremus, quam Scripturam sanctam impie culparemus? Porro autem si non

¹ Lib. de Gen. contra Mariam.

solum non impediunt, verumetiam solidius asserunt divini Eloquii narrationem hæc etiam corporaliter intellecta; nemo erit, ut opinor, tam infideliter pertinax, qui cum ea secundum regulam fidei exposita proprie viderit, malit pristina remanere sententia, si forte illi visa fuerant, non nisi figurate posse accipi.

CAPUT II.

Genesis alias contra Manichæos eam secundum allegoriam exposuerit.

Y. NAM et ego contra Manichæos, qui has Litteras Veteris Testamenti non aliter quam oportet accipiendo errant, sed omnino non accipiendo et detestando blasphemant, duos conscripsi libros recenti tempore conversionis meæ, cito volens eorum vel confutare deliramenta, vel erigere intentionem ad querendam in Litteris, quas oderant christianam et evangelicam fidem. Et quia non mihi tunc occurrerant omnia, quemadmodum proprie possent accipi, magisque non posse accipi videbantur, aut vix posse aut difficile, ne retardarer, quid figurate significarent ea, quæ ad litteram non potui invenire, quanta valui brevitate et perspicuitate explicavi, ne vel multa lectione vel disputationis obscuritate deterriti, in manus ea sumere non curarent. Memor tamen quid maxime voluerim nec potuerim, ut non figurate sed proprie primitus cuncta intelligerentur, nec omnino desperans etiam sic posse intelligi, id ipsum in prima parte secundi libri ita posui: « Sane, inquam, quisquis voluerit omnia quæ dicta sunt secundum litteram accipere, id est, non aliter intelligere

quam littera sonat, et potest evitare blasphemias, et omnia congruentia fidei catholice prædicare, non solum ei non est invidendum, sed præcipuus multumque laudabilis intellectus habendus est. Si autem nullus exitus datur, ut pie et digne Deo quæ scripta sunt intelligantur, nisi figurate atque in ænigmatibus proposita ista credamus, habentes auctoritatem apostolicam, a quibus tam multa de libris Veteris Testamenti solvuntur ænigmata, modum quem intendimus teneamus, adjuvante illo qui nos petere, quærere et pulsare adhortatur: ¹ ut omnes istas figuras rerum secundum catholicam fidem, sive quæ ad historiam, sive quæ ad prophetiam pertinent, explicemus, non præjudicantes meliori diligentiorique tractatui, sive per nos, sive per alios, quibus Dominus revelare dignatur. » Hæc tunc dixi. Nunc autem quia voluit Dominus ut ea diligentius intuens atque considerans, non frustra, quantum opinor, existimarem etiam per me posse secundum propriam, non secundum allegoricam locutionem hæc scripta esse monstrari, sicut ea quæ superius valui ostendere, sic etiam quæ sequuntur de paradiso perscrutemur.

CAPUT III.

Tractantur versiculi 8 et 9 Geneseos II.

VI. « PLANTAVIT ergo Deus paradysum in deliciis, (hoc est enim in Eden,) ad Orientem, et posuit ibi hominem, a quem finxerat. » Sic enim scriptum est, quia sic factum est. Deinde recapitulat, ut hoc ipsum quod brevier po-

¹ Math. vii, 7.

suit, ostendat quemadmodum factum sit, hoc est, quemadmodum paradisum Deus plantaverit, et illic hominem quem fixerat constituerit. Sic enim sequitur, « Et eiecit » Deus de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, et » bonum ad escam. » Non dixit: « Et eiecit de terra Deus aliud lignum vel ceterum lignum; » sed « Eiecit, inquit, » adhuc de terra omne lignum pulchrum ad aspectum, et » bonum ad escam. » Jam ergo tunc prodixerat terra omne lignum et pulchrum ad aspectum, et bonum ad escam, hoc est, tertio die: nam sexto die dixerat: « Ecce dedi » vobis omne pabulum seminale, seminans semen, quod » est super omnem terram, et omne lignum fructiferum, » quod habet in se fructum seminis seminalis, quod erit » vobis ad escam! » Num ergo aliud eis tunc dedit, aliud nunc dare voluit? Non opinor; sed cum ex his generibus sint ista ligna instituta in paradiso, quæ jam terra tertio die prodixerat, adhuc ea produxit in tempore suo: quia tunc scilicet, quod scriptum est, ea produxisse terram, causaliter factum erat in terra, hoc est, quia tunc ea producendi virtutem latenter acceperat, qua virtute fit ut etiam nunc talia terra progignat in manifesto atque in tempore suo.

VII. Verba ergo Dei sexto die dicentis: « Ecce dedi » vobis omne pabulum seminale seminans semen, quod » est super omnem terram, » et cætera, non sonabili vel temporali voce prolata verba sunt, sed sicut in ejus Verbo est creandi potentia. Dici autem hominibus, quid sine temporalibus sonis Deus dixerit, non nisi per temporales sonos potuit. Futurum enim erat ut homo jam de limo formatus, et flatu ejus animatus, et quidquid ex illo humani generis extitisset, uteretur eis ad escam, quæ super terram exortura erat ex illa virtute generandi, quam

¹ Gen. 1, 29.

terra jam acceperat. Cujus futuri causales rationes in creatura condens, tanquam jam extitisset, loquebatur interna atque intima veritate, quam nec oculos vidit, nec auris audivit, sed Spiritus ejus scribenti utique revelavit.

CAPUT IV.

De altera parte versiculi 9. Lignum vite et vere creatum esse, et sapientiam figurasse.

VIII. ILLUD plane quod sequitur: « Et lignum vite in » medio paradisi, et lignum scientiæ dignoscendi bonum » et malum, » diligentius considerandum est, ne cogat in allegoriam, ut non ista ligna fuerint, sed aliud aliquid nomine ligni significant. Dictum est enim de Sapientia: « Lignum vite est omnibus amplectentibus eam¹. » Verumtamen cum sit Jerusalem æterna in celis, etiam in terra civitas qua illa significaretur, condita est; et Sara et Agar quamvis duo Testamenta significarent², erant tamen quedam etiam mulieres duæ; et cum Christus per ligni passionem fluente spiritali nos irriget, Christus et petra, quæ aquam sitienti populo ligno percussa manavit, de qua diceretur: « Petra autem erat Christus³. » Aliud quam erant illa omnia significaverunt; sed tamen etiam ipsa corporaliter fuerunt. Et quando a narrante commemorata sunt, non erat illa figurata locutio, sed earum rerum expressa narratio, quarum erat figurata precessio. Erat ergo et lignum vite, quemadmodum petra Christus; nec sine mysteriis rerum spiritualium corporaliter presentatis voluit hominem Deus in paradiso vivere. Erat ei ergo

¹ Prov. 11, 18. — ² Gal. 15, 24. — ³ 1 Cor. 10, 4.

in lignis cæteris alimentum, in illo autem sacramentum, quid significans nisi sapientiam, de qua dietum est: « Lignum vite est amplectentibus eam¹: » quemadmodum de Christo diceretur: « Petra manans est sitientibus eam? » Recte quippe appellatur quod ad eum significandum præcessit. Ipse est ovis, quæ immolatur in Pascha: tamen et illud non tantum dicendo figurabatur, sed etiam faciendo. Neque enim ovis illa non erat ovis; plane ovis erat, et occidebatur, et manducabatur²; et tamen eo vero facto, aliud etiam quiddam figurabatur. Non sicut ille vitulus saginatus, qui minori filio revertenti in epulas cæsus est³. Ibi quippe ipsa narratio figurarum est, non rerum figurata significatio gestarum. Non enim hoc Evangelista, sed Dominus ipse narravit; Evangelista vero hoc Dominum narraisse narravit. Proinde quod narravit Evangelista, etiam factum est, Dominum scilicet talia locutum fuisse: ipsius autem Domini narratio parabola fuit, de qua nunquam exigitur, ut etiam ad litteram facta monstrentur, quæ sermone proferuntur. Christus est et lapis unctus a Jacob⁴, et lapis reprobatus ab ædificantibus, qui factus est in caput anguli⁵: sed illud etiam in rebus gestis factum est, hoc autem tantum in figuris prædictum. Illud quippe scripsit narrator rerum præteritarum, hoc prænuntiator tantummodo futurarum.

¹ Prov. iii, 18. — ² Exod. xii, 5. — ³ Luc. xv, 23. — ⁴ Gen. xxviii, 18. — ⁵ Psal. cxviii, 22.

CAPUT V.

De eodem ligno vite, ipsum et figuram et nihilominus rem veram fuisse.

IX. Sic et Sapientia, idem ipse Christus, lignum vite est in paradiso spiritali, quo misit de cruce latronem¹: creatum est autem, quod eam significaret, lignum vite etiam in paradiso corporali: quia hoc illa Scriptura dixit, quæ res suis temporibus gestas narrans, et hominem corporaliter factum, et in corpore viventem ibi constitutum esse narravit. Aut si quisquam putat animas, cum a corpore excesserint, locis corporaliter visibilibus contineri, cum sint sine corpore, asserat sententiam suam: non deerunt qui sic faveant, ut illum etiam divitem sibi in loco utique corporali fuisse contendant², ipsamque animam omnino esse corpoream, propter arentem linguam et stillam aque de Lazari digito conceptam, pronuntiare non dubitent; cum quibus ego de tam magna questione nulla temeritate colligo. Melius est enim dubitare de occultis, quam ligare de incertis. Illum quippe divitem in ardore prenarum et illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenitur. Cito sane respondendum est, ne nos profunda ista questio, et nullis sermonibus indigenis tardet, si corporalibus locis

¹ Luc. xxiii, 43. — ² Id. xvi, 24. 4 Sent. dist. 1, cap. si quis.

animæ continentur; etiam exultæ corporibus, potuit ille latro in eum introduci paradisu, ubi fuerat corpus primi hominis; ut aptiore Scripturarum loco, si ulla necessitas flagitaverit, etiam de hac re quid vel quæramus vel arbitremur, utcumque promamus.

X. Nunc vero, quod sapientia non sit corpus, et ideo nec lignum, nec dubito, nec dubitari a quoquam puto: potuisse autem per lignum, id est, per corpoream creaturam tanquam sacramento quodam significari sapientiam in paradiso corporali, ille credendum non existimat, qui vel tam multa in Scripturis rerum spiritualium corporalia sacramenta non videt, vel hominem primum cum ejusmodi aliquo sacramento vivere non debuisse contendit; cum Apostolus dicat etiam hoc quod de muliere dixit, quam ei factam esse de latere credimus, « Propter hoc » relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori » suæ, et erunt duo in carne una, sacramentum magnum » esse in Christo et in Ecclesia¹. » Mirum est autem, et vix ferendum, quemadmodum velint homines paradisu figurate dictum, et nolint etiam figurate factum. Quod si concedunt sicut de Agar et Sara, sicut de Ismaël et Isaac, hæc quoque et facta, et tamen etiam figurata; cur non admittant etiam lignum vite, et vere aliquod lignum fuisse, et tamen sapientiam figurasse, non video.

XI. Illud quoque addo², quanquam corporalem cibum, talem tamen illam arborem præstitisse, quo corpus hominis sanitate stabili firmaretur, non sicut ex alio cibo, sed nonnulla inspiratione salubritatis occulta. Profecto enim licet usitatus panis, aliquid tamen amplius habuit, cujus una collyride hominem Deus ab indigentia famis dierum quadraginta spatium vindicavit³. An forte credere

¹ Epist. v, 31. — ² Sent. dist. xix, cap. Ideo. — ³ 3 Reg. xvi, 8. Collyride pane subnicerico, quem alio nomine *collyza* vocant.

dubitabimus, per alicujus arboris cibum, cujusdam altioris significationis gratia, homini Deum præstitisse ne corpus ejus vel infirmitate vel ætate in deterius mutaretur, aut in occasum etiam laberetur; qui ipsi cibo humano præstitit tam mirabilem statum, ut in fictilibus vasculis farina et oleum deficientes reficeret, nec deficeret¹? Jam hic de genere contentiosorum quisquam existat, et dicat Deum in terris nostris miracula talia facere debuisse, in paradiso autem non debuisse: quasi vero non vel de pulvere hominem, vel de latere viri mulierem, majus ibi miraculum fecit, quam quod hic mortuos suscitavit.

CAPUT VI.

Lignum scientiæ boni et mali arbor vera et innoxia.
— Obedientia. — Inobedientia.

XII. SEQUITUR ut videamus de ligno scientiæ dignoscendi bonum et malum. Prorsus et hoc lignum erat visibile ac corporale, sicut arbores cæteræ. Quod ergo lignum esset, non est dubitandum; sed cur hoc nomen accepit, requirendum. Mihi autem etiam atque etiam consideranti dici non potest quantum placeat illa sententia, non fuisse illam arborem cibo noxiam; neque enim qui fecerat omnia bona valde², in paradiso instituerat aliquid mali, sed malum fuisse homini transgressionem præcepti. Oportebat autem ut homo sub Domino Deo positus alicunde prohiberetur, ut ei promerendi Dominum suum virtus esset ipsa obedientia, quam possum verissime dicere solam esse virtutem omni creaturæ rationali agenti sub Dei potestate;

¹ 3 Reg. xvii, 61. — ² Gen. i, 31.

primumque esse et maximum vitium tumoris ad ruinam sua potestate velle uti, cuius vitii nomen est inobedientia. Non esset ergo unde se homo Dominum habere cogitaret atque sentiret, nisi aliquid ei iuberetur. Arbor itaque illa non erat mala, sed appellata est scientiæ dignoscendi bonum et malum, quia si post prohibitionem ex illa homo ederet, in illa erat præcepti futura transgressio, in qua homo per experimentum poenæ disceret, quid interesset inter obedientiæ bonum, et inobedientiæ malum. Proinde et hoc non in figura dictum, sed quoddam vere lignum accipiendum est, cui non de fructu vel pomo, quod inde nasceretur, sed ex ipsa re nomen impositum est, quæ illo contra vetitum tacto fuerat secutura.

CAPUT VII.

De versucillis 10, 11, 13 et 14 Geneseos II. Illic accipienda esse vera flumina. — Tiberis prius Albulæ. Nilus qui prius Geon. Ganges qui prius Phison.

XIII. « FLUMEN autem exiit de Eden, quod irrigabat paradisum, et inde divisum est in quatuor partes. Ex his uni nomen est Phison: hoc est quod circum totam terram Evlath, ubi est aurum; aurum autem terra illius bonum, et ibi est carbunculus, et lapis prasinus. Et nomen flumini secundo Geon: hoc est quod circum totam terram Æthiopiæ. Flumen autem tertium Tigris, hoc est quod fluit contra Assyrios. Flumen autem quartum Euphrates. De his autem fluminibus quid amplius satagam confirmare, quod vera sint flumina, nec figurate dicta quæ non sint, quasi tantummodo aliquid

nomina ipsa significent, cum et regionibus per quas fluunt, notissima sint, et omnibus fere gentibus diffamata? Quinimo ex his, quoniam constat ea prorsus esse; (nam duobus eorum nomina vetustas mutavit, sicut Tiberis dicitur fluvius, qui prius Albulæ vocabatur; Geon quippe ipse est, qui nunc dicitur Nilus; Phison autem ille dicebatur, quem nunc Ganges appellant; duo vero cætera Tigris et Euphrates antiqua etiam nomina tenuerunt) nos admoneri oportet cætera quoque primitus ad proprietatem litteræ accipere, non in eis figuratam locutionem putare, sed res ipsas quæ ita narrantur et esse, et aliquid etiam figurare. Non quia non posset parabola locutionis assumere aliquid de re, quam non proprie quæ esse constaret, sicut de illo Dominus sequitur, qui descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones¹: quis enim non sentiat, et plane videat esse parabolam, locutionemque illam totam esse figuratam? Verum due civitates, quæ ibi nominatæ sunt, hodieque in locis propriis demonstrantur. Sed hoc modo acciperemus et quatuor hæc flumina, si cætera quæ de paradiso narrantur, non proprie sed figurate accipere ulla necessitas cogeret: at nunc cum primitus proprie res ipsas intelligere ratio nulla prohibeat, cur non potius auctoritatem Scripturæ simpliciter sequimur in narratione rerum gestarum, res vere gestas prius intelligentes, tum demum quidquid aliud significant perscrutantes?

XIV. An eo movebimur, quod de his fluminibus dicitur, aliorum esse fontes notos, aliorum autem prorsus incognitos, et ideo non posse accipi ad litteram, quod ex uno paradisi flumine dividantur? cum potius credendum sit quoniam locus ipse paradisi a cognitione hominum est remotissimus, inde quatuor aquarum partes dividi, sicut

¹ Luc. x, 30.

fidelissima Scriptura testatur; sed ea flumina, quorum fontes noti esse dicuntur, alicubi isse sub terras, et post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse, ubi tanquam in suis fontibus nota esse perhibentur. Nam hoc solere nonnullas aquas facere, quis ignorat? Sed ibi hoc scitur ubi non diu sub terris currunt. Exhibet ergo flumen de Eden, id est, de loco deliciarum et irrigabat paradisam, id est, ligna omnia pulchra atque fructuosa, quae omnem terram regionis illius opacabant.

CAPUT VIII.

De versiculo 15 Geneseos II. An homo positus in paradiso ut agriculturæ operam daret.

XV. « Et sumpsit Dominus Deus hominem, quem fecit, » et posuit eum in paradiso, ut operaretur et custodiret. » Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: Ab omni ligno » quod est in paradiso esca edes; de ligno autem cognos- » cendi bonum et malum, non manducabitis de illo. Quo » die autem ederitis ab eo, morte moriemini. » Cum superius breviter dixerit Deum plantasse paradisum, et constituisse ibi hominem, quem finxerat, recapitulavit ut narraret quomodo sit paradiso constitutus. Nunc ergo et illud recapitulando commemoravit, quomodo ibi Deus posuerit hominem, quem fecit. Videamus itaque quid sit quod dictum est: « Ut operaretur et custodiret. » Quid operaretur, et quid custodiret? Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominem? Annon est credibile, quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitramur, nisi videremus cum tanta

voluptate animi agricolari quosdam, ut eis magna poena sit inde ad aliud avocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quod nihil accidebat adversi, vel terra vel coelo. Non enim erat laboris afflictio, sed exhilaratio voluntatis, cum ea quae Deus creaverat, humani operis adjutorio latius feraciusque provenirent, unde Creator ipse uberius laudaretur, qui animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi, ac facultatem quantum animo volenti satis esset, non quantum invitum indigentia corporis cogeret.

XVI. Quod enim majus mirabilisque spectaculum est, aut ubi magis cum rerum natura humana ratio quodam modo loqui potest, quam cum positus seminibus, plantatis surentis, translatis arbusculis, insitis malleolis, tanquam interrogatur quæque vis radices et germinis quid possit, quidve non possit; unde possit, unde non possit; quid in ea valeat numerorum invisibilis interiorque potentia, quid extrinsecus adhibita diligentia; inque ipsa consideratione perspicere, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus, quia et illud operis quod accedit extrinsecus, per illum accedit, quem nihilominus creavit, et quem regit atque ordinat invisibiliter Deus?

CAPUT IX.

Agriculturæ opus allegorice.

XVII. Hæc jam in ipsum mundum, velut in quamdam magnam arborem rerum, oculus cogitationis attollitur,

¹ 1. Cor. III, 5.

atque in ipso quoque gemina operatio providentiae reperitur, partim naturalis, partim voluntaria. Naturalis quidem per occultam Dei administrationem; qua etiam lignis et herbis dat incrementum; voluntaria vero, per Angelorum opera et hominum. Secundum illam primam coelestia superius ordinari, inferiorque terrestria, luminaria sideraque fulgere, diei noctisque vices agitari, aquis terram fundatam interitui atque circumlivi, aerem altius superfundi, arbusta et animalia concipi et nasci, crescere et senescere, occidere, et quidquid aliud in rebus interiore naturalique motu geritur. In hac autem altera signa dari, doceri et disci, agros coli, societates administrari, artes exerceri, et quaeque alia sive in superna societate aguntur, sive in hac terrena atque mortali, ita ut bonis consulari et per nescentes malos. Inque ipso homine eandem geminam providentiae vigere potentiam: primo erga corpus naturalem, scilicet eo motu quo fit, quo crescit, quo senescit; voluntariam vero, quo illi ad vitium, tegumentum, curationemque consulitur. Similiter erga animam naturaliter agitur ut vivat, ut sentiat; voluntarie vero ut discat, ut consentiat.

XVIII. Sicut autem in arbore id agit agricultura forinsecus, ut illud proficiat, quod geritur intrinsecus: sic in homine secundum corpus, ei quod intrinsecus agit natura, servit extrinsecus medicina. Itemque secundum animam, ut natura beatificetur intrinsecus, doctrina ministratur extrinsecus. Quod autem ad arborem colendi negligentia, hoc ad corpus medendi incuria, hoc ad animam discendi segnitia. Et quod ad arborem humor inutilis, hoc ad corpus victus exhiabilis, hoc ad animam persuasio iniquitatis. Deus itaque super omnia, qui condidit omnia, et regit omnia, omnes naturas bonus creat, omnes voluntates justus ordinat. Quid ergo abhorret a vero, si

credamus hominem ita in paradiso constitutum, ut operaretur agriculturam, non labore servili, sed honesta animi voluptate? Quid enim hoc opere innocentius vacantiibus; et quid plenius magna consideratione prudentibus?

CAPUT X.

Quid sit: Ut operaretur et custodiret.

XIX. « Ut custodiret » autem, quid? An ipsum paradysum? Contra quos? Nullus certe vicinus metuebat invasor, nullus limitis perturbator, nullus fur, nullus aggressor. Quomodo ergo intellectu sumus corporalem paradysum potuisse ab homine corporaliter custodiri? Sed neque Scriptura dixit: « Ut operaretur et custodiret paradysum: » dixit autem: « Ut operaretur et custodiret. » Quanquam si de graeco diligentius ad verbum exprimat, ita scriptum est: « Et accepit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum et custodire. » Sed utrum ipsum hominem posuit operari, hoc enim sensu qui interpretatus est: « Ut operaretur; » an eundem paradysum operari, id est, ut homo paradysum operaretur, ambigue sonat: et videtur magis exigere locutio, ut non debeat, operaretur paradysum, sed in paradiso.

XX. Verumtamen ne forte sic dictum sit: « Ut operaretur paradysum, sicut superius dictum est. Nec erat homo, qui operaretur terram: » (eadem quippe locutio est, operari terram, quae operari paradysum;) ambiguum sententiam ad utrumque tractemus. Si enim non est ne-

* Gen. II, 15.

cesse ut accipiamus paradisum custodire, sed in paradiso, quid ergo in paradiso custodire? Nam quid operari in paradiso, jam ut visum est disseruimus. An ut quod operaretur in terra per agriculturam, in se ipso custodiret per disciplinam, id est, ut sicut ei ager obtemperaret clementi se, ita et ipse præcipienti Domino suo, ut sumpto præcepto obedientiæ fructum, non spinas inobedientiæ redderet? Denique quoniam similitudinem a se culti paradisi in se ipso custodire subditus noluit, similem sibi agrum damnatus accepit: « Spinis, inquit, et tribulis pariet tibi! »

XXI. Quod si et illud intelligamus, ut paradisum operaretur, et paradisum custodiret, operari quidem paradisum posset, sicut supra diximus, per agriculturam; custodire autem non adversus improbos aut inimicos, qui nulli erant, sed fortassis adversus bestias. Quomodo istud, aut quare? Numquid enim bestie jam in hominem saeviebant, quod nisi peccato non fieret? Ipse quippe bestiis omnibus ad se adductis, sicut post commemoratur, nomina imposuit: ipse etiam sexto die lege verbi Dei cum omnibus communis cibos accepit. Aut si erat jam quod timeretur in bestiis, quoniam pacto posset unus homo illum munire paradisum? Neque enim exiguus locus erat, quem tantos fens irrigabat. Custodire quidem ille deberet, si posset paradisum tali et tanta maceria communire, ut eo serpens non posset intrare: sed mirum si prius quam comminiret, omnes serpentes inde posset excludere.

XXII. Proinde intellectum ante oculos cur præmittimus? Positus est quippe homo in paradiso, ut operaretur eundem paradisum, sicut supra disputatum est, per agriculturam non laboriosam, sed deliciosam, et mentem prudentis magna atque utilia commonentem: custodiret

¹ Gen. iii, 18.

autem eundem paradisum ipsi sibi, ne aliquid admitteret, quare inde mereretur expelli. Denique accepit et præceptum, ut sit per quod sibi custodiat paradisum, id est, quo conservato non inde projiciatur. Recte enim quisque dicitur non custodisse rem suam, qui sic egit ut amitteret eam, etiamsi alteri salva sit, qui eam vel invenit vel accipere meruit.

XXIII. Est alius in his verbis sensus, quem puto non immerito præponendum, ut ipsum hominem operaretur Deus et custodiret. Sicut enim operatur homo terram, non ut eam faciat esse terram, sed ut cultam atque fructuosam: sic Deus hominem multo magis, quem ipse creavit ut homo sit, eum ipse operatur ut justus sit, si homo ab illo per superbiam non abscedat: hoc est enim apostatare a Deo, quod initium superbiæ Scriptura dicit, « Initium, inquit, superbiæ hominis apostatare a Deo! » Quia ergo Deus est incommutabile bonum, homo autem et secundum animam et secundum corpus mutabilis res est; nisi ad incommutabile bonum, quod est Deus, conversus subsiterit, formari ut justus beatusque sit, non potest. Ac per hoc Deus idem qui creavit hominem, ut homo sit, ipse operatur hominem atque custodit, ut etiam bonus beatusque sit. Quapropter qua locutione dicitur homo operari terram, que jam terra erat, ut ornata atque fecunda sit, ea locutione dicitur Deus operari hominem, qui jam homo erat, ut pius sapiensque sit, eumque custodire, quod homo sua potestate in se, quam illius supra se delectatus, dominationemque ejus contemnens tutus esse non possit.

¹ Eccl. v, 14.

CAPUT XI.

Cur hic addita dictio, Dominus. — Dominus verus;

XXIV. Proinde nullo modo vacare arbitror, sed nos aliquid, et magnum aliquid admonere, quod ab ipso divini libri hujus exordio, ex quo ita coeptus est: « In principio fecit Deus cælum et terram; » usque ad hunc locum, nusquam positum est, Dominus Deus; sed tantum modo, Deus: nunc vero ubi ad id ventum est, ut hominem in paradiso constitueret, cumque per præceptum operaretur et custodiret, ita Scriptura locuta est: « Et sumpsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum et custodire: » non quod supradictarum creatorarum Dominus non esset Deus, sed quia hoc nec propter Angelos, nec propter alia quæ creata sunt, sed propter hominem scribebatur, ad eum admonendum quantum ei expediat habere Dominum Deum, hoc est, sub ejus dominatione obedienter vivere, quam licentiose abuti propria potestate, nusquam hoc prius ponere voluit, nisi ubi perventum est ad eum in paradiso collocandum, operandum et custodiendum: ut non diceret sicut et cætera omnia superius: « Et sumpsit Deus hominem, quem fecit, » sed diceret: « Et sumpsit Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum, » ut justus esset, « Et custodire, » ut tutus esset, ipsa utique dominatione sua, quæ non est illi, sed nobis utilis. Ille quippe nostra servitute non indiget, nos vero dominatione illius indigemus, ut operetur

¹ Gen. ii. 15.

et custodiat nos: et ideo verus est solus Dominus, quia non illi ad suam, sed ad nostram utilitatem salutemque servimus. Nam si nobis indigeret, eo ipso non verus Dominus esset, cum per nos ejus adjuvaretur necessitas, sub qua et ipse serviret. Merito ille in Psalmo: « Dixi, inquit, Domino; Deus meus es tu; quoniam honorum meorum non eges. » Nec ita sentiendum est quod diximus, nos illi ad utilitatem nostram salutemque servire, tanquam aliud aliquid ab illo expectemus quam eum ipsum, qui summa utilitas et salus nostra est. Sic enim eum gratis secundum illam vocem diligimus: « Mihi autem adhaerere Deo bonum est. » illi adherere illis non quod eis tantummodo

CAPUT XII.

Hominem non posse quidquam boni agere sine Deo.

— *Discussus a Deo.*

XXV. Neque enim tale aliquid est homo, ut factus deserente eo qui fecit, possit aliquid agere bene tanquam ex se ipso: sed tota ejus actio bona, est converti ad eum a quo factus est, et ab eo justus, pius, sapiens, beatusque semper fieri: non fieri et recedere, sicut a corporis medico sanari et abire; quia medicus corporis operarius fuit extrinsecus, serviens naturæ intrinsecus operanti sub Deo, qui operatur omnem salutem gemino illo opere providentiæ, de quo supra locuti sumus. Non ergo ita se debet homo ad Dominum convertere, ut cum ab eo factus fuerit justus abscedat, sed ita ut ab illo semper fiat. Eo quippe ipso cum ab illo non discedit, ejus ipsa presentia

¹ Psal. xv. 2. — ² 1. l. lxxxv. 28. — ³ In cap. ix. — ⁴ In psal. lxxv.

justificatur, et illuminatur, et beatificatur, operante et custodiente Deo dum obedienti subjectoque dominatur.

XXVI. Neque enim, ut dicebamus, sicut operatur homo terram, ut culta atque fecunda sit, qui cum fuerit operatus abscedit, relinquens eam, vel aratam, vel satam, vel rigatam, vel si quid aliud, manente opere quod factum est, cum operator abscesserit, ita Deus operatur hominem iustum, id est, justificando eum, ut si abscesserit, maneat in abscedente quod fecit; sed potius sicut aer presente lumine non factus est lucidus, sed fit; quia si factus esset, non autem fieret, etiam absente lumine lucidus maneret, sic homo Deo sibi presente illuminatur, absente autem continuo tenebratur; a quo non locorum intervallis, sed voluntatis aversione disceditur.

XXVII. Ille itaque operetur hominem bonum atque custodiat, qui incommutabiliter bonus est. Semper ab illo fieri, semperque perfici debemus, inherentes ei, et in ea conversione que ad illum est permanentes, de quo dicitur: « Mibi autem adhaerere Deo bonum est¹; » et cui dicitur: « Fortitudinem meam ad te custodiam². » Ipsius enim sumus figmentum, non tantum ad hoc ut homines simus, sed ad hoc etiam ut boni simus. Nam et Apostolus cum fidelibus ab impietate conversis, gratiam qua salvi facti sumus, commendaret: « Gratia enim, inquit, salvi facti estis per fidem; et hoc non ex vobis, sed Dei donum est, non ex operibus, ne forte quis extollatur. » Ipsius enim sumus figmentum creati in Christo Jesu, in operibus bonis, que preparavit Deus, ut in illis ambulemus³; » Et alibi cum dixisset: « Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini⁴; » ne sibi putarent tribuendum tanquam ipsi se facerent justos et bonos, continuo subiecit: « Deus enim est qui operatur

¹ Psal. LXXVII, 28. — ² Id. LVII, 16. — ³ Eph. II, 3-10. — ⁴ Philip. II, 12.

in vobis⁵; Sumpsit ergo Dominus Deus hominem, quem fecit, et posuit eum in paradiso operari eum, hoc est, operari in eo, et custodire eum.

CAPUT XIII.

Cur homo prohibitus a ligno scientie boni et mali. —

Inobedientia.

XXVIII. « Ex præcepto Dominus Deus Adæ dicens: »
 « Ab omni ligno, quod est in paradiso, edes ad escam.
 De ligno autem cognoscendi bonum et malum non manducabis de illo; qua die autem ederis ab eo, morte moriemini¹. » Si aliquid mali esset lignum illud, unde prohibuit hominem Deus, ejus ipsius mali natura venenatus videretur ad mortem. Quia vero ligna omnia in paradiso bona plantaverat, qui fecit omnia bona valde², nec ulla ibi natura mali erat, quia nusquam esset mali ulla natura, (quod diligentius si Dominus voluerit disseremus, cum de illo serpentes dicere coeperimus;) ab eo ligno quod malum non erat prohibitus est, ut ipsa per se præcepti conservatio bonum illi esset, et transgressio malum.

XXIX. Nec potuit melius et diligentius commendari quantum malum sit sola inobedientia, cum ideo reus iniquitatis factus est homo, qui eam rem tetigit contra prohibitionem, quam si non prohibitus tetigisset, non utique peccasset. Nam qui dicit, verbi gratia: Noli tangere hanc herbam, si forte venenosa est mortemque preannuntiat, si tetigerit, sequitur quidem mors contemptorem præcepti; sed etiamsi nemo prohibuisset, atque ille tetigisset,

¹ Philip. II, 13. — ² Gen. II, 16. — ³ Id. I, 12.

nihilominus utique moreretur. Illa quippe res contraria saluti vitæque ejus esset, sive inde vetaretur, sive non vetaretur. Item cum quisque prohibet eam rem tangi, quæ non quidem tangenti, sed illi qui prohibuit, obesset, velut si quisquam in alienam pecuniam misisset manum, prohibitus ab eo cujus erat pecunia illa; ideo esset prohibitio peccatum, quia prohibenti poterat esse damnosum. Cum vero illud tangitur, quod nec tangenti obesset si non prohiberetur, nec cuiquam alteri quandolibet tangeretur, quare prohibitum est, nisi ut ipsius per se bonum obedientiæ, et ipsius per se malum inobedienciæ monstraretur?

XXX. Denique a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione Dei, quando illud admissum est, in quo ne admitteretur, sola debet jussio dominantis attendi. Quæ si sola attenderetur, quid aliud quam Dei voluntas attenderetur? Quid aliud quam Dei voluntas amaretur? Quid aliud quam Dei voluntas humanæ voluntati præponeretur? Dominus quidem cur jusserit, viderit, faciendum est a serviente quod jussit, et tunc forte videndum est a præmerente cur jusserit. Sed tamen ut causam jussionis hujus non diutius requiramus, si hæc ipsa magna est utilitas homini quod Deo servit, jubendo Deus utile facit quicquid jubere voluerit, de quo metuendum non est, ne jubere quod inutile est possit.

CAPUT XIV.

Ex divini præcepti contemptu experientia mali.

XXXI. Nec fieri potest, ut voluntas propria non grandi ruinæ pendere super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo præponat. Hoc expertus est homo contemnens præceptum Dei, et hoc experimento didicit, quid interesset inter bonum et malum, bonum scilicet obedientiæ, malum autem inobedienciæ, id est, superbiæ et contumaciæ, perversæ imitationis Dei et noxiæ libertatis. Hoc autem in quo ligno accidere potuit, ex ipsa re, ut jam supra dictum est, nomen accepit. Malum enim nisi experimento non sentiremus, quia nullum esset, si non fecissemus. Neque enim ulla natura mali est, sed amissio boni hoc nomen accepit. Bonum quippe incommutabile Deus est: homo autem quantum ad ejus naturam, in qua cum Deus condidit, perinet, bonum est quidem, sed non incommutabile ut Deus. Mutabile autem bonum, quod est post incommutabile bonum, melius bonum fit, cum bono incommutabili adhæserit, amando atque serviendo rationali et propria voluntate. Ideo quippe et hæc magni boni natura est, quia et hoc accepit, ut possit summi boni adhærere nature. Quod si noluerit, bono se privat, et hoc ei malum est, unde per justitiam Dei etiam cruciatus consequatur. Quid enim tam iniquum, quam ut bene sit desertori boni? Neque ullo modo fieri potest, ut ita sit: sed aliquando amissi superioris boni non sentitur malum, cum habetur quod amatum est inferius bonum.

* In cap. vi.

Sed divina iustitia est, ut qui voluntate amisit quod amare debuit, amittat cum dolore quod amavit, dum naturarum Creator ubique laudetur. Adhuc enim est bonum, quod dolet amissum bonum: nam nisi aliquid bonum remansisset in natura, nullus boni amissi dolor esset in poena.

XXXII. Cui autem sine mali experimento placet bonum, id est, ut antequam boni amissionem sentiat, eligat tenere ne amittat, super omnes homines predicandus est. Sed hoc nisi cuiusdam singularis laudis esset, non illi puero tribueretur, qui ex genere Israël factus Emmanuel nobiscum Deus¹, reconciliavit nos Deo, hominum et Dei homo mediator², Verbum apud Deum, caro apud nos, Verbum caro inter Deum et nos. De illo quippe Propheta dicit: « Priusquam sciat puer bonum aut malum, contemnet » malitiam, ut eligat bonum³. » Quomodo quod nescit, aut contemnit, aut eligit, nisi quia hæc duo sciuntur aliter per prudentiam boni, aliter per experientiam mali? Per prudentiam boni malum scitur, etsi non sentitur. Tenetur enim bonum, ne amissione ejus sentiatur malum. Item per experientiam mali scitur bonum; quoniam quid amisit, sentit, cui de bono amisso male fuerit. Priusquam sciret ergo puer per experientiam, aut bonum quo careret, aut malum quod boni amissione sentiret, contempsit malum ut oligeret bonum, id est, noluit amittere quod habebat, ne sentiret amittendo quod amittere non debebat. Singulare exemplum obedientiæ, quippe qui non venit facere voluntatem suam, sed ejus voluntatem a quo missus est⁴: non sicut ille qui elegit facere voluntatem suam, non ejus a quo factus est. Merito sicut per unius inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius obedientiam iusti constituuntur multi⁵: « Quia sicut

¹ Matth. i, 23. — ² 1 Tim. ii, 5. — ³ Psal. vii, 16, juxta lxx. — ⁴ Joan. vi, 38. — ⁵ Rom. v, 19.

in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur¹.

CAPUT XV.

Lignum scientiæ boni et mali cur sic appellatum.

XXXIII. Frustra autem nonnulli acute obtusi sunt, cum requirunt, quomodo potuerit appellari lignum dignoscentiæ boni et mali, antequam in eo transgressus esset homo præceptum, atque ipsa experientia dignosceret quid interesset inter bonum quod amisit, et malum quod admisit. Lignum enim tale nomen accepit, ut eo secundum prohibitionem non tacto caveretur, quod eo contra prohibitionem tacto sentiretur. Neque enim quia inde contra præceptum manducaverunt, ideo factum est illud lignum dignoscentiæ boni et mali; sed utique etiamsi obedientes essent¹, et nihil inde contra præceptum usurpassent, id recte vocaretur quod ibi eis accideret, si usurpassent. Quemadmodum si vocaretur arbor saturitatis, quod inde possent homines saturari, numquid si nemo accessisset, ideo nomen illud esse incongruum? quandoquidem cum accederent et saturarentur, tunc probarent quam hoc recte arbor illa vocaretur.

¹ 1 Cor. xv, 22. — ² 2 Sent. dat. xvii, cap. In hoc. — ³ In hoc. — ⁴ In hoc. — ⁵ In hoc. — ⁶ In hoc. — ⁷ In hoc. — ⁸ In hoc. — ⁹ In hoc. — ¹⁰ In hoc. — ¹¹ In hoc. — ¹² In hoc. — ¹³ In hoc. — ¹⁴ In hoc. — ¹⁵ In hoc. — ¹⁶ In hoc. — ¹⁷ In hoc. — ¹⁸ In hoc. — ¹⁹ In hoc. — ²⁰ In hoc. — ²¹ In hoc. — ²² In hoc. — ²³ In hoc. — ²⁴ In hoc. — ²⁵ In hoc. — ²⁶ In hoc. — ²⁷ In hoc. — ²⁸ In hoc. — ²⁹ In hoc. — ³⁰ In hoc. — ³¹ In hoc. — ³² In hoc. — ³³ In hoc. — ³⁴ In hoc. — ³⁵ In hoc. — ³⁶ In hoc. — ³⁷ In hoc. — ³⁸ In hoc. — ³⁹ In hoc. — ⁴⁰ In hoc. — ⁴¹ In hoc. — ⁴² In hoc. — ⁴³ In hoc. — ⁴⁴ In hoc. — ⁴⁵ In hoc. — ⁴⁶ In hoc. — ⁴⁷ In hoc. — ⁴⁸ In hoc. — ⁴⁹ In hoc. — ⁵⁰ In hoc. — ⁵¹ In hoc. — ⁵² In hoc. — ⁵³ In hoc. — ⁵⁴ In hoc. — ⁵⁵ In hoc. — ⁵⁶ In hoc. — ⁵⁷ In hoc. — ⁵⁸ In hoc. — ⁵⁹ In hoc. — ⁶⁰ In hoc. — ⁶¹ In hoc. — ⁶² In hoc. — ⁶³ In hoc. — ⁶⁴ In hoc. — ⁶⁵ In hoc. — ⁶⁶ In hoc. — ⁶⁷ In hoc. — ⁶⁸ In hoc. — ⁶⁹ In hoc. — ⁷⁰ In hoc. — ⁷¹ In hoc. — ⁷² In hoc. — ⁷³ In hoc. — ⁷⁴ In hoc. — ⁷⁵ In hoc. — ⁷⁶ In hoc. — ⁷⁷ In hoc. — ⁷⁸ In hoc. — ⁷⁹ In hoc. — ⁸⁰ In hoc. — ⁸¹ In hoc. — ⁸² In hoc. — ⁸³ In hoc. — ⁸⁴ In hoc. — ⁸⁵ In hoc. — ⁸⁶ In hoc. — ⁸⁷ In hoc. — ⁸⁸ In hoc. — ⁸⁹ In hoc. — ⁹⁰ In hoc. — ⁹¹ In hoc. — ⁹² In hoc. — ⁹³ In hoc. — ⁹⁴ In hoc. — ⁹⁵ In hoc. — ⁹⁶ In hoc. — ⁹⁷ In hoc. — ⁹⁸ In hoc. — ⁹⁹ In hoc. — ¹⁰⁰ In hoc. — ¹⁰¹ In hoc. — ¹⁰² In hoc. — ¹⁰³ In hoc. — ¹⁰⁴ In hoc. — ¹⁰⁵ In hoc. — ¹⁰⁶ In hoc. — ¹⁰⁷ In hoc. — ¹⁰⁸ In hoc. — ¹⁰⁹ In hoc. — ¹¹⁰ In hoc. — ¹¹¹ In hoc. — ¹¹² In hoc. — ¹¹³ In hoc. — ¹¹⁴ In hoc. — ¹¹⁵ In hoc. — ¹¹⁶ In hoc. — ¹¹⁷ In hoc. — ¹¹⁸ In hoc. — ¹¹⁹ In hoc. — ¹²⁰ In hoc. — ¹²¹ In hoc. — ¹²² In hoc. — ¹²³ In hoc. — ¹²⁴ In hoc. — ¹²⁵ In hoc. — ¹²⁶ In hoc. — ¹²⁷ In hoc. — ¹²⁸ In hoc. — ¹²⁹ In hoc. — ¹³⁰ In hoc. — ¹³¹ In hoc. — ¹³² In hoc. — ¹³³ In hoc. — ¹³⁴ In hoc. — ¹³⁵ In hoc. — ¹³⁶ In hoc. — ¹³⁷ In hoc. — ¹³⁸ In hoc. — ¹³⁹ In hoc. — ¹⁴⁰ In hoc. — ¹⁴¹ In hoc. — ¹⁴² In hoc. — ¹⁴³ In hoc. — ¹⁴⁴ In hoc. — ¹⁴⁵ In hoc. — ¹⁴⁶ In hoc. — ¹⁴⁷ In hoc. — ¹⁴⁸ In hoc. — ¹⁴⁹ In hoc. — ¹⁵⁰ In hoc. — ¹⁵¹ In hoc. — ¹⁵² In hoc. — ¹⁵³ In hoc. — ¹⁵⁴ In hoc. — ¹⁵⁵ In hoc. — ¹⁵⁶ In hoc. — ¹⁵⁷ In hoc. — ¹⁵⁸ In hoc. — ¹⁵⁹ In hoc. — ¹⁶⁰ In hoc. — ¹⁶¹ In hoc. — ¹⁶² In hoc. — ¹⁶³ In hoc. — ¹⁶⁴ In hoc. — ¹⁶⁵ In hoc. — ¹⁶⁶ In hoc. — ¹⁶⁷ In hoc. — ¹⁶⁸ In hoc. — ¹⁶⁹ In hoc. — ¹⁷⁰ In hoc. — ¹⁷¹ In hoc. — ¹⁷² In hoc. — ¹⁷³ In hoc. — ¹⁷⁴ In hoc. — ¹⁷⁵ In hoc. — ¹⁷⁶ In hoc. — ¹⁷⁷ In hoc. — ¹⁷⁸ In hoc. — ¹⁷⁹ In hoc. — ¹⁸⁰ In hoc. — ¹⁸¹ In hoc. — ¹⁸² In hoc. — ¹⁸³ In hoc. — ¹⁸⁴ In hoc. — ¹⁸⁵ In hoc. — ¹⁸⁶ In hoc. — ¹⁸⁷ In hoc. — ¹⁸⁸ In hoc. — ¹⁸⁹ In hoc. — ¹⁹⁰ In hoc. — ¹⁹¹ In hoc. — ¹⁹² In hoc. — ¹⁹³ In hoc. — ¹⁹⁴ In hoc. — ¹⁹⁵ In hoc. — ¹⁹⁶ In hoc. — ¹⁹⁷ In hoc. — ¹⁹⁸ In hoc. — ¹⁹⁹ In hoc. — ²⁰⁰ In hoc. — ²⁰¹ In hoc. — ²⁰² In hoc. — ²⁰³ In hoc. — ²⁰⁴ In hoc. — ²⁰⁵ In hoc. — ²⁰⁶ In hoc. — ²⁰⁷ In hoc. — ²⁰⁸ In hoc. — ²⁰⁹ In hoc. — ²¹⁰ In hoc. — ²¹¹ In hoc. — ²¹² In hoc. — ²¹³ In hoc. — ²¹⁴ In hoc. — ²¹⁵ In hoc. — ²¹⁶ In hoc. — ²¹⁷ In hoc. — ²¹⁸ In hoc. — ²¹⁹ In hoc. — ²²⁰ In hoc. — ²²¹ In hoc. — ²²² In hoc. — ²²³ In hoc. — ²²⁴ In hoc. — ²²⁵ In hoc. — ²²⁶ In hoc. — ²²⁷ In hoc. — ²²⁸ In hoc. — ²²⁹ In hoc. — ²³⁰ In hoc. — ²³¹ In hoc. — ²³² In hoc. — ²³³ In hoc. — ²³⁴ In hoc. — ²³⁵ In hoc. — ²³⁶ In hoc. — ²³⁷ In hoc. — ²³⁸ In hoc. — ²³⁹ In hoc. — ²⁴⁰ In hoc. — ²⁴¹ In hoc. — ²⁴² In hoc. — ²⁴³ In hoc. — ²⁴⁴ In hoc. — ²⁴⁵ In hoc. — ²⁴⁶ In hoc. — ²⁴⁷ In hoc. — ²⁴⁸ In hoc. — ²⁴⁹ In hoc. — ²⁵⁰ In hoc. — ²⁵¹ In hoc. — ²⁵² In hoc. — ²⁵³ In hoc. — ²⁵⁴ In hoc. — ²⁵⁵ In hoc. — ²⁵⁶ In hoc. — ²⁵⁷ In hoc. — ²⁵⁸ In hoc. — ²⁵⁹ In hoc. — ²⁶⁰ In hoc. — ²⁶¹ In hoc. — ²⁶² In hoc. — ²⁶³ In hoc. — ²⁶⁴ In hoc. — ²⁶⁵ In hoc. — ²⁶⁶ In hoc. — ²⁶⁷ In hoc. — ²⁶⁸ In hoc. — ²⁶⁹ In hoc. — ²⁷⁰ In hoc. — ²⁷¹ In hoc. — ²⁷² In hoc. — ²⁷³ In hoc. — ²⁷⁴ In hoc. — ²⁷⁵ In hoc. — ²⁷⁶ In hoc. — ²⁷⁷ In hoc. — ²⁷⁸ In hoc. — ²⁷⁹ In hoc. — ²⁸⁰ In hoc. — ²⁸¹ In hoc. — ²⁸² In hoc. — ²⁸³ In hoc. — ²⁸⁴ In hoc. — ²⁸⁵ In hoc. — ²⁸⁶ In hoc. — ²⁸⁷ In hoc. — ²⁸⁸ In hoc. — ²⁸⁹ In hoc. — ²⁹⁰ In hoc. — ²⁹¹ In hoc. — ²⁹² In hoc. — ²⁹³ In hoc. — ²⁹⁴ In hoc. — ²⁹⁵ In hoc. — ²⁹⁶ In hoc. — ²⁹⁷ In hoc. — ²⁹⁸ In hoc. — ²⁹⁹ In hoc. — ³⁰⁰ In hoc. — ³⁰¹ In hoc. — ³⁰² In hoc. — ³⁰³ In hoc. — ³⁰⁴ In hoc. — ³⁰⁵ In hoc. — ³⁰⁶ In hoc. — ³⁰⁷ In hoc. — ³⁰⁸ In hoc. — ³⁰⁹ In hoc. — ³¹⁰ In hoc. — ³¹¹ In hoc. — ³¹² In hoc. — ³¹³ In hoc. — ³¹⁴ In hoc. — ³¹⁵ In hoc. — ³¹⁶ In hoc. — ³¹⁷ In hoc. — ³¹⁸ In hoc. — ³¹⁹ In hoc. — ³²⁰ In hoc. — ³²¹ In hoc. — ³²² In hoc. — ³²³ In hoc. — ³²⁴ In hoc. — ³²⁵ In hoc. — ³²⁶ In hoc. — ³²⁷ In hoc. — ³²⁸ In hoc. — ³²⁹ In hoc. — ³³⁰ In hoc. — ³³¹ In hoc. — ³³² In hoc. — ³³³ In hoc. — ³³⁴ In hoc. — ³³⁵ In hoc. — ³³⁶ In hoc. — ³³⁷ In hoc. — ³³⁸ In hoc. — ³³⁹ In hoc. — ³⁴⁰ In hoc. — ³⁴¹ In hoc. — ³⁴² In hoc. — ³⁴³ In hoc. — ³⁴⁴ In hoc. — ³⁴⁵ In hoc. — ³⁴⁶ In hoc. — ³⁴⁷ In hoc. — ³⁴⁸ In hoc. — ³⁴⁹ In hoc. — ³⁵⁰ In hoc. — ³⁵¹ In hoc. — ³⁵² In hoc. — ³⁵³ In hoc. — ³⁵⁴ In hoc. — ³⁵⁵ In hoc. — ³⁵⁶ In hoc. — ³⁵⁷ In hoc. — ³⁵⁸ In hoc. — ³⁵⁹ In hoc. — ³⁶⁰ In hoc. — ³⁶¹ In hoc. — ³⁶² In hoc. — ³⁶³ In hoc. — ³⁶⁴ In hoc. — ³⁶⁵ In hoc. — ³⁶⁶ In hoc. — ³⁶⁷ In hoc. — ³⁶⁸ In hoc. — ³⁶⁹ In hoc. — ³⁷⁰ In hoc. — ³⁷¹ In hoc. — ³⁷² In hoc. — ³⁷³ In hoc. — ³⁷⁴ In hoc. — ³⁷⁵ In hoc. — ³⁷⁶ In hoc. — ³⁷⁷ In hoc. — ³⁷⁸ In hoc. — ³⁷⁹ In hoc. — ³⁸⁰ In hoc. — ³⁸¹ In hoc. — ³⁸² In hoc. — ³⁸³ In hoc. — ³⁸⁴ In hoc. — ³⁸⁵ In hoc. — ³⁸⁶ In hoc. — ³⁸⁷ In hoc. — ³⁸⁸ In hoc. — ³⁸⁹ In hoc. — ³⁹⁰ In hoc. — ³⁹¹ In hoc. — ³⁹² In hoc. — ³⁹³ In hoc. — ³⁹⁴ In hoc. — ³⁹⁵ In hoc. — ³⁹⁶ In hoc. — ³⁹⁷ In hoc. — ³⁹⁸ In hoc. — ³⁹⁹ In hoc. — ⁴⁰⁰ In hoc. — ⁴⁰¹ In hoc. — ⁴⁰² In hoc. — ⁴⁰³ In hoc. — ⁴⁰⁴ In hoc. — ⁴⁰⁵ In hoc. — ⁴⁰⁶ In hoc. — ⁴⁰⁷ In hoc. — ⁴⁰⁸ In hoc. — ⁴⁰⁹ In hoc. — ⁴¹⁰ In hoc. — ⁴¹¹ In hoc. — ⁴¹² In hoc. — ⁴¹³ In hoc. — ⁴¹⁴ In hoc. — ⁴¹⁵ In hoc. — ⁴¹⁶ In hoc. — ⁴¹⁷ In hoc. — ⁴¹⁸ In hoc. — ⁴¹⁹ In hoc. — ⁴²⁰ In hoc. — ⁴²¹ In hoc. — ⁴²² In hoc. — ⁴²³ In hoc. — ⁴²⁴ In hoc. — ⁴²⁵ In hoc. — ⁴²⁶ In hoc. — ⁴²⁷ In hoc. — ⁴²⁸ In hoc. — ⁴²⁹ In hoc. — ⁴³⁰ In hoc. — ⁴³¹ In hoc. — ⁴³² In hoc. — ⁴³³ In hoc. — ⁴³⁴ In hoc. — ⁴³⁵ In hoc. — ⁴³⁶ In hoc. — ⁴³⁷ In hoc. — ⁴³⁸ In hoc. — ⁴³⁹ In hoc. — ⁴⁴⁰ In hoc. — ⁴⁴¹ In hoc. — ⁴⁴² In hoc. — ⁴⁴³ In hoc. — ⁴⁴⁴ In hoc. — ⁴⁴⁵ In hoc. — ⁴⁴⁶ In hoc. — ⁴⁴⁷ In hoc. — ⁴⁴⁸ In hoc. — ⁴⁴⁹ In hoc. — ⁴⁵⁰ In hoc. — ⁴⁵¹ In hoc. — ⁴⁵² In hoc. — ⁴⁵³ In hoc. — ⁴⁵⁴ In hoc. — ⁴⁵⁵ In hoc. — ⁴⁵⁶ In hoc. — ⁴⁵⁷ In hoc. — ⁴⁵⁸ In hoc. — ⁴⁵⁹ In hoc. — ⁴⁶⁰ In hoc. — ⁴⁶¹ In hoc. — ⁴⁶² In hoc. — ⁴⁶³ In hoc. — ⁴⁶⁴ In hoc. — ⁴⁶⁵ In hoc. — ⁴⁶⁶ In hoc. — ⁴⁶⁷ In hoc. — ⁴⁶⁸ In hoc. — ⁴⁶⁹ In hoc. — ⁴⁷⁰ In hoc. — ⁴⁷¹ In hoc. — ⁴⁷² In hoc. — ⁴⁷³ In hoc. — ⁴⁷⁴ In hoc. — ⁴⁷⁵ In hoc. — ⁴⁷⁶ In hoc. — ⁴⁷⁷ In hoc. — ⁴⁷⁸ In hoc. — ⁴⁷⁹ In hoc. — ⁴⁸⁰ In hoc. — ⁴⁸¹ In hoc. — ⁴⁸² In hoc. — ⁴⁸³ In hoc. — ⁴⁸⁴ In hoc. — ⁴⁸⁵ In hoc. — ⁴⁸⁶ In hoc. — ⁴⁸⁷ In hoc. — ⁴⁸⁸ In hoc. — ⁴⁸⁹ In hoc. — ⁴⁹⁰ In hoc. — ⁴⁹¹ In hoc. — ⁴⁹² In hoc. — ⁴⁹³ In hoc. — ⁴⁹⁴ In hoc. — ⁴⁹⁵ In hoc. — ⁴⁹⁶ In hoc. — ⁴⁹⁷ In hoc. — ⁴⁹⁸ In hoc. — ⁴⁹⁹ In hoc. — ⁵⁰⁰ In hoc. — ⁵⁰¹ In hoc. — ⁵⁰² In hoc. — ⁵⁰³ In hoc. — ⁵⁰⁴ In hoc. — ⁵⁰⁵ In hoc. — ⁵⁰⁶ In hoc. — ⁵⁰⁷ In hoc. — ⁵⁰⁸ In hoc. — ⁵⁰⁹ In hoc. — ⁵¹⁰ In hoc. — ⁵¹¹ In hoc. — ⁵¹² In hoc. — ⁵¹³ In hoc. — ⁵¹⁴ In hoc. — ⁵¹⁵ In hoc. — ⁵¹⁶ In hoc. — ⁵¹⁷ In hoc. — ⁵¹⁸ In hoc. — ⁵¹⁹ In hoc. — ⁵²⁰ In hoc. — ⁵²¹ In hoc. — ⁵²² In hoc. — ⁵²³ In hoc. — ⁵²⁴ In hoc. — ⁵²⁵ In hoc. — ⁵²⁶ In hoc. — ⁵²⁷ In hoc. — ⁵²⁸ In hoc. — ⁵²⁹ In hoc. — ⁵³⁰ In hoc. — ⁵³¹ In hoc. — ⁵³² In hoc. — ⁵³³ In hoc. — ⁵³⁴ In hoc. — ⁵³⁵ In hoc. — ⁵³⁶ In hoc. — ⁵³⁷ In hoc. — ⁵³⁸ In hoc. — ⁵³⁹ In hoc. — ⁵⁴⁰ In hoc. — ⁵⁴¹ In hoc. — ⁵⁴² In hoc. — ⁵⁴³ In hoc. — ⁵⁴⁴ In hoc. — ⁵⁴⁵ In hoc. — ⁵⁴⁶ In hoc. — ⁵⁴⁷ In hoc. — ⁵⁴⁸ In hoc. — ⁵⁴⁹ In hoc. — ⁵⁵⁰ In hoc. — ⁵⁵¹ In hoc. — ⁵⁵² In hoc. — ⁵⁵³ In hoc. — ⁵⁵⁴ In hoc. — ⁵⁵⁵ In hoc. — ⁵⁵⁶ In hoc. — ⁵⁵⁷ In hoc. — ⁵⁵⁸ In hoc. — ⁵⁵⁹ In hoc. — ⁵⁶⁰ In hoc. — ⁵⁶¹ In hoc. — ⁵⁶² In hoc. — ⁵⁶³ In hoc. — ⁵⁶⁴ In hoc. — ⁵⁶⁵ In hoc. — ⁵⁶⁶ In hoc. — ⁵⁶⁷ In hoc. — ⁵⁶⁸ In hoc. — ⁵⁶⁹ In hoc. — ⁵⁷⁰ In hoc. — ⁵⁷¹ In hoc. — ⁵⁷² In hoc. — ⁵⁷³ In hoc. — ⁵⁷⁴ In hoc. — ⁵⁷⁵ In hoc. — ⁵⁷⁶ In hoc. — ⁵⁷⁷ In hoc. — ⁵⁷⁸ In hoc. — ⁵⁷⁹ In hoc. — ⁵⁸⁰ In hoc. — ⁵⁸¹ In hoc. — ⁵⁸² In hoc. — ⁵⁸³ In hoc. — ⁵⁸⁴ In hoc. — ⁵⁸⁵ In hoc. — ⁵⁸⁶ In hoc. — ⁵⁸⁷ In hoc. — ⁵⁸⁸ In hoc. — ⁵⁸⁹ In hoc. — ⁵⁹⁰ In hoc. — ⁵⁹¹ In hoc. — ⁵⁹² In hoc. — ⁵⁹³ In hoc. — ⁵⁹⁴ In hoc. — ⁵⁹⁵ In hoc. — ⁵⁹⁶ In hoc. — ⁵⁹⁷ In hoc. — ⁵⁹⁸ In hoc. — ⁵⁹⁹ In hoc. — ⁶⁰⁰ In hoc. — ⁶⁰¹ In hoc. — ⁶⁰² In hoc. — ⁶⁰³ In hoc. — ⁶⁰⁴ In hoc. — ⁶⁰⁵ In hoc. — ⁶⁰⁶ In hoc. — ⁶⁰⁷ In hoc. — ⁶⁰⁸ In hoc. — ⁶⁰⁹ In hoc. — ⁶¹⁰ In hoc. — ⁶¹¹ In hoc. — ⁶¹² In hoc. — ⁶¹³ In hoc. — ⁶¹⁴ In hoc. — ⁶¹⁵ In hoc. — ⁶¹⁶ In hoc. — ⁶¹⁷ In hoc. — ⁶¹⁸ In hoc. — ⁶¹⁹ In hoc. — ⁶²⁰ In hoc. — ⁶²¹ In hoc. — ⁶²² In hoc. — ⁶²³ In hoc. — ⁶²⁴ In hoc. — ⁶²⁵ In hoc. — ⁶²⁶ In hoc. — ⁶²⁷ In hoc. — ⁶²⁸ In hoc. — ⁶²⁹ In hoc. — ⁶³⁰ In hoc. — ⁶³¹ In hoc. — ⁶³² In hoc. — ⁶³³ In hoc. — ⁶³⁴ In hoc. — ⁶³⁵ In hoc. — ⁶³⁶ In hoc. — ⁶³⁷ In hoc. — ⁶³⁸ In hoc. — ⁶³⁹ In hoc. — ⁶⁴⁰ In hoc. — ⁶⁴¹ In hoc. — ⁶⁴² In hoc. — ⁶⁴³ In hoc. — ⁶⁴⁴ In hoc. — ⁶⁴⁵ In hoc. — ⁶⁴⁶ In hoc. — ⁶⁴⁷ In hoc. — ⁶⁴⁸ In hoc. — ⁶⁴⁹ In hoc. — ⁶⁵⁰ In hoc. — ⁶⁵¹ In hoc. — ⁶⁵² In hoc. — ⁶⁵³ In hoc. — ⁶⁵⁴ In hoc. — ⁶⁵⁵ In hoc. — ⁶⁵⁶ In hoc. — ⁶⁵⁷ In hoc. — ⁶⁵⁸ In hoc. — ⁶⁵⁹ In hoc. — ⁶⁶⁰ In hoc. — ⁶⁶¹ In hoc. — ⁶⁶² In hoc. — ⁶⁶³ In hoc. — ⁶⁶⁴ In hoc. — ⁶⁶⁵ In hoc. — ⁶⁶⁶ In hoc. — ⁶⁶⁷ In hoc. — ⁶⁶⁸ In hoc. — ⁶⁶⁹ In hoc. — ⁶⁷⁰ In hoc. — ⁶⁷¹ In hoc. — ⁶⁷² In hoc. — ⁶⁷³ In hoc. — ⁶⁷⁴ In hoc. — ⁶⁷⁵ In hoc. — ⁶⁷⁶ In hoc. — ⁶⁷⁷ In hoc. — ⁶⁷⁸ In hoc. — ⁶⁷⁹ In hoc. — ⁶⁸⁰ In hoc. — ⁶⁸¹ In hoc. — ⁶⁸² In hoc. — ⁶⁸³ In hoc. — ⁶⁸⁴ In hoc. — ⁶⁸⁵ In hoc. — ⁶⁸⁶ In hoc. — ⁶⁸⁷ In hoc. — ⁶⁸⁸ In hoc. — ⁶⁸⁹ In hoc. — ⁶⁹⁰ In hoc. — ⁶⁹¹ In hoc. — ⁶⁹² In hoc. — ⁶⁹³ In hoc. — ⁶⁹⁴ In hoc. — ⁶⁹⁵ In hoc. — ⁶⁹⁶ In hoc. — ⁶⁹⁷ In hoc. — ⁶⁹⁸ In hoc. — ⁶⁹⁹ In hoc. — ⁷⁰⁰ In hoc. — ⁷⁰¹ In hoc. — ⁷⁰² In hoc. — ⁷⁰³ In hoc. — ⁷⁰⁴ In hoc. — ⁷⁰⁵ In hoc. — ⁷⁰⁶ In hoc. — ⁷⁰⁷ In hoc. — ⁷⁰⁸ In hoc. — ⁷⁰⁹ In hoc. — ⁷¹⁰ In hoc. — ⁷¹¹ In hoc. — ⁷¹² In hoc. — ⁷¹³ In hoc. — ⁷¹⁴ In hoc. — ⁷¹⁵ In hoc. — ⁷¹⁶ In hoc. — ⁷¹⁷ In hoc. — ⁷¹⁸ In hoc. — ⁷¹⁹ In hoc. — ⁷²⁰ In hoc. — ⁷²¹ In hoc. — ⁷²² In hoc. — ⁷²³ In hoc. — ⁷²⁴ In hoc. — ⁷²⁵ In hoc. — ⁷²⁶ In hoc. — ⁷²⁷ In hoc. — ⁷²⁸ In hoc. — ⁷²⁹ In hoc. — ⁷³⁰ In hoc. — ⁷³¹ In hoc. — ⁷³² In hoc. — ⁷³³ In hoc. — ⁷³⁴ In hoc. — ⁷³⁵ In hoc. — ⁷³⁶ In hoc. — ⁷³⁷ In hoc. — ⁷³⁸ In hoc. — ⁷³⁹ In hoc. — ⁷⁴⁰ In hoc. — ⁷⁴¹ In hoc. — ⁷⁴² In hoc. — ⁷⁴³ In hoc. — ⁷⁴⁴ In hoc. — ⁷⁴⁵ In hoc. — ⁷⁴⁶ In hoc. — ⁷⁴⁷ In hoc. — ⁷⁴⁸ In hoc. — ⁷⁴⁹ In hoc. — ⁷⁵⁰ In hoc. — ⁷⁵¹ In hoc. — ⁷⁵² In hoc. — ⁷⁵³ In hoc. — ⁷⁵⁴ In hoc. — ⁷⁵⁵ In hoc. — ⁷⁵⁶ In hoc. — ⁷⁵⁷ In hoc. — ⁷⁵⁸ In hoc. — ⁷⁵⁹ In hoc. — ⁷⁶⁰ In hoc. — ⁷⁶¹ In hoc. — ⁷⁶² In hoc. — ⁷⁶³ In hoc. — ⁷⁶⁴ In hoc. — ⁷⁶⁵ In hoc. — ⁷⁶⁶ In hoc. — ⁷⁶⁷ In hoc. — ⁷⁶⁸ In hoc. — ⁷⁶⁹ In hoc. — ⁷⁷⁰ In hoc. — ⁷⁷¹ In hoc. — ⁷⁷² In hoc. — ⁷⁷³ In hoc. — ⁷⁷⁴ In hoc. — ⁷⁷⁵ In hoc. — ⁷⁷⁶ In hoc. — ⁷⁷⁷ In hoc. — ⁷⁷⁸ In hoc. — ⁷⁷⁹ In hoc. — ⁷⁸⁰ In hoc. — ⁷⁸¹ In hoc. — ⁷⁸² In hoc. — ⁷⁸³ In hoc. — ⁷⁸⁴ In hoc. — ⁷⁸⁵ In hoc. — ⁷⁸⁶ In hoc. — ⁷⁸⁷ In hoc. — ⁷⁸⁸ In hoc. — ⁷⁸⁹ In hoc. — ⁷⁹⁰ In hoc. — ⁷⁹¹ In hoc. — ⁷⁹² In hoc. — ⁷⁹³ In hoc. — ⁷⁹⁴ In hoc. — ⁷⁹⁵ In hoc. — ⁷⁹⁶ In hoc. — ⁷⁹⁷ In hoc. — ⁷⁹⁸ In hoc. — ⁷⁹⁹ In hoc. — ⁸⁰⁰ In hoc. — ⁸⁰¹ In hoc. — ⁸⁰² In hoc. — ⁸⁰³ In hoc. — ⁸⁰⁴ In hoc. — ⁸⁰⁵ In hoc. — ⁸⁰⁶ In hoc. — ⁸⁰⁷ In hoc. — ⁸⁰⁸ In hoc. — ⁸⁰⁹ In hoc. — ⁸¹⁰ In hoc. — ⁸¹¹ In hoc. — ⁸¹² In hoc. — ⁸¹³ In hoc. — ⁸¹⁴ In hoc. — ⁸¹⁵ In hoc. — ⁸¹⁶ In hoc. — ⁸¹⁷ In hoc. — ⁸¹⁸ In hoc. — ⁸¹⁹ In hoc. — ⁸²⁰ In hoc. — ⁸²¹ In hoc. — ⁸²² In hoc. — ⁸²³ In hoc. — ⁸²⁴ In hoc. — ⁸²⁵ In hoc. — ⁸²⁶ In hoc. — ⁸²⁷ In hoc. — ⁸²⁸ In hoc. — ⁸²⁹ In hoc. — ⁸³⁰ In hoc. — ⁸³¹ In hoc. — ⁸³² In hoc. — ⁸³³ In hoc. — ⁸³⁴ In hoc. — ⁸³⁵ In hoc. — ⁸³⁶ In hoc. — ⁸³⁷ In hoc. — ⁸³⁸ In hoc. — ⁸³⁹ In hoc. — ⁸⁴⁰ In hoc. — ⁸⁴¹ In hoc. — ⁸⁴² In hoc. — ⁸⁴³ In hoc. — ⁸⁴⁴ In hoc. — ⁸⁴⁵ In hoc. — ⁸⁴⁶ In hoc. — ⁸⁴⁷ In hoc. — ⁸⁴⁸ In hoc. — ⁸⁴⁹ In hoc. — ⁸⁵⁰ In hoc. — ⁸⁵¹ In hoc. — ⁸⁵² In hoc

CAPUT XVII.

An utrique Adamo et Evæ datum sit præceptum.

XXXVI. Merito sane queritur, utrum hoc præceptum viro tantum dederit Deus, an etiam femine? Sed nondum narratum est quemadmodum facta sit femina. An forte jam erat facta, sed hoc quemadmodum gestum sit quod prius erat gestum, postea recapitulando narratum est? Verba enim Scripturæ sic se habent: « Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens: » non dixit « Præcepit eis: » Deinde sequitur, « Ab omni ligno quod est in paradiso esca- » des: » non dixit, « Edetis. » Deinde adjungit, « Deligno » autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis » de illo. » Jam hic tanquam ad ambos pluraliter lo- » quitur, et pluraliter præceptum terminat dicens: « Qua » die autem ederitis ab eo, morte moriemini. » An sciens quod ei facturus erat mulierem, ita præcepit ordinatissime, ut per virum præceptum Domini ad feminam perveniret? Quam disciplinam in Ecclesia servat Apostolus, dicens: « Si quid autem discere volunt, domi viros suos interro- » gent? »

1. Gen. ii, 16. — 1. Cor. xiv, 35.

CAPUT XVIII.

Quomodo Deus locutus sit homini.

XXXVII. Item queri potest, quomodo nunc Deus lo- » cutus sit ad hominem, quem fecit, jam certe sensu ac » mente præditum, ut audire et intelligere loquentem vale- » ret? Neque enim aliter præceptum posset accipere, quo » transgresso reus esset, nisi hoc acceptum intelligeret. » Quomodo ergo illi locutus est Deus? Utrum intus in mente » secundum intellectum, id est, ut sapienter intelligeret vo- » luntatem ac præceptum Dei sine illis corporalibus sonis » vel corporalium similitudinibus rerum? Sed non sic exis- » timo primo homini locutum Deum. Talia quippe Scrip- » tura narrat, ut potius credamus, sic esse Deum locutum » homini in paradiso, sicut etiam postea locutus est Patri- » bus, sicut Abraham, sicut Moysi, id est, in aliqua specie » corporali. Hinc est enim quod audierunt ejus vocem am- » bulantis in paradiso ad vesperam, et absconderunt se¹.

CAPUT XIX.

Ut intelligatur operatio Dei in creaturis, quid impi- » mis de ipso sentiendam.

XXXVIII. Locus itaque magnus neque pretereundus » proponitur, ut intueamur quantum possumus, quantum

¹ Gen. iii, 8.

ipse adjuvare et donare dignatur, opus divinæ providentiæ bipertitum, quod superius cum de agricultura loqueremur, transitoria quadam occasione perstrinximus, ut inde jam inciperet legentis animus hoc assuescere conuerteret, quod adjuvat plurimum, ne quid indignum de ipsa Dei substantia sentiamus. Dicimus itaque ipsum summum, verum, unum ac solum Deum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, id est, Deum Verbumque ejus et utriusque Spiritum, Trinitatem ipsam, neque confusam, neque separatam, « Deum qui solus habet immortalitatem, et » lucem habitat inaccessibilem, quem nemo hominum » vidit, nec videre potest¹, » nec locorum vel finito vel infinito spatio contineri, nec temporum vel finito vel infinito volumine variari. Neque enim est in ejus substantia quæ Deus est, quod brevius sit in parte quam in toto, sicut necesse est esse, quæ in locis sunt; aut fuit in ejus substantia quod jam non est, vel erit quod nondum est, sicut in naturis quæ possunt temporis mutabilitatem pati.

CAPUT XX.

Creatura corporalis loco et tempore, spiritalis tempore tantum, Creator ipse neutro modo mutabilis.

XXXIX. Hic ergo incommutabili æternitate vivens creavit omnia simul, ex quibus currerent tempora, et implerentur loca, temporalibusque et localibus rerum motibus sæcula volverentur. In quibus rebus quædam spiritalia, quædam corporalia condidit, formans materiam

¹ 1 Tim. vi, 16.

quam nec alius nec nullus, sed omnino ipse informem ac formabilem instituit, ut formationem suam non tempore, sed origine præveniret. Spiritalem autem creaturam corporali præposuit; quod spiritalis tantummodo per tempora mutari posset, corporalis autem per tempora et loca. Exempli enim, gratia per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel discendo, quod nesciebat; vel volendo quod nolebat; per loca autem corpus, vel a terra in cælum, vel a coelo in terram, vel ab Oriente in Occidentem, vel si quo alio simili modo. Omne autem quod movetur per locum, non potest nisi et per tempus simul moveri: at non omne quod movetur per tempus, necesse est etiam per locum moveri. Sicut ergo substantiam, quæ movetur per tempus et locum, præcedit substantia quæ tantum per tempus: ita ipsam præcedit illa, quæ nec per locum nec per tempus. Ac per hoc sicut per tempus et locum movet corpus ipse tantum per tempus motus conditus spiritus; ita per tempus movet conditum spiritum ipse nec per tempus, nec per locum motus conditor Spiritus: sed spiritus creatus movet se ipsum per tempus, et per tempus ac locum corpus; Spiritus autem creator movet se ipsum sine tempore ac loco, movet conditum spiritum per tempus sine loco, movet corpus per tempus et locum.

CAPUT XXI.

Quomodo Deus immotus moveat creaturas, exempli animæ deprehendi.

XL. Quocirca quisquis intelligere conatur, quemadmodum vere æternus et vere immortalis atque incommuta-

bilis Deus, ipse nec per tempus nec per locum motus moveat temporaliter et localiter creaturam suam, non eum puto posse assequi, nisi prius intellexerit quemadmodum anima, hoc est, spiritus creatus, non per locum, sed tantum per tempus motus, moveat corpus per tempus et locum. Si enim quod in se ipso agit capere nondum potest, quanto minus illud quod supra est?

XLII. Affecta quippe anima carnalium sensuum consuetudine, etiam se ipsam cum corpore per locum moveri putat, dum id per locum movet. Quae si possit diligenter inspicere, tanquam cardines membrorum corporis sui, quemadmodum articulati dispositi sunt, a quibus initia motionum nitantur; inveniet ea quae per spatia locorum moventur, nisi ab eis quae loco fixa sunt, non moveri. Non enim movetur solus digitus, nisi manus fixa sit, a cuius articulo velut immoto cardine moveatur: sic toto palma ab articulo cubiti, sic cubitus ab articulo humeri, humerus ab scapula eum movetur, stantibus utique cardinibus quibus motio nitatur, it per loci spatium quod movetur. Sic plante in talo est articulus, quo stante moveatur; sic cruris in genu, et totius pedis in coxa: et nullius membri motus omnino est, quem voluntas movet, nisi ab aliquo articuli cardine, quem nutus ejusdem voluntatis primitus figit, ut ab eo quod loci spatium non movetur, agi valeat quod movetur. Denique nec in ambulando pes levatur, nisi alius fixus totum corpus ferat, donec ille qui motus est a loco unde fertur, ad locum quo fertur, immoto articulo sui cardinis innitatur.

XLIII. Porro si in corpore nullum membrum per locum voluntas movet, nisi ab eo membri articulo quem non movet, cum et illa pars corporis quae movetur, et illa quae fixa sit ut moveatur, corporeas habeant quantitates suas, quibus occupent spatia locorum suorum; quanto magis

ipse animae nutus, cui membra deserviunt, ut quod placuerit figatur, unde id quod movendum est innitatur; cum anima non sit natura corporea, nec locali spatio corpus impleat, sicut aqua utrem sive spongiam; sed miris modis ipso incorporeo nutu commixta sit vivificando corpori, quo et imperat corpori, quadam intentione, non mole: quanto magis, inquam, nutus ipse voluntatis ejus non per locum movetur, ut corpus per locum moveat, quando totum per partes movet, nec aliquo loco movet nisi per illas, quas loco non movet.

CAPUT XXII.

Quomodo Deus moveat, quomodo anima.

XLIII. Quoniam si intelligere difficile est, utrumque creditur, et quod creatura spiritalis non per locum mota moveat corpus per locum, et quod Deus non per tempus motus moveat creaturam spiritalem per tempus. Quod si de anima quisque non vult hoc credere, quod quidem sine dubio non solum crederet, verumetiam intelligeret, si eam posset, sicuti est, incorpoream cogitare. Cui enim non facile occurrat, quod per locum non moveatur quod per loci spatia non distenditur? Quidquid autem per loci spatia distenditur corpus est. Ac per hoc consequens est, ut anima per locum moveri non putetur, si corpus non esse creditur. Sed ut dicere coeperam, si de anima hoc quisque non vult credere, non nimis urgendus est. Substantiam vero Dei nisi credat nec per tempus nec per locum moveri, nondum perfecte incommutabilem credit.

CAPUT XXIII.

Deus semper quietus, omnia tamen agens.

XLIY. VERUM quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, et ob hoc ita eterna, ut ei aliquid coeternum esse non possit, ipsa apud se ipsam et in se ipsa sine ullo tempore ac loco, movet tamen per tempus et locum sibi subditam creaturam, naturas creans bonitate, voluntates ordinans potestate: ut in naturis nulla sit, quae non ab illo sit; in voluntatibus autem nulla bona sit, cui non praesit; nulla mala sit, qua bene uti non possit. Sed quia non omnibus naturis dedit voluntatis arbitrium, ille autem quibus dedit, potentiores ac superiores sunt, ille natura quae non habent voluntatem, subdite sint necesse est illis quae habent, et hoc ordinatione Creatoris, qui nunquam ita punit voluntatem malam, ut naturae perimam dignitatem. Cum igitur omne corpus et omnis anima irrationalis non habeat voluntatis arbitrium, subdita ista sunt eis naturis, quae praedite sunt arbitrio voluntatis, nec omnibus omnia, sed sicut distribuit iustitia Creatoris. Ergo Dei providentia regens atque administrans universam creaturam, et naturas et voluntates, naturas ut sint, voluntates autem ut nec infructuose bonae, nec impunitae male sint; subdit primitus omnia sibi, deinde creaturam corporalem creaturae spiritali, irrationalem rationali, terrestrem caelesti, foemineam masculinae, minus valentem valentiori, indigentiorum copiosiori. In voluntatibus autem, bonas sibi, caeteras vero ipsis servientibus sibi; ut hoc patiat voluntas mala, quod ex jussu Dei fecerit

bona, sive per se ipsam, sive per malam, in rebus duntaxat quae naturaliter sunt etiam malis voluntatibus subdite, id est, in corporibus. Nam in se ipsis male voluntates habent interiorum poenam suam, eandem ipsam iniquitatem suam.

CAPUT XXIV.

Quenam beatis Angelis subdite creature.

XLV. Ac per hoc sublimibus Angelis Deo subdite fruentibus, et Deo beate servientibus, subdita est omnis natura corporea, omnis irrationalis vita, omnis voluntas vel infirma vel prava, ut hoc de subditis vel cum subditis agant, quod naturae ordo poscit omnibus, jubente illo cui subdita sunt omnia. Proinde illi in illo veritatem incommutabilem vident, et secundum eam suas dirigunt voluntates. Fiant ergo illi participes aeternitatis, veritatis, voluntatis ejus semper, sine tempore et loco. Moventur autem ejus imperio etiam temporaliter, illo non temporaliter moto. Nec ita ut ab ejus contemplatione resiliant et defluant: sed simul et illum sine loco ac tempore contemplantur, et ejus in inferioribus jussa perficiunt, moventes se per tempus, corpus autem per tempus et locum, quantum eorum congruit actioni. Et ideo Deus bipertito providentiae suae opere praestitit universae creaturae, naturis ut fiant, voluntatibus autem ut sine suo jussu vel permisso nihil faciant.

Natura universitatis, partesque ejus quomodo a Deo administrantur.

XLVI. NATURA igitur universitatis corporalis non adjuvatur extrinsecus corporaliter. Neque enim est extra eam ullum corpus, alioquin non est universitas. Intrinsicus autem adjuvatur incorporealiter, Deo id agente ut omnino natura sit; « Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia ¹. » Partes vero ejusdem universitatis et intrinsicus incorporealiter adjuvantur, vel potius fiunt, ut nature sint; et extrinsecus corporaliter, quo se melius, habeant, sicut alimentis, agricultura, medicina, et quæcumque etiam ad ornatum fiunt, ut non solum salvæ ac fecundiores, verumetiam decentiores sint.

XLVII. Spiritualis autem creata natura si perfecta atque beata est, sicut Angelorum sanctorum, quantum attinet ad se ipsam, quo sit, sapiensque sit, non nisi intrinsicus incorporealiter adjuvatur. Intus ei quippe loquitur Deus miro et ineffabili modo, neque per Scripturam corporalibus instrumentis affixam, neque per voces corporalibus auribus insonantes, neque per corporum similitudines, quales in spiritu imaginaliter fiunt, sicut in somnis, vel in aliquo excessu spiritus, quod græce dicitur *εκστασις* et nos eo verbo jam ultimur pro latino, quia et hoc genus visionum, quamvis interitus fiat quam sunt ea, que animo per sensus corporis nuntiantur; tamen quia simile est eis, ita ut cum fit, discerni ab eis aut omnino non possit, aut

¹ Rom. xi, 36.

certe vix et rarissime possit, et quia exterius est quam illud, quod in ipsa incommutabili veritate mens rationalis et intellectualis intuetur, eaque luce de his omnibus judicat, inter illa quæ extrinsecus fiunt arbitror esse deputandum. Creatura ergo spiritalis et intellectualis perfecta et beata, qualis Angelorum est, sicut dixi, quantum attinet ad se ipsam quo sit, sapiensque ac beata sit, non nisi intrinsicus adjuvatur æternitate, veritate, charitate Creatoris. Extrinsicus vero si adjuvari dicenda est, eo fortasse solo adjuvatur, quod invicem vident, et de sua societate gaudent in Deo, et quod perspectis etiam in eis ipsis omnibus creaturis, undique gratias agit laudatque Creatorem. Quod autem attinet ad creaturæ angelicæ actionem, per quam universarum rerum generibus, maximeque humano providentia Dei prospicitur, ipsa extrinsecus adjuvat, et per illa visa quæ similia sunt corporalibus, et per ipsa corpora quæ angelicæ subjacent potestati.

CAPUT XXVI.

Deus semper idem et immotus administrat omnia.

XLVIII. QUÆ cum ita sint, cum Deus omnipotens et omnitenens, incommutabili æternitate, veritate, voluntate semper idem, non per tempus nec per locum motus, movet per tempus creaturam spiritalem, movet etiam per tempus et locum creaturam corporalem, ut eo motu naturas quas intrinsicus substituit, etiam extrinsecus administret, et per voluntates sibi subditas, quas per tempus, et per corpora sibi atque illis voluntatibus subdita, quæ per tempus et locum movet, eo tempore ac loco ejus

ratio in ipso Deo vita est sine tempore ac loco; cum ergo tale aliquid Deus agit, non debemus opinari ejus substantiam qua Deus est, temporibus locisque mutabilem, aut per tempora et loca mobilem, sed in opere divinæ providentiæ ista cognoscere: non in illo opere quo naturas creat, sed in illo quo intrinsecus creatas etiam extrinsecus administrat, cum sit ipse, nullo locorum vel intervallo vel spatio, incommutabili excellentique potentia et interior omni re, quia in ipso sunt omnia, et exterior omni re, quia ipse est super omnia. Item nullo temporum vel intervallo vel spatio, incommutabili eternitate et antiquior est omnibus, quia ipse est ante omnia, et novior omnibus, quia idem ipse post omnia.

CAPUT XXVII.

Quomodo locutus sit Deus Adæ, ex dictis colligitur.

XLIX. QUAPROPTER cum audimus Scripturam dicentem: « Et præcepit Dominus Deus Adæ, dicens: Ab omni ligno quod est in paradiso esca edes: de ligno autem cognoscendi bonum et malum, non manducabitis de illo: quia die autem ederitis ab eo, morte moriemini: » si modum querimus quomodo ista locutus sit Deus, modus quidem ipse a nobis proprie comprehendere non potest; certissime tamen tenere debemus Deum aut per suam substantiam loqui, aut per sibi subditam creaturam; sed per substantiam suam non loqui nisi ad creandas omnes naturas, ad spirituales vero atque intellectuales non solum creandas, sed etiam illuminandas, cum jam possunt capere

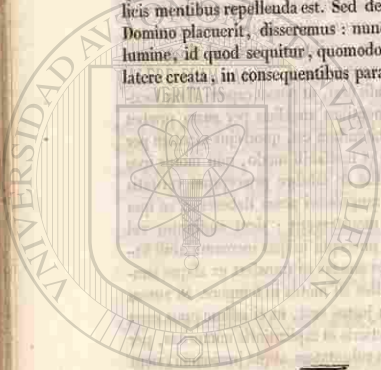
¹ Gen. 1, 16. — ² Sap. vii, 27. — ³ Gen. 1, 2. — ⁴ Tim. vi, 16.

locutionem ejus, qualis est in Verbo ejus, quod « In principio erat apud Deum, et Deus erat Verbum, per quod facta sunt omnia: » Illis autem, qui eam capere non possunt, cum loquitur Deus, non nisi per creaturam loquitur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnis, sive in extasi in similitudine rerum corporalium; aut etiam per ipsam corporalem, dum sensibus corporis vel aliqua species apparet, vel insonant voces.

L. Si ergo Adam talis erat, ut posset capere illam locutionem Dei, quam mentibus angelicis per suam præbet substantiam, non dubitandum est, quod ejus mentem per tempus moverit miro et ineffabili modo, non motus ipse per tempus, eique utile ac salubre præceptum veritatis impresserit, et quæ transgressori poena deberetur, ea ipsa ineffabiliter veritate monstraverit: sicut audiuntur vel videntur omnia bona præcepta in ipsa incommutabili Sapientia, quæ in animas sanctas se transfert ex aliquo tempore², cum ipsis nullus sit motus in tempore. Si autem ad eum modum Adam justus erat, ut ei adhuc opus esset alterius creature sanctioris et sapientioris auctoritas, per quam cognosceret Dei voluntatem atque jussionem, sicut nobis Propheta, sicut ipsis Angeli: cur ambigimus per aliquam hujusmodi creaturam ei esse locutum Deum, talibus vocum signis, quæ intelligere posset? Illud enim quod postea scriptum est, cum peccassent, eos audisse vocem Domini Dei ambulantis in paradiso³, quia non per ipsam Dei substantiam, sed per subditam ei creaturam factum est, nullo modo dubitat qui fidem catholicam sapit. Ad hoc enim et aliquanto latius de hac re disserere volui, quia nonnulli hæretici putant substantiam Filii Dei nullo assumpto corpore per se ipsam esse visibilem⁴, et ideo antequam ex Virgine corpus acciperet, ipsum visum esse Pa-

¹ Joan. 1, 1. — ² Sap. vii, 27. — ³ Gen. 1, 2. — ⁴ Tim. vi, 16.

tribus opinantur, tanquam de solo Deo Patre dictum sit,
 « Quem nemo hominum vidit, nec videre potest : » quia
 Filius visus sit ante acceptam servi formam, etiam per
 ipsam substantiam suam : quae impietas procul a catho-
 licis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius alias, si
 Domino placuerit, disseremus : nunc terminato isto vo-
 lumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui
 latere creata, in consequentibus parandum est.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
 DIRECCIÓN GENERAL DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

LIBER IX.

DE EO QUOD LIGATUR IN CAPITULO II, 18 GENESIOS : « ET DIXIT DOMINUS DEUS :
 » NON EST BONUM HOMINEM ESSE SOLUM, ETC. » USQUE AD ALIUD : « ET ERANT
 » DUO IN CARNE UNA. »

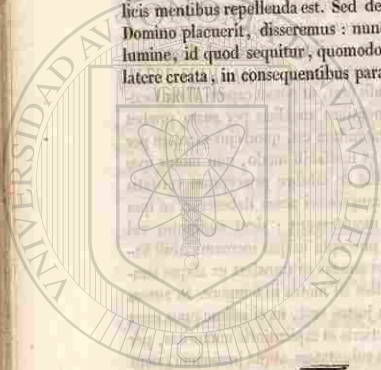
CAPUT I.

Cur dictum sit ; Et finxit Deus adhuc de terra, etc.

- I. « Et dixit Dominus Deus : Non bonum est hominem
 » esse solum, faciamus ei adiutorium secundum ipsum.
 » Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et
 » omnia volatilia caeli, et adduxit illa ad Adam, ut videret
 » quid vocaret illa. Et omne quodcumque vocavit illud
 » Adam animam vivam, hoc est nomen ejus. Et vocavit
 » Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus volatili-
 » bus caeli, et omnibus bestiis agri. Ipsi autem Adam non
 » est inventus adiutor similis ei. Et immisit Deus extasim
 » in Adam, et obdormivit. Et accepit unam costarum
 » ejus, et adimplevit carnem in loco ejus : et edificavit
 » Dominus Deus costam, quam accepit de Adam, in mu-
 » licrem : et adduxit eam ad Adam. Et dixit Adam : Hoc
 » nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea : haec vo-
 » cabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est. Et prop-
 » ter hoc relinquet homo patrem et matrem, et conglutina-
 » bitur uxori suae, et erunt duo in carne una¹. » Si aliquid

¹ Gen. II, 18-25.

tribus opinantur, tanquam de solo Deo Patre dictum sit,
 « Quem nemo hominum vidit, nec videre potest : » quia
 Filius visus sit ante acceptam servi formam, etiam per
 ipsam substantiam suam : quae impietas procul a catho-
 licis mentibus repellenda est. Sed de hoc plenius alias, si
 Domino placuerit, disseremus : nunc terminato isto vo-
 lumine, id quod sequitur, quomodo sit mulier ex viri sui
 latere creata, in consequentibus parandum est.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN
 DIRECCIÓN GENERAL DE

LIBER IX.

DE EO QUOD LIGITUR IN CAPITULO II, 18 GENESIOS : « ET DIXIT DOMINUS DEUS :
 » NON EST BONUM HOMINEM ESSE SOLOM, ETC. » USQUE AD ALIUD : « ET ERANT
 » DUO IN CARNE UNA. »

CAPUT I.

Cur dictum sit ; Et finxit Deus adhuc de terra, etc.

- I. « Et dixit Dominus Deus : Non bonum est hominem
 » esse solum, faciamus ei adiutorium secundum ipsum.
 » Et finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et
 » omnia volatilia caeli, et adduxit illa ad Adam, ut videret
 » quid vocaret illa. Et omne quodcumque vocavit illud
 » Adam animam vivam, hoc est nomen ejus. Et vocavit
 » Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus volatili-
 » bus caeli, et omnibus bestiis agri. Ipsi autem Adam non
 » est inventus adiutor similis ei. Et immisit Deus extasim
 » in Adam, et obdormivit. Et accepit unam costarum
 » ejus, et adimplevit carnem in loco ejus : et edificavit
 » Dominus Deus costam, quam accepit de Adam, in mu-
 » licrem : et adduxit eam ad Adam. Et dixit Adam : Hoc
 » nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea : haec vo-
 » cabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est. Et prop-
 » ter hoc relinquet homo patrem et matrem, et conglutina-
 » bitur uxori suae, et erunt duo in carne una¹. » Si aliquid

¹ Gen. II, 18-25.

adjuvant lectorem, quæ in libris superioribus considerata atque conscripta sunt, non debemus in hoc duntius immorari, « Quod finxit adhuc Deus de terra omnes bestias » agri, et omnia volatilia cœli : » cur enim dictum sit : « Adhuc » id est, propter primam conditionem creaturarum sex diebus consummatam, in qua causaliter perfecta sunt omnia simul et inchoata, ut deinde ad effectus suos causæ perducerentur, jam quantum potuimus, in præcedentibus intimavimus¹. Et si quis hoc aliter enodandum putat, tantum diligenter attendat illa omnia, quæ ut hoc sentiremus attendimus; et si probabiliorem inde potuerit enucleare sententiam, non solum resistere non debemus, sed debemus etiam gratulari.

II. Si quem autem movet, quia non dixit : « Finxit Deus adhuc de terra omnes bestias agri, et de aquis omnia volatilia cœli; » sed tanquam utraque genera de terra finxerit : « Et finxit, inquit, Deus adhuc de terra omnes bestias » agri, et omnia volatilia cœli : » videat duobus modis esse intelligendum, aut tacuisse nunc unde finxerit volatilia cœli, quia et tacitum posset occurrere, ut non de terra utrumque accipiatur Deum finxisse, sed tantummodo bestias agri; ut volatilia cœli etiam tacente Scriptura intelligamus unde finxerit, velut qui sciamus, in prima causalium rationum conditione ex aquis ea esse producta : aut terram universaliter sic appellatam simul cum aquis, quemadmodum appellata est in illo Psalmo, ubi celestium laudibus terminatis, ad terram facta est conversio sermonis, et dictum : « Laudate Dominum de terra, dracones » et omnes abyssi², etc. » nec postea dictum est : « Laudate » Dominum de aquis : » ibi enim sunt omnes abyssi, quæ tamen de terra laudant Dominum. Ibi etiam reptilia et volatilia pennata, quæ nihilominus de terra laudant Do-

¹ In lib. vi, cap. 5. — ² Psal. cxviii, 7.

minum. Secundum etiam universalem appellationem terræ, secundum quam etiam de toto mundo dicitur Deus, qui fecit cœlum et terram, sive de arida sive de aquis quæcumque creatæ sunt, de terra creatæ veraciter intelliguntur.

CAPUT II.

Quomodo id locutus sit Deus : Non est bonum, etc.

III. Nunc jam videamus, quomodo accipiendum sit quod dixit Deus : « Non est bonum esse hominem solum; » facturus ei adiutorium secundum ipsum : » utrum temporaliter vocibus ac syllabis editis hoc dixerit Deus; an ipsa ratio commemorata est, quæ in Verbo Dei principaliter erat, ut sic fœmina fieret : quam rationem suscipiebat etiam tunc Scriptura cum diceret : « Et dixit Deus : Fiat hoc aut illud, » quando primitus omnia condebantur. An forte in mente ipsius hominis hoc dixit Deus, sicut loquitur quibusdam servis suis in ipsis servis suis? Ex quo genere servorum ejus erat etiam ille, qui dixit in Psalmo : « Audiam quid loquatur in me Dominus Deus¹. » An aliqua de hac re ipsi homini in ipso homine per Angelum est facta revelatio in similitudinibus vocum corporalium, quamvis tacerit Scriptura, utrum in somnis, an in extasi, ita enim fieri hæc solent; an aliquo alio modo, sicut revelatur Prophetis, unde illud est : « Et dixit mihi Angelus » qui loquebatur in me² : » an per corporalem creaturam vox ipsa sonuerit, sicut de nube : « Hic est Filius meus³. » Quid ergo ex his omnibus factum sit, ad liquidum compre-

¹ Psal. lxxxiv, 9. — ² Zach. ii, 3. — ³ Matth. iii, 17.

hendere non valemus; verumtamen certissime teneamus et dixisse hoc Deum, et si corporali voce vel temporaliter expressa similitudine corporis dixit, non eum per substantiam suam sed per aliquam imperio suo subditam dixisse creaturam, sicut in libro procedente tractavimus.

IV. Nam visus est Deus etiam postea sanctis viris alias capite albo sicut lana, alias inferiore parte corporis sicut aurichalcum, alias aliter atque aliter: non tamen illas visiones hominibus per substantiam quae ipse est, sed per sibi subdita quae creavit, eum praeuisse, et per similitudines formarum vocumque corporalium, quod voluit, ostendisse ac dixisse, certissimum est eis, qui substantiam Trinitatis incommutabiliter aeternam, nec per tempus nec per locum moveri, et per tempus et per locum movere, vel fideliter credunt, vel etiam excellenter intelligunt. Non ergo iam quaeramus quomodo istud dixerit, sed potius intelligamus quid dixerit. Adjutorium quippe homini secundum ipsum fuisse faciendum, aeterna ipsa Veritas habet, per quam creata sunt omnia; et in illa hoc audit, qui potest in ea cognoscere quid quare creatum sit.

CAPUT III.

Mulier in adjutorium propter sobolem facta.

V. Si autem quaeritur, ad quam rem fieri oportuerit hoc adjutorium, nihil aliud probabiliter occurrit, quam propter filios procreandos, sicut adjutorium semini terra est, ut virgultum ex utroque nascatur: hoc enim et in prima rerum conditione dictum erat: « Masculum et feminam fecit » eos, et benedixit eos Deus, dicens: Crescite, et multi-

» plicamini, et implete terram, et dominamini ejus¹. » Quae ratio conditionis et conjunctionis masculi et feminae atque benedictio, nec post peccatum hominis penamque defecit². Ipsa enim est secundum quam nunc terra hominibus plena est dominantibus ejus.

VI. Quanquam enim jam emissi de paradiso convenisse et genuisse commemorentur: tamen non video quid prohibere potuerit, ut essent eis etiam in paradiso honorabiles nuptiae, et torus immaculatus³: hoc Deo praestante fideliter justoque viventibus, eique obedienter sanctoque servantibus, ut sine illo inquieto ardore libidinis, sine ullo labore ac dolore pariendi; fetus ex eorum semine gignerentur; non ut morientibus parentibus filii succederent, sed ut illis qui genuissent in aliquo formae statu manentibus, et ex ligno vitae, quod ibi plantatum erat, corporalem vigorem sumentibus, et illi qui gignerentur ad eundem perducerentur statum, donec certo numero impleto, si iuste omnes obedienterque viverent, tunc fieret illa commutatio, ut sine ulla morte animalia corpora conversa in aeternam qualitatem, eo quod ad omnem nutum regenti se spiritui deservirent, et solo spiritu vivificante sine ulla alimentorum corporalium sustentaculis viverent, spiritalia vocarentur. Potuit hoc fieri, si non praeepti transgressio mortis supplicium mereretur.

VII. Qui enim hoc fieri potuisse non credunt, nihil aliud quam consuetudinem naturae jam post peccatum poenamque humanam sic currentis attendunt: non autem in eorum genere nos esse debemus, qui non credunt nisi quod videre consueverunt. Quis enim dubitet homini obedienter et pie viventi praestari potuisse quod diximus, qui non dubitat vestibus Israelitarum imperitum esse quemdam in

¹ Gen. 1, 27. — ² 2 Sent. dist. xx, cap. 1. — ³ Heb. xii, 4. 2 Sent. dist. xi, cap. de Terminis.

suo genere statum, ut per annos quadraginta nulla vetustatis detrimenta paterentur?

.....

CAPUT IV.

Quare non coierent primi parentes in paradiso.

VIII. Cui ergo non coierunt, nisi cum exissent de paradiso? Cito responderi potest: « Quia mox creata muliere, prius quam coierent, facta est illa transgressio, cuius merito in mortem destinati, etiam de loco illius felicitatis exierunt. » Non enim Scriptura tempus expressit, quantum interfuerit inter eos factos, et ex eis natum Cain. Potest etiam dici, quia nondum Deus iusserat ut coierent. Cur enim non adhuc rem divina expectaretur auctoritas, ubi nulla concupiscentia tanquam stimulus inobedientis carnis urgebat? Ideo autem hoc non iusserat Deus, quia secundum suam prescientiam disponebat omnia, in qua et eorum casum procul dubio praecebat, unde iam mortale genus propagandum esset humanum.

.....

CAPUT V.

Mulier facta in adiutorium non alia quam sobolis causa.

IX. At si ad hoc adiutorium gignendi filios, non est facta mulier viro, ad quod ergo adiutorium facta est? si quae simul operaretur terram; nondum erat labor ut ad-

jumento indigeret, et si opus esset, melius adiutorium masculus fieret: hoc et de solatio dici potest, si solitudinis fortasse laedebat. Quanto enim congruentius ad convivendum et colloquendum duo amici pariter quam vir et mulier habitarent? Quod si oportebat alium iubendum, alium obsequendo pariter vivere, ne contrariae voluntates pacem cohabitantium perturbarent; nec ad hoc retinendum ordo defuisset, quo prior unus, alter posterior, maxime si posterior ex priore crearetur, sicut femina creata est. An aliquis dixerit de costa hominis Deum feminam tantum, non etiam masculum, si hoc vellet, facere potuisse? Quapropter non invenio ad quod adiutorium facta sit mulier viro, si pariendi causa subtrahitur.

.....

CAPUT VI.

Filiorum successio qualis si Adam non peccasset.

X. NAM si parentes filiis suis cedere ex hac vita oportebat, ut ita omne humanum genus per decessiones et successiones certa numerositate impleteretur, potuerunt etiam homines genitis filiis, perfectaque humani officii iustitia, hinc ad meliora transferri, non per mortem, sed per aliquam commutationem, aut illam summam, qua receptis corporibus sicut sancti sicut Angeli in caelis; aut si illam dari non oportet, nisi omnibus simul in saeculi fine, aliquam inferiorem quam illa erit: quae tamen haberet meliorem statum, quam vel hoc corpus habet, vel illa etiam quae primitus facta sunt, viri ex limo terrae, mulieris ex viri carne.

XI. Neque enim arbitrandum est Eliam vel sic esse

jam, sicut erunt sancti, quando peracto operis die denarium pariter accepturi sunt¹; vel sic quemadmodum sunt homines, qui ex ista vita nondum emigrarunt, de qua ille tamen non morte, sed translatione migravit². Jam itaque aliquid melius habet, quam in hac vita posset; quamvis nondum habeat quod ex hac vita recte gesta in fine habiturus est: pro nobis enim meliora providerunt³, ne sine nobis perfecti perirentur. Aut si quisquam putat hoc Eliam mereri non potuisse, si dasset uxorem, filiosque procreasset: (creditur enim non habuisse, quia hoc Scriptura non dixit, quamvis et de celibatu ejus nihil dixerit:) quid de Enoch respondebit qui filius genitis Deo placens non mortuus, sed translatus est⁴? Cur ergo et Adam et Eva, si juste viventes caste filios procreassent, non eis possent translatione, non morte, succedentibus cedere? Nam si Enoch et Elias in Adam mortui, mortisque propagationem in carne gestantes⁵, quod debitum ut solvant, creduntur etiam redituri ad hanc vitam, et quod tandem dilatum est morituri, nunc tamen in alia vita sunt, ubi ante resurrectionem carnis, antequam animale corpus in spiritale mutetur, nec morbo nec senectute deficiant: quanto justius atque probabilius primis illis hominibus prestaretur, sine ullo suo parentumve peccato viventibus, ut in meliorem aliquem statum filius genitis cederent, unde saeculo finito cum omni posteritate sanctorum, in angelicam formam, non per carnis mortem, sed per Dei virtutem multo felicius mutarentur?

¹ Matth. xx, 10. — ² Reg. ii, 11. — ³ Hebr. xi, 40. — ⁴ Gen. v, 24.

⁵ Malach. ii, 5, et Apoc. xi, 3.

CAPUT VII.

Mulier pariendi causa. Unde laudabilis virginitas et nuptiae. — Matrimonii triplex bonum. — Liber de bono conjugali.

XII. Nox itaque video ad quod aliud adjutorium mulier facta sit viro, si generandi causa subtrahitur: quae nihilominus quare subtrahatur ignoro. Unde enim magnum magnique honoris meritum apud Deum fidelis et pia virginitas habet, nisi quia isto jam tempore continendi ab amplexu, cum ex omnibus gentibus ad implendum sanctorum numerum largissima suppetat copia, percipiendae sordidae voluptatis libido non sibi vindicat, quod jam sufficiens prolis necessitudo non postulat? Denique utriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, ut quod sanis esse posset officinum, sit aegrotis remedium. Neque enim quia incontinentia malum est, ideo connubium, vel quo incontinentes copulantur, non est bonum: invero non propter illud malum culpabile est hoc bonum, sed propter hoc bonum veniale est illud malum; quoniam id quod bonum habent nuptiae et quae bonae sunt nuptiae peccatum esse nunquam potest. Hoc autem tripartitum est, fides, proles, sacramentum. In fide attenditur ne praeter vinculum conjugale, cum altera vel altero concubatur. In prole, ut amanter suscipiatur, benigne nutriatur, religiose educetur. In sacramento autem, ut conjugium non separetur et dimissus, aut dimissa nec causa prolis alteri conjugatur. Haec est tanquam regula nuptiarum, qua vel

naturæ decoratur fecunditas, vel incontinentiæ regitur
pravitas. Unde quia satis disserimus in eo libro, quem de
bono conjugali nuper edidimus, ubi et continentiam vi-
dualem et excellentiam virginalem pro suorum graduum
dignitate distinximus, diutius hic noster stylus non est
occupandus.

VERITATIS

CAPUT VIII.

Fuga vitiorum in contraria.

XIII. Nunc enim querimus cui adjutorio mulier facta
sit viro, si eis ad gignendos filios misceri sibi in para-
diso non licebat. Qui enim hoc sentiunt, forte peccatum
esse omnem concubitum putant. Difficile est namque, ut
dñm perverse homines vitia devitant, non in eorum con-
traria permittit currant. Etenim sicut exhorrens avari-
tiam, fit profusus; aut exhorrens luxuriam, fit avarus;
aut inquietus sit, cujus pigritiam reprehenderit; aut cu-
jus inquietudinem, piger; aut qui reprehensus odisse coe-
perit audaciam suam, ad timiditatem fugit; aut qui timidus
non esse conatur, tanquam abrupto vinculo fit temerarius,
dum non ratione, sed opinione crimina metiuntur: ita
dum nesciunt homines quid in adulteris et fornicationibus
divino jure damnetur, etiam causa procreandi conjugalem
concubitum detestantur.

CAPUT IX.

*Mulier propter gignendos filios, etiamsi ex peccato
non fuisset necessitas moriendi.*

XIV. Quod qui non faciunt, sed tamen fecunditatem
carnis propter successionem mortalitatis divinitus datam
sentiant; nec ipsi putant primos illos homines potuisse
concumbere, nisi propter peccatum quod admiserant mori-
rituri, gignendo requirerent successores: nec attendunt,
si recte poterunt successores queri morituris, multo rec-
tius socios queri potuisse victuris. Impleta enim terra ge-
nere humano, recte proles non nisi quæ morientibus suc-
cederet, quæreretur: ut autem per duos homines terra
impleretur, quomodo ipsi nisi gignendo officium societatis
implerent? An vero ita quis cæcus est mente, ut non cer-
nat quanto terris ornamento sit genus humanum, etiam
cum a paucis recte laudabiliterque vivatur: quantumque
valeat ordo reipublicæ in ejusdam pacis terrene vincu-
lum cohercens etiam peccatores? Neque enim tantum de-
pravati sunt homines, ut non etiam tales pecoribus et
velatilibus antecellant, quorum tamen omnium generibus
hanc infamam mundi partem pro sui loci sorte decoralam,
quem non considerare delectet? Quis autem ita sit exors,
ut putet minus eam ornari potuisse, si iustis non morien-
tibus impleretur?

XV. Nam quia numerosissima est superna civitas An-
gelorum, ideo non recte connubio copularentur, nisi mo-
rerentur. Hanc quippe numerositatem perfectam etiam in
resurrectione sanctorum Angelis sociandam Dominus

præsciens ait : « In resurrectione neque nubent, neque uxores dñcent, non enim incipient mori, sed erunt æquales Angelis Dei : » hic vero cum implenda esset hominibus terra, et eam, propter cognationis actiorem necessitudinem et unitatis vinculum maxime commendandum, ex uno oporteret impleri, propter quid aliud secundum ipsum quæsitus est femineus sexus adjutor, nisi ut serenam genus humanum natura muliebris, tanquam terræ fecunditas, adjuvaret?

CAPUT X.

Libidinis morbus ex peccato.

XVI. QUAMVIS honestius meliusque credatur ita fuisse tunc illicum hominum corpus animale constitutorum in paradiso, nondum mortis lege damnatum, ut non haberent appetitum carnalis voluptatis, qualem nunc habent ista corpora, quæ jam ex mortis propagine ducta sunt. Neque enim nihil est in eis factum, cum de ligno prohibito edissent : quandoquidem Deus dixerat, non : « Si ederitis ; morte moriemini ; » sed : « Quo die ederitis, morte moriemini? » ut hoc ipsum in eis illa faceret dies, quod Apostolus gemit dicens : « Condoleor legi Dei secundum interiorem hominem ; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. » Non enim sufficeret ei, si diceret : « Quis me liberabit

¹ Matth. xxii, 30. — ² Gen. ii, 17. — ³ Rom. vii, 22-25.

» de hoc mortali corpore? » sed, « De corpore, inquit, » mortis hujus. » Sicut etiam illud : « Corpus quidem, » inquit, mortuum est propter peccatum¹. » Nec ibi ait mortale, sed mortuum, quamvis utique et mortale, quia moriturum. Non ita credendum est fuisse illa corpora, sed licet animalia, nondum spiritalia, non tamen mortua, id est, quæ necesse esset ut morentur : quod eo die factum est, quo lignum contra vetitum teligerunt.

XVII. Sicut in ipsis nostris corporibus quædam pro suo modo sanitas dicitur, quæ si perturbata sic fuerit, ut letalis morbus jam viscera depascatur, quo inspecto, medici mortem imminere pronuntiant, mortale utique corpus etiam tunc dicitur, sed aliter quam cum esset sanum, quamvis quandoque sine dubio moriturum : ita illi homines animalia quidem corpora gerentes, sed non moritura nisi peccassent, acceptura autem angelicam formam, celestemque qualitatem, mox ubi præceptum transgressi sunt, eorum membris velut aliqua ægritudo letalis, mors ipsa concepta est ; mutavitque illam qualitatem : qua corpori sic dominabantur, ut non dicerent : « Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ² : » quia etsi nondum spiritale, sed animale corpus erat, nondum tamen erat mortis hujus, de qua et cum qua nati sumus. Quid enim aliud, non dicam nati, sed omnino concepti, nisi ægritudinem quamdam inchoavimus, qua sumus necessario morituri : neque enim tam necesse est cum ipso morbo mori, qui hydrops, vel dysentericus, vel elephantiosus factus fuerit, quam eum qui hoc corpus habere cœperit, in quo omnes homines natura sunt filii iræ, quia hoc non fecit nisi pena peccati³.

XVIII. Quæ cum ita sint, cur non credamus illos homines ante peccatum ita genitalibus membris ad procrean-

¹ Rom. viii, 10. — ² Il. vii, 23. — ³ Ephes. ii, 3.

dos filios imperare potuisse, sicut ceteris, quæ in quolibet opere anima sine ulla molestia, et quasi pruritu voluptatis movet? Si enim Creator omnipotens ineffabiliterque laudandus, qui et in minimis suis operibus magnus est, apibus donavit, ut sic operentur generationem filiorum, quemadmodum cæra speciem liquoremque mellis; cur incredibile videatur primis hominibus talia fecisse corpora, ut si non peccassent, et morbum quemdam, quo morentur, continuo non concepissent, eo nutu imperarent membris, quibus fetus exoritur, quo pedibus cum ambulatur, ut neque cum ardore seminarètur, neque cum dolore pareretur. Nunc vero transgrediendo præceptum, motum legis illius, quæ repugnat legi mentis, in membris conceptæ mortis habere meruerunt; quem nuptiæ ordinant, continentia cohibet et retrenat, ut quemadmodum de peccato factum est supplicium, sic de supplicio fiat meritum.

CAPUT XI.

Fœmineus sexus conformatus propter sobolem, non tamen cum libidine, nisi homo peccasset, procreandam.

XIX. FACTAM itaque fœminam viro, de viro, in eo sexu, in ea forma et distinctione membrorum, qua fœminæ notæ sunt, quas peperit Cain et Abel, et omnes fratres eorum, ex quibus omnes homines nascerentur, in quibus peperit etiam Seth, per quem ventum est ad Abraham et ad populum Israël, gentemque omnibus jam notissimam gentibus, et per Noë filios omnes gentes, quisquis dubi-

taverit, omnia cogit nutare quæ credimus, longæque a fidelium mentibus repellendus est. Cum ergo quaeritur ad quod adiutorium factus sit ille sexus viro, diligenter, quantum valeo, cuncta consideranti, non nisi causa prolis occurrit, ut per eorum stirpem terra impleretur, sed non eo modo procreatam, quo nunc procreantur homines, cum inest peccati lex in membris repugnans legi mentis¹, etiamsi per Dei gratiam virtute superatur: hoc enim esse non potuisse credendum est, nisi in corpore mortis hujus, quod corpus mortuum est propter peccatum². Et quid hac poena justius, quam ut non ad omnem nutum serviat corpus, id est, suus famulus animæ, sicut Domino suo detrectavit ipsa servire; sive utrumque ex parentibus creet Deus, corpus ex corpore, animam ex anima; sive alio modo faciat animas: non utique ad opus impossibile, nec mercede parva, ut cum anima pietate Deo subdita legem istam peccati, quæ est in membris corporis mortis hujus, quam primus homo accepit in poenam, vicerit ipsa per gratiam, præmium celeste percipiat majore gloria, demonstrans quanta sit laus obedientiæ, quæ alienæ inobedientiæ poenam potuit virtute superare.

CAPUT XII.

Animalia vere adducta esse ad Adam, ut iis nomina imponeret: sed hac re gesta aliquid figurari.

XX. Szo quoniam cum adiutorio femina facta sit viro, satis, quantum existimo, requisitum est; illud jam videamus, quare sit factum, quod adductæ sunt ad Adam omnes bes-

¹ Rom. vii, 23. — ² Id. viii, 10.

tiae agri, et omnia volatilia coeli, ut eis nomina imponeret; atque ita velut necessitas oriretur creandi ei feminam ex ejus latere, cum inter illa animalia simile illi adjutorium non fuisset inventum. Videtur enim mihi propter aliquam significationem prophetica factum, sed tamen factum, ut re gesta confirmata figuræ interpretatio libera relinquatur. Quid est enim hoc ipsum quod volatilibus terrestribusque animantibus, non etiam piscibus atque omnibus natatilibus Adam nomina imposuit? Si enim linguæ humanæ consulatur, sic appellantur hæc omnia, quemadmodum eis homines loquendo nomina imposuerunt. Non solum hæc quæ sunt in aquis et terris, verumetiam ipsa terra, et aqua, et cælum, et quæ videntur in cælo, et quæ non videntur, sed creduntur, pro diversitate linguarum gentilium, diversis nominibus appellantur. Unam sane linguam primitus fuisse didicimus, antequam superbia turris illius post diluivium fabricate, in diversos signorum sonos humanam divideret societatem¹. Quæcumque autem illa lingua fuerit, quid attinet querere? Illa certe tunc loquebatur Adam, et in ea lingua, si adhuc usque permanet, sunt istæ voces articulate, quibus primus homo animalibus terrestribus et volatilibus nomina imposuit. Num igitur nullo modo credibile est, in eadem lingua nomina piscium non ab homine, sed divinitus instituta, quæ Deo docente homo postea disceret? Quod si ita etiam factum esset, quare ita factum esset, procul dubio mystica significatio resonaret. Sed credendum est paulatim cognitæ piscium generibus nomina imposita: tunc autem cum pecora, et bestiae, et volatilia ad hominem adducta sunt, ut eis ad se congregatis, generatimque distinctis, nomina imponeret, quibus etiam ipsis paulatim et multo citius quam piscibus, si hoc factum non esset, posset nomina

¹ Gen. xi. 1.

imponere, quid fuit cause, nisi ratio aliquid significandi, quod ad prænuntiationem futurorum valeret? Cui rei maxime ordo narrationis hujus invigilat.

XXI. Deinde numquid ignorabat Deus nihil tale se creasse in naturis animalium, quod simile adjutorium posset esse homini? An opus erat ut hoc etiam ipse homo cognosceret, et eo commendatiorem haberet uxorem suam, quod in omni carne creata sub cælo, et de hoc aëre sicut ipse vivente, nihil ejus simile invenerit? Mirum si hoc scire non posset, nisi omnibus ad se adductis atque perspectis. Si enim Deo credebatur, posset hoc illi eo modo dicere, quomodo et præceptum dedit, quomodo et peccantem interrogavit, atque judicavit. Si autem non credebatur, profecto neque hoc scire poterat, utrum ad eum omnia ille, cui non credebatur, adduxerit, an forte in aliquibus ab illo remotioribus terræ partibus aliqua ei similia, quæ non demonstrasset, absconderit. Non itaque arbitrator dubitandum hoc alicujus propheticæ significationis gratia factum, sed tamen factum.

XXII. Neque hoc opere suscepimus prophetica ænigmata perscrutari, sed rerum gestarum fidem ad proprietatem historiæ commendare, ut quod impossibile videri vanis atque incredulis potest, aut ipsi auctoritati sanctæ Scripturæ velut testificatione contraria repugnare, id pro meis viribus, quantum Deus adjuvat, disserendo demonstrarem, neque impossibile esse, neque contrarium; quod autem possibile quidem apparet, nec habet ullam speciem repugnantiam, sed tamen quasi superfluum, vel etiam stultum quibusdam videri potest, hoc ipsum disputando demonstrarem, quod ideo non tanquam rerum gestarum naturali vel usitato ordine factum est, ut cordibus nostris fidelissima sanctarum Scripturarum auctoritate prelata, quia stultum esse non potest, mysticum esse credatur,

quamvis ejus expositionem vel inquisitionem aut alibi jam exhibuerimus, aut in tempus aliud differamus.

CAPUT XIII.

Formatio mulieris eo modo quo narratur facta est, ut quidpiam prenuntiaretur.

XXIII. Quid ergo sibi vult etiam illud, quod mulier viro de latere facta est? Verum esto propter ipsius conjunctionis vim commendandam hoc ita fieri oportuisse credamus!; numquid etiam ut dormienti fieret, eadem ratio vel necessitas flagitabat; ut denique osse detracto, in cujus locum caro suppleretur? Num enim non potuit ipsa caro detrahi, ut inde congruentius, quod sit sexus infirmior, mulier formaretur? An vero tam multis additis, costam Deus edificare potuit in mulierem, et carnem pulpamve non potuit, qui de pulvere ipsum hominem fecit? Aut si jam costa fuerat detrahenda, cur non altera pro ea costa reposita est? Cur etiam non dictum est: « Finxit, aut fecit, » sicut in omnibus supra operibus; sed, « Edificavit, inquit, Dominus Deus illam costam, » non tanquam corpus humanum, sed tanquam domum? Non est itaque dubitandum; quoniam hæc facta sunt et stulta esse non possunt, ob aliquid significandum esse facta, fructum futuri sæculi ab ipso jam primordio generis humani Deo præscio in ipsis suis operibus misericorditer prædicante, ut certo tempore servis suis, sive per hominum successiones, sive per suum Spiritum vel Angelorum ministerium revelata atque conscripta, et

¹ 2 Sent. dist. xxvii, cap. Cum autem cum, et seq. — Gen. ii, 22.

promittendis rebus futuris et recognoscendis impletis testimonium perhiberet: quod magis, magisque in consequentibus apparebit.

CAPUT XIV.

Quomodo animalia adducta ad Adam.

XXIV. VIDEAMUS ergo, quod isto opere suscepimus, non secundum præfigurationem rerum futurarum, sed secundum rerum gestarum non allegoricam, sed propriam significationem, quemadmodum hæc accipi possint: « Et » finxit Deus, inquit, adhuc de terra omnes bestias agri, » et omnia volatilia cœli: » unde jam quod visum est, et quantum visum est, disseruimus. « Et adduxit omnia » ea ad Adam, ut videret quid ea vocaret. » Quomodo hæc adduxerit Deus ad Adam, ne carnaliter sapiamus, adjuvare nos debet quod de bipertito opere divinæ providentiæ in libro superiore tractavimus. Neque enim sicut indagant atque adigunt venantes vel aucupantes ad retia, quæcumque animalia capiunt, ita hoc factum esse credendum est; aut vox aliqua jussionis de nube facta est eis verbis, quæ rationales animæ audientes, intelligere atque obedire assolent. Non enim hoc acceperunt ut possint bestiae, vel aves: in suo tamen genere obtemperant Deo; non rationali voluntatis arbitrio, sed sicut movet ille omnia temporibus opportunis, non ipse temporaliter motus, per angelica ministeria, quæ capiunt in verbo ejus, quid quo tempore fieri debeat: et illo non temporaliter moto, moventur ipsa temporaliter, ut in iis quæ sibi subjecta sunt, jussa ejus efficiant.

XXV. Omnis enim anima viva, non solum rationalis, sicut in hominibus, verumetiam irrationalis sicut in pecoribus, et volatilibus, et piscibus, visis movetur. Sed anima rationalis voluntatis arbitrio vel consentit visis, vel non consentit: irrationalis autem non habet hoc iudicium: pro suo tamen genere atque natura viso aliquo tacta propellitur. Nec in potestate ullius animæ est, quæ illi visa veniant, sive in sensum corporis, sive in ipsum spiritum interius: quibus visis appetitus moveatur cujuslibet animantis. Ac sic cum ea visa per Angelorum obedientiam desper ministrantur, pervenit jussio Dei non solum ad homines, nec solum ad aves et pecora, verumetiam ad ea quæ sub aquis latent, sicut ad cetum, qui glutivit Jonam¹. Nec solum ad ista majora, verumetiam ad vermiculum: nam et huic legimus divinitus jussum, ut radicem cænaritæ roderet², sub cuius umbraculo Propheta requieverat. Si enim homini donavit Deus, sic eum instituens, ut etiam carnem peccati portans, possit non solum pecora et jumenta suis usibus subdita, nec tantum domesticas aves, sed etiam libere volitantes, quaslibet etiam sievas feras et capere, et mansuetas facere, et eis mirabiliter imperare potentia rationis, non corporis, cum earum appetitus et dolores captans, paulatimque illectando, premendo, laxandoque moderans, agresti eas exiit consuetudine, et tanquam humanis moribus induit: quanto magis Angeli hoc possunt, qui jussione Dei in ipsa ejus, quam sempiternæ intuentur, incommutabili veritate perspecta, moventes se per tempus, et corpora sibi subdita per tempus et locum, agilitate mirabili: et visa quibus moveatur, et appetitum carnalis indigentiae, valent efficere omni animæ vivæ, ut quo eam venire opus est, nesciens adducatur?

¹ Jon. ii, 1. — ² Mt. iv, 7.

CAPUT XV.

Formatio mulieris non per alium quam Deum.

XXVI. Jam ergo videamus, ipsa mulieris formatio, quæ mystice etiam edificatio dicta est, quemadmodum facta sit. Natura quippe mulieris creata est, quamvis ex virili, quæ jam erat, non aliquo motu jam existentium naturarum. Angeli autem nullam omnino possunt creare naturam: solus enim unus cujuslibet nature, seu magnæ seu minimæ, creator est Deus, id est, ipsa Trinitas, Pater, et Filius et Spiritus sanctus. Aliter ergo quaeritur, quemadmodum sit soporatus Adam, costaque ejus sine ullo doloris sensu a corporis compage detracta sit. Hæc enim fortasse dicantur potuisse per Angelos fieri: formare autem vel edificare costam, ut mulier esset, usque adeo non potuit nisi Deus, a quo universa natura subsistit, ut ne illud quidem carnis supplementum in corpore viri, quod in illius costæ successit locum, ab Angelis factum esse crediderim, sicut nec ipsum hominem de terræ pulvere: non quod nulla sit Angelorum opera, ut aliquid creetur, sed non ideo creatores sunt; quia nec agricolæ creatores sægetum atque arborum dicimus. « Non enim qui plantat est » aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat » Deus¹. » Ad hoc incrementum pertinet etiam in corpore humano, quod osse dempto, locus carne suppletus est, illo scilicet opere Dei, quo naturas substituit ut sint, quo ipsos quoque Angelos creavit.

XXVII. Opus itaque agricolæ est, ut aquam ducat cum

¹ 1. Cor. iii, 7.

rigat: non autem opus ejus est, ut aqua per declivia prolabatur, sed illius qui omnia in mensura, et numero, et pondere disposuit. Item opus agricolae est, ut surculus avellatur ex arbore, terraeque mandetur: at non opus ejus est, ut succum imbibat, ut germen emittat, ut aliud ejus solo figat, quo radicem stabiliat, aliud in auras promoveat, quo robur nutriat, ramosque diffundat, sed illas qui dat incrementum. Medicus etiamegro corpori alimentum adhibet, et vulnerata medicamentum: primum non de rebus quas creavit, sed quas creatas opere Creatoris invenit: deinde cibum vel potum preparare potuit et ministrare, emplastrum formare et medicamento multum apponere; num etiam, ex his quae adhibet, operari et creare vires vel carnes potest? Natura id agit interiore motu, nobisque occultissimo. Cui tamen si Deus subtrahat operationem intimam, qua eam substituit et facit, continuo tanquam extincta, nulla remanebit.

XXVII. Quapropter cum Deus universam creaturam suam bipertito quadam modo opere providentiae, de quo in superiori libro locuti sumus¹, et in naturalibus et in voluntariis motibus administret, creare naturam tam nullus Angelus potest, quam nec se ipsum. Voluntas vero angelica obedienter Deo subdita, ejusque executa iustitiam; naturalibus motibus de rebus subjectis tanquam materiam ministrare, ut secundum illas principales in verbo Dei non creatas, vel secundum illas in primis sex dierum operibus causaliter creatas rationes aliquid in tempore creetur, more agricolandi vel medendi potest. Quale itaque ministerium Deo exhibuerint Angeli in illa mulieris formatione, quis audeat affirmare? Certissime tamen dixerim supplementum illud carnis in costae locum, ipsiusque feminae corpus et animam conformationemque mem-

¹ Snp. xi, 21. — ² In lib. vii, cap. 9 et 19, c.

brorum, omnia viscera, sensus omnes, et quidquid erat quo illa, et creatura, et homo, et femina erat, non nisi in illo opere Dei factum, quod Deus non per Angelos, sed per semetipsum, non operatus est et dimisit, sed ita continuenter operatur, ut nec ullarum aliarum rerum, nec ipsorum Angelorum natura subsistat, si non operetur.

CAPUT XVI.

Tarditas ingenii humani non assequitur opera Dei.

XXIX. Sed quoniam carnem animatam atque sentientem quantum naturam rerum pro humano captu experiri potuimus, non novimus nasci, nisi aut ex istis tanquam materialibus elementis, hoc est, aqua et terra, aut ex fructibus vel lignorum fructibus, vel etiam ex carnibus animalium, sicut innumerabilia genera vermium sive reptilium, aut certe ex concubitu parentum, nullam autem carnem naturam scimus ex carne cujuslibet animantis, quae tam esset ei similis ut sexu tantum discerneretur; quarimus in rebus creationis hujus similitudinem, qua mulier de viri latere facta est, nec possumus invenire: non ob aliud, nisi quia homines quemadmodum operentur in hac terra novimus, quemadmodum autem Angeli in hoc mundo quodam modo agricolentur, non utique novimus. Nam profecto si remota hominum industria fructuum genus naturae cursus operaretur, nihil aliud nossemus, quam ex terra nasci arbores et herbas; et ex earum seminibus, ab eis itidem in terram cadentibus: nunquid innotesceret nobis quid valeret insitio, ut alterius generis lignum radice propria, poma portaret aliena, et, coalescente unitate,

jam sua? Hæc per agriculturalium opera didicimus, cum ipsi creatores arborum nullo modo essent, sed nature cursum Deo creati suum quoddam officium ministeriumque præberent. Nequaquam enim quidquam per eorum opera existeret, si hoc in Dei opere intima nature ratio non haberet. Quid ergo mirum, si hominem ex osse hominis factam non novimus, quando creati Deo quemadmodum Angeli serviant ignoramus: qui nec arborem ex arboris stirpulo in robore alieno factam nosse possemus, si et ista Deo creati quemadmodum agricole serviant, similiter nesciremus?

XXX. Nullo modo tamen dubitamus et hominum et arborum nonnisi Deum esse Creatorem, fideliterque credimus factam foeminam ex viro, nullo interveniente concubitu, etiamsi forte costa hominis ministrata sit per Angelos in opere Creatoris: sicut fideliter credimus etiam virum factum ex foemina nullo interveniente concubitu, cum semen Abraham dispositum est per Angelos in manu mediatoris. Utrumque infidelibus incredibile est: fidelibus autem cur ad rei geste proprietatem quod de Christo factum est, et tantum ad figuratam significationem quod de Eva scriptum est credibile videatur? An vero sine cuiusquam concubitu vir ex foemina fieri potuit, foemina ex viro non potuit; et virginis uterus unde vir fieret habebat, virile autem latus unde foemina fieret non habebat, cum hic Dominus de familia nasceretur, ibi de servo familia formaretur? Poterat et Dominus carnem suam de costa vel de aliquo membro Virginis erare: sed qui posset ostendere in corpore suo hoc se iterum fecisse quod factum est, utilis in matris corpore ostendit nihil pudendum esse quod castum est.

¹ Gal. iii, 19. ² Retract. cap. xxiv, n. 2.

CAPUT XVII.

Mulieris formande ratio animi hominis causalit conditione ad sextum diem pertinere præcebat.

XXXI. Quod si queritur, quomodo se habeat causalis illa conditio, in qua primum hominem Deus fecit ad imaginem ac similitudinem suam; (ibi quippe et hoc dictum est: « Masculum et foeminam fecit eos: ») utrum iam illa ratio, quam mundi primis operibus concreavit, atque concrevit Deus, id habebat, ut secundum eam iam necesse esset ex viri latere foeminam fieri; an hoc tantum habebat ut fieri posset, ut autem ita fieri necesse esset, non ibi iam conditum, sed in Deo erat absconditum: si hoc ergo queritur, dicam quid mihi videatur sine affirmandi temeritate: quod tamen cum dixero, forsitan prudenter ista considerantes, quos iam christiana fides imbuït, etiam si nunc primitus ista cognoscunt, non esse dubitandum iudicabunt.

XXXII. Omnis iste natura usitatissimus cursus habet quasdam naturales leges suas¹, secundum quas et spiritus vite, qui creatura est, habet quosdam appetitus suos determinatos quodam modo, quos etiam mala voluntas non possit excedere. Et elementa mundi hujus corporei habent definitam vim qualitatemque suam, quid unumquodque valeat vel non valeat, quid de quo fieri possit vel non possit. Ex his velut primordiis rerum, omnia quæ gignuntur, suo quoque tempore exortis processusque su-

¹ Gen. i, 21. ² Sent. dist. xviii, cap. Sed queritur. — ³ 2 Sent. dist. xviii, cap. Omnium.

munt, finesque et decessiones sui cuiusque generis. Unde fit ut de grano tritica non nascatur faba, vel de faba triticum, vel de pecore homo, vel de homine pecus. Super hunc autem motum circumque rerum naturalem, potestas Creatoris habet apud se posse de his omnibus facere aliud, quam eorum quasi seminales rationes habent, non tamen id, quod non in eis posuit ut de his fieri vel ab ipso possit. Neque enim potentia temeraria, sed sapientiae virtute omnipotens est: et hoc de unaquaque re in tempore suo facit, quod ante in ea fecit ut possit. Alius ergo est rerum modus, quo illa herba sic germinat, illa sic; illa retas parit, illa non parit; homo loqui potest, pecus non potest. Horum et talium modorum rationes, non tantum in Deo sunt, sed ab illo etiam rebus creatis indite atque concretae. Ut autem lignum de terra excisum¹, aridum, perspolitum, sine radice ulla, sine terra et aqua repente floreat, et fructum gignat, ut per juventam sterilis femina in senecta pariat, ut asina loquatur, et si quid ejusmodi est, dedit quidem naturis, quas creavit, ut ex eis et haec fieri possent; (neque enim ex eis vel ille faceret, quod ex eis fieri non posse ipse prefigeret, quoniam se ipso non est nec ipse potentior;) verumtamen alio modo dedit, ut non haec haberent in motu naturali, sed in eo quo ita creata essent, ut eorum natura voluntati potentiori amplius subjiceret.

¹ Sent. dist. xxvii, cap. Omnia. Nam. xvii, 8. Gen. xxi, 2, n. xxv, 28.

CAPUT XVIII.

Mulieris formanda ratio sic praeexistebat, uti erat mysterio conveniens.

XXXIII. Habet ergo Deus in se ipso absconditas quorundam factorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easque implet non illo opere providentiae, quo naturas substituit ut sint, sed illo quo eas administrat ut voluerit, quas ut voluit condidit. Ibi est et gratia, per quam salvi fiunt peccatores. Nam quod attinet ad naturam iniqua sua voluntate depravatam, recursum per semetipsam non habet, sed per Dei gratiam, qua adjuvatur, et instauratur. Neque enim desperandi sunt homines in illa sententia, in qua scriptum est: « Omnes qui ambulaverunt in ea, non revertentur¹. » Dicitum est enim secundum pondus iniquitatis suae, ut quod revertitur, qui revertitur, non sibi tribuat, sed gratiae Dei, non ex operibus, ne forte extollatur².

XXXIV. Propterea mysterium gratiae hujus Apostolus absconditum dixit, non in mundo, in quo sunt absconditae causales rationes omnium rerum naturaliter oriturarum³, sicut absconditus erat Levi in lumbis Abrahae, quando et ipse decimatus⁴, est; sed in Deo, qui universa creavit. Quamobrem omnia etiam quae ad hanc gratiam significandam, non naturali motu rerum, sed mirabiliter facta sunt, eorum etiam absconditae causae in Deo fuerant; quorum etiam unum erat, quod ita mulier facta est de latere viri, et hoc dormientis, quae per ipsum firma

¹ Prov. n, 19. — ² Ephes. n, 9. — ³ Id. vi, 9. — ⁴ Heb. vi, 10.

facta est, tanquam ejus osse firmata, ille autem propter ipsam infirmus, quia in locum costæ non costa sed caro suppleta est; non habuit hoc prima rerum conditio, quando sexto die dictum est: « Masculum et foeminam » fecit eos¹; » ut femina omnino sic fieret; sed tantum hoc habuit, quia et sic fieri posset, ne contra causas, quas voluntate instituit, mutabili voluntate aliquid fieret. Quid autem fieret, ut omnino aliud futurum non esset, absconditum erat in Deo, qui universa creavit.

XXXV. Sed quoniam sic dixit absconditum², ut innotesceret principibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, probabiliter creditur sicut illud semen, cui promissum est, dispositum per Angelos in manu mediatoris³, sic omnia, quæ ad ipsius seminis adventum vel prænuntiandum vel annuntiandum in rerum natura, præter usitatum naturæ cursum mirabiliter facta sunt, ministrantibus Angelis esse facta, ut tamen ubique creator vel reparator creaturarum non sit, nisi qui plantatore et rigatore quolibet solus incrementum dat Deus⁴.

CAPUT XIX.

Extasis Adæ.

XXXVI. Ac per hoc etiam illa extasis quam Deus immisit in Adam, ut soporatus obdormiret⁵, recte intelligitur ad hoc immissa, ut et ipsius mens per extasim partiiceps fieret tanquam angelicæ curiæ, et intrans in sanctuarium Dei intelligeret in novissima. Denique evigi-

¹ Gen. 1, 27. — ² Ephes. iii, 9. — ³ Galat. iii, 19. 2. retract. cap. xxv, n. 2. — ⁴ Cor. iii, 7. — ⁵ Gen. ii, 21.

lans tanquam prophetiæ plenus, cum ad se adductam costam, mulierem suam videret, eructavit continuo, quod magnum sacramentum commendat Apostolus, « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Hæc » vocabitur mulier, quoniam de viro suo sumpta est: et » propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et » adheret uxori suæ, et erunt duo in carne una¹. » Quæ verba cum primi hominis fuisse Scriptura ipsa testetur, Dominus tamen in Evangelio Deum dixisse declaravit. Ait enim: « Non legis quia qui fecit ab initio masculum et » foeminam fecit eos: et dixit: Propter hoc dimittet homo » patrem et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt » duo in carne una². » ut hinc intelligeremus propter extasim, quæ præcesserat in Adam, hoc eum divinitus tanquam Prophetam dicere potuisse. Sed jam iste hujus libri terminus placet, ut ea quæ sequuntur, ab alio exordio renovent intentionem legentium.

¹ Gen. ii, 23, et Ephes. v, 31. — ² Math. xii, 45.

LIBER X.

DE GEN. TRACTATUS DE ANIMARUM QUAESTIONE.

CAPUT I.

Animam mulieris ex anima viri factam esse quorundam opinio.

I. JAM quidem ordo ipse videtur exposcere, ut de peccato primi hominis disseramus: sed quia de carne mulieris, quemadmodum facta sit, Scriptura narravit, tacuit autem de anima, multo magis nos fecit intentos, ut de hoc diligentius inquiramus, quoniam modo refelli possint, siue non possint, qui credunt animam de anima hominis, sicut carnem de carne fieri, a parentibus in filios utriusque rei transfusis seminibus. Hinc enim primitus ad hoc moventur, ut dicant, quod unam animam Deus fecerit sufflando in faciem hominis, quem de pulvere finxerat, ut ex illa jam ceterae crearentur animae hominum, sicut ex illius carne omnis etiam caro hominum. Quoniam primo Adam formatus est, deinde Eva: et ille quidem unde haberet corpus, unde animam, dictum est, corpus videlicet pulverem terrae, animam vero flatum Dei: at illa de illius latere cum facta dicitur, non dicitur quod eam Deus flando similiter animaverit, tanquam utrumque de illo ductum sit, qui jam fuerat animatus. Aut enim taceri

oportuit, inquirunt, etiam de anima viri, ut eam, sicut possemus, datam divinitus, vel intelligeremus, vel certe crederemus: aut si hoc propterea Scriptura non tacuit, ne animam quoque sicut carnem hominis de terra factam esse putaremus, debuit et de mulieris anima non taceri, ne putaretur ex traduce, si hoc verum non est. Quapropter ideo tacitum est, inquirunt, quod in ejus faciem flaverit Deus, quia illud verum est quod et anima ex homine propagata est.

II. Huic suspitioni facile occurritur. Si enim propterea putant animam mulieris ex anima viri factam, quia non scriptum est, quod in mulieris faciem flaverit Deus; cur credunt ex viro animatam feminam, quando ne id quidem scriptum est? Unde si Deus omnes animas hominum nascentium sicut primam facit, propterea Scriptura de aliis tacuit, quoniam posset quod in una factam commemoratum est, etiam de ceteris prudenter intelligi. Itaque si oportuit nos per hanc Scripturam de hac re aliquid admoneri, magis si aliquid aliud fiebat in femina, quod in viro factum non erat, ut ex carne animata ejus anima diceretur, non sicut viri ejus aliunde corpus, aliunde anima: hoc ipsum quod alio modo fiebat, Scriptura potius tacere non debuit, ne hoc ipsum factum putavimus, quod jam de illo didiceramus. Prorsus quia non dixit ex anima viri factam esse animam mulieris, convenientius creditur eo ipso nos admonere voluisse, nihil hic aliud putare, quam de viri anima noveramus, id est, similiter datam esse mulieri: cum praesertim esset evidentissima occasionis locus, ut si non tunc quando formata est, postea certe diceretur, ubi ait Adam: « Hoc » nunc os ossibus meis, et caro de carne mea. » Quanto enim clarior amantiusque diceret: Et anima de anima

mea? Non tamen hinc tam magna questio jam soluta est, ut unum horum manifestum certumque teneamus.

CAPUT II.

Quid in superioribus libris investigatum circa originem animæ.

III. QUAMOBREM primum videndum est, utrum sancta Scriptura libri hujus, ab ejus exordio pertractata, hinc pos dubitare permittat: tunc recte fortasse requiremus, aut quenam sententia potius eligenda sit, aut in rei hujus incerto quem modum tenere debeamus. Certe enim sexto die « Fecit Deus hominem ad imaginem suam; » ubi etiam dictum est, « Masculum et foeminam fecit eos. » Quorum illud superius, ubi imago Dei commemorata est, secundum animam; hoc autem, ubi sexus differentia, secundum carnem accipiebamus¹. Et quoniam tot ac tanta testimonia, quæ ibi considerata atque tractata sunt, nos non sinebant eodem ipso sexto die etiam formatum de limo hominem mulieremque de latere ejus accipere, sed hoc postea factum esse post illa primitus opera Dei, in quibus creavit omnia simul²; quesivimus quid de hominis anima crederemus, discussisque omnibus disputationis nostræ partibus, illud credibilis vel tolerabilis dici visum est, quod ipsa hominis anima in illis operibus facta est, corporis vero ejus in mundo corporeo tantquam in semine ratio: ne cogeremur contra verba Scripturæ aut sexto die totum factum dicere, id est, et de limo virum, et de ejus latere foeminam; aut in illis

¹ Vide supra lib. vi et vii. — ² Eccli. xviii, 1.

sex dierum operibus nullo modo esse factum hominem; aut corporis humani causalem rationem tantummodo factam, animæ autem nullam, cum potius secundum ipsam sit homo ad imaginem Dei: aut certe etsi non contra verba Scripturæ aperte posita, tamen dure atque intolerabiliter diceremus, vel in ea creatura spiritali, quæ ad hoc tantummodo creata esset, factam fuisse animæ humanæ rationem, cum ipsa creatura, in qua ista ratio facta diceretur, non commemoraretur in operibus Dei; vel in aliqua creatura, quæ in illis commemoraretur operibus, factam rationem animæ, veluti in hominibus, qui jam sunt, facta ratio latet generandorum filiorum; ac sic eam vel Angelorum filiam, vel quod est intolerabilis, alicujus elementi corporei crederemus.

CAPUT III.

Originis animarum triplex modus.

IV. SED nunc si ob hoc mulier non de viro, sed similiter at ille, a Deo factam animam assertur accepisse, quia singulas singulis Deus facit, non erat facta in illis primis operibus anima foemina: aut si generalis omnium animarum ratio facta fuerat, sicut in hominibus ratio gignendi, reditur ad illud durum ac molestum, ut vel Angelorum, vel quod indignissimum est, cæli corporei, vel alicujus etiam inferioris elementi illas animas hominum esse dicamus. Ac per hoc videndum est, etsi latet quid verum sit, quid saltem tolerabilis dici possit, utrum hoc quod modo dixi: an in illis primis Dei operibus unam animam primi hominis factam, de cujus propagine omnes

hominum animæ crearentur; an novas subinde animas fieri, quarum nulla vel ratio facta præcesserit in primis illis sex dierum operibus Dei. Horum autem trium duo priora non repugnant primis illis conditionibus, ubi simul omnia creata sunt. Sive enim in aliqua creatura tanquam in parente ratio animæ facta sit, ut omnes animæ ab illa generentur, a Deo autem creentur, quando singulis hominibus dantur, sicut a parentibus corpora; sive non ratio animæ velut in parente ratio prolis, sed ipsa omnino cum factus est dies facta sit anima, sicut ipse dies, sicut cœlum et terra, et luminaria cœli; congruenter dictum est: « Fecit Deus hominem ad imaginem suam. »

V. Hoc verò tertiam quomodo non repugnet ei sententiæ, qua et sexto die factus accipitur homo ad imaginem Dei, et post diem septimum visibiliter creatus, non tam facile videri potest. Novas quippe animas fieri; quæ neque ipsæ, neque ratio earum, tanquam in parente prolis, sexto illo die facta sit, cum his operibus, a quibus consummatis et inchoatis Deus in die septimo requievit, si dixerimus, cavendum est ne frustra tam diligenter Scripturam commendet sex diebus consummasse Deum omnia opera sua, quæ fecit bona valde, si aliquas adhuc naturas fuerat creaturus, quas nec ipsas nec earum ibi rationes causaliter fecerit: nisi intelligatur rationem quidem singillatim faciendarum animarum nascentibus quibusque dandarum in se ipso habere, non in creatura aliqua condidisse; sed quia non alterius generis creatura est anima, quam illius secundum quam sexto die factus est homo ad imaginem Dei, non recte dici Deum ea facere nunc, quæ tunc non consummavit. Jam enim tunc animam fecerat, quales et nunc facit; et ideo non aliquid novum creature genus nunc facit, quod tunc in suis consummatis operibus non

Gen. 1, 27.

creavit; nec contra illas causales rationes rerum futurarum, quas universitati tunc indidit, hæc ejus operatio est, sed potius secundum ipsas; quandoquidem corporibus humanis, quorum ex illis primis operibus propagatio continuata successione protenditur, tales congruit animas inseri, quales nunc facit atque inserit.

VI. Quapropter jam nihil timentes, ne contra verba libri hujus, quæ de prima illa sex dierum conditione conscripta sunt, quælibet harum trium sententiarum probabilitas vicarit, sentire videamur, suscipiamus diligentiolem questionis hujus perfractationem, quantum adjuvat Deus: ne forte fieri possit, ut si non liquidam, de qua dubitari ultra non debeat, tam certe acceptabilem de hac re sententiam nanciscamur, ut eam tenere, donec certum aliquid clucescat, non sit absurdum. Quod si ne hoc quidem poterimus, documentorum momentis undique pariterque nutantibus, saltem non videbitur nostra dubitatio laborem devitasse querendi, sed affirmandi temeritatem: ut me, si quis recte jam certus est, docere dignetur; si quem vero nec divini eloquii, nec perspicuæ rationis auctoritas, sed sua presumptio certum fecerat, dubitare mecum non dedignetur.

CAPUT IV.

De animæ natura et origine quid certum.

VII. Ac primum illud firmissime teneamus, animæ naturam nec in naturam corporis converti, ut quæ jam fuit anima fiat corpus; nec in naturam animæ irrationalis, ut quæ fuit anima hominis, fiat pecoris; nec in naturam Dei,

ut quæ fuit anima, fiat quod est Deus, atque ita vicissim nec corpus, nec animam irrationalem, nec substantiam, quæ Deus est, converti et fieri animam humanam. Illud etiam non minus certum esse debet animam non esse nisi creaturam Dei. Quapropter si neque de corpore, neque de anima irrationali, neque de se ipso Deus animam hominis fecit, restat ut aut de nihilo eam faciat, aut de aliqua spiritali, tamen rationali creatura. Sed de nihilo fieri aliquid consummatis operibus, quibus creavit omnia simul¹, violentum est velle monstrare; et utrum perspicuis documentis obtineri possit ignoro. Nec exigendum est a nobis, quod vel comprehendere homo non valet, vel si jam valeat, mirum si persuadere cuiquam potest, nisi tali qui etiam nullo homine docere conante, potest etiam ipse tale aliquid intelligere. Tattus est igitur de huiusmodi rebus non humanis agere conjecturis, sed divina testimonia perscrutari.

CAPUT V.

Anima nec ex Angelis, nec ex elementis, nec ex Dei substantia.

VIII. Quoniam ergo ex Angelis, tanquam parentibus Deus creet animas, nulla mihi de canonicis Libris occurrit auctoritas. Multo minus itaque ex mundi corporeis elementis: nisi forte illud movet, quod apud Ezechielem prophetam, cum demonstratur resurrectio mortuorum, redintegratis corporibus, ex quatuor ventis cæli advocatur spiritus, quo perlante vivificantur, ut surgant. Sic enim scriptum

¹ Ezech. xviii, 1. et cetera.

est: « Et dixit mihi Dominus: Propheta super spiritum, » Propheta, fili hominis, et dic ad spiritum: Hæc dicit » Dominus: A quatuor partibus ventorum cæli veni, et » inspira in mortuos hos, et vivant. Et prophetavi, sicut » præcepit mihi Dominus, et introivit spiritus vitæ in » eos, et revixerunt, et steterunt super pedes suos, con- » gregatio multa valde¹. » Ubi mihi videtur propheticæ significatum, non ex illo tantum campo ubi res ipsa demonstrabatur, sed ex toto orbe terrarum resurrecturos homines, et hoc per flatum quatuor mundi partium fuisse figuratum. Neque enim etiam flatus ille ex corpore Domini, substantia erat Spiritus sancti, quando sufflavit et ait: « Accipite Spiritum sanctum²: » sed utique significatum est, sic etiam ab ipso procedere Spiritum sanctum, quomodo ab ejus corpore flatus ille processit. Sed quia mundus non ita Deo coaptatur ad unitatem personæ, sicut caro illa Verbo ejus unigenito Filio, non possumus dicere ita esse animam de substantia Dei, quemadmodum flatus ille a quatuor ventis de natura mundi factus est: sed tamen aliud eum fuisse, aliud significasse puto; quod exemplo flatus ex corpore Domini procedentis recte intelligi potest; etiamsi Ezechiel propheta illo loco non resurrectionem carnis, qualis proprie futura est, sed inopinatam desperati populi reparationem per Spiritum Domini, qui replevit orbem terrarum³, figurata revelatione prævidit.

¹ Ezech. xxxvii, 9, 10. — ² Joan. xv, 27. — ³ Sap. 1, 7.

CAPUT VI.

*Opiniones de anima duæ ad Scripturæ testimonia
expediente.*

IX. **ILLUD** ergo jam videamus, quinam potius sententiæ divini testimonio suffragentur, ei ne qua dicitur animam unam Deum fecisse, et dedisse primo homini, unde cæteras faceret, sicut ex ejus corpore cætera hominum corpora; an ei qua dicitur singulas singulis facere, sicut illi unam, non ex illa cæteras. Illud enim quod per Isaiam dicit: « Omnem flatum ego feci¹, » cum hoc eum de anima dicere, quæ sequuntur satis ostendant, ad utrumque accipi potest. Nam sive ex una primi hominis anima, sive ex aliquo suo secreto, omnes procul dubio animas ipse facit.

X. Et illud quod scriptum est: « Qui finxit singillatim » corda eorum², » si nomine cordium voluerimus animas intelligere, neque hoc repugnat cuiquam duorum, de quibus nunc ambigimus. Sive enim ex una illa, quam flavit in faciem primi hominis ipse usque singulas fingit, sicut etiam corpora; sive singulas vel fingat et mittat, vel in eis ipsis, quibus miserit, eas fingat: quantum hoc non mihi videatur dictum, nisi ex eo quod per gratiam nostræ animæ ad imaginem Dei renovatione formantur. Unde dicit Apostolus: « Gratia enim salvi facti estis per fidem, » et hoc non ex vobis, sed donum Dei est; non ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum creatum in Christo Jesu in operibus bonis³, »

¹ Isai. LVII, 16. — ² Psal. XXXII, 15. — ³ Ephes. II, 8-10.

Non enim per hanc gratiam fidei corpora nostra creata vel ficta possumus intelligere, sed sicut in Psalmo dictum est: « Cor mundum crea in me, Deus¹. »

XI. Hinc etiam illud esse puto: Qui finxit spiritum hominis in ipso, tanquam aliud sit factam animam mittere, aliud in ipso homine facere, id est, reficere ac renovare. Sed etiam hoc si non de gratia, in qua renovamur, sed de natura in qua nascimur intelligamus, ad utramque sententiam duci potest: quia vel ex una illa primi hominis tanquam semen animæ attractum ipse fingit in homine, ut vivificet corpus; sive spiritum vitæ, non ex illa propagine, sed aliunde corpori infusum, ipsi iidem fingit per mortales sensus carnis, ut fiat homo in animam vivam.

CAPUT VII.

Utri opinioni faveat illud; Sortitus sum animam bonam.

XII. **ILLUD** sane de libro Sapientiæ, ubi ait: « Sortitus » sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni » ad corpus incoquinatum², » diligentiorum considerationem flagitat. Magis enim videtur attestari opinioni, qua non ex una propagari, sed desuper animæ venire creduntur ad corpora. Verumtamen quid est: « Sortitus » sum animam bonam? » quasi aut in illo animarum fonte, si ullus est, aliæ sint animæ bonæ, aliæ non bonæ, quæ sorte quadam exeant, quamam cui homini tribuatur; aut alias Deus ad horam concepturum vel nascentium faciat bonas, alias non bonas, quarum quisque habeat

¹ Psal. I, 12. — ² Sap. VII, 19.

sorte, quæ acciderit. Miram si hoc eos saltem adjuvat, qui credunt animas alibi factas, singillatim mitti a Deo singulis quibusque corporibus hominum, ac non illos potius, qui pro meritis operum, quæ ante corpus egerunt, in corpora mitti animas dicunt. Secundum quid enim alia bonæ, alia non bonæ venire ad corpora possunt putari, nisi secundum opera sua? Neque enim secundum naturam, in qua fiunt ab illo, qui omnes naturas bonas facit. Sed absit ut contradicamus Apostolo, qui dicit nondum natos nihil egisse boni aut mali, unde confirmat non potuisse ex operibus dici, sed ex vocante: « Major serviet minori¹; » cum de geminis ageret adhuc in Rebecca utero constitutis. Sequestremus ergo paululum hoc de libro Sapientie testimonium: neque enim negligendi sunt, seu errent, seu verum sapiant, qui hoc specialiter et singulariter de anima illa dictum putant mediatoris Dei et hominum hominis Christi Jesu. Quod si necesse fuerit, quale sit postea considerabimus, ut si Christo convenire non poterit, queramus quemadmodum id accipere debeamus, ne contra apostolicam veniamus fidem, putantes habere animas aliqua merita operum suorum, prius quam incipiant in corporibus vivere.

CAPUT VIII.

*Neutri sententiæ adversari illud Psalmi cii, 29:
Auferes spiritum eorum, etc.*

XIII. Nesc illud videamus, quemadmodum dictum sit:
« Auferes spiritum eorum et deficient, et in pulverem

¹ Rom. ix, 11.

» suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et innovabis faciem terræ¹. » Pro illis enim qui arbitrantur animas ex parentibus sicut corpora creari, hoc videtur sonare, cum sic intelligatur, ut spiritum eorum propterea dixerit, quod cum homines ex hominibus acceperint: qui cum mortui fuerint, non eis poterit ab hominibus reddi, ut resurgant; quia non rursus, quemadmodum quando nati sunt, a parentibus ducitur, sed Deus eum reddet, qui resuscitat mortuos. Ac per hoc eundem spiritum dixit eorum cum moriantur, Dei autem cum resurgunt². Quod possunt illi, qui non ex parentibus, sed Deo mittente, animas venire asserunt, pro sua opinione sic intelligere, ut eorum dixerit spiritum, cum moriantur, quia in eis erat, et ab eis exit; Dei autem cum resurgunt, quod ab ipso mittitur, ab ipso redditur: proinde hoc etiam testimonium neutris eorum adversatur.

XIV. Ego vero arbitror melius intelligi hoc dictum de gratia Dei, qua interius renovamur. Omnium enim superiorum secundum terrenum hominem viventium, et de sua vanitate præsumentium, quodam modo auferitur spiritus proprius, cum exiunt se veterem hominem, et infirmantur, ut perficiantur expulsa superbia, dicentes Domino per humilem confessionem: « Memento quia pulvis sumus³; » quibus dictum erat: « Quid superbit terra et cinis⁴? » Per oculum quippe fidei contuentes Dei iustitiam, ut non velint constituere suam⁵, semetipsos despiciunt, sicut Job dicit, et distabescunt, et æstuant se terram et cinerem: hoc est enim: « Et in pulverem suum convertentur⁶. » Accepto autem Spiritu Dei, dicunt: « Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus⁷. »

Psalm. cii, 29, 30. — ² Machab. vii, 23. — ³ Psal. cx, 14. — ⁴ Eccl. x, 9. — ⁵ Rom. x, 3. — ⁶ Job. xxxiv, 15. — ⁷ Gal. ii, 20.

Sic innovatur facies terre, per Novi Testamenti gratiam, numerositate sanctorum.

CAPUT IX.

Item illud: Et convertatur, etc. inter utramque opinionem consistere.

XV. ILLUD etiam quod apud Ecclesiasten scriptum est: « Et convertatur pulvis in terram, sicut fuit, et spiritus » revertatur ad Deum, qui dedit eum¹, » neutri sententiæ contra alteram suffragatur, sed inter utramque consistit. Cum enim isti dixerint hinc probari non a parentibus, sed a Deo animam dari, quod converso pulvere in terram suam, id est, carne, quæ de pulvere facta est, revertetur spiritus ad Deum, qui dedit illum. Respondent illi: « Utique ita est. » Redit enim spiritus ad Deum, qui eum dedit homini primo, quando in ejus faciem sufflavit², converso pulvere, id est, humano corpore in terram, unde primitus factum est. Neque enim ad parentes erat spiritus rediturus, quamvis inde sit creatus ex illo uno, qui homini primo datus est: sicut nec ipsa caro post mortem ad parentes revertitur, a quibus eam certe constat esse propagatam³. Quemadmodum ergo caro non redit ad homines, ex quibus creata est, sed ad terram unde primo homini formata est: ita et spiritus non redit ad homines, a quibus transfusus est, sed ad Deum, a quo primæ illi carni datus est.

XVI. Quo testimonio sane satis admonemur ex nihilo Deum fecisse animam, quam primo homini dedit, non ex

¹ Eccli. xii, 7. — ² Gen. ii, 7. — ³ Id. iii, 19.

aliqua jam facta creatura, sicut corpus ex terra: et ideo cum redit, non habet quo redeat, nisi ad auctorem qui eam dedit; non ad eam creaturam, ex qua facta est, sicut corpus ad terram. Nulla est enim creatura, ex qua facta est, quia ex nihilo facta est: ac per hoc ad factorem redit quæ redit, a quo ex nihilo facta est. Non enim omnes redeunt, quoniam sunt de quibus dicitur: « Spiritus ambulans, et non revertens¹. »

CAPUT X.

Questio de anima non facile solvitur ex Scripturis.

XVII. QUOCIRCA difficile est quidem omnia de hac re Scripturarum sanctarum testimonia colligere, quod et si fieri possit, ut non solum commemorentur, sed etiam pertractentur, in magnam sermonis longitudinem pergunt; sed tamen nisi aliquid tam certum proferatur, quam certa proferuntur, quibus ostenditur quod Deus animam fecerit, vel quod eam primo homini dederit, quoniam modo per divini eloquii testimonia ista questio solvatur ignoro? Si enim scriptum esset, quod similiter sufflaverit Deus in faciem formate mulieris, et facta fuerit in animam vivam, jam quidem plurimum lucis accederet, qua cuique formate carni hominis non ex parentibus dari animam crederemus: adhuc tamen expectaretur quid proprie teneretur in prole, qui nobis modus usitatus est hominis ex homine. Prima vero mulier aliter facta est, et ideo adhuc dici posset, animam propterea non ex Adam divinitus Eve datam, quia non ex illo tanquam proles orta est. Si autem

¹ Psal. lxxvii, 39.

homini, qui primus ex illis natus est, commemoraret Scriptura, non ex parentibus ductam, sed desuper animam datam, illud jam in cæteris etiam, tacente Scriptura, oporteret intelligi.

CAPUT XI.

An utrique sententiæ possit accommodari illud: Per unum hominem, etc. — Baptismus infantum.

XVIII. Nunc itaque et illud consideremus, utrum neutram confirmet sententiam, sed utique possit accommodari, quod scriptum est: « Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt. » Et paulo post: « Sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedientiam iusti constituentur multi: » Ex his enim verbis Apostoli, qui defendunt animarum propaginem, sententiam suam sic astruere moluntur: Si secundum solam carnem, inquit, potest intelligi peccatum vel peccator, non cogimur in his verbis ex parentibus animam credere: si autem quamvis per illecebram carnis, non tamen peccat nisi anima, quomodo accipiendum est quod dictum est: « In quo omnes peccaverunt, » si non ex Adam etiam anima, sicut caro, propagata est? Aut quomodo per illius inobedientiam peccatores constituti sunt, si tantum

¹ Rom. v, 12-19.

secundum carnem in illo, non etiam secundum animam fuerunt?

XIX. Cavendum est enim, ne vel Dens videatur auctor esse peccati, si dat animam carni, in qua eam peccare necesse sit; vel possit esse anima, præter ipsius Christi, cui liberandæ a peccato non sit christiana gratia necessaria, quia non peccavit in Adam, si omnes in eo peccasse secundum carnem tantum quæ de illo creata est, non etiam secundum animam dictum est: quod usque adeo contrarium est ecclesiasticæ fidei, ut parentes ad percipiendam gratiam sancti baptismi etiam cum parvulis atque infantibus currant: in quibus si hoc vinculum peccati solvitur quod tantummodo carnis, non etiam quod animæ est, merito quæritur quid eis obesset, si in illa ætate de corpore sine baptismo exirent. Si enim per hoc sacramentum corpori eorum consulitur, non et animæ, deberent et mortui baptizari: at cum videamus hoc universaliter Ecclesiam retinere, ut cum viventibus curratur, et viventibus succurratur, ne cum mortui fuerint nihil possit fieri quod prosit, non videmus quid aliud possit intelligi, nisi unumquemque parvulum non esse, nisi Adam et corpore et anima, et ideo illi Christi gratiam necessariam. Ætas quippe illa in se ipsa nihil egit vel boni vel mali: proinde illi anima innocentissima est, si ex Adam propagata non est: unde quomodo possit juste ire in condemnationem, si de corpore sine baptismo exierit, quisquis istam sententiam de anima tenens potuerit demonstrare, mirandus est.

CAPUT XII.

*Carnalis concupiscentiæ causam non in carne sola,
sed etiam in anima esse.*

XX. **N**ONISIMUM quippe ac veracissime scriptum est : « Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus » carnem¹; » sed tamen carnem sine anima concupiscere nihil posse, puto quod omnis doctus indoctusque non dubitet. Ac per hoc ipsius concupiscentiæ carnalis causa non est in anima sola, sed multo minus est in carne sola. Ex utroque enim fit, ex anima scilicet, quod sine illa delectatio nulla sentitur; ex carne autem, quod sine illa carnalis delectatio non sentitur. Carnem itaque concupiscentem adversus spiritum dicit Apostolus carnalem procul dubio delectationem, quam de carne et cum carne spiritus habet adversus delectationem, quam solus habet. Solus quippe habet, nisi fallor, illud desiderium, non cum carnis voluptate, vel carnalium rerum cupiditate commixtum, quo desiderat et deficit anima in atriâ Domini². Solus habet etiam illud, de quo ei dicitur : « Concupisti sapien- » tiam, serva mandatum, et Dominus præbet illam tibi³. » Nam cum spiritus imperat membris corporis, ut huic desiderio serviant, quo solus accenditur, velut cum assumitur codex, cum aliquid scribitur, legitur, disputatur, auditur, cum denique panis frangitur esurienti, et cætera humanitatis ac misericordiæ præstantur officia; obedientiam caro exhibet, non concupiscentiam movet. His atque huiusmodi bonis desideriis, quibus sola anima concupiscit, cum adversatur aliquid quod eandem animam secundum

¹ Gal. v, 17. — ² Psal. lxxxvi, 3. — ³ Eccl. i, 33.

carnem delectat, tunc dicitur caro concupiscere adversus spiritum, et spiritus adversus carnem.

XXI. Sic enim dicta est caro in eo quod secundum ipsam facit anima, cum ait : « Caro concupiscit, quemadmodum » dictum est, auris audit, et oculus videt. » Quis enim nescit, quod anima potius et per aurem audiat, et per oculum videat? Ita loquimur, et cum dicimus : Manus tua subvenit homini, cum aliquid porrecta manu datur, quo cuiquam subveniatur. Quod si de ipso etiam fidei oculo, ad quem pertinet credere quæ per carnem non videntur, dictum est : « Videbit omnis caro salutare Dei¹; non utique nisi de anima, qua vivit caro, cum etiam per ipsam carnem nostram Christum pie videre, id est, formam qua indutus est propter nos, non pertineat ad concupiscentiam, sed ad ministerium carnis, ne forte aliquis ita velit accipere quod dictum est : « Videbit omnis caro salu- » tare Dei : » quanto congruentius dicitur caro concupiscere, quando anima non solum carni animalem vitam præbet, verumetiam secundum ipsam carnem aliquid concupiscit : quod in potestate non est ne concupiscat, quandiu inest peccatum in membris, id est, violenta quadam carnis illecebra in corpore mortis huius, veniens de vindicta illius peccati, unde propaginem ducimus, secundum quam omnes ante gratiam filii sunt iræ². Contra quod peccatum militant sub gratia constituti, non ut non sit in eorum corpore, quandiu ita mortale est, ut et mortuum jure dicatur, sed ut non regnet. Non autem regnat, cum desideriis ejus, id est, his quæ secundum carnem contra spiritum concupiscuntur, non obediunt. Proinde Apostolus numquid ait : Non sit peccatum in vestro mortali corpore? (sciebat quippe messe peccati delectationem, quam peccatum vocat, depravata scilicet ex prima trans-

¹ Luc. iii, 6. — ² Ephes. ii, 3.

gressione natura :) sed : « Non , inquit , regnet peccatum » in vestro mortali corpore ad obediendum desideris » ejus ; nec exhibeatis membra vestra arma iniquitatis » peccato! . »

CAPITA XIII ET XIV².

Illā sententia de concupiscentia carnis , quam sit expedita . — Peccata puerorum . — Argumentum pro opinione animarum ex traduce desumptum ex reatu et baptismo parvulorum , discutitur .

XXII. SECUNDUM hanc sententiam , nec rem absurdissimam dicimus , quod caro sine anima concupiscat , nec Manichæis consentimus , qui cum viderent non posse carnem sine anima concupiscere , aliam quamdam animam suam ex alia natura Deo contraria carnem habere putaverunt , unde concupiscat adversus spiritum . Nec alieni animæ non esse necessariam Christi gratiam dicere cogimur , cum dicitur nobis : Quid meruit anima infantis , unde illi perniciosum sit , non precepto christiani baptismi sacramento , exire de corpore , si nec proprium aliquod peccatum commisit , nec ex illa est , quæ in Adam prima peccavit ?

XXIII. Non enim de pueris grandisculis agimus , quibus quidem peccatum proprium nolunt attribuere quidam , nisi ab anni quarti-decimi articulo , cum pubescere ceperint . Quod merito crederemus , si nulla essent peccata , nisi que membris genitalibus admittuntur : quis vero audeat affirmare , furta , mendacia , perjuria , non esse peccata , nisi qui talia vult impune committere ? At

¹ Rom. vi, 12. — ² Hæc duo capita conjungimus quia ærelius connectuntur in Edit. Maurinensi.

his plena est puerilis ætas , quamvis in eis non ita ut in majoribus punienda videantur , quod sperentur annis accedentibus , quibus ratio conualescat , posse præcepta salutaria melius intelligere , eisque libentius obedire . Sed nunc de pueris non agimus , quorum carnalem ac puerilem voluptatem vel corporis vel animi si veritas et æquitas oppugnaverit , quibus possunt viribus dictorum atque factorum repugnant , pro qua nisi pro falsitate et iniquitate , quæ suffragari videbitur eis , vel ad percipienda quæ alliciunt , vel ad vitanda quæ offendunt . De infantibus loquimur , non quia nascuntur plerumque de adulteris ; (neque enim in pravis moribus naturæ dona culpanda sunt ; aut propterea non debuerunt germinare frumenta , quod ea severit furantis manus ; aut vero ipsis parentibus obfutura sit iniquitas sua , si se ad Deum convertendo correxerint , quanto minus filius , si recte vixerint ?) sed illa ætas hic vehementem questionem movet , cujus anima cum peccatum nullum habeat de proprio voluntatis arbitrio , quæritur quomodo possit justificari per illius unius hominis obedientiam , si per alterius unius inobedientiam rea non est ? Hæc vox eorum est , qui animas hominum ex hominibus parentibus creatas volunt , non quidem nisi a creatore Deo , sed sicut etiam corpora . Non enim hic parentes creant , ac non ille qui ait : « Priusquam te forem in atero , novi te! . »

XXIV. Quibus respondetur animas quidem corporibus hominum Deum novas singillatim dare , ad hoc ut in carne peccati de originali peccato veniente recte vivendo , carnalesque concupiscentias sub Dei gratia subigendo , meritum comparent , quo cum ipso corpore in melius transferantur tempore resurrectionis , et in Christo in æternum cum Angelis vivant . Sed necesse esse , ut cum membris

¹ Jer. ii, 5.

terrenis atque mortalibus, maximeque de peccati carne propagatis, miro modo coaptantur, ut ea primitus vivificare, post etiam ætatis accessu regere possint, tanquam oblivione prægraventur. Quæ, si esset quodam modo indigestibilis, Creatori tribueretur: cum vero paulatim ab hujus oblivionis torpore anima respiciens possit converti ad Deum suum, ejusque misericordiam et veritatem primo ipsa pietate conversionis, deinde servandi præcepti ejus perseverantia promereri, quid ei obest illo velut somno paululum immergi, unde paulatim evigilans in lucem intelligentiæ, propter quam rationalis anima facta est, potest per voluntatem bonam eligere vitam bonam? quod quidem non poterit, nisi adjuverit gratia Dei per Mediatorem. Hoc si neglexerit homo, non tantum secundum carnem, verumetiam secundum spiritum erit Adam: si autem curaverit, erit Adam secundum carnem tantummodo; secundum spiritum autem recte vivens, illud etiam quod de Adam culpabile tractum est, mundatum a labe peccati recipere merebitur illa commutatione, quam sanctis resurrectio pollicetur.

XXV. Sed antequam per ætatem possit secundum spiritum vivere, necessarium habet Mediatoris sacramentum, ut quod per ejus fidem nondum potest, per eorum qui eum diligunt fiat. Ejus enim sacramento solvitur etiam in ætate infantili originalis poena peccati; a quo nisi adjutus, etiam juvenis, carnalem concupiscentiam non domabit; nec ea subjugata æternæ vitæ meritum apprehendet, nisi ejus domo, quem promereri studet. Ideo vivus oportet etiam infans baptizetur, ne obsit animæ societas carnis peccati, qua participata fit, ut nihil possit anima infantis secundum spiritum sapere. Ipsa quippe affectio gravat etiam corpore exutum, nisi cum in corpore est, per unicum sacrificium Mediatoris veri sacerdotis expiatur.

CAPUT XV.

Idem argumentum penitus examinatur.

XXVI. Quid ergo, ait aliquis, si hoc non curaverit sui, vel infidelitate, vel negligentia? Hoc quidem etiam de majoribus dici potest. Possunt enim vel repente emori, vel apud eos ægrotare, ubi eis quo baptizentur, nemo subveniat. Sed illi, inquit, habent etiam propria peccata, quorum indigeant remissione, quæ si dimissa non fuerint, nemo eos recte dicet immerito plecti pro iis, quæ in sua vita sua voluntate commiserint: illa vero anima, cui quedam contagio tracta de carne peccati, si de illa prima anima peccatrice non creata est, nullo modo imputari potest; (neque enim ullo peccato, sed natura qua sic facta est, et Deo dante carni data est;) cur alienabitur ab æterna vita, si baptizando infanti nemo subvenierit? An forte nihil obest? Quid ergo prodest ei, cui subvenitur, si nihil obest cui non subvenitur?

XXVII. Hic pro sua causa quid respondere possint, qui secundum Scripturas sanctas, vel quod apud eas invenitur, vel quod eis non adverteretur, conantur asserere animas novas non de parentibus tractas corporibus dari, nondum me audisse, vel usquam legisse fateor. Non ideo sane absentium negotium deserendum est, si quid mihi, quo adjuvari videatur, occurrerit. Possunt enim adhuc dicere, Deum præscium, quomodo quæque anima victura esset, si diutius in corpore viveret, ei procurare lavacri salutaris ministracionem, ejus futuram fuisse prævidet pietatem, cum ad annos fidei capaces veniret, si non eum oporteret propter aliquam occultam causam

morte præveniri. Occultum itaque est, atque ab humano, vel certe ab ingenio meo remotissimum, cur nascatur infans, vel continuo vel cito moriturus: sed hoc ita occultum est, ut neutros adjuvet, de quorum nunc sententiis disceptamus. Illa enim explosa opinione, qua potantur animæ pro anteaçtæ vitæ meritis in corpora tradi, ut ea citius solvi meruisse videatur, quæ non multa peccaverat, ne contradicamus Apostolo, nihil nondum natos boni vel mali egisse testanti¹; nec illi qui animæ traducem affirmant, possunt pro se ostendere, cur aliorum mors acceleretur, retardetur aliorum, nec qui eas dari novas volunt singulis singulas. Occulta ergo ista causa est, et utrisque pariter, quantum existimo, nec suffragatur, nec adversatur.

.....

CAPUT XVI.

De eodem argumento.

XXVIII. PROINDE qui de infantium mortibus urgebant, cur omnibus sit necessarium baptismi sacramentum, quorum animæ non ex illa ductæ sunt, cuius inobedientia peccatores constituti sunt multi², cum respondent peccatores quidem omnes constituti secundum carnem, secundum animam vero non nisi eos qui eo tempore male vixerunt, quo et bene potuissent; omnes autem animas, hoc est, et infantum, ideo habere necessarium baptismi sacramentum, sine quo ex hac vita etiam in illa ætate emigrare non expedit, quia contagio peccati ex carne peccati, qua obruitur anima, cum his inseritur membris, obherit ei post mortem, nisi cum adhuc in ipsa carne est,

¹ Rom. ix, 11. — ² Id. v, 19.

sacramento Mediatoris expietur; eique divinitus hoc auxilium procurari, quam Deus præscit, si usque ad annos fidei congruos hic viveret, pie fuisse victuram, quam propter aliquid quod ipse novit, et nasci voluit in corpore, et cito extraxit e corpore: cum ergo hæc respondent, quid eis contradici potest, nisi incertos nos eorum salutis fieri, qui hac vita bene gesta, in Ecclesiæ pace defuncti sunt; si non solum secundum id quod quisque vixit, verumetiam secundum id quod victurus esset, si amplius vivere potuisset, quisque iudicandus est? quandoquidem valent apud Deum merita mala, non tantum præteritorum, sed futurorum etiam delictorum, a quorum reatu nec mors liberat, si antequam fuerint commissa provenerit; nec aliquid ei præstitum est, qui raptus est; ne malitia mutaret intellectum ejus¹. Deus enim præscius illius future malitiæ, cur non eum secundum ipsam potius iudicaretur est, si morituræ animæ infantis, ne obesset ei ex corpore peccati participata colluvies, ideo subveniendum iudicavit per baptismum, quia præscivit eam, si viveret, pie fideliterque fuisse victuram?

XXIX. An ideo potius refelli hoc inventum potest, quia meum est: illi autem qui de hac sententia certos se esse confirmant, alia fortasse proferunt vel testimonia Scripturarum, vel documenta rationum, quibus hæc auferant ambiguitatem, vel certe ostendant non esse contra id quod sentiunt illud Apostoli, quo gratiam, qua salvi efficimur, magna intentione commendans, ait: » Sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes vivificabuntur², » et: » Sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, sic per obedientiam unius hominis iusti constituentur multi³. » Eisdemque multos peccatores, non quibusdam exceptis,

¹ Sap. iv, 11. — ² 1 Cor. xv, 22. — ³ Rom. v, 19.

sed omnes intelligi volens, superius ait de Adam: « In quo omnes peccaverunt¹; » unde utique infantum animas non posse secerni, et eo quod dictum est, omnes, et eo quod eis per baptismum subvenitur, non absurdè credenti, qui animas ex unius traduce sapiunt, nisi aliqua manifesta et liquida vel ratione, quæ Scripturis sanctis non repugnet, vel earum ipsarum Scripturarum auctoritate redarguantur.

CAPUT XVII.

Testimonium ex his Sapientia verbis: Puer autem eram ingeniosus, etc. in utramque partem tractatur.

XXX. Jam itaque videamus, quantum suscepti hujus operis necessitas patitur, quale etiam illud sit, quod paulo ante distulimus. Scriptum est enim in libro Sapientia: « Puer autem eram ingeniosus, et sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoquinatum². » Cum enim videatur illos adjuvare hoc testimonium, qui non ex parentibus creati, sed venire ad corpus vel descendere Deo mittente animas dicunt; rursus hoc impedit eorum sententiam, quod ait: « Sortitus sum animam bonam; » cum procul dubio vel ex uno fonte manare quodam modo tanquam rivales, vel pari natura fieri animas credant, quas Deus mittit in corpora; non autem alias bonas, vel magis bonas, et alias non bonas vel minus bonas. Unde enim bonæ aut magis bonæ, seu non bonæ aut minus bonæ animæ, nisi vel motibus secundum liberum voluntatis arbitrium, vel differentia temperature corporum, dum aliæ magis, aliæ minus

¹ Rom. v, 12. — ² Sap. viii, 19, 20.

gravantur corpore, quod corrumpitur et aggravat animam! Sed neque actio erat aliqua singularium quarumque animarum, qua earum mores discernentur, antequam venirent ad corpora; nec ex corpore minus gravante potuit iste dicere animam suam bonam, qui ait: « Sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoquinatum¹. » Accessisse enim dixit bonitati, qua bonus erat, sortitus videlicet animam bonam, ut etiam ad corpus incoquinatum veniret. Aliunde ergo bonus antequam veniret ad corpus; sed utique non differentia morum, quia nullum antea vite gestæ meritum; non differentia corporis, quia prius bonus quam veniret ad corpus. Unde igitur?

XXXI. Hoc autem illis, qui ex traduce animæ illius prævaricatricis animas creari asserunt, quamvis pro eis sonare non videatur, quod dictum est: « Veni ad corpus, » tamen in cæteris non incongrue coaptatur; ut cum dixisset: « Puer autem eram ingeniosus, » id ipsum explicans quibus causis ingeniosus esset, continuo subjungeret: « Et sortitus sum animam bonam, » videlicet ex paterno ingenio vel corporali temperamento. Binde, « Cum essem, » inquit, magis bonus, veni ad corpus incoquinatum: » quod si maternum intelligatur, ne hoc quidem quod dictum est: « Veni ad corpus, » huic opinioni refragabitur, cum ex anima et corpore paterno venisse ad maternum corpus accipitur incoquinatum, videlicet vel a creore menstruo; dicuntur enim ex hoc ingenia gravari: vel a contaminatione adulterina. Ita et hæc verba libri hujus aut magis eis favent, qui animarum traducem loquuntur; aut si et isti ea possunt pro se interpretari, inter utrosque alternant.

¹ Sap. ix, 15. — ² Id. viii, 19, 20.

CAPUT XVIII.

De anima Christi, an possit in ipsum convenire illa Sapientie verba: Puer autem ingeniosus eram, etc.

XXXII. Quæ si de Domino secundum humanam, quæ a Verbo assumpta est, creaturam velimus accipere, sunt quidem in eadem circumstantia lectionis, quæ illi excellentiæ non conveniant; maxime illud, quia idem ipse qui hæc in eodem libro loquitur, aliquanto superius quam ista verba, de quibus nunc agimus, diceret, confessus est se ex semine viri in sanguine coagulatam: a quo nascendi modo utique alienus est Virginis partus, quam non ex semine viri carnem concepisse Christi, nullus ambigit Christianus. Sed quia et in Psalmis, ubi ait: « Foderunt manus meas et pedes, diruerunt omnia ossa mea, ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, dividerunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem, » quæ proprie illi unum congrunt; ibi etiam dixit: « Deus Deus meus, respice in me, ut quid me dereliquisti? Longe a salute mea verba delictorum meorum, » quæ rursus ei non conveniunt, nisi transigerantur in se corpus humilitatis nostræ, quoniam membra sumus corporis ejus: et quia in ipso Evangelio: « Puer proficiebat etate et sapientia, » si possunt etiam ista, quæ circum hanc sententiam in libro Sapientie leguntur, propter humilem formam servi et unitatem corporis Ecclesie cum capite suo, eidem ipsi Domino coaptari, quid ingeniosius illo puero, cujus in annis duodecim seniores

¹ Psal. xxi, 17-19. — ² Ibid. 2. — ³ Luc. ii, 52.

sapientiam mirabantur? et quid illa anima melius, quæ, etiamsi vincant non certando, sed probando, qui animarum traducem affirmant, non erit consequens ut etiam ipsa ex illius prævaricatoris traduce venisse credenda sit; ne per illius hominis inobedientiam etiam ipse peccator constituatur, per cujus unius obedientiam ab illo reatu liberati, justi constituuntur multi? Et quid incoinquatius illo utero Virginis, cujus caro etiam si de peccati propagine venit, non tamen de peccati propagine concepit, ut ne ipsum quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariæ, quæ in membris posita corporis mortis, repugnat legi mentis? quam sancti Patres conjugati refrenantes, non quidem nisi quousque licebat in concubitu relaxarunt; nec tamen tantummodo quousque licebat, ejus impetum pertulerunt. Proinde corpus Christi quamvis ex carne femine assumptum est, quæ de illa carnis peccati propagine concepta fuerat, tamen quia non sic in ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati. Non enim accepit inde reatum moriendi, qui apparet in motu carnis non voluntario, quamvis voluntate superando, adversus quem spiritus concupiscit: sed accepit inde, non quod contagioni prævaricationis, sed quod exolvende indebite morti, et ostendende promissæ resurrectioni sufficeret: quorum unum nobis ad non timendum, alterum ad sperandum valeret.

XXXIII. Denique si a me quæretur, unde acceperit animam Jesus Christus, mallet quidem hinc audire meliores atque doctiores, sed tamen pro meo captu libentius responderim, unde Adam, quam de Adam. Si enim pulvis assumptus ex terra, in qua nullus hominum fuerat operatus, meruit divinitus animari; quanto magis corpus assumptum ex carne, in qua itidem nullus hominum fue-

rāt operātus, sortitum est animam bonam, cum illic erigeretur casurus, hic descenderet levaturus? Et fortasse ideo ait: « Sortitus sum animam bonam », (si tamen hoc de illo oportet intelligi,) quia solent quae sorte dantur, divinitus dari: aut quod fidenter dicendum est, ne vel illa anima aliquibus operibus praecedentibus ad tantum apicem subvecta putaretur, ut cum ea Verbum caro fieret, et habitaret in nobis², ad auferendam suspicionem praecedentium meritorum sortis nomen accessit.

CAPUT XIX.

Anima Christi non fuit in lumbis Abrahae, ideoque non ex traduce.

XXXIV. Est in Epistola, quae inscribitur ad Hebraeos, locus quidam diligenti consideratione dignissimus. Cum enim per Melchisedech, in quo huius rei futurae figura praecesserat, discerneret sacerdotium Christi a sacerdotio Levi: « Videte ergo, inquit, qualis hic est: cui et decimam partem Abraham dedit de primitiis patriarcha. Et ille quidem qui de filiis sunt Levi, sacerdotium accipientes, mandatum habent a decimis populi secundum Legem, hoc est a fratribus suis, quamvis et ipsi ex lumbis Abrahae exierint: qui autem non est ex genere eorum, decimavit Abraham, et habentem promissionem benedixit. Sine ulla autem contradictione, qui minor est a maiore benedicatur: et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem qui testificatur se vivere, et sicut oportet dicere, propter Abraham, et Levi accipientis

¹ Sap. vii, 19. — ² Joann. 1, 14.

» decimam decimatus est: adhuc enim in lumbis patris sui fuit¹. » Si ergo etiam hoc valet ad istam distantiam, quantum praemineat sacerdotio levitico sacerdotium Christi, quod sacerdos Christus per illum praefiguratus est, qui decimavit Abraham, in quo et ipse Levi decimatus est; profecto Christus ab eo non est decimatus. At si propterea decimatus est Levi quia erat in lumbis Abrahae, propterea non est decimatus Christus, quia non erat in lumbis Abrahae. Porro autem si non secundum animam, sed tantum secundum carnem accipimus Levi fuisse in Abraham; ibi erat et Christus, quia et Christus secundum carnem ex semine est Abrahae; et ipse itaque decimatus est. Quid est ergo quod affertur pro magna differentia sacerdotii Christi a sacerdotio Levi, quod Levi decimatus est a Melchisedech, cum esset in lumbis Abrahae; ubi et Christus erat, unde pariter decimati sunt; nisi quia necesse est intelligamus, secundum aliquem modum ibi Christum non fuisse? Quis autem negat eum secundum carnem ibi fuisse? Ergo secundum animam ibi non fuit. Non est igitur anima Christi de traduce praevaticationis Adae, alioquin etiam ipsa ibi fuisset.

CAPUT XX.

Ad argumentum nunc allatum quid respondendum pro defendentibus animarum traducem.

XXXV. Hic existunt illi, qui traducem animarum defendunt, et dicunt confirmatam esse sententiam suam, si Levi constat etiam secundum animam fuisse in lumbis

¹ Hebr. vii, 4-10.

Abrahæ in quo eum decimavit Melchisedech, ut possit ab eo Christus in ista decimatione discerni: qui quoniam decimatus non est, et tamen in lumbis Abrahæ secundum carnem fuit, restat ut secundum animam ibi non fuerit, et ideo sit consequens ut ibi Levi secundum animam fuerit. Hoc ad me non multum attinet, qui utrorumque collationem adhuc audire sum paratior, quam utrorumlibet jam confirmare sententiam. Interim Christi animam ab origine hujus traducis per hoc testimonium discernere volui. Invenient isti qui eis pro cæteris fortasse respondeant, et dicant, quod etiam me non parum movet, quamvis nullius hominis anima sit in lumbis patris sui, secundum carnem tamen in lumbis Abrahæ constitutum Levi decimatum, et ibi constitutum secundum carnem Christum non decimatum. Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem¹, secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariæ caro. Quapropter nec Levi, nec Christus in lumbis Abrahæ secundum animam: secundum carnem vero et Levi, et Christus; sed Levi secundum concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum solam substantiam corporalem. Cum enim sit in semine et visibilis corpulentia, et invisibilis ratio, utrumque cucurrit ex Abraham, vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariæ, quia et ipsum eo modo conceptum et exortum est: Christus autem visibilem carnis substantiam de carne Virginis sumpsit, ratio vero conceptionis ejus non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abrahæ fuit.

XXXVI. Ille est igitur decimatus in Abraham, qui licet secundum carnem tantum, sic tamen fuit in lumbis

¹ 3 Sent. dist. iii, cap. Cum matrem.

ejus, quemadmodum in sui patris etiam ipse Abraham, id est, qui sic est natus de patre Abraham, quemadmodum de suo patre natus est Abraham, per legem scilicet in membris repugnantem legi mentis et invisibilem concupiscentiam, quamvis eam casta et bona jura nuptiarum non sinant valere, nisi quantum ex ea possunt generi substituendo prospicere: non autem et ille ibi decimatus est, ejus caro inde non fervorem vulneris, sed materiam medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad præfigurandam medicinam pertineret, illud in Abrahæ carne decimabatur quod curabatur, non illud unde curabatur. Eadem namque caro non Abrahæ tantum, sed ipsius primi terrenique hominis, simul habebat et vulnus prævaricationis et medicamentum vulneris; vulnus prævaricationis in lege membrorum repugnante legi mentis, que per oronem inde propagatam carnem seminali ratione quasi transcribitur; medicamentum autem vulneris in eo, quod inde sine opere concupiscentiali, in sola materia corporali, per divinam conceptionis formationique rationem de virgine assumptum est, propter mortis sine iniquitate consortium, et sine falsitate resurrectionis exemplum. Quapropter quod anima Christi non sit ex traduce animæ illius primæ prævaricatricis, puto quod etiam ipsi, qui animarum traducem defendunt, consentiant: per semen quippe concubentis patris transfundi etiam semen animæ volunt, a quo genere conceptionis Christus alienus est: et quod in Abraham si secundum animam fuisset, etiam ipse decimatus esset: non esse autem decimatum, Scriptura testatur, quæ hinc quoque sacerdotium ejus a levitico sacerdotio distinguit¹.

¹ Hebr. vii, 6. *consecratus deo et in altari ministravit, sed non de carne et sanguine, sed de spiritu et veritate ministravit, et non per carnem, sed per spiritum ministravit.*

CAPUT XXI.

Christum, si in Abrahamo secundum animam fuisset, non potuisse non decimari.

XXXVII. As forte dicent : Sicut potuit ibi esse secundum carnem et non decimari, cur non etiam secundum animam sine decimatione potuerit? Hic respondetur : Quia utique simplicem animæ substantiam incrementis angere corporalibus, nec illi putaverunt, qui eam corpus existimant, quorum in parte sunt maxime, qui eam ex parentibus creari opinantur. Proinde in corporis semine potest esse vis invisibilis, quæ incorporaliter numeros agit, non oculis sed intellectu discernenda ab ea corpulentia, quæ visu tactuque sentitur : et ipsa quantitas corporis humani quæ utique modulum seminis incomparabiliter excedit, satis ostendit posse inde aliquid sumi, quod non habeat illam vim seminalem, sed tantum corporalem substantiam, quæ divinitus, non de propagine concumbentium, in carnem Christi assumpta atque formata est. Hoc autem de anima quis valeat affirmare, quod utrumque habeat, et materiam seminis manifestam, et rationem seminis occultam? Sed quid laborem in re, quæ persuaderi verbis nemini forsitan potest, nisi tantum ac tale ingenium sit, quod possit loquentis prævolare conatum, nec totum expectare a sermone? Breviter itaque colligam, si potuit et de anima fieri, quod eam de carne diceremus, forsitan intellectum sit, ita est de traduce anima Christi, ut non secum labem prævaricationis attraxerit : si autem sine isto reatu non posset inde esse, non est inde. Jam de

cæterarum animarum adventu, utrum ex parentibus an desuper sit, vincant qui potuerint : ego adhuc inter utroque ambigo, et moveor, aliquando sic : aliquando autem sic, salvo eo duntaxat, ut vel corpus esse animam, vel aliquam corpoream qualitatem sive coaptationem, si ita dicenda est, quam Græci *σπρωγία* vocant, non credam, nec quolibet ista garriente me crediturum esse confidam, adjuvante Deo mentem meam.

CAPUT XXII.

Utrique opinioni de animæ origine accommodatur locus.

XXXVIII. Est aliud testimonium non negligendum quod pro se possunt proferre, qui venire desuper animas credunt, dicente ipso Domino : « Quod natum est ex carne » caro est, et quod natum est ex spiritu spiritus est¹. » Quid hac, inquit, sententia determinatus, non posse ex carne animam nasci? Quid est enim aliud anima, quam spiritus vite, creatus utique, non creator? Contra quos illi alii. Quid enim, inquit, nos aliud sentimus, qui dicimus carnem ex carne, animam ex anima? Nam ex utroque constat homo, de quo utrumque venire sentimus, carnem de carne operantis, spiritum de spiritu concupiscentis : ut interim omittatur, quod illud Dominus non de carnali generatione, sed de spiritali regeneratione dicebat.

¹ Joan. iii, 6.

CAPUT XXIII.

Ex duabus de anima sententiis quænam præponderet. Consuetudo Ecclesie in baptismo parvulorum.

XXXIX. His igitur quantum pro tempore potuimus pertractatis, omnia paria vel pene paria ex utroque latere, rationum testimoniorumque momenta pronuntiarem, nisi eorum sententia qui animas ex parentibus creati putant, de baptismo parvulorum præponderaret. De quibus quid eis responderi possit, nondum mihi interim occurrit: si quid forte postea Deus dederit, si quam etiam scribendi concesserit facultatem studiosis talium, non gravaber. Nunc tamen non esse contemnendum testimonium parvulorum, ut quasi refelli, si veritas contra est, negligatur, ante denuntio. Aut enim de hac re nihil quaerendum est, ut sufficiale fidei nostræ scire nos, quo pie vivendo venturi sumus, et si nesciamus unde venerimus: aut si non impudenter æstuat anima rationalis, etiam hoc nosse de se ipsa, absit pericacia contendendi, adsit diligentia requirendi, humilitas petendi, perseverantia pulsandi; ut si nobis hoc expedire noverit, qui melius quam nos quid nobis expediat utique noverit, det etiam hoc qui dat bona data filijs suis¹. Consuetudo tamen matris Ecclesie id baptizandis parvulis nequaquam spernenda est, neque ullo modo superflua deputanda, nec omnino credenda nisi apostolica esset traditio. Habet enim et illa parva ætas

¹ Matth. vii, 7 et 11.

magnum testimonii pondus, quæ prima pro Christo meruit sanguinem fundere.

CAPUT XXIV.

Quid cavendum his qui opinantur animas esse ex traduce.

XI. ΑΝΘΡΩΠΟ sane quantum valeo, si quos ista præoccupavit opinio, ut animas ex parentibus credant propagari, quantum possunt se ipsos considerent, et interim sapiant corpora non esse animas suas. Nulla enim propria natura est, qua diligenter inspecta, possit etiam Deus, qui supra omnem creaturam suam incommutabilis permanet, incorporaliter cogitari, quam ea quæ ad ipsius imaginem facta est: et nihil vicinius, aut fortasse nihil tam consequens, quam ut credito quod anima corpus sit, etiam Deus corpus esse credatur. Propter hoc enim corporalibus assuefacti et affecti sensibus, nolent animam credere aliud esse quam corpus, ne si corpus non fuerit, nihil sit: ac per hoc tanto magis timent etiam de Deo credere quod corpus non sit, quanto magis timent Deum credere nihil esse. Ita enim feruntur in phantasias vel phantasmata imaginum, quæ cogitatio de corporibus versat, ut his subtractis tanquam per inane pereundum sit, reformident. Ita necesse est ut et iustitiam et sapientiam pingant quodam modo in cordibus suis cum formis et coloribus; quas non possunt incorporatas cogitare: nec tamen dicunt, quando iustitia vel sapientia moventur, ut vel laudent eas, vel secundum eas aliquid agant, quem colorem, quam staturam, quæ lineamenta, vel quales formas cons-

pexerint. Sed de his alias et multa jam diximus, et si Deus voluerit, ubi res videbitur postulare, dicemus. Nunc quod dicere coeperamus, si de traduce animarum a parentibus vel non dubitant quidam quod ita sit, vel dubitant an ita sit, animam tamen corpus esse non audeant credere aut dicere; maxime propter quod dixi, ne Deum quoque ipsum nihil aliud opinentur esse quam corpus, et si excellentissimum, etsi naturæ ejusdem propriæ cætera supergredientis, corpus tamen.

CAPUT XXV.

Tertulliani error de anima.

XLI. DESIQUE Tertullianus, quia corpus esse animam credidit, non ob aliud nisi quod eam incorpoream cogitare non potuit, et ideo timuit ne nihil esset, si corpus non esset, nec de Deo valuit aliter sapere: qui sane quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit, quam id quod ait quodam loco: «Omne corporale passibile est?» Debit ergo mutare sententiam, qua paulo superius dicebat etiam Deum corpus esse. Neque enim arbitror eum ita desipuisse, ut etiam Dei naturam passibilem crederet, ut jam Christus non in carne tantum, neque in carne et anima, sed in ipso Verbo per quod facta sunt omnia, passibilis et commutabilis esse credatur: quod absit a corde christiano. Item cum animæ etiam colorem daret æriam ac lucidum, ventum est ad sensus quibus eam membratim quasi corpus instruere conatus est, et ait: «Ille erit homo

¹ Tertullianus in lib. de Anima, cap. ix.

interior, alius exterior, dupliciter unus, habens et ille oculos et aures suas, quibus populus Dominum audire et videre debuerat; habens et cæteros artus, per quos et in cogitationibus utitur, et in somnis fungitur¹.

XLII. Ecce quibus auribus et quibus oculis debuit audire et videre Deum populus, quibus anima in somnis fungitur: cum si ipsum Tertullianum quisquam videret in somnis, nunquam se diceret ab eo visum, et cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremo si anima se ipsam videt in somnis, cum jacentibus utique uno loco membris corporis sui, ipsa per varias imagines evagatur, quas videt, quis eam vidit aliquando in somnis aërii coloris ac lucidi, nisi forte ut cætera quæ similiter falso videt? Nam et hoc potest videre: sed absit ut eam talem, cum evigilaverit, credat: alioquin quando se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit anima ejus, aut nec tunc animæ videtur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Æthiops non pene semper nigrum se vidit in somnis; aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria? Acirio tamen colore ac lucido nescio utrum se unquam vidisset, si nunquam istum legisset, vel audisset.

XLIII. Quid quod ducuntur homines talibus visis et de Scripturis nobis voluit prescribere, tale aliquid esse, non animam, sed ipsum Deum, qualis figuratè sanctorum spiritibus demonstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur? similia quippe sunt illa visa talibus dictis. Ac sic errant, constituentes in corde suo simulacra vanæ opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis visis talibus judicasse, qualiter judicarent si talia divinitus in figuris dicta legerent, vel audirent: sicut septem spicæ

¹ Tertullianus in lib. de Anima, cap. ix.

et septem boves, septem anni sunt¹; sicut linteum quatuor lineis alligatum, vel ut discus plenus variis animalibus, orbis terrarum est cum omnibus gentibus²: sic omnia caetera, et multo magis quae de rebus incorporeis, corporallibus significantur non rebus, sed imaginibus.

CAPUT XXVI.

De animae incrementis quid Tertulliano visum.

XLIV. Noverit tamen Tertullianus animam crescere substantia sicut corpus: afferens etiam timoris sui causam: « Ne etiam decrescere substantia dicatur, inquit, atque ita et defectura credatur. » Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non invenit exitum incrementorum ejus, quam vult de semine exiguo aequari corporis quantitati; et ait: « Sed vis ejus in quo naturalia peculia consita retinentur, salvo substantiae modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producitur. » Hoc forte non intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorum quae videmus, planum faceret quod dicebat: « Constitue, inquit, certum pondus auri vel argenti rudem adhuc massam: collectus habitus est illi, et futuro interim minor, tamen confinis intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti: dehinc cum in laminam massa laxatur, major efficitur initio suo, per dilatationem ponderis certi, non per adjectionem, dum extenditur, non dum augetur; et si sic quoque augetur, dum extenditur. Licet enim et habitu augeri, cum statu non licet. Tunc et splendor ipse provehitur auri vel argenti, qui prius fuerat quidem et in

¹ Gen. xii, 26. — ² Act. i, 11. — ³ Tertullianus lib. de Anima, c. xxxv.

massa, sed obscurior, non tamen nullus: tunc et alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiae, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita et animae incrementa reputanda non substantiva, sed provocativa¹. »

XLV. Quis hunc crederet, cum isto corde tam disertum esse potuisse? sed tremenda ista sunt, non ridenda. Ad hoc enim numquid cogere, si aliquid cogitare posset, quod et sit, et corpus non sit? Quid autem absurdius, quam putare massam cujuscumque metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decrescat ex altera; vel augeri latitudine, nisi crassitudine minuat? aut ullum esse corpus manente naturae suae quantitate, quod undique crescat, nisi rareseat? Quomodo igitur implebitur anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis, quod animal, si et ipsa corpus est, cujus substantia nullo accessu crescat? Quomodo, inquam, implebitur carnem, quam vivificat; nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animaverit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo, si cresceret; et non timuit ne deficeret rarecendo, cum cresceret. Sed quid amplius immeret, quando et sermo pergit in prolixiorem modum, quam petit terminandi necessitas, et sententia mea jam satis sit nota, vel quid certum teneam, vel unde adhuc dubitem, et quare dubitem? Proinde et hoc volumen jam concludatur, ut quae sequuntur deinde videamus.

¹ Tertullianus lib. de Anima, cap. xxxvii.

LIBER XI.

IN HAEC GENESIS 12, 25: "ET ERANT NUDI, ETC." ET IN TOTUM CARET TRA-
TUM, CUIUS HAERETICAM CAUSA DICITUR DE COORDINE ET CASU DIABOLI.

CAPUT I.

*Recitato textu Geneseos, explicatur versiculus 25
capitis secundi; recitaturque et explicatur caput
tertium.*

I. « Et erant nudi ambo Adam et mulier ejus, et non
» pudebat illos. Serpens autem erat prudentissimus om-
» nium bestiarum quæ sunt super terram, quas fecit Do-
» minus Deus. Et dixit serpens mulieri: Quid quia dixit
» Deus: Non edetis ab omni ligno paradisi? Et dixit mulier
» Serpenti: A fructu ligni quod est in paradiso edemus,
» de fructu autem ligni quod est in medio paradisi, dixit
» Deus: Non edetis ex eo, neque tangetis illud, ne mori-
» amini. Et dixit serpens mulieri: Non morte moriemini:
» sciebat enim Deus, quoniam qua die manducaveritis
» de eo, aperientur vobis oculi, et eritis tanquam dii,
» scientes bonum et malum. Et vidit mulier quia bonum
» lignum ad escam, et quia placet oculis videre, et deco-
» rum est cognoscere. Et sumens de fructu ejus edit, et
» dedit viro suo secum et edrunt. Et aperti sunt oculi
» amborum, et agnoverunt quia nudi erant, et consue-

» runt folia fici, et fecerunt sibi campestria. Et audierunt
» vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad vespe-
» ram, et absconderunt se Adam et mulier ejus a facie Do-
» mini Dei in medio ligni paradisi. Et vocavit Dominus
» Deus Adam, et dixit illi: Ubi es? Et dixit ei: Vocem
» tuam audivi deambulantis in paradiso, et timui, quia
» nudus sum, et abscondi me. Et dixit illi: Quis nuntia-
» vit tibi quia nudus es, nisi a ligno quod præceperam
» tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? Et dixit
» Adam: Mulier quam dedisti mecum, hæc mihi de-
» dit de ligno, et edi. Et dixit Dominus Deus mulieri:
» Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me,
» et manducavi. Et dixit Dominus Deus serpenti: Quia
» fecisti hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab
» omnibus bestiis, quæ sunt super terram. Super pectus
» tuum et ventrem tuum ambulabis, et terram edes om-
» nes dies vite tuæ. Et inimicitias ponam inter te et in-
» ter mulierem, et inter semen tuum et semen ejus: ipsa
» tibi servabit caput, et tu servabis ejus calcaneum. Et
» mulieri dixit: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas
» et gemitum tuum. In tristitiis paries filios, et ad virum
» tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur. Adæ au-
» tem dixit: Quia audisti vocem mulieris tuæ, et edisti
» de ligno, de quo præceperam tibi de eo solo non edere,
» maledicta terra in operibus tuis: in tristitiis edes illam
» omnes dies vite tuæ: spinas et tribulos germinabit tibi;
» et edes fœnum agri. In sudore faciei tuæ edes panem
» tuum, donec convertaris in terram, ex qua sumptus es,
» quia terra es, et in terram ibis. Et vocavit Adam nom-
» men mulieris suæ, Vita, quoniam hæc est mater om-
» nium viventium. Et fecit Dominus Deus Adam et mu-
» lieri ejus tunicas pelliceas, et induit eos. Et dixit
» Dominus Deus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex

» nobis in cognoscendo bonum et malum. Et nunc ne
 » aliquando extendat manum suam, et sumat de ligno
 » vitæ, et edat, et vivat in æternum. Et dimisit illum
 » Dominus Deus de paradiso voluptatis operari terram,
 » ex qua sumptus est. Et eiecit Adam, et collocavit eum
 » contra paradisum voluptatis: et ordinavit Cherubim, et
 » flammeam rhomphæam quæ vertitur, custodire viam
 » ligni vitæ. »

II. Antequam hujus propositæ Scripturæ textum ex ordine pertractemus, admonendum arbitror, quod jam me et alibi in hoc opere memini prælocutum, illud a nobis esse flagitandum¹, ut ad proprietatem litteræ defendatur, quod gestum narrat ipse qui scripsit. Si autem in verbis Dei, vel cujusquam personæ in officium propheticum assumptæ, dicitur aliquid quod ad litteram nisi absurde non possit intelligi, procul dubio figurate dictum ob aliquam significationem accipi debet, dictum tamen esse dubitare fas non est: hoc enim a fide narratoris et pollicitatione expositoris exigitur.

III. « Erant ergo ambo nudi: » verum est, omnino nuda erant corpora duorum hominum in paradiso conversantium: « Nec pudebat eos. » Quid enim puderet, quando nullam legem senserant in membris suis repugnantem legi mentis suæ? Quæ illos poena peccati post perperationem prævaricationis secuta est, usurpante inobediencia prohibita, et justitia puniente commissum. Quod antequam fieret, nudi erant, ut dictum est, et non confundebantur: nullus erat motus in corpore, cui verecundia deberetur: nihil putabant velandum, quia nihil senserant refrenandum. Quemadmodum propagaturi essent filios, jam antea disputatum est²: non tamen eo modo

¹ Lib. viii, cap. 1, etc. — ² Rom. viii, 23. — ³ Supra lib. xi, cap. 3, et 10, etc.

credendum est, quo propagaverunt posteaquam erimen admissum prædicta ultio consecuta est; cum prius quam morerentur, jam in corpore inobedientium hominum justissimo reciprocatu inobedientium membrorum tamaluta mors concepta versaret. Nondum erant tales Adam et Eva, cum ambo nudi essent, et non confunderentur.

CAPUT II.

Serpentis sapientia quavis, et unde.

IV. « SERPENS autem erat ibi prudentissimus quidem, » sed omnium bestiarum quæ erant super terram, quas » fecerat Dominus Deus. » Translato enim verbo dictum est, « Prudentissimus, » vel sicut plures latini codices habent, « Sapientissimus, » non proprio quo in bonum accipi solet sapientia vel Dei, vel Angelorum, vel animæ rationalis: tanquam si sapientes apes etiam formicasque dicamus, propter opera velut imitantia sapientiam. Quamquam iste serpens non irrationali anima sua, sed alieno jam spiritu, id est, diabolico, posset sapientissimus dicitur omnium bestiarum¹. Quantumlibet enim prævaricatores angeli de supernis sedibus suæ perversitatis et superbia merito dejecti sint, natura tamen excellentiores sunt omnibus bestiis propter rationis eminentiam. Quid ergo mirum si suo instinctu diabolus jam implens serpentem, cique spiritum suum miscens, eo more quo vates demoniorum implere solet, sapientissimum eum reddiderat omnium bestiarum secundum animam vivam irrationalemque viventium? Abusione quippe nominis ita sapientia dicitur

¹ » Scul. dist. xxi, cap. 2.

in malo, quemadmodum in bono astutiatur; cum proprie magisque usitate in latina duntaxat lingua sapientes laudabiliter appellantur, astuti autem male cordati intelligantur. Unde nonnulli, sicut in plerisque codicibus invenimus, ad usum latine locutionis, non verbum, sed potius sententiam transferentes, astutiorum omnibus bestiis istum serpentem, quam sapientiorum dicere maluerunt. Quid autem habeat hebraea proprietas, utrum illic in malo non abusive, sed proprie possint dici et intelligi sapientes, viderint qui eam probe noverunt. Nos tamen aperte legimus alio Scripturarum sanctarum loco sapientes ad malum, non ad bonum¹; et Dominus dicit sapientiores esse filios seculi filii lucis², ad consulendum sibi in posterum, quamvis fraude, non jure.

CAPUT III.

Diabolus non nisi per serpentem tentare permittitur.

V. Nec sane debemus opinari, quod serpentem sibi, per quem tentaret persuaderetque peccatum, diabolus elegerit: sed cum esset in illo propter perversam et invidiam voluntatem decipiendi cupiditas, non nisi per illud animal potuit, per quod posse permittitur est. Nocendi enim voluntas potest esse a suo quoque animo prava: non est autem potestas nisi a Deo, et hoc abdita atque iustitia, quoniam non est iniquitas apud Deum.

¹ Jerem. iv, 22. — ² Luc. xvi, 8.

CAPUT IV.

Tentatio hominis quare permittitur.

VI. Si ergo quaeritur, cur Deus tentari permiserit hominem, quem tentatori consensurum esse praesciebat, altitudinem quidem consilii ejus penetrare non possum, et longe supra vires meas hoc esse confiteor. Est ergo aliqua causa fortassis occultior, quae melioribus sanctioribusque reservatur, illius gratia potius quam meritis eorum; sed tamen quantum vel donat sapere, vel sinit dicere, non nihil videtur magne laudis futurum fuisse hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere suaderet; cum et in natura posse, et in potestate haberet velle non consentire suadenti, adjuvante tamen illo qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam¹. Cur itaque tentari non sineret, quem consensurum esse praesciebat, cum id facturus esset propria voluntate per culpam, et ordinandus esset illius aequitate per penam: ut etiam sic ostenderet animae superbiae ad eruditionem futurorum sanctorum, quam recte ipse uteretur animarum voluntatibus etiam malis, cum illic perverse uterentur naturis bonis.

¹ Jacob. iv, 6.

CAPUT V.

Homo a tentatore dejectus, quia superbus.

VII. Næc arbitrandum est, quod esset hominem dejecturus iste tentator, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumperit, disceret. Verissime quippe dictum est: « Ante ruinam exaltatur cor, et ante » gloriam humiliatur¹. » Et hujus forte hominis vox est in Psalmo; « Ego dixi in abundantia mea: Non movebor » in æternum². » Deinde jam expertus quid mali habeat superba præsumptio propriæ potestatis, et quid boni adiutorium gratiæ Dei; « Domine, inquit, in voluntate tua » præstitisti decori meo virtutem: avertisti autem faciem » tuam, et factus sum conturbatus³. » Sed sive illud de hoc homine, sive de alio dictum sit, extollenti se tamen animæ, et nimium tanquam de propria virtute præfidenti, etiam experimento penæ fuerat demonstrandum, quam non bene se habeat facta natura, si a faciente recesserit. Hinc enim etiam maxime commendatur, quale bonum sit Deus, quando nulli ab eo recedenti bene est: quia et qui gaudent in mortiferis volaptatibus, esse sine dolorum timore non possunt; et qui omnino malum desertionis suæ majore superbiæ stupore non sentiunt, aliis qui hæc discernere noverunt, miserationes prorsus apparent; ut si nolunt recipere medicinam talia devitandi, valeant ad exemplum, quo possint talia devitari. Sicut enim apostolus Jacobus dicit; « Unusquisque tentatur a concupiscentia

¹ Prov. xvi, 18. — ² Psal. xlv, 7. — ³ Ibid. 8.

» sua abstractus et illectus: deinde concupiscentia cum » conceperit, parit peccatum; peccatum autem cum con- » summatum fuerit, generat mortem¹. » Unde sanato superbiæ tumore resurgitur, si voluntas quæ ante experimentum defuit, ut permaneretur cum Deo, saltem post experimentum adsit, ut redeatur ad Deum.

CAPUT VI.

Cur Deus permiserit hominem tentari.

VIII. Sic autem quidam moventur de hac primi hominis tentatione, quod eam fieri permiserit Deus, quasi nunc non videant universum genus humanum diaboli insidiis sine cessatione tentari. Cur et hoc permittit Deus? An quia probatur et exercetur virtus, et est palma gloriosior non consensisse tentatum, quam non potuisse tentari: cum etiam ipsi qui, deserto Creatore, eunt post tentatorem, magis magisque tentent eos, qui in verbo Dei permanent, præbeantque illis contra cupiditatem devitationis exemplum, et incutiant contra superbiæ timorem pium? Unde dicit Apostolus; « Intendens te ipsum ne et tu tenteris¹. » Mirum est enim quantum ista humilitas, qua subditur Creatori, ne tanquam ejus adiutorio non egentes, de nostris viribus præsumamus, per Scripturas omnes divinas cura continua commendatur. Cum ergo etiam per injustos justis, ac per impios pii proficiant, frustra dicitur: Non crearet Deus, quos præsciebat malos futuros. Cur enim non crearet², quos præsciebat bonis profuturos, ut et utiles eorum bonis voluntatibus exercendis admonendis que nascantur, et juste pro sua mala voluntate puniantur?

¹ Jacob. 1, 14; 15. — ² Gal vi, 1. — ³ 2 Sent. dist. xxv, cap. 1.

CAPUT VII.

Cur homo non talis creatus qui nollet inquam peccare.

IX. Talem, inquam, faceret hominem, qui nollet omnino peccare. Ecce nos concedimus meliorem esse naturam, quam omnino peccare nolit; concedant et ipsi non esse malam naturam, quæ sic facta est, ut posset non peccare si nollet, et justam esse sententiam qua punita est, quæ voluntate non necessitate peccavit. Sicut ergo ratio vera docet meliorem esse naturam, quam prorsus nihil delectat illicitum: ita ratio vera nihilo minus docet etiam illam bonam esse, quæ habet in potestate illicitam delectationem, si extiterit, ita cohibere, ut non solum de cæteris licitis recteque factis, verumetiam de ipsius prave delectationis cohibitione lætetur. Cum ergo hæc natura bona sit, illa melior, cur illam solam, et non utramque potius faceret Deus? Ac per hoc qui parati erant de illa sola Deum laudare, uberius eum debent laudare de utraque. Illa quippe est in sanctis Angelis, hæc in sanctis hominibus. Qui autem sibi partes iniquitatis elegerunt, laudabilemque naturam culpabili voluntate depravarunt, non quia præcisi sunt, ideo creari minime deberunt. Habent enim et ipsi locum suum, quem in rebus impleant pro utilitate sanctorum. Nam Deus nec justitia cujusquam recti hominis eget, quanto minus iniquitate perversi?

CAPUT VIII.

Quare creati qui præsciebantur futuri mali.

X. Quis autem sobria consideratione dicat: Melius non crearet, quem præsciebat ex alterius iniquitate posse corrigi, quam crearet etiam quem præsciebat pro sua iniquitate debere damnari? Hoc est enim dicere melius non esse qui alterius malo bene utendo misericorditer coronaretur, quam esse etiam malum, qui pro suo merito juste puniretur. Cum enim ratio certa demonstrat duo quedam non æqualia bona, sed unum superius, alterum inferius, non intelligunt tardi corde cum dicunt: Utrumque tale esset, nihil se aliud dicere quam: Solum illud esset. At sic cum æquare volunt genera bonorum, numerum minuunt; et immoderate augendo unum genus, alterum tollunt. Quis autem hos audiret, si dicerent: Quoniam excellentior sensus est videndi quam audiendi, quatuor oculi essent, et aures non essent? Ita si excellentior est creatura illa rationalis, quæ sine ullius pœnæ comparatione, sine ulla superbia Deo subditur; aliqua vero in hominibus ita creata est, ut in se Dei beneficium non possit agnoscere, nisi alterius videndo supplicium, ut non altum sapiat, sed timeat¹; id est, non de se præfidat, sed confidat in Deum: quis recte intelligens dicat: Talis esset ista qualis illa, nec videat se nihil aliud dicere quam: Non esset ista, sed sola esset illa? Quod si inrudite atque insipienter dicitur, cur ergo non crearet Deus, etiam quos malos futuros esse præsciebat, volens ostendere iram et demonstrare poten-

¹ Rom. 12, 20.

tiam suam, et ob hoc sustinent in multa patientia vasa iræ¹, quæ perfecta sunt in perditionem, ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam? Sic enim qui gloriatur, non nisi in Domino gloriatur², cum cognoscit non suum, sed illius esse, non solum ut sit, verumetiam ut non nisi ab illo bene sibi sit, a quo habet ut sit.

XI. Nimis itaque importune dicitur: Non essent quibus Deus tantam beneficentiam misericordiæ suæ tribueret, si aliter esse non possent, nisi essent et hi, in quibus vindictæ justitiam demonstraret. Cur enim non utrique potius essent, quando in utrisque et bonitas Dei et æquitas jure prædicatur?

CAPUT IX³.

De eadem difficultate.

XII. At enim si Deus vellet, etiam isti boni essent⁴. Quanto melius hoc Deus voluit, ut quod velient essent: sed boni infructuose, mali autem impune non essent, et in eo ipso aliis utiles essent. Sed præsciebat quod eorum futura esset voluntas mala. Præsciebat sane, et quia falli non potest ejus præscientia, ideo non ipsius, sed eorum est voluntas mala. Cur ergo eos creavit, quos tales futuros esse præsciebat? Quia sicut prævidit quid mali essent facturi, sic etiam prævidit de malis factis eorum quid boni esset ipse facturus. Sic enim eos fecit, ut eis relinqueret unde et ipsi aliquid facerent, quo quidquid etiam culpa-

¹ Rom. ix, 22. — ² 2 Cor. x, 17. — ³ In editis caput ix incipit ad hæc verba: *Cur enim non utrique, etc.* — ⁴ 2 Sent. dist. xxv, cap. 1.

biliter eligerent, illum de se laudabiliter operantem invocarent. A se quippe habent voluntatem malam, ab illo autem et naturam bonam, et justam penam; sibi debitum locum, aliis exercitationis adminiculum et timoris exemplum.

CAPUT X.

Malorum voluntatem in bonum convertere potest Deus: quare non faciat.

XIII. Sed posset, inquit, etiam ipsorum voluntatem in bonum convertere, quoniam omnipotens est. Posset plane. Cur ergo non fecit? Quia noluit. Cur noluerit, penes ipsum est. Debemus enim non plus sapere quam oportet sapere¹. Puto autem paulo ante satis nos ostendisse non parvi boni esse rationalem creaturam, etiam istam quæ malorum comparatione cavet malum: quod genus bonæ creaturæ utique non esset, si omnium malas voluntates in bonum Deus convertisset, et nulli iniquitati penam debitam infligeret: ac sic non esset nisi solum illud genus, quod nulla vel peccati vel supplicii malorum comparatione proficeret. Ita velut aucta numerositate excellentioris generis, ipsorum generum bonorum numerus minueretur.

¹ Rom. xii, 3.

CAPUT XI.

Malorum poenis non indiget Deus, sed ex eis consulit bonorum salutem.

XIV. ERGO, inquit, est aliquid in operibus Dei, quod alterius malo indigeat, quo proficiat ad bonum? Ita-ne absurdum est et execrabilis sunt homines, nescio quo studio contentiones, ut non audiant vel videant quibusdam punitis, quamplurimi corrigantur? Quis enim paganus, quis Judæus, quis hæreticus non hoc in domo sua quotidie probet? Verum cum venitur ad disputationem inquisitionemque veritatis, nolunt advertere sensus suos homines, ex quo opere divinae providentiæ in eos venit imponendæ commotio disciplinæ: ut si non corriguntur qui puniuntur, eorum tamen exemplo cæteri metuant, valeantque ad eorum salutem justa perniciæ aliorum. Num enim malitiæ eorum vel nequitia Deus auctor est, de quorum iusta poena consulit, quibus hoc modo consulendum esse constituit? Non utique: sed cum eos vitis propriis malos futuros esse præsciret, non eos tamen creare destitit, utilitati deputans eorum, quos in hoc genere creavit, ut ad bonum proficere, nisi malorum comparatione, non possent. Si enim non essent, nulli rei utique prodesse. Parum-ne boni est actum ut sint, qui certe illi generi utiles sunt: quod genus quisquis non vult ut sit, nihil aliud agit, nisi ut ipse in eo non sit?

XV. « Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus¹; » prævidet bonos futuros, et creat; prævi-

¹ Pal. cx, 2.

det malos futuros, et creat: se ipsum ad fruendum præbens bonis, multa munerum suorum largiens et malis, misericorditer ignoscens, juste ulciscens; itemque misericorditer ulciscens, juste ignoscens: nihil metuens de cujusquam malitia, nihil indigens de cujusquam justitia: nihil sibi consulens nec de operibus honorum, et honis consulens etiam de poenis malorum. Cur ergo non permitteret tentari hominem illa tentatione probandum; vincendum, puniendum, cum superba concupiscentia propriæ potestatis quod conceperat pareret, suoque fetu confunderetur, justoque supplicio a superbiæ atque inobedientiæ malo posteros deterreret, quibus ea consecranda et annuntianda parabantur?

CAPUT XII.

Cur tentatio per serpentem fieri permissa.

XVI. Si autem quaeritur, cur potissimum per serpentem diabolus tentare permissus sit, jam hoc significandi gratia factum esse, quem non admoceat Scriptura tantæ auctoritatis, tantis Divinitatis documentis agens in prophetando, quantis effectis jam mundus impletus est? Non quod diabolus aliquid ad instructionem nostram significare voluerit, sed cum accedere ad tentandum non posset nisi permissus, num per aliud posset, nisi per quod permittebatur accedere? Quidquid igitur serpens ille significavit, ei providentiæ tribuendum est, sub qua et ipse diabolus suam quidem habet cupiditatem nocendi; facultatem autem non nisi quæ datur, vel ad subvertenda ac perdenda vasa iræ, vel ad humilianda sive probanda

vasa misericordiae. Natura itaque serpentis unde sit, novimus: produxit enim terra in verbo Dei omnia pecora, et bestias et serpentes¹; quae universa creatura habens in se animam vivam irrationalem, universae rationali creaturae sive bonae sive male voluntatis, lege divini ordinis subdita est. Quid ergo mirum si per serpentem aliquid agere permissus est diabolus, cum daemonia in porcos intrare Christus ipse permiserit²?

CAPUT XIII.

In Manichaeos qui diabolum in creaturis Dei censeri nolunt.

XVII. MAGIS de ipsa natura diaboli scrupulosius queri solet, quam totam quidam haeretici, offensi molestia male voluntatis ejus, alienare conantur a creatura summi et veri Dei, et alterum ei dare principium, quod sit contra Deum. Non enim valent intelligere omne, quod est, in quantum aliqua substantia est, et bonum esse, et nisi ab illo vero Deo, a quo omne bonum est, esse non posse: malam vero voluntatem inordinate moveri, bona inferiora superioribus praeponeudo; atque ita factam esse, ut rationalis creaturae spiritus, sua potestate propter excellentiam delectatus, tumesceret superbia, per quam caderet a beatitudine spiritalis paradisi, et invidentia contabesceret. In quo tamen bonum est hoc ipsum quod vivit, et vivificat corpus, sive aërium, sicut ipsius diaboli vel demonum spiritus, sive terrenum, sicut hominis anima, cujusvis etiam maligni atque perversi. Ita dum nolunt

¹ Gen. 1, 25. — ² Matth. viii, 32.

aliquid, quod Deus fecerit, propria voluntate peccare, ipsius Dei substantiam dicunt primo necessitate, et post inexpiabiliter voluntate corruptam atque perversam. Sed de istorum dementissimo errore alias jam diximus multa.

CAPUT XIV.

Causa ruinæ angelicæ. — Superbia, invidia.

XVIII. In hoc autem opere querendum est secundum sanctam Scripturam, quid de diabolo dicendum sit. Primo, utrum ab initio ipsius mundi sua potestate delectatus absisterit ab illa societate et charitate, qua beati sunt Angeli, qui fruuntur Deo; an aliquo tempore in sancto coetu fuerit Angelorum, etiam ipse pariter justus, et pariter beatus. Nonnulli enim dicunt ipsam ei fuisse casum a supernis sedibus, quod invident homini facta ad imaginem Dei. Porro autem invidia sequitur superbiam, non praecedit: non enim causa superbiendi est invidia, sed causa invidendi superbia. Cum igitur superbia sit amor excellentiae propriae, invidia vero sit odium felicitatis alienae, quid unde nascatur satis in promptu est. Amando enim quisque excellentiam suam, vel paribus invidet, quod ei coaequantur; vel inferioribus, ne sibi coaequantur; vel superioribus, quod eis non coaequetur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo quisque superbus est.

CAPUT XV.

Superbia et amor privatus fontes malorum. — Amores duo. — Civitates duae. — Opus de Civitate Dei pollicetur.

XIX. MENTO initium omnis peccati superbiam Scriptura definiit, dicens: « Initium omnis peccati superbia¹. » Cui testimonio non inconvenienter aptatur etiam illud, quod Apostolus ait: « Radix omnium malorum est avaritia²: » si avaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam suam, et quendam propriam rei amorem: cui sapienter nomen latina lingua indidit, cum appellavit privatum, quod potius a detrimento quam ab incremento dictum elucet. Omnis enim privatio minuit. Unde itaque vult eminere superbia, inde in angustias egestatemque contrahitur, cum ex communi ad propriam damno suo amore redigitur. Specialis est autem avaritia, quae usitatus appellatur amor pecuniae. Cujus nomine Apostolus per speciem genus significans, universalem avaritiam volebat intelligi dicendo: « Radix omnium malorum est avaritia. » Hac enim et diabolus cecidit, qui utique non amavit pecuniam, sed propriam potestatem. Proinde perversus sui amor privat sancta societate turgidum spiritum, eumque coaretat miseria jam per iniquitatem satuari cupientem. Hinc alio loco cum dixisset: « Erunt enim homines mines se ipsos amantes³: » continuo subiecit, « Amatores pecuniae, » ab illa generali avaritia cujus super-

¹ Eccli. x, 15. — ² Tim. vi, 10. — ³ 2 Tim. iii, 2.

bia caput est, ad hanc specialem descendens quae propria hominum est. Neque enim essent etiam homines amatores pecuniae, nisi eo se putarent excellentiores, quo ditiores. Cui morbo contraria charitas non quaerit quae sua sunt⁴, id est, non privata excellentia letatur: merito ergo et non inflatur.

XX. Hi duo amores, quorum alter sanctus est, alter immundus; alter socialis, alter privatus; alter communi utilitati consulens propter supernam societatem, alter etiam rem communem in potestatem propriam redigens propter arrogantem dominationem; alter subditus, alter aemulus Deo; alter tranquillus, alter turbulentus; alter pacificus, alter seditiosus; alter veritatem laudibus errantium praefers, alter quoquo modo laudis avidus; alter amicalis, alter invidus; alter hoc volens proximo quod sibi, alter subjicere proximum sibi; alter propter proximi utilitatem regens proximum, alter propter suam; praecesserunt in Angelis, alter in bonis, alter in malis; et distinxerunt conditas in genere humano civitates duas, sub admirabili et ineffabili providentia Dei, cuncta quae creata sunt administrantis et ordinantis, alteram justorum, alteram iniquorum. Quarum etiam quadam temporali commixtione peragitur saeculum, donec ultimo iudicio separentur, et altera conjuncta Angelis bonis in rege suo vitam consequatur aeternam, altera conjuncta angelis malis in ignem cum rege suo mittatur aeternum. De quibus duabus civitatibus latius fortasse alio loco, si Dominus voluerit, disseremus.

⁴ Cor. xiii, 5.

CAPUT XVI.

Diabolus quandonam lapsus sit.

XXI. QUANDO ergo dejecerit superbia diabolum, ut naturam suam bonam prava voluntate perverteret, Scriptura non dicit: ante tamen factum fuisse, et ex hac eum homini invidisse, ratio manifesta declarat. In promptu est enim omnibus hæc intuentibus, non ex invidentia superbiam nasci; sed ex superbia potius invidentiam. Non autem frustra putari potest, ab initio temporis diabolum superbia occidisse¹, nec fuisse ullum antea tempus, quo cum Angelis sanctis pacatus vixerit et beatus; sed ab ipso primordio creaturæ a suo Creatore apostatasse; ut illud quod Dominus ait: « Ille homicida erat ab initio, et in » veritate non stetit², » utrumque ab initio intelligamus, non solum quod homicida fuit, sed etiam quia in veritate non stetit. Et homicida quidem ab illo initio, ex quo homo potuit occidi, non autem potuit occidi, antequam esset qui occideretur. Ab initio ergo homicida diabolus; quia ipse occidit hominem primum, ante quem nullus hominum fuit. In veritate autem non stetit, et hoc ab initio et quo ipse creatus est, qui staret, si stare voluisset.

¹ 2 Sent. dist. II, cap. Pataverunt. — 2 Joan. VII, 44.

CAPUT XVII.

An beatus fuerit diabolus ante peccatum.

XXII. QUOMODO enim duxisse etiam vitam beatam inter beatos Angelos credi potest, qui futuri sui peccati atque supplicii, id est, desertionis et ignis æterni præsciis non fuit? Si præsciis non fuit, merito quaeritur cur non fuerit? Neque enim sancti Angeli æternæ suæ vitæ ac beatitudinis incerti sunt. Nam quomodo beati, si incerti? An dicemus hoc Deum diabolo revelare noluisse, cum adhuc esset Angelus bonus, vel quid facturus, vel quid passurus esset; cæteris vero hoc revelasse quod essent in æternum in ejus veritate mansuri? Quod si ita est, ideo jam non æqualiter beatus, imo jam nec plane beatus fuit, quandoquidem plane beati de sua beatitudine certi sunt, ut eam nullus perturbet metus. Quo autem malo merito ita discernebatur a cæteris, ut ei Deus nec ea quæ ad ipsum pertinerent, futura revelaret? Numquid ille prius ultor, quam iste peccator? Absit. Neque enim Deus damnat innocentes. An forte ex alio genere Angelorum fuit, quibus Deus non dedit vel de se ipsis præscientiam futurorum? Qui quonam modo beati possint esse non video, quibus incerta est ipsa sua beatitudo. Nam et hoc quidam senserunt, non fuisse diabolum in illa sublimi natura Angelorum, quæ supercælestis est; sed in eorum qui aliquanto inferius in mundo facti sunt, et per sua officia distributi. Tales enim fortasse posset aliquid etiam illicitum delectare; quam tamen delectationem si peccare nolent, libero arbitrio cohiberent; sicut homo, maxime ille primus, qui

peccati penam nondum habebat in membris, quandoquidem et ipsa a sanctis viris Deo subditis per ejus gratiam pietate superatur.

CAPUT XVIII:

Homo ante peccatum quomodo beatus fuerit.

XXIII. PORRO ista questio de beata vita, utrum eam quisquam jam habere dicendus sit, cui incertum est utrum secum permansura sit, an ei miseria quandoque succedat, potest et de ipso primo homine oriri. Nam si futuri sui peccati præscijs erat divinæque vindictæ, beatus esse unde poterat? Ergo erat in paradiso non beatus. Sed enim non erat futuri peccati sui præscijs? Ergo per hanc ignorantiam aut ejusdem beatitudinis incertus; et quomodo jam vere beatus? Aut falsa spe certus, non scientia; et quomodo non stultus?

XXIV. Sed tamen hominis adhuc in corpore animali constituti, cui obedienter viventi dandum adhuc esset Angelorum consortium, et mutatio corporis ex animali in spiritale, possumus intelligere beatam vitam secundum quandam modum, etiamsi non erat præscijs futuri sui peccati. Neque enim et illi præsci fuerunt, quibus Apostolus dicit: « Vos qui spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, intendens te ipsum, ne et tu tenaris ». Non absurde tamen, nec improbe dicimus beatos jam fuisse hoc ipso, quod spiritales essent, non corpore, sed justitia fidei, spe gaudentes, in tribulatione patientes. Quanto magis ergo, et ampliore modo beatus

¹ Gal. vi, 1. — ² Rom. xii, 12.

erat homo in paradiso ante peccatum, quamvis incertus futuri sui casus, qui spe ita gaudebat propter præmium future commutationis, ut nulla esset tribulatio, cui tolerandæ patientia militaret. Quamvis enim non vana presumptione de incerto certus velut stultus, sed spe non infidelis, antequam apprehenderet illam vitam, ubi certissimus ipsius æternæ vitæ suæ futurus esset, posset exultare, quemadmodum scriptum est, cum tremore¹; et hac exultatione multo abundantius in paradiso, quam sancti in his terris, beatus esse, modo quodam inferiore quam in illa vita æterna sanctorum supercoelestiumque Angelorum, non tamen nullo.

CAPUT XIX.

Angelorum conditio.

XXV. DICERE autem de aliquibus Angelis, quod in suo quodam genere beati esse possint, future suæ iniquitatis et damnationis, vel certe perpetuæ salutis incerti, quibus nec spes subesset, quod aliquando et ipsi aliqua in melius mutatione certi de hac re futuri essent, vix ferenda præsumptio est: nisi forte et hoc dicatur, illa creatos istos Angelos mundanis ministeriis distributos sub aliis sublimioribus et beatoribus, ut pro recte gestis præposituris suis accipiant illam vitam beatam ac sublimiorem, de qua possint esse certissimi, cujus utique spe gaudentes possint non incongrue dici jam beati. Ex quorum numero si diabolus cecidit cum sociis iniquitatis suæ, simile est hoc ei quod cadunt a justitia fidei etiam homines, simili super-

¹ Psal. ii, 12.

bia prævaricati, vel se ipsos seducentes, vel illi seductori consentientes.

XXVI. Sed asserant hæc duo genera bonorum Angelorum qui potuerint, unum supercelestium, in quibus nunquam fuit qui cadendo diabolus factus est; alterum autem mundanorum, in quibus fuit: mihi autem fateor unde hoc secundum Scripturas asseram, non interim occurrit, sed coarctatus quæstione illa, qua queritur, utrum sui casus præsciis, antequam caderet, fuerit, ne suæ beatitudinis incertos esse vel aliquando fuisse Angelos dicerem, non sine causa putari posse dixi diabolum ab ipso creaturæ, hoc est, ab ipso vel temporis, vel suæ conditionis initio cecidisse, nec aliquando in veritate stetisse.

CAPUT XX.

Opinio de diabolo creato in malitiâ.

XXVII. Unde nonnulli eum non in hæc malitiam libero voluntatis arbitrio esse deflexum, sed in hæc omnino creatum putant, quamvis a Domino Deo summo et vero naturarum omnium creatore: adhibentque testimonium de libro Job: quoniam ibi scriptum est, cum de illo sermo esset: «Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit ut illudatur ab Angelis ejus¹:» cui sententiæ congruit quod in Psalmo scriptum est: «Draco hic quem finxisti ad illudendum ei²:» nisi quod hic: «Quem finxisti,» dixit? Non autem sicut ibi: «Hoc est initium figmenti Domini:» tanquam in initio eum ita finxisset

¹ Job. xi, 14, juxta 12x. — ² Psal. cxi, 26.

ut malus, ut invidus, ut seductor, ut omnino diabolus esset, non voluntate depravatus, sed ita creatus.

CAPUT XXI.

Refellitur hæc opinio.

XXVIII. Hæc opinio quomodo non sit adversa ei, quod scriptum est: «Fecit Deus omnia bona valde¹,» quamvis conentur ostendere; nec insulse etiam vel inerudite asseratur, non tantum conditione prima, sed etiam nunc depravatis tot voluntatibus, in summa tamen omnia quæ creata sunt, id est, universam omnino creaturam bonam esse valde, non quod boni sint in ea mali, sed quod non efficiant malitia sua, ut sub Dei administratoris imperio, virtute, sapientia, decus et ordo universitatis aliqua ex parte turpetur sive turbetur, cum suis quibusque voluntatibus etiam malis, tribuantur certi et congrui limites potestatum et pondera meritorum, ut etiam cum ipsis convenienter justeque ordinatis universitas pulchra sit: tamen quia cuilibet occurrit, et verum est atque manifestum, justitiæ ipsi esse contrarium, ut nullo præcedente merito, hoc ipsum in quoquam Deus damnet quod in eo ipse creaverit, certaque et evidens damnatio diaboli et Angelorum ejus ex Evangelio recitatur, ubi se dicturum Dominus prænantiauit eis, qui a sinistris sunt: «Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus²:» nullo modo in eo naturam, quam Deus creavit, sed malam propriam voluntatem poena ignis æterni plectendam esse credendum est.

¹ Gen. i, 31. ² Sent. diat. iii, cap. Ideoque. — ³ Matth. xxv, 41.

CAPUT XXII.

Opinionis ejusdem fundamenta convelluntur.

XXIX. Nec ejus naturam esse significatam quod dictum est: « Hoc est initium figmenti Domini, quod fecit, » ut illudatur ab Angelis ejus; » sed vel corpus aërium, quod tali voluntati congruenter aptavit; vel ipsam ordinationem; in qua eum fecit etiam nolentem utilem bonis; vel quod præsciens eum propria voluntate malum futurum, fecit eum tamen, non abstinens bonitatem suam in præbenda vita atque substantia futuræ etiam noxiæ voluntati, simul prævidens quanta de illo bona esset sua mirabili bonitate ac potestate facturus. Initium autem figmenti Domini dictus est, quod fecit, ut illudatur ab Angelis ejus, non quia ipsum primitus condidit, vel initio malum condidit; sed quia cum sciret eum ad hoc propria voluntate malum futurum ut bonis noceret, creavit eum ad hoc ut de illo bonis ipse prodesset. Hoc est enim, ut illudatur ab Angelis ejus; quoniam sic illuditur, cum sanctis præsent tentationes ejus, quibus eos depravare conatur, ut malitia, in qua ipse esse voluit, eo nolente sit utilis servis Dei; quia hoc prævidens eum finxit. Ideo initium ad illudendum, quia et mali homines vasa ejusdem diaboli, et tanquam capitis corpus, quos nihilominus Deus malos futuros prævidens, creavit tamen ad utilitatem sanctorum, similiter illudantur, cum et ipsi nocere volentibus, præstatur sanctis ex eorum comparatione cautela, et pia sub Deo humilitas et intelligentia gratiæ, et exercitatio ad tolerandos malos, et probatio ad

diligendos inimicos. Sed ille est initium figmenti, quod sic illuditur, quia præcedit istos et temporis antiquitate, et principatu malitiæ. Hoc autem illi Deus per sanctos Angelos facit, illo opere providentiæ, quo creatas naturas administrat, subdens videlicet angelos malos Angelis bonis, ut malorum improbitas, non quantum nititur, sed quantum sinitur, possit: nec tantum angelorum malorum, verum et hominum, donec etiam ista justitia, qua vivitur ex fide¹, que nunc patienter in hominibus exercetur, convertatur, in judicium², ut possint et ipsi non solum duodecim tribus Israël³, sed etiam Angelos judicare⁴.

CAPUT XXIII.

Ut intelligendum est diabolum in veritate nunquam stetitisse.

XXX. Quoniam ergo putatur nunquam diabolus in veritate stetitisse, nunquam cum Angelis beatam duxisse vitam, sed ab ipso suæ conditionis initio cecidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus a bono Deo creatus putetur; alioquin non ab initio cecidisse diceretur: neque enim cecidit, si talis est factus⁵. Sed factus continuo se a luce veritatis avertit, superbia tumidus, et propriæ potestatis delectatione corruptus; unde beatæ atque angelicæ vitæ dulcedinem non gustavit, quam non utique acceptam fastidivit, sed nolendo accipere deseruit, et amisit. Proinde nec sui casus præsciens esse potuit; quoniam sapientia pietatis est fructus. Ille autem continuo impius, consequenter et mente cre-

¹ Rom. 1, 17. — ² Psal. xcvi. 15. — ³ Matth. xix. 28. — ⁴ 1 Cor. vi. 3. — ⁵ Joan. viii. 44.

cus, non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acceperat, si subdi voluisset Deo: quod profecto quia noluit, et ab eo quod accepturus erat cecidit, et potestatem illius sub quo esse noluit, non evasit: factumque in illo est pondere meritorum, ut nec justitiæ possit lumine delectari, nec ab ejus sententia liberari.

CAPUT XXIV.

De corpore mystico diaboli intelligendum esse illud: Quomodo cecidit Lucifer, etc. — Corpus Christi. — Corpus diaboli.

XXXI. Quon ergo per Isaiam prophetam in eum dicitur: « Quomodo cecidit de caelo Lucifer mane oriens, » contritus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes. » Tu autem dixisti sensu tuo: In caelum ascendam, super sidera caeli ponam thronum meum, sededo in monte excelso super montes excelsos qui sunt ad Aquilonem, » ascendam super nubes, ero similis Altissimo: nunc autem ad inferos descendes¹, » et cætera, quæ in figura regis velut Babylonis in diabolum dicta intelliguntur, plura in ejus corpus conveniunt, quod etiam de humano genere congregat: et in eos maxime qui ei per superbiam coherent, apostatando a mandatis Dei. Sicut enim qui erat diabolus homo dictus est, ut in Evangelio: « Inimicus homo hoc fecit²; » ita qui homo erat diabolus dictus est, ut rursus in Evangelio: « Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est³? » Et sicut corpus Christi quod est Ecclesia, dicitur Christus, sicut

¹ Isai. xiv, 12-15. — ² Matth. xvi, 28. — ³ Joan. vi, 70.

illud est: « Vos Abrahamæ semen estis¹, » cum paulo superioris dixisset: « Abrahamæ dictæ sunt promissiones et semini » ejus, non dicit: Et seminibus, tanquam in multis, » sed tanquam in uno: Et semini tuo quod est Christus². » Et iterum: « Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint » multa, unum est corpus, ita et Christus³. » Eo modo etiam corpus diaboli, cui caput est diabolus, id est, ipsa impiorum multitudo, maximeque eorum, qui a Christo vel de Ecclesia sicut de caelo decidunt, dicitur diabolus, et in ipsum corpus figurate multa dicuntur, quæ non tam capiti quam corpori membrisque conveniant. Itaque Lucifer qui mane oriebatur et cecidit, potest intelligi apostatarum genus vel a Christo, vel ab Ecclesia; quod ita convertitur ad tenebras, qui convertuntur ad Deum, a tenebris quemadmodum qui convertuntur ad Deum, a tenebris ad lucem transeunt, id est, qui fuerunt tenebræ lux fiunt.

CAPUT XXV.

De eodem corpore diaboli dictum esse illud: Tu es signaculum, etc. — Paradisus Ecclesia.

XXXII. ITEM in figura principis Tyri per Ezechielem prophetam in diabolum dicta intelliguntur: « Tu es » signaculum similitudinis et corona decoris, in deliciis » paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso ornatus es¹, » et cætera quæ non tam in ipsum principem spiritum nequitiae, quam in corpus ejus dicta conveniunt. Paradisus enim dicta est Ecclesia, sicut legitur in Cantico Cantico-

¹ Gal. ii, 20. — ² Ibid. 16. — ³ 1 Cor. xii, 12. — ⁴ Ezech. xxxviii, 12.

rum : « Hortus conclusus, fons signatus, puteus aque
 » vivæ; paradus cum fructu pomorum¹. » Inde ceci-
 derunt vel aperta et corporali separatione omnes hære-
 tici : vel occulta et spiritali, quamvis in ea corporaliter
 esse videantur, omnes conversi ad vomitum suum², cum
 post remissionem omnium peccatorum paululum ambu-
 lassent in via justitiæ, in quibus facta sunt posteriora
 deteriora prioribus, et quibus expediebat non cognoscere
 viam justitiæ quam cognoscentibus retrorsum reflecti a
 tradito sibi sancto mandato. Hanc pessimam generatio-
 nem Dominus describit, cum dicit spiritum nequam exire
 ab homine, et cum aliis septem redire, et in domo quam
 mundatam jam invenerat, inhabitare, ut sint novissima
 hominis illius pejora prioribus³. Tali enim generi homi-
 num, quod jam factum est corpus diaboli, possunt hæc
 verba congruere : « A die, qua creatus es, tu cum cherub,
 » id est, cum sede Dei, quæ interpretatur multiplicata
 » scientia. Et posuit te in monte sancto Dei, hoc est, in
 » Ecclesia, unde est : Et exaudivit me de monte sancto
 » suo⁴. Fuisti in medio lapidum flammeorum, id est,
 » sanctorum spiritu serventium lapidum vivorum. Am-
 » bulasti sine vitio tu in diebus tuis, ex quo die creatus
 » es tu, donec inventa sunt delicta tua in te⁵. » Possunt
 diligentius ista tractari, ut fortassis ostendatur non solum
 et hunc intellectum esse in his verbis posse, sed omnino
 alium esse non posse.

¹ Cant. iv, 12. — ² Prov. xxvi, 11, et 5 Petr. ii, 22. — ³ Matth. xv, 44.
 — ⁴ Psal. m, 5. — ⁵ Ezech. xviii, 14, et seqq.

CAPUT XXVI.

Conclusio de diaboli conditione et lapsu.

XXXIII. VERUM quia longum est, et alium sermonem
 exigit eidem tantum questioni deputatum, nunc sufficiat
 ista complexio, aut ab initio conditionis suæ diabolus a
 beatitudine, quam, si voluisset, percepturus fuerat, impia
 superbia cecidisse; aut alios esse Angelos inferioris minis-
 terii in hoc mundo, inter quos secundum eorum quam-
 dam non præciam beatitudinem vixerat, et a quorum
 societate cum sibi subditis angelis suis tanquam archan-
 gelus cecidit per superbam impietatem; si hoc ullo modo
 asseri potest, quod mirum si potest : aut certe rationem
 requirendam, quemadmodum omnes sancti Angeli, si
 inter illos aliquando pariter beatus cum suis angelis dia-
 bolus vixit, nondum habuerint etiam ipsi certam præ-
 scientiam perpetuæ felicitatis suæ, sed eam post casum
 ejus acceperint : aut quo merito ante suum peccatum dia-
 bolus cum sociis suis a cæteris Angelis discretus fuerit,
 ut ipse sui casus futuri esset ignarus, illi autem certi per-
 mansiois suæ : dum tamen et peccatores angelos minime
 dubitemus detrusos tanquam in carcerem caliginis hujus
 aëris circa terras¹, secundum apostolicam fidem, in judi-
 cio puniendos servari²; et in illa superna beatitudine
 sanctorum Angelorum non esse incertam vitam eternam,
 nec nobis secundum Dei misericordiam et gratiam et fide-
 lissimam pollicitationem incertam futuram, cum fuerimus
 eis post resurrectionem et istorum mutationem corporum

¹ 2 Sent. dist. vi, cap. Non enim. — ² Petr. ii, 4.

copulati. Ad hanc enim spem vivimus, et ejus promissionis gratia recreamur. Quidquid autem etiam de diabolo dici potest, cur eum Deus creaverit, cum talem præsciret futurum, et cur omnipotens ejus voluntatem non convertat in bonum, secundum ea quæ disseruimus, cum de malis hominibus similiter quaereremus, sive intelligatur, sive credatur, sive quid melius inveniri potest, inveniat.

CAPUT XXVII.

De tentatione diaboli per serpentem.

XXXIV. An illo ergo cujus super omnia, quæ creavit, summa potestas est, per Angelos sanctos a quibus illuditur diabolus, cum et de ipsius malevolentia consultitur Ecclesie Dei, non est permissus tentare feminam nisi per serpentem, nec virtum nisi per feminam: sed in serpente ipse locutus est, utens eo velut organo, movensque ejus naturam eo modo quo movere ille, et moveri illa potuit, ad exprimendos verborum sonos et signa corporalia, per quæ mulier suadentis intelligeret voluntatem. In ipsa vero muliere, quia illa rationalis creatura erat, quæ motu suo posset uti ad verba faciendâ, non ipse locutus est, sed ejus operatio atque persuasio: quamvis occulto instinctu adjuvaret interius, quod exterius egerat per serpentem. Quod quidem si solo instinctu occultius ageret, sicut egit in Juda ut traderet Christum¹, posset efficere in anima superbo amore suæ potestatis inducta: sed sicut jam dixi, tentandi voluntatem habet diabolus, in potestate autem nec ut faciat habet, nec quomodo faciat. Quia permissus

¹ Joan. xiii. 2.

est ergo, tentavit, et quomodo permissus est, ita tentavit: cui autem generi hominum prodesset quod faciebat, neque sciebat, neque volebat, et eo ipso illudebatur ab Angelis.

CAPUT XXVIII.

An serpens verba prolata intellexerit.

XXXV. Non itaque serpens verborum sonos intelligebat, qui ex illo fiebant ad mulierem. Neque enim conversa credenda est anima ejus in naturam rationalem: quandoquidem nec ipsi homines, quorum rationalis natura est, cum dæmon in eis loquitur ea passione, cui exorcista requiritur, sciunt quid loquantur: quanto minus ille intellexerit verborum sonos, quos per eum et ex eo diabolus illo modo faciebat, qui hominem loquentem non intellexeret, si eum a diabolica passione immunis audiret. Nam et quod putantur audire et intelligere serpentes verba Marsorum, ut eis incantantibus prosiliant plerumque de latebris, etiam illic diabolica vis operatur, ad cognoscendam ubique providentiam, quam rem eam rei naturali ordine subjiciat, et quid etiam voluntatibus malis sapientissima potestate permittat, ut hoc magis habeat usus, serpentes moveri carminibus hominum, quam ullum aliud genus animantium. Etiam hæc enim non parva testatio est, naturam primitus humanam serpentis seductam esse colloquio. Gaudent enim dæmones hanc sibi potestatem dari, ut ad incantationem hominum serpentes moveant, ut quolibet modo fallant quos possunt. Hoc autem permittuntur ad primi facti memoriam commendandam, quod sit eis quedam cum hoc genere familiaritas. Porro

ipsum primum factum ad hoc permissum est, ut per naturam serpentis significaretur generi hominum, cui erudiendo hæc gesta conscribi oportebat, omnis diabolica tentationis similitudo: quod apparebit, cum in serpente proferri coeperit divina sententia.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

CAPUT XXIX.

Serpens cur dictus prudentissimus. 777

XXXVI. « PRAVIDUS prudentissimus omnium bestiarum, » Hoc est, astutissimus, ita dictus est serpens propter astutiam diaboli, quæ in illo et de illo agebat dolum, quemadmodum dicitur prudens vel astuta lingua, quam prudens vel astutus movet ad aliquid prudenter astuteque suadendum. Non enim est hæc vis seu virtus membri corporalis, quod vocatur lingua, sed utique mentis quæ utitur ea. Ita etiam dictus est stylus mendax scribarum: neque enim esse mendacem pertinet, nisi ad viventem atque sentientem; sed stylus mendax dictus est, quod per eum mendax mendaciter operetur; quemadmodum si et iste serpens mendax diceretur, quod eo diaboli tanquam stylo mendaciter uteretur.

XXXVII. Hoc ideo commendandum putavi, ne quisquam existimans animantia rationis expertia humanum habere intellectum, vel in animal rationale repente mutari, seducatur in illam opinionem ridiculam et noxiam revolutionis animarum vel hominum in bestias, vel in homines bestiarum¹. Si ergo locutus est serpens homini, sicut asina, in qua sedebat Balaam², locuta est homini,

¹ 2 Sent. dist. xxi, cap. 2. — ² Num. xxi, 28.

nisi quod illud fuit opus diabolicum, hoc angelicum. Habent enim quedam boni et mali angeli opera similia, sicut Moyses et magi Pharaonis³. Verum in his etiam boni Angeli potentiores sunt, nec mali angeli etiam talium operum quidquam possunt, nisi quod per bonos Angelos permiserit Deus, ut retribatur unicuique secundum eorum ejus, vel secundum gratiam Dei, utrumque juste ac benigne per altitudinem divitiarum sapientiæ Dei⁴.

CAPUT XXX.

Colloquium serpentis cum muliere. — Oblivio præcepti Domini.

XXXVIII. « DIXIT ergo serpens mulieri: Quid, quia » dixit Deus: Non edatis ab omni ligno paradisi? Et dixit » mulier serpenti: A fructu ligni quod est in paradiso » edemus: de fructu autem ligni, quod est in medio » paradisi, dixit Deus: Non edetis ex eo, neque tangetis » illud, ne moriamini⁵. » Ideo prius interrogavit serpens et respondit hoc mulier, ut prævaricatio esset inexcusabilis, neque ullo modo dici posset id, quod præceperat Deus, oblitam fuisse mulierem. Quanquam et oblitio præcepti, maxime unius et tam necessarii, ad maximam culpam damnabilis negligentia pertineret: veram tamen evidentior ejus transgressio est, cum memoria retinetur, et tanquam in illo Deus assistens præsensque contemnitur. Unde necessarium fuit, eum in Psalmo diceretur: « Et » memoria retinentibus mandata ejus, » addere, » ut faciant ea⁶. Multi enim retinent memoria, ut contem-

¹ Exod. vii, 11. — ² Rom. xi, 33. — ³ Gen. xi, 1-4. — ⁴ Psal. cx, 18.

nant ea, prevaricationis majore peccato, ubi oblivionis nulla est excusatio.

XXXIX. « Dixit ergo serpens mulieri: Non morte moriemini. Sciebat enim Deus quoniam quo die manducaveritis de eo, adaperientur vobis oculi, et eritis sicut dii cognoscentes bonum et malum. » Quando his verbis crederet mulier a bona atque utili re divinitus sefuisse prohibita, nisi jam inesset menti amor ille propriae potestatis, et quedam de se superba praesumptio, quae per illam tentationem fuerat convincenda et humilianda? Denique verbis non contenta serpentis consideravit lignum¹, « Viditque bonum ad escam, et decorum ad aspectum, » et non credens posse inde se mori, arbitrator quod putaverit Deum alicujus significationis causa dixisse: « Si manducaveritis, morte moriemini; » atque ideo sumpsit de fructu ejus, et manducavit, et dedit etiam viro suo secum: fortassis etiam cum verbo suasorio, quod Scriptura tacens intelligendum relinquit. An forte nec suaderi jam opus erat viro, quando illam eo cibo mortuam non esse cernebat?

CAPUT XXXI.

Ad quid aperti oculi Adami et Euae.

XI. « Ergo ederunt, et aperti sunt oculi amborum. Quo nisi ad invicem concupiscendum, ad peccati pornam carnis ipsius morte conceptam; ut jam esset corpus non animale tantum², quod poterat, si obedientiam conservarent, in meliorem spiritalemque habitum sine morte

¹ 2. Sent. dist. xxv. cap. 1. — ² 1. Gen. xv. 44. — 1. ad Cor. xv. 50.

mutari, sed jam corpus mortis, in quo lex in membris repugnaret legi mentis¹. Neque enim clausis oculis facti erant, et in paradiso deliciarum caeci palpantesque oberabant, ut vitium lignum etiam nescientes attingerent, palpantesque fructus prohibitos ignorando decerperent. Quomodo autem animalia et volatilia adducta sunt ad Adam, ut videret quid ea vocaret², si non videbat? Et quomodo ipsa mulier ad virum adducta est, quando facta est, ut de illa, quam non videbat, diceret: « Hoc nunc os est de ossibus meis, et caro de carne mea³, » et cetera? Postremo quomodo vidit mulier quia bonum est lignum in escam⁴, et quia placet oculis ad videndum, et decorum est cognoscere, si eorum clausi erant oculi?

XLI. Nec tamen ideo propter unius verbi translationem totum figurate accipiendum est. Viderit enim quemadmodum dixerit serpens: « Aperientur vobis oculi. » Hoc enim cum scriptor libri dixisse narravit; in qua vero significatione vel sententia dixerit, lectori considerare permisit. Hoc autem quod scriptum est: « Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt quia nudi erant, » ita scriptum est, quemadmodum omnia quae gesta narrantur, nec tamen ideo in allegoricam narrationem nos debent ducere. Neque enim et Evangelista narrator dicta cujusquam figurata ex ejus persona inserebat, ac non ex persona sua quae fuerant gesta narrabat, cum diceret de illis duobus, quorum unus erat Cleophas, quod cum fregisset eis Dominus panem, aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum quem per viam non cognoverant⁵: non utique clausis oculis ambulantes, sed eum cognoscere non valentibus. Sicut ergo ibi, sic nec isto loco narratio figurata est, quamvis translato verbo Scriptura usa sit, ut apertos di-

¹ Rom. vii. 23. — ² Gen. ii. 19. — ³ Ibid. 22. — ⁴ Id. iii. 6. — ⁵ Luc. xvi. 31.

ceret oculos, qui et antea patebant. Apertos utique ad aliquid intuentium et cogitandum, quod antea nunquam adverterint. Ubi enim ad transgrediendum præceptum auidæ curiositas mota est, avida experiri latentia, quidnam factis vetito sequeretur, et noxia libertate habenas prohibitionis rumpere delectata, probabilius existimans non esse mortem, quam timuerant, securam. Tale quippe pomum credendum est fuisse in illa arbore, ejus generis pomum jam in aliis arboribus innoxia senserat: unde magis crediderunt Deum posse peccantibus facile ignoscere, quam patienter tolerare non cognoscere quidnam esset, vel cur eos inde cibum sumere vetuisset. Mox ut ergo præceptum transgressi sunt, intrinsecus gratia deserente omnino nadati, quam typho quodam et superbo amore suæ potestatis offenderant, in sua membra oculos injecerunt, eaque motu eo, quem non noverant, concupiverunt. Ad hoc ergo aperti sunt oculi, ad quod antea non patebant, quamvis ad alia pateant.

CAPUT XXXII.

Mortalitatis et libidinis origo. — Ficulnea succentoria.

XLII. Hæc mors ea die accidit, qua factum est quod Deus vetuit. Amisso quippe statu mirabili, corpus ipsam cui status etiam de ligno vitæ virtutis mystica præhebatur, per quem nec morbo tentari, nec mutari ætate potuissent, ut hoc in eorum carne, quamvis adhuc animali et in melius postea commutanda, jam tamen significaretur per escam ligni vitæ, quod ex ipso spiritali alimento sapientiæ, cujus sacramentum illud lignum erat, fit in Angelis per

æternitatis participationem, ut in deterior non mutentur: hoc ergo amisso statu corpus eorum duxit morbidam et mortiferam qualitatem, que inest etiam pecorum carni, ac per hoc etiam eundem motum quo fit in pecoribus concumbendi appetitus, ut succedant nascentia morientibus: sed tamen etiam in ipsa jam poena suæ generositatis index anima rationalis bestialem motum in membris suæ carnis crubuit, eique incussit pudorem, non solum quia hoc ibi sentiebat, ubi nunquam antea tale aliquid senserat, verum etiam quod ille pudendus motus de præcepti transgressione veniebat. Ibi enim sensit, qua prius gratia vestiretur, quando in sua nuditate nihil indecens patiebatur. Ibi completum est: « Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem; avertisti autem faciem tuam, et factum sum conturbatus¹. » Denique illa conturbatione ad folia ficulnea cucurrerunt, succentoria censuerunt, et quia glorianda deseruerant, pudenda texerunt. Nec arbitror eos cogitasse aliquid in illis foliis, quod talibus congrueret: contegi jam membra prurientia, sed occulto instinctu ad hoc illa conturbatione compulsi sunt, ut etiam talis poenæ suæ significatio a nescientibus fieret, quæ peccatorum facta convinceret, et doceret scripta lectorem.

CAPUT XXXIII.

Vox Dei ambulantis in paradiso.

XLIII. « Et audierunt vocem Domini Dei ambulantis in paradiso ad vesperam². » Ea quippe hora tales jam convenerat visitare, qui defecerant a luce veritatis. For-

¹ Psal. xxxi, 8. — ² Gen. iii, 8.

scuratam est insipiens cor eorum¹. Se quippe dixerunt esse sapientes in abundantia sua, et illo avertente faciem, stulti facti sunt. Quod enim jam ipsos pudebat erga se ipsos, unde sibi et succinctoria fecerant, multo vehementius ab illo etiam sic succincti videri verebantur, qui tanquam familiari temperamento ad eos videndos per creaturam visibilem velut humanos oculos afferebat. Si enim propterea sic apparebat, ut homines tanquam cum homine loquerentur, quemadmodam Abraham ad quercum Mambre², illa ipsa prope amicitia pudore onerabat post peccatum, quae fiduciam dabat ante peccatum, nec jam illam nuditatem audebant ostendere talibus oculis, quae displicebat et suis.

CAPUT XXXV.

Excusationes Adami et Evae.

XLVII. Dominus ergo volens jam peccatores more justitiae interrogatos punire amplius quam erat illa poena, de qua jam cogebantur erubescere: « Quis nuntiavit, inquit, tibi quia nudus es, nisi a ligno quod praeceperam tibi tantum ne ex eo manducares, ab eo edisti? » Hinc enim mors concepta, propter Dei sententiam, qui sic fuerat comminatus, fecit adverti concupiscentialiter membra, ubi dicti sunt aperti oculi, et secutum est quod puderet. « Et dixit Adam: Mulier quam dedisti mecum, haec mihi dedit a ligno, et edi³. » Et superbia! numquid dixit: Peccavi? Habet confessionis deformitatem, et non habet

¹ Rom. 1, 21, et Ephes. 1, 18. — ² Gen. xviii, 1. — ³ Id. iii, 11. — ⁴ Ibid. 12.

confessionis humilitatem. Ad hoc ista conscripta sunt, quia et ipse interrogationes nimirum ad hoc factae sunt, ut et veraciter et utiliter scriberentur; quia si mendaciter, non utique utiliter: ut adversarius, quo morbo superbia laborent homines hodie, non nisi in Creatorem conantes referre si quid egerint mali, cum sibi velint tribui si quid egerint boni. « Mulier, inquit, quam dedisti mecum, » id est, quam dedisti ut esset mecum; « haec mihi dedit a ligno, et edi: » quasi ad hoc data sit, ut non ipsa potius obediret viro, et ambo Deo.

XLVIII. « Et dixit Dominus Deus mulieri: Quid hoc fecisti? Et dixit mulier: Serpens seduxit me, et manducavi⁴. » Nec ista confitetur peccatum, sed in alterum refert, impari sexu, pari factu. Ex his tamen natus est, nec eos imitatus est, sed plane pluribus malis exercitatus, qui dixit, et dicet usque ad terminum saeculi: « Ego dixi: » Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi⁵. » Quanto melius sic et isti? Sed adhuc cervices peccatorum non conciderat Dominus⁶. » Restabant labores, dolores mortis, et omnis contritio saeculi, et gratia Dei, qua tempore opportuno subvenit hominibus, quos afflictos docuit non de se ipsis debere presumere. « Serpens, inquit, seduxit me, et manducavi: » quasi cuiusquam suasio precepto Dei debuerit anteponi.

¹ Gen. iii, 13. — ² Psal. xi, 5. — ³ Id. cxxvii, 4.

Interpres beatus Hieronymus: « Serpens, inquit, seduxit me, et manducavi: » quasi cuiusquam suasio precepto Dei debuerit anteponi. ®

CAPUT XXXVI.

Maledictio serpentis.

XLIX. « Er ait Dominus Deus serpenti : Quia fecisti tu hoc, maledictus tu ab omnibus pecoribus, et ab omnibus bestiis, quæ sunt super terram. Super pectus tuum et ventrem tuum ambulabis, et terram edes omnes dies vite tue. Et inimicitias ponam inter te et mulierem, et inter semen tuum et semen illius. Ipsa tibi seryabit caput, et tu servabis ejus calcaneum¹. » Tota ista sententia figurata est, nec aliud debet ei scriptoris fides narrationisque veritas, nisi ne illam dictam fuisse dubitemus. Quod enim positum est, « Et dixit Dominus Deus serpenti, » verba sola scribentis sunt, hæc exigenda sunt per proprietatem. Hoc ergo verum est, dictum est serpenti. Jam cætera verba Dei sunt, quæ libero lectoris intellectui relinquuntur, utrum proprie an figurate accipi debeant, sicut in exordio voluminis hujus nostri prælocuti sumus. Proinde quod serpens, cur hoc fecerit, non est interrogatus, potest videri, quod non ipse utique id in sua natura et voluntate fecerat; sed diabolus de illo et per illum et in illo fuerat operatus: qui jam ex peccato impietatis ac superbiæ suæ igni destinatus fuerat sempiterno. Nunc ergo quod serpenti dicitur, et ad eum qui per serpentem proprie operatus est utique refertur, procul dubio figuratum est: nam in his verbis tentator ille describitur, qualis generi humano futurus esset: quod genus humanum propagari tunc cepit, quando hæc in diabolum est tanquam in serpentem prolata seu-

¹ Gen. iii, 14, 15.

tentia. Hæc itaque verba quomodo figuris expositis accipienda sint, et in illis duobus adversus Manicheos editis libris de Genesi, quantum potuimus, disseruimus, et si quid diligentius et congruentius alias potuerimus, Deus aderit, ut efficiamus: nunc tamen nostra intentio in aliud quam susceperimus, nullo exigente, avertenda est.

CAPUT XXXVII.

Pœna mulieris. — Dominium mariti.

L. « Er mulierj dixit: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum: in tristitiis paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur¹. » Hæc quoque in mulierem Dei verba, figurate ac propheticæ multo commodius intelliguntur: verumtamen quia nondum pepererat femina, nec dolor et gemitus parientis nisi ex corpore mortis est, quæ illa præcepti transgressione concepta est, animalibus quidem etiam tunc membris, sed si homo non peccasset, nec dolor et gemitus parientis non quodam statu feliciore victuris, donec post vitam bene gestam in melius mutari mererentur, sicut jam supra pluribus locis insinuavimus, refertur hæc pœna et ad proprietatem litteræ: nisi quia id quod dictum est, « Et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui, » videndum est quemadmodum proprie possit accipi. Neque enim et ante peccatum, aliter factam fuisse decet credere mulierem, nisi ut vir ei dominaretur, et ad eum ipsa serviendo converteretur. Sed, recte accipi potest hanc servitutem significatam, quæ cujusdam conditionis est po-

¹ Gen. iii, 16.

fius quam dilectionis, ut etiam ipsa talis servitus, qua homines hominibus postea esse servi ceperunt, de poena peccati reperitur exorta. Dixit quidem Apostolus: « Per charitatem servite invicem¹: » sed nequaquam diceret: « Invicem dominamini. » Possunt itaque conjuges per charitatem servire invicem: sed mulierem non permittit Apostolus dominari in virum². Hoc enim viro potius Dei sententia detulit, et maritum habere dominum meruit mulieris non natura, sed culpa: quod tamen nisi servetur, depravabitur amplius natura, et augebitur culpa.

CAPUT XXXVIII.

Pœna Adami et nomen mulieri impositum.

LI. Dixit ergo et ad virum ejus: « Quia audisti vocem mulieris tue, et edisti de ligno, de quo preceperam tibi de eo solo non edere, maledicta terra in operibus tuis: in tristibus edes illam omnes dies vitæ tue: spinas et tribulos edet tibi, et edes fœnum agrî. In sudore faciei tue edes panem tuum, donec convertaris in terram ex qua sumptus es; quia terra es, et in terram ibis³. » Hos esse in terra labores humani generis, quis ignorat? Et quia non essent, si felicitas, quæ in paradiso fuerat, teneretur, non est utique dubitandum; ac per hoc etiam proprie verba hæc primitus accipere ne pigeat. Servanda tamen est et expectanda significatio prophetiæ, quam maxime hic intuetur Dei loquentis intentio. Neque enim frustra et ipse Adam miro quodam instinctu tunc vocavit nomen mulieris suæ Vitam; subjiciens etiam, « Quoniam

¹ Gal. v, 13. — ² 1 Tim. ii, 12. — ³ Gen. iii, 17-19.

ista est mater omnium viventium⁴. » Nam et hæc non scriptoris narrantis vel affirmantis, sed ipsius primi hominis verba intelligenda sunt, ut diceret, « Quoniam hæc est mater omnium viventium, » tanquam nominis a se impositi causam inferens, cur eam vocaverit Vitam.

CAPUT XXXIX.

Tunica pellicæ. — Exprobratio superbiæ.

LII. « Et fecit Dominus Deus Adæ et mulieri ejus tunicas pellicæ, et induit eos⁵. » Et hoc significationis gratia factum est, sed tamen factum, sicut illa quæ significationis gratia dicta sunt, sed tamen dicta sunt. Hoc enim, quod sæpe dixi, nec me sæpius pigeat dicere, a narratore rerum proprie gestarum exigendum est, ut ea narret facta esse quæ facta sunt, et dicta esse quæ dicta sunt. Sicut autem in factis queritur quid factum sit, et quid significet: ita in verbis et quid dictum sit, et quid significet. Sive enim figurate sive proprie dictum sit, quod dictum esse narratur, dictum tamen esse non debet putari figuratum.

LIII. « Et dicit Deus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum⁶. » Quoniam hoc, per quodlibet et quomodolibet dictum sit, Deus tamen dixit, non aliter intelligendum est quod ait, « Unus ex nobis, » nisi propter Trinitatem numerus pluralis accipitur, sicut dictum erat, « Faciamus hominem⁷: » sicut etiam Dominus de se et de Patre: « Venicimus ad eum, et mansionem apud eum faciemus⁸. » Replicatum

¹ Gen. iii, 20. — ² Ibid. 21. — ³ Ibid. 22. — ⁴ Id. i, 26. — ⁵ Joan. xiv, 23.

est igitur in caput superbi, quo exitu concupiverit quod a serpente suggestum est: « Eritis sicut dii. Ecce, inquit, Adam factus est tanquam unus ex nobis¹. » Verba enim sunt hæc Dei, non tam huic insultantis, quam cæteros ne ita superbiat deterrentis, propter quos ista conscripta sunt. « Factus est, inquit, tanquam unus ex nobis in cognoscendo bonum et malum. » Quid aliud intelligendum nisi exemplum timoris incutiendi esse propositum, quod non solum non fuerit factus qualis fieri voluit, sed nec illud quod factus fuerat, conservavit.

CAPUT XL.

Expulsio e paradiso. — Excommunicatio.

LIV. « Et nunc, inquit Deus, ne aliquando extendat manum, et sumat de ligno vitæ, et edat, et vivat in æternum. Et dimisit illum Dominus Deus de paradiso voluptatis operari terram, ex qua sumptus est². » Superiora verba Dei sunt: hoc autem factum propter ipsa verba secutum est. Alienatus enim a vita, non solum quam fuerat, si præceptum servasset, cum Angelis accepturus, sed ab illa etiam quam ducebat in paradiso, felici quodam corporis statu, separari utique debuit a ligno vitæ: sive quod ex ipso illi subsisteret felix ille ipse status corporis, ex re visibili, virtute invisibili, sive quod in eo esset et sacramentum visibile invisibilis sapientiæ; alienandos inde utique fuerat, vel jam moriturus, vel etiam tanquam excommunicatus: sicut etiam in hoc paradiso, id est, Ec-

¹ Gen. iii, 5. — ² Ibid. 22.

clesia, solent a sacramentis altaris visibilibus homines disciplina ecclesiastica removeri.

LV. « Et eiecit Adam, et collocavit eum contra paradisum voluptatis¹. » Et hoc significandi gratia factum est, sed tamen factum, ut contra paradisum, quo beata vita etiam spiritaliter significabatur, habitaret peccator utique in miseria². « Et ordinavit Cherabim, et flammeam rhomphaeam quæ veritur, custodire viam ligni vitæ³. » Hoc per cælestes utique Potestates etiam in paradiso visibili factum esse credendum est, ut per angelicum ministerium esset illic ignea quaedam custodia: non tamen frustra factum esse, nisi quia significat aliquid etiam de paradiso spiritali, non est utique dubitandum.

CAPUT XLI.

Opiniones de hominis peccato, quæ fuerit. — Cæremonia nuptiales.

LVI. Nos autem ignoro quibusdam esse visum, festinatione prævertisse illos homines appetitum scientiæ boni et mali, et immaturo tempore percipere voluisse, quod eis dilatum opportunius servabatur; idque egisse tentarent, ut præoccupando quod nondum talibus congruebat, offenderent Deum, et ab ejus rei utilitate alienarentur exclusi atque damnati, ad quam si suo tempore, sicut Deus volebat, accederent, possent ea salubriter perfrui. Hoc, si forte lignum illud non ad proprietatem ut verum lignum et vera poma ejus, sed ad figuram velint accipere, habeat exitum aliquem recte fidei veritatique probabilem.

¹ Gen. iii, 24. — ² 2 Sent. dist. xxxix, cap. Ne vero. — ³ Gen. iii, 24.

LVII. Visum est et quibusdam duos illos primos homines nuptias suas fuisse faratos, et ante mixtos esse concubitu, quam eos qui creaverat copulasset: quam rem nomine ligni fuisse significatam, unde prohibiti erant, donec opportuno tempore jungerentur. Quasi in vero in ea ætate facti esse credendi sint, ut expectanda esset maturitas pubertatis: aut non illud tunc legitimum esset, cum primum fieri potuisset, cum autem non potuisset, non utique fieret: nisi forte sponsa erat a patre tradenda, et expectanda erat votorum solemnitas, et convivii celebritas, et dotis æstimatio, et conscriptio tabularum. Ridelum istud est: præter quod a rerum gestarum proprietate discedit, quam suscepimus asserendam, et quantum Deus donare voluit asserimus.

CAPUT XLII.

An Adam crediderit serpenti, quæ ratione ad peccandum inductus sit. — Salomonis idololatria.

LVIII. Illud magis movet, si jam spiritalis erat Adam, quamvis mente, non corpore, quomodo credere potuerit quod per serpentem dictum est, ideo Deum prohibuisse ne fructu ligni illius vescerentur, quia sciebat eos, si fecissent, futuros ut deos propter dignoscantiam boni et mali, tanquam hoc tantum bonum creaturæ suæ Creator inviderit: hoc mirum si homo spiritali mente præditus credere potuisset. An quia hoc credere ipse non posset, propterea mulier addita est, quæ parvi intellectus esset, et adhuc fortasse secundum sensum carnis, non secundum spiritum mentis viveret, et hoc est quod ei Apostolus non

tribuit imaginem Dei? Sic enim ait: « Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei: mulier autem gloria viri est¹. » Non quod mens femine eandem imaginem capere non possit, cum in illa gratia nos dicat nec masculum esse nec feminam: sed quod fortassis illa hoc nondum perceperat quod fit in agnitione Dei, et viro regente ac dispensante paulatim fuerat perceptura. Neque enim frustra est illud, quod Apostolus ait: « Adam enim primus formatus est, deinde Eva: et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione facta est²: » id est, ut per illam etiam vir prævaricaretur³. Nam et ipsum dicit prævaricatorem, ubi ait: « In similitudinem prævaricationis Adæ qui est forma futuri⁴. » Seductum tamen negat. Nam et interrogatus non ait: « Mulier quam dedisti mecum, seduxit me, et manducavi: » sed, « Ipsa mihi, inquit, dedit a ligno, et manducaui. » Illa vero, « Serpens, inquit, seduxit me. »

LIX. Ita Salomon vir tante sapientiæ, numquidnam credendum est, quod in simulacrorum cultu credidit esse aliquid utilitatis? sed mulierum amori ad hoc malum trahenti resistere non evaluit⁵, faciens quod sciebat non esse faciendum, ne suas, quibus deperibat atque diluebat, mortiferas delicias contristaret. Ita et Adam, postquam de ligno prohibito seducta mulier manducauit, eique dedit ut simul ederent, noluit eam contristare⁶, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, si ab ejus alienaretur animo, et omnino illa inferre discordia. Non quidem carnis victus concupiscentiæ, quam nondum senserat in resistente lege membrorum legi-mentis suæ; sed amicali quadam benevolentia, qua plerumque fit ut offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus: quod

¹ 1 Cor. xi, 7. — ² 1 Tim. ii, 13. — ³ 2 Sent. dist. xxi, cap. Solent.

— ⁴ Rom. v, 14. — ⁵ 3 Reg. xi, 4. — ⁶ 2 Sent. dist. xxv, cap. Ex quo.

eum facere non debuisse, divinæ sententiæ justus exitus indicavit.

LX. Ergo alio modo quodam etiam ipse deceptus est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitrari potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quæ id quod suadebatur, cum falsum esset, verum putatum est, id est, quod Deus ideo lignum illud tangere prohibuerit, quod sciebat eos, si tetigissent, velut deos futuros, tanquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam si viram propter aliquam mentis elationem, quæ Deum internorum scrutatorem latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quæ superius tractavimus¹: non tamen eum arbitrari, si jam spiritali mente præditus erat, ullo modo credere potuisse, quod eos Deus ab esca illius ligni invidendo vetuisset. Sed quid plura? Persuasum est illud peccatum sicut persuaderi talibus posset: conscriptum est autem sicut legi ab omnibus oporteret, etsi a paucis hæc intelligerentur sicut oporteret.

¹ 1. Tim. II, 11. — 2. Sent. dist. II, 29, cap. Præterea.

LIBER XII.

IN QUO DE PARADISO ET TERTIO COELO QUO RAPTUS EST PAULUS, DEQUE NO, IPIAQUE VISIONUM GENERE DISPUTATEM.

CAPUT I.

De paradiso locus Apostoli examinandus.

I. Ad exordio Scripturæ sanctæ, quæ inscribitur Genesis, donec homo primus de paradiso dimissus est, undecim libris sive asserendo atque defendendo quæ certa nobis sunt, sive inquirendo et ambigendo de incertis, quæ potuimus, et sicut potuimus, disseruimus atque conscripsimus, non tam præscribentes de rebus obscuris unicuique quid sentiat, quam nos docendos in quibus dubitavimus ostendentes, temeritate quæ affirmandi amoventes a lectore, ubi non valuimus præbere sententiæ firmitatem: iste autem duodecimus liber quæ jam cura expeditus, quæ nos pertractandus textus sacrarum Litterarum occupabat, liberius atque prolixius versabit « de Paradiso » questionem; ne putemur evitasse, quod videtur Apostolus in tertio coelo insinuare paradisi, ubi ait: « Scio » hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in » corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, » raptum ejusmodi usque in tertium cælum: et scio » ejusmodi hominem sive in corpore sive extra corpus

eum facere non debuisse, divinae sententiae justus exitus indicavit.

LX. Ergo alio modo quodam etiam ipse deceptus est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitrari potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia id quod suadebatur, cum falsum esset, verum putatum est, id est, quod Deus ideo lignum illud tangere prohibuerit, quod sciebat eos, si tetigissent, velut deos futuros, tanquam eis divinitatem invideret, qui eos homines fecerat. Sed etiam si viram propter aliquam mentis elationem, quae Deum internorum scrutatorem latere non poterat, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea quae superius tractavimus¹: non tamen eum arbitrari, si jam spiritali mente praeditus erat, ullo modo credere potuisse, quod eos Deus ab esca illius ligni invidendo vetuisset. Sed quid plura? Persuasum est illud peccatum sicut persuaderi talibus posset: conscriptum est autem sicut legi ab omnibus oporteret, etsi a paucis haec intelligerentur sicut oporteret.

¹ 1. Tim. II, 11. — 2. Sent. dist. II, 29, cap. Præterea.

LIBER XII.

IN QUO DE PARADISO ET TERTIO COELO QUO RAPTUS EST PAULUS, DEQUE NO, IPIAICI
VISIONUM GENERE DISPUTATEM.

CAPUT I.

De paradiso locus Apostoli examinandus.

I. Ad exordium Scripturae sanctae, quae inscribitur Genesis, donec homo primus de paradiso dimissus est, undecim libris sive asserendo atque defendendo quae certa nobis sunt, sive inquirendo et ambigendo de incertis, quae potuimus, et sicut potuimus, disseruimus atque conscripsimus, non tam praescribentes de rebus obscuris unicuique quid sentiat, quam nos docendos in quibus dubitavimus ostendentes, temeritate quae affirmandi amoventes a lectore, ubi non valuimus praebere sententiae firmitatem: iste autem duodecimus liber quae jam cura expeditus, quae nos pertractandus textus sacrarum Litterarum occupabat, liberius atque prolixius versabit « de Paradiso » questionem; ne putemur evitasse, quod videtur Apostolus in tertio coelo insinuare paradisum, ubi ait: « Scio » hominem in Christo ante annos quatuordecim, sive in » corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, » raptum ejusmodi usque in tertium caelum: et scio » ejusmodi hominem sive in corpore sive extra corpus

» nescio, Deus scit, quia raptus est in paradysum, et
» audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui¹. »

II. In his verbis primum quæri solet, quid dicat tertium cœlum: deinde utrum illic intelligi voluerit paradysum, an posteaquam raptus est in tertium cœlum, raptum esse et in paradysum, ubicumque sit paradysus: non ut hoc fuerit rapti in tertium cœlum quod in paradysum, sed prius in tertium cœlum, et post inde in paradysum. Et hoc sic ambiguum est, ut non mihi videatur posse dissolvi, nisi aliquis non ex presentibus Apostoli verbis, sed ex aliis forte Scripturarum locis, vel ratione perspicua, inveniat aliquid, quo doceat sive in tertio cœlo esse paradysum, sive non esse, cum et ipsum tertium cœlum quid sit non liquido appareat, utrum in rebus corporalibus, an forte in spiritalibus intelligendum sit. Posset quidem dici non nisi in locum aliquem corporalem hominem rapti potuisse cum corpore: sed quia et hoc ita posuit ut nescire se dixerit, utrum in corpore, an extra corpus raptus sit, quis audeat dicere se scire, quod se nescire Apostolus dixit? Verumtamen si neque spiritus sine corpore ad loca corporalia rapti potest, nec corpus ad spiritalia, hæc ipsa dubitatio ejus velut cogit intelligi, (siquidem de se ipso hæc cum scripsisse nemo ambigit,) tale fuisse illud quod raptus est, quod utrum corporale an spiritale esset, dignosci discernique non posset.

¹ 2 Cor. xii, 2-4.

CAPUT II.

Apostolum potuisse nescire an extra corpus paradysum viderit, si vidit in extasi.

III. Cùm enim vel in somnis, vel in extasi corporum exprimuntur imagines, non discernuntur omnino a corporibus, nisi cum homo redditus sensibus corporis, recognoscit se in illis fuisse imaginibus, quas non per sensum corporis hauriebat. Quis enim, cum a somno evigilaverit, non continuo sentiat imaginaria fuisse, quæ videbat, quamvis cum ea videret dormiens, a vigilantium corporalibus visis discernere non valebat? Quanquam mihi accidisse scio, et ob hoc etiam aliis accidere potuisse vel posse non dubito, ut in somnis videns, in somnis me videre sentirem, illasque imagines, quæ ipsam nostram consensionem ludificare consueverunt, non esse vera corpora, sed in somnis eas presentari firmissime, etiam dormiens, tenerem atque sentirem. Hoc tamen fallebar aliquando, quod amico meo, quem similiter in somnis videbam, id ipsum persuadere conabar, non esse illa corpora, quæ videbamus, sed esse imagines somniantium, cum et ipse utique inter illa sic mihi apparet quomodo illa: cui et hoc dicebam, neque id verum esse quod pariter loqueremur, sed etiam ipsum tunc aliud aliquid videre dormientem, et utrum ista ego viderem omnino non scire: verum cum eidem ipsi persuadere moliebar quod ipse non esset, adducebar ex parte etiam ipsum putare esse, cui profecto non loquerer, si omni modo sic afficerer quod ipse non esset. Ita non poterat, quamvis mirabiliter vigi-

lanis anima dormientis, nisi duci imaginibus corporum, ac si corpora ipsa essent.

IV. In extasi autem unum audire potui, et eum rusticanum vix valentem quod sentiret exprimeret, qui et vigilare se sciret, et videre quiddam non oculis corporis. Nam ut ejus verbis utar, quantum recolere possum: « Anima mea, inquit, videbat eum, non oculi mei. » Non tamen sciebat utrum corpus esset, an imago corporis. Non enim erat talis, ut ista discerneret, verum tam simpliciter fidelis, ut eum sic audirem, ac si illud quod se vidisse narrabat, ipse vidissem.

V. Ac per hoc si paradisum Paulus ita vidit, ut apparuit Petro ille discus submissus e caelo¹, ut Joanni quidquid in Apocalypsi se vidisse conscripsit², ut Ezechieli campus ille cum ossibus mortuorum et illa eorum resurrectio³, ut Isaïa sedens Deus, et in conspectu ejus Seraphim, et ara unde carbo assumptus Prophetae labia mundavit⁴, manifestum est eum ignorare potuisse, utrum in corpore, an extra corpus ea viderit.

CAPUT III.

Apostolus certus se vidisse tertium caelum, incertus quomodo viderit.

VI. Sed si extra corpus visa sunt, et corpora non fuerunt, ad huc quæri potest utrum imagines corporum fuerint, an ea substantia quæ nullam corporis similitudinem gerit, sicut Deus, sicut ipsa mens hominis, vel intelligentia, vel ratio, sicut virtutes, prudentia, justitia, castitas, charitas,

¹ Act. 9, 11. — ² Apoc. 1, 12. — ³ Ezech. xxxvii, 1. — ⁴ Isai. vi, 2.

pietas, et quæcumque aliae sunt, quas intelligendo atque cogitando enumeramus, discernimus, definimus, non utique intuentes lineamenta earum vel colores, aut quomodo sonent, aut quid oleant, aut quid in ore sapiant, aut quid contrectantibus de calore seu frigore, mollitudine seu duritia, lenitate seu asperitate reuertunt; sed alia quadam visione, alia luce, alia rerum evidentia, et ea longe cæteris præstantiore atque certiore.

VII. Rursus igitur ad eadem ipsa Apostoli verba redeamus, et ea diligentius perscrutemur, hoc sine dubitatione primitus constituto, multo magis atque incomparabiliter amplius Apostolum scisse, quod de incorporea corporeaque natura nos, ut sciamus utcumque, conamur. Si ergo sciebat spiritalia per corpus, corporalia extra corpus videri omnino non posse, cur non per ea ipsa quæ vidit, quomodo etiam potuerit videre, discevit? Si enim certus erat illa esse spiritalia, cur non consequenter extra corpus ea se vidisse certus nihilominus erat? Si autem corporalia esse noverat, nonnisi per corpus videri potuisse cur non etiam noverat? Unde ergo dubitat utrum in corpore an extra corpus ea viderit, nisi forte ita etiam dubitat, utrum illa corpora an similitudines corporum fuerint? Prius itaque videamus quid sit in verborum istorum contextione unde non dubitet, atque ita eum remanserit unde dubitet, fortassis ex his de quibus non dubitat, quomodo etiam illud dubitet apparebit.

VIII. « Scio, inquit, hominem in Christo ante annos » quatuordecim, sive in corpore nescio, sive extra corpus » nescio, Deus scit, raptum ejusmodi usque in tertium » caelum¹. » Sed ergo ante annos quatuordecim in Christo raptum hominem usque ad tertium caelum, hoc omnino non dubitat; nec nos ergo dubitemus: sed utrum in corpore an

¹ 2 Cor. 12, 2.

extra corpus; dubitat; unde illo dubitante, quis nostrum certus esse audeat? Num forte hinc etiam illud consequens erit, ut tertium cœlum fuisse dubitatus, quo raptum hominem dixit? Si enim res ipsa demonstrata est, tertium cœlum demonstratum est: si autem imago aliqua corporalium similis facta est, non erat illud tertium cœlum, sed illa ostensio sic ordinata est, ut videretur sibi ascendere primum cœlum, super quod videret alterum, quo rursus ascendens iterum alterum videret superius, quo cum pervenisset, posset dicere se in tertium cœlum raptum. Sed illud quod tertium cœlum esset, quo raptus est, neque dubitavit, neque dubitare nos voleit: ad hoc enim præmisit: « Scio, » et inde cepit, ut id quod se scire Apostolus dicit, solus ille non credat verum esse, qui non credit Apostolo.

CAPUT IV.

Vere tertium cœlum fuisse illud quo raptus est Apostolus. — Difficultas quomodo Apostolus certus sit de cœlo viso, et incertus de modo quo visum fuit.

IX. Scire ergo hominem raptum esse usque in tertium cœlum: proinde illud quo raptus est, vere tertium cœlum est; non signum aliquod corporale, quod cum ostenderetur Moysi, usque adeo sentiebat aliud esse ipsam Dei substantiam; aliud visibilem creaturam, in qua se Deus humanis et corporalibus sensibus presentabat, ut diceret: « Ostende mihi teipsum¹; » nec aliqua imago rei corporalis, quam cum Joannes videret in spiritu², que-

¹ Exod. xxxiii, 13. — ² Apoc. xiii, 1. et xvii, 3.

rebat quid esset, eique respondebatur, vel civitas est, vel populi sunt, vel aliquid aliud, cum videret ille bestiam, sive mulierem, sive aquas, sive quid ejusmodi: sed « Scio, inquit, hominem raptum usque in tertium cœlum. »

X. Quod si spiritalem imaginem corporali similem cœlum appellari voluisset, sic erat etiam imago corporis ejus, in qua illuc raptus ascenderat: sic ergo et suum corpus appellaret, quamvis imaginem corporis, quomodo illud cœlum, quamvis imaginem cœli; neque curaret discernere quid sciret, et quid nesciret, id est, quia sciret raptum hominem usque ad tertium cœlum, nesciret autem utrum in corpore an extra corpus; sed simpliciter narraret visionem, earum rerum nominibus appellans illa que vidit, quarum erant similia. Nam et nos dicimus, cum somnia nostra narramus vel aliquam in eis revelationem: Vidi montem, vidi fluvium, vidi tres homines, et si quid ejusmodi, ea nomina tribuentes illis imaginibus, que habent res ipsæ, quarum similes erant: Apostolus autem, « Illud, inquit, scio, illud nescio. »

XI. At si utrumque imaginaliter apparet, utrumque pariter scitur, pariterve nescitur: si autem proprie cœlum, et ideo scitur; quomodo potuit imaginaliter corpus illius hominis apparere?

XII. Nam si cœlum corporeum videbatur, quare latebat utrum corporeis oculis videretur? Si autem incertum erat, utrum oculis corporeis an spiritu videretur, et ideo dictum est: « Sive in corpore, sive extra corpus, nescio, » quomodo non incertum erat et illud, utrum vere cœlum corporeum videretur, an imaginaliter ostenderetur? Itemque si substantia incorporea videbatur, non in aliqua imagine corporis, sed sicut videtur justitia, sapientia, et si quid ejusmodi, et hoc erat cœlum; id quoque manifestum est, oculis hujus corporis videri aliquid tale non

posse, ac per hoc si aliquid tale se vidisse sciebat, non per corpus se vidisse dubitare non poterat. « Scio, inquit, » hominem in Christo ante annos quatuordecim: hoc scio, » nemo dubitet, qui mihi credit; sed utrum in corpore » an extra corpus, nescio, Deus scit. »

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

CAPUT V.

Eadem difficultas enodatur.

XIII. Quomodo ergo scis, quod discernis ab eo quod nescis, ne credentes fallantur? « Raptum, inquit, eundem hominem usque in tertium caelum. » At illud caelum aut corpus erat, aut spiritus: si corpus erat, et corporeis oculis visum est; cur illud caelum esse scitur, et in corpore visum esse nescitur? Si autem spiritus erat; aut corporis imaginem praebuit, et tam incertum est utrum corpus fuerit, quam incertum est utrum in corpore visum sit, aut sic visum est, quomodo videtur mente sapientia, sine ullis imaginibus corporum, et nihilominus certum est videri non potuisse per corpus: aut ergo utrumque certum est, aut utrumque incertum: aut quomodo certum quod visum est, incertum autem per quod visum est? Manifestum est enim incorpoream naturam ab eo videri non potuisse per corpus. Corpora vero etiam si possunt videri sine corpore, non utique sic videntur per corpus, sed longe ille dispar modus est si quis est; unde mirum si posset Apostolum tanquam similis fallere, aut ad dubitationem cogere, ut si corporeum caelum non corporeis oculis vidit, incertum sibi esse diceret, utrum in corpore an extra corpus id viderit.

XIV. Restat fortasse, ut quoniam mentiri non posset Apostolus, qui tanta cura egit, ut discerneret quid sciret, et quid nesciret, hoc ipsum eum intelligamus ignorasse, utrum quando in tertium caelum raptus est, in corpore fuerit, quomodo est anima in corpore, cum corpus vivere dicitur, sive vigilantis, sive dormientis, sive in extasi a sensibus corporis alienata; an omnino de corpore exierit, ut mortuum corpus jaceret, donec peracta illa demonstratione membris mortuis anima redderetur, et non quasi dormiens evigilaret, aut extasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino revivisceret. Proinde quod vidit raptus usque in tertium caelum, quod etiam se scire confirmat, proprie vidit, non imaginaliter. Sed quia ipsa a corpore alienata, utrum omnino mortuum corpus reliquerit, an secundum modum quemdam viventis corporis ibi anima fuerit, sed mens ejus ad videnda vel audienda ineffabilia illius visionis arrepta sit, hoc incertum erat, ideo forsitan dixit: « Sive » in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit. »

CAPUT VI.

Visionum genera tria.

XV. Quomodo autem non imaginaliter, sed proprie videtur, et non per corpus videtur, hoc ea visione videtur, quae omnes ceteras superat. Harum species atque differentias, quantum me Dominus adjuverit, explicare curabo. Ecce in hoc uno praecepto cum legitur: « Diliges proximum » tuum tanquam te ipsum », tria genera visionum oc-

¹ Matth. xxii, 39.

currunt: unum per oculos, quibus ipse litteræ videntur; alterum per spiritum hominis, quo proximus et absens cogitur; tertium per contuitum mentis, quo ipsa dilectio intellecta conspicitur. In his tribus generibus, illud primum manifestum est omnibus: in hoc enim videtur cœlum et terra, et omnia quæ in eis conspicua sunt oculis nostris. Nec illud alterum, quo absentia corporalia cogitantur, insinuare difficile est: ipsum quippe cœlum et terram, et ea quæ in eis videre possumus, etiam in tenebris constituti cogitamus; ubi nihil videntes oculis corporis, animo tamen corporales imagines intuemur, seu veras, sicut ipsa corpora videmus, et memoria retinemus; seu fictas, sicut cogitatio formare potuerit. Aliter enim cogitamus Carthaginem quam novimus, aliter Alexandriam quam non novimus. Tertium vero illud, quo dilectio intellecta conspicitur, eas res continet, quæ non habent imagines sui similes, quæ non sunt quod ipse. Nam homo vel arbor, vel sol, et quæcumque alia corpora, sive cœlestia sive terrestria, et præsentia videntur in suis formis, et absentia cogitantur imaginibus animo impressis, et faciunt duo genera visorum, unum per corporis sensus, alterum per spiritum, quo illæ imagines continentur. Dilectio autem numquid aliter videtur præsens in specie qua est, et aliter absens in aliqua imagine sui simili? Non utique; sed quantum mente cerni potest, ab alio magis, ab alio minus ipsa cernitur: si autem aliquid corporalis imaginis cogitatur, non ipsa cernitur.

CAPUT VII.

Genera visionum, corporale, spiritale, intellectuale.
 — *Corporale proprie et translate.* — *Spiritale pluribus modis.*

XVI. Hæc sunt tria genera visionum, de quibus et in superioribus libris aliquid diximus, sicut res postulare videbatur, non tamen eorum numerum commemoravimus; et nunc breviter eis insinuat, quoniam suscepta quaestio flagitat, ut de his aliquanto uberius disseramus, debemus ea certis et congruis signare nominibus, ne assidue circumloquendo moras faciamus. Primum ergo appellemus corporale, quia per corpus percipitur et corporis sensibus exhibetur. Secundum spiritale, quiddid enim corpus non est, et tamen aliquid est, jam recte spiritus dicitur; et utique non est corpus, quamvis corpori similis sit, imago absentis corporis, nec ille ipse obtutus quo cernitur. Tertium vero intellectuale, ab intellectu; quia mentale, a mente, ipsa vocabuli novitate, nimis absurdum est, ut dicamus.

XVII. Horum vocabulorum rationem si subtilius reddam, et prolixior et perplexior sermo erit, cum hoc vel nulla, vel certe non tanta necessitas exigit. Satis est ergo scire corporale aliquid vel proprie dici, cum de corporibus agitur, vel etiam translate vocabulo, sicut dictum est: « Quia in ipso inhabitat hominis plenitudo Divinitatis » corporaliter¹. Neque enim Divinitas corpus est, sed quia sacramenta Veteris Testamenti appellat umbras fu-

¹ Coloss. ii, 9.

turi¹, propter umbrarum comparationem corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem Divinitatis, quod in illo impleantur omnia, quae in illis umbris figurata sunt, ac sic quodam modo umbrarum ipse sit corpus, hoc est, figurarum et significationum illarum ipse sit veritas. Sicut ergo ipse figure signiative, translato utique vocabulo, non proprie dicitur sunt umbrae: ita et quod ait plenitudinem Divinitatis corporaliter habitare, translato verbo usus est.

XVIII. Spiritale autem pluribus modis dicitur. Nam et corpus quod futurum est in resurrectione sanctorum, spiritale appellat Apostolus, ubi ait: « Seminatur corpus » animale, resurget corpus spiritale², » eo quod miris modis ad omnem facilitatem et incorruptionem spiritui subdat, et sine ulla indigentia corporaliu alimentorum solo vivificetur spiritu, non quod incorpoream substantiam sit habiturum: neque enim et hoc corpus, quale nunc habemus, animae habet substantiam, et hoc est, quod anima, quia dictum est animale. Item spiritus dicitur, vel aer iste, vel flatus ejus, id est, motus ejus, sicut dictum est: « Ignis, grando, nix, glacies, spiritus lem- » pestatis³. » Dicitur etiam spiritus anima, sive pecoris, sive hominis, sicut scriptum est: « Et quis scit, spiritus » filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus » pecoris si descendat ipse deorsum in terram⁴? » Dicitur spiritus et ipsa mens rationalis, ubi est quidam tanquam oculus animae, ad quem pertinet imago et agnitio Dei. Unde dicit Apostolus: « Renovamini spiritu mentis vestrae, » et indite novum hominem, qui secundum Deum crea- » tus est⁵: » cum et alibi dicat de interiore homine: « Qui renovatur in agnitione Dei, secundum imaginem

¹ Coloss. II, 17. — ² I Cor. XV, 44. — ³ Psal. CXXVIII, 8. — ⁴ Eccli. III, 21. — ⁵ Ephes. IV, 23.

» ejus, qui creavit eum¹. » Item cum dixisset: « Igitur » ipse ego mente servio legi Dei, carne autem legi pee- » cati²: » alio loco eandem sententiam commemorans: « Caro, inquit, concupiscit adversus spiritum, et spiritus » adversus carnem, ut non ea quae vultis faciatis³: » quam dixit mentem, hanc etiam spiritum appellavit. Dicitur Spiritus etiam Deus, sicut ait Dominus in Evangelio: « Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et » veritate oportet adorare⁴. »

CAPUT VIII.

Unde spiritale dicitur visionum genus secundum.

XIX. Ex his omnibus modis, quos commemoravimus, quibus appellatur spiritus, non traximus hoc vocabulum, quo appellavimus spiritale hoc visionis genus, de quo nunc agimus; sed ex illo uno modo, quem invenimus in Epistola ad Corinthios, quo spiritus a mente distinguitur evidentissimo testimonio: « Si enim oravero, inquit, lin- » gua, spiritus mens orat, mens autem mea infructuosa » est⁵. » Cum ergo linguam intelligatur hoc loco dicere obscuras et mysticas significationes, a quibus si intellectum mentis removeas, nemo edificatur, audiendo quod non intelligit: unde etiam dicit: « Qui enim loquitur » lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim » audit, spiritus autem loquitur mysteria⁶; » satis indicat eam se linguam hoc loco appellare, ubi sunt significationes velut imagines rerum ac similitudines, quae ut in-

¹ Coloss. III, 10. — ² Rom. VII, 25. — ³ Gal. V, 17. — ⁴ Joan. IV, 24. — ⁵ I Cor. XIV, 14. — ⁶ Ibid. 2.

telligantur, indigent mentis obtutu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente: unde apertius ait: « Si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem, quandoquidem nescit quid dicas? » Quia ergo etiam lingua, id est, membro corporis quod movemus in ore eum loquimur, signa utique rerum dantur, non res ipse proferuntur; propterea translato verbo linguam appellavit quamlibet signorum prolationem prius quam intelligantur quo cum intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit revelatio, vel agnitio, vel prophetia, vel doctrina. Proinde ait: « Si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi loquar vobis in revelatione, aut in agnitione, aut in prophetia, aut in doctrina, aut in agnitione, aut in prophetia? » id est, cum signis, hoc est, linguis accesserit intellectus, ut non spiritu tantum, sed etiam mente agatur quod agitur.

CAPUT IX.

Prophetiam ad mentem pertinere.

XX. PROINDE quibus signa per aliquas rerum corporaliū similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officium, ut etiam intelligerentur, nondum erat prophetia; magisque propheta erat, qui interpretabatur quod alius vidisset, quam ipse qui vidisset. Unde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quam ad istum spiritum, qui modo quodam proprio vocatur spiritus, vis animæ quaedam mente inferior, ubi corporaliū rerum similitudines exprimuntur. Itaque magis Joseph

¹ 1 Cor. xiv, 16. — ² Ibid. 6.

propheta, qui intellexit quid significarent septem spicæ et septem boves, quam Pharaon qui eas vidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est, ut videret; huius mens illuminata, ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia; quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta, qui rerum, quæ significantur, sola ipsa signa in spiritu per rerum corporaliū imagines videt; et magis propheta, qui solo earum intellectu præditus est; sed et maxime propheta, qui utroque præcellit, ut et videat in spiritu corporaliū rerum significativas similitudines, et eas vivacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellentia tentata est et probata, qui regi et somnium quod viderat dixit, et quid significaret aperuit. Et ipse quippe imagines corporales in spiritu ejus expresse sunt, et earum intellectus revelatus in mente. Ex hoc ergo modo, quo appellatur in ista distinctione spiritus secundum quem dixit Apostolus: « Orabo spiritu, orabo autem et mente », ut et signa rerum formarentur in spiritu, et eorum refulgeret intellectus in mente, secundum hanc, inquam, distinctionem spirituale nunc appellavimus tale genus visorum, quali etiam corporum absentium imagines cogitamus.

CAPUT X.

Intellectuale genus visionis.

XXI. INTELLECTUALE autem illud excellentius, quod mentis est proprium. Nec mihi occurrit omnino, ita pluribus modis dici posse intellectum; sicut spiritum multis modis appellatum esse comperimus. Sive autem intellec-

¹ 1 Gen. xli, 26. — ² Dan. ii, 31, et iv, 17. — ³ 1 Cor. xiv, 15.

tuale dicamus, sive intelligibile, hoc idem significamus. Quanquam nonnihil interesse nonnulli voluerunt, ut intelligibilis sit res ipsa, quæ solo intellectu percipi potest; intellectualis autem, mens quæ intelligit: sed esse aliquam rem, quæ solo intellectu cerni possit, ac non etiam intelligat, magna et difficilis quæstio est. Esse autem rem, quæ intellectu percipiat, et non etiam intellectu percipi possit, non arbitror quemquam vel putare, vel dicere; mens quippe non videtur nisi mente. Quia ergo videri potest, intelligibilis; quia et videre, intellectualis est, secundum illam distinctionem. Quapropter sequestrata illa difficillima quæstione, utrum sit aliquid quod tantum intelligatur nec intelligat, nunc intellectuale et intelligibile sub eadem significatione appellamus.

CAPUT XI.

Corporalem visionem referri ad spiritalem, hanc vero ad intellectualem.

XXII. Tria igitur ista genera visionum, corporale, spiritale, et intellectuale, singillatim consideranda sunt, ut ab inferioribus ratio ad superiora conscendat. Jam quidem superius exemplum proposuimus, quo in una sententia omnia tria videantur genera. Cum enim legitur: « Diliges » proximum tuum tanquam te ipsum¹, » corporaliter litteræ videntur, spiritaliter proximus cogitatur, intellectualiter dilectio conspicitur. Sed et litteræ absentes possunt spiritaliter cogitari, et proximus præsens potest corporaliter videri; dilectio autem nec per substantiam

¹ Matth. xxii, 39.

suam potest oculis corporis cerni, nec per imaginem corporis similem spiritu cogitari, sed sola mente, id est, intellectu cognosci et percipi. Corporalis sane visio nulli horum generi præsidet, sed quod per eam sentitur, illi spiritali tanquam præsidenti nuntiatur. Nam cum aliquid oculis cernitur, continuo fit imago ejus in spiritu, sed non dignoscitur facta, nisi cum ablati oculis ab eo quod per oculos videbamus, imaginem ejus in animo invenimus. Et siquidem spiritus irrationalis est, veluti pecoris, hoc usque oculi nuntiant. Si autem anima rationalis est, etiam intellectui nuntiatur, qui et spiritui præsidet, ut sit illud quod hauserunt oculi, atque id spiritui, ut ejus illic imago fieret, nuntiaverunt, alicujus rei signum est, aut intelligatur continuo quid significet, aut queratur; quoniam nec intelligi nec requiri nisi officio mentis potest.

XXIII. Vidit rex Balthasar articulos manus scribentis in pariete¹, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factæ spiritui ejus impressa est, atque ipso viso facto ac præterito illa in cogitatione permansit: videbatur in spiritu, et nondum intelligebatur, nec tunc intellectum erat hoc signum, cum corporaliter fieret, atque oculis corporalibus appareret; jam tamen signum esse intelligebatur, id habens ex mentis officio. Et quia requirebatur quid significaret, etiam ipsam inquisitionem utique mens agebat. Quo non comperto, Daniel accessit, et spiritu prophætico mente illustrata², perturbato regi quid illo signo portenderetur aperuit, ipse potius propheta per hoc genus visionis, quod mentis est proprium, quam ille qui et signum corporaliter factum corporaliter viderat, et transacti ejus imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu poterat, nisi nosse signum esse, et quid significaret inquirere.

¹ Dan. v, 5. — ² Ibid. 25, 26.

XXIV. Vidit Petrus in alienatione mentis vas quatuor lineis alligatum submitti de caelo plenum variis animalibus, cum audivit et vocem: « Macta et manduca ». Qui cum redditus sensibus de visu disceptaret, ecce quos Cornelius miserat, nuntiavit ei spiritus dicens: « Ecce viri qui a runt te: sed surge, descende, et vade cum illis, quia ego misi eos. » Qui cum venisset ad Cornelium, quid in illa visione intellexerit, tibi audierat: « Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris, » ipse indicavit dicens: « Sed mihi Deus ostendit neminem communem aut immundum hominem dicere. » Cum ergo illum discum videret alienatus a corporis sensibus, et illas voces: « Macta et manduca, » et, « Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris, » in spiritu audiebat. Redditus autem corporis sensibus, id ipsum quod visum atque auditum memoria tenuerat, in eodem spiritu cogitando cernebat. Quæ omnia non corporalia, sed corporaliū imagines erant, sive cum primum in ipsa alienatione vise sunt, sive cum postea recordate atque cogitate. Cum vero disceptabatur, et requirebatur ut illa signa intelligerentur, mentis erat actio conantis, sed deerat effectus donec nuntiati sunt, qui venerant a Cornelio, had vero corporali etiam accedente visione, cum et Spiritus sanctus rursus in spiritu ei diceret: « Vade cum eis, » ubi et illud signum ostenderat, et impresserat voces, adjuncta divinitus mens intellexit, quid illis signis omnibus ageretur. His atque huiusmodi rebus diligenter consideratis, satis apparet corporalem visionem referri ad spiritalem, eamque spiritalem referri ad intellectualem.

Act. x, et seqq.

CAPUT XII.

Corporalis et spiritualis visio.

XXV. Sed cum vigilantes, neque mente a sensibus corporis alienata, in visione corporali sumus, discernimus ab ea visionem spiritalem, qua corpora absentia imaginatiter cogitamus sive memoriter recordantes quæ novimus, sive quæ non novimus et tamen sunt, in ipsa spiritus cogitatione utcumque formantes, sive quæ omnino nusquam sunt, pro arbitrio vel opinacione fingentes. Ab his omnibus ita discernimus illa corporalia, quæ videmus, et in quibus presentibus sunt sensus corporis nostri, ut non dubitemus hæc esse corpora, illas vero imagines corporum. Cum autem vel nimia cogitationis intentione, vel aliqua vi morbi, ut phreneticis per febrem accidere solet, vel commixtione cuiusquam alterius spiritus seu mali seu boni, ita corporaliū rerum in spiritu exprimuntur imagines, tanquam ipsis corporis sensibus corpora presententur, manente tamen etiam in sensibus corporis intentione: sic videntur quæ in spiritu fiunt imagines corporum, quemadmodum corpora ipsa per corpus; ita ut simul cernatur et homo aliquis presens oculis, et absens alius spiritu tanquam oculis. Nam experti sumus sic affectos, et cum eis locutos qui vere aderant, et cum aliis qui non aderant, tanquam adessent. Resipientes autem aliqui referunt quod viderent, aliqui non possunt. Sic enim et somnia quidam obliviscuntur, quidam meminerunt. Quando autem penitus avertitur atque abripitur animi intentio a sensibus corporis, tunc magis extasis dici solet. Tunc omnino quæcumque sint presentia corpora, etiam patentibus oculis non

videntur, nec ulle voces prorsus audiuntur: totus animi contentus aut in corporum imaginibus est per spiritalem, aut in rebus incorporeis nulla corporis imagine figuratis per intellectualem visionem.

XXVI. Sed cum spiritalis visio, penitus alienato a sensibus corporis animo, imaginibus corporalium detinetur, sive in somnis, sive in extasi, si nihil significant quae videntur, ipsius animae sunt imaginationes: sicut etiam vigilantes et sani, et nulla alienatione moti, multorum corporum quae non adsunt sensibus corporis, cogitatione imagines versant. Verum hoc interest, quod eas a praesentibus verisque corporibus constanti affectione discernunt. Si autem aliquid significant, sive dormientibus exhibeantur, sive vigilantibus, cum et oculis vident praesentia corpora, et absentium imagines cernunt spiritu, tanquam oculis praesto sint, sive illa quae extasis dicitur alienato prorsus animo a sensibus corporis, mirus modus est: sed commixtione alterius spiritus fieri potest, ut ea quae ipse scit, per huiusmodi imagines ei cui miscetur ostendat, sive intelligenti, sive ut ab alio intellecta pandantur. Si enim demonstrantur haec, nec utique a corpore demonstrari possunt, quid restat nisi ut ab aliquo spiritu demonstrentur?

CAPUT XIII.

An insit in anima vis divinationis.

XXVII. NONNULLI quidem volunt animam humanam habere vim quamdam divinationis in seipsa. Sed si ita est, cur non semper potest cum semper velit? An quia non

semper adjuvatur ut possit? Cum ergo adjuvatur, numquid a nullo aut a corpore ad hoc adjuvari potest? Proinde restat ut a spiritu adjuvetur. Deinde quomodo adjuvatur? Utrum in corpore fit aliquid, ut inde quasi relaxetur et emicet ejus intentio, quo in id veniat, tibi in se ipsa videat significantes similitudines, quae ibi jam erant, nec videbantur, sicut multa habemus et in memoria, quae non semper intuemur? An fiunt illie, quae ante non fuerant, vel in aliquo spiritu sunt, quo illa erumpens et emergens ibi eas videat? Sed si jam in illa erant quasi proprie, cur eas non etiam consequenter intelligit? Aliquando enim, imo plerumque non intelligit. An sicut spiritus ejus adjunctus est, ut eas in se videret, ita et mens nisi adjuvetur, ea quae habet spiritus, intelligere non potest? An forte non corporea removentur, vel quasi relaxantur impedimenta, ut suo impetu anima in ea quae videnda sunt, exeratur, sed ipsa prorsus in haec assumitur, sive tantum spiritaliter cernenda, sive etiam intellectualiter cognoscenda? An aliquando in se ipsa videt ista, aliquando per alterius spiritus commixtionem? Quidquid horum est, temere affirmari non oportet. Illud tamen dubium esse non debet corporales imagines, quae spiritu cernuntur, non semper signa esse aliarum rerum, sive in vigilantibus, sive in dormientibus, sive in egrotantibus: mirum est autem, si aliquando extasis fieri potest, ut non illae corporaliū rerum similitudines aliquid significant.

XXVIII. Non sane mirum est si et daemonium habentes aliquando vera dicunt, quae absunt a presentium sensibus; quod certe nescio qua occulta mixtura ejusdem spiritus fit, ut tanquam unus sit patientis atque vexantis. Cum autem spiritus bonus in haec visa humanum spiritum assumit, aut rapit, nullo modo illas imagines signa rerum aliarum esse dubitandum est, et earum quas nosse utile

est: Dei enim munus est. Discretio sane difficillima est, cum spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine aliqua vexatione corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest; quando etiam vera dicit, et utilia praeicat, transfigurans se, sicut scriptum est, velut Angelum lucis¹, ad hoc ut cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Hunc discerni non arbitror, nisi dono illo, de quo ait Apostolus, cum de diversis Dei muneribus loqueretur: « Alii dijudicatio spirituum². » Non enim magnum est tunc eum dignoscere, cum ad aliqua pervenerit vel perduxerit, quae sunt contra bonos mores vel regulam fidei: tunc enim a multis discernitur. Illo autem dono; in ipso primordio quo multis adhuc bonus apparet, continuo dijudicatur an malus sit.

CAPUT XIV³

Intellectualis visio non fallit. In aliis falli non semper est perniciosum.

XXIX. TAMEN et per corporalem visionem, et per imagines corporalium quae demonstrantur in spiritu, et boni instruunt, et mali fallunt. Intellectualis autem visio non fallitur. Aut enim non intelligit, qui aliud opinatur quam est; aut si intelligit, continuo verum est. Quid enim faciant oculi non habent, cum simile corpus viderint, quod ab aliis discernere non possint: aut quid faciat animi intentio, cum in spiritu facta fuerit corporis similitudo, quam non valeat distinguere a corpore? Sed adhibetur

¹ 1 Cor. xii, 14. — ² 1 Cor. xii, 10. — ³ Caput xiv in Editione incipit ad hae verba: Non enim magnum est, etc.

intellectus, quaerens quid illa significant vel utile doceant; et aut inveniens ad fructum suum pervenit, aut non inveniens in disceptatione se tenet, ne aliqua perniciose temeritate prolabatur in extimabilem errorem.

XXX. JUDICAT autem sobrius intellectus divinitus adjunctus, quae vel quanta sint, in quibus etiam aliud putare quam est, non sit animae perniciosum. Nec enim putantum periculo, et non potius exitio suo; quisque a bonis putatur bonus; etiamsi occultus sit malus, si in rebus ipsis, id est, in ipso bono quo fit quisque bonus, non erratur: aut aliquid obest omnibus hominibus, quod cum dormiunt, vera corpora esse arbitrantur, quorum similitudines in somnis vident; aut aliquid obfuit Petro, quod soluto se a vinculis, seque Angelo deducente factum est repente miraculo, ut putaret se visum videre¹: vel cum in illa estasi respondit: « Nequaquam, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum². » putans ea ipsa, quae in disco demonstrabantur, tanquam vera animalia. Haec quando aliter inventa fuerint, quam putata sunt, cum viderentur, non nos poenitet ita nobis fuisse visa, si non arguatur vel infidelitas dura, vel opinatio vana sive sacrilega. Quapropter et cum visis corporalibus diabolus fallit, nihil obest quod ludificanter oculi, si non erratur in veritate fidei, et intelligentiae sanitate, qua docet Deus subjectos sibi. Aut si ludificet animam spiritali visione imaginibus corporum, ut putet corpus esse quod non est, non aliquid obest animae, si perniciose suasioni non consentiat.

¹ Act. xii, 9. — ² Id. i, 14.

in Editione incipit ad hae verba: Non enim magnum est, etc.

CAPUT XV.

Somnia venerea sine peccato contingere.

XXXI. Unde aliquando fit questio de consensionibus somniantium, cum etiam concumbere sibi videntur, vel contra propositum suum, vel contra etiam licitos mores. Quod non contingit, nisi cum ea quæ vigilantes etiam cogitamus, non cum placito consensionis, sed sicut etiam talia propter aliquid loquimur, sic admoventur in somnis et exprimentur, ut eis naturaliter etiam caro moveatur, et quod naturaliter colligit, per genitales vias emittat; sicut hoc ipsum dicere utique non possem, nisi etiam cogitarem. Porro imagines rerum corporalium, quas necessario cogitavi, ut hoc dicerem, si tanta expressione præsentarentur in somnis, quanta præsentantur corpora vigilantibus, fieret illud quod sine peccato fieri a vigilante non posset. Quis enim vel cum loquitur, et postulante necessitate sermonis de suo concubitu aliquid dicit possit non cogitare quod dicit? Porro ipsa phantasia, quæ fit in cogitatione sermocinantis, cum ita expressa fuerit in visione somniantis, ut inter illam et veram commixtionem corporum non discernatur, continuo movetur caro, et sequitur quod cum motum sequi solet, cum hoc tam sine peccato fiat, quam sine peccato a vigilante dicitur, quod ut diceretur, sine dubio cogitatum est. Verumtamen propter animæ affectionem bonam, quæ desiderio meliore mundata multas interficit cupiditates, quæ ad naturalem carnis motum non pertinent, quem casti vigilantes cohibent et refrenant, dormientes autem ideo non possunt,

quia non habent in potestate quæ admoveatur expressio corporalis imaginis, quæ discerni non possit a corpore: propter illam ergo affectionem animæ bonam, etiam in somnis quædam ejus merita clarent. Nam etiam dormiens Salomon sapientiam præposuit omnibus rebus, eamque neglectis cæteris est precatus a Domino: et sicut Scriptura testatur, placuit hoc coram Domino¹, nec distulit retributionem bonam pro desiderio bono.

CAPUT XVI.

Corporalium similitudines a spiritu in se ipso formari.

XXXII. Quæ cum ita sint, pertinet corporis sensus ad visa corporalia, qui per quinque quasi rivulos distanter valentes distribuitur: cum illud quod est subtilissimum in corpore, et ob hoc animæ vicinius quam cætera, id est lux, primum per oculos sola diffunditur, emicaturque in radiis oculorum ad visibilia contuenda; deinde mixtura quadam, primum cum aère puro, secundo cum aère caliginoso atque nebuloso, tertio cum corpulentiore humore, quarto cum terrena crassitudine, quinque sensus cum ipso, ubi sela excellit, oculorum sensu efficit: sicut in libro quarto, itemque in septimo disseruisse me recolo. Est autem hoc coelum oculis conspicuum, unde lumina et sidera effulgent, excellentius utique omnibus corporeis elementis, sicut oculorum sensus excellit in corpore. Quia vero spiritus omnis omni est corpore sine dubitatione præstantior, sequitur ut non loci positione,

¹ 3 Reg. iii, 9 et 10.

sed nature dignitate præstantior sit natura spiritalis isto corporeo celo, etiam illa ubi rerum corporalium exprimitur imagines.

XXXIII. Hic existit quiddam mirabile, ut cum prior sit corpore spiritus, et posterior corporis imago quam corpus, tamen quia illud quod tempore posterius est, fit in eo quod natura prius est, præstantior sit imago corporis in spiritu, quam ipsum corpus in substantia sua. Nec sane putandum est facere aliquid corpus in spiritu, tanquam spiritus corpori facienti, materie vice subdatur. Omni enim modo præstantior est qui facit, ea re de qua aliquid facit; neque ullo modo spiritu præstantius est corpus; imo perspicuo modo spiritus corpore. Quamvis ergo prius videamus aliquid corpus, quod antea non videramus, atque inde incipiat imago ejus esse in spiritu nostro, quo illud cum absens fuerit recordemur: tamen eandem ejus imaginem non corpus in spiritu, sed ipse spiritus in se ipso facit celeritate mirabili, quæ ineffabiliter longe est a corporis tarditate; cujus imago mox ut oculis visam fuerit, in spiritu videns nullius puncti temporalis interpositione formatur. Itemque in auditu, nisi auribus perceptæ vocis imaginem continuo spiritus in se ipso formaret, ac memoria retineret, ignoraretur secunda syllaba utrum secunda esset, cum jam prima utique nulla esset, quæ percussa aure transisset: ac sic omnis locutionis usus, omnis cantandi suavitas, omnis postremo in actibus nostris corporalis motus dilapsus occideret, neque illum progressum nancisceretur, si transactos corporis motus meminit spiritus non teneret, quibus consequentes in agendo connecteret. Quos utique non tenet, nisi imaginæ altera se factos in se. Ipsarum etiam futurarum motionum imagines præveniunt fines actuum nostrorum. Quid enim agimus per corpus, quod non cogitando præ-

occupaverit spiritus, omniumque visibilium operum similitudines in se ipso primitus viderit, et quodam modo disposuerit?

CAPUT XVII.

Similitudines animo expressa unde innotescant demonibus. Visiones quædam miræ. — Phrenetici. — Puer ægrotans.

XXXIV. QUÆ spiritalis corporalium similitudines in animo nostro, quemadmodum innotescant spiritibus etiam immundis, vel quid obstaculi patiatur anima nostra ex isto terreno corpore, ut eas invicem in nostro spiritu videre nequeamus, invenire et explicare difficile est. Certissimis tamen indicibus apud nos constitit¹ enuntiata a demonibus cogitationes hominum, qui tamen si virtutum internam speciem possent in hominibus cernere, non tentarent; sicut illum in Job nobilem ac mirabilem patientiam procul dubio, si posset diabolus cernere, nollet a tentato utique superari². Cæterum alcuni longe jam facta quod nuntiant, quæ post aliquot dies vera esse firmentur, non est mirandum. Possunt enim hoc elicere, non solum acrimonia cernendi etiam corporalia incomparabiliter præstantiore quam nostra est, sed etiam corporum ipsorum, longe utique subtiliorum, mira velocitate.

XXXV. Comperimus etiam in domo constitutum patientem spiritum immundum, dicere solere quando ad eum venire coepisset ex duodecim millibus presbyter, et per omnia loca itineris ubi esset, et quam propinquaret,

¹ Vide lib. I. contra Academicos, esp. 6 et 7. — ² Job. 1. 10.

et quando ingrederetur et fundum et domum et cubiculum, donec in conspectu ejus astaret. Quæ omnia etsi non oculis patiens ille cernebat, tamen nisi aliquo modo cerneret, non tam veraciter enuntiaret; erat autem iste febriens, et tanquam in phrenesi ista dicebat. Et forte revera phreneticus erat, sed propter ista dæmonium pati putabatur. Nullum refectionis cibum accipiebat a suis, sed a solo presbytero. Resistebat etiam suis violenter quantum valebat; illo solo presbytero veniente, quiescebat, illi tantum subditus erat, et subdite respondebat. Nec tamen eidem saltem presbytero illa cessit mentis alienatio sive dæmonium, nisi cum sanus esset a febribus, sicut phrenetici sanari solent; nec aliquando postea tale aliquid passus est.

XXXVI. Novimus etiam sine dubitatione phreneticum futuram mortem cujusdam femine prædixisse; non sane specie divinandi, sed tanquam factum ac præteritum recolentem. Nam cum ejus apud eum commemoratio fieret: Mortua est, inquit, ego eam vidi offerri, hac cum ejus corpore transierunt; cum illa incolumis viveret: post paucos autem dies repente defuncta, et per eum locum elata est, qua ille prædixerat.

XXXVII. Fuit item apud nos puer, qui in exordio puritatis dolorem acerrimum genitalium patiebatur, medicis nequaquam valentibus quid illud esset agnoscere, nisi quod nervus ipse introrsum reconditus erat, ita ut nec præcisio præputio, quod immoderata longitudine propendebat, apparere potuerit, sed postea vix esset inventus. Humor autem viscosus et acer exsudans testes et inguina urebat. Sed acutum dolorem non continuum patiebatur, et cum patiebatur, ejulabat vehementer cum jactatione membrorum mente sanissima, sicut in cruciatibus corporum dolorum fieri solet. Deinde inter voces suas abri-

piebatur ab omnibus sensibus, et jacebat patentibus oculis neminem circumstantium videns, ad nullam vellicationem se movens. Post aliquantum tanquam evigilans, nec jam dolens, quæ viderat indicabat. Tum interpositis paucis diebus eadem patiebatur. In omnibus sane vel pene omnibus visionibus suis, duos se dicebat videre, unum provec-tioris ætatis, alterum puerum, a quibus ei vel dicebantur, vel demonstrabantur, quæ se audisse et vidisse narrabat.

XXXVIII. Vidit quodam die chorum piorum psallentium, letantium in luce mirabili, et impiorum in tenebris diversas et atrocissimas penas, illis ducentibus et ostendentibus, et felicitatis aliorum aliorumque infelicitatis meritum insinuantibus. Hoc autem vidit die dominico Paschæ, cum per totam Quadragesimam nihil doluisset, cui vix intervallo tridui antea parcebatur. Viderat autem in ipso ingressu Quadragesime illos promittentes sibi quod per quadraginta dies nullum sensurus esset dolorum, postea ipsi ei dederunt tanquam medicinale consilium, ut ei præputii longitudo præcideretur, quo facto diu non doluit. Cum vero iterum similiter doleret, et similia videre cœpisset, accepit ab eis rursus consilium, ut in mare pube tenus intraret, ac post aliquantam moram inde discederet, promittentibus sane quod jam deinceps vehementem illum dolorem non esset passurus, sed solius illius viscosi humoris molestiam: atque ita secutum est; nec unquam talem aliquam postea passus est aversionem mentis a sensibus, nec tale aliquid vidit quale antea cum in mediis doloribus et horrendis vocibus repente obmutescens abriperetur. Postea tamen medicis cætera curantibus et sanantibus, non permansit in proposito sanctitatis.

CAPUT XVIII.

De visionum causis.

XXXIX. *Inter* visionum et divinationum causas et modos vestigare si quis potest, certoque comprehendere, eum magis audire vellem, quam de me expectari ut ipse dissererem. Quid tamen putem, ita ut nec docti me tanquam confirmantem derideant, nec indocti tanquam docentem accipiant, sed utrique disceptantem et querentem potius quam scientem, non occultabo. Ego visa ista omnia visis comparo somniantium. Sicut enim aliquando et hæc falsa, aliquando autem vera sunt, aliquando futuris omnino similia, vel aperte dicta, aliquando perturbata, aliquando tranquilla; ipsa autem vera quando obscuris significationibus et quasi figuratis locutionibus prænuntiata sic etiam illa omnia. Sed amant homines in experta rimari, et causas insolitorum requirere, cum quotidiana plerumque talia sæpe etiam latentioris originis nosse non curent. Nam quemadmodum in vocibus, hoc est, signis quibus loquendo utimur, auditu verbo inusitato, querunt primo quid sit, hoc est, quid significet, quo cognito deinde querunt unde ita dictum sit, cum tam multa sine cura nesciant, quæ in usu sermonis habent, unde ita sint dicta; sic cum aliquid inusitatum in rebus acciderit, sive corporalibus, sive spiritualibus, causas rationemque sollicite inquirunt, et sibi reddi a doctoribus flagitant.

XL. Soleo autem cum me quisque interrogat, verbi gratia, quid sit catus, et respondeo, prudens vel acutus,

nec ei sufficit, sed pergat querere unde dictus sit catus, vicissim referre et querere unde dictus sit acutus; quod nihilominus utique ignorabat, sed quia usitatum nomen erat, patienter ejus originem nesciebat; quod autem novum insonuit auribus, parum putat nosse quid significando valeat, nisi etiam unde dicatur exquirat. Quisquis ergo ex me querit unde visa corporalibus similia in extasi appareant, quæ raro accidit animæ, vicissim quero, unde appareant dormientibus, quæ quotidie sentit anima, et nemo istud aut non multum curat inquirere. Quasi vero ideo minus mira sit talium natura visorum, quia quotidiana est; aut ideo minus curanda, quia omnium est; aut si recte faciunt qui ista non querunt, non rectius fecerint si nec in illa curiosi sint. Ego vero multo amplius admiror, multoque maxime stupeo quanta celeritate ac facilitate in se anima fabricetur imagines corporum, quæ per corporis oculos viderit, quam somniantium vel etiam in extasi visiones. Quæcumque tamen illa natura visorum est procul dubio corpus non est. Hoc nosse cui non sufficit, unde etiam existant, inquirat ab aliis, me ignorare confiteor.

CAPUT XIX.

Unde nascantur visiones.

XLI. Illud plane exemplorum experimentis colligi datur, sicut corporum pallor, rubor, tremor, vel etiam morbus aliquando a corpore habet causas, aliquando ab anima; et a corpore quidem, cum vel humor suffunditur, vel cibus vel aliquid aliud corpori injectum extrinsec-

cus; ab anima vero, cum vel timore turbatur, vel pudore confunditur, vel irascitur, vel amat, vel si quid ejusmodi; nec immerito, si id quod animat et regit, etiam cum vehementius movetur, vehementius exagitat: ita et ipsi animæ ut in ea visa pergat, quæ non ei per sensus corporis nuntiantur, sed per incorporealem substantiam, et ita pergat ut non discernat utrum corpora sint an similitudines corporum, aliquando a corpore accidit, aliquando a spiritu; et a corpore quidem, sive naturali vicissitudine, ut sunt visa somniantium, dormire quippe a corpore est homini; sive aliqua mala valetudine sensibus perturbatis, ut cum a phreneticis simul et corpora videntur, et visa similia corporibus tanquam et ipsa præ oculis adsint; aut penitus interclusis, sicut sæpe male affecti morbo aliquo ingravescente, præsentem corpore diu absentes, deinde hominibus redditi, multa se vidisse dixerunt; a spiritu vero, cum omnino sano atque integro corpore in alienationem rapiuntur, sive ita ut et per sensus corporis corpora videant, et in spiritu quedam similia quæ a corporibus non discernant; sive penitus avertantur a sensibus carnis, et nihil per eos omnino sentientes, illa spiritali visione habitent in similitudinibus corporum. Sed cum malus in hæc arripit spiritibus, aut demoniacos facit, aut arripitios, aut falsos prophetas: cum autem bonus, fideles mysteria loquentes, aut accedente etiam intelligentia veros Prophetas, aut ad tempus quod per eos oportet ostendi, videntes atque narrantes.

CAPUT XX.

Visa quæ a corpore occasionem habent, non tamen exhiberi a corpore.

XLII. Sed cum a corpore causa est ut talia visa cernantur, non ea corpus exhibet; neque enim habet eam vim, ut formet aliquid spiritale: sed sopito, aut perturbato, aut etiam intercluso itinere intentionis a cerebro, qua dirigitur sentiendi motus, anima ipsa quæ motu proprio cessare ab hoc opere non potest, quia per corpus non sinitur, vel non plene sinitur corporalia sentire, vel ad corporalia vim suæ intentionis dirigere, spiritu corporalium similitudines agit, aut intuetur objectas. Et siquidem eas ipsa agit, phantasie tantum sunt; si autem objectas intuetur, ostensiones sunt. Denique cum oculi dolent vel extincti sunt, quia non est causa in sede cerebri, unde ipsa dirigitur intentio sentiendi, non fiunt huiusmodi visiones, quamvis cernendis corporalibus obstaculum existat a corpore. Magis enim cæci aliquid dormientes quam vigilantes vident. Dormientibus quippe in cerebro consopitur via sentiendi, quæ intentionem ad oculos ducit, ideoque ipsa intentio in aliud aversa, cernit visa somniorum tanquam species corporales adsint, ut sibi dormiens vigilare videatur, et non similia corporibus, sed ipsa corpora intueri se putet: cum autem vigilant cæci, ducitur per illa itinera intentio cernendi, quæ cum ad loca venerit oculorum, non exeritur foras, sed ibi remanet, ut vigilare se sentiant, potiusque esse in tenebris vigilando etiam per diem, quam dormiendo, sive per diem sive per noctem. Nam

et qui caeci non sunt, plerique patentibus oculis dormiunt nihil per eos videntes, sed non ideo nihil videntes, cum spiritu cernant visa somniorum: si autem clausis oculis vigilant, neque dormientium praesto sunt visionibus neque vigilantium. Tantum tamen valet, quod usque ad oculos eorum nec sopita, nec perturbata, nec interclusa pervenit a cerebro via sentiendi, et animae intentionem usque ad ipsas quamvis clausas fores corporis ducit, ut cogitentur quidem imagines corporum, sed nullo modo pro eis habeantur corporibus, quae per oculos sentiuntur.

XLIII. Tantum interest, ubi fiat impedimentum sentiendi corporalia, cum sit in corpore. Si enim non fit nisi in ipsis aditibus, et quasi januis sensuum, velut in oculis, in auribus, ceterisque sensibus corporalibus, sola impeditur perceptio corporalium; non autem animae intentio in aliud sic avertitur, ut pro corporibus habeat imagines corporum: si autem causa est intus in cerebro, unde diriguntur viæ ad ea, quae foris sunt, sentienda; ipsius intentionis vasa sopiuntur, vel turbantur, vel intercluduntur; quibus nititur anima in ea quae foris sunt, intuenda vel sentienda. Quem nisum quoniam non amittit, tanta expressione format similia, ut imagines corporalium a corporibus discernere non valens, utrum in illis an in istis sit nesciat; et cum scit, longe alio modo sciat, quam dum in cogitando versantur sive occurrant similitudines corporum. Qui modus nisi ab expertis capi utcumque non potest. Hinc enim erat, quod me dormiens in somnis videre sciebam, nec tamen illas corporalium rerum similitudines, quas videbam, sic ab ipsis corporalibus discerniebam, quemadmodum eas cogitantes etiam clausis oculis vel in tenebris constituti discernere solent. Tantum valet ipsa animi intentio utrum perducatur usque ad sensus licet clausos, an in ipso cerebro, unde in hæc nititur, aliqua

causa existente in aliud avertatur, ut quamvis aliquando se noverit non corpora, sed corporum similitudines cernere, vel minus erudita etiam ipsa esse corpora existimas, sentiat se non ea corpore, sed spiritu videre, longe sit tamen ab affectione, qua suo corpori presentatur: unde se norunt et caeci vigilare, cum similitudines corporum cogitatas a corporibus, quae videre non possunt, certa notione discernunt.

CAPUT XXI.

Visa corporalibus similia in quæ anima rapitur, non ideo esse naturæ diversæ.

XLIV. Cum autem sano corpore, nec somno sensibus consopitus, aliquo occulto opere spiritali in ea visa, quæ similia sunt corporalibus anima rapitur, non quia modus diversus est, ideo est etiam diversa natura visorum; cum et in illis causis, quæ de corpore existunt, sit utique differentia, et aliquando a contrario. Nam phrenetici non dormiendo potius perturbatas habent sentiendi vias in capite, ut talia videant, qualia somniantes vident, quorum dormiendo avertitur intentio a sensu vigilandi, et in ea videnda convertitur. Cum ergo illud fiat non dormiendo, hoc autem dormiendo, non tamen ea quæ videntur ex alio genere sunt, quam ex natura spiritus, de quo vel in quo fiunt similitudines corporum. Ita quamvis diversa sit causa intentionis alienata, quando sano corpore vigilantis occulta quadam vi spiritali anima rapitur, ut vice corporum expressas corporalium rerum similitudines in spiritu videat, eadem tamen est natura visorum. Neque

enim dici potest, cum causa in corpore est, tunc anima sine ulla praesensione futurorum ex se ipsa versare imagines corporum, sicut etiam cogitando eas solet; cum vero in ea videnda spiritu assumitur, divinitus haec demonstrari: quandoquidem aperte Scriptura dicit: « Ef-
 » fundam de spiritu meo super omnem carnem, et ju-
 » venes visa videbunt, et senes somnia somniabunt¹, »
 » divine operationi utrumque tribuens, et Angelus Domini apparuit Joseph in somnis, dicens: « Noli timere acci-
 » pere Mariam conjugem tuam: » Et iterum; « Tolle
 » puerum et vade in Aegyptum². »

CAPUT XXII.

Quomodo contingant visa illa, ex quibus divinationes occulto instinctu seu casu factae.

XLV. Itaque homo quidem spiritu assumi spiritum hominis ad has videndas imagines, nisi aliquid significant, non puto: cum vero in corpore causa est, ut in eas expressius intueudas humanus intendatur spiritus, non semper aliquid significare credendum est: sed tunc significant, cum inspirantur a demonstrante spiritu, sive dormienti, sive aliquid aliud ex corpore, ut a carnis sensibus alienaretur, patienti. Vigilantibus etiam neque nullo morbo afflictis, nec furore exagitatis, occulto quodam instinctu ingestas esse cogitationes, quas promendo divinarent, non solum aliud agentes, sicut Caiphas pontifex prophetavit³, cum ejus intentio non haberet voluntatem prophetandi,

¹ Joel. ii, 28. — ² Matth. i, 20, et ii, 13. — ³ Joan. vi, 51.

verumetiam id suscipientes, ut divinationi modo aliquid dicerent, novimus.

XLVI. Nam quidam juvenes jocando ut fallerent, ubi peregrini iter agebant, mathematicos se esse finxerunt, ignorantes omnino utrum duodecim signa dicerent. Qui cum hospitem suum mirari cernerent quae dicebant, et attestari esse verissima, audacius in plura progressi sunt. At ille attestans ad omnia mirabatur. Postremo ab eis de filii salute quasivit, quem diu absentem desiderabat, et quod inopinate tardaret, ne quid ei accidisset sollicitus erat. At illi non curantes quid post eorum abscessum veri cognosceretur, dum tamen in praesentia letum hominem redderent, mox perfectiori responderunt salvum ac propinquantem, et eo ipso die quo haec loquebantur, esse venturum: neque enim metuebant, ne cum totus dies peractus esset, eos ille redarguendos postridie sequeretur. Quid multa? dum jam abire disponent, ecce subito adhuc eis illic positus venit.

XLVII. Item alius ante symphonicam saltabat, ubi erant multa idola per quamdam paganorum solemnitatem, non aliquo spiritu arreptus, sed imitatione ludicra arreptus imulatus, scientibus, circumstantibus et spectantibus. Moris enim erat ut ante prandium peractis sacrificiis agitatique phanaticis, si qui adolescentes post prandium vellent eo more ludere, nullus prohiberetur. Ille ergo inter saltandum, facto sibi silentio, jocabundus, et ridente multitudine circumseptus, ea nocte, quae impendebat, in ea sylva, quae juxta erat, hominem a leone interemptum iri, ad cujus cadaver spectandum illucescente die confluxuram turbam, et illius solemnitatis locum deserturam, praedixit. Et factum est, cum satis cunctis qui aderant in omnibus ejus motibus claruisset, hoc eum ludendo et jocando nusquam perturbata vel alienata

mentē dixisse : ipso etiam tanto amplius mirante quod accidit, quanto magis nosset quo id animo atque ore protulerit.

XLVIII. Quoniam modo hæc visa in spiritum hominis veniant, utrum ibi primitus formentur, an formata ingerantur, et quadam conjunctione cernantur, ut sic hominibus Angeli ostendant cogitationes suas, et corporalium rerum similitudines, quas in suo spiritu futurorum cognitione præformant, quemadmodum et ipsi nostras cogitationes, non utique oculis, quia non corpore, sed spiritu vident; verum hoc intersit, quod illi nostras, etiamsi nolimus, noverunt, nos autem ipsorum, nisi ostendantur, nosse non possumus; quia sic eas, ut opinor, habent in potestate occultare spiritalibus modis, quemadmodum nos quibusdam interjectis obstaculis, nostra corpora ne aliorum oculis videantur, abscondimus: et quid fiat in spiritu nostro, ut aliquando cernantur tantummodo significantes imagines, et utrum aliquid significant ignoretur; aliquando autem aliquid significare sentiantur, sed quid significant nesciatur; aliquando vero tanquam pleniorē demonstratione anima humana et spiritu ipsas et mente quid significant videat, et scire difficillimum est, et si jam sciamus, disserere atque explicare operosissimum.

CAPUT XXIII.

Spiritalement naturam, ubi tam multis causis similitudines corporalium formentur in nobis existere.

XLIX. Quoniam autem nunc insinuare satis arbitror, certum est esse spiritalem quandam naturam in nobis, ubi corporalium rerum formentur similitudines; sive cum ali-

quod corpus sensu corporis tangimus, et continuo formatur ejus similitudo in spiritu, memoriaque reconditur; sive cum absentia corpora jam nota cogitamus, ut ex eis formetur quidam spiritalis aspectus, quæ jam erant in spiritu et antequam ea cogitaremus; sive cum eorum corporum, quæ non novimus, sed tamen esse non dubitamus, similitudines, non ita ut sunt illa, sed ut occurrit intuemur; sive cum alia, quæ vel non sunt, vel esse nesciuntur, pro arbitrio vel opinione cogitamus; sive unde unde, neque id agentibus, neque volentibus nobis variae formæ corporalium similitudinum versantur in animo; sive cum aliquid corporaliter acturi, ea ipsa disponimus quæ in illa actione futura sunt, et omnia cogitatione anteceditimus; sive jam in ipso actu, vel cum loquimur, vel cum facimus, omnes corporales motus, ut exeri possint, præveniuntur similitudinibus suis intus in spiritu, neque enim ulla vel brevissima syllaba in ordine suo nisi prospecta somnisset: sive cum a dormientibus somnia videntur, vel nihil, vel aliquid significantia; sive cum valetudine corporali turbatis intrinsecus itineribus sentiendi, imagines corporum spiritus veris corporibus ita miscet, ut internosci vel vix possint, vel omnino non possint; et aut significant aliquid, aut sine ulla significatione oboriuntur; sive prorsus ingravescente aliquo morbo vel dolore corporis, et intercludente intus vias quibus anima, ut per carnem sentiret, exerebatur ac nitebatur intentio, altius quam somno absentato spiritu, corporalium rerum existunt aut monstrantur imagines, vel significantes aliquid vel sine ulla significatione apparentes; sive nulla ex corpore causa existente, sed assumente atque rapiente aliquo spiritu, tollitur anima in hujusmodi videndas similitudines corporum, miscens eis visa corporalia; cum simul etiam corporis sensibus utitur; sive ita spiritu assumente alienator ab

omni corporis sensu, et avertitur, ut solis similitudinibus corporum spiritali visione teneatur, ubi nescio utrum possint aliqua nihil significantia videri.

CAPUT XXIV.

Visionem intellectualem spiritali spiritalium corporali præstare.

L. Hæc igitur natura spiritalis, in qua non corpora, sed corporum similitudines exprimentur, inferioris generis visiones habet, quam illud mentis atque intelligentiæ lumen, quo et ista inferiora dijudicantur, et ea cernuntur, quæ neque sunt corpora neque ullas gerunt formas similes corporum, velut ipsa mens et omnis animæ affectio bona, cui contraria sunt ejus vitia, quæ recte culpantur atque damnantur in hominibus. Quo enim alio modo ipse intellectus nisi intelligendo conspicitur? Ita et charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, et cætera hujusmodi, quibus propinquatur Deo: et ipse Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia.

LI. Quanquam itaque in eadem anima fiant visiones sive que sentiuntur per corpus, sicut hoc corporeum cælum, terra, et quæcumque in eis nota esse possunt, quemadmodum possunt, sive que spiritu videntur similia corporum, de quibus multa jam diximus; sive cum mente intelliguntur, quæ nec corpora sunt, nec similitudines corporum; habent utique ordinem suam, et est aliud alio præcellentius. Præstantior est enim visio spiritalis quam corporalis, et rursus præstantior intellectualis quam spi-

ritalis. Corporalis enim sine spiritali esse non potest; quandoquidem momento eodem, quo corpus sensu corporis tangitur, fit etiam in animo tale aliquid, non quod hoc sit, sed quod simile sit; quod si non fieret, nec sensus ille esset, quo ea quæ extrinsecus adjacent, sentiuntur. Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus, quo velut nuntio utitur ad formandum in se ipsa quod extrinsecus nuntiatur. Non potest itaque fieri visio corporalis, nisi etiam spiritalis simul fiat: sed non discernitur, nisi cum fuerit sensus ablati a corpore, ut id quod per corpus videbatur, inveniat in spiritu. At vero spiritalis visio etiam sine corporali fieri potest, cum absentium corporum similitudines in spiritu apparent, et finguntur multe pro arbitrio, vel præter arbitrium demonstrantur. Item spiritalis visio indiget intellectuali ut dijudicetur, intellectualis autem ista spiritali inferiore non indiget, ac per hoc spiritali corporalis, intellectuali autem utraque subjecta est. Cum ergo legimus: « Spiritalis omnia judicat, ipse autem a nemine dijudicatur! » non secundum spiritum, a quo mens discernitur, sicut illud quod dictum est: « Orabo spiritu, orabo et mente », sed ex illa notione debemus accipere quæ dictum est: « Renovamini autem spiritu mentis vestre ». Jam enim supra docuimus alio modo et ipsam mentem spiritum dici, secundum quam spiritalis omnia dijudicat. Quapropter non absurde neque inconvenienter arbitror spiritalem visionem inter intellectualem et corporalem tanquam medietatem quandam obtinere. Puto enim non incongruenter medium dici, quod corpus quidem non est, sed simile est corporis, inter illud quod vere corpus est, et illud quod nec corpus est, nec simile corporis.

1. Cor. ii. 15. — 1. Th. xv. 15. — 2. Ephes. iv. 23.
 Sup. intellectus mensuras in eis in, dicitur mens,
 dicitur mens, et mens, anima intellectus, virtus, officium

CAPUT XXV.

Solam intellectualam visionem non fallere.

LII. ILLUDERET autem anima similitudinibus rerum, non earum vitio, sed opinionis suae, cum approbat quae similia sunt pro iis quibus similia sunt, ab intelligentia deficiens. Fallitur ergo in visione corporali, cum in ipsis corporibus fieri putat, quod fit in corporis sensibus; sicut navigantibus videntur in terra moveri quae stant, et intuentibus caelum stare sidera quae moventur, et divaricatis radiis oculorum duas lucernarum species apparere, et in aqua remus infractus, et multa huiusmodi: aut cum putat aliquid hoc esse, quod similiter coloratum est, vel similiter sonat, vel olet, vel sapit, vel tangitur: hinc enim et medicamentum aliquod ceratum coctum in cacabo putatur legumen, et sonitus transeuntis vehiculi putatur ex tonitruo, et si nullis aliis sensibus exploretur, sed soli adiaceat olfactui, citrium putatur herba, quae vocatur spiraria, et cibus aliquo dulciculo succo affectus putatur melle conditus, et ignotus annulus contrectatus in tenebris, putatur aureus, cum sit terrens aut argentens; aut cum repentinis inopinatisque corporalibus visis anima turbata vel in somnis videre se putat, vel aliquo huiusmodi spiritali viso allici: unde in omnibus corporalibus visis, et aliorum sensuum constestatio, et maxime ipsius mentis atque rationis adhibetur, ut quod in hoc rerum genere verum est, inveniatur quantum inveniiri potest. In visione autem spiritali, id est, in corporum similitudinibus, quae spiritu videntur, fallitur anima, cum ea quae sic videt,

ipsa corpora esse arbitratur; vel quod sibi suspitione falsaque conjectura finxerit, hoc etiam in corporibus putat, quae non visa conjectat. At vero in illis intellectualibus visis non fallitur: aut enim intelligit, et verum est; aut si verum non est, non intelligit: unde aliud est in his errare quae videt, aliud ideo errare quia non videt.

CAPUT XXVI.

Raptus animae duplex: spiritali visione et intellectuali.

LIII. QUAPROPTER cum rapitur anima in ea visa, quae spiritu cernuntur similia corporalibus, ita ut omnino a sensibus corporis avertatur amplius quam in somno solet, sed minus quam in morte; iam divinae admonitionis est et adjuvanti, ut se non corpora, sed visa corporum similia spiritaliter noverit cernere, sicuti quae se in somnis videre etiam antequam exigilent sciunt. Ibi si etiam videntur futura, ita ut omnino futura noscantur, quorum imagines praesentes videntur, sive ipsa hominis mente divinitus adjuta, sive aliquo inter ipsa visa quid significant exponente, sicut in Apocalypsi Joanni exponebatur, magna revelatio est¹: etiamsi forte ignoret ille, cui haec demonstrantur, utrum e corpore exierit, an adhuc sit in corpore, sed spiritu a sensibus corporis alienato ista videat: potest enim sic raptus id ignorare, si ei et hoc non ostendatur.

LIV. Porro autem si quemadmodum raptus est a sensibus corporis, ut esset in istis similitudinibus corporum, quae spiritu videntur, ita et ab ipsis rapiatur, ut in illam

¹ Apoc. 1, 10.

quasi regionem intellectualium vel intelligibilium subvehatur, ubi sine ulla corporis similitudine perspicua veritas cernitur, nullis opinionum falsarum nebulis obscuratur; ibi virtutes animæ non sunt operosæ ac laboriosæ. Neque enim opere temperantiæ libido frenatur, aut opere fortitudinis toleratur adversa, aut opere justitiæ iniqua puniuntur, aut opere prudentiæ mala devitantur. Una ibi et tota virtus est amare quod videas, et summa felicitas habere quod amas. Ibi enim beata vita in fonte suo bibitur, inde aspergitur aliquid hinc humanæ vitæ, ut in tentationibus huius sæculi, temperanter, fortiter, juste, prudenterque vivatur. Propter illud quippe adispicendum, ubi secreta quies erit et ineffabilis visio veritatis, labor suscipitur, et continendi a voluptate, et sustinendi adversitates, et subveniendi indigentibus, et resistendi decipientibus. Ibi videtur claritas Domini, non per visionem significantem, sive corporalem, sicut visa est in monte Sina¹, sive spiritalem, sicut vidit Isaias², vel Joannes in Apocalypsi³; sed per speciem, non per ænigmata, quantum eam capere mens humana potest, secundum assumptis Dei gratiam, ut os ad os loquatur ei, quem dignum tali Deo colloquio fecerit; non os corporis, sed mentis, sicut intelligendum arbitror quod de Moyse scriptum est⁴.

¹ Exod. iij, 18. — ² Isai. vi, 1. — ³ Apoc. i, 10. — ⁴ Num. xii, 3.

DIRECCIÓN GENERAL DE

CAPUT XVII.

Quo genere visionis Deus a Moyse visus.

L.V. CONSCUPIVERAT enim, sicut in Exodo legimus, videre Deum¹; non utique sicut viderat in monte, nec sicut videbat in tabernaculo, sed in ea substantia qua Deus est, nulla assumpta corporali creatura, quæ mortalis carnis sensibus præsentetur: neque in spiritu figuratis similitudinibus corporum; sed per speciem suam, quantum eam capere creatura rationalis et intellectualis potest, sevocata ab omni corporis sensu, et ab omni significativo ænigmatæ spiritus. Sic enim scriptum est: « Si ergo inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi temetipsum manifeste, » ut videam te²; » cum paulo superius legatur locutus Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut quis loquitur ad amicum suum. Sentiebat ergo quid videbat, et quod non videbat desiderabat. Nam et paulo post cum dixisset ei Deus: « Invenisti enim gratiam in conspectu meo, et scio » te præ omnibus³, » respondit ei: Ostende mihi claritatem tuam. » Et tunc quidem responsum accepit a Domino figuratum, de quo nunc longum est disputare, quando ei dixit: « Non poteris videre faciem meam, et vivere. Non enim videbit homo faciem meam, et vivet. » Deinde subjicit et ait illi: « Ecce locus penes me, et stabis super » petram, statim ut transiet mea majestas, et ponam te » in spelunca petre, et tegam manu mea super te donec » transeam; et auferam manum, et tunc videbis posteriora » mea: nam facies mea non apparebit tibi⁴. » Nec tamen

¹ Exod. xiv, 18, et xxxiii, 9. — ² Id. xxxiii, 9. — ³ Ibid. 17. — ⁴ Ibid. 20-23.

secuta Scriptura hoc etiam corporaliter factum esse nar-
 ravit, satisque per hoc demonstratum est figurate dictum
 esse in Ecclesie significatione. Ipse est enim locus penes
 Dominum, quia Ecclesia est templum ejus, et ipsa aedi-
 ficata est super petram, et cætera quæ ibi dicta sunt, ei-
 dem intelligentiæ congruunt. Nisi tamen concupitam et
 desideratam Dei claritatem Moyses videre meruisset, non
 in libro Numerorum diceret Deus ad Aaron et Mariam
 fratres ejus: « Adhuc verba mea: Si fuerit Propheta inter
 » vos Domino, in visione illi cognoscatur, et in somno lo-
 » quar illi, non ita quomodo famulus meus Moyses in tota
 » domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad illum in specie,
 » et non per ænigmata, et claritatem Domini vidit.¹ »
 Neque enim hoc secundum substantiam corporis, quæ
 carnis sensibus presentatur, intelligendum est; nam uti-
 que sic loquebatur ad Moysen facie ad faciem, contra in
 contra: quando tamen dixit ei: « Ostende mihi temetip-
 » sum; » et nunc etiam ad ipsos, quos objurgabat, et qui-
 bus Moysi meritum ita præferebat, sic loquebatur per
 creaturam corporalem presentatam sensibus carnis. Illo
 ergo modo, in illa specie qua Deus est, longe ineffabiliter
 secretius et presentius loquitur locutione ineffabili, ubi
 eam nemo videns vivet vita ista, qua mortaliter vivitur
 in istis sensibus corporis: sed nisi ab hac vita quisque
 quodam modo moriatur, sive omnino exiens de corpore,
 sive ita aversus et alienatus a carnalibus sensibus, ut merito
 nesciat, sicut Apostolus ait, utram in corpore an extra
 corpus sit², cum in illam rapitur et subvehitur visionem.

¹ Num. xii, 6-8. — ² Esod. xxxiii, 11. — ³ 2 Cor. xii, 3.

CAPUT XXVIII.

*Tertium cælum et paradisum de quo Apostolus posse
 intelligi tertium genus visionis.*

LVI. QUAPROPTER si hoc tertium visionis genus, quod
 superius est, non solum omni corporali, quo per corporis
 sensus corpora sentiuntur, verumetiam omni illo spiri-
 tali, quo similitudines corporum spiritu et non mente
 cernuntur, tertium cælum appellavit Apostolus; in hoc
 videtur claritas Dei, cui videndæ corda mandantur, unde
 dictum est: « Beati mundo corde, quia ipsi Deum vi-
 » debunt¹, » non per aliquam corporaliter vel spiritaliter
 figuratam significationem, « Tanquam per speculum in
 » ænigmate, sed facie ad faciem², » quod de Moyse dic-
 tum est: « Os ad os³; » per speciem scilicet, qua est Deus
 quidquid est, quantumcumque eum mens, quæ non
 est quod ipse, etiam ab omni terrena labe mundata, et ab
 omni corpore et similitudine corporis alienata et abrepta
 capere potest: a quo peregrinamur mortali et corrupti-
 bili onere gravati, quando per fidem ambulamus, non
 per speciem⁴, et cum hic iuste vivimus. Cur autem non
 credamus, quod tanto Apostolo doctiori gentium, raptus
 usque ad istam excellentissimam visionem, voluerit Deus,
 demonstrare vitam, in qua post hanc vitam vivendum est
 in æternum? Et cur non dicatur iste paradisus, excepto
 illo in quo corporaliter vixit Adam inter ligna nemorosa
 atque fructuosa? Quandoquidem et Ecclesia, quæ nos
 congregat in charitatis sinum, paradisus dicta est cum

¹ Math. v, 8. — ² 1 Cor. xiii, 12. — ³ Num. xii, 8. — ⁴ 2 Cor. v, 7.

fructu pomorum. Sed hoc figurate dictum est, tanquam illo paradiso¹, ubi proprie fuit Adam, Ecclesia significata sit per formam futuri. Quanquam diligentius considerantibus fortassis occurrat illo paradiso corporali, in quo Adam corporaliter fuit, et istam vitam sanctorum significatam, quæ nunc agitur in Ecclesia, et illam quæ post hanc erit in æternum: sicut Jerusalem, quæ interpretatur visio pacis, et tamen quedam terrena civitas demonstratur, significat Jerusalem matrem nostram æternam in cælis, sive in iis qui spe salvi facti sunt, et quod non vident sperantes per patientiam expectant², secundum quos multi filii deserte magis quam ejus quæ habet virum³; sive in ipsis Angelis sanctis per Ecclesiam multiformis sapientiæ Dei⁴, cum quibus post hanc peregrinationem sine labore et sine fine videndum est.

CAPUT XXIX.

An ut plures cæli, ita in spiritali et intellectuali visione plures gradus.

LVII. Si autem sic accipimus tertium cælum, quo Apostolus raptus est, ut quartum etiam, et aliquot ultra superius cælus esse credamus, infra quos est hoc tertium cælum, sicut eos alii septem, alii octo, alii novem vel etiam decem perhibent, et in ipso uno quod dicitur firmamentum, multos gradatim esse confirmant; ac per hoc corporeos esse vel ratiocinantur vel opinantur, de quorum ratione sive opinione nunc disserere longum est: potest etiam fieri, ut etiam in spiritalibus vel intellectualibus

¹ Cant. iv, 13. — ² Rom. viii, 24. — ³ Gal. iv, 27. — ⁴ Ephes. iii, 10.

multos quosdam gradus quisquam esse contendat, aut si possit ostendat, eosque distinctos juxta aliquem proVectum magis minusve illustriam revelationum. Sed utcumque se ista habeant, et accipiantur ut libet, ab alio sic, ab alio autem sic, ego visorum vel visionum præter ista tria genera, aut corpore, aut spiritu, aut mente, usque adhuc vel nosse vel docere non possum. Sed quot et quantæ singulorum generum sint differentiæ, ut in unoquoque aliud alio gradatim superferatur, ignorare me fateor.

CAPUT XXX.

In spiritali genere visionis, alia visionis, alia visa quasi divina, alia humana.

LVIII. Sicce autem in ista luce corporea est cælum, quod super terras suspicimus, unde luminaria clarent et sidera, quæ corpora longe sunt meliora terrestribus: sic in illo genere spiritali, in quo videntur corporum similitudines luce quadam incorporali ac sua, sunt quedam excellentia et merito divina, quæ demonstrant Angeli miris modis; utrum visa sua facili quadam et præpotenti junctione vel commixtione etiam nostra esse facientes, an scientes nescio quomodo nostram in spiritu nostro informare visionem, difficilis perceptu, et difficilior dictu res est. Sunt autem alia visa usitata et humana, quæ sive ex ipso spiritu nostro multipliciter existunt, sive ex corpore spiritui quodam modo suggeruntur, sicut fuerimus affecti vel carne vel animo. Non solum enim vigilantes homines curas suas cogitando versant in similitudinibus corporum, verum etiam dormientes hoc sepe somniant, quo indigent: nam

et negotia sua gerunt ex animi cupiditate, et epulis potulisque inhiantes insistant, si forte esurientes sitientesque dormierunt. Quæ omnia puto comparata illis angelicis demonstrationibus sic habenda, ac si in ista natura corporum terrena celestibus comparentur.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS. CAPUT XXXI.

In intellectuali visione alia sunt quæ in anima videntur, aliud lumen quo ipsa illustratur. — Lumen anime Deus.

LIX. Sic etiam in illo genere intellectualium visorum alia sunt, quæ in ipsa anima videntur, velut virtutes quibus vitia sunt contraria; sive permansuræ, ut pietas, sive utiles huic vitæ, et postea non futuræ, sicut fides qua credimus ea quæ nondum videmus, et spes qua futura cum patientia expectamus, et ipsa patientia qua omnia toleramus adversa, donec quo volumus veniamus. Iste quippe et hujusmodi virtutes, quæ nunc propter transigendam istam peregrinationem valde necessariæ sunt, non erunt in illa vita, propter quam adipiscendam sunt necessaria: et tamen etiam ipsæ intellectualiter videntur; neque enim aut corpora sunt, aut species habent similes corporum. Aliud autem est ipsum lumen, quo illustratur anima, ut omnia vel in se vel in illo veraciter intellecta conspiciat; nam illud jam ipse Deus est, hæc autem creatura, quamvis rationalis et intellectualis ad ejus imaginem facta, quæ cum conatur lumen illud intueri, palpat infirmitate, et minus valet. Inde est tamen quidquid intelligit sicut valet. Cum ergo illuc rapitur, et a carnalibus substracta sensi-

bus, illi visioni expressius præsentatur non spatii localibus, sed modo quodam suo, etiam supra si videt illud, quo adjuncta videt quidquid etiam in se intelligendo videt.

CAPUT XXXII.

Anima corpore exuta, quo feratur.

LX. Si autem queritur, cum anima de corpore exierit, utrum ad aliqua loca corporalia feratur, an ad incorporalia corporalibus similia, an vero nec ad ipsa, sed ad illud quod et corporibus et similitudinibus corporum est excellentius; cito quidem responderim, ad corporalia loca eam vel non ferri nisi cum aliquo corpore, vel non localiter ferri. Jam utrum habeat aliquod corpus, cum de hoc corpore exierit, ostendat qui potest, ego autem non puto: spiritalem enim arbitror esse, non corporalem. Ad spiritalia vero pro meritis fertur, aut ad loca pœnalia similia corporibus: qualia sæpe demonstrata sunt iis qui rapti sunt a corporis sensibus, et mortuis similes jacuerunt, et infernales pœnas viderunt, cum et ipsi in se ipsis gererent quamdam similitudinem corporis sui, per quam possent ad illa ferri, et talia similitudinibus sensuum experiri. Neque enim video cur habeat anima similitudinem corporis sui, cum jacente sine sensu ipso corpore, nondum tamen penitus mortuo, videt talia, qualia multi ex illa subductione vivis redditii narraverunt, et non habeat cum perfecta morte penitus de corpore exierit. Aut ergo ad illa fertur pœnalia, aut ad illa itidem similia corporalibus, nec tamen penarum, sed quietis atque gaudiorum.

LXI. Neque enim recte dici potest, vel illas falsas esse pœnas, vel illam falsam requiem atque lætitiâ: tunc enim hæc falsa sunt, quando per opinionis errorem alia pro aliis putantur. Nam Petrus non solum cum discum illum videbat, et in eo non similitudines corporum, sed corpora putabat, in hoc utique fallebatur: verumetiam cum alio tempore ab Angelo solutus e vinculis ibat in corpore ambulans¹, et presentatus corporalibus formis et putabat se visum videre, nihilominus fallebatur. Nam et illa in disco erant spiritales formæ corporalibus similes; et ista corporalis expressio soluti de vinculis, propter miraculam spiritali similis erat. Fallebatur autem anima in utrisque, nonnisi cum alia pro aliis approbaret. Quamvis ergo non sint corporalia, sed similia corporalibus, quibus animæ corporibus exute afficiuntur, seu bene seu male, cum et ipsæ corporibus suis similes sibi met appareant; sunt tamen et vera lætitiâ et vera molestia facta de substantia spiritali. Nam et inæomnis magni interest utrum in lætis an in tristibus simus. Unde quidam in rebus quas concupiverant constituti, se evigilasse doluerunt; et rursus gravibus terroribus atque cruciatibus exagitati atque vexati, cum expergefati essent, dormire tinnerunt, ne in eadem mala revocarentur. Et utique dubitandum non est, quod expressiora sint illa quæ inferna dicuntur, atque ob hoc vehementius sentiuntur. Nam et qui subtracti sunt sensibus corporis, minus quidem quam si omni modo morerentur, sed tamen amplius quam si dormirent, expressiora se vidisse naraverunt, quam si somnia naravissent. Est ergo prorsus inferorum substantia, sed eam spiritalem arbitror esse, non corporalem.

¹ Act. 5, 1. — * Id. xii, 9.

CAPUT XXXIII.

De inferis quæstio. — Animam esse incorpoream, cum sit spiritus. — Sinus Abrahæ.

LXII. Næc audiendi sunt, qui affirmant inferos in hac vita explicari, nec esse post mortem. Viderint enim quemadmodum poetica figmenta interpretentur, nos ab auctoritate divinarum Scripturarum, quibus solis de hac re fides habenda est, recedere non debemus. Quamquam possimus ostendere illorum quoque sapientes de inferorum substantia minime dubitasse, quæ post hanc vitam excipit animas mortuorum. Unde autem sub terris esse dicantur inferi, si corporalia loca non sunt, aut inde inferi appellentur¹, si sub terris non sunt, merito quaeritur. Animam vero non esse corpoream non me putare, sed plane scire, audeo profiteri²: tamen habere posse similitudinem corporis et corporalium omnino membrorum quisquis negat, potest negare animam esse, quæ in somnis videt vel se ambulare, vel sedere, vel hac atque illac gressu aut etiam volatu ferri ac referri, quod sine quadam similitudine corporis non fit. Proinde si hanc similitudinem etiam apud inferos gerit, non corporalem sed corpori similem; ita etiam in locis videtur esse non corporalibus, sed corporalium similibus, sive in requie, sive in doloribus.

LXIII. Quamquam et illud me nondum invenisse confiteor, inferos appellatos, ubi iustorum animæ requiescunt. Et Christi quidem animam venisse usque ad ea loca, in quibus peccatores cruciantur, ut eos solveret a

¹ 2 Retract. xxiv, n. 2. — * 4 Sent. dist. xxv, cap. Cum autem.

tormentis, quos esse solvendo occulta nobis sua iustitia iudicabat, non immerito creditur. Quomodo enim aliter accipiendum sit quod dictum est: « Quem Deus suscitavit ex mortuis, solatis doloribus inlerorum, quia non poterat teneri ab eis, » non video, nisi ut quorundam dolores apud inferos eum solvisse accipiamus, ea potestate qua Dominus est, cui omne genu flectitur, caelestium, terrestrium, et inferorum¹, per quam potestatem etiam illis doloribus, quos solvit, non potuit attineri. Neque enim Abraham, vel ille pauper in sinu ejus², hoc est, in secreto quietis ejus, in doloribus erat, inter quorum requiem et illa inferni tormenta legimus magnum chaos firmatum: sed nec apud inferos esse dicti sunt. Contigit enim, inquit, mori inopem illum, et auferri ab Angelis in sinum Abraham: mortuus est autem et dives, et sepultus est, et cum apud inferos in tormentis esset, et caetera. Videmus itaque inferorum mentionem non esse factam in requie pauperis, sed in supplicio divitis.

LXIV. Illud etiam quod Jacob dicit ad filios suos: « Deducetis senectam meam cum tristitia ad inferos, » videtur hoc magis timuisse, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum. Neque enim parvum anime malum est tristitia, cum et Apostolus cuidam tam sollicite timuerit, ne majore tristitia absorberetur³. Proinde, ut dixi, nondum inveni, et adhuc quero, nec mihi occurrit inferos alicubi in bono posuisse Scripturam dumtaxat canonicam: non autem in bono accipiendum sinum Abraham, et illam requiem quo ab Angelis pius pauper ablatus est, nescio utrum quisquam possit audire: et ideo quomodo eam apud inferos credamus esse, non video.

¹ Act. II, 24. — ² Philip. II, 10. — ³ Luc. XVI, 23. — ⁴ Gen. XLV, 29. — ⁵ Cor. II, 7.

CAPUT XXXIV.

De paradiso et tertio caelo quo raptus est Paulus.

LXV. VERUM hoc dum quærimus, et aut invenimus, aut non invenimus, urget nos longitudo libri hujus eum aliquando concludere. Quapropter quoniam de paradiso sermonem instituímus, propter illud quod Apostolus ait, scire se raptum hominem usque in tertium caelum, nescire autem sive in corpore sive extra corpus, et quia raptus est in paradysum, et audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui; non temere affirmamus, utrum in tertio caelo sit paradysus, an etiam in tertium caelum, et inde rarsus in paradysum raptus sit. Si enim proprie quidem nemorosus locus, translato autem verbo omnis etiam spiritalis quasi regio, ubi anime bene est, merito paradysus dici potest, non solum tertium caelum, quidquid illud est, quod profecto magnum sublimiterque præclarum est, verumetiam in ipso homine letitia quaedam bonæ conscientie paradysus est. Unde et Ecclesia in sanctis temperanter et juste et pie viventibus paradysus recte dicitur, pollens affluentia gratiarum, castisque deliciis¹: quando quidem et in tribulationibus gloriatur de ipsa patientia plurimum gaudens, quia secundum multitudinem dolorum in corde consolationes Dei jocundant animam ejus². Quanto magis ergo post hanc vitam etiam sinus ille Abraham paradysus dici potest, ubi jam nulla tentatio, ubi tanta requies post omnes dolores vite hujus? Neque enim et lux ibi non est propria quaedam et sui generis, et pro-

¹ Eccl. XI, 28. — ² Psal. XCIII, 19.

fecto magna, quam dives illo de tormentis et tenebris inferorum, tam utique de longinquo¹, cum magnum chasma esset in medio, sic tamen vidit, ut ibi illum quondam contemptum pauperem agnosceret.

LXVI. Quæ si ita sunt, ideo sub terris dicuntur inferi vel creduntur, quia congruenter in spiritu per illas corporalium rerum similitudines sic demonstrantur, ut quoniam defunctorum animæ inferis dignæ, carnis amore peccaverunt, hoc eis per illas corporalium similitudines exhibeatur, quod ipsi carni mortuæ solet, ut sub terram recondatur. Denique inferi eo quod infra sint, latine appellantur: sicut autem secundum corpus si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora: ita secundum spiritum inferiora sunt omnia tristiora: unde et in græca lingua origo nominis, quo appellantur inferi, (κόλασις) ex eo quod nihil suave habeant, resonare perhibetur. Nec ipsam tamen rerum partem noster Salvator mortuus pro nobis visitare contempsit, ut inde solveret quos esse solvendos secundum divinam secretamque justitiam ignorare non potuit. Quapropter animæ illius latronis cui dixit: « Hodie mecum eris in paradiso², » non utique inferos præstitit, ubi poenæ sunt peccatorum: sed aut illam requiem sinus Abrahæ; non enim alicubi non est Christus, cum ipse sit Sapientia Dei attingens ubique propter suam munditiam³: aut illum paradysum, sive in tertio cælo, sive ubicumque alibi est, quo post tertium cælum est raptus Apostolus: si tamen non aliquid unum est diversis nominibus appellatum, ubi sunt animæ beatorum.

LXVII. Si ergo cælum primum recte accipimus hoc omne corporeum generali nomine quidquid est super aquas et terram; secundum autem, in similitudine corporali

¹ Luc. xvi, 23. — ² Id. xvi, 43. — ³ Sap. vii, 24.

quod spiritu cernitur, sicut illud unde animalibus plenus in extasi Petro discus ille submissus est¹; tertium vero, quod mente conspicitur ita secreta et remota et omnino abrepta a sensibus carnis atque mundata, ut ea quæ in illo cælo sunt, et ipsam Dei substantiam, Verbumque Deum per quod facta sunt omnia², in charitate spiritus sancti ineffabiliter valeat videre et audire: non incongruenter arbitramur, et illic esse Apostolum raptum³, et ibi fortassis esse paradysum omnibus meliorem, et si dici oportet, paradysum paradisorum. Si enim animæ bonæ lætitia in rebus bonis est in omni creatura, quid ea lætitia præstantius quæ in Verbo Dei est per quod facta sunt omnia?

CAPUT XXXV.

Resurrectio corporum ad perfectam beatitudinem animæ cur sit necessaria.

LXVIII. SED si quem movet, quid opus sit spiritibus defunctorum corpora sua in resurrectione recipere, si potest eis etiam sine corporibus summa illa beatitudo præberi; difficilius quidem quæstio est, quam ut perfecte possit hoc sermone finiri: sed tamen minime dubitandum est, et raptam hominis a carnis sensibus mentem, et post mortem ipsa carne deposita, transscende etiam similitudinibus corporalium, non sic videre posse incommutabilem substantiam, ut sancti Angeli vident; sive alia latentiore causa, sive ideo quia inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi; quo appetitu retardatur quodam

¹ Act. x, 11. — ² Joan. iii, 5. — ³ 2 Cor. xii, 4. (193) HANNO 1881 IN

modo ne tota intentione pergat in illud summum cœlum, quædiu non subest corpus, cuius administratione appetitus ille conquiescat. Porro autem si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut hæc caro quæ corrumpitur, et aggravat animam, de propagine transgressionis existens, multo magis avertitur mens ab illa visione summi cœli: unde necessario abripienda erat ab ejusdem carnis sensibus, ut ei quomodo capere posset illud ostenderetur. Proinde cum hoc corpus jam non animale, sed per futuram commutationem spiritale receperit Angelis cœquata, perfectum habebit nature suæ modum, obediens et imperans, vivificata et vivificans, tam ineffabili facilitate, ut sit ei gloriæ quod sarcinæ fuit.

CAPUT XXXVI.

Tria visionum genera quomodo erunt in beatis.

LXIX. Miramur enim erunt et tunc ista tria genera visionum, sed nulla falsitate aliud pro alio approbabitur, nec in corporalibus, nec in spiritalibus visis; multo minus in intellectualibus, quibus ita presentatis et perspicuis perfuerat, ut longe minore evidentia nunc nobis adiaceant istæ species corporales, quas sensu carnis attingimus; et eis multi ita sunt dediti, ut solas esse arbitrentur, et quidquid tale non est, putent omnino non esse. Sapientes autem ita sunt in his corporalibus visis, ut quamvis ea presentiora videantur, certiores sint tamen in illis que præter corporis speciem præterque corporis similitudinem intelligendo utcumque perspicunt; quamvis ea non valeant ita mente conspiciere, ut hæc sensu corporis intuentur. Sancti vero Angeli et his

corporalibus judicandis atque administrandis præsunt, nec eis tanquam presentioribus familiarius inclinantur; et eorum significativas similitudines in spiritu ita discernunt, et tanta potentia quodam modo tractant, ut eas possint etiam hominum spiritibus revelando miscere; et illam incommutabilem substantiam Creatoris ita conspiciunt, ut visione atque amore et eam præponant omnibus, et secundum eam judicent de omnibus, et in eam dirigantur ut agantur, et ex ea dirigant quidquid agunt. Denique quamvis abrepto Apostolo a carnis sensibus in tertium cœlum et paradisum, hoc ipsum certe defuit ad plenam perfectamque cognitionem rerum, quæ Angelis inest, quod sive in corpore, sive extra corpus esset, nesciebat. Hoc utique non deerit, cum receptis corporibus in resurrectione mortuorum corruptibile hoc induetur incorruptione, et mortale hoc induetur immortalitate¹. Omnia enim evidentia erunt sine ulla falsitate, sine ulla ignorantia, suis ordinibus distributa et corporalia et spiritalia et intellectualia, in natura integra et beatitate perfecta.

CAPUT XXXVII.

Sententia quorundam de tertio cœlo.

LXX. Scro quidem nonnullos eorum, qui Scripturas sanctas ante nos in fide catholica tractasse laudantur, etiam sic exposuisse quod ait Apostolus, tertium cœlum, ut corporalis et animalis et spiritalis hominis hic differentias accipi vellent, atque ad illud incorporæarum rerum genus excellenti evidentia contemplandum esse Aposto-

¹ 1 Cor. xv, 53.

lum raptum : quod genus etiam in hac vita spiritales homines præ cæteris rebus diligunt, eoque perfrui concupiscunt. Ego autem cur maluerim spiritale et intellectuale dicere, quod illi fortasse animale et spiritale dixerunt, ut earundem rerum alia tantummodo nomina ponerem, jam in primis hujus libri partibus me disseuisse suffecerit. Quæ si rite pro modulo nostro disputavimus, aut spiritualis lector hæc approbabit, aut etiam ut sit spiritalis, adjuvante Spiritu sancto aliquid ex ista lectione proficiet. Sed jam universum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem fine concludimus.

FINIS TOMI CENTESIMI DUODECIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 88.

Hoc usurpatum est ex Virgilio, *Eneid.* VII, ubi legitur versus :

..... Hic torre amatus olivæ,
Stipulis hic gravili nodi : quod cuique reperitam
Rinacti, teloni ira facit.

ANNOTATIO (2) pag. 100.

Hic itaque liber perfectus fuit sub annum 426. Nam Augustini in Mauritaniam Cæsariensem profectio pertinet ad annum 418, ex *Epist. clix et cxcv*, n. 1. Atque apud Cæsaream, ubi se concionem illam ante octo aut amplius annos habuisse memorat, agebat S. Doctor mense septembri ejusdem anni 418. Ex *lib. de Gestis cum Emerito*.

ANNOTATIO (3) pag. 115.

Aliquot hic verba restituuntur, aliique passim redintegrantur.

lum raptum : quod genus etiam in hac vita spiritales homines præ cæteris rebus diligunt, eoque perfrui concupiscunt. Ego autem cur maluerim spiritale et intellectuale dicere, quod illi fortasse animale et spiritale dixerunt, ut earundem rerum alia tantummodo nomina ponerem, jam in primis hujus libri partibus me disseuisse suffecerit. Quæ si rite pro modulo nostro disputavimus, aut spiritualis lector hæc approbabit, aut etiam ut sit spiritalis, adjuvante Spiritu sancto aliquid ex ista lectione proficiet. Sed jam universum hoc opus, quod duodecim voluminibus continetur, isto tandem fine concludimus.

FINIS TOMI CENTESIMI DUODECIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 88.

Hoc usurpatum est ex Virgilio, *Eneid.* VII, ubi legitur versus :

..... Hic torre amatus olivæ,
Stipulis hic gravili nodi : quod cuique reperitam
Rinacti, teloni ira facit.

ANNOTATIO (2) pag. 100.

Hic itaque liber perfectus fuit sub annum 426. Nam Augustini in Mauritaniam Cæsariensem profectio pertinet ad annum 418, ex *Epist. clix et cxcv*, n. 1. Atque apud Cæsaream, ubi se concionem illam ante octo aut amplius annos habuisse memorat, agebat S. Doctor mense septembri ejusdem anni 418. Ex *lib. de Gestis cum Emerito*.

ANNOTATIO (3) pag. 115.

Aliquot hic verba restituuntur, aliique passim redintexant.

granter loci ope Vaticani codicis; quod unum exemplar hujus operis manus exaratum nancisci potuimus.

ANNOTATIO (3 bis) pag. 171.

Ita eundem locum refert Hieronymus, qui Vulgatam editionem sui temporis se secutum testatur.

ANNOTATIO (4) pag. 239.

Hoc vocabulum intelliges ex lib. *xxii de Civitate Dei*, cap. *xiv*, ubi membra omnia esse latenter in semine, et nascentes perfectionis modum, non in mole, sed in ratione jam habere docet Augustinus. « In qua ratione, » ait, uniuscujusque materix indita corporali jam quodam modo, ut ita dicam, licitum videtur esse, quod nondum est, imo quod latet, sed accessu temporis » erit, vel potius apparebit. »

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICÆ.

BIBLIOTHECA LATINA.

BIBLIOTHECA GALLICA.

De Doctrina Christiana, lib. <i>iii</i> ,		Ejusdem fragmenta et analysis,	
pag. 3.	3.	tom. <i>xxi</i> , pag. 86.	
De Doctrina Christiana, lib. <i>iv</i> .	33.	Ejusdem fragmenta et analysis,	
		tom. <i>xxi</i> , 96-121.	
De Genesi ad Litteram imperfectus liber.	101.	Ejusdem fragmenta et analysis,	
		tom. <i>xxi</i> , 314-317	
De Genesi ad Litteram, lib. <i>xii</i> .	201.	Eorundem fragmenta et analysis,	
		tom. <i>xxi</i> , 317-326.	

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

®

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

INDEX

TOMI CENTESIMI DUODECIMI.

DE DOCTRINA CHRISTIANA.

LIBRI QUATUOR.

LIBER III.

Postquam egit in superiore libro de reinovanda signorum ignorantia, transit nunc S. Doctor ad considerationem ambiguitatis, quae cum in propriis, tum in translatis signis occurrit. In propriis quidem ex interpunctione vocum, ex earum pronuntiatione, ex ancipiti significato: quod genus ambiguitatis ex contextu sermonis, et collatione interpretam, aut ejus linguae unde Scriptura translata est inspectione resolvi ostendit. In translatis vero signis ambiguitas contingit, cum ipsa dictio non ad litterarum sensum ponitur in Scripturis: quae de re operosius disputat, traditque regulas quibus dignoscatur an locutio figurata sit, et si quidem figurata, quo pacto debeat explicari. Ad extremum ipsius Tichonii septem regulas singulatim expendit.

Cap. I. Summa superiorum librorum, et secus sequentis.	3
ii. Ambiguitas ex verborum distinctione quomodo tollenda.	4
iii. Quae ratione expediatur ambiguitas ex pronuntiatione.	6
iv. Ambiguitas dictionis quae ratione expediatur.	9
v. Scripturae figuratae locutiones ad litteram accipere servitus miserabili.	10

Car. vi. Signorum servitus sub signis inutilibus.	41
vii. Servitus gentium sub signis inutilibus.	42
viii. Aliter Judaei a signorum servitute liberati, aliter gentiles.	43
ix. Quis signorum servitute premitur, quis non. — Baptismus. Eucharistia.	44
x. Injunctio dicitur an figurata sit locutio. — Regula generalis. — Charitas. — Cupiditas. — Quid flagitium et quid facinus. — Utilitas. — Beneficentia.	45
xi. Regula de istis, quae servitiam redolent, referunturque infirmis et persona Dei vel sanctorum.	47
xii et xiii. Regula de dictis et factis quasi flagitiosis imperitorum iudicio, quae Deo vel sanctis vixi tribuantur. — Facta iudicantur ex circumstantiis.	48
xiv. Error opinantium nullam esse justitiam per se ipsam.	20
xv. Regula in figuratis locutionibus servanda.	21
xvi. Regula de locutionibus praeceptivis.	<i>Ibid.</i>
xvii. Alia omnibus communiter, alia singulis seorsim praecepti.	23
xviii. Quo tempore illi praeceptum vel licitum sit, considerandum.	24
xix et xx. Mali alios de suo sustinent ingenio. — In quaeris vivendi ratione boni sui sunt similes.	25
xxi. David, quando in aulicium lapsus, longe fuit a libidinosorum temperantia.	26
xxii. Regula de Scripturae locis, ubi laudantur facta quaequam bonorum hodie moribus contraria.	28
xxiii. Regula de locis, ubi inagorum vitiorum peccata referuntur.	29
xxiv. Aeto omnia considerandum genus locutionis.	<i>Ibid.</i>
xxv. Idem verbum non idem significat ubique.	30
xxvi. Obscura et laevis aperiendis explicanda.	32
xxvii. Eundem locum varie intelligi nihil prohibet.	<i>Ibid.</i>
xxviii. Locus incertus tutius per alios Scripturae locos quam per rationem manifestatur.	33
xxix. Troporum cognitio necessaria.	34
xxx. Regulae Tichonii Donatistae erpenduntur.	35
xxxi. Regula prima Tichonii.	37
xxxii. Regula secunda Tichonii.	38
xxxiii. Regula tertia Tichonii.	39
xxxiv. Regula quarta Tichonii.	40
xxxv. Regula quinta Tichonii.	44
xxxvi. Regula sexta Tichonii.	46
xxxvii. Regula septima Tichonii.	48

LIBER IV.

Haecenus de investigando Scripturae sensu, nunc demum agitur de disserendo. Et quidem rhetoricae artis praecepta ad hujus libri institutum pertinere non vult Augustinus; sed tamen summa diligentia christiani oratoris partes persequitur: cui sacrarum Litterarum auctores et doctores ecclesiasticos dicendi sapientia, imo et eloquentia longe praestantissimos imitandos proponit, ex eorum scriptis elocutionis exempla in vario dicendi genere subjiciens. Postremo ipsum Ecclesiasten hortatur, ut imprimis orationi det operam; et quod verbis docet alios, id omnino vita et moribus praestet.

PROLOGUS. Qua de re agendum in hoc libro.	51
Car. i. Rhetoricae praecepta tradere non est hujus instituti.	52
ii. Rhetoricae facilitate christianum doctorem uti convenit.	<i>Ibid.</i>
iii. Rhetoricae praecepta quae seate, quae ratione disci possunt.	53
iv. Officium doctoris christiani.	55
v. Interest magis ut sapienter dicat christianus orator, quam ut eloquenter. Unde consequi illi valet.	56
vi. Sapientia juncta cum eloquentia in sacris Auctoritatibus.	58
vii. Palchre docet adhaec exemplis in sacris Litteris innoce germanum eloquentiam, quam sapientia adhaeret velut inseparabilis comes.	59
viii. Obscuritas sacrarum Auctoritatum licet eloquens, non iustitanda a doctoribus christiani.	68
ix. Difficilia intellectu apud quos et quo modo tractanda.	69
x. Perspicuitas in dicendo studium.	70
xi. Quis conatus docere dicendum perspicue, nec tamen inraeviter.	72
xii. Oratoris est docere, detestare, flectere. Quomodo haec tria prestare debet.	73
xiii. Dicendo debent flectendi animi.	74
xiv. Dictionis suavitas pro ratione argumenti procuranda est.	75
xv. Orans Deus doctori ecclesiastico ante concionem.	77
xvi. Docendi praecepta non superflua dantur ab homine, tametsi doctores efficiat Deus.	78
xvii. Ad docendum, flectendum et flectendum pertinet triplex dicendi genus.	80
xviii. Ecclesiasticus orator in materia grandi semper versatur.	<i>Ibid.</i>

Cap. xix. Alias alio utendum dicendi genere.	83
xx. Exempla ex sacris Litteris, primam dictionis soluisse. — Temperata dictionis exemplum. — Grande dicendi genus quo differat a temperato. — Grande dictionis exemplum.	84
xxi. Exempla ex doctoribus ecclesiasticis. — Submisce dictionis exemplum. — Temperata dictionis exemplum. — Grande generi exemplum.	91
xxii. Omnibus generibus dictio varianda est.	98
xxiii. Quomodo intersuscenda dictionis genera.	99
xxiv. Sublime dicendi genus quid officiat.	100
xxv. Temperatum dicendi genus quem in finem referri decet.	101
xxvi. In unoquoque dicendi genere intendere debet orator, ut intelligenter, libenter et obedienter audiat.	103
xxvii. Obedientius aofiri cuius vita dictioni respondet.	103
xxviii. Veritati petus quam verbis stulendum. — Verbis contendere quid sit.	106
xxix. Non culpandus Ecclesiastes, qui a peitiorie sumit conscriptum eloquium, quod ad populum proferat.	107
xxx. Concluditor premitat orationem ad Deum.	109
xxxi. Excusat prohibitatem libri.	110

DE GENESI AD LITTERAM.

IMPERFECTUS LIBER.

Tractatur initium Geneseos usque ad huncce versiculum 26.
« Faciamus hominem ad imaginem. » etc.

Cap. I. Præmittitur fides catholica. — Peccatum quid? — Pena peccati quid? — Peccata naturalia. — Catholica Ecclesia unde dicitur.	111
ii. Modi exponendi Legis. — Historici. — Allegorici. — Analogici. — Etologia.	113
iii. Exponitur versiculum 1 Geneseos.	114
iv. Tractantur versiculi 2 et 3 Geneseos. — Abyssus. — Elementa quatuor. — Similitudines de Spiritu super aquas. — Elementa quatuor.	117
v. De versiculis 2 et 4 Geneseos. — Lux triplex, æthereæ, sensuæ et rationalis. — Lux quid.	123
vi. Tractatur prima pars versiculi 3 Geneseos. — Nomen unde dicitur.	128

Cap. vii. De altera parte versiculi 5 Geneseos.	130
viii et ix. Explicatur versiculus 6 Geneseos. — Ssturnus planeta. — Tractatur versiculus 8 Geneseos.	131
x. Tractantur versiculi 9 et 10 Geneseos. — Fornari quid.	134
xi. Tractantur versiculi 11, 12 et 13 Geneseos.	136
xii. Expenditur prima pars versiculi 14 Geneseos.	138
xiii. De altera parte versiculi 14, et de versiculis 15, 16, 17, 18 et 19 Geneseos. — Annus magnus, quem vulgo Platonis vocant.	139
xiv. Explicatur versiculus 20 Geneseos.	142
xv. De eodem versiculo 20 et de versiculis 21, 22, 23 et 24 Geneseos.	146
xvi. Tractantur versiculi 25 et 26 Geneseos. — Imago quid. — Similitudo proprie. — Pulchritudo unde. — Universitas. — Mens.	149

DE GENESI AD LITTERAM.

LIBER I.

Expenditur initium Geneseos: « In principio fecit Deus cœlum » et terram: » usque ad versiculum 3, « Et vocavit Deus lucem » diem, etc. »

Cap. I. In Scriptura quid considerandum. Quidve proprie significatur versiculis 1 et 2 Geneseos.	157
ii. De versiculo 3. Quomodo dixit Deus: Fiat lux, an per creaturam, an per æternam Verbum.	159
iii. De eodem versiculo 3. Quid sit lux illa. Curve non dicitur: Fiat cœlum, etc. sicut Fiat lux. Responsio prima.	161
iv. Altera responsio ad superiorem questionem.	162
v. Informem esse creaturam intellectualem, nisi perficiatur conversa ad divinum Verbum. — Spiritus sanctus cur super aquam ferri dicitur est, antequam narraretur dixisse Deum: Fiat lux.	163
vi. De versiculo 4. Trinitas inanimata cum inchoatione, tum in perfectione creaturæ.	163
vii. Spiritus Dei cur dicitur est superferri super aquam.	163
viii. Dei amor in creaturas præstat eis, ut sint, et ut moveantur.	166
ix. Rursum de versiculo 3. Utrum in tempore dictum sit: Fiat lux, an sine tempore.	167

Cap. x. De versículo 5. Quomodo dies unus peractus fuit sive in creatione, sive post creationem lucis.—Primum explicandi modus improbat. — Secundus dicendi modus difficultatibus implicatur.	169
xi. De solis officio nota difficultas in superiore modo dicendi.	172
xii. Alia difficultas de successione trium dierum et noctium ante solis creationem. — Congregatio aquarum quomodo facta.	173
xiii. Aqua et terra quando creata.	175
xiv. Ratio cur primo versículo Genesios subintellegatur materia informis.	176
xv. Materie origine non tempore forsan procedit.	177
xvi. Alia ratio explicandi quomodo dies et nox facta fuerit; omissione scilicet et contractione loci; non probatur.	179
xvii. De spiritus luce difficultas, quomodo in ea sit vespera et mane, divisioue et tenetis.	180
xviii. Quomodo Deus operatur.	182
xix. In obscuris Scriptura locis nihil temere asserendum.	184
xx. Genesim cur interpretetur sententias varias proferendo, non aliquam utam asserendo.	186
xxi. Quis fractus Injuriarum interpositionis, qua nihil temere asseritur.	187

LIBER II.

De eo quod scriptum est: « Et dixit Deus: Fiat firmamentum, etc. » usque ad versiculum 19. « Et factum est vespere, » etc. Nonnulla in fine contra Genethliacos.

Cap. I. Firmamentum in medio aequorum quid. Aquas supra sidereum celum esse quidam negant.	189
ii. Aër terra superius.	192
iii. Ignis superior aëre.	193
iv. Aquas supra celum aëreum, quod Firmamentum appellari quidam observavit.	194
v. Aquas supra celum etiam sidereum.	195
vi. De eo quod seditum est, <i>Et fecit Deus, etc.</i> an eo declaratur Filii Dei persona.	197
vii. De eadem re.	199
viii. De luce cur non additum, <i>Et fecit Deus: sicut</i> solet de aliis creaturis dici.	200
ix. De figura codi.	203

Cap. x. De codi metu.	205
xi. De versiculis 9 et 10 Genesios.	206
xii. De versiculis 14, 12 et 13 Genesios.	207
xiii. De versiculis 14, 15, etc. Genesios. Laminariae cur die quarto condita.	208
xiv. Quomodo luminaria sint in signa et tempora, in dies et annos.	211
xv. Luna qualis creata fuerit.	213
xvi. An sidera aequaliter fulgeant.	215
xvii. In Genethliacos.	217
xviii. Difficultas de sideribus, an per spiritus regantur et anonebunt.	219

LIBER III.

De versiculo 20: « Et dixit Deus: Educantur aquae, » et de reliquis usque ad primi capitis finem.

Cap. I. Animalium ex aquis eductio prius narratur quam quod terra; quod aqua aëri, aër celo proximum elementum sit.	220
ii. Caelos diluvio peritus, est aërem in aquas naturam transire.	221
iii. De elementorum commutatione sententiae. Aër in Genesis historia non praetermissus.	222
iv. Quinque sensus ad quatuor elementa referri.	224
v. Ut ad quatuor elementa varie se habet sentiendi vis in quinque sensibus.	225
vi. Aëris elementum non esse praetermissum a scriptore Genesis.	226
vii. Volatilia ex aquis non immerito dicuntur creata.	227
viii. Reptilia animalium vivarum pisces cur appellati.	228
ix. Quod quidam philosophi quinque elemento sua animalia tribuerunt.	230
x. Concesso daemones esse aëria animalia, nihil detrahatur Scripturae doceteli producta fuisse ex aquis volatilia. — Venti. — Tonitrua. — Nubes. — Pluvia. — Grando. — Serenitas.	231
xi. Tractantur versiculi 24 et 25. De variis animalium generibus creatis de terra.	233
xii. Quid, <i>Secundum genus</i> , quod de quibusdam creaturis, non de homine dicitur.	235
xiii. Benedictio cur solis aequalibus sicut homini impertita. — Officium signandi.	237
xiv. De insectorum creatione.	238
xv. De creatione animalium repropterum.	239
xvi. Bestiae invicem nocentes cum creatae.	240

Cap. xvii. Scrupulus de corporibus mortuorum devoratis.	241
xviii. Spiritus et tribuli lignaque infructuosus cur et quando creata.	242
xix. De versiculis 26 et 27, etc. Cur in solis hominis creatione dictum, <i>Faciamaus, etc.</i>	243
xx. In quo homo factus sit ad imaginem Dei. Corve de hominis creatione sua dicitur: <i>Et sic est factum.</i>	245
xxi. De hominis immortalitate difficultas ex cibo ipsi premito.	247
xxii. Opinio quorundam, omnia creationem signari his verbis, <i>Et fecit, etc.</i> ; corporis vero istis, <i>Et finxit Deus, etc.</i>	248
xxiii. Quo spectet illud versiculus 30: <i>Et sic est factum.</i>	249
xxiv. Cur de homine non singulariter, uti de ceteris, dictum sit: <i>Vidit Deus quia bonum est.</i>	250

LIBER IV.

Tractatur initium secundi capituli Geneseos. Postque nonnulla de senarii numeri perfectione, movetur questio rursus circa versiculum 5. cap. 1, quomodo scilicet, creata luce, facta sit vespera et factum mane, sique dies numerati usque ad sextum et septimum.

Cap. 1. Dies sex quomodo accipiendi.	253
ii. De senarii numeri perfectione.	257
iii. De eo quod scriptum in capite xi, 21 Sapientia: <i>Omnia in mensura, et numero, etc.</i>	258
iv. In Deo esse mensuram sine mensura, numerum sine numero, et pondus sine pondere. — Trinitas.	260
v. In Deo ipso extat ratio mensura, numeri et pondera ad quam disposita sunt omnia.	261
vi. Ubi cornebat Deus unde omnia disponent.	262
vii. Senarii numeri perfectionem quomodo certamus.	263
viii. Quis Dei in die septimo ut intelligenda.	264
ix. Quo sensu Deus requiescere dicitur. — Trinitas laudabilis.	265
x. Questio an ipse Deus proprie requiescere poterit.	267
xi. Quomodo utrumque constat, Deum in die septimo requiescere, et tunc usque operari.	268
xii. Alia ratio concisionali Scripturarum de requie et de constantia operatione Dei.	269
xiii. De salubri observatione. — Sabbatum christianum.	271
xiv. Cur Deus sanctificaverit diem quietis sue.	272
xv. Solvitur questio superius proposita.	273

Cap. xvi. Dei requies ab operibus suis in septimo die.	274
xvii. Quies nostra in Deo.	275
xviii. Septimus dies cur mane habuerit, non ad vesperam.	276
xix. Alia ratio qua intelligitur septimus dies habuisse matrem sine vespera.	279
xx. Dies septimus an creatus.	280
xxi. De luce quam ante luminaria fuit ad vicissitudinem diei et noctis.	283
xxii. Lux spiritalis quomodo diei et noctis vicissitudinem exhibuisse intelligitur.	284
xxiii. Cognitio rerum in Verbo Dei, et in se ipsis.	285
xxiv. Scientia Angelorum.	286
xxv. Cur sex diebus non addatur novus.	287
xxvi. Numerus dierum quomodo accipiendus.	<i>Ibid.</i>
xxvii. Usitati dies hebdomadae longe disparates septem diebus Geneseos.	289
xxviii. Interpretatio data de luce et die spiritali non extimitur impropria et figurata.	<i>Ibid.</i>
xxix. In angelica cognitione dies, vespera et mane.	291
xxx. Nihil ignobilior angelica scientia, licet in hac sit vespera et mane.	<i>Ibid.</i>
xxxi. Initio creationis rerum quomodo non simul dies, vespera et mane in angelica cognitione.	292
xxxii. Si tunc ista omnia simul in Angelorum scientia, saltem non sine quodam ordine fuerunt.	293
xxxiii. An simul omnia, in per intervalla dierum condita fuerint.	295
xxxiv. Omnia et simul facta, et miluominus per sex dies facta.	297
xxxv. Conclusio de diebus Geneseos.	300

LIBER V.

De eo quod scriptum est in capite ii Geneseos: « Hic est Liber » creaturae caeli, etc. » usque ad illud: « Fons autem ascensu » debat de terra, etc. »

Cap. 1. Sex vel septem Genesius dies unius diei repetitione numerari potuisse.	301
ii. Viride agri cur adhibitum.	303
iii. Ex narrationis ordine intelligitur omnia simul creata fuisse.	304
iv. Cur fons antequam exoriretur factum fuisse dicitur.	306

Cap. v. Ordo creationis rerum per sex dies, non intervallis temporum, sed connexione causarum.	300
vi. De versiculo 5 capitis ii. <i>Geneseos</i> , ubi sic legitur: <i>Non enim perseverat, etc.</i> An inde intelligendum omnia simul creata esse.	313
vii. De fonte qui rigabat totam terram. — Semina rerum.	314
viii. Quae Scriptura reticet, quatenus conjectando proferre juvat.	316
ix. Difficultas de fonte terram universam irrigante.	317
x. Fons ille terram totam rigavit et intelligendum.	
xi. Rerum creationem primam factam esse sine temporis mora: administratiorem non ita.	319
xii. Opera Dei sub triplici consideratione.	320
xiii. Omnia antequam fierent, in Sapientia Dei.	321
xiv. Illud et Joanne, <i>Quod factum est, etc.</i> , quomodo distinguendum.	322
xv. Omnia qualis vita sunt in Deo.	323
xvi. Deum factibus mente percipimus quam creaturas.	324
xvii. Aste secula, a seculo, in seculo.	325
xviii. Creaturae plures nobis ignota. Quae ratione a Deo et ab Angelis nascuntur. — Cognitio matutina et vespertina.	326
xix. Angeli Dei mundi mysterium regni colorum noverunt a seculis.	327
xx. Deum adhaec operari.	329
xxi. Omnia gubernari divina providentia.	330
xxii. Argumenta divinae providentiae.	331
xxiii. Quomodo Deus omnia simul creaverit, et nunc usque operetur.	333

LIBER VI.

In illud versiculi 7 capitis 11 *Geneseos*: « Et finxit Deus hominem » pulverem de terra, etc. quomodo seu quando de limo formatus homo inquiritur; tum dilata tantisper consideratione animae, dicitur de corpore Adami.

Cap. I. An intod. <i>Et finxit Deus, etc.</i> de prima hominis formatione facta die sexto, an de altera posteriori et per temporis moram facta intelligendum.	336
ii. Res exploratur ex contextu Scripturae capitis 1, 26.	337
iii. Eadem questio ex aliis locis Scripturae discutitur.	338

Cap. iv. Idem expenditur argumentum.	340
v. De eadem re.	341
vi. Sententiam suam liquidius explicat; ne male intelligatur.	343
vii. Dicit non posse animas prius creatas quam corpora.	345
viii. Difficultas de voce Dei ad hominem sexto die directae.	347
ix. Jeronimus quomodo Deus notus antequam formatus. — Merita nomen natorum.	348
x. Res variis modis existentes.	349
xi. Opera creationis die sexto quomodo et jam consummata et adhuc inchoata.	350
xii. Corpus hominis an singulari modo a Deo formatum.	352
xiii. Quae a seculo aut a seculo conditus fuerit Adam.	354
xiv. Rationes causales mundo primum indite, cujus generis fuerint.	356
xv. Primus homo non aliter quam primordiales causas haberent, formati sunt.	357
xvi. In rei natura est, ut quid esse possit; ut futurum sit, nominis in Dei voluntate.	358
xvii. Ex futuris quoniam vere futura.	359
xviii. Colligitur Adamum non formatum fuisse contra quam erat in primordiales causas institutum.	360
xix. Adamo non spiritale sed animale corpus a Deo formatum esse.	361
xx. Difficultas contra superiores sententiam. — Opinio corpus Adami prius animale, postea spiritale factum fuisse in paradiso.	362
xxi. Expeditur opinio praecedens.	363
xxii. Adamum peccato mortem animae, non corporis intruisse, quidam non recte arbitrantur.	364
xxiii. In eos qui dicunt Adae corpus ex animali spiritale factum in paradiso.	365
xxiv. In renovatione quomodo id recipimus, quod Adam perdidit. <i>Ibid.</i>	366
xxv. Ade corpus mortale simul et et immortale.	367
xxvi. Corpus Adae et naturam diversam.	367
xxvii. Quomodo mente et corpore ad id renovamur, quod Adam perdidit.	368
xxviii. Adam licet spirituali mente, corpore fuit animalis etiam in paradiso.	369
xxix. De anima tractandum in sequenti libro.	371

LIBER VII.

In quo illud Genesis II, 7: « Et flavit in faciem ejus flatum vi-
« tæ, etc. » illustratur uberrima tractatione de anima.

Cap. I. De animæ tractatio suscipitur.	371
n. Animam non esse ejusdem naturæ cum Deo et proposito Scrip- turæ loco arguitur.	372
m. Ugetur idem argumentum.	373
iv. Deum sufflans non fecisse de se ipso animam, nec de ele- mentis.	374
v. An anima ex nihilo.	375
vi. An ut corporis, ita et animæ præcesserit aliqua materies.	376
vii. Dicit non posse qualis fuisset illa materies animæ.	377
viii. Bestiam fuisse materiem illam admitti non potest.	378
ix. Neque illam materiem esse quandam irrationalem animam.	379
x. Ex motu similitudinis non efficitur anima hominis in pecus transseal.	381
xi. Fictitiam quarundam animarum transmigrationes. — Mani- cheorum deterior quam philosophorum opinio.	382
xii. Anima non est ex corporeo elemento.	383
xiii et xiv. Medicorum sententia de corpore humano. — Animam non esse ex elementis.	384
xv. Anima incorporea.	385
xvi. Cur dictum sit: <i>Factus est homo in animam cavam.</i>	386
xvii. In faciem hominis cur dicitur Deum sufflasse.	387
xviii. Tres ventriculi cerebri.	<i>Ibid.</i>
xix. Animæ præstantia supra res corporeas.	388
xx. Aliud anima, aliud organum corporis.	389
xxi. Anima neque ulla ex corpore, neque ullam corpus est.	390
xxii. An casualis ratio animæ fuerit coacta in diebus Genesios.	392
xxiii. An illa casualis ratio animæ fuerit inserta in angelicæ naturæ.	394
xxiv. Anima an creata sit prius quam corpori inserta.	395
xxv. Anima si extra corpus existebat, an suscepta nota ad corpus veniret.	396
xxvi. Anima si proprio nota corpori inserta, non fuit præterita fu- turi. — Liberum arbitrium.	397
xxvii. Animam naturali appetitu ferri in corpus.	398
xxviii. Difficultates, cum dicitur animam Adæ non prius creatam quam ejus corpori inspiratam fuisse.	399

LIBER VIII.

De eo quod legitur in capite II, 8 Genesios: « Et plantavit Deus
paradisum in Eden, etc. » usque ad illud: « De ligno autem
« cognoscendi bonum et malum non manducabitis de illo, etc. »

Cap. I. Paradisus in Eden plantatus et proprie et figurate accipiendus.	403
n. Genesim alias contra Manicheos cor secundum allegoriam ex- ponerit.	406
m. Tractantur versiculi 8 et 9 Genesios II.	407
iv. De altera parte versiculi 9. Lignum vite et vere creatam esse, et sapientiam figuratio.	409
v. De eodem ligno vite, ipsum et figuram et nihilominus rem veram fuisse.	411
vi. Lignum scientiæ boni et mali arbor vera et innocua. — Obedi- entia. — Inobedientia.	413
vii. De versiculis 10, 11, 12 et 14 Genesios II. Illic accipienda esse vera flumina. — Tiberis prius albus. Nilus qui prius Geon. Ganges qui prius Phison.	414
viii. De versiculo 15 Genesios II. An homo positus in paradiso ut agricultorem operam daret.	416
ix. Agricultura opus allegoricæ.	417
x. Quid sit: <i>Ut operaretur et custodiæret.</i>	419
xi. Cur hic addita dictio, <i>Dominae</i> . — Dominae verus.	422
xii. Bonitatem non posse quodquam boni agere sine Deo. — Dis- cessus a Deo.	423
xiii. Cur homo prohibitus a ligno scientiæ boni et mali. — In- obedientia.	425
xiv. Ex divini præcepti contemptu experientia mali.	427
xv. Lignum scientiæ boni et mali cur sic appellatum.	429
xvi. Hominem ante tanti experimentum potuisse intelligere quid esset malum.	430
xvii. An a fratre Adamo et Eve datum sit præceptum.	432
xviii. Quomodo Deus locutus sit homini.	433
xix. Ut intelligatur operatio Dei in creaturis, quæ animarum de ipso sentientium.	<i>Ibid.</i>
xx. Creatura corporalis loco et tempore, spiritalis tempore tan- tum, Creator ipse neutro modo mutabilis.	434
xxi. Quomodo Deus immotus moveat creaturas, exemplo animæ deprehendi.	435

Cap. xxii. Quomodo Deus movet, quomodo animus.	437
xxiii. Deus semper quietus, omnia tamen agens.	438
xxiv. Quenam beatis Angelis subditæ creaturæ.	439
xxv. Natura universitatis, partesque ejus quomodo a Deo administrantur.	440
xxvi. Deus semper idem et immotus administrat omnia.	444
xxvii. Quomodo locutus sit Deus Adæ, ex dictis colligitur.	442

LIBER IX.

De eo quod legitur in capite ii, 18 Genesios: « Et dixit Dominus Deus: Non est bonum hominem esse solum, etc. » usque ad illud: « Et erant duo in carne una. »

Cap. i. Cur dictum sit: <i>Et fixit Deus solum de terra, etc.</i>	445
ii. Quomodo id locutus sit Deus: <i>Non est bonum, etc.</i>	447
iii. Mulier in adiutorium propter sobolem facta.	448
iv. Quare non coherant primi parentes in paradiso.	450
v. Mulier facta in adiutorium non alia quam sobolis causa.	<i>Ibid.</i>
vi. Filiorum successio qualis si Adam non peccasset.	451
vii. Mulier pariendo causa. Unde laudabilis virginitas et nuptiæ. — Matrimonii triplex bonum. — Liber de bono conjugali.	453
viii. Fuga vitiorum in contrariis.	454
ix. Mulier propter gignendos filios, etiam in peccato non fuisse necessitas movendi.	455
x. Libidinis morbus ex peccato.	456
xi. Fertilitas sexus conformatus propter sobolem, non tamen cum libidine, nisi homo peccasset, provocandam.	458
xii. Animalis vere adducta esse ad Adam, ut in nomine imponeret: sed hoc re gesta aliquid figurari.	459
xiii. Formatio mulieris eo modo quo narratur facta est, ut quæpiam præmonstraretur.	463
xiv. Quomodo animalia adducta ad Adam.	463
xv. Formatio mulieris non per solum quam Deum.	465
xvi. Tarditas ingenii humani non assequitur opera Dei.	467
xvii. Mulieris formatio: ratio animi hominis casuali conditione ad sextum diem pertinere præstatat.	469
xviii. Mulieris formatio: ratio sic præstatat, uti erat mysterio conveniens.	471
xix. Extasis Adæ.	472

LIBER X.

In quo tractatur de animarum origine.

Cap. i. Animam mulieris ex animis viri factam esse quorundam opinio.	474
ii. Quid in superioribus libris investigatum circa originem animæ.	476
iii. Originis animarum triplex modus.	477
iv. De animæ natura et origine qualis certum.	479
v. Anima nec ex Angelis, nec ex elementis, nec ex Dei substantia.	484
vi. Opiniones de anima dux ad Scripturæ testimoniâ expendentur.	482
vii. Utri opinioni favet illud: <i>Sortitus sum animam bonam.</i>	483
viii. Nostri sententiæ adversari illud Psalmi ciii, 20: <i>Auferes spiritum eorum, etc.</i>	484
ix. Item illud: <i>Et convertitur, etc.</i> inter utranque opinionem consistere.	486
x. Quæstio de anima non facile solvitur ex Scripturis.	487
xi. An utrique sententiæ possit accommodari illud: <i>Per unum hominem, etc.</i> — Baptismus infantum.	488
xii. Carnalis concupiscentia causam non in carne sola, sed etiam in anima esse.	490
xiii et xiv. Illa sententia de concupiscentia carnis, quam sit expedita. — Peccata puerorum. — Argumentum pro opinione animarum ex traduce assumptum ex reatu et baptismo parvulorum, discutitur.	492
xv. Idem argumentum postea examinatum.	495
xvi. De eodem argumento.	496
xvii. Testimonium ex his Sacerdotis verbis: <i>Puer autem eras ingenuus, etc.</i> in utranque partem tractatur.	498
xviii. De animæ Christi: an possit in ipsa conveniri illa Sacerdotis verba: <i>Puer autem ingenuus eras, etc.</i>	501
xix. Anima Christi non facta in lambis Abrahæ; ideoque non ex traduce.	502
xx. Ad argumentum immutatum quod respondendum pro defensionibus animarum traducem.	503
xxi. Christum, si in Abrahamo secundam animam fuisset, non potuisse non decimari.	506
xxii. Utrique opinioni de animæ origine accommodatur locus.	507

CAP. XXIII. Et duobus de animis sententias quamvis preponderet. Gnosetodo Ecclesie in lapidino parvulorum.	508
XXIV. Quil cavendum his qui opinantur animas esse ex traduce.	509
XXV. Tertulliani error de anima.	510
XXVI. De animo incrementis qual Tertulliano visum.	512

LIBER XI.

In illud Geneseos II. 25: « Et erant nudi, etc. » Et in totum capit. tertium, cujus illustrandi causa dicitur de conditione et casu diaboli.

CAP. I. Recitato testo Geneseos, explicatur versiculus 25. capitis secundi: recitaturque et explicatur capit. tertium.	514
II. Serpens sapientia qualis, et unde.	517
III. Diabolus nominis per serpentem testare permisso.	518
IV. Tentatio hominis quare permisa.	519
V. Homo tentatore dejectus, qui superbes.	520
VI. Cur Deus permisit hominem tentari.	521
VII. Cur homo non talis creatus qui nollet nunquam peccare.	522
VIII. Quare creati qui prescientiam futuris mali.	523
IX. De eadem difficultate.	524
X. Malorum voluntatem in bonum convertere potest Deus: quare non facit.	525
XI. Malorum peccati non indiget Deus, sed ex eis consultit honorum salutem.	526
XII. Cur tentatio per serpentem fieri permisa.	527
XIII. In Manicheos qui diabolum in creaturis Dei censeri voluit.	528
XIV. Causa ruinæ angelice. — Superbia, invidia.	529
XV. Superbia et amor privatae fontis malorum. — Amor dei, civitates dicitur. — Opus de Civitate Dei pollicetur.	530
XVI. Diabolus quomodo lapsus sit.	532
XVII. An beatus fuerit diabolus ante peccatum.	533
XVIII. Homo ante peccatum quomodo beatus fuerit.	534
XIX. Angelorum conditio.	535
XX. Opinio de diabolo creatus in malitia.	536
XXI. Refellitur hæc opinio.	537
XXII. Opiniones ejus fundamentis convelluntur.	538
XXIII. Ut intelligendum est diabolum in veritate nunquam delinisse.	539
XXIV. De corpore mystico diaboli intelligendum esse illud. Quo-	

modo cœcilit Lucifer, etc. — Corpus Christi. — Corpus diaboli.	540
CAP. XXV. De osium corporis diaboli dictum esse illud: <i>Tha es signaculum</i> , etc. — Parsus Ecclesia.	541
XXVI. Conclusio de diaboli conditione et lapsu.	542
XXVII. De tentatione diaboli per serpentem.	544
XXVIII. An serpens verba prolata intellexerit.	545
XXIX. Serpens cur dictus prudentissimus.	546
XXX. Colloquium serpentis cum muliere. — Oblivio præcepti divini.	547
XXXI. Ad quid aperti oculi Adami et Evæ.	548
XXXII. Mortalitati et libidinis origo. — Ficulnea succinctoria.	550
XXXIII. Vox Dei amulantis in paradiso.	551
XXXIV. Adam ob multatam sese alioscens interrogatur a Deo. — Nuditas carnalis.	553
XXXV. Excusationes Adami et Evæ.	554
XXXVI. Maledictio serpentis.	556
XXXVII. Pœna mulieris. — Dominium mariti.	557
XXXVIII. Pœna Adami et nomen mulieri impositum.	558
XXXIX. Tonice pellicæ. — Exprobratio superbie.	559
XI. Expulsio e paradiso. — Excommunicatio.	560
XII. Opiniones de homine peccato, quale fuerit. — Cærentia nuptiale.	561
XIII. An Adam erodiderit serpentem, quare ratiõne ad peccandum inductus sit. — Solomonis idololatria.	562

LIBER XII.

In quo de paradiso et tertio celo quo raptus est Paulus, deque multiplici visionum genere disputatur.

CAP. I. De paradiso beati Apostoli examanatum.	563
II. Apostolum potuisse nescire in extra corpus paradysum videri, si videri in extasi.	567
III. Apostolus certus se videri tertium celum, incertus quomodo videri.	568
IV. Vere tertium celum fuisse illud quo raptus est Apostolus. — Difficultas quomodo Apostolus certus sit de celo viso, et incertus de modo quo visum fuit.	570
V. Eandem difficultatem cavendam.	572
VI. Visionum genera tria.	574

Car. vi. Genera visionum, corporale, spiritale, intellectuale. — Corporeale proprio et translate. — Spiritale pluribus modis.	575
viii. Unde spiritale dicitur visionum genus secundum.	577
ix. Prophetiam ad mentem pertinere.	578
x. Intellectuale genus visionis.	579
xi. Corporalem visionem referri ad spiritalem, hanc vero ad intellectuales.	580
xii. Corporalis et spiritalis visio.	583
xiii. An insit in anima vis divinationis.	585
xiv. Intellectuali visio non fallit. In aliis falli non semper est pernicissima.	586
xv. Somnia venerea sine peccato contingere.	588
xvi. Corporalium similitudinem a spiritu in se ipso foruari.	589
xvii. Similitudines animo expressæ unæ innotentur demonstrantur. Visiones quasdam miræ. — Phantastica. — Pæne agrotans.	590
xviii. De visionum causis.	594
xix. Unde nascantur visiones.	595
xx. Visa que a corpore occasionem habent, non tamen tribueri a corpore.	597
xxi. Visa corporalibus similia in quo anima rapitur, non ideo esse nature diverse.	599
xxii. Quomodo contingant visa illa, ex quibus divinationes occulto instinctu seu casu fiunt.	600
xxiii. Spiritalem naturam, ubi tam nullis causis similitudines corporalium formentur in nobis existere.	602
xxiv. Visionem intellectuales spiritalem spiritalem corporalem præstare.	604
xxv. Solam intellectuales visionem non fallere.	606
xxvi. Raptus animæ duplex, spiritali visione et intellectuali.	607
xxvii. Quo genere visionis Deus a Moysæ visus.	609
xxviii. Tertium celum et paradysum, de quo Apostolus, posse intelligi tertiam genus visionis.	611
xxix. An ut plures oculi, ita in spiritali et intellectuali visione plures gradus.	612
xxx. In spiritali genere visionis, alia visionis, alia visa quasi divina, alia humana.	613
xxxi. An intellectuali visioe alia sunt que in anima videntur, alia fontem quo ipsa illustratur. — Lumen æthere Deus.	614
xxxii. Anima corpore exuta, quo feratur.	615
xxxiii. De inferis questio. — Animum esse incorporeum. — Sinus Abæthæ.	617

Cap. xxxiv. De paradiso et tertio celo quo raptus est Paulus.	619
xxxv. Resurrectio corporum ad perfectam similitudinem anime cur sit necessaria.	621
xxxvi. Tria visionum genera quomodo erant in beatis.	622
xxxvii. Sententia quorundam de tertio celo.	623
ANNOTATIONES.	625
CONCORDANTIA bibliothecæ latinæ cum gallicæ.	627

EXPLICIT INDEX.

